

**Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті
Бизнес, құқық және технология факультеті**

**Карагандинский университет Казпотребсоюза
Факультет бизнеса, права и технологии**

**Karaganda University of Kazpotrebsoyuz
Faculty of Business, Law and Technology**

**«"XXI ҒАСЫР ЖАСТАРЫ болашақ бейнесі «Адал адам-Адал еңбек-
Адал табыс»»
*халықаралық ғылыми-тәжірбиелік форум материалдары***

***Материалы*
международного научно-практического форума
«МОЛОДЕЖЬ XXI ВЕКА: образ будущего «Адал Адам – Адал еңбек-
Адал табыс»»**

***Materials*
International scientific and practical forum
YOUTH OF THE XXI CENTURY: THE IMAGE OF THE FUTURE
"Adal Adam – Adal enbek-Adal tabys"»**

Қарағанды 2024

УДК 316.3/4 (574)
ББК 60.54
К65

Рецензенты:

Доктор экономических наук, профессор Доскалиева Б.Б.; доктор педагогических наук, профессор Минжанов Н.А.; кандидат юридических наук, доцент Какимжанов М.Т.

Ответственный редактор - PhD, доцент Рахимгулова М.Б.

Ответственный секретарь – магистр, старший преподаватель Аешова Н.Т.

Редакционная коллегия:

Старший преподаватель Мағдатов К.Ж., магистр, ст.преподаватель Умбетов Д.М., магистр, преподаватель Ахметов А.С.; магистр, ст.преподаватель Құлибек А.Б., ст. преподаватель Абзалбек М.С., магистр Рахымова И.К.

«МОЛОДЕЖЬ XXI ВЕКА: образ будущего «Адал Адам – Адал еңбек- Адал табыс»»,
Материалы междунар. науч.-практ. форума.,
Республика Казахстан, г. Караганда, 25 апреля 2024 г.
/ Отв.ред. Рахимгулова М.Б. – Караганда:
Карагандинский
университет Казпотребсоюза, 2024. – 371 с.

ISBN 978-601-235-441-6

Данное издание содержит материалы международной научно-практического форума по следующим направлениям: историко-культурное, духовное наследие и тенденции развития современного Казахстана; тренды развития профессиональной деятельности специалистов социальной сферы; проблемы развития права на современном этапе; технические и технологические науки: опыт и новаторство; образование, наука и туризм: проблемы и механизмы взаимодействия; актуальные вопросы развития физической культуры и спорта в молодежной среде.

УДК 316.3/4 (574)
ББК 60.54

ISBN 978-601-235-441-6

@ Коллектив авторов

@ Карагандинский университет Казпотребсоюза, 2024

**СЕКЦИЯ: СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В УСЛОВИЯХ
РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВОВОЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

№	ФИО автора и название статей	стр
1	Абенев М.Д., Шошаева Л.С. АДВОКАТТАРДЫҢ АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ ДАУЛАРҒА ҚАТЫСУЫ	3
2	Азаров А.С., Аренова Л.К. ПЕРСПЕКТИВЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В УСЛОВИЯХ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ ЕВРАЗИЙСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОЮЗА	6
3	Аманбай М., Есенова Д., Шошаева Л.С. БАЛА ҚҰҚЫҒЫН СОТТА ҚОРҒАУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ	9
4	Аширбеков М., Бакеева П., Нурмахамбетова С.Т. ЗАЩИТА ГРАЖДАНСКИХ ПРАВ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ	13
5	Балхабекқызы П., Қаржасова Г.Б. АЛҚАБИЛЕР СОТЫНЫҢ СОТТЫЛЫҒЫН КЕҢЕЙТУ	16
6	Байдалы А.С., Ахметова К. С. ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ МОШЕННИЧЕСТВУ В СФЕРЕ КОМПЬЮТЕРНОЙ ИНФОРМАЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	18
7	Базарбекова С., Байкенжина К.А ЖАЗАНЫ ЖЕҢІЛДЕТЕТІН МӘН-ЖАЙЛАРДЫ ҚОЛДАНУДАҒЫ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕ	23
8	Бекбаева А.А., Жақұдаев Д.А., Кошегулов Б.Б., КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЕ МЕРЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ НЕЗАКОННОМУ ОБОРОТУ НАРКОТИКОВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СЕТИ ИНТЕРНЕТ	27
9	Борисов А.А., Кадацкий С.Н. РАЗУМНЫЙ СРОК В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	30
10	Бекбаева А. А., Герасимов П.С., Рахимгулова М.Б. РЕНТАБЕЛЬНОСТЬ МЕР НАКАЗАНИЯ ЗА ТОРГОВЛЮ ЛЮДЬМИ И ВОВЛЕЧЕНИЯ В ЗАНЯТИЕ ПРОСТИТУЦИЕЙ.	31
11	Бектимиров О. К., Тогайбаева Ш.С. ВЫДАЧА ПРЕСТУПНИКОВ: ВОПРОСЫ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ	33
12	Бейсен Н., Құлибек А. Б. КІСІ ӨЛТІРУ ІСТЕРІ БОЙЫНША ОҚИҒА ОРНЫН ТЕКСЕРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	36
13	Belyalov M., Imashev A., Iskakova I.E. BASIC PRINCIPLES OF ANTI-CORRUPTION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	39
14	Гаджиев Г.А., Е.В. Горячева ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ДОГОВОРА АРЕНДЫ НЕЖИЛЫХ ПОМЕЩЕНИЙ	43
15	Иманғалиев Е. Мағдатова Қ.Ж. СПОРТ САЛАСЫНА САҚТАНДЫРУДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ	44
16	Жақұпов К. Б., Балгимбеков Д. У. ПАРАҚОРЛАРДЫ ҰСТАҒАН КЕЗДЕ ЖЕДЕЛ-ТАКТИКАЛЫҚ КОМБИНАЦИЯНЫ ЖОСПАРЛАУ	48
17	Жанатова А.Е., Нығмет С.Н. Мағдатова Қ.Ж. ГЕОГРАФИЯЛЫҚ НҮСҚАУ ЗИЯТКЕРЛІК МЕНШІКТІҢ ОБЪЕКТІСІ РЕТІНДЕ Жолдасбек М., Окашев Р.Д. «НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ В ОТНОШЕНИИ ИНВАЛИДОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН»	52
18	«НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ В ОТНОШЕНИИ ИНВАЛИДОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН»	55
19	Жанат Ж. Ж., Тәңірберген Г. Қ., Аманбаева А.	60

	ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЕҢБЕК ДАУЛАРЫН ШЕШУ КЕЗІНДЕГІ МЕДИАЦИЯ ИНСТИТУТЫНЫҢ РӨЛІ	
20	Зайцева В.Д., Сарбасов Б.А. ЦИКЛИЧНО – ТРАГИЧЕСКИЕ СОБЫТИЯ НА ПУТИ СТАНОВЛЕНИЯ НЕЗАВИСИМОГО И ПРАВОВОГО КАЗАХСТАНА	63
21	Зейнегабиденова А., Спехова А., Исакова И.Е. ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ	66
22	Касенова В.А., Жақұдаев Д.А., Қошегулов Б.Б. РАЗВИТИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН ПО ПРОТИВОДЕЙСТВИЮ ЭКСТРЕМИЗМУ	70
23	Касимова Д.Н., Қаржасова Г.Б. ЗАҢДЫЛЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІКТІ ДАМУ: ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ӘДІЛЕТТІ ҚОҒАМҒА АПАРАР ЖОЛ	74
24	Қаржасов Н.Т., Бирманова А.И., Рахимғұлова М.Б. ҚЫЛМЫСТАРДЫҢ ҚАЙТАЛАНУЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ КӨПТІГІНІҢ НЫСАНЫ РЕТІНДЕ	76
25	Қанатова А.Қ., Сыздықова С.А. ОТБАСЫДАҒЫ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚҚА ЖОЛ ЖОК!	79
26	Қогтева А.Е., Шағатаев К.К. ПРИМИРЕНИЕ СТОРОН В РАМКАХ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ИСКОВЫХ ПРОИЗВОДСТВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	82
27	Қанатова А.Қ., Абиев Е.С. ӘЛЕУМЕТТІК ҚАТЫНАСТАРДЫҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	86
28	Қаражия Е.Р., Синельников Д.А., Мукашев Н.С., Нурпеисова А.К. ЗАЩИТА ОТ МОШЕННИЧЕСТВА В ИНТЕРНЕТЕ	89
29	Қадырқұлов Р.Б., Балғимбеков Д.У. ПАРАҚОРЛАРДЫ ҰСТАҒАН КЕЗДЕ ЖЕДЕЛ-ТАКТИКАЛЫҚ КОМБИНАЦИЯНЫ ЖҮРГІЗУ КЕЗЕҢДЕРІ	92
	Қурманалина З. Ф., Тоғайбаева Ш.С. ТОРГОВЛЯ ЛЮДЬМИ И ДЕТЬМИ	95
30	Махсат И., Абдибатыров А., Мағдатова Қ.Ж. МӘМІЛЕЛЕРДІ НОТАРИАЛДЫҚ КУӘЛАНДЫРУ ЕРЕЖЕЛЕРІ	97
31	Мақсұт Р. Е., Тоғайбаева Ш.С. УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ МЕДИЦИНСКИХ РАБОТНИКОВ.	100
32	Мухан А.К., Құлибек А. Б. ҚЫЛМЫСТАРДЫ СОТҚА ДЕЙІНГІ ТЕРГЕУДІҢ СИТУАЦИЯЛЫҚ ТӘСІЛІ	103
33	Мухтар А.А., Шакирова А.Л., Ажмуратова Н.К., Нурпеисова А.К. ИНФОРМАЦИОННЫЙ КОДЕКС РК: НЕОБХОДИМОСТЬ РАЗРАБОТКИ И ПРИНЯТИЯ	105
34	Муратов Д.М., Қадацкий С.Н. ПРОБЛЕМЫ УЧАСТИЯ ПОНЯТЫХ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ	107
35	Мынбаев Е. Б., Тоғайбаева Ш.С. ОБСТОЯТЕЛЬСТВА, ИСКЛЮЧАЮЩИЕ ПРЕСТУПНОСТЬ ДЕЯНИЯ	110
	Мынбаев Е. Б., Тоғайбаева Ш.С. НЕОБХОДИМАЯ ОБОРОНА ПО УГОЛОВНОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ НЕКОТОРЫХ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН.	112
36	Олжабаев С.Б., Бирманова А.И., Қаржасова Г.Б. АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН БОСТАНДЫҚТАРЫН ҚОРҒАУДАҒЫ - СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ ҚЫЛМЫСТАРЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ ШАРАЛАРЫ	115
37	Орынбай А.М., Сарсембаев Б.Ш. КӘМЕЛЕТ ЖАСЫНА ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ҚЫЛМЫСТАРЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ ЖӘНЕ ТЕРГЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	118
38	Серік А., Абиев Е.С. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМНЫҢ ДЕМОКРАТИЯЛЫҚ ЖӘНЕ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚАРҚЫНЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ШАРТТАРЫ	120
39	Серік А.Қ., Байкенжина К.А.	

	ҰЛТТЫҚ ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ВАЛЮТАСЫНДАҒЫ ҚАРАЖАТТЫ ШЕТЕЛДЕН ҚАЙТАРМАУДЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ	123
40	Сулейменова Д.Е., Мукашев Н.С. СМЕРТНАЯ КАЗНЬ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: ПЛЮСЫ И МИНУСЫ	125
41	Серік А.Қ., Сыздықова С.А. ЛУДОМАНИЯ – ҚОҒАМДЫ ЖАЙЛАҒАН ҚАУІПТІ ІНДЕТ	128
42	Судаков С.С., Горячева Е.В. ПРОБЛЕМА ПЛАТНОГО ВОЗВРАТА	130
43	Тембай Ж.Р., Мағдатова Қ.Ж. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АЗАМАТТЫҚ ПРОЦЕСТІК КОДЕКСІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ КЕЙБІР ПРОБЛЕМАЛАРЫ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ ТУРАЛЫ	132
44	Турсынханов Н.С., Шошаева Л.С. ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫ БАНКРОТ ДЕП ТАҢУ ТУРАЛЫ ІСТЕРДІ ҚАРАСТЫРУДЫҢ ПРОЦЕССУАЛДЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	138
45	Хамитова Қ.Б., Сыздықова С.А. ЖАСТАР АРАСЫНДА СИНТЕТИКАЛЫҚ ЕСІРТКІНІҢ ТАРАЛУЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ	142
46	Хамитова Қ., Исакова И.Е. СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛДЫҢ НЕГІЗГІ ҚАҒИДАЛАРЫ	145
47	Шанкитбаева Ә., Елеубекова Н.Е. БАС БОСТАНДЫҒЫНАН АЙЫРУМЕН БАЙЛАНЫСТЫ ЕМЕС ЖАЗАЛАРДЫҢ ЖАЛПЫ СИПАТТАМАСЫ	149
48	Шанкитбаева Ә., Джаксыбаева Г.М. ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСТЕГІ ЖАСЫРЫН ТЕРГЕУ ӘРЕКЕТТЕРІ	153
49	Шиламенцева П., Дукерт А.В., Жанайдаров Е.В. ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ НЕУСТОЙКИ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	156
50	Ықыласов Ғ., Байкенжина К.А. БАС БОСТАНДЫҒЫНАН АЙЫРУ ЖАЗАСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТТЕРІ	159
51	Ықыласов Ғ., Елеубекова Н.Е. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚ ТУРАЛЫ ІСТЕР БОЙЫНША ІС ЖҮРГІЗУ: ҒЫЛЫМИ-ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТТЕРІ	162

**СЕКЦИЯ: «ОСНОВНЫЕ ЦЕННОСТИ СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСТАНА:
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА»**

№	ФИО автора и название статей	стр
1	ЖАҚСЫЛЫҚОВА Д.А., МИНЖАНОВ Н.А. ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАН ЖАСТАРЫНЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ	165
2	РЫМЖАН Ғ.Ж., МИНЖАНОВ Н.А. ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ НЕГІЗГІ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ: ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ПРАКТИКА	168
3	ӘМІРӘЛІ А.Қ., АЛДАБАЕВА Г.Т. БІЛІМДІ ЖАСТАР – ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ НЕГІЗГІ ҚҰНДЫЛЫҒЫ	170
4	БАУЫРЖАНОВА Т.Т., ТУСУПОВА Н.Б. АСА ЕРЕКШЕ ТҰЛҒА, АЛАШТЫҢ АРДАҚТЫ ҰЛЫ - ӘЛИХАН БӨКЕЙХАНОВ	172
5	АЖКЕНОВА Д.Р., СМАГУЛОВ С.Г. ЗОЛОТАЯ ОРДА – КОЛЫБЕЛЬ КАЗАХСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ	174
6	ҚАППАРОВА Д.Б., ШОШИМОВА Д.Т. АДАЛ АДАМ-АДАЛ ЕҢБЕК-АДАЛ ТАБЫС	177
7	СУЛЕЙМЕНОВА Д.Е., УМБЕТОВ Д.М. ТРАДИЦИИ И ОБЫЧАИ КАК ОСНОВНЫЕ ЦЕННОСТИ СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСТАНА	179
8	КУРМАЕВА В.Н., УМБЕТОВ Д.М.	180

	РЕЛИГИОЗНАЯ ТОЛЕРАНТНОСТЬ И МЕЖКОНФЕССИОНАЛЬНЫЙ ДИАЛОГ КАК ОСНОВНЫЕ ЦЕННОСТИ СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСТАНА	
9	САБЫРҰЛЫ Б., АЛДАБАЕВА Г.Т. ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ НЕГІЗГІ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ: ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ПРАКТИКА	184
10	АБДУРАХИМОВА У., СТЕПКИН А.П. УКРЕПЛЕНИЕ МЕЖНАЦИОНАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ КАК ПРИОРИТЕТ РАЗВИТИЯ	187
11	БУРЛАЧЕНКО Г.С., УМБЕТОВ Д.М. СЕМЬЯ И СЕМЕЙНЫЕ ЦЕННОСТИ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ	189
12	ЗВЕРЕВА А.А., СТЕПКИН А.П. ФОРМИРОВАНИЕ КУЛЬТУРЫ ВЗАИМООТНОШЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА И ПРИРОДЫ В КАЗАХСТАНЕ	192
13	МАМЫРБЕК А., АЛДАБАЕВА Г.Т. АДАЛ-АДАМ, АДАЛ-ЕҢБЕК, АДАЛ-ТАБЫС	195
14	ПРОНЕНКО А.В., УМБЕТОВ Д.М. СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ ЦЕННОСТЕЙ И ТРАДИЦИЙ В КАЗАХСКОЙ СЕМЬЕ.	196
15	КАСИМОВА Д.Н., МИНЖАНОВ Н.А. ҚАЗАҚСТАННЫҢ НЕГІЗГІ ҚҰНДЫЛЫҒЫ - ЖАСТАРДЫҢ ӨЗ ЕЛІНІҢ ЛАЙЫҚТЫ АЗАМАТЫ РЕТІНДЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ ДАМУЫ	201
16	ЖАКУПОВ Б.Б., РАЗДОБРЕЕВ Я.Е., СТЕПКИН А.П. КУЛЬТУРНОЕ РАЗНООБРАЗИЕ И МЕЖКУЛЬТУРНОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ	203
17	КОВАЛЕНКО А.А., СТЕПКИН А.П. ЦИФРОВИЗАЦИЯ КАК ПРИОРИТЕТ РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА	205
18	ЛАРИОНОВ А.П., УМБЕТОВ Д.М. МИР ЦЕННОСТЕЙ НЕЗАВИСИМОГО КАЗАХСТАНА	207

**СЕКЦИЯ: «ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ В ИНДУСТРИИ ТУРИЗМА И
ГОСТЕПРИИМСТВА»**

№	ФИО автора и название статей	стр
1	АНДРОЩУК М, ДОСКАЛИЕВА Б.Б КАЧЕСТВО ОБСЛУЖИВАНИЯ ТУРИСТОВ И МЕТОДЫ ЕГО ОЦЕНКИ	212
2	АСМАГАНБЕТОВА С, АЛИМБЕКОВА М.М ТУРИЗМДЕГІ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ҮРДІСІ	216
3	АЙТҚАЗЫ Ж, АЕШОВА Н.Т ҚАЗІРГІ КЕЗЕНДЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТУРИЗМНІҢ ДАМУЫ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ТУРИЗМНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	219
4	БОРАНБАЕВА Д, АЕШОВА Н.Т ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЕЛ МҰРАСЫ ТАРИХИ – МӘДЕНИ ЕСКЕРТКІШТЕРДІҢ АЛАТЫН ОРНЫ МЕН ТУРИЗМНІҢ ДАМУЫНДАҒЫ РӨЛІ	224
5	ДУЙСЕМБАЙ Е, ДОСКАЛИЕВА Б.Б ПОРЯДОК СОЗДАНИЯ, РЕГИСТРАЦИИ ТУРИСТКОЙ ФИРМЫ	230
6	КАДЫРОВА А, ДОСКАЛИЕВА Б.Б РАЗВИТИЕ ИНДУСТРИИ РАЗВЛЕЧЕНИЙ	233
7	КАСЫМОВ А, АЛЕКСЕЕНКО Т.Н МИРОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ИНДУСТРИИ ПИТАНИЯ	238
8	КАЙЛЬ В., ЧАЙКА Л.Г. СОВРЕМЕННЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗРАБОТКИ МЕНЮ РЕСТОРАНА	242
10	КОЖАМБЕРЛИНА А.Т, БЛЯЛОВА А.К ТРАНСФОРМАЦИЯЛЫҚ ПРОЦЕСТЕРДІҢ ТУРИЗМДІ ДАМУЫҒА ӘСЕРІ	244
11	ҚУАНБЕК Р, БЛЯЛОВА А.К ҚОНАҚ ҮЙ БИЗНЕСІНДЕГІ ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯЛАРДЫҢ НЕГІЗГІ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ	247

12	ЛУКЪЯНЕНКО З, ДОСКАЛИЕВА Б.Б ГОСТИНИЧНЫЙ БИЗНЕС РК: СОСТОЯНИЕ, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ	250
13	МАСЕРОВА АННА, АЛИМБЕКОВА М.М ПРЕИМУЩЕСТВА И РИСКИ ЦИФРОВИЗАЦИИ ИНДУСТРИИ ТУРИЗМА И ГОСТЕПРИИМСТВА	253
14	НАСЫРОВА В, ГАЗУКИНА Ю.Г ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ТУРИСТИЧЕСКИХ АГЕНТСТВ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ (НА ПРИМЕРЕ ООО «ТРЭВЕЛ ГИД»)	255
15	РУДЕНКОМ М, ДОСКАЛИЕВА Б.Б ОРГАНИЗАЦИЯ САНАТОРНО-КУРОРТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РК	261
16	ПИРМАТОВА Р, АЛЕКСЕЕНКО Т.Н СТРАТЕГИИ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ В ГОСТИНИЧНОМ БИЗНЕСЕ - ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ	265
17	ЭРЖАНҚЫЗЫ М., БЛЯЛОВА А.К. ТУРИЗМДІ БАСҚАРУ ІС-ӘРЕКЕТІН ЦИФРЛАНДЫРУ	269

**СЕКЦИЯ: «СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ:
ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ»**

№	Название	Стр.
1.	NINA GEORGIEVA DR. GENCHO VALCHEV THE BENEFITS OF TIMELY DETECTION AND EARLY INTERVENTION IN ALALIYA IN THE CONTEXT OF SOCIALIZATION	275
2.	БЕКМУРЗИНА А.К. КЕНЖЕБАЕВА С.К. САМООЦЕНКА СТУДЕНТОВ ВУЗА: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ	280
3.	АБДИНА Ж.А. КЕНЖЕБАЕВА С.К. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОБЛЕМЫ ПРОКРАСТИНАЦИИ В ПСИХОЛОГИИ	283
4.	АЙДАРАЛИЕВА А.Н., СУЛЕЙМЕНОВА Д.Д. ИСАЕВ А.А. ЖАСӨСПІМДЕР ЖҮРІС-ТҮРЫСЫНДАҒЫ МІНЕЗ АҚЦЕНТУАЦИЯСЫНЫҢ КӨРІНУ ЕРЕКШ ЕЛІКТЕРІ.	287
5.	АЛПЫСБАЙ А.Қ. РАХЫМОВА И.Қ ҚАРТТАРМЕН ЖӘНЕ ЕРЕКШЕ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР АДАМДАРМЕН ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС	290
6.	АСАНОВА М.Н. КЕНЖЕБАЕВА С.К. ГЕНЕЗИС ФЕНОМЕНА «ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ БЛАГОПОЛУЧИЕ»	294
7.	БОРИСЕНКО У.А. КЕНЖЕБАЕВА С.К. ГЕНДЕРНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ ЛИЧНОСТИ	296
8.	ГОРБУНОВА А.В. АБДАКИМОВА М.К. ЯЗЫК ВРАЖДЫ	299
9.	ЖАНАБАЙ Б.С. АЛКЕНОВА Ж.Ғ. БІЛІМ БЕРУДЕГІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КЕҢЕС БЕРУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	302
10.	МАЖИТ М.Б. МҰХАМБЕТЖАН А. ИСАЕВ А.А. ТҰЛҒАНЫҢ ҚҰНДЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ МОТИВАЦИЯЛЫҚ БАҒЫТТЫЛЫҒЫ	305
11.	МАЛАКЕЕВИЧ К.В. АБДАКИМОВА М.К. РОЛЬ И МЕСТО ИГРОВОЙ ТЕРАПИИ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СОЦИАЛЬНОГО РАБОТНИКА	308
12.	НҰРЛАН А.Н. АЛКЕНОВА Ж.Ғ. ПСИХОЛОГИЯ СТУДЕНТТЕРІНІҢ КӘСІБИ ҚАЛЫПТАСУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	310
13.	СҰЛТАН Д.Н. РАХЫМОВА И.Қ. ОТБАСЫДАҒЫ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚ МӘСЕЛЕСІ	313
14.	КАНАФИНА А.Е. АБДАКИМОВА М.К. БЕЗ БАРЬЕРНАЯ СРЕДА ДЛЯ ЛИЦ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ (НА ПРИМЕРЕ ОСАКАРОВСКОГО РАЙОНА)	315

15.	СҰЛТАНҚҰЛ А.А. РАХЫМОВА И.Қ. ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ НАШАҚОРЛЫҚ МӘСЕЛЕСІ	318
16.	NEVENA TSANEVA ZHELYAZKOVA ABDAKIMOVA M.K. BIBLIOTHERAPY IN SOCIAL WORK	321
17.	СЛЯМ А. ТУСУПОВА Н.Б. ЖҰМЫС УАҚЫТЫҢ ҚЫСҚАРТУДЫҢ; ОҢ ЖӘНЕ ТЕРІС ӘСЕРЛЕРІ	323

СЕКЦИЯ: РАЗВИТИЕ ПРОИЗВОДСТВА И ТЕХНОЛОГИИ: ОТ СОЗДАНИЯ К ВНЕДРЕНИИ

1	АЙБЕКОВА А.А., ЖАР Ж.Ж. ТАМАҚ ӨНДІРІСІНДЕ НАНОТЕХНОЛОГИЯНЫ ҚОЛДАНУ ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ	326
2	АМАНӨЛІ Г., ЖАР Ж.Ж. КАРТОП КРАХМАЛЫ: ӨНЕРКӘСІП ҮШІН ЖАҢА ИНГРЕДИЕНТ	329
3	АМАНГЕЛДІ А., ЖАР Ж.Ж. СҮТ ПАСТЕРЛЕУ ПРОЦЕСІНІҢ ӨЗЕКТІЛІГІ ЖӘНЕ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	331
4	АҚЫЛБЕК С.А., АХМЕТОВА А.Б. ТОМАТ ШЫРЫНЫ:ӘЛЕМДІК ШЫРЫН ШИПАСЫ	333
5	АСКАТҚЫЗЫ А., ЕСЕНБАЕВА Г.А. БАЛМҰЗДАҚ ӘЛЕМІНДЕГІ ЖАҢАЛЫҚТАР	335
6	ӘБЛМАШ А.С., ЖАР Ж.Ж. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ СЫР НАРЫҒЫН ТАЛДАУ ЖӘНЕ САТУ КӨЛЕМІН БОЛЖАУ	336
7	БАЙМУХАМЕТОВА А.К., ОМАРАЛИЕВА А.М. ҚАНТАЛМАСТЫРҒЫШТАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҰН-КОНДИТЕРЛІК ӨНІМДЕР ӨНДІРІСІНДЕ ҚОЛДАНЫЛУЫ	339
8	ВАСКОВСКАЯ К.В., ОМАРАЛИЕВА А.М. ФОРМИРОВАНИЕ АССОРТИМЕНТА МУЧНЫХ КОНДИТЕРСКИХ ИЗДЕЛИЙ С ФУНКЦИОНАЛЬНЫМИ СВОЙСТВАМИ	342
9	ЗИПАТОЛЛА Ж.А., ОМАРАЛИЕВА А.М. ФУНКЦИОНАЛДЫҚ ТАМАҚТАНУ НАРЫҒЫН ТАЛДАУ	345
10	КАНАШЕВА А., АБЗАЛБЕК М.С. 9 ГЛЮТЕНСІЗ ЖАРМА	347
11	ҚАНАПИЯ Н., ДАЛИБАЕВА Л.Ж. АЛКОГОЛЬДІ ЖӘНЕ АЛКОГОЛЬДІ ЕМЕС ӨНІМДЕРДІҢ МАҢЫЗЫ	353
12	МАЙКАНОВА А.Н., ӘУЕЗ Ж.К. БЕЗГЛЮТЕНЕНОВОЕ ПИТАНИЕ	355
13	МИКИТИН В., МАЛДЫБАЕВА М.Н. ВЛИЯНИЕ КАЧЕСТВА МОЛОКА НА ИЗГОТОВЛЕНИЕ СЫРА	359
14	МЫРЗАХМЕТ А.Ғ., ОМАРАЛИЕВА А.М. ҰЛТТЫҚ ӨНІМДЕРГЕ ТҰТЫНУШЫЛАРДЫҢ СҰРАНЫСЫ МЕН ТАЛАБЫ	360
15	НУРЖАНОВА Ж.К., АЙМҰХАНОВА Т.А. САПАЛЫ КҮНБАҒЫС МАЙЫНЫҢ ӨНДІРІСІ ЖАЙЛЫ НЕ БІЛУ ҚАЖЕТ?	362
16	НУРТАЙҚЫЗЫ ҰЛДАНА, ЕРУБАЕВА Д.Ш. ГЕНДІК МОДИФИКАЦИЯЛАНҒАН АҒЗА	364
17	САҒЫНДЫҚ А., ӘУЕЗ Ж.К. КАРАМЕЛЬ ӨНДІРУ ЖЕЛІСІ	367
18	СЕРІК А., АБЗАЛБЕК М.С. КҮНБАҒЫС МАЙЫ ӨНЕРКӘСІБІНІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУЫ	371

Ғылыми жетекші – юриспруденция магистрі, аға оқытушы Шошаева Л.С.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

АДВОКАТТАРДЫҢ АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ ДАУЛАРҒА ҚАТЫСУЫ

Қазіргі уақытта Қазақстанда адам мен азамат құқықтарын қорғау жөніндегі міндеттерді атқаратын әр түрлі мемлекеттік және мемлекеттік емес органдар, мекемелер мен қоғамдық ұйымдар бар. Оларды атап өтетін болсам, мысалға: соттар, прокуратура, ішкі істер, әділетор гандары т.б. Яғни, бұл аталған органдар құқыққорғау міндеттерін бір-бірімен тығыз байланыста жүзеге асырады. Алайда осы міндеттерді табысты жүзеге асыру адвокатура сияқты қоғамдық- құқықтық институтсыз мүмкін емес.

Қазақстандық заңнамада адвокатура ешбір құқық қорғау органы ретінде көрсетілмесе де, ол іс жүзінде құқыққорғау қызметі мен міндетін атқарады. ҚР Конституциясында адам мен азамат құқықтары мен бостандықтары танылады және оларға кепілдік беріледі делінген. Азаматтардың конституцияда кепілдік берілген құқықтарының сақталуын заңнамада көрсетілген органдар, соның ішінде құқық қорғау органдары қамтамасыз етеді.

Мемлекеттік органдардың азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын сақтауы және қорғауы белгілі бір дәрежеде азаматтар мен ұйымдарға кәсіби заң көмегін көрсетуді жүзеге асыратын тұлғалар қызметінің негізгі принциптерін анықтайтын адвокатура сияқты институтпен тығызбайланысты. Сөйтіп, азаматтардың білікті заң көмегін алу құқығын қамтамасыз етуге тиісті құқық қорғау жүйесінде адвокатура маңызды орынды алады. Себебі жеке адамның құқығын қандай да бір қол сұғушылықтан қорғау, заңдылық үшін күрес және сот төрелігіне көмектесу – адвокаттық қызметке үлкен саяси-әлеуметтік маңыз береді. Әрбір адам бұзылған не даулы конституциялық құқықтарын, бостандықтарын мен заңмен қорғалатын мүдделерін қорғау үшін сотқа жүгінуге құқылы. Әрбір адамның азаматтық процесс барысында білікті заң көмегін алуға құқығы бар. Осы тұрғыда, ҚР «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» заңның 31-бабына сәйкес Қазақстан Республикасындағы адвокатура - адамның өз құқықтарын, бостандықтарын сот арқылы қорғауға және заң көмегін алуға мемлекет кепілдік берген және Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген құқықтарын іске асыруға жәрдемдесуге, сондай-ақ дауды бейбіт жолмен реттеуге жәрдемдесуге арналған.

ҚР АДЖК 18 – бабына сәйкес заңда көзделген жағдайларда заң көмегі тегін көрсетіледі. Азаматтық істерді қарау кезінде жеке және заңды тұлғаларға көмек көрсете, мүдделерін білдіре отыра адвокаттар істі дәл сәйкестікпен дұрыс шешуге жәрдемдеседі. Осы тұрғыда, адвокаттың білікті көмегі тұлғаға өз құқықтары мен мүдделерін қорғаудың өте тиімді жолдарын таңдауға мүмкіндік береді. Кез келген қол сұғушылық пен тәртіп бұзушылықтың кімнің тарапынан болғандығына қарамастан, азаматтардың құқығын қорғау жөніндегі өз міндетін адвокаттар заңда көзделген барлық құралдармен әдістермен жүзеге асырады. Бұл заңгерлік мәселелер бойынша консультация беру азаматтардың , заңды тұлғалардың тапсырмасы бойынша сотта өкілдік ету, талапкерлердің, жауапкерлердің, өзге де тұлғалардың өкілі ретінде азаматтық істерде сот талқылауларына қатысу т.б. Ақиқатты анықтау үшін соттық азаматтық істерді шешу кезінде тапсырылған материалдарымен және түсініктерімен шектелмей, процеске қатысушылардың құқықтары мен міндеттерін қатаң сақтай отыра, істің мән-жайын толық объективті айқындау мақсатында заңда көзделген барлық шараларды қабылдайды.

Азаматтық істерді талқылау кезінде сотта өкілдік ету әрбір тараптың оның ішінде үшінші тұлғаның құқықтар мен заңды мүдделерін қорғау үшін заңда көзделген барлық іс жүргізу құралдары мен әдістерін пайдалануды өз мақсаты етеді. Ал сот өкілдері болса, сот ісіне олардың не үшінші тұлғалардың атынан қатыса отыра, өз мүддесін білдіріп отырған

тараптың құқығын қалпына келтіретін не дауға түсіп отырған құқықты бұзудан қорғайтын шешім шығару қажеттігі үшін соттың көзін жеткізуге тырысады.

Осы кезеңде өкіл бола алатындардың бірі-адвокаттар. Шарт бойынша өкілдік етуді азаматтар не ұйымдармен жасалған шарт негізінде адвокаттар неадвокаттық кеңселер жүзеге асырады. Адвокат азаматтық іс жүргізуде тарап болып танылмаса да ол шарттан туындаған барлық міндеттемелерді орындауға, клиентке оның іс жүргізу құқықтар мен міндеттемелерін жүзеге асыруға көмектесу мақсатында оның өкілі ретінде іске қатысады. Ең әуелі ҚР «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» заңының 45-бабына сәйкес жалпы адвокаттар көрсететін заң көмегінің түрлеріне тоқталатын болсам,

- құқықтық мәселелер бойынша ауызша нысанда да, жазбаша нысанда да консультациялар және анықтамалар береді;

- арыздар, шағымдар, өтінішхаттар мен құқықтық сипаттағы басқа да құжаттар жасайды;

- азаматтық сот ісін жүргізуге клиенттің өкілі ретінде қатысады;

- мемлекеттік органдарда, қоғамдық бірлестіктер мен өзге де ұйымдарда клиенттің мүдделерін білдіреді.

Азаматтық сот ісін жүргізуде адвокат әрқашан сенім білдірген адамның атынан және оның мүддесі үшін іс-әрекет еткендіктен оның іс жүргізу әрекеттерінің салдары өз мүддесін білдіріп отырған адам үшін туындайды. Сөйтіп шарт бойынша адвокат жүзеге асыратын өкілдік етуде өзара қатынастың екі жағын ажыратқан жөн:

- өкіл мен оның клиенті арасындағы азаматтық құқықтық қатынас, оның негізін адвокаттың өз атынан жеке не заң консультациясының тапсырмасы бойынша жасалған тапсырмалық шарт құрайды;

- сотқа қатысты адвокат өкілеттілігінің көлемі анықталған іс жүргізу құқығы нормаларымен реттелетін сот өкілі мен соттың арасындағы азаматтық іс жүргізу қатынастары туындайды.

Сотта азаматтық істі қарау кезінде азаматтар мен ұйымдардың құқықтары мен мүдделерін білдіру – адвокаттық қызметтің маңызды жақтарының бірі. Өзіне өтінген тұлғаға азаматтық процесте олардың мүддесіне өкілдік ету жолымен білікті заң көмегін көрсету мүмкіндігі бірқатар шарттарға байланысты. Бұл шарттар азаматтың сотта іс жүргізуді өзіне қабылдауына не одан бас тартуына ықпал етеді. Азаматтық процестің қылмыстық сот ісінен айырмашылығы адвокаттың іс жүргізу құқығы тек құқықтық айқындама болғанда ғана ықтимал болып табылады. Құқықтық айқындама түсінігі бойынша адвокаттың азаматтық істі жүргізу тапсырмасын мына жағдайда ғана қабылдауы не бас тартуын білдіреді:

- егер оның клиент талаптарының ненаразылықтарының заңдылығына көзі жетсе;

- заңмен рұқсат етілген шын дәлелдемелер тапсырылған болса,

- істің заңи болашағы қолайлы шешілетін болса, даулы құқықтық мүдде мен оның қорғау құралдары ақталса және заңды болса ғана құқылы.

ҚР «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» заңының 33-бабына сәйкес мемлекеттік орган немесе лауазымды адам адвокаттың заң көмегін сұрап өтініш жасаған тұлғаның мүдделерін білдіру құқығын танудан бас тарта алмайды. Адвокат тек өзіне заң көмегі үшін жүгінген тұлғаның заңды мүддесін ғана қорғайды. Сондықтан да адвокат клиент талабының заңдылығы мәселесін анықтап алуы тиіс. Бұл үшін даулы құқық қатынасының мәнін, талаптың құқықтық негізін зерттеу қажет. Іс бойынша құқықтық айқындаманың екінші элементі — клиент қорғанысында қажетті дәлелдемелердің болуы. Ең алдымен адвокат өтініш жасаған тұлға сүйінген дәлелдеменің іске қатысының бар жоғын зерттейді. Дәлелдеме егер тексеріс нәтижесінде оның ақиқатқа сәйкестігі анықталса, рас болып саналады. Даулы мүдденің заңдылығын, дәлелдемелердің жеткіліктілігін анықтай отырып оны қорғау және процесстің қолайлы болашағы үшін адвоката азаматтық істі жүргізуге тапсырма қабылдау үшін заңи негіздеменің бар екендігі туралы қорытындыға

келеді. Адвокаттың кейбір жағдайларда іс жүргізуге қатысуға мына жағдайларда құқығы жоқ:

1. осы іс бойынша іске судья, прокурор, сарапшы, маман, аудармашы, куәретінде қатысса;
2. істің қарауға қатысты лауазымды адамдармен туыстық қатынастар болса.

Іс бойынша қалған барлық жағдайларда адвокаттық көмек үшін жүгінген адамға сотта азаматтық істі қарау кезінде оның мүддесіне өкілдік етуден бас тартуға болмайды. Адвокаттың клиентпен құқықтық қатынасы негізіне клиент пен адвокат не болмаса заң консультациясы не адвокат кеңсесі арасында жасалған тапсырма шарты жатады. ҚР АҚ-нің 846-б. сәйкес, тапсырма – бұлазаматтық-құқықтық шарт, оның күшіне орай тараптар бірі басқа тұлғаатынан және есебінен белгілі бір заңдық әрекеттерді жасауға міндеттенеді. Адвокат жасаған мәміле бойынша құқықтар мен міндеттемелер тікелей сенімбiлдiрушiде пайда болады. Адвокат сенім бiлдiрiлген тұлға ретiнде әрекет етеотыра:

- өзіне берілген тапсырманы жеке орындауға;
- сенім бiлдiрушiге оның талабы бойынша тапсырманың орындалу
- барысы туралы барлық мәліметті хабарлауға;
- жасалынған мәміле бойынша барлық алынғандарды кешіктермей
- беруге;
- тапсырманы орындағаннан кейін сенім бiлдiрушiге кешiктiрмей
- мерзімі өтпеген сенімхатты қайтаруға, ақтау құжаттарымен бірге
- егер бұл тапсырма сипаты бойынша қажет болса, есеп тапсыруға
- міндетті.

Адвокат өзі өкілеттенген әрекеттерді жеке жасауға тиіс. Адвокат азаматтық істе тарап ретінде емес, тек тұлға өкілі ретінде әрекет етсе де ол қандай да бір іс жүргізу әрекетін жасағанда шешімді жеке қабылдайды және өз клиентімен процестің түпкі мақсатында – сенімбiлдiрушiнiң ақ екендiгiн дәлелдеу тұрғысында ғана байланысты. Егер адвокатөзінің әрбір ұйғарымы мен іс жүргізу әрекеттерін клиентпен келісетін болса, онда сенім бiлдiрiлген өкiл ретiнде өз мiндетiн iс жүзiнде атқаруы мүмкiн болмас едi.

Адвокаттың азаматтық процестегі жағдайықылмыстық істегі адвокат – қорғаушының жағдайынан өзгеше. Қылмыстық істе адвокат сезіктіні, айыпталушыны, сотталушыны қорғау туралы өзіне қабылдаған міндеттемеден бас тартуға құқығы жоқ. Қабылдаған тапсырмадан бас тарту – ең алдымен қатысушы тараптардың іс жүргізу жағдайы айтарлықтай өзгерісін бiлдiретiн жауапты iс жүргiзу әрекетi. Мәселетек басқа тараптың да адвокат шақырғандығында және өкілдік етуді тоқтатудың клиентті заң көмегінсіз қалдыратындығында ғана емес, сенімбiлдiрушiнiң мүддесiн қорғау үшін қауіп пайда болады. Оның мәні адвокаттың істі одан әрі жүргізуден бас тартуы клиенттің құқықтық айқындамасының сенімсіздігі туралы көзқарасты тудыруы мүмкін. Сенім бiлдiрушi үшін осыықтимал жағымсыз салдарды ескеріп, адвокат өз клиентінің құқықтары мен материалдық құқықтық мүдделерінің сақталуы үшін барлық мүмкін құралдарды пайдалана отырып, бұл шараға өте сирек жүгінеді.

Жалпы, қорытындылай келетін болсам, Қазақстан Республикасының Конституциясы білікті заң көмегін алу құқығын жариялайды және кепілдік береді. Уақыт өткен сайын азаматтар мен ұйымдар тарабына заң көмегіне деген қажеттілік ұдайы өсіп келеді. Адвокаттың іс жүргізудегі дербестігі мен өз клиентінен тәуелсіздігінің маңызды элементі қабылдаған тапсырмадан бас тарту құқығы болып табылады. Адвокат сотта өкілдік ету туралы шартта тарап болып табылмайды. Сотта сенім бiлдiрушiнiң барлық мiндеттемесiн орындайды. Көптеген мәселелерде нақтылықтың жоқ екендігін, адвокатура туралы қолданыстағы заңнаманы адвокаттық қызметтің саналуан және көп қырлы тұстарын толық тәртіптей алмайтындығын атап өткен жөн. Адвокат мамандығы белгілі бір табандылықты қажет ететін қызықты да қиын жұмыс, өйткені ол жекелеген азаматтармен және ұйымдармен қатар жалпы қоғамның мүддесін қорғайды. Адам құқығын қорғауға барынша

мән берілетін біздің мемлекетімізде мұндай кемшіліктер сот тәжірибесінде көп кездеседі. Адвокаттар туралы қазір айтылып, жазылып жүрген анықтаманы әлі де айқындап, толықтыра түсу керек сияқты. Менің ойымша, кәсіби құқықтық білім мен практикалық қызметте оны пайдалана білумен бірге, адвокаттарға анықтама берген кезде жалпы барлық заңгер мамандар үшін қажет сапалық қасиеттер көрініс табуы керек. Оның ішінде терең білім қалыптасқан дағды және дүние-танымы сияқты қасиеттер қажет. Құқықтық мемлекеттердің қазіргі кезеңдегі құрылымында адвокаттардың кәсіби және жеке өзінің білім сапасына қойылатын талап жоғары болып отыр. Сондықтан адвокаттардың өз қызметіне жоғары жауапкершілікпен қарауын қамтамасыз ету мақсатында олардың шеберлігін шындап, іскерлігін арттыра түсу қажет. Сонда ғана адвокаттық қызметке деген сенім арта түсері анық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Азаматтық кодекс ерекше бөлім 1999 жылғы 1 шілдедегі №409 Кодексі (соңғы өзгерістер мен толықтырулар 02.07.2023 № 166-VI)
2. Қазақстан Республикасының Конституциясы. 1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған 21 мамыр 2007 жыл № 284-1 ҚР Заңымен енгізілген өзгерістермен толықтырулар. – Алматы: Жеті Жарғы, 2012.
3. Қазақстан Республикасының Заңы. Білім туралы 27.07.2011 ж. – Алматы: «Юрист» баспасы,
4. Алауханов Е.О. Адвокатура және адвокаттық қызмет. – Алматы, 2010ж.
5. «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» заң 2018 жылғы 5 шілде
6. Қазақстан Республикасының Азаматтық процесілік кодексі 2015 жылғы 31 қазан

Азаров А.С., студент группы Ю 21-3
Научный руководитель- к.ю.н., профессор Аренова Л.К.
Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

ПЕРСПЕКТИВЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В УСЛОВИЯХ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ ЕВРАЗИЙСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОЮЗА

Республика Казахстан с другими странами-участниками Евразийского экономического союза (далее ЕАЭС) достаточно активно осуществляет процесс евразийской интеграции. При этом, Казахстаном достигнуты значительные результаты в рамках взаимодействия с разными странами по вопросам правового регулирования валютно-финансовых отношений и реализации международных обязательств в данной сфере.

Однако, в настоящее время остается ряд вопросов совершенствования национального законодательства в свете интеграционных процессов не только в рамках Евразийского пространства, но и в ходе национальной правовой реформы.

По нашему мнению, в ходе реализации правовой политики Республики Казахстан необходимо сфокусировать внимание на перспективах процессов интеграции, происходящие в ЕАЭС. Прежде всего, это связано с принципом многовекторной политики, которую поддерживает Казахстан, особенно касательно экономических отношений, как фундамента процветания стран евразийского региона и инвестиционных программ.

Подчеркнем, что перспективы интеграционных процессов с участием Республики Казахстан, должны быть связаны с условиями усиления взаимодействия между странами-участниками ЕАЭС в сфере валютно-финансовых и инвестиционных отношений, их координации и гибкости, как единой системы. Данный фактор является возможностью, с одной стороны эффективности правовых норм национального законодательства РК, а с другой созидания действующего национального законодательства в рамках правовой реформы.

Результатом созидательного законодательного процесса проводимых правовых реформ, будет выступать упрощение правовых процедур и устранение излишних планок, препятствующих финансово-экономическим отношениям.

Рассматривая упрощение правовых процедур, в качестве достаточно положительного примера можно привести имплементацию международных стандартов в национальное законодательство по противодействию легализации (отмывания) незаконных доходов и финансированию терроризма, в рамках которого используется комплексный правовой подход.

Комплексный подход включает в себя использование превентивного механизма, на ряду с финансовым мониторингом и контрольно-надзорной деятельностью, которая направлена на своевременное выявление незаконной финансовой деятельности, что является достаточно актуальным для валютно-финансовых отношений в Казахстане и Евразийском пространстве в целом.

Необходимо подчеркнуть, что совершенствование национального законодательства в условиях реализации правовой политики РК в соответствии с интеграционными процессами, происходящими в ЕАЭС способствует развитию более транспарантным экономическим отношениям в государстве, и, следовательно, создает благоприятные условия для привлечения инвестиций в национальную экономику.

В этой связи, можно выделить следующие перспективные направления совершенствования национального законодательства в условиях реализации правовой политики:

- развитием информационных систем и их совершенствование;
- взаимодействие между контрольно-надзорными органами и органами-регуляторами по обмену информацией относительно валютно-финансовых отношений;
- создание единой правовой системы, которая будет учитывать интересы всех стран-участников;
- правовой механизм обеспечения экологической безопасности и сохранении природной среды;
- сфера цифровой экономики;
- развитие нормативных актов, направленных на интеграцию социальной сферы.

Необходимо отметить, что в настоящее время основные перспективы, связаны с развитием информационных систем, которые позволяют отслеживать и анализировать осуществляемые транзакции и широко используются в банковской сфере, наряду с использованием искусственного интеллекта, для обнаружения необычных или подозрительных операций, в ходе реализации программы «Знай своего клиента», нейросетей, а также внедрением технологии блокчейн.

Совершенствование информационных систем и их масштабное внедрение позволяет не только предотвращать финансовые мошенничества, «отмывание грязных денег», финансирование терроризма, выявлять и блокировать подозрительные операции, но и позволит формировать такого рода типологии.

Отдельным направлением перспективного развития национального законодательства в сфере валютно-финансовых отношений выступает взаимодействие между контрольно-надзорными органами и органами-регуляторами по обмену информацией относительно валютно-финансовых отношений, в том числе в банковском секторе.

В этом плане, необходимо отметить, что, ст.745 ГК РК определяет, что банковская тайна имеет место быть и находится под защитой закона, и банки гарантируют неразглашение банковской тайны. [1]

Понятие банковской тайны, определено в рамках действующего законодательства РК, в частности дано определение банковской тайны и условия ее выдачи.

В частности, банковская тайна включает в себя сведения о клиентах и корреспондентах банков, их операциях и взаимоотношениях с банками, связанных с получением банковских услуг, в том числе без ограничения: информацию о наличии, владельцах и номерах банковских счетов и корреспондентов банков, остатках и движении денег на этих счетах и счетах самого банка, ограничениях на перечисленных счетах (решениях и (или) распоряжениях государственных органов о приостановлении расходных операций, арестах, залогах), операциях клиентов и корреспондентов и самого банка (за исключением общих условий проведения банковских операций), а также наличии, владельцах, характере и стоимости имущества клиентов, находящегося на хранении в сейфовых ящиках, шкафах и помещениях банка, информацию о получении клиентами кредитов (кроме случаев, определенных в настоящей статье), проведении операций по платежам и (или) переводам денег, в том числе выполненным без открытия банковского счета [2].

Однако, при выявлении нарушений действующего национального законодательства в части легализации незаконных доходов, финансировании терроризма и иных финансовых правонарушения, сведения содержащие банковскую тайну необходимо предоставлять по специальным запросам, не только в рамках финансовых расследований соответствующих компетентных органов, но и ходе обмена правовой информацией.

По нашему мнению, основным аспектом в данном направлении должны выступать единые стандарты обмена важной правовой информацией, что позволит активно взаимодействовать соответствующим компетентным органам стран-участниц ЕАЭС.

Указанное позволит быстро и эффективно обмениваться информацией о подозрительных операциях, выявлять новые мошеннические схемы легализации незаконных доходов и финансирования терроризма, а также эффективно и полному финансовому расследованию.

Создание предложенной системы лицензирования и регулирования деятельности финансовых организаций позволит унифицировать стандарты к деятельности организаций финансового сектора, их транспарентность и ответственность, как перед органами-регуляторами, так и потребителями финансовых услуг.

Вопросы интеллектуальной собственности в процессах интеграции занимают наиболее дискуссионные позиции, что связано с недостаточной разработанностью законодательства в сфере интеллектуальной собственности и ее защиты.

Процессы интеграции внутри Евразийского экономического союза должны основываться на согласованности национальных законодательств между странами-участниками по защите авторских прав, патентов и товарных знаков, что в свою очередь позволит снизить уровень так называемого контрафакта, и в дальнейшем предотвращать нарушения прав интеллектуальной собственности.

Совершенствование национального законодательства в условиях реализации национальной правовой политики должно стремиться к созданию единой правовой системы ЕАЭС, которая будет учитывать интересы всех стран-участников, усиления международного сотрудничества и взаимодействия в целях углубления интеграционных процессов в Евразийском регионе.

В особенности это актуально при разработке механизма правового регулирования торговли и инвестиций в части определения равных возможностей для стран-участников ЕАЭС, что позволит значительно улучшить экономическое положение стран союза и Казахстана, как страны-участника.

Например, совершенствование законодательства в области таможенного регулирования, предусматривает, что страны-участники ЕАЭС имеют свои нормы и процедуры таможенного контроля, что создает правовые трудности перемещения товаров внутри ЕАЭС. Проведение оптимизации таможенного законодательства на Евразийском пространстве, позволит посредством правовых процедур упростить процессы, направленные на торговлю между странами-участниками, что приведет к естественному развитию внутреннего рынка Евразийского экономического союза.

Указанное достаточно эффективно отразится в направлении обеспечения экологической безопасности и сохранении природной среды, что приобретает особую актуальность в рамках интеграционных процессов, и будет способствовать устойчивому развитию Евразийского региона и снижению негативное воздействие на экологическую составляющую.

По нашему мнению, современные общества и государства находятся в условиях экстремально быстрого темпа развития информационных и цифровых технологий, что требует незамедлительной выработки правовых мер регулирования таких направлений, как электронная коммерческая деятельность, правовое регулирование рынка криптовалют, электронных денег, защиты персональных данных и пр.

В этой связи, принятие актуальных и современных законодательных норм в данной сфере позволит развивать цифровую экономику, обеспечивая ее устойчивость и конкурентоспособность модернизации механизма правового обеспечения

Развитие нормативно-правовых актов, направленных на интеграцию социальной сферы, а именно социальную защиту, здравоохранение, образование, трудовые отношения и охрану труда позволяют укрепить и расширить социальную структуру ЕАЭС, обеспечив тем самым равные права и возможности для граждан всех стран-участниц союза. Указанное будет способствовать развитию социального сотрудничества, поддерживать стабильность региона и укреплять взаимопонимание в социальной сфере на территории Евразийского пространства.

Список использованной литературы

1. ГК РК от 01.07.1999 г. (Особенная часть)
2. Закон РК № 2444 от 31.08.1995 г. «О банках и банковской деятельности в Республике Казахстан»

Аманбай М., Ю-21-1к тобының студенті,
Есенова Д. Әл-Фараби атындағы гимназияның 11ә сынып оқушысы,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекші – юриспруденция магистрі, аға оқытушы Шошаева Л.С.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

БАЛА ҚҰҚЫҒЫН СОТТА ҚОРҒАУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Кәмелетке толмаған балалардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау Қазақстанның мемлекеттік әлеуметтік-құқықтық саясатының басым бағыттарының бірі болып табылады.

Кәмелетке толмаған балалардың құқықтарына тікелей арналған құқық нормалары алғаш рет Қазақстан заңнамасында «Неке және отбасы туралы» ҚР Заңының қабылдануымен пайда болды. Бұл заң қабылданғанға дейін балалардың құқықтары ата-аналар мен балалар арасындағы құқықтық қатынастар призмасы арқылы қарастырылды. Сонымен бірге балалар өздерінің әрекетке қабілетсіздігіне байланысты тәуелсіз құқық иеленушілер емес, ата-ана қамқорлығының пассивті объектілері жағдайына тап болды. Заңға кәмелетке толмағандардың құқықтары туралы жеке тараудың енгізілуі осы көзқарасты еңсеру жолындағы маңызды қадам болды.

Елімізде 2002 жылғы 8 тамызда Конституцияда кепілдік берілген баланың негізгі құқықтары мен мүдделерін жүзеге асыруға байланысты туындайтын қатынастарды реттейтін «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Заң қабылданды [1].

Бұл заң балалардың мүдделеріне сай мемлекеттік саясаттың мақсаттарын, олардың негізгі құқықтары мен міндеттерін айқындады. Баланың отбасындағы, бала және қоғамдағы қарым-қатынасы, мүгедек баланың құқықтары және ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалардың құқықтары туралы жеке тараулар бар.

Сонымен, балалар мүддесіндегі мемлекеттік саясаттың негізгі міндеттері:

- 1) балалардың құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз ету, оларды кемсітуге жол бермеу;
- 2) бұзылған жағдайларда олардың құқықтарын қалпына келтіру;
- 3) бала құқықтарына кепілдік берудің құқықтық негіздерін қалыптастыру;
- 4) балалардың физикалық, интеллектуалдық, рухани-адамгершілік дамуына жәрдемдесу [2, 64б.].

Баланың қандай құқықтары бар?

Баланың өмір сүруге, қорғалуына, денсаулығын күтуге, тұрғын үйге, білім алуға, жеке даралыққа және оны сақтауға құқығы, мемлекеттік көмекке құқығы бар.

Сонымен қатар, баланың негізгі құқықтары бойынша келесі құқықтар айқындалады:

- отбасында өмір сүру және тәрбиелеу;
- оның ата-анасы кім екенін білу;
- ата-анасымен бірге тұруға (мүдделеріне қайшы келетін жағдайларды қоспағанда), оларға қамқорлық жасауға;
- ата-анасының тәрбиесіне, ал олар болмаған немесе ата-ана құқықтарынан айырылған жағдайда – қорғаншы, қамқоршы немесе балалар мекемесінде тәрбиеленуге;
- жан-жақты дамыту үшін;
- адамның қадір-қасиетін құрметтеу туралы;
- ата-анасымен, ата-әжесімен, аға-інілерімен, апа-сіңлілерімен және басқа да туыстарымен сөйлесуге;
- өз пікірін білдіру;
- тегін, атын, әкесінің атын алуға;
- Күнкөріс пен өз табысы үшін қаражат алуға.

Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік Кодексінің 27-бабының 3-тармағына сәйкес, кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі мамандандырылған ауданаралық соттар баланың тұрғылықты жерін айқындау; ата-ананың баламен араласу тәртібін айқындау және басқа адамдарда болатын баланы айырып алу туралы; бала ата-аналарының біреуімен республикадан тыс жерлерге тұрақты тұру үшін кеткен кезде баланың тұрғылықты жерін айқындау туралы; ата-ана құқықтарынан айыру (оларды шектеу) және оларды қалпына келтіру туралы; бала асырап алу және оның күшін жою туралы; кәмелетке толмағандарды арнаулы білім беру ұйымдарына немесе ерекше режимде ұстайтын білім беру ұйымдарына жіберу туралы даулар бойынша; кәмелетке толмағандарға қатысты қорғаншылық пен қамқоршылықтан (патронаттан) туындайтын даулар бойынша; кәмелетке толмағанның әкесін анықтау және одан алименттер өндіріп алу туралы; он төрттен он сегіз жасқа дейінгі кәмелетке толмағанның өз табыстарына өз бетінше иелік ету құқықтарын шектеу немесе олардан айыру туралы арыздар бойынша; кәмелетке толмағанды әрекетке толық қабілетті деп жариялау (эмансипация) туралы; әке болуды анықтау туралы және баланы күтіп-бағуға пайыздық қатынаста немесе нақты ақшалай сомада алименттер өндіріп алу туралы; алименттердің мөлшерін азайту туралы; кәмелетке толмағандардың еңбек, тұрғын үй құқықтарын қорғау туралы; кәмелетке толмағандар және кәмелетке толғандар бірлесіп, оның ішінде әрекетке қабілетсіз немесе әрекетке қабілеттілігі шектеулі кәмелетке толғандардың қатысуымен келтірілген зиянды өтеу туралы азаматтық істерді қарайды және шешеді [3].

Кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі мамандандырылған ауданаралық соттың соттылығына жатқызылған істер кәмелетке толмаған адамның заңды өкілдерінің өтінішхаты бойынша, республикалық маңызы бар қалалардың және астананың, облыс орталықтарының шегінде орналасқан аудандық (қалалық) соттардың соттылығына жатқызылған істерді қоспағанда, баланың тұрғылықты (болатын) жеріндегі аудандық (қалалық) сотта қаралуы мүмкін немесе оған берілуі мүмкін. Өтінішхат істі сот талқылауына дайындау аяқталғанға дейін берілуі мүмкін.

Қазақстан Республикасының Азаматтық Процестік Кодексінің 30-бабының 4-тармағына сәйкес, талап қоюшы әке болуды анықтау туралы және алименттерді өндіріп алу туралы талап қоюларды өзінің тұрғылықты жері бойынша беруі мүмкін.

Кәмелетке толмаған азаматтарды тәрбиелеу, олардың құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін қорғау қай уақытта да қоғамның басты міндеттерінің бірі болып табылады.

Мемлекет балалық шақты адам өмірінің маңызды кезеңі деп таниды және балаларды қоғамдағы толыққанды өмірге дайындауға, олардың бойында әлеуметтік-маңызды және шығармашылық белсенділікті дамытуға, олардың бойында жоғары адамгершілік қасиеттерді, патриоттық және азаматтық.

Прокурор міндеттерді орындау үшін іс бойынша қорытынды беру үшін процеске кіруге құқылы.

Азаматтық сот ісін жүргізуге прокурордың қатысуы мемлекет мүдделерін қозғайтын істерде, қоғамдық мүдделерді немесе өз бетінше қорғай алмайтын азаматтарды қорғау қажет болғанда, сондай-ақ прокурордың қатысу қажеттілігі танылған кезде міндетті болып табылады. сот арқылы.

Прокурордың көрсетілген өкілеттіктері соттың интернет-ресурсында тиісті ақпаратты орналастыру арқылы қарауға тағайындалған барлық істер туралы соттың уақтылы хабардар етуімен қамтамасыз етіледі. (Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 31 қазандағы № 377-V ҚР АІЖК-нің 54-бабының 2-тармағы)

Кәмелетке толмаған адамды арнаулы білім беру ұйымына немесе ерекше режимдегі білім беру ұйымына орналастыру туралы арызды қарауға прокурордың қатысуы міндетті. (Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 31 қазандағы № 377-V ҚР АІЖК-нің 333-бабының 2-тармағы)

Қазақстан Республикасындағы балалардың құқықтық жағдайы Қазақстан Республикасының Конституциясында айқындалған.

Қорғаншылық және қамқоршылық органының балаларды тәрбиелеуге байланысты дауларды қарауға қатысуы.

Кодекстің 67-бабының 1-тармағында баланың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауды баланың ата-анасы немесе өзге де заңды өкілдері, ал Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерінде көзделген жағдайларда - қорғаншылық немесе қамқоршылық жөніндегі функцияларды жүзеге асыратын орган.

Заңнамада қорғаншылық және қамқоршылық органының балаларды тәрбиелеуге байланысты дауларды қарауға іс бойынша тарап ретінде де, даудың мәні бойынша қорытынды беруге құзыретті мемлекеттік орган ретінде де қатысуы көзделген, ал бұл орган балалар мен оларды тәрбиелеуге өтініш білдірген адамдардың өмір сүру жағдайларына сауалнама жүргізеді. Істерді зерделеу қорғаншылық және қамқоршылық органы іске қатысушы болып табылмайтын жағдайларда оны кейбір судьялар іске мүдделі немесе үшінші тұлға ретінде тартатынын көрсетті.

Қорғаншылық және қамқоршылық органының балаларды тәрбиелеуге байланысты дауларды қарауға қатысуы.

АІЖК-нің 43, 56-баптарының ережелеріне сәйкес қорғаншылық және қамқоршылық органдары даудың мәні бойынша қорытынды беруге құзыретті мемлекеттік орган ретінде іске қатысатын, олардың мүдделерін білдіруге бағытталған тұлғалар болып табылады. бала және баланың конституциялық құқықтарын қорғау.

Олардың балалар туралы даулар бойынша істерге қатысуының негізі маңызды әлеуметтік бағыттағы істердің дұрыс шешілуіне мемлекеттің мүдделілігі және көп жағдайда өз бетінше қатысуға мүмкіндігі жоқ кәмелетке толмағандардың мүдделерін қорғау болып табылады. процесінде және олардың мүдделерін қорғайды. Жалпылау қорғаншылық және қамқоршылық органдары өкілдерінің өздеріне жүктелген міндеттерді тиісінше орындамау фактілерінің бар екенін көрсетті.

Қорғаншылық және қамқоршылық органдары ата-ана құқықтарынан айыруға немесе шектеуге, қалпына келтіруге байланысты істерді қарау кезінде заңнамада белгіленген тәртіппен балалардың құқықтары мен мүдделерін сотқа қатысу арқылы қорғауды қамтамасыз етеді. ата-ана құқықтарын бұзу, бала асырап алудың күшін жою немесе жарамсыз деп тану, кәмелетке толмаған баламен сотталғанның некесін жарамсыз деп тану, кәмелетке толмағанның ақшаға өз бетінше билік ету құқығын шектеу немесе айыру т.б.

Зерттелген азаматтық істердің материалдарынан сот отырысының уақыты мен орны туралы тиісінше хабардар етілген қорғаншылық және қамқоршылық органының өкілдері сот отырысына жиі келмейтіні, сот отырысына қатысу себептерін хабарламайтыны анықталды. сот отырысына келмей, істі олардың қатысуынсыз қарауды сұрайды, бұл сот отырысының тікелей қатысуынсыз баланы тәрбиелеу туралы дауды шешу мүмкін болмағандықтан, іс бойынша сот отырысының бірнеше рет кейінге қалдырылуына әкеп соғады. Мұндай жағдайларда соттар АІЖК-нің 270-бабының 1-бөлігіне сәйкес қорғаншылық және қамқоршылық органдарының жүктелген функцияларды тиісінше орындамауына білім беру органы басшылығының назарын аударатын жеке ұйғарымдар шығарады. оларға кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғау.

Баланың конституциялық-құқықтық мәртебесінің ерекшелігі балалар ең күрделі және осал санатты білдіретіндігімен түсіндіріледі, өйткені бастапқыда қалғандарымен тең құқықтарға ие болды, іс жүзінде олардың оларды жүзеге асыруға мүмкіндіктері әлдеқайда аз.

2001 жылдан бастап Қазақстанда «Қазақстандағы ювеналды әділет» халықаралық жобасы жүзеге асырылған. Аталған жобаны жүзеге асыру шеңберінде «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Кодексі [4], «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы», «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алу туралы» Заңдары сияқты заңнамалық актілері қабылданады. және балалардың қараусыздығы мен панасыз қалуының алдын алу», «Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік-медициналық-педагогикалық коррекциялық қолдау туралы» және т.б.

Балалардың құқықтарын қорғау жүйесінде соттар ерекше орын алады. Осылайша, Қазақстан Республикасында бала құқықтарын қамтамасыз етудегі ең маңызды қадам кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі мамандандырылған ауданаралық соттардың (ювеналдық соттар) құрылуы болды.

Мәселен, 2007 жылы Астана және Алматы қалаларында пилоттық жоба ретінде кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі мамандандырылған ауданаралық соттар құрылды.Бес жылдан кейін Астана және Алматы қалаларындағы кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі мамандандырылған ауданаралық соттардың оң тәжірибесіне байланысты Қазақстан Республикасы Президентінің 2012 жылғы 4 ақпандағы Жарлығымен еліміздің барлық облыс орталықтары мен кейбір ірі қалаларында кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі мамандандырылған ауданаралық соттар құрылды.

Ювеналды соттардың құзыретіне Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің бірқатар баптарында көзделген кәмелетке толмағандардың құқықтары мен заңды мүдделеріне нұқсан келтіретін қылмыстық құқық бұзушылықтар жасаған кәмелетке толмағандарға қатысты кәмелетке толмағандар жасаған қылмыстық құқық бұзушылықтарды қарау жатады.

Сонымен қатар, кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі соттар Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің нақты баптарында

көзделген кәмелетке толмағандарға, сондай-ақ олардың ата-аналарына немесе өзге де заңды өкілдеріне қатысты әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді қарайды.

Азаматтық істерден он төрт санаты істер кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі соттардың құзыретіне жатады. Олардың ішінде ең көп таралғандары ата-ана құқықтарынан айыру (шектеу) және қалпына келтіру туралы даулар бойынша азаматтық істер; баланы асырап алу (асырап алу) және оның күшін жою туралы; баланың тұрғылықты жерін анықтау туралы; баламен қарым-қатынас тәртібін анықтау туралы; алимент мөлшерін азайтуға; әке болуды анықтау және баланы асырауға алимент өндіру туралы [5, 141б.].

Бұл ретте, кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі мамандандырылған ауданаралық сотының соттылығына жатқызылған істер кәмелетке толмағандардың заңды өкілдерінің өтінішхаты бойынша қаралуы немесе сол жердегі аудандық (қалалық) сотқа берілуі мүмкін екенін атап өткен жөн. Баланың тұрғылықты жері (орналасқан жері). Бұл ереже ірі қалалар мен облыс орталықтарынан едәуір қашықтықта орналасқан елді мекендерде тұратын адамдардың сот төрелігіне қолжетімділігін жеңілдету мақсатында енгізілген.

Қорытындылай келе, қысқа тарихи уақыт ішінде Қазақстанда кәмелетке толмағандардың ісін қорғау қағидаттарына негізделген арнайы кәмелетке толмағандар істері жөніндегі сот төрелігі жүйесі немесе «достық сот төрелігі» қалыптасып, табысты жұмыс істеп келе жатқанын атап өткім келеді. Баланың ар-намысы мен қадір-қасиетін, оның ерекше мәртебесін және жеке қасиеттерін ескере отырып, балалардың құқықтары жоғарғы орында екенін атап өткім келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы 2002 жылғы 8 тамыздағы N 345 Заңы. // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000345>
2. Тойшыбеков А. Отбасылық істер бойынша құқықтық көмек көрсету аясындағы Қазақстан Республикасының шарттық тәжірибесі : Монография / А. Тойшыбеков ; жауапты ред. С. Ж. Айдарбаев ; ҚР БҒМ; аль-Фараби атындағы ҚҰУ. - Алматы : Елтаным, 2013. - 240 б. - ISBN 978-601-247-930-0.
3. Қазақстан Республикасының Азаматтық Процесстік Кодексі, 2015 жылы 31 қазанда қабылданған // <https://adilet.zan.kz/kaz/>
4. Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 26 желтоқсандағы № 518-IV Кодексі. // <https://adilet.zan.kz/kaz/>
5. Бала құқығы саласында білім беруге арналған нұсқаулық пен ресурстар = Руководство и ресурсы для обучения в сфере прав ребенка. - Астана : Юнисеф, 2013. - 208 б.

Аширбеков Мукағали, студент гр. Ю-21-4
Карагандинский университет Казпотребсоюза,
Бакеева Перизат, ученица 10б класса
КГУ "ОШ № 16" г Караганды,
Научный руководитель - ст. преподаватель кафедры ПРЭО,
Карагандинского университета Казпотребсоюза,
Нурмахамбетова С.Т.

ЗАЩИТА ГРАЖДАНСКИХ ПРАВ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Главной ценностью любого современного гражданского общества является семья. А главной жемчужиной для любой семьи являются дети. Забота, надлежащее воспитание детей формирует из них полноценных граждан, личностей, что служит не только на пользу самих детей, но и способствует процветанию государства. Государство также должно

осуществлять заботу о детях. Это осуществимо путем реализации социальной политики, проводимой в отношении детей (например, выплата различных пособий многодетным семьям, единовременные пособия на рождение ребенка). Поэтому для развития общества, необходимо реализовывать необходимые меры по обеспечению защиты прав несовершеннолетних детей.

Данная необходимость вызвана также тем, что несовершеннолетние – очень уязвимая категория населения. Их психическая, интеллектуальная незрелость делают несовершеннолетних уязвимыми для внешнего влияния, зачастую дурного. В силу их возраста, они могут не осознавать каких-либо своих действий, их последствий. В этом возрасте у несовершеннолетних только формируются какие-либо мировоззрения, взгляды на жизнь, поэтому очень важно уделить внимание за развитием и воспитанием ребенка.

Под термином несовершеннолетний принято понимать лицо, не достигшее восемнадцатилетнего возраста. На сегодняшний день как в нашей стране, как в ряде иных государств стоит ряд проблем, связанные, с несовершеннолетними, и с которыми необходимо ежедневно бороться. В первую очередь, это детская преступность, которая растет с каждым днем. Также необходимо отметить наличие таких проблем как: социальное сиротство, беспризорность, жестокое обращение с детьми, эксплуатация детского труда, детский алкоголизм и наркомания. Ежегодно растет количество преступлений против несовершеннолетних. Нельзя не отметить также моральное разложение и деградацию несовершеннолетних. Материальные ценности стали преобладать над моральными. Среди молодежи отмечается рост жестокости, агрессии и множества других отрицательных качеств. В мире часто наблюдается, что дети не могут реализовать своих прав. К примеру, во множествах стран дети не получают даже начального образования. В основном это африканские страны. Не менее актуальные проблемы – торговля детьми и детская проституция. Все это обуславливает необходимость в усилении роли государства в сфере защиты прав и интересов ребенка. Для этого в первую очередь создаются специальные органы, осуществляющие защиту и содействие по обеспечению прав и законных интересов ребенка, создаются специализированные суды по делам несовершеннолетних. Также имеются различные нормативно правовые акты, как на национальном, так и на международном уровне, чьими целями являются: защита и охрана прав ребенка, обеспечение его интересов. Этими документами установлен основной круг прав детей, в них также указывается, что ребенок должен своевременно получать помощь и быть защищен от всех форм небрежного и жестокого обращения, эксплуатации.

Конкретно в Казахстане для защиты прав несовершеннолетних детей создана система ювенальной юстиции – т.е. система защиты прав несовершеннолетних, включающая в себя ювенальную полицию, специализированные суды по делам несовершеннолетнего, органы и учреждения государственной системы профилактики безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних. Развитие таких организаций, развитие и совершенствование как национального, так и международного законодательства в сфере защиты прав несовершеннолетних, усиление воспитательных мер – всё это необходимо для обеспечения всех прав и законных интересов несовершеннолетнего, для защиты несовершеннолетнего от различных отрицательных явлениях в обществе, от жестокости, от насилия, для помощи несовершеннолетним, оставшихся без попечения родителей. Несовершеннолетние – особая категория лиц, ввиду их незрелости и неопытности, а потому и самая уязвимая.

Несовершеннолетние – это особая категория населения государства. Они – не взрослые. У них свои интересы, свои потребности, свои права и обязанности. И, конечно, свои особенности психики. Психическая незрелость и нестабильность, большая уязвимость к внешним явлениям мира – вот то, что отличает их от взрослых людей. И именно поэтому, им требуется особая защита как со стороны общества, так со стороны государства.

Несовершеннолетние болезненнее и острее реагируют на различные явления нашего мира, они легче поддаются чужому влиянию, зачастую отрицательному. Поэтому так важен вопрос защиты прав несовершеннолетних. Зачастую они просто не могут постоять за себя.

На данный момент сейчас актуальны такие вопросы как оставление детей своими родителями, преступность среди несовершеннолетних, детская беспризорность и безнадзорность, жестокое обращение с детьми и несовершеннолетними и т.д. А в мировой практике встречаются даже такие явления как торговля детьми, детская проституция, детская порнография. Это те явления, с которыми необходимо бороться.

С целью борьбы было создано множество нормативно-правовых актов, образовано множество организаций, которые ставят своей основной целью защиту прав и законных интересов ребенка. К сожалению, встречаются случаи, когда права детей и подростков нарушаются их ближайшим окружением. На практике нередки случаи жестокого обращения с детьми со стороны их собственных родителей. Такое, в основном, происходит в неблагополучных семьях, но и в вполне обеспеченных семьях такое тоже встречается. Или случаи доведения до самоубийства несовершеннолетних подростков, это также нередко встречающееся явление в нашей жизни. И многие другие случаи, которые подтверждают факты пренебрежения детьми и подростками, их правами и интересами.

Помимо крупных организаций, занимающихся регулированием вопросов защиты детей, действуют психологи, педагоги, которые работают с детьми и оказывают им посильную помощь. Есть правоохранительные органы. В конце концов, есть суды, занимающиеся осуществлением правосудия. Считается, что дети и подростки - это будущее государства, его движущая сила. Вот почему, для государства защита несовершеннолетних детей должна быть приоритетной целью. Развитие организаций по защите прав несовершеннолетних, развитие и совершенствование как национального, так и международного законодательства в сфере защиты прав несовершеннолетних, усиление воспитательных мер – всё это необходимо для обеспечения всех прав и законных интересов несовершеннолетнего, для защиты несовершеннолетнего от различных отрицательных явлениях в обществе, от жестокости, от насилия, для помощи несовершеннолетним, оставшихся без попечения родителей. Для защиты детей и подростков, прежде всего, необходимо развивать институт семьи, которая составляет основную ячейку нашего общества. Государство должно помогать молодым и малообеспеченным семьям, родителям-одиночкам, чтобы они в свою очередь заботились о своих детях, обеспечили им хорошее будущее.

Государство выделяет различные социальные пособия, как например: пособие по рождению ребенка, пособие по уходу за ребенком. Этим государство облегчает жизнь семьям, имеющим детей. Стоит также отметить развитие системы ювенальной юстиции, которая направлена на защиту детей в области правосудия. Также имеются различные нормативно правовые акты, как на национальном, так и на международном уровне, чьими целями являются: защита и охрана прав ребенка, обеспечение его интересов.

Имущественные права ребенка — это такие права, которые предоставляют ребенку возможность иметь материальные блага, необходимые для удовлетворения своих материальных и культурных потребностей. Эти права касаются пользования, владения и распоряжения имуществом (вещи, имущественные требования, долги). К их числу следует отнести: право на получение содержания от своих родителей и других членов семьи; право собственности на имущество, приобретенное им на законном основании; право на доходы, полученные от реализации права собственности на имущество.

Несмотря на то, что действующим законодательством Республики Казахстан предусмотрены административная, уголовная ответственность должников по выплате алиментов, это не стимулирует родителей выполнять алиментные обязательства по содержанию детей. Это доказывают факты неисполнения судебных актов из информации Генеральной прокуратуры РК, Министерства юстиции РК. Приоритет интересов ребенка требует применения жестких мер по отношению к родителю, уклоняющемуся от выплаты алиментов на содержание своего несовершеннолетнего ребенка. Предлагается установить в законодательстве эффективные меры воздействия на должников, имеющих задолженность по алиментам, например, устройство на работу; привлечение к выполнению

принудительного труда, доходы от которых должны быть потрачены на покрытие задолженностей по алиментам.

В случае невозможности установить местонахождение лица, обязанного уплачивать алименты, судом объявляется розыск. Также в случаях, когда отсутствуют доходы у должника, и нет возможности исполнить судебный акт по взысканию алиментов на содержание детей в связи с отсутствием имущества у должника, на которые может быть обращено взыскание, не производится взыскание алиментов и, соответственно, не защищаются интересы ребенка, ребенок нуждается в поддержке со стороны государства. Выходом из этой ситуации может стать создание Государственного алиментного фонда. Предлагается установить в Законе минимальный размер пособия по невыплате алиментов в размере прожиточного минимума ребенка.

В целях защиты интересов несовершеннолетнего полагаем недопустимым обращение взыскания на жилое помещение, в котором проживает несовершеннолетний, его принудительное изъятие и (или) продажа с публичных торгов. Исследуя действующее жилищное законодательство и акты его официального толкования, мы приходим к выводу, что постепенно действующее законодательство и правоприменительная практика осознают социальную значимость защиты интересов несовершеннолетних членов семьи собственника и нанимателя жилого помещения и встают на защиту их интересов, даже вопреки приоритету интересов собственника.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

- 1 Закон Республики Казахстан «О правах ребенка в Республике Казахстан» от 8 августа 2002 года № 345-II/onlinezakon.kz
- 2 Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III «Об образовании»/onlinezakon.kz
- 3 Гражданский Кодекс Республики Казахстан Общая часть от 27 декабря 1994 года/onlinezakon.kz
- 4 Кодекс Республики Казахстан “Об административных правонарушениях” от 5 июля 2014 года № 235-V
- 5 Кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года № 377-V «Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан»/onlinezakon.kz
- 6 Закон РК ОТ 16 апреля 1997 года № 94-I «О жилищных отношениях»/onlinezakon.kz

Балхабекқызы П., Ю-23кНП магистранты,
Ғылыми жетекшісі - PhD докторы, доцент Қаржасова Г.Б.
Қазтұтынуодағы Қарағанды Университеті, Қарағанды қ.,
Қазақстан Республикасы

АЛҚАБИЛЕР СОТЫНЫҢ СОТТЫЛЫҒЫН КЕҢЕЙТУ

Заң шығарушылардың пікірінше, алқабилер сотының соттылығын кеңейту сот жүйесін демократияландыруға ықпал етеді және қоғам тарапынан оған деген сенімді арттырады, қылмыстық сот ісін жүргізудің негізгі қағидаттарын едәуір дәрежеде іске асыруға мүмкіндік береді.

ҚР Президенті Қ.-ж. Тоқаев 2022 жылғы 16 наурыздағы Қазақстан халқына Жолдауында алқабилер соты сот төрелігін іске асыруға азаматтық қатысуды кеңейтетінін атап өтті: "Қазақстанда алқабилер аса ауыр қылмыстар бойынша ғана үкім шығара алады. Менің ойымша, біз әрі қарай жүріп, алқабилер сотының қарауына жататын істердің санаттарын кеңейтуіміз керек [1].

Бұл новелла сот жүйесін демократияландыруға, оған қоғамның сенімін арттыруға ықпал етеді".

"Бүгінде алқабилер соттары қаралған істердің 10% - по ақтау үкімін шығарады. Жалпы соттарда бұл көрсеткіш 1,5-2% құрайды. Алқабилер сотының сотталушыларының істері бойынша сотқа дейінгі тергеудің сапасы жақсарды, сот талқылауында Тараптар белсендірек", - деді Жоғарғы Соттың қылмыстық істер жөніндегі сот алқасының төрағасы А. Жүкенов.

Алқабилер соты соттардың тәуелсіздігінің кепілі болып табылатыны белгілі және сотқа дейінгі және сот сатыларында теріс пайдалану қаупін азайтып, сот процесінде тараптардың шынайы бәсекелестігін қамтамасыз етуге арналған сыбайлас жемқорлық және сотқа белгілі бір сот шешімін енгізу мүмкіндігі.

Осы сот ісін жүргізу институтының қалыптасу тарихына шағын экскурсия жасағым келеді.

Біздің елімізде алқабилер соты 15 жылдан астам уақыт болды. 2007 жылдан 2009 жылға дейін алқабилер өлім жазасы немесе өмір бойына бас бостандығынан айыру қарастырылған қылмыстар туралы істерді қарады. Осы кезеңдегі істер саны жылына 50-ге жуық болды. Бұл соттар қараған барлық істердің шамамен 9% құрайды.

2010 жылдан 2012 жылға дейін алқабилер сотының соттылығы аса ауыр қылмыстар туралы барлық істермен кеңейтілді. Мұндай қадам алқабилердің қатысуымен қаралатын істердің 10 есе өсуіне әкелді. Жылына 300-ден астам іс-бұл соттар қараған барлық істердің 14% - дан астамы.

2013 жылдың шілдесінде алқабилер сотының соттылығы тарылып, олардың қарауына өлім жазасына немесе өмір бойына бас бостандығынан айыруға әкеп соқтыратын істер ғана қалды. Мұндай өзгеріс алқабилердің қатысуымен жылына шамамен 50-60 істің күрт қысқаруына әкелді.

2020 жылы алқабилердің қатысуымен 42 іс, 2021 жылы — 59 қылмыстық іс, 2022 жылы-37 іс аяқталды.

Соңғы жылдары сот ісін жүргізудің аталған нысаны бар істер санының жалпы төмендеу үрдісі байқалды, дегенмен "100 қадам" Ұлт жоспары шеңберінде 2015 жылы алқабилер қатысатын істер тізбесі ауыр қылмыстардың окобо-ның 14 құрамына дейін, яғни 2019 жылғы 27 желтоқсандағы қолданысқа енгізілетін заңмен қосымша 4 құрамға жария етілді. 2023 жылғы 1 қаңтарда алқабилер сотының соттылығы тағы 16 құрамға, яғни барлығы 30 қылмыстық құқық бұзушылық құрамына ұлғайтылды.

Ал 2024 жылғы 1 қаңтардан бастап алқабилер соты қарайтын істердің тізбесі ауыр және аса ауыр қылмыстардың 45 құрамына дейін кеңейтілетін болады.

Осы өзгерістерге сәекес алқабилер сотына қылмыстық құқық бұзушылықтардың мындай құрамы сотталатын болады: адамның тіндері мен мүшелерін алып қоюға мәжбүрлеу; азаптау, рейдерлік; екі және одан да көп адамның өліміне әкеп соққан медицина немесе фармацевтика қызметкерлерінің кәсіби міндеттерін тиісінше орындамау: ауыр зардаптарға әкеп соққан балық ресурстарын, басқа да су жануарлары мен өсімдіктерін заңсыз өндіру; заңсыз аң аулау; Екі адам қайтыс болған жол қозғалысы ережелерін бұзу туралы істер және т. б.

Алқабилердің қатысуымен істердің кеңеюі жалпы әлемдік тәжірибеге сәйкес келеді, алқабилер соты АҚШ-та кең таралғаны белгілі, онда жыл сайын 120 мыңнан астам процесс өтеді — бұл бүкіл әлемдегі алқабилердің қатысуымен өтетін барлық процестердің 90% — ы, бұл алқабилер сотының отаны-Ұлыбританияда.

Қызықты факт: АҚШ-тағы қылмыстық немесе азаматтық болсын, кез-келген істі алқабилер соты қарауы мүмкін, егер сотталушы немесе талапкер/жауапкер қаласа.

Классикалық түрінде алқабилер соты АҚШ пен Ұлыбританияның В ретінде, сонымен қатар англо-саксон деп аталады

Англо-саксон, жалпы құқық елдерінде-Швейцария, Норвегия, Бельгия. Мұнда аса ауыр қылмыстар туралы істерді кәсіби судьялар мен алқабилер алқасы қарайды, онда соңғысы сотталушының кінәсі туралы мәселені шешеді, ал судья тек жаза тағайындау туралы мәселені шешеді.

Континентальды Еуропаның бірқатар елдерінде — Италия, Франция, Германия және т.б., алқабилермен бірге кәсіби судьялар сотталушының кінәсі және жаза тағайындау туралы мәселелерді шешеді (бұл модель континентальды деп аталады), бұл қазақстандық модельге ұқсас. Алқабилер соты біз сияқты шектеулі жағдайларда ғана қолданылады.

Егер еліміздегі алқабилер соты институтының даму тарихына қайта оралсақ, онда мұндай процестік нысанды отандық сот ісін жүргізуге енгізу идеясы 1998 жылы "ҚР Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы" N24 Заңымен ҚР Конституциясында іске асырылды. Келесі бірнеше жыл ішінде алқабилер соты туралы Конституцияның бұл ережесі өзінің құқықтық бекітілуін таппады және тек ҚР 2006 жылғы 16 қаңтардағы №121 "Алқабилер туралы" Заңымен ғана ҚР-да алқабилердің қатысуымен "аралас" модель деп аталатын соттың іс жүргізу нысаны құрылды, ол тек алқабилерді ғана емес, сонымен қатар кәсіби алқабилерді де кеңес бөлмесіне шығаруды көздейді судьялар [2].

Бірлескен талқылау мен дауыс беруден кейін сотталушының кінәсі мен жазасы туралы шешім қабылдай алатын кәсіби судья мен алқабилердің аралас алқасының бұл моделі қазіргі шеффен неміс соты мен Француз ассиз сотына ұқсас, Мен жоғарыда айттым.

Сонымен қатар, алқабилердің қатысуымен соттың барлық прогрессивтілігіне қарамастан, бүгінгі күні осы сот ісін жүргізу институтын қолдану саласында бірқатар олқылықтар бар, бұл туралы Мен төменде тезистер түрінде айтқым келеді.

1) мәселен, менің ойымша, негізгі проблема алқабилер әрқашан сотталушының қылмыстық әрекеттеріне объективті баға бере алмайды, бұл ақтау үкімін шығаруға әкеп соғады және көбінесе оны жасаған қылмысы үшін тиісті қылмыстық жазадан босатуға ықпал етеді. [3, 266].

Алқабилердің ақтау үкімін шығаруына не ықпал ететіні туралы өз көзқарасыңызбен бөліскім келеді ме?

Менің ойымша, сотқа дейінгі тергеу органдары әрқашан мінсіз дәлелдемелер базасын қамтамасыз ете бермейді. Алқабилер қатысатын соттарға сотталушының кінәсі бар істер түскен жағдайлар бар әлсіз дәлелденген және мемлекеттік айыптаушының күш-жігеріне қарамастан, алқабилер ақтау үкімдерін шығарады, оларды көбінесе жоғары саты алып тастайды.

Осыған байланысты, сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдары іс сотқа келіп түскен кезде және оны алқабилер қараған кезде айыптаудың дәлелденген сапасын арттыруы қажет құқықтық білімі жоқ, құқықтық ұғымдарды түсіндірудің нюанстарын түсінбейтін адамдар тергеудің кез-келген олқылығын сотталушының пайдасына түсіндіре алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. «Жаңа Қазақстан: Жаңару мен жаңғыру жолы» 2022 жылғы 16 наурыз.
2. Алқабилер туралы Қазақстан Республикасының 2006 жылғы 16 қаңтардағы № 121 Заңы (01.07.2023 өзгерістер).
3. Асанов Ж.Д. ZANGER. Қазақстан Республикасының құқық жаршысы. – 2023.-№9.

Байдалы А.С., студент группы Ю-23-2р
Научный руководитель - доктор PhD , ассистент профессора
Ахметова К. С.
Карагандинский университет им. академика Е. А. Букетова,
г.Караганда, Республика Казахстан

ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ МОШЕННИЧЕСТВУ В СФЕРЕ КОМПЬЮТЕРНОЙ
ИНФОРМАЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

В современном обществе государство оказывает значительное влияние на поведение людей, устанавливая правила и нормы, регулирующие их действия. Правомерное поведение, которое соответствует этим правилам, поощряется и защищается государством, становясь юридически значимым. Казахстан, как и другие демократические государства, руководствуется принципом признания и гарантии прав и свобод человека, закрепляя этот принцип в своем Основном Законе (статья 12 Конституции РК) [1]. Эти права и свободы неотчуждаемы и определяют содержание всех законов и нормативных актов в стране. Государство не только восстанавливает нарушенные права, но и стремится предотвращать правонарушения. Задача государства заключается в недопущении преступлений, а в случае их совершения – в их пресечении и наказании виновных. Однако основное внимание уделяется превентивным мерам, направленным на предотвращение вреда субъектам права.

Сегодня стремительно развиваются информационные технологии, расширяя возможности использования интернета и цифровых технологий во всех сферах жизни общества. Это упрощает доступ к информации, услугам и товарам, которые можно приобрести онлайн или через электронные порталы государственных услуг. Однако вместе с этими преимуществами в киберпространстве распространяются и негативные явления, такие как киберпреступность. Киберпреступность охватывает широкий спектр преступлений, совершаемых с использованием современных информационных технологий, включая преступления против личности, собственности, государственной и общественной безопасности.

Нормы, устанавливающие уголовную ответственность за совершение правонарушений с использованием возможностей сети интернет расположены в главе 7 Уголовного кодекса РК (Уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи) и включают 9 основных составов правонарушений [2]. Кроме того, как отмечается в специальной литературе, в новом Уголовном кодексе Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V, введены 15 новых квалифицированных составов уголовных правонарушений, совершаемых с помощью информационно-коммуникационных сетей, рассредоточенных в других главах Кодекса [3, с. 148-149].

Так, в связи с участвовавшими случаями совершения правонарушений против собственности с использованием сети интернет в Уголовном кодексе РК впервые были закреплены нормы, устанавливающие ответственность за мошеннические действия путем обмана или злоупотребления доверием пользователя информационной системы (п. 4 ч. 2 ст. 190 УК РК), а также за причинение имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием при отсутствии признаков хищения (ст. 195 УК РК).

В нормативном постановлении Верховного Суда Республики Казахстан от 29 июня 2017 года № 6 определено, что "под мошенничеством, совершенным путем обмана или злоупотребления доверием пользователя информационной системы следует признавать действия виновного, направленные на завладение имуществом или правом на имущество пользователя информационной системы, совершенные посредством информационных технологий (компьютера, компьютерных программ, интернета, сотового телефона и т. п.), путем размещения в информационной системе заведомо недостоверных сведений или программ, с целью реализации его преступного умысла на обман пользователя посредством Qiwi-кошелек, интернет-банкинга и т. д. В случаях, когда указанные деяния сопряжены с неправомерным доступом в информационную систему или сеть телекоммуникаций, содеянное подлежит квалификации по совокупности уголовных правонарушений по статьям 190 и 205 УК, или 190 и 206 УК, если в результате неправомерного доступа к компьютерной информации произошло уничтожение и модификация, нарушение работы ЭВМ, системы ЭВМ или их сети" [4].

Как отмечает Н.А. Биекенов, к наиболее существенным особенностям киберпреступности относят "особую сложность раскрытия и расследования, чрезвычайно высокую латентность, прозрачность национальных границ для преступников и отсутствие

единой правовой базы для борьбы с ними, нередко особо крупные размеры ущерба, высокопрофессиональный состав лиц, совершающих подобные преступления"[5].

По официальным данным за 2023 год в Республике Казахстан зафиксировано более 223 000 000 попыток информационных атак со стороны зарубежных хакеров. В топ 5 атакующих стран вошли такие страны как: Украина (60 000 000 попыток), США (43 000 000), Польша (36 000 000), Россия (32 000 000), Китай (31 000 000)[6].

Из всей массы уголовных правонарушений, совершаемых с помощью информационно-коммуникационных сетей, большую часть составляют именно мошеннические действия совершаемые путем обмана или злоупотребления доверием пользователя информационной системы. Так, например, по 9 составам главы 7 УК РК (Уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи) всего зарегистрировано в 2022 году совершение 85 правонарушений, за 2023 год 78 правонарушений. Тогда как случаев интернет мошенничества, ответственность за совершение которого предусмотрена п.4 ч.2 ст. 190 УК РК в 2022 году зарегистрировано - 20569 случаев, за 2023 год - 21777 случаев[7].

В юридической литературе рост регистрации интернет мошенничеств связывают с рядом факторов, в том числе такими как: недостаточность и неэффективность мер по предупреждению и профилактике таких деяний; доверчивость и правовая неграмотность граждан; бесконтрольное распространение мошеннических мобильных приложений; открытая реклама финансовых интернет-пирамид; малоэффективность существующих мер киберзащиты платежных интернет-платформ; нехватка специалистов по кибербезопасности и др.[8]. Все перечисленные факторы способствуют созданию благоприятных условий для совершения интернет мошенничеств и затрудняют их своевременное выявление и пресечение.

Еще одним элементом характеризующим динамику киберпреступности является низкий показатель раскрываемости. Например, за 2022 год из 22,9 тыс. уголовных дел, которые находились в производстве органов следствия (здесь учтены и переходящие дела предыдущего года), по 17,2 тыс. заявлений были прерваны сроки расследования. То есть семь из десяти уголовных дел остались не доведёнными до суда. Причина — преступник так и не был найден.

Ещё почти 11% таких уголовных дел (2,5 тыс.) не дошли до суда, так как были закрыты по разным основаниям. В статьях 35 и 36 УПК РК их перечислено свыше десятка. Здесь и отсутствие состава преступления, и истечение срока давности, и амнистия, и много других причин [9].

Приведенные данные позволяют сделать вывод о том, что расследование и привлечение к ответственности лиц за интернет-мошенничество вызывает определенные затруднения по причине обезличенности преступника, а также в связи с тем, что большинство из этих преступлений совершается гражданами ближнего и дальнего зарубежья, которые могут действовать как индивидуально, так и входить в состав транснациональных организованных преступных групп. Мошенники могут посягать на имущественные права граждан Казахстана, не покидая границ своего государства или же из любой другой точки мира. Для реализации преступных замыслов они создают фейковые интернет магазины, сайты для сбора пожертвований, оформляют на граждан кредиты и займы, похищают их банковские накопления и др. Их деятельность распространяется по всем каналам коммуникации в сети. Это и электронная почта, и ватсап, и телеграмм, и различные социальные сети. Возможность мгновенной рассылки информации большому количеству пользователей сети, размещение информации на вебсайтах, всплывающие рекламные ролики все это значительно облегчает работу злоумышленникам. Использование ими возможностей высоких технологий упрощает доступ к имуществу и имущественным правам граждан, а отсутствие непосредственного физического контакта между потерпевшим и преступниками позволяет скрыть последним следы совершенного преступления.

В настоящее время политика нашего государства направлена на обеспечение безопасности граждан от компьютерных мошенников с помощью комплекса мер виктимологической профилактики, в частности, разработки и пропаганды мер защиты потенциальных участников сферы компьютерных и информационных технологий, в том числе и сети Интернет от мошеннических посягательств. В связи с этим разработка и реализация мер пропаганды в обществе последствий совершения определенных действий, снижения виктимного поведения является ключевой в предупреждении совершения компьютерного мошенничества.

За последние годы в Республике Казахстан было принято значительное количество законов и подзаконных актов, регулирующих общественные отношения в сфере информатизации и защиты информации. Эти нормативные правовые акты устанавливают требования, которые должны соблюдаться всеми субъектами в Казахстане.

Из них основными являются Закон Республики Казахстан «Об информатизации», Постановление Правительства Республики Казахстан от 20 декабря 2016 года №832 «Об утверждении единых требований в области информационно-коммуникационных технологий и обеспечения информационной безопасности», Нормативные акты Национального банка Республики Казахстан, Закон Республики Казахстан от 31 августа 1995 года № 2444 «О банках и банковской деятельности в Республике Казахстан», Постановление Правления Национального банка Республики Казахстан от 27 марта 2018 года №48 «Об утверждении Требований к обеспечению информационной безопасности банков, филиалов банков-нерезидентов Республики Казахстан и организаций, осуществляющих отдельные виды банковских операций, Правил и сроков предоставления информации об инцидентах информационной безопасности, включая сведения о нарушениях, сбоях в информационных системах» и т.д.

Основные направления реализации государственной политики в сфере защиты электронных информационных ресурсов, информационных систем и сетей телекоммуникаций, обеспечения безопасного использования информационно-коммуникационных технологий были определены в Концепции кибербезопасности "Киберщит Казахстана", принятой в 2017 году.

В ходе реализации Концепции "Киберщит Казахстана" достигнуты следующие результаты в области кибербезопасности: сформирован рынок высококачественных профессиональных услуг; увеличено количество образовательных грантов по специальности "Кибербезопасность"; повышен уровень культуры кибербезопасности среди населения; обеспечен круглосуточный мониторинг объектов информатизации "электронного правительства"[10].

В 2018 году в Казахстане был создан Национальный координационный центр информационной безопасности(НКЦИБ), обеспечивший защиту информационных ресурсов государственных органов и критически важной информационной инфраструктуры Республики от кибератак и киберинцидентов. В настоящее время функции НКЦИБ выполняет АО «Государственная техническая служба» (АО «ГТС»). АО «ГТС» включает Службу реагирования на компьютерные инциденты KZ-CERT и осуществляет мониторинг событий информационной безопасности объектов информатизации государственных органов, а также мониторинг обеспечения информационной безопасности объектов информатизации «электронного правительства». Также создан отраслевой центр информационной безопасности, осуществляющий деятельность по анализу, оценке, прогнозированию и профилактике угроз кибербезопасности финансового рынка и финансовых организаций в Казахстане.

В 2021 году внедрена система "контроль доступа к персональным данным" предусматривающая комплекс мер по обеспечению защиты персональных данных.

В рамках реализации Концепции повышения финансовой грамотности на 2020 - 2024 годы, принятой постановлением Правительства РК от 30 мая 2020 года №338, Агентством РК по регулированию и развитию финансового рынка создан обучающий медиапортал

FinGramota.kz[11]. Помимо обучающего сайта, Агентством реализуются и другие проекты. Один из них – мобильное приложение «Fingramota Online», которое представляет собой удобный инструмент взаимодействия финансового регулятора с населением и бизнесом по вопросам защиты прав и интересов потребителей финансовых услуг, повышения финансовой грамотности, в том числе и по вопросам противостояния финансовым мошенникам и финансовым пирамидам. «Fingramota Online» можно скачать в App Store и Play Market, также доступна веб-версия мобильного приложения[12].

В целях противодействия интернет преступлениям с 2023 года сначала в пилотном режиме в некоторых регионах Казахстана, а затем и по всей стране внедрен проект «Киберпол» - специальное киберподразделение полиции. По информации министерства внутренних дел РК, в настоящее время в рамках проекта успешно внедрена система блокировки «зарубежных» звонков с подменных номеров, используемых мошенниками. Это позволило правоохранителям пресечь свыше 43 млн. попыток таких соединений. Также непосредственное взаимодействие сотрудников правоохранительных органов с банками и операторами сотовой связи, позволяет снизить риски потери гражданами своих денег. В следствие чего уже на стадии вывода за пределы страны заблокировано порядка 220 млн. тенге, а также обеспечено возмещение ущерба на сумму 850 миллионов[13].

Резюмируя вышеизложенное, следует отметить, что на сегодняшний день в Казахстане ведется активное противодействие мошенничеству в сфере компьютерной информации. Но ввиду того, что данное преступление относительно новое явление для современной Казахстанской действительности, существует ряд проблем, препятствующих эффективной борьбе с ним.

Кибермошенники постоянно совершенствуют свои методы, придумывая все новые схемы своих преступных действий. В бесконечно изменяющихся условиях обеспечения кибербезопасности, адаптация к этим условиям, а также постоянное обновление знаний и развитие навыков противодействующих субъектов является ключевым фактором успешной защиты от угроз информационной безопасности. Только совместными усилиями со стороны общества и государства, качественным образованием и внедрением передовых технологий возможно надежно противостоять киберпреступникам.

Одним из эффективных средств противодействия преступлениям в сфере высоких технологий является подготовка высококвалифицированных кадров правоохранительных органов. В этой связи возникает необходимость разработки и внедрения в учебный процесс по всем образовательным программам направления "Право" спецкурсов, направленных на развитие когнитивных и технологических навыков и компетенций будущих сотрудников правоохранительных органов в обеспечении информационной безопасности. При этом к чтению таких спецкурсов следует привлекать специалистов, имеющих опыт практической работы в сфере расследования киберпреступлений.

Повышению эффективности мер по борьбе с бесконтактными преступлениями также будет способствовать постоянное сотрудничество между правоохранительными органами и учеными, экспертами в области информационных технологий. Это сотрудничество позволит разрабатывать новые и инновационные методы борьбы с киберпреступностью, использовать передовые технологии и инструменты для выявления и расследования киберпреступлений, повышать осведомленность правоохранительных органов о последних тенденциях и методах киберпреступности, обучать сотрудников правоохранительных органов навыкам и знаниям, необходимым для эффективного расследования и пресечения киберпреступлений. Постоянное взаимодействие между правоохранительными органами и экспертами в области информационных технологий создаст синергетический эффект, который позволит более эффективно бороться с бесконтактными преступлениями и защищать граждан от киберугроз.

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000>.
2. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 23.12.2023 г.). - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252#sub_id=0.
3. Бекмагамбетов А.Б., Ревин В.П., Ревина В.В. Уголовное право Республики Казахстан. Особенная часть. Учебник. 2-ое изд., перераб. и доп./ Под ред. д.ю.н., проф. Ревина В.П. — М.: Издательский дом Академии Естествознания, 2017.— 396 с.
4. О судебной практике по делам о мошенничестве. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 29 июня 2017 года № 6. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P170000006S>
5. Биекенов Н.А. Некоторые проблемы обеспечения кибербезопасности в Республике Казахстан. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31554547&pos=17;-47#pos=17;-47
6. Цифровой щит: Обзор 2023 года в кибербезопасности. Официальный сайт АО «Государственная техническая служба» - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://sts.kz/wp-content/uploads/2024/01/kiberdajdzhest-2023.pdf>
7. Официальные сведения Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/pravstat/activities/directions?lang=ru>
8. Мухамеджанова А.Д. Особенности динамики киберпреступности в Республике Казахстан и ее влияние на вопросы её предупреждения - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-dinamiki-kiberprestupnosti-v-respublike-kazahstan-i-ee-vliyanie-na-voprosy-eyo-preduprezhdeniya/viewer>
9. Новостной портал "Optimism.kz". Кибер-криминал становится одним из самых распространённых видов мошенничества в РК – Financial Times (от 13.04.2023 г.). - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://optimism.kz/2023/04/13/kiber-kriminal-stanovitsya-odnim-iz-samyh-rasprostranyonnyh-vidov-moshennichestva-v-rk-financial-times/>
10. Концепция кибербезопасности ("Киберщит Казахстана"). Утверждена постановлением Правительства Республики Казахстан от 30 июня 2017 года № 407. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000407>
11. Концепция повышения финансовой грамотности на 2020 – 2024 годы. Утверждена Постановлением Правительства Республики Казахстан от 30 мая 2020 года № 338. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2000000338>
12. Обучающий медиопортал. <https://fingramota.kz/ru/about>
13. Противодействие интернет-мошенничествам является одной из приоритетных направлений работы полиции. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/qriim/activities/25086?lang=ru>.

Базарбекова С-Ю-22-1к тобының студенті
Ғылыми жетекшісі-з.ғ.к., доцент Байкенжина К.А
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті.Қазақстан

ЖАЗАНЫ ЖЕҢІЛДЕТЕТІН МӘН-ЖАЙЛАРДЫ ҚОЛДАНУДАҒЫ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕ

Жазаны жеңілдету институты Қазақстанның қылмыстық құқығына ғана емес, сонымен бірге шет мемлекеттердің қылмыстық заңнамасына да тән. Қылмыстық құқық теориясында жазаны жеңілдетудің екі доктринасы бар - неміс және француз. Неміс доктринасы жазаны жеңілдететін (немесе ауырлататын) барлық жағдайлар заңда

анықталуы керек деген тұжырымға келді. Француз доктринасы сотқа құқықта бекітілмеген кез-келген жағдайды жеңілдететін деп тануға мүмкіндік берді. Шет елдердің қазіргі қылмыстық құқығында екі доктрина да жазаны жеңілдету институтын құру кезінде белгілі бір дәрежеде ескеріледі.

Сонымен, Швецияның Қылмыстық кодексінде жазаны жеңілдетуді көздейтін бірқатар ережелер бар. «Швед құқығын қолдану туралы» ҚК-нің 6-тарауының 2-бабы, егер кінәлі адам Швециядан тыс жерде жасаған әрекеті үшін сотталса және сол жерде қылмыстық жауапкершілікке тартылса, іс-әрекет үшін көзделгеннен аз ауыр жаза тағайындау мүмкіндігін көздейді [1]. Швецияның Қылмыстық кодексінде қылмыс жасауға дайындалғаны үшін жазаны жеңілдету және отандық қылмыстық құқық тұрғысынан дайындық нысаны болып табылатын сөз байласу қарастырылған. Бұл жағдайда жаза ең жоғары деңгейден аз болуы керек және аяқталған қылмыс үшін қолданылатын ең төменгі деңгейден аз болуы мүмкін (2-бап 23-тарау). «Жазаны анықтау және санкциядан босату туралы» 29-тарауда жазаны жеңілдететін жағдайлар қарастырылған. Швецияның Қылмыстық кодексінде қылмыскердің көмелетке толмаған жасына ерекше мән беріледі. Жиырма бір жасқа толмаған адамға қылмыс үшін қарастырылғаннан гөрі жеңілірек жаза тағайындалуы мүмкін. Ол өмір бойына бас бостандығынан айырылмауы керек (7-бап 29-тарау).

ГФР Қылмыстық кодексінің 1 § 49 «ерекше заңды жеңілдететін негіздер» тарауына сәйкес, егер жазаны жеңілдетуге нұсқама берілсе немесе рұқсат етілсе, онда жазаны жеңілдетуге қатысты келесі ережелер қолданылады.

1. Өмір бойына бас бостандығынан айыру үш жылдан аз мерзімге бас бостандығынан айырумен ауыстырылады.

2. Белгілі бір мерзімге бас бостандығынан айыру кезінде қарастырылған максималды мерзімнің төрттен үштен дейін жаза тағайындау керек. Ақшалай айыппұл кезінде күнделікті жүктеменің максималды мөлшеріне қатысты бірдей әрекет етеді.

3. Бас бостандығынан айыру түріндегі жазаның ең төменгі мерзімі: он немесе бес жылдан бастап ең аз мерзім болған жағдайда-екі жылға; үш немесе екі жылдан бастап ең аз мерзім болған жағдайда - алты айға; бір жылдан бастап ең аз мерзім болған жағдайда - үш айға; қалған жағдайларда - заңда белгіленген ең төменгі мерзімге төмендетіледі. [2,142б].

§2-нің 49-бөліміне сәйкес, егер сот осы ұйғарымға сілтеме жасайтын заң негізінде жазаны өз қалауы бойынша төмендете алса, онда ол оны тиісті жаза түрінің заңмен белгіленген ең төменгі мерзіміне дейін төмендете алады немесе бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны ақшалай айыппұлмен алмастыра алады. Алайда, бұл нормада жеңілдететін жағдайлар жоқ. Олар Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің Ерекше бөлігінде, іс-әрекеттің құрамын талдау кезінде немесе жалпы бөліктің нормаларында анықталады. Неміс қылмыстық құқығындағы бұл құрылым ерекше түрде салынған. Шын мәнінде, § 49, егер мұндай жеңілдету іс-әрекетті құқықтық бағалаудың негізінде жатқан норма бойынша қарастырылған немесе рұқсат етілген болса, жазаны жеңілдету нұсқаларының каталогын қамтиды. Осылайша, бұл қарастырылған немесе рұқсат етілген негіздердің өзі басқа нормаларда болады. Сондықтан, егер адам, мысалы, көмекші деп танылса, онда §2 27 - бөлім бойынша оған жаза міндетті түрде §2 49-бөлімге сілтеме жасай отырып жеңілдетілуі керек. §2, 27 бабы бойынша жаза §12. 49 бабы бойынша жеңілдетілуі керек. Кейбір жағдайларда ГФР ҚК жазаны міндетті түрде жеңілдетуді қарастырады. Мәселен, § 16-ға сәйкес, іс-әрекетті жасаған кезде неғұрлым жеңілдетілген заңда көзделген қылмыстың құрамын жүзеге асыра алатын мән-жайларды қате қабылдайтын адам әрекетті қасақана жасағаны үшін тек жеңілдетілген заң бойынша жазаланады. Жаза көмекшіге (§ 27), сондай-ақ орындаушыда ерекше жеке белгілер болған кезде арандатушыға немесе көмекшіге жеңілдетіледі (§ 28).

Францияның жазаны жеңілдетуге қатысты қылмыстық-құқықтық доктринасында олардың жақтастарының белгілі бір қылмыстық құқық мектебіне жататындығымен анықталатын әртүрлі ұстанымдар бар. Осылайша, жаңа әлеуметтік қорғау теориясының

өкілдері сотқа жаза тағайындау саласында, атап айтқанда оны жеңілдету үшін шектеусіз мүмкіндіктер беруді жақтайды. Қазіргі неоклассиктер, керісінше, жазаның жоғарғы шегімен ғана байланысты сот оны жеңілдетуге және сотталушыға әртүрлі жеңілдіктер беруге негізсіз үлкен өкілеттіктерге ие болған кезде жазаны тағайындаудың бұл тәртібін сынға алады. Францияның қылмыстық заңнамасында жазаны жеңілдететін жағдайлардың тізімі жоқ және судьяларға жазаны жеңілдетуге үлкен құқықтар берілген. Атап айтқанда, мұндай мүмкіндік Франция Қылмыстық кодексінің Ерекше бөлігі минимумды көрсетпестен жазаның максимумын ғана тіркейтіндігімен қамтамасыз етіледі. Жалпы алғанда, олар заңда белгіленген шектерде сот жаза тағайындайтынын және қылмыстық әрекеттің мән-жайларына және оның орындаушысының жеке басына байланысты олардың орындалу тәртібін анықтайтынын анықтайтын 132-24-баптың ережелерінен туындайды [3,656].

Франция Қылмыстық кодексінде жазаны жеңілдетуді көздейтін бірқатар басқа ережелер бар. Сонымен, егер теріс қылық түрмеде жазаланса, сот айыппұл күндері түрінде жаза тағайындай алады (131-5-бап). Егер қылмыстық іс-әрекет өмір бойына түрмеде жазаланса, сот екі жылдан кем болмайтын мерзімге шұғыл түрмеге қамау немесе бас бостандығынан айыру немесе бас бостандығынан шектеу түріндегі жазаны тағайындай алады. Егер қылмыстық іс-әрекет шұғыл түрмеге немесе қамауға алынса, сот жаза тағайындай алады бір жылдан кем емес мерзімге бас бостандығынан айыру немесе қамауға алу немесе бас бостандығынан айыру жазасының біреуін. Егер қылмыстық әрекет түрме түріндегі жазамен жазаланса, сот жазаны қарастырылғаннан аз мерзімге тағайындай алады. Теріс қылықтар бойынша сот нақты жазаны осы жазаны таңдауды арнайы негіздегеннен кейін ғана тағайындай алады. Егер қылмыстық әрекет айыппұлмен жазаланса, сот айыппұлдың белгіленген мөлшерінен төмен мөлшерін тағайындай алады.

ҚХР Қылмыстық кодексі жазаны жеңілдетудің әртүрлі негіздерін қарастырады. Мәселен, ҚХР ҚК-нің 10-бабына сәйкес ҚХР-дан тыс жерде қылмыс жасаған және сол жерде жауапкершілікке тартылған адамға осы қылмыс үшін Кодексте көзделген ең төменгі шектен төмен жаза тағайындалуы мүмкін. 14 пен 16 жас аралығындағы адамдарға, сондай-ақ қылмыс жасаған саңырау немесе соқыр адамға, сондай-ақ у дайындағаны немесе қастандық жасағаны үшін жеңіл жаза немесе төменгі шектен төмен жаза тағайындалады. Төменнен төмен, егер ешқандай зиян келтірілмесе, адам қылмыс жасаудан өз еркімен бас тартқан кезде жаза тағайындалуы мүмкін. Қылмыстың жекелеген қатысушылары үшін жазаны жеңілдету қарастырылған. Атап айтқанда, көмекшілерге бас қылмыскерлерге (ұйымдастырушы, басшы) қарағанда жеңілірек жаза тағайындалады. Дәл осы ереже, егер арандату сәтсіз болса, арандатушыларға қолданылады. Төменгі шектен төмен жаза қылмыстық әрекетке қатыр немесе алдау арқылы тартылған адамдарға да тағайындалады.

Жазаны жеңілдететін жағдай- «тергеушіге қылмысты ашуға қатысты еткен еңбектің көрінісі». Сонымен, егер қылмыскер тексеруден кейін нақты болатын басқа қылмысты ашса немесе басқа қылмыстарды тергеуге және ашуға мүмкіндік беретін маңызды мәліметтерді ұсынса, жазаны азайтуға болады. Егер қылмыскер кінәлі болып көрінсе, яғни ол жасаған және сот органдарына әлі белгісіз қылмыстар туралы барлық шындықпен куәлік берсе, онда оған жаза ең төменгі шектен төмен берілуі мүмкін.

Қылмыскерге үкім шығарылғаннан кейін де жаза жеңілдетілуі мүмкін. ҚХР ҚК 50-бабына сәйкес, егер кейінге қалдыру кезінде үкімді орындауды кейінге қалдыра отырып, өлім жазасына сотталғандар шынымен өкініп, жақсы жаққа өзгерсе, онда 2 жыл өткеннен кейін жаза мерзімсіз бас бостандығынан айырумен ауыстырылуы мүмкін. Егер бұл ретте олардың еңбегі сіңген болса, онда 2 жыл өткеннен кейін оларды жазалау 15 жылдан 20 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айырумен ауыстырылуы мүмкін.

§ 6 ҚХР ҚК жазаны жеңілдетуге арнайы арналған. Қадағалау, қысқа мерзімді қамауға алу, шұғыл бас бостандығынан айыру, мерзімсіз бас бостандығынан айыру сияқты жазаларға сотталғандардың 78-бабына сәйкес, егер олар жазаны өтеу кезінде шынымен өкініп, жақсы жаққа өзгерсе немесе еңбегі болса, жаза мерзімі қысқартылуы мүмкін.

Жапонияның Қылмыстық Кодексі бойынша жаза заң бойынша немесе соттың қалауы бойынша заңның тиісті нормасы болмаған кезде жеңілдетілуі мүмкін. Сонымен, заң бойынша жазаны жеңілдету күйзеліс жағдайында қылмыс жасаған адамдар үшін міндетті болып табылады. Сол сияқты, Орындаушының жазасына сәйкес, сондай-ақ қылмыскер шетелде шығарылған жазаны толығымен немесе ішінара өтеген жағдайда, көмекшіге жаза жеңілдетіледі[4]. Кейбір жағдайларда, тиісті норманың болуына қарамастан, жаза соттың қалауы бойынша жеңілдетуге жатады. Негіздер заңды қорғаныс шегінен асып кету, аса қажеттілік шегінен асып кету, заңдағы қателік, кінәсін мойындау және жасалған қылмысты мойындау, қылмысқа әрекет ету және ерікті түрде бас тарту болуы мүмкін.

Сот шешімі бойынша жазаны жеңілдету жағдайды жеңілдету деп аталады. Заң бойынша жеңілдетуге негіз болмаса да, жазаны жеңілдету қылмыстың мән-жайын ескере отырып жасалуы мүмкін екендігі мойындалды. Қылмыстардың кең ауқымына қатысты жазаны жеңілдетуге мұндай жол беру жапондық қылмыстық құқықтың ерекшелігі болып табылады. Жапония Қылмыстық кодексінің 68-бабында заңға сәйкес жазаны жеңілдету ережелері қарастырылған. Сонымен, егер жазаны жеңілдету үшін заңда көзделген бір немесе одан да көп негіздер болса, онда келесі ережелер қолданылады [5].

1. Егер өлім жазасы жеңілдетілсе, ол мәжбүрлі еңбекпен немесе онсыз мерзімсіз немесе 10 жылдан кем емес мерзімге бас бостандығынан айыруды тағайындау арқылы жеңілдетіледі.

2. Егер мәжбүрлеп еңбекпен немесе онсыз мерзімсіз бас бостандығынан айыру жеңілдетілуге тиіс болса, ол мәжбүрлеп еңбекпен немесе онсыз бас бостандығынан айыруды тағайындау арқылы жеті жылдан кем емес мерзімге жеңілдетіледі.

3. Егер мәжбүрлі еңбекпен немесе онсыз шұғыл бас бостандығынан айыру жеңілдетілсе, тағайындау мерзімі екі есеге қысқарады.

4. Егер айыппұл жеңілдетілуі керек болса, оның мөлшері екі есе азаяды.

5. Егер қылмыстық қамауға алу жеңілдетілсе, оның максималды мерзімі екі есеге қысқарады.

6. Егер аз мөлшерде айыппұл жеңілдетілуі керек болса, оның максималды мөлшері екі есе азаяды.

Егер жаза заңға сәйкес жеңілдетілуі керек болса және бапта қылмыстық жазаның екі немесе одан да көп түрі қарастырылған болса, онда ең алдымен тағайындалатын жаза түрін анықтап, содан кейін жеңілдету керек. Жеңілдететін мән-жайлар бойынша жазаны жеңілдету кезінде Жапония ҚК 68 және 70-баптарында көзделген ережелер қолданылады.

Кәмелетке толмағандарға жазаны жеңілдетудің ерекше ережелері 1948 жылы Жапонияда қабылданған Кәмелетке толмағандар туралы заңда қарастырылған, егер он сегіз жасқа толмаған адамға өлім жазасы тағайындалмаса, ол өмір бойына бас бостандығынан айырумен ауыстырылады. Егер оған өмір бойына бас бостандығынан айыру тағайындалса, онда ол он жылдан он бес жылға дейінгі мерзімге мәжбүрлі еңбекпен немесе онсыз бас бостандығынан айыру түріндегі жазамен ауыстырылады.

Бұрын КСРО-да болған мемлекеттерде жазаны жеңілдету институты Ресей Федерациясының Қылмыстық құқық институтына ұқсас. Олар көп жағдайда ТМД - ға қатысушы елдердің Модельдік Қылмыстық кодексіне қылмыстық заңнаманы құру кезінде бағдарланған. Сонымен қатар, бірқатар мемлекеттердің қылмыстық құқығында жазаны жеңілдету институты Ресей құқығындағы ұқсас институттан біршама ерекшеленеді. Сонымен, кейбір елдерде жазаны жеңілдететін жағдайлардың тізіміне отандық қылмыстық заңға белгісіз жағдайлар кіреді. Мысалы, Беларусь Республикасының Қылмыстық кодексінде бұл қарт адамның қылмыс жасауы (11-тармақ, РБ ҚК 63-бабының 1-бөлігі).

Беларусь Республикасының ҚК жазаны өтеуге кедергі келтіретін өзге де ауыр аурумен үкім шығарылғаннан кейін ауырған адамға жазаны неғұрлым жеңіл жаза түрімен ауыстыру мүмкіндігін де көздейді (92-баптың 2-бөлігі). Мұндай норманы Тәжікстан сияқты кейбір басқа мемлекеттердің Қылмыстық кодексі қамтиды. Осылайша, шет мемлекеттерде қылмыстық құқықтың тиісті нормаларын құру кезінде жазаны жеңілдету туралы неміс және

француз Доктринасының ережелері қолданылады. Әр түрлі мемлекеттерде бұл әртүрлі тәсілдермен жасалады[6].

Сонымен, неміс доктринасы көбінесе ГФР, Швеция, Швейцария және басқа да мемлекеттердің қылмыстық құқығында ескеріледі. Францияның жазаны жеңілдету жүйесі Франция, Жапония және басқа елдердің заңнамасында басым. Алайда, аталған мемлекеттердің қылмыстық заңнамасы жазаны міндетті түрде жеңілдетуді жоққа шығармайды, тиісті нормаларды қамтиды. Шет мемлекеттердің қылмыстық заңнамасында жазаны жеңілдетуге қатысты жекелеген нормалар бар, олар Ресейдің қылмыстық құқығын жетілдіру кезінде ескерілуі мүмкін.ТМД елдерінің қылмыстық заңнамасында қамтылған жазаны жеңілдету институты Ресейдің қылмыстық Заңында қарастырылған осындай институтқа ұқсас. Сонымен бірге, оның отандық заң шығарушыны қызықтыратын белгілі бір ерекшеліктері мен айырмашылықтары бар

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1.Швеция қылмыстық кодексі.2010
- 2.А.Э. Жалинский. Современное немецкое уголовное право. М., 2014
3. И. Д. Козочкин. Уголовное право зарубежных государств Общая часть. М., 2013.
4. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики СПб., 2011
5. Уголовный кодекс Японии СПб., 2012.
6. Уголовный кодекс Республики Беларусь. Минск, 2018

Бекбаева А.А. студент группы СПД-21-4

Жакудаев Д.А. Начальник отдела межведомственной координации и профилактики Управления по противодействию наркопреступности, Департамента полиции Карагандинской области, подполковник полиции, доктор философии (PhD), г. Караганда, Республика Казахстан

Кошегулов Б.Б., Научный руководитель: к.ю.н., доцент, Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан

КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЕ МЕРЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ НЕЗАКОННОМУ ОБОРОТУ НАРКОТИКОВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СЕТИ ИНТЕРНЕТ

Незаконный оборот наркотических средств, психотропных веществ их аналогов с использованием сети Интернет в Казахстане с каждым годом приобретает все более значительные масштабы. В системе мероприятий по организации противодействия преступлениям в сфере незаконного оборота наркотиков важное место занимает предупреждение.

Учитывая многообразие мер предупреждения наркопреступности, считаем необходимым осуществить их классификацию по уровням воздействия или целевому назначению: общие (общесоциальные), специально-криминологические.

Общесоциальное предупреждение включает в себя деятельность государства, общества, их институтов, направленную на разрешение противоречий в области экономики, социальной жизни, нравственно-духовной сфере и т.д. Профилактический эффект достигается вследствие успешного проведения социально-экономической политики в целом. В.Н. Бурлаков подчеркивает, что какова эта политика, таково и общесоциальное предупреждение преступности в обществе [127, с. 47].

Ю.В. Чуфаровский считает, что общесоциальный уровень предупреждения охватывает крупные, имеющие долговременный характер виды социальной практики [128, с. 54].

Субъектами такой предупредительной деятельности являются государственные органы, общественные организации, отдельные граждане, религиозные и коммерческие организации. Согласно анализируемой дефиниции, весь круг субъектов призван воздействовать на факторы, причины и условия, детерминирующие преступность, связанную с незаконным оборотом наркотических средств с использованием компьютерных технологий (сети Интернет), и преступное поведение.

Объектами общесоциального предупреждения выступают субъекты социальной среды. Специфика детерминант наркопреступности в сети Интернет состоит с одной стороны, в существовании «серых зон», где объектом выступает та их часть, которая включает в себя субъектов социально отклоняющегося поведения, то есть криминогенные группы и маргинальные личности. Часть «серых зон», включающая субъектов преступной деятельности, является объектом специально-криминологического предупреждения. С другой стороны - в негативном влиянии повсеместно распространенной глобальной сети Интернет, где объектом выступает все виртуальное пространство всемирной паутины. В узком смысле объектами такого предупреждения выступают наркопреступники - пользователи компьютерной техники, в основном сети Интернет, а также отдельные группы пользователей сети: склонных к потреблению наркотиков или находящихся в неблагоприятных семейных или социальных условиях; имеющих опыт первых проб наркотиков, либо имеющих друзей, употребляющих наркотики; повышенного риска; употребляющих наркотики; имеющих зависимость от наркотиков; желающих прекратить их употребление.

К общесоциальным мерам предупреждения наркопреступности в сети Интернет следует отнести: общественный мониторинг сети Интернет, фильтрацию контента в сети Интернет, организацию «горячих линий» по вопросам нелегального контента в сети Интернет, сбор и регистрацию сведений об авторах сайтов в сети Интернет, поощрение создания социально полезных Интернет-ресурсов, в том числе антинаркотической направленности, пропаганда здорового образа жизни в сети Интернет, совершенствования нормативного регулирования сети Интернет.

Среди перечисленных мер важное значение имеет поощрение создания антинаркотических ресурсов, так как данные ресурсы повышают правовую и наркотическую грамотность населения, дают ответы на распространенные вопросы, а также способны оказывать различную помощь их посетителям. В настоящее время антинаркотические ресурсы гораздо менее многочисленны; альтернативная антинаркотическая деятельность, в русскоязычном варианте находится в состоянии развития и представлена единичными и не всегда достаточными по объёму серверами. Западное пространство, напротив, довольно плотно заполнено различными по целям и содержанию ресурсами — от официальных серверов правительственных и международных организаций до серверов инициативных гражданских движений. Некоторые из них содержат и русскоязычные разделы.

Специально-криминологическое воздействие на негативное влияние глобальной сети Интернет включает в себя деятельность правоохранительных органов и специальных учреждений, направленная на устранение причин и условий совершения наркопреступлений с использованием сети Интернет (предотвращение и пресечение наркопреступлений в сети Интернет), создание препятствий к легализации деятельности наркопреступников в сети Интернет, вытеснение криминогенных методов регулирования общественных, прежде всего экономических, отношений в сети Интернет, мониторинг сети Интернет сотрудниками специальных подразделений правоохранительных органов, направление сведений на блокирование доступа к сайту пронаркотического характера.

Специально-криминологическое воздействие на наркопреступников в сети Интернет реализуется в следующих направлениях: создание препятствий к легализации их деятельности в сети Интернет; закрытие сайтов, используемых для совершения преступлений, связанных с наркотическими средствами; совершенствования способов выявления таких сайтов.

В целях усиления общей и специально-криминологической профилактики наркопреступлений, совершаемых с использованием сети интернет, приоритетными задачами являются:

1. Обеспечение дальнейшей активизации работы по выявлению и пресечению работы сайтов пронаркотической направленности, прежде всего распространяющих наркотические средства, с уделением особого внимания изобличению лидеров и организаторов наркоторговли.

2. Обеспечение выявления механизмов и способов создания и продвижения web-сайтов и иных пронаркотических ресурсов сети Интернет. Постоянное совершенствование в этих целях тактики подразделений по борьбе с незаконным оборотом наркотических средств.

Для решения вышеуказанных задач, необходимо организовать ведение постоянного мониторинга сайтов в сети Интернет. Постоянный мониторинг сайтов необходим для непрерывного контроля различных пронаркотических ресурсов сети Интернет в целях своевременного выявления и пресечения преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств, их аналогов, наркосодержащих растений с использованием сети Интернет.

Мониторинг сайтов сети Интернет должен фиксировать следующие показатели: характер информации о наркотических средствах и их аналогах, размещенной в сети Интернет; способы сетевой активности наркопреступников; количество посетителей пронаркотических сайтов в день, месяц, год; состояние профилактической деятельности антинаркотических сайтов; эффективность деятельности антинаркотических ресурсов как субъектов профилактики наркотизма, которая учитывает показатели оценки качества наркопрофилактики; ресурсного обеспечения; кадровую готовность к работе; разработку и внедрение инновационных профилактических программ; выявленные преступления.

Критерием выделения направлений мониторинга сайтов Интернета выступают способы совершения преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств и их аналогов с использованием компьютерных технологий (сети Интернет), рассмотренные ранее. Отсюда следует выделить следующие основные направления:

- контроль вновь создаваемых веб-сайтов;
- выявление фактов размещения информационных баннеров;
- отслеживание фактов распространения информации с использованием сети Интернет, например, массовых рассылок электронных писем или сообщений;
- проверка информации в социальных сетях;
- анализ информации чатов, мессенджеров и т.п. сервисов сети Интернет.

Для эффективного противодействия незаконному обороту наркотиков с использованием сети Интернет необходим системный подход к информационному обмену между правоохранительными органами. Вот некоторые меры, которые могут быть полезны для реализации такого подхода:

1. Создание Центра координации информационного обмена: Это может быть специализированный орган, ответственный за сбор, анализ и распределение информации между правоохранительными органами. Это позволит обеспечить эффективное взаимодействие и обмен оперативной информацией.

2. Использование цифровых платформ: Разработка специализированных цифровых платформ для обмена информацией, где данные могут быть собраны, структурированы и доступны для уполномоченных лиц. Это может включать в себя базы данных о преступных группах, маршрутах транспортировки наркотиков и другую релевантную информацию.

3. Обучение персонала: Проведение регулярных тренингов и курсов по использованию цифровых технологий в борьбе с наркотрафиком. Это поможет повысить компетентность сотрудников и обеспечить им необходимые навыки для эффективной работы.

4. Создание сети сотрудничества: Установление тесного сотрудничества с международными партнерами и другими странами для обмена информацией о транснациональных преступных группах и каналах поставки наркотиков.

5. Применение инновационных методов и технологий: Использование современных технологий, таких как искусственный интеллект, аналитика данных и системы распознавания лиц, для более эффективного обнаружения и пресечения незаконных операций.

6. Развитие стратегии предупреждения: Помимо борьбы с незаконным оборотом наркотиков, важно также разработать и реализовать стратегии по предупреждению наркомании среди населения. Это может включать в себя проведение образовательных кампаний, поддержку альтернативных программ для молодежи и т. д.

7. Усиление контроля за рекламой: Важно не только пресекать факты распространения рекламы наркотиков в цифровых пространствах, но и активно контролировать и блокировать подобные ресурсы.

8. Использование специализированных групп: Мобильные группы с собаками могут быть эффективным инструментом для обнаружения наркотиков на границах и внутри страны. Важно обеспечить таким группам необходимое обучение и техническое оснащение.

Объединение этих мер в рамках системного подхода позволит значительно улучшить эффективность борьбы с незаконным оборотом наркотиков с использованием сети Интернет.

Список использованной литературы

1. Бурлаков В.Н. Криминогенная личность и индивидуальное предупреждение преступлений: проблемы моделирования. СПб.: Санкт-Петербургская Академия МВД России, 1998, с. 47.
2. Чуфаровский Ю.В. Криминология в вопросах и ответах: учебное пособие. - М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005. - с. 54

Борисов А.А. магистрант 1 курса Ю-23-2 (П)
Научный руководитель – к.ю.н. Кадацкий С.Н. Карагандинский университет
Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

РАЗУМНЫЙ СРОК В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

В уголовном процессе Республики Казахстан, понятие «разумный срок» упоминается 12 раз в уголовно-процессуальном кодексе: в главе 24 «Общие условия производства досудебного расследования», а также в главах 25, 42 и 64 – «Признание лица подозреваемым и определение квалификации деяния подозреваемого, квалификации уголовного правонарушения», «Общие условия главного судебного разбирательства» и «Рассмотрение уголовных дел в согласительном производстве в суде», соответственно.

К сожалению, законодателем не предусмотрено четкого толкования разумного срока и также им не установлены временные лимиты для тех или иных процессуальных действий. В этом и заключается основная проблема определения разумного срока.

Хан А.Л., совместно с Биндюковой Т.С. в научной работе «Разумный срок» в уголовном процессе Республики Казахстан» предложили следующую формулировку разумного срока – «разумный срок - это обязательный для исполнения, устанавливаемый процессуальным прокурором или следственным судьей в досудебных стадиях, либо судьей в главном судебном разбирательстве, по собственной инициативе либо по ходатайству заинтересованных (заинтересованной) сторон временной промежуток, достаточный для принятия необходимого решения, производства нужного процессуального или не процессуального действия или разрешения дела по существу» [1].

В уголовно-процессуальном законодательстве Российской Федерации понятию разумный срок посвящена целая статья «Разумный срок уголовного судопроизводства», содержащая исчерпывающий перечень инструкций и рекомендаций, но так же как и законодательство

Республики Казахстан, не содержащее пределов разумного срока для тех или иных процессуальных действий [2].

Таким образом, помимо общего факта наличия пробела в законодательстве стран СНГ, в частности Республики Казахстан, относительно понятия «разумный срок» в уголовно-процессуальных нормах, мы сталкиваемся с возможными факторами влияния на эти процессуальные сроки, поскольку их понятие размыто в законодательстве. Это подвергает государство коррупционным рискам, которые непременно имеют место быть, поскольку повлиять на сроки можно, а нормы ограничивающей «разумные» сроки – нет.

По словам К.Е.Исмагулова из Института законодательства Республики Казахстан: «Суть разумных сроков заключается в ограничении времени, в пределах которого допускается выполнение соответствующих процессуальных действий, обеспечивающих быстроту уголовного процесса». Данная характеристика четко говорит еще об повышении эффективности уголовного процесса в связи с введением лимитов времени на процессуальные действия [3].

Помимо прочего, промедление компетентных органов в процессуальных действиях может повлечь убытки заинтересованных сторон. К примеру, рост пени, пока проводятся действия уполномоченным органом.

На основании изложенной проблематики, нами предлагается введение следующих понятий в Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан, путем добавления в УПК РК статьи «192-1», следующей за статьей 192 «Сроки досудебного расследования»:

- 1) Определение разумного срока, предложенное Хан А.Л.
- 2) Понятие минимальных и максимальных пределов разумного срока для каждой категории процессуальных действий.
- 3) Пункт статьи, содержащий право физических и юридических лиц на компенсацию за нарушение разумных сроков уголовного производства.

На наш взгляд, эти минимальные требования к расширению уголовно-процессуального законодательства позволят нивелировать волокиту уполномоченных органов, повысят эффективность уголовного производства и снизят коррупционные риски уполномоченных лиц.

Введение соответствующих норм сделает законодательство Республики Казахстан более полным и охватывающим важные существующие проблемы современного Уголовно-процессуального кодекса.

Список использованной литературы:

1. Хан А.Л. «Разумный срок» в уголовном процессе Республики Казахстан // Қазақстан Республикасы ПМ Алматы академиясының ғылыми еңбектері. - 2014. - №4(41). - С. 102-105 // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32900365.
2. "Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации" от 18.12.2001 N 174-ФЗ (ред. от 27.11.2023)
3. Исмагулов К.Е. «Регулирование разумных сроков в уголовном и гражданском судопроизводстве Республики Казахстан»// ГУ «Институт законодательства Республики Казахстан», Астана, (СС.66-71)

Бекбаева А. А. – студентка группы СПД 21-4.

Герасимов П.С.- студент группы СПД 22-4с.

Научный Руководитель - доктор Phd, доцент, декан факультета бизнеса, права и технологии Карагандинского университета Казпотребсоюза Рахимгулова М.Б.
Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан

РЕНТАБЕЛЬНОСТЬ МЕР НАКАЗАНИЯ ЗА ТОРГОВЛЮ ЛЮДЬМИ И
ВОВЛЕЧЕНИЯ В ЗАНЯТИЕ ПРОСТИТУЦИЕЙ.

Уголовное законодательство выступает в качестве одного из ключевых инструментов государства в обеспечении общественной безопасности и осуществлении конституционных прав и свобод человека и гражданина.

Точное и грамотное формулирование правовых норм и соразмерной ответственности за их нарушение способствует правильной реализации правовых предписаний и, соответственно, эффективному осуществлению поставленных законодателем задач: «защита прав, свобод и законных интересов человека и гражданина, собственности, прав и законных интересов организаций, общественного порядка и безопасности, окружающей среды, конституционного строя и территориальной целостности Республики Казахстан, охраняемых законом интересов общества и государства от общественно опасных посягательств, охрана мира и безопасности человечества, а также предупреждение уголовных правонарушений». Применяя наказание, соответствующее общественной опасности преступления виновного, государство должным образом реагирует на противоправные деяния, устанавливает баланс между репрессивной мерой, восстановлением общественного порядка и предоставлением возможности для осужденного в будущей реабилитации.

Таким образом, по качеству разработки уголовного законодательства в государстве можно оценить уровень обеспечения в нём справедливости и результативности юридической системы.

На данный момент глобально актуальной целью является предупреждение и пресечение транснациональной организованной преступности, торговли людьми.

«Протокол о предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми, и наказании за нее, дополняющий конвенцию организации объединенных наций против транснациональной организованной преступности», ратифицированный Законом Республики Казахстан от 4 июня 2008 года «О ратификации Протокола о предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми, и наказании за нее, дополняющего Конвенцию Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности» определяет торговлю людьми как «осуществляемые в целях эксплуатации вербовку, перевозку, передачу, укрывательство или получение людей путем угрозы силой или ее применения или других форм принуждения, похищения, мошенничества, обмана, злоупотребления властью или уязвимостью положения, либо путем подкупа, в виде платежей или выгод, для получения согласия лица, контролирующего другое лицо» [2; ст.3]. В данном документе торговля людьми подразумевает цель трудовой, сексуальной эксплуатации, извлечение органов и т.д., акцентируется внимание на принудительном характере данного деяния и уязвимом, подневольном состоянии человека, ему подвергнутому.

Уголовный кодекс РК предусматривает ответственность за торговлю людьми в статьях 128 «Торговля людьми» и 135 «Торговля несовершеннолетними»: срок лишения свободы варьируется от 4 до 15 лет (ст. 128 УК РК) и 5-18 лет (ст. 135 УК РК) с конфискацией имущества, где совершение данных преступлений с использованием материальной и иной зависимости лица, его невольное положение, в целях изъятия органов и т.д. рассматриваются как обстоятельства, отягчающие наказание. Также преступления, связанные с торговлей и эксплуатацией людей, могут преследоваться по статьям 134 «Вовлечение несовершеннолетнего в занятие проституцией» - лишение свободы на срок от 3 до 12 лет (при определенных обстоятельствах с конфискацией имущества, с пожизненным лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью) и 308 «Вовлечение в занятие проституцией» - наказание варьирует от штрафа в размере до трёх тысяч МРП до 7 лет лишения свободы.

По данным портала правовой статистики и специальных учетов РК за 2023 год в Республике Казахстан зарегистрированы 59 случаев торговли людьми, 54 случая

вовлечения несовершеннолетнего в занятие проституцией, 189 случаев торговли несовершеннолетними и 70 случаев вовлечения в занятие проституцией.

Несоразмерность данного наказания с «весом» деяния выявляется сопоставлением с санкцией, предусмотренной статьёй 297 УК РК «Незаконное изготовление, переработка, приобретение, хранение, перевозка в целях сбыта, пересылка либо сбыт наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов»: срок лишения свободы от 5 до 20 лет. Следовательно, по мнению законодателя такое преступление как торговля людьми представляет меньшую общественную опасность и наносит не такой тяжкий вред потерпевшему лицу как наркоторговля.

Лица, которые распространяют наркотические вещества, как правило, ставят цель исключительно быстрого и лёгкого получения прибыли, в то время как лица, их употребляющие в большинстве случаев делают это добровольно. Занимаясь сбытом или изготовлением наркотиков, человек не ставит перед собой цель продажи органов их покупателя или определением этого человека в сексуальное рабство. Люди, ставшие жертвами торговли людьми, всегда подвергаются этим противоправным действиям против своей воли – так или иначе, преступник, применяя насилие, обман или другие тактики, использует их зависимое положение, страх за жизнь и т.д.

Изучая международный опыт таких современных и развитых стран как Сингапур и Великобритания, которые активно борются с вышеупомянутыми преступлениями, можно обнаружить, что в этих странах наказания за подобные правонарушения выше в сравнении с Казахстаном.

Таким образом, в Сингапуре наказанием за торговлю людьми «является смертная казнь или пожизненное тюремное заключение» [3; гл.16, ст.2.7.4.]. В Великобритании «Любой, кто под ложным предлогом, ложными заявлениями или другими мошенническими средствами склоняет любую женщину или девушку в возрасте до двадцати одного года к незаконной плотской связи с любым мужчиной, считается виновным в мелком правонарушении и, будучи осужденным за это, несет ответственность, по усмотрению Суда, к тюремному заключению на любой срок, не превышающий двух лет, с каторжными работами или без них.» [4; ст.49].

Согласно отчету о торговле людьми 2023 года, выпускаемым Управлением Государственного департамента США, вышеуказанные страны являются государствами уровня 1 по признанию и борьбе с торговлей людьми. Республика Казахстан в отчете о торговле людьми 2023 года приобрела уровень 2 и получило следующую характеристику: «Правительство Казахстана не полностью соответствует минимальным стандартам по искоренению торговли людьми, но прилагает значительные усилия для этого» [5]. По данному отчету можно сделать вывод, что правительства Великобритании и Сингапура полностью соблюдают минимальные стандарты Trafficking Victims Protection Act (TVPA) по борьбе с торговлей людьми, поскольку УГД США в своих анализах проводить действительную работу по соотношению законодательства с мерами, принимаемые государством в сфере торговли людьми, а также с принятыми международными протоколами в данном направлении. Соответственно, меры уголовной ответственности, принимаемые в данных странах к лицам совершившие вышеуказанные деяния, соответствуют ратифицированным международным протоколам и имеют положительное значение по предотвращению распространения правонарушений, связанные с торговлей людьми.

Исходя из вышесказанного, для сбалансированности законодательства необходимо ужесточить максимальную меру наказания за совершение преступлений, соответствующим статьям 128, 134 и 135 УК РК до пожизненного лишения свободы, а за совершение деяния предусмотренных ст. 308 до лишения свободы на срок до двадцати лет УК РК.

Список использованной литературы:

1) Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.09.2023 г.);

- 2) О ратификации Протокола о предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми, и наказании за нее, дополняющего Конвенцию Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности, Закон Республики Казахстан от 4 июня 2008 года N 37-IV;
- 3) Уголовный кодекс Республики Сингапур 1871 года;
- 4) Закон Соединенного Королевства Великобритании и Северной Ирландии «О преступлениях против личности» 1861 года.
- 5) Официальный сайт Управления Государственного департамента США.

Бектимиров О. К., магистрант кафедры «Юриспруденция» .
Научный руководитель – Тогайбаева Ш.С., к.ю.н., профессор
Кокшетауского университета имени Абая Мырзахметова.
г. Кокшетау, Республика Казахстан.

ВЫДАЧА ПРЕСТУПНИКОВ: ВОПРОСЫ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ

Все внимание казахстанцев было приковано к Акжаркын Турлыбай.

Казахстанка Акжаркын Турлыбай была задержана в 2014 году в аэропорту Гуанчжоу. Ее обвинили в контрабанде наркотиков и приговорили к пожизненному лишению свободы. Защита казахстанки настаивает на ее возвращении в Казахстан [1].

Защита девушки настаивает на том, что она стала жертвой нигерийской наркомафии. Подобные случаи о курьеров поневоле в преступном мире есть свое название - "слепые мулы"[1].

Летом 2015 года казахстанку Акжаркын Турлыбай приговорили к пожизненному заключению, это решение позже отменил суд апелляционной инстанции.

По этому делу, в 2015 году МВД РК было возбуждено уголовное дело в отношении гражданина Нигерии.

На территории иностранного государства задержан гражданин Нигерии Адиндо Нонсо Фортуне по кличке Джонни, который подозревается в организации поездки Акжаркын Турлыбай в Китай в 2014 году. Для получения информации мною инициирован адвокатский запрос в МВД РК[2].

За шесть месяцев текущего года Генеральной прокуратурой Казахстана было направлено в адрес компетентных органов иностранных государств 59 запросов о выдаче лиц. В Генпрокуратуре сообщили об экстрадиции 33 казахстанцев. За полгода Генеральная прокуратура РК направила 59 запросов об экстрадиции казахстанцев». [3] Больше всего запросов было направлено в Россию - 37. В Кыргызстан направили 8 запросов, в Узбекистан - 3, в Германию - 3. По два запроса Генеральная прокуратура направила в Грузию и Украину.

Еще 4 казахстанца могут быть экстрадированы из Азербайджана, США, Чехии и ОАЭ.

"За этот же период иностранными партнерами удовлетворено 33 запроса о выдаче казахстанцев. Россия - 19, Кыргызстан - 5, Грузия - 2, Узбекистан - 2, Украина - 2, Германия - 1, Чехия - 1, Черногория - 1", - сообщили в Генеральной прокуратуре[3].

Сотрудниками Генеральной прокуратуры совместно с Антикоррупционной службой для привлечения к уголовной ответственности из Германии экстрадирован директор ТОО "Лидер Нефтепродукт KZ", акционер Qazaq Banki и бывший советник председателя правления АО "Bank RBK" Бахыт Ибрагим[4].

По данным Генпрокуратуры, задержанный подозревается в хищении путем мошенничества в группе лиц по предварительному сговору денежных средств АО "Bank RBK" в особо крупном размере. Общая сумма похищенных в период с 2013 по 2016 год средств составляет 50 миллиардов тенге и 83 миллиона долларов[4].

Выдача (эстрадиция) - лица от одного государства другому для следствия и суда; возможна в соответствии с международным договором или без него, но не допускается выдача лиц, обвиняемых в политических преступлениях[5].

В настоящее время общепризнано, что выдача преступников - это право государства, а не его обязанность. Обязанность выдачи может быть только при наличии соответствующего международного договора и с учетом определенных условий.

Государство, направляя требование о выдаче, берет на себя обязательство не привлекать к уголовной ответственности и не подвергать наказанию лицо за те преступные деяния, за которые выдача не была произведена.

Если быть точнее, то Казахстан заключил договоры об экстрадиции с рядом стран.

Подписаны двусторонние договоры со странами Европы: Договор между Республикой Казахстан и Республикой Болгария о выдаче лиц (София, 14 ноября 2014 года), Договор между Республикой Казахстан и Венгрией о выдаче (Будапешт, 3 июня 2014 года), Договор между Республикой Казахстан и Королевством Испания о выдаче (Мадрид, 21 ноября 2012 года), Договор между Республикой Казахстан и Итальянской Республикой о выдаче лиц (Астана, 22 января 2015 года), Договор между Республикой Казахстан и Литовской Республикой о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам (Вильнюс, 9 августа 1994 года) и Протокол к нему (Алматы, 7 февраля 1997 года), Договор между Республикой Казахстан и Румынией о выдаче лиц (Бухарест, 14 ноября 2014 года), Соглашение между Республикой Казахстан и Турецкой Республикой о правовой помощи по уголовным делам и выдаче лиц (Алматы, 15 августа 1995 года).

Имеются двусторонние договоры со странами Азии: Договор между Республикой Казахстан и Исламской Республикой Иран о выдаче (Тегеран, 29 апреля 2012 года), Договор между Республикой Казахстан и Китайской Народной Республикой о выдаче (Алматы, 5 июля 1996 года), Договор между Республикой Казахстан и Корейской Народно-Демократической Республикой о взаимной правовой помощи по гражданским и уголовным делам (Пхеньян, 7 апреля 1997 года), Договор между Республикой Казахстан и Республикой Корея о выдаче (Сеул, 13 ноября 2003 года), Договор между Республикой Казахстан и Монголией о выдаче лиц, совершивших преступление, для привлечения их к уголовной ответственности или для приведения приговора в исполнение (Уланбатор, 22 октября 1993 года), Соглашение между Республикой Казахстан и Объединенными Арабскими Эмиратами о выдаче преступников (Абу-Даби, 16 марта 2009 года), Соглашение между Республикой Казахстан и Королевством Саудовская Аравия о выдаче (город Эр-Рияд, 25 октября 2016 года), Договор между Республикой Казахстан и Социалистической Республикой Вьетнам о выдаче (Ханой, 15 июня 2017 года), Соглашение между Республикой Казахстан и Иорданским Хашимитским Королевством о выдаче лиц (Астана, 1 ноября 2017 года).

Казахстан подписал двусторонние договоры со странами СНГ: Договор между Республикой Казахстан и Кыргызской Республикой о выдаче лиц, совершивших преступление, и осуществлении уголовного преследования (Алматы, 8 апреля 1997 года), Договор между Республикой Казахстан и Республикой Узбекистан о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам (Алматы, 2 июня 1997 года), Договор между Республикой Казахстан и Украиной об экстрадиции (г. Астана, 29 октября 2018 года) [6].

Помимо международных договоров о выдаче преступников процедура выдачи подробно впервые было закреплено в УК РК 2014 года [7].

Преступность не признает границ; организованная преступность разных стран устанавливает тесные контакты; преступники, совершившие преступление в одной стране, скрываются на территории другой, часто меняя места проживания, получая поддержку и содействие со стороны своих «собратьев». Все это делает проблему экстрадиции весьма актуальной[5].

Понимание правовой природы экстрадиции также неодинаково. Некоторые ученые полагают, что выдача преступников - это чисто административный вопрос, ибо часто решение о ней принимает не суд, а правительство или какой-либо его орган. Следовательно,

можно отнести этот институт к административному или государственному праву. В то же время экстрадицию можно рассматривать как элемент уголовно-процессуального права, ибо налицо порядок передачи человека, совершившего преступление, другой стране с соблюдением определенных процессуальных гарантий. Экстрадицию можно считать и частью уголовного права, а именно - института исполнения наказания[8].

Практически вопросы экстрадиции в европейских странах, как правило, решают все-таки судебные органы, в частности обычные уголовные суды. В то же время многие страны признают возможным для решения вопросов выдачи преступников создавать экстраординарные суды, или суды ad hoc. Об этом упоминается в законодательных актах и юридической литературе Австрии, Дании, Франции, Португалии, Швейцарии и Испании. Исландия, Финляндия и Швеция также не исключают создания особых судов для решения вопросов экстрадиции УК РК 2014 года [8].

Мы полагаем, что необходимо расширить перечень международных договоров по выдаче преступников, так как транснациональная организованная преступность увеличилась.

Список использованной литературы:

- 1 Мать осужденной за контрабанду наркотиков казахстанки задолжала адвокату миллион // <https://ru.sputnik.kz/20180806/turlybaj-dolg-advokat-6717348.html>
- 2 Дело Акжаркын Турлыбай: предполагаемый организатор контрабанды – нигериец задержан. // <https://www.zakon.kz/proisshestviia/6017598-delo-akzharkyn-turlybai-predpolagaemyi-souchastnik-kontrabandy-nigeriets-zaderzhan>.
- 3В Генеральной прокуратуре РК сообщили об экстрадиции 33 казахстанцев. // https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/v-genprokurature-soobschili-ob-ekstraditsii-33-kazahstantsev
- 4Акционер Qazaq Banki Бакыт Ибрагим экстрадирован из Германии// <https://tengrinews.kz/crime/aksioner-qazaq-banki-bahyit-ibragim-ekstradirovan-germanii-345715/>
- 5 Об институте экстрадиции// https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31273913
- 6 *Международные договоры*//<https://kgd.gov.kz/ru/content/mezhdunarodnye-dogovory>
- 7 УПК РК// https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852
- 8 Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности. Руководство по вопросам взаимной правовой помощи и экстрадиции. Вена ОРГАНИЗАЦИЯ ОБЪЕДИНЕННЫХ НАЦИЙ. Нью-Йорк, 2012.

Бейсен Нұрасыл Қанатұлы группы СПД-20-2

Ғылыми жетекшісі-з.ғ.м., аға оқытушы А. Б. Құлибек

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

КІСІ ӨЛТІРУ ІСТЕРІ БОЙЫНША ОҚИҒА ОРНЫН ТЕКСЕРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

ҚР Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың "әділ Қазақстанның экономикалық бағыты" атты Қазақстан халқына Жолдауында біздің басты мақсатымыз – заң мен қоғамдық тәртіпті мүлтіксіз сақтауды қамтамасыз ету екендігі көрсетілген [1].

Оқиға орнын тексеру. Тергеушінің оқиға орнын тексеру жұмысында келесі кезеңдерді бөлуге болады: дайындық; жұмыс (зерттеу) және қорытынды [2, 198 б]

Дайындық кезеңі екі бөлімнен тұрады: оқиға орнына барар алдында тексеруге дайындық және оқиға орнында оған дайындық. Тергеушінің оқиға орнына шыққанға дейінгі әрекеттері. Оқиға орнына шыққанға дейін тексеруге дайындық тергеушінің қалыптасқан жағдайға сүйене отырып, оқиға туралы алғашқы ақпаратқа талдау жүргізіп, қарастырылып отырған қылмыс санатына тән белгілермен салыстыруы болып табылады.

Біріншіден, жасалған қылмыстың орны мен сипаты, қылмыстың куәгерлері, куәгерлері бар ма, оқиға болған жерді қорғауды қамтамасыз ету шаралары қолданылды ма, полиция қызметкерлерінің қайсысы көрсетілген жерде екендігі туралы мәліметтерді нақтылау қажет. Егер мұндай адамдар болса, тергеуші олардан куәгерлерді анықтауды және оқиға орнына жедел-тергеу тобы келген кезде соңғыларының болуын қамтамасыз етуді сұрайды.

Оқиға орнына келген тергеушінің әрекеттері. Оқиға орнына келгеннен кейін тергеуші жедел-тергеу тобының жетекшісі ретінде оқиға орнына келген уақытын белгілейді; оқиға орнының күзетпен қамтамасыз етілгенін тексереді; оқиға куәгерлерінің бар-жоғын тексереді.

Тергеуші өзі немесе жедел уәкілмен, учаскелік инспектормен бірге куәгерлерден оқиға және оның қатысушылары, қылмыскерлердің жеке басы, олардың белгілері, олар жасырынған бағыты туралы мәліметтер алу үшін сұхбат алуы керек, сондай-ақ жағдайдағы өзгерістер болған-болмағанын, егер болған болса, нақты не екенін және оларды кім жасағанын анықтауы керек. Тергеуші жедел қызметкерлерге куәгерлерді таңдау туралы нұсқау береді. Оқиға орнынан бөгде адамдарды олардың деректерін алдын ала анықтап алып тастайды, өйткені олардың арасында оқиғаның куәгерлері болуы мүмкін. Жедел-тергеу тобының қатысушылары арасында нұсқаулық жүргізеді және міндеттерді бөледі, олардың іс-қимылдарының реттілігін белгілейді.

Оқиға орнын тексерудің жұмыс кезеңі де екі бөлікке бөлінеді — жалпы және егжей-тегжейлі. Мұндай бөлу тергеушінің және тексерудің басқа да қатысушыларының іс-әрекеттерінің жүйелілігі мен жүйелілігін; объектілерді (мәйітті, қылмыс іздерін) зерделеу кезінде тактикалық тәсілдер мен техникалық-криминалистикалық құралдарды орынды қолдануды; оқиға орнында мәйітті зерттеудің объективтілігінің, жан-жақтылығының және толықтығының іс жүргізу қағидаттарын барынша іске асыруды қамтамасыз етеді.

Алдын ала бағдарлау, негізгі қарау объектілерін және негізгі ақпараттық тораптарды (аймақтарды) анықтау мақсатында оқиға орнында мәйітті жалпы қарап-тексеруге кірісе отырып, тергеуші жұмыс жоспарын жасайды, оған мыналар кіреді: жәбірленушінің мәйітін бастапқы қарап-тексеру; қозғалмайтын бағдарларды айқындау; оқиға орнында ақпаратты іздеудің және зерттеудің неғұрлым тиімді тәсілдерін және қарап-тексеру объектілерін зерделеудің нақты бірізділігін таңдау; нақты тергеу жағдайына байланысты тексерудің тікелей қатысушылары арасында міндеттерді бөлу.

Іс бойынша дәлел бола алатын материалдық іздерді бөліп көрсету маңызды: кісі өлтірудің орны, уақыты, шарттары, жасыру және жасыру тәсілі, оның уәжі туралы ақпарат беретін іздер; жәбірленуші мен қылмыскердің өзара іс-қимылы нәтижесінде пайда болған іздер, оқиға орнында көрініс тапқан олардың іс-әрекеттерінің іздері; тергеліп жатқан оқиғаға қатысы жоқ адамдардың іс-әрекеттерінің іздері.

Оқиға орнының аумағын қарау тәсілдері: концентрлік; эксцентрлік; фронтальды (алаңдарды сызықтық тексеру) және тораптық.

Суретке түсіруге мынадай негізгі тораптар, қылмыс орнының жай-күйінің элементтері, қылмыстың объектілері мен материалдық іздері жатады: мәйіттің қоршаған ортаға қатысты табылған және орналасқан жері; оның айналасындағы іздер мен заттарды орналастыру; мәйіттің позасы; қарап-тексеру кезеңінде ол тұрған (мәйіттің төсегі) немесе орын ауыстырғанға дейін болған беті; мәйіттегі киімнің жалпы жай-күйі, оның ақаулары мен ластануы; киіммен жабылмаған дене жарақаттары; өлімнің болжамды себебін көрсете алатын мәйіттегі заттар; адам ағзасының қанына немесе секрециясына ұқсас іздер; жаралар және дененің басқа жарақаттары; мәйітке тікелей қатысты басқа іздер; сыртқы түрінің белгілері, мәйітте болатын ерекше белгілер: туу белгілері, татуировкалар, тыртықтар, протездер және т. б. (егер ол анықталмаса, бұл өте маңызды); күдікті қылмыскердің табылған іздері (аяқ, аяқ киім, қол және т. б.), оның ішінде оның оқиға орнынан келуі мен кетуі туралы куәландыратын; қоршаған ортадағы өзгерістер; жәбірленушінің өліміне әкеп соқтыруы мүмкін құралдар мен құралдар (ас үй пышағы, балта, бұрағыш, металл шыбық,

құбыр бөлігі және т.б.); қылмыскер қалдырған заттар (сіріңке, қағаз қалдықтары, шүберектер, темекі тұқылдары және т. б.).

Жалпы тексеруден кейін тергеуші оқиға орнында мәйітті егжей-тегжейлі тексеруге кіріседі. Тергеушінің бұл әрекеттері келесі міндеттерді шешуге бағытталған:

- мәйітті және оқиға орнындағы басқа да объектілерді мұқият және жан-жақты зерттеу, оларды барлық жағынан, соның ішінде ішкі жағынан да жылжытуға, көтеруге, аударуға және зерттеуге болады (қажет болған жағдайда объектінің, қаптаманың сыртқы түрі бұзылуы және зақымдалуы мүмкін);

- жалпы тексеру сатысында табылмаған жеке заттарды, қылмыс пен қылмыскердің іздерін табу;

- зерттелетін объектілердің тораптық және егжей тегжейлі түсірілімін өндіру;

- іс-шара (оқиға орнының жағдайын және табылған іздер мен объектілерді фототүсіріліммен немесе бейнежазбамен бекіткеннен кейін) болған оқиғаның нақты мән-жайларымен және олардан туындайтын қарап-тексеру міндеттерімен белгіленетін қажетті өлшемдерді жүзеге асыру;

- табылған мәйітті жалпы және егжей-тегжейлі тексеру;

- әр түрлі іздер мен заттарды бекіту; заттай дәлелдемелер маңызы бар іздер мен заттарды алу, олардан құймалар немесе көшірмелер жасау; жаңадан анықталған мәліметтер бойынша жоспарлар, сызбалар, сызбалар, эскиздер және т.б. қосымша құрастыру.

Ұйымдастырушылық және тактикалық жоспарларда мәйітті тексеру өте қиын. Мәйітті тексеруді бастамас бұрын тергеуші сот дәрігерінің қатысуымен жәбірленушінің өмірінде қандай да бір белгілердің жоқтығына көз жеткізеді. Мәйітті қарау кезінде тергеуші мәйітті табу орнының жай-күйі туралы жалпы түсінік алады және оның ең жақын объектілерге, оларға дейінгі қашықтыққа қатысты нақты орналасқан жерін белгілейді, мәйіттегі және оның жанындағы позаны, іздер мен заттарды, бастың, аяқтың бағытын анықтайды.

Мәйіттің позасы оның жанында орналасқан объектілердің, заттар мен іздердің өзара орналасуын ескере отырып, тексеріліп, сипатталуы керек. Мәйіттің позасын сипаттау қаншалықты дәл болса, дене жарақаттарының пайда болу механизмін, киімнің жыртылуын немесе ондағы жеке заттардың болмауын, қылмыс жасалған жердің мәйітті, қылмыс құралын тапқан жерге сәйкестігін дұрыс анықтауға болады. Мәйіттің позасын дұрыс бекіту үшін дене бөліктерінің нақты атауын, ағзадағы органдардың орналасуын білу қажет. Оның сипаттамасын Сот медицинасы саласындағы маманның көмегімен жасаған жөн. Сот дәрігері дене мүшелерінің атауын дұрыс көрсетуге, мәйіттің қалпын сипаттауға, оның өлімнің белгілі бір түріне тән ерекшеліктерін көрсетуге көмектеседі. Мәйіттегі киім оны жалпы қарау кезінде жеке және киімнің басқа бөліктерімен бірге қаралады, бұл ретте оның жай-күйі мен жекелеген заттардың (түрлі іздер, ластану, сондай-ақ киім заттары) жай-күйі белгіленеді. Егжей-тегжейлі тексеру кезінде мәйіттің киімдері, бас киімдері мен аяқ киімдері жеке тексеріледі.

Мәйіттің төсегін тексеру арқылы оның бастапқы жағдайы қоршаған іздер мен объектілерге қатысты бағаланады. Бекіту жалпы ережелерге сәйкес жасалады: түйінді, шолу түсірілімі жүргізіледі; мәйіттің төсегінде іздер мен іс үшін маңызы бар заттар табылған кезде — егжей-тегжейлі түсіру. Егер мәйіттің төсегі қоршаған бетімен біріктірілсе, суретке түсірмес бұрын оны ажыратады: бөлмеде бормен белгіленеді, жерге қандай да бір заттар немесе нөмірлік белгі қойылады.

Кінәлінің жеке басын анықтау үшін аяқ киімнің іздері үлкен маңызға ие, оларды табу және бекіту үшін ашық жерде оқиға болған жерді қарау кезінде назар аудару қажет. Кейбір жағдайларда оқиға орнынан топырақ үлгілерін алған жөн, өйткені күдіктіні куәландыру, оның аяқ киімі мен киімін тексеру кезінде сол топырақтың бөлшектері табылуы мүмкін, бұл адамның қылмыстық іс-қимыл орнында болғандығының дәлелі бола алады. Сараптамалық зерттеу жүргізуге арналған топырақ үлгілерін тікелей оқиға орнынан, ал бақылау үлгілерін — осы орынмен шектесетін учаскеден, кейде одан біршама алыс

учаскелерден іріктеп алу қажет. Оқиға орнынан алынған әрбір салыстырмалы үлгінің салмағы-100-200 гр. Барлық үлгілер нөмірленеді, сандар диаграммада белгіленеді, ерекшеліктер тексеру хаттамасында көрсетіледі.

Көбінесе оқиға болған жерді және мәйітті тексерген кезде саусақтардың іздері анықталады. Мұндай іздерді анықтаудың, бекітудің және алудың криминалистикалық әдістері үлкен практикалық маңызға ие. Мысалы, оқиға орнындағы қол іздерінен қылмыскерлердің санын, қай қолдың саусақтарымен (оң немесе сол) із қалдырғанын, жынысын, жасын, бойын, сондай-ақ қылмыскердің жеке басы туралы кейбір болжамды деректерді алу мүмкіндігін анықтауға болады.

Оқиға болған жерді тексеру кезінде табылған биологиялық шыққан заттардың маңызы зор. Оларды іздеудің биологиялық сипаттағы объектілердің ерекшелігінен туындаған өзіндік ерекшеліктері бар, олар атмосфералық құбылыстардың, уақыттың әсерінен немесе басқа себептермен (мысалы, іздерді жоюға тырысқанда) өз қасиеттерін айтарлықтай өзгерте алады. Сонымен қатар, сілекей, зәр, шаш, қан сияқты іздер қоршаған ортада байқалмайды және оларды табу үшін арнайы техникалық құралдар қолданылады.

Биологиялық шығу тегінің іздерін (олардың ішінде микрообъектілерді) алып қою олардың ерекшелігіне, атмосфералық жағдайлардың әсерінен өзгерістерге ұшырауына, тез бүлінуіне байланысты бірқатар ережелерді сақтай отырып жүзеге асырылуы қажет. Биологиялық шығу тегі объектілерімен жұмыс істеу кезінде міндетті талап-пинцет, скальпель, басқа да құралдарды пайдалану, тек резеңке қолғаппен алып қоюды жүргізу. Көрсетілген іздер мен объектілер алып қою алдында бөлме температурасында кептірілуі тиіс; осы мақсатта жылыту құралдарын қолдануға немесе қанға, сілекейге, басқа секрецияларға малынған заттарды күн сәулесінде қалдыруға тыйым салынады (іздердің бұзылуын болдырмау үшін). Оқиға орнында темекі тұқылын анықтау өте маңызды, өйткені оларда сілекей болуы мүмкін, көбінесе қылмыскерді анықтау үшін құнды тіс іздері сақталады.

Биологиялық шығу тегінің іздерін іздеуде және тіркеуде қиындықтар туындаған кезде, оларды дұрыс сипаттау (хаттамада, жоспарларда, схемаларда) криминалист маман сот дәрігерімен кеңесуі мүмкін.

Атыс қаруын пайдаланып қылмыс жасалған жағдайда, атап айтқанда, мынадай нақты мәселелерді шешу үшін дәлелдемелер жинау қажет: атыс саны қанша болды, олардың бағыттары мен қашықтықтары қандай болды, жәбірленуші мен атыс кезінде оқ атқан. Тергеуші атыс іздері бар заттар мен кедергілерді анықтауға және тексеруге ұмтылуы керек. Гильзалар мен оқтардың көмегімен маман зерттеуге ұсынылған заттың атыс снаряды екенін және ол қандай снаряд түріне жататынын анықтай алады; қандай жүйенің (модельдің, үлгінің) қаруынан оқ (жең) атылады; ол қолдан жасалған қарудан немесе пайдаланылған патрон ретінде қайта жасалған қарудан атылды ма; оқиға орнында табылған жең (оқ) және т. б. патрондардың қандай калибріне, түріне және үлгісіне жатады.

Тексерудің соңғы кезеңі. Тексерудің осы кезеңінде тергеуші: жоспарда көрсетілген барлық жұмыстың орындалғанын тексереді. Егер бірдеңе жетіспегені анықталса, тексерудің толықтығын қамтамасыз ету үшін қосымша шаралар қабылданады. Оқиға орнынан алынатын объектілерді буып-түйеді және мөрмен бекітеді және әртүрлі себептермен алып қою мүмкін емес немесе орынсыз дәлелді маңызы бар объектілердің сақталуын қамтамасыз етуге шаралар қабылдайды. Криминалист және сот-медициналық маманның көмегімен мәйіттен саусақ іздері алынып, мәйітханаға жіберіледі. Тексеруге қатысушылардан келіп түскен тексеруге қатысты өтініштер бойынша шаралар қабылдайды, тексеру хаттамасын және қажетті жоспарларды, сызбаларды, сызбаларды жасайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың "әділ Қазақстанның экономикалық бағыты" атты Қазақстан халқына Жолдауы. 1 қыркүйек 2023. - Электрон. Ресурс. Кіру режимі: // <http://www.akorda.kz> (өтініш берілген күні 1.04.2023 ж.).

2. Балгимбеков Д.У., Құлибек А.Б. ҚЫЛМЫСТЫҢ ЖЕКЕЛЕГЕН ТҮРЛЕРІН ТЕРГЕУ ӘДІСТЕМЕСІ: ОҚУ ҚҰРАЛЫ./ Д. ө. Балғымбеков, Құлибек А. Б. - Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті. Қарағанды, 2022. – 220 б.

Belyalov M., student of the SPD 21-3 group
Imashev A., student of the SPD 21-3 group
Scientific adviser- m.l.d., senior lecturer Iskakova I.E.
Karaganda University of Kazpotrebsouz, Karaganda, Republic of Kazakhstan

BASIC PRINCIPLES OF ANTI-CORRUPTION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

In the modern world, corruption occurs in any society, in any state. There are practically no countries that could declare its complete absence. Moreover, the specificity of the current stage of its condition is its pronounced international character.

All countries in the world are faced with such an evil as “Corruption”. Moreover, in modern conditions, corruption is gradually turning from a domestic problem into a global problem. Now all countries, including the most advanced ones, are revising their models of fighting corruption taking into account new challenges, and are adopting new laws and regulations to tighten responsibility for corruption. In terms of the level of anti-corruption activities, Kazakhstan occupies one of the leading positions among the CIS countries.

The problem of fighting crime and corruption is annually highlighted in the Messages of the Head of State to the people of Kazakhstan. Thus, in the Messages “Economic course of a Just Kazakhstan”[1] and “A Just State, One Prosperous Nation”[2] the main priorities are identified in the field of increasing the efficiency of the law enforcement system by optimizing it, shifting emphasis towards protecting the rights of citizens and the interests of the state, and also ensuring an uncompromising fight against corruption.

Today the Law of the Republic of Kazakhstan “On Combating Corruption”[3] is in force.

According to the Law “On Combating Corruption”, Article 1, Clause 6 defines, “Corruption is the illegal use by persons holding a responsible public position, persons authorized to perform public functions, persons equated to persons authorized to perform public functions, officials persons of their official powers and related opportunities for the purpose of obtaining or extracting personally or through intermediaries property (non-property) benefits and advantages for themselves or third parties, as well as bribery of these persons by providing benefits and advantages” [3].

It is aimed at protecting the rights and freedoms of citizens, ensuring the national security of the Republic of Kazakhstan from threats arising from manifestations of corruption, ensuring the effective activities of government bodies, officials and other persons performing government functions, as well as persons equated to them, by preventing, identifying, suppression and disclosure of offenses related to corruption, elimination of their consequences and bringing the perpetrators to justice, defines the basic principles of the fight against corruption, establishes the types of offenses related to corruption, as well as the conditions for liability. Many amendments have been made to procedural legislation, and liability for corruption offenses has been tightened. A lifelong ban on holding any positions in government bodies and organizations has been introduced for persons previously dismissed from work for committing a corruption offense. Everyone must remember that those who commit any illegal act are completely deprived of all privileges.

To implement these legislative innovations, a new government body has been created whose work is aimed at eradicating corruption - the National Anti-Corruption Bureau. Absolute intolerance towards any kind of corruption must be cultivated in the minds of citizens. To do this, it is necessary to constantly conduct large-scale anti-corruption propaganda in the media, with the publication of clear life examples.

Our state is carrying out targeted work to prevent and prevent corruption. Kazakhstan is one of the first CIS countries to adopt anti-corruption legislation and accede to international conventions on this issue.

One of the main directions of state policy of the Republic of Kazakhstan is the fight against corruption. Today, in Kazakhstan, the fight against corruption has been given national status; a large-scale anti-corruption campaign is being conducted together with public and political forces to suppress and limit manifestations of corruption. The fight against corruption in Kazakhstan is identified as one of the main priorities of state policy. Whatever aspects of the fight against crime are discussed at various levels, one of the characteristic signs of its scope is corruption. [5].

The President of the Republic of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev, speaking about the fight against corruption, has repeatedly emphasized that without the participation of society it is impossible to defeat corruption and for Kazakhstan, overcoming corruption is one of the main directions of state policy, the priority of which is clearly indicated by the head of state. [4].

The “Kazakhstan-2050” strategy: A new political course for an established state” elevates corruption to the rank of a direct threat to national security and aims the state and society to join forces in the fight against this negative phenomenon[4].

The main strategic document of our country, reflecting Kazakhstan’s principled position on this important issue, serves as the basis for the state’s anti-corruption policy in the coming years.

It is well known that corruption leads to a decrease in the efficiency of public administration, the investment attractiveness of the country, and hinders progressive socio-economic development.

From the first days of state independence, Kazakhstan has been purposefully and gradually following the course of creating effective institutions and mechanisms to combat corruption that meet international standards.

Our country has modern anti-corruption legislation, the basis of which is the laws “On combating corruption (as amended and supplemented as of May 1, 2023)” and “On public service Law of the Republic of Kazakhstan dated November 23, 2015 No. 416-V ZRK. ", a number of program documents are being implemented, a special authorized body has been formed that comprehensively implements functions in the field of public service and anti-corruption, and international cooperation in the field of anti-corruption activities is actively carried out. [6].

Since 2015, government anti-corruption programs have been implemented, within the framework of which specific measures are taken to eliminate the causes and conditions for the emergence of corruption.

The current law “On Civil Service” dated November 23, 2015 [6] and On measures to further improve ethical standards and rules of conduct for civil servants of the Republic of Kazakhstan

Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated December 29, 2015 No. 153.

Created the basis for the formation of a professional government apparatus in Kazakhstan, built on the principles of accountability, transparency and meritocracy. [7]

A special government body has been created that combines regulatory and law enforcement functions in the field of public service and anti-corruption. It is intended not only to regulate issues of organizing and performing public service and monitoring the cleanliness of the state apparatus, but is also endowed with the function of preventing and preventing corruption, as well as criminal prosecution of persons who have committed corruption crimes.

At the same time, preventive and preventive activities are a priority for the newly created body.

The principle of inevitability of punishment is successfully implemented. Officials found to have committed acts of corruption, regardless of their positions and ranks, are held accountable to the fullest extent of the law. [3].

Anti-corruption strategy of the Republic of Kazakhstan for 2015–2025 (Footnote. Contents as amended by Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated May 27, 2020 No. 341)

Comprehensive measures have been taken to develop the sphere of public services and informatize the work of the state apparatus, reducing direct contacts between officials and citizens and minimizing the conditions for corruption. Measures are being taken to improve the living standards of citizens, grow the national economy, improve business conditions, legal literacy and social activity of the population, the introduction of e-government, which allowed Kazakhstan to become one of the 50 most competitive countries in the world, also create the prerequisites for the formation of a culture of law-abiding behavior and generally accepted anti-corruption models of behavior. At the same time, the solution of strategic tasks for further economic growth, improving the well-being of the people, and implementing an ambitious task of becoming one of the thirty most competitive countries in the world requires the adoption of new systemic measures based on the modernization of the state's anti-corruption policy and increasing the role of civil society institutions in its implementation, which would make it possible to minimize corruption as much as possible. In this regard, at this stage there is a need to adopt a new program document of the state defining the anti-corruption strategy (hereinafter referred to as the Strategy or Anti-Corruption Strategy). Therefore, the state will continue to take all measures and create conditions under which the use of official powers for personal gain will be unprofitable and impossible. [9]

To reduce the level of corruption in the state apparatus, a further gradual increase in salaries and social benefits of officials is envisaged as the financial capabilities of the state expand. This task is becoming more urgent given the fact that the remuneration of civil servants still remains insufficiently competitive in comparison with the private sector. The integrity of civil servants and the transparency of their activities are the basis for the success of anti-corruption policy. [9]

Anti-corruption ethics and culture of Kazakhstani society should be formed in the context of the “Mangilik El” ideology. A harmonious combination of traditional spiritual values and the best international standards will make it possible to recreate the canons of lawful behavior of citizens. [8]

Awareness and rejection of corruption as a phenomenon alien to national culture is the basis of the anti-corruption culture of our society.

Kazakhstan will expand and deepen international cooperation in anti-corruption issues.

The effective foreign policy activities of Kazakhstan as a full-fledged subject of international law, the result of which is, among other things, accession to the UN Convention against Corruption (dated October 31, 2003) and other documents in this area, ensures the active participation of our country in the processes of international anti-corruption. . [7]

On the one hand, this creates incentives for the use of best anti-corruption practices, on the other hand, it expands opportunities for cooperation with foreign countries. Our state has concluded a number of agreements on mutual legal assistance, the extradition of criminals and the return of assets.

The improvement of our anti-corruption policy will also be facilitated by interaction with the European Union and the use of foreign experience, but taking into account our specifics and national legislation.

Offshore zones through which capital, often of dubious origin, is transferred abroad and legalized require special attention. The signing of relevant international agreements and treaties will ensure transparency in the activities of offshore companies.

The practice of conducting international anti-corruption events and participation in authoritative international organizations will continue. Our country intends to remain an authoritative dialogue platform for discussing issues of combating transnational corruption.

As Head of State Kassym-Jomart Tokayev noted, “the concepts of Just Kazakhstan and Adal Azamat as fundamental values should always stand on the same page. Essentially, where there is no accountability, there will never be justice. If every person is a responsible citizen whose words do not differ from his deeds, then justice will prevail in the country.”

Bibliography:

1. Concept of legal policy of the Republic of Kazakhstan until 2030. Approved by Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated October 15, 2021 No. 674.
2. Constitution of the Republic of Kazakhstan (adopted at a republican referendum on August 30, 1995 (with amendments and additions from 01/01/2023). <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000410>
3. Law of the Republic of Kazakhstan dated November 23, 2015 No. 416-v ZRK “On the civil service of the Republic of Kazakhstan” (as amended and supplemented dated July 12, 2023). <http://www.zakon.kz>
4. Strategic development plan as amended by Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated February 26, 2021 No. 521.
in accordance with the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated April 13, 2023 No. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1800000636>
5. Law of the Republic of Kazakhstan dated November 18, 2015 No. 410-V ZRK “On Combating Corruption”. <http://www.zakon.kz>
6. Law of the Republic of Kazakhstan dated November 23, 2015 No. 416-V ZRK. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000416>
7. On measures to further improve ethical standards and rules of conduct for civil servants of the Republic of Kazakhstan
Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated December 29, 2015 No. 153. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U150000015>
8. On the ratification of the United Nations Convention against Corruption
Law of the Republic of Kazakhstan dated May 4, 2008 N 31-IV. https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z080000031_
9. Regulations on the Anti-Corruption Agency of the Republic of Kazakhstan (Anti-Corruption Service), approved by Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated July 22, 2019 No. 74. <http://www.zakon.kz>

Гаджиев Г.А.

Научный руководитель – канд.юрид.наук, доцент Е.В. Горячева

Сибирский институт управления

ФГБОУ ВО «Российская академия народного хозяйства и государственной службы при президенте Российской Федерации»,

г. Новосибирск

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ДОГОВОРА АРЕНДЫ НЕЖИЛЫХ ПОМЕЩЕНИЙ

Договор аренды нежилого помещения является одним из наиболее распространенных видов договоров в сфере предпринимательской деятельности. Правовое регулирование данного договора осуществляется Гражданским кодексом Российской Федерации и имеет свои определенные особенности.

Наиболее значимой особенностью правового регулирования является то, что аренда жилых помещений не имеет четкого и самостоятельного разграничения в

законодательстве РФ. В Гражданском кодексе не выделяется отдельный раздел, который бы регулировал арендные отношения по поводу нежилых помещений, а нормы гл. 34 ГК РФ [1] касающиеся аренды зданий, сооружений, предприятий и лизинга, не в полной мере освещают нормативные особенности аренды нежилых помещений, что может вызывать трудности в понимании и применении законодательства сторонами арендных отношений. Правовой пробел относительно аренды нежилых помещений может быть использован сторонами арендных отношений в свою сторону, чем вызвать между ними разногласия.

Судебная практика подтверждает «вынужденность» применения аналогии закона в отношении института аренды нежилых помещений [5]. Так к договору аренды нежилых помещений применяются положения ст.651 ГК РФ о форме договора аренды и его государственной регистрации, по причине неразрывности помещения со зданием и сооружением, в состав которого оно входит [3].

Для того, чтобы минимизировать риски сторон при вступлении их в арендные правоотношения, с целью правильности составления и соблюдения условий договора аренды нежилых помещений, целесообразно распространить на законодательном уровне действие гл.34 ГК РФ на отношения по аренде.

Стоит отметить, что в Гражданском кодексе РФ термин «нежилое помещение» активно применялся до редакции вступившей в силу с 1 марта 1996 г. В текущей редакции ГК РФ ст.650 [2] применяется классификация «здания и сооружения», заменившая термин «нежилое помещение» и выделяющая их как объекты правового регулирования. Но опять же, правила параграфа применяются только к аренде предприятий.

Необходимо ввести категорию «нежилое помещение» для обоснования отнесения к данной категории самостоятельных помещений в жилых домах, не являющихся общей собственностью жильцов в ст. 130 ГК РФ и гл.34 ГК РФ.

Предлагается дополнить гл.34 ГК РФ параграфом 4.1, который будет содержать нормы аренды нежилого помещения. Данное дополнение даст возможность установления особенностей аренды нежилых помещений и обеспечения правовой защиты сторон при реализации арендных отношений.

Также коллизии вызывает совершение регистрации договора аренды нежилых помещений. Согласно ст.51 Федерального закона № 218-ФЗ «О государственной регистрации недвижимости» [4], регистрации договора аренды необходима при заключении его на срок более 1 года.

Так, при заключении договора аренды нежилого помещения в него может быть внесен пункт об автоматическом возобновлении договора аренды после истечения срока 11 месяцев при условии, что арендодатель и арендатор не будут иметь возражений о его продлении. Однако в нормативных источниках отсутствует прямая ссылка предоставляющая такую возможность субъектам договорных отношений.

В данном случае необходимо установить отсылочные нормы гражданского законодательства, а именно на ст.621 ГК РФ [1], которая предусматривает, что договор аренды возобновляется на тех же условиях, если арендатор продолжает пользоваться имуществом по истечении срока действия договора. При продлении договора аренды нежилого помещения срок обновленного соглашения не суммируется с соглашением, по которому срок истек, а исчисляется по новому, следовательно договор не нуждается в государственной регистрации.

Таким образом, предложенные автором изменения, которые необходимо внести в законодательство, будут способствовать созданию четкого правового режима в сфере аренды нежилых помещений, что в свою очередь поможет избежать неясности и даст возможность организовать более эффективное правовое регулирование отношений, складывающихся по поводу аренды нежилых помещений.

Список литературы

1. Гражданский кодекс Российской Федерации часть вторая от 26 января 1996 г. № 14-ФЗ, ст. 621. – URL: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_9027/c22a45bebe759e5aecca241себе591612a842eb2/ (12.03.2024). – Текст : электронный.
2. Гражданский кодекс Российской Федерации часть вторая от 26 января 1996 г. № 14-ФЗ, ст. 650. – URL: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_9027/35d24bb29ef6bea8ff1c4234f53cddb13ee510ca/ (12.03.2024). – Текст : электронный.
3. Гражданский кодекс Российской Федерации часть вторая от 26 января 1996 г. № 14-ФЗ, ст. 651. – URL: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_9027/927cf8adc0f8233a6a4db08c2cc66dc a2bcb37cb/ (12.03.2024). – Текст : электронный.
4. Федеральный закон от 13.07.2015 № 218-ФЗ (ред. от 14.02.2024) «О государственной регистрации недвижимости» (с изм. и доп., вступ. в силу с 01.04.2024) – URL: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_182661/9b9a939a789f02626b68c6a61e9598cc265d184f/ (12.03.2024). – Текст : электронный.
5. Информационное письмо Президиума ВАС РФ от 01.06.2000 № 53 «О государственной регистрации договоров аренды нежилых помещений». – URL: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_27636/?ysclid=lhprv58hl3731908758 (12.03.2024). – Текст : электронный.

Иманғалиев Ерназар Ю-21-2к тобының студенті
Ғылыми жетекші: Мағдатова Қ.Ж.
аға оқытушы, заң ғылымының магистрі
Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті
Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы

СПОРТ САЛАСЫНА САҚТАНДЫРУДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Тәуелсіздік алғаннан бері біршама істер қолға алынып олардың қарқындылығын арттыру мақсатында жаңарған әрекеттер жасалуда. Солардың бірі ретінде сақтандыру саласыда мемлекетіміздің өзекті мәселесі болып отыр. Елеміздегі әлеуметтік-экономикалық, қаржылық-құқықтық қатынастардың оңтайлы жүзеге асуына сақтандыру қызметінің маңызы зор. Сақтандыру қызметінің еліміздің экономикалық-құқықтық саласында тікелей жүзеге асуы азаматтарымызды материалдық шығынға ұшырамауға, экономикалық, нарықтық пайда алуға кепілдіктер береді. Адамд өмірі әртүрлі күрделі материалдық жағдай мен оқиғаға толы.

Бұл салада Қазақстан еінде жүргізіліп келе жатқан құқықтық реформалардың бағыты сақтандыру саласының мәселесін тиімді, әрі заңдық тұрғыдан нақтырақ шешуді айқындайды. Осыдан келіп сақтандыру түрлеріне қойылатын талаптар мен ережелер нақтыланып, анықтала түспек.

Елімізде сақтандыру қатынастарын реттейтін заңдар баршылық, бірақ әліде болсада олқылықтар мен қателіктер орын алуда. Мұның салдары, халықтың сақтандыру нарығын түсінуде міндетті сақтандыруды мемлекеттік реттеуді мемлекеттік басқарумен шатастырып алуы, сондай-ақ, сақтандыру нарығына қатысу үшін қаражат жағдайының жетіспеуі болып отыр. Сол үшін сақтандыруды құқықтық реттеу жағын қайта қарау маңызды мәнге ие.

Сақтандыру саласымен байланысты нақты қатынастар 2000 жылғы 18 желтоқсандағы Қазақстан Республикасының Сақтандыру қызметі туралы [1] заңымен реттелінсе, ал, сақтандыру шартымен және сақтандырумен байланысты даулы

мәселелердің бір қатары Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі жәнеде басқада заң актілерімен реттеліп жүзеге асады [2].

Сақтандыруға қатысты заңнаманың олқылық жақтары жоқ емес. Ал шындығында, сақтандыру қызметінің басты түйткілі халықтың қалай сақтануды білмеуінен емес, сақтануға мүмкіндік беретін табысының аз болуынан туындап отырған жоқ па екен?! Сондықтан шетелдерде бұл қызмет жүйесінің жоғары деңгейде дамуын зерттеп, талдаған дұрыс. Оларда сақтанудың мәдениеті жоғары дейді мамандар. Шетелдерде кез-келген азамат өзінің ертеңгі өмірін қамтамасыз етуді, болуы мүмкін қиын жағдайда тал қармап қалмауды – басты қажеттіліктердің бірі деп санайды. Сол үшін де сақтандыру компанияларын өздері іздеп барып, олармен міндетті түрде шарт жасасады екен. Ал бізде, сақтандыру шартын көбінесе сақтандырудың заңмен көзделген міндетті түрлерімен ғана жасалатыны белгілі. Тек ерікті сақтандыруды санаулы адамдар жасайды. Бүгінде күтпеген жерден еліміздің біраз аймақтарының (Қарағанды, Павлодар т.б.) қыстан шыға бере тап болатын үйлерді су басу апаты мәселесі басты орында. Егер осындай жағдайларда материалдық мүлктік мүдделерді қорғау, шығынның орынын толтыру мақсатында алдын ала сақтандырылып қойған кезде көптеген жеңілдіктер орын алушы еді. Тіптен мемлекеттің өзі жауапкершіліктен құтылуға себеп болуы мүмкін. Мұны дамыған елдер тәжірибесінен кездестіруге болады. Сондықтан үйлерді сақтандыруды әрине, заңмен міндетті етіп енгізу қиындық тудыратын жағдай. Себебі жоғарыда айтқандай халқымыздың материалдық жағдайы көтермейді. Осындай мәселеден құтылу үшін мемлекет болып ат салысып, көмектесе қалай болар еді деген ұсыныс бар. Мысалы, біздің елде «өсімдік шаруашылығындағы міндетті сақтандыру туралы» [3] заң бар. Осы заңның негізінде ауылшаруашылығындағы кәсіпкерлер ауыл шаруашылығы дақылдарын (дәнді, майлы дақылдар, қант қызылшасы, мақта) өңдеу процесінде алынған өнімдерін сақтандырып қоюға міндетті.

Міндетті сақтандырудың бұл түрінің ерекшелігі сол оны мемлекеттік қолдаудың болуында. Яғни, міндетті сақтандырудың бұл түріне мемлекеттік қолдаудың болуы осы салаға бюджет қаражатын бөлуден көрінеді. Сонда ғана ауырып ем іздегенше, ауырмай тұрып ауырмаудың жолын тапқан болар едік.

Қазіргі сақтандыру нарығы қатынастарындағы басты мәселелер:

- өмірді ұзақ мерзімді және жинақтаушы сақтандыруды қоса алғанда, ерікті сақтандыру бойынша ұсынылатын қызметтердің шектеулілігі;
- сақтандыруға түсетін сыныптардың қымбаттығыға байланысты сұранысқа ие болмауы;
- жекелеген сақтандыру ұйымдарының сақтандыру нарығындағы белсенділігінің жеткіліксіздігі;
- сақтанушылардың өмірін сақтандыруға деген қызығушылықтың аздығы;
- сақтандыру ұйымдарының өз тәуекелдерін басқару сапасының төмендігі;
- өмірді жинақтап сақтандыру шарттары бойынша сақтандыру ұйымдарының сақтанушыларға қарыздар беру жүйесінің дамымауы;
- халықтың сақтандыру нарығына деген сенімінің жеткіліксіздігі, сақтандыру ұйымдарына қызмет көрсету мен қызмет көрсету сапасының жоғары деңгейде болмауы.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында жеке сақтандыру секторы дамыған жоқ. Бұған көбінесе халық табысының жеткіліксіз деңгейімен, сенімді инвестициялық қаржы құралдарының шектеулі шеңберімен, із жүзіндегі сақтандырушылардың сенімсіздігімен, халықтың ұзақ мерзімді жеке сақтандыруға қатысуы үшін экономикалық ынталандырудың жоқтығымен байланысты. Зейнетақы аннуитеттерін енгізу жолымен зейнетақы қызметтері саласында, сондай-ақ жұмыс берушілерді сақтандыруды қоса алғанда, ресми саланың басқа да салаларында сақтандыру принциптерін пайдалану үшін сақтандыру ұйымдарының қызметінде көрінсі аз.

Еңбек міндеттерін орындау кезінде қызметкердің өмірі мен денсаулығына зиян келтіргені үшін жұмыс берушінің жауапкершілігін міндетті сақтандыруды табысты жүзеге

асыру және зейнетақы аннуитеттері жүйесін дамытуды қамтамасыз ету негізгі мақсаты болуға тиіс мемлекеттік аннуитеттік компания құру бойынша жұмыс жүргізілуде.

Сақтандыру нарығының ауқымына және оның жекелеген кіші жүйелер мен сегменттерге бөлінуіне байланысты әртүрлі елдердің заңнамаларында оның жекелеген қатысушыларының қызметін регламенттеудің әр түрлі тәсілдері пайдаланылады. Сақтандыру қызметтері нарығы дамыған елдерде, әдетте, сақтандыру қызметіне қатысушылардың әрқайсысының функцияларын толық анықтайды. Сақтандыру жүйесі аз дамыған мемлекеттерде заңнамада сақтандыру қызметтерінің нарығын және оның негізгі қатысушыларының функцияларын құрудың күрделендірілген түсіндірмесі беріледі.

Әлемдік тәжірибеде сақтандыру қызметін реттеудің мынадай бағыттары бар:

Лицензиялауға байланысты мәселеге тоқталсақ. Сақтандыру компаниясы құрылған соң өз қызметін бастамас бұрын лицензия алуы тиіс. Сақтандырушылар егер олар акционерлік сақтандыру компаниясы болып табылса, лицензия алу үшін капиталдың ең аз мөлшері туралы талаптарды және резервтік капиталдың мөлшеріне қойылатын қосымша талаптар. Егер өзара сақтандыру компаниясы болып табылса, резервтік капиталға қойылатын ең аз талаптарды қанағаттандыруы тиіс.

Қаржылық жағдайды бақылауға байланысты мәселеде жыл сайын сақтандыру компаниялары сақтандыру мәселелері жөніндегі уәкіл қызметі үшін «стандартты нысандар» деп аталатын қаржылық есептіліктің бірқатар нысандарын толтыруы тиіс. Сақтандырушының өз міндеттемелерін өтеу үшін жеткілікті активтері, сондай-ақ баланста резервтердің шамасы көрсетілуге тиіс. Әрбір компанияның резервтік капиталының шамасы да реттеуге жатады. Полистер иелеріне арналған резервтер сақтандыру компаниясының активтері мен пассивтері арасындағы айырманы білдіреді. Бұл артықшылық мүлкіті сақтандыру және азаматтық жауапкершілік жөніндегі мәселелерде компаниялар үшін аса маңызды. Сақтандыру компаниясы жүзеге асыратын бизнесті кеңейту шектері осы полис ұстаушылардың резервімен шектеледі.

Тарифтер, полистің нысандары, қызметтерді сату тәжірибесі және сақтандыру талаптарын қанағаттандыру тәсілдері әртүрлі дәрежеде реттеуге жатады. Сақтандыру тарифтері оларды сақтандыру компаниясы пайдаланар алдында бекітілуі тиіс. Сақтандыру полистерінің кейбір нысандары да сақтандыру мәселелері жөніндегі уәкілдің анықтығы мен ұсынылатын сақтандыру өтемі тұрғысынан құптаатын іс - әрекет.

Қаржылық қызметтер индустриясындағы сақтандыру компаниялары үшін бәсекелестік бар. Компанияда сақтандыру, бағалы қағаздар индустриясы, банктер, несие-жинақ мекемелері рынокта сақтандыру полистерін, бірлескен жинақ нысандарын, бағалы қағаздармен операциялар бойынша брокерлік қызметтерді, ақша нарығының құралдарын, салықтық қорғауды және қаржылық кеңес беру және жылжымайтын мүлкіті басқару сияқты басқа да әртүрлі қызметтерді қамтитын қаржылық қызметтердің кең спектрін ұсынуға мүмкіндіктері бар. Алайда қолданыстағы құқықтық реттеу шаралары банктердің сақтандыру қызметтерін сатуға қатысу дәрежесін шектеуді жалғастыруда.

«Тұтынушыға қызмет көрсету» тақырыбы да бір агент немесе компания клиентке сақтандыруды, өзара қорлар қызметін ұсынуды, ақша нарығы қорларын, облигациялар акциялары нарығын, салықтық қорғауды және салықтық есептен шығаруды қамтитын қаржылық жоспарлаудың кешенді бағдарламасын ұсынады. Көптеген компаниялар интеграцияланған қаржылық қызметтерді ұсыну бағытындағы бұл қозғалысты талап етуші клиенттердің сұрауларына жауап ретінде қарастырады, ал басқа компаниялар қаржылық қызметтерді ұсыну саласындағы өзгерістер клиенттер үшін неғұрлым жоғары қорғауды ұсыну және инвестициялар үшін көбірек қаражат тарту ниетінен туындайды деп сенеді.

Қазақстандағы сақтандыру қызметінің заңнамалық базасын талдау «сақтандыру қызметі туралы» заңда осы нарықтың әртүрлі қатысушылары арасында функционалдық өзара байланысты нақты бөле отырып, сақтандыру нарығының құрылымдық-функционалдық құрылуын сақтандыру қызметіне қатысушы заңды және жеке тұлғалардың тізімі берілгенін көрсетеді. ҚР Сақтандыру қызметі туралы заңында субъектілер тізіміне

мыналар жатады: сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымы, сақтандыру қоры, сақтандыру агенті, сақтанушы, сақтандырылушы пайда алушы, актуарий, уәкілетті аудиторлық ұйым, өзара сақтандыру қоғамы, өзге де жеке және заңды тұлғалар, кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыратын, сақтандырумен байланысты тұлғалар.

Сақтандыруда мемлекеттің қызметтік әрекет етуі келісден көрінді:

ҚР сақтандыру қызметін реттеу және бірыңғай нормативтік-әдістемелік қамтамасыз ету. Яғни, мұндай талдау мемлекеттің мақсатты сақтандыру саясатын жүргізу, ұлттық сақтандыру жүйесін құру кезінде көрінеді.

Мемлекеттің сақтандыру бизнесімен байланыс жүйесі олардың өзара тәуелділігінен туындаған объективті жағдайлардың нәтижесі, біріншіден, сақтандыру компанияларының қызметін мемлекеттік қаржы органдары реттейді, екіншіден, сақтандыру компаниялары сақтандыру саласындағы өзара қарым - қатынастарды реттеуге мүдделі.

Сонымен, сақтандыру қызметін құқықтық реттеу үшін келесі мәселелерді шешу маңызды болмақ:

- сақтандыру жағдайы басталған кезде сақтанушылардың мүдделерін қорғауды қамтамасыз етуге арналған әлеуметтік маңызды тәуекелдерді және сақтандыру қатынастарын ұйымдастыру нысанын таңдау өлшемдерін айқындауды заңнамаға енгізу;

- сақтанушының сақтандыру қорғанысын ұсынатын сақтандыру компанияларының қаржылық тұрақтылығын күшейту арқылы ұдайы өндіру процесінің үздіксіздігін және тұтастығын қамтамасыз етуге бағытталған сақтандыру қызметінің нақты бағытын айқындау;

- ұлттық сақтандыру жүйесінің жұмыс істеуі бойынша құқыққа негізделген мемлекеттік саясатты жүргізу және ұлттық сақтандыру нарығының инфрақұрылымын қалыптастыру;

- сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымына арналған пруденциалдық нормативтерді және сақталуға міндетті өзге де нормалар мен лимиттерді белгілеу және тарату ұйымдарының қызметін бақылауды жүзеге асыру;

- сақтандыру қызметтерінің саудасын реттеудің халықаралық нормаларына сәйкес келетін сақтандыру қызметінің стандарттарын әзірлеу;

- бәсекелестік орта құру және сақтандыру ұйымдарының қызметіне монополияға қарсы бақылау жүргізу.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. «Сақтандыру қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2000 жылғы 18 желтоқсандағы №126 Заңы (соңғы өзгерістер мен толықтырулар 02.07.2022 № 166-VI), <http://adilet.zan.kz>

2. Азаматтық кодекс ерекше бөлім 1999 жылғы 1 шілдедегі №409 Кодексі (соңғы өзгерістер мен толықтырулар 02.07.2022 № 166-VI), <http://adilet.zan.kz>

Жакупов К. Б., СПД-21-4 тобының студенті

Ғылыми жетекшісі-з.ғ. к., профессор Балгимбеков Д. У..

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ПАРАҚОРЛАРДЫ ҰСТАҒАН КЕЗДЕ ЖЕДЕЛ-ТАКТИКАЛЫҚ КОМБИНАЦИЯНЫ ЖОСПАРЛАУ

ҚР Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың "әділ Қазақстанның экономикалық бағыты" атты Қазақстан халқына Жолдауында біздің басты мақсатымыз – заң мен қоғамдық тәртіпті мүлтіксіз сақтауды қамтамасыз ету екендігі көрсетілген [1].

Криминалистикалық әдебиеттегі тактикалық комбинация дегеніміз-тергеудің нақты міндетін шешу мақсатын көздейтін және осы мақсат пен тергеу жағдайына байланысты жедел-ізвестіру шаралары мен тергеу әрекеттерінің белгілі бір үйлесімі.

Қылмыскерлерді қылмыспен әшкерелеудің тактикалық комбинациясын жоспарлау, содан кейін ұстау-бұл комбинацияның әр элементінің орнын, олардың қатаң байланысы мен дәйектілігін анықтай отырып, алдағы әрекеттер жүйесінің психикалық көрінісі [2,1076]. Бұл психикалық көріністің материалдық көрінісі - алдағы іс-әрекеттің барлық қатысушылары жасаған жазбаша жоспар. Онда жедел-тактикалық комбинацияның басты мақсаты — қылмыстық іс-әрекет фактісін анықтау, дәлелді ақпаратты техникалық-криминалистикалық құралдарға бекіту және қылмыскерлерді қылмыспен ұстау анықталады. Содан кейін аралық мақсаттар анықталады, оларға қол жеткізу түпкілікті нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Аралық мақсаттарға ұйымдастырушылық-басқарушылық, жедел-ізвестіру және тергеу әрекеттерінің үйлесімі немесе қатаң реттілігі арқылы қол жеткізіледі.

Негізгі және аралық мақсаттарды анықтау жедел-тактикалық комбинацияның мазмұнын анықтап қана қоймайды, сонымен қатар осы мақсаттардың ұйымдасқан қылмыстық топтардың Жедел-ізвестіру, іс жүргізу, сот-медициналық қызметіне әсер ету сипатын көрсететін деректерді анықтауға мүмкіндік береді. Осыған байланысты жедел-тактикалық комбинацияны жоспарлау процесіне белгілі бір әсер ететін жағдайлардың үш тобын ажыратуға болады. Бірінші топ-бұл жедел-тактикалық комбинацияны жүргізу процесін қиындататын жағдайлар. Екінші топ - бұл процестерді едәуір жеңілдететін жағдайлар. Үшінші топ - тергеу жағдайына, субъективті және объективті факторларға және басқа жағдайларға байланысты жедел-тактикалық комбинацияны жүргізу процесін қиындататын және жеңілдететін жағдайлар.

Тактикалық комбинацияны жүргізу процесін қиындататын жағдайларға мыналар жатады:

- қылмыскерлер тобының ұйымдық тұтастығы және олардың бірлігі;
- билік, басқару және сот органдарында сыбайлас жемқорлық байланыстарының болуы;
- қылмыстарды жоспарлау және заңды мінез құлық туралы аңыздың болуы;
- қауіпсіздік шараларын қабылдау, оның ішінде барлау және қарсы барлау;
- ұйымдасқан қылмыстық топ мүшелерінің шектеулі рөлдік хабардарлығы;
- жедел-ізвестіру көздері арқылы алынған құпия ақпараттың жетіспеуі және толық болмауы;
- анықталған фактілерге қатысты тергеу бойынша белсенді әрекеттерді жүргізудің процедуралық қажеттілігі.

Екінші топқа мыналар кіреді:

- жедел-тактикалық комбинацияны өндіру туралы шешім қабылдау және дайындау бойынша тергеу қызметкерлерінің бастамасы;
- тосын факторды қолдану және тергеушінің рефлексия деңгейіндегі артықшылығы;
- жария етушілердің ұйымдасқан қылмыстық іс-әрекеті туралы жедел-ізвестіру ақпаратының жеткілікті болуы;
- қылмыстық топ мүшелері арасында көшбасшылық, табыстың үлкен үлесі және басқалары үшін қайшылықтар мен қарама-қайшылықтардың болуы;
- көптеген адамдармен(клиенттер, нашақорлар және т.б.) қарым-қатынас арқылы заңсыз кірістер мен артық кірістерге ұмтылу.

Үшінші топқа мыналар кіреді:

- ұйымдасқан қылмыстық топтардың ұзақ өмір сүруіне назар аудару;
- лидерлердің қылмыстық әрекеттің нақты эпизодтарына қатыспауы;
- қылмыстық топтың қылмыстық профилін өзгерту қабілеті;
- қылмыстық топтың негізгі қылмысқа көмекші және жанама қылмыстық әрекеттер жасауы;

- ұйымдасқан қылмыстық топтың кейбір мүшелерінің негізгі қылмысқа тән емес қылмыстық әрекеттерді жасауы.

Жедел-тактикалық комбинацияны жоспарлау процесіне әсер ететін көрсетілген жағдайлар оны тактикалық тәуекел жағдайында жүргізуді болжайды, дегенмен көптеген тәжірибешілер мен сот-медициналық ғалымдар тактикалық тәуекел комбинацияның табиғи құрамдас бөлігі екенін көрсетеді. Тәуекелден аулақ болуға деген ұмтылыс мүлдем нақты емес; міндет-ең аз тактикалық тәуекел стратегиясын таңдау, шешімнің ықтимал теріс салдарын болжау және осы салдарды жою немесе жеңілдету шараларын алдын-ала ойластыру.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, тактикалық комбинацияны жүргізудің орындылығын бағалау кезінде қатысушылар келесі факторларды ескеруі керек:

- жедел қызметкерлер мен жеке тұлғалардың жедел-тактикалық комбинациясына қатысушылардың өмірі мен денсаулығы үшін тәуекел дәрежесі;
- жеке тұлғалардың қаржылық залалының мүмкіндігі мен ауқымы, осы залал үшін мемлекеттің азаматтық-құқықтық жауапкершілігінің ықтималдығы;
- азаматтың беделіне нұқсан келтіру қаупі;
- заңмен қорғалатын азаматтар арасындағы қарым-қатынастың құпиясына нұқсан келтіру қаупі (адвокат-клиент, дәрігер-пациент, діни қызметкер — қауым және басқалар);
- азаматтардың жеке өмірінің құпиясына нұқсан келтіру қаупі;
- жедел қызметкерлер мен көмекші жеке тұлғалардың аңызда қарастырылған нақты Қызмет түріне жарамдылығы;
- жедел қызметкерлердің (жәрдемдесуші жеке тұлғалардың) заңды әрекеттерінің заңсыз арандатушылыққа жақындығы дәрежесі.

Баяндалған мән-жайларды назарға ала отырып, тергеуші жоспарда қылмыскерлерді жеке басып алуды жүзеге асыру бойынша нақты шараларды көрсетеді;

- физикалық ұстау орны мен уақыты;
- ұстау тобының сандық құрамы;
- ұстаудың әрбір қатысушысының рөлі (ұстау орнын дайындауды кім жүзеге асырады, ұстау орны мен автокөлікті кім бұғаттайды, туысқандарды физикалық тартып алуды кім жүзеге асырады және т. б.);
- ұстауға қатысушылардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету шаралары;
- жолсеріктерді физикалық басып алу және техникалық құралдарға бекіту жүргізілетін орынды дайындау;
- алдағы іс-қимылдарды жүзеге асыру орнын бұғаттау;
- іс-шара комбинацияның барлық қатысушыларын сәтті ұстау үшін қызығушылық тудыратын ақпаратпен таныстыру (қару-жарақтың болуы, олардың сыртқы түрінің белгілері, сандық құрамы және басқа мәліметтер);
- ұсталуға қатысушылардың іс әрекеттерінің реттілігі мен тактикасы;
- ұстау басталуын білдіретін шартты сигналдар;
- сәтті ұстау үшін қажетті басқа шаралар [2, 69 б].

Тактикалық комбинацияны жоспарлау кезінде қылмысқа әсер ету мен арандатудың тактикалық әдістерінің рұқсат етілуіне ерекше назар аудару керек. Қазақстан Республикасының қолданыстағы қылмыстық заңнамасы пара немесе коммерциялық пара беруді арандатуға және қылмыс жасауға итермелеуге тыйым салады. Сонымен бірге, арандатушылық деп заң шығарушы жәбірленушіні арандатушыға тиімді әрекеттерді жасауға итермелейтін, мәжбүрлейтін немесе ықпал ететін жағдайды әдейі жасауды, яғни басқа жағдайларда адам жасауға бейім болмаған қылмыстық әрекеттерді жасауға ашық, тікелей итермелеуді және итермелеуді түсінеді. Қылмысқа итермелеу (парақорлық, есірткі сату, жеңгетайлық) — басқа адамды сендіру, пара беру, қорқыту немесе басқа әрекеттер арқылы қылмыс жасауға итермелеу.

Алайда, криминалистикалық ғылым, дәлірек айтсақ, криминалистикалық тактика, жедел-тактикалық комбинация қылмысқа шақыруды немесе қылмыстық әрекеттерді жасауға мүмкіндіктер жасауды көздейтін әрекеттерді қамтуы мүмкін екенін мойындайды. Мұндай жағдайда күдікті адамның қылмыс жасауда немесе одан бас тартуда таңдауы болуы керек. Қылмыскерлерді қылмыспен әшкерелеу бойынша комбинацияны жүргізу кезінде жедел қызметкерлер мен жәрдемдесуші жеке тұлғалардың мұндай әрекеттері заңды болады немесе жол беру талаптарына, атап айтқанда: заңдылық, адамгершілік және әсердің селективтілігі талаптарына жауап береді. Тактикалық әдістер шындықты жасыратын, шындықты анықтауға кедергі келтіретін адамға ғана оң әсер етуі керек және мүдделі емес адамдарға бейтарап болуы керек.

Тактикалық комбинацияны жоспарлау кезінде қылмыста қылмысы бар адамды ұстау туралы болжамды жедел қызмет бастығы да, тергеу бөлімшесінің бастығы да жазбаша түрде санкциялауы керек. Бұл ретте олар, біріншіден, жедел-тактикалық комбинация объектісінің бұрын айналысқаны, айналысқаны және барлық ықтималдығы бойынша әлеуметтік қауіпті іс-әрекеттермен айналысатыны туралы негізделген болжам (жедел және іс жүргізу көздеріне негізделген) бар екеніне көз жеткізуі тиіс, екіншіден, жасауға мүмкіндіктер жасау жөніндегі жедел - тактикалық комбинация қылмыстар осы мүмкіндіктерді ұсынуға ниет білдірген адамдардың өздері мұндай заңсыз әрекетке қатысуға бейім болатындай етіп жоспарланған.

Кейбір қылмыстарды тергеу бойынша құқық қолдану практикасын талдау тергеудің бастапқы кезеңіне жоспарлаудың ситуациялық сипаты тән екенін көрсетеді. Бұл тергеудің әртүрлі тергеу факторларына тәуелділігін білдіреді. И. М. Лузгиннің пікірінше, тергеудің ситуациялық сипаты алынған ақпаратты бағалау тәсілін де анықтайды. Сонымен қатар, тексеру нәтижесінде қандай ақпарат анықталатынын, күдікті мен куәгерлердің қандай айғақтар беретінін алдын ала анықтау қиын, бұл сарапшының анықтауы. Жалпы жоспарлаудың икемділігі, сондай-ақ әрбір тергеу әрекеті көбінесе тергеудің ситуациясына байланысты. Ақпаратты бағалауды ескере отырып, тергеуші барлық тергеуді немесе жекелеген тергеу әрекеттерін одан әрі бағыттау туралы тиісті шешімдер қабылдауға, жоспарына түзетулер енгізуге, оны нақтылауға және өзгертуге міндетті.

Тергеу процесіндегі тактикалық комбинацияның жағдайларын ықтимал әсер ету дәрежесіне қарай бөлуге болады: тергеуші бақылайтын (тиісті дәрежеде), ішінара бақыланатын және бақыланбайтын.

Бақыланбайтын тергеу жағдайлары жедел-ізвестіру тәртібінің сенімді материалдары болмаған жағдайда ғана қалыптасады. Тергеу және жедел қызметкерлер тергеу сәтінде негізінен дауысты іс-шаралар есебінен ұйымдасқан топтың барлық мүшелеріне айып тағуға негіз болатын мәліметтер алу жүйесін әзірлеуге мәжбүр. Қылмыстық істерді зерттеу көрсеткендей, мұндай тергеу жағдайлары жағдайлардың кездейсоқ үйлесуіне байланысты өте сирек кездеседі. Жедел бөлімшелер, әдетте, қылмыстық іс қозғау үшін де, қылмыстық топтың белсенді мүшелерін уақытша ұстау изоляторына қамау үшін де жеткілікті ақпараттың ең аз мөлшерін жинақтайды.

Ішінара бақыланатын тергеу жағдайлары жедел-ізвестіру, процестік және ұйымдастырушылық құралдармен ішінара реттелетін кезде дамиды. Тактикалық комбинацияны жүргізу кезіндегі мұндай жағдайлар жасырын қылмыскерді және басқа да тактикалық комбинацияларды іздеген кезде, қылмыскерлерді ұстаудың бастапқы кезеңіне тән.

Жедел-ізвестіру және процессуалдық құралдармен толық бақыланатын тактикалық комбинация типтік болып табылады және әрі қарай қарастырылады.

Жоспарлаудың бірқатар криминалистикалық элементтеріне жасалған бұл талдау толық емес: қылмыстық іс-әрекет фактілерін ашу мен тергеуді жоспарлау барысында құқық қорғау органдарының тергеу-жедел қызметкерлерінің тиісті шешімдер қабылдауына бағдар бола алатын типтік сипаттағы оның кейбір аспектілері ғана әсер етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың "әділ Қазақстанның экономикалық бағыты" атты Қазақстан халқына Жолдауы. 1 қыркүйек 2023. - Электрон. Ресурс. Кіру режимі: // <http://www.akorda.kz> (өтініш берілген күні 1.04.2023 ж.).
2. Балгимбеков Д.У., Құлибек А.Б. Қылмыстардың жекелеген түрлерін тергеу әдістемесі: Оқу құралы./ Д.У.Балгимбеков, Құлибек А.Б. –Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті. Караганды, 2022. – 220 б.

Жанатова А.Е. №23 Жалпы білім беретін мекебінің 11 класс оқушысы
Нығмет С.Н.

Ю-21-2к тобының студенті Ғылыми жетекші аға оқытушы, магистр Мағдатова Қ.Ж.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ГЕОГРАФИЯЛЫҚ НҰСҚАУ ЗИЯТКЕРЛІК МЕНШІКТИҢ ОБЪЕКТІСІ РЕТІНДЕ

Күнделікті өмірге инновациялық технологияларды кеңінен енгізу және экономиканы цифрлық трансформациялау жөніндегі ғаламдық процестер, сондай-ақ халықаралық ынтымақтастықты дамыту зияткерлік меншік туралы ұлттық заңнаманы үнемі жетілдіруді талап етеді. Бұл туралы Мемлекеттік бағдарламалық құжаттарда айтылған. Атап айтсақ, Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі құқықтық саясат тұжырымдамасында «Қазақстандық азаматтық заңнама экономика мен қоғамның өзекті және перспективалық қажеттіліктеріне жауап беретін зияткерлік меншік жүйесінің жұмыс істеуінің институционалдық негіздерін қалыптастыруға, сондай-ақ ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің құқықтық жағдайларын жетілдіруге мұқтаж» деп көрсетілген [1].

Аталған бағыттағы маңызды қадам зияткерлік меншік құқықтарын қорғауды күшейтуге бағытталған «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне зияткерлік меншік саласындағы заңнаманы жетілдіру және мемлекет кепілдік берген заң көмегін көрсету мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 2022 жылғы 20 маусымдағы №128-VII заңы болып табылады [2]. Осы Заңды қабылдаудың нәтижесінде заңнамаға зияткерлік меншіктің дербес объектісі ретінде географиялық нұсқау енгізілді, қарсылықтар институтын енгізді (оппозиция), мүліктік құқықтарды ұжымдық негізде басқаратын ұйымдардың қызметін жетілдіру (өтемақы) және тіркелмеген өнеркәсіптік үлгілерді қорғауды күшейту мәселелері шешімін тапты.

Көрсетілген Заңда көзделген нормалардың мазмұнын ескере отырып, оны іске асыру зияткерлік меншік құқықтарын қорғау саласындағы құқық қолдану тәжірибесін әлдеқайда жетілдіруге, сонымен қатар, ұлттық заңнаманы Қазақстан Республикасының халықаралық келісімдерімен сәйкестендіруге мүмкіндік береді. Сонымен бірге, аталмыш Заңда мемлекеттік бағдарламалық құжаттарда көрсетілген, сондай-ақ халықаралық және ұлттық сарапшылар ұсынған зияткерлік меншік институтының құқықтық негіздерін жетілдірудің өзекті бағыттары іске асырылды. Атап айтқанда, Дүниежүзілік Банктің «Сот төрелігі секторын институционалдық нығайту» жобасын іске асыру қорытындылары бойынша ұсынылған халықаралық құқықтық тәжірибеге сәйкес зияткерлік меншік саласындағы нормаларды жетілдіру жөніндегі халықаралық сарапшылардың ұсынымдарын енгізу туралы сөз болып отыр. Олар, негізінен, бір жағынан Қазақстан Республикасы мен екінші жағынан Еуропалық Одақ пен оның мүше мемлекеттері арасындағы Кеңейтілген әріптестік пен ынтымақтастық туралы Қазақстан Республикасының 2016 жылғы 25 наурыздағы № 475-V Заңымен ратификацияланған Келісімнің ережелеріне негізделеді [3].

Бұл ұсыныстар зияткерлік меншік туралы заңнаманың жекелеген нормалары мен институттарына жатады және мыналарды болжайды:

- тіркелмеген өнеркәсіптік үлгілерді сапалы қорғауды қамтамасыз ету;
- компьютерлік бағдарламалар мен алгоритмдердің патентке қабілеттілігіне қолда бар тәсілді сақтай отырып, компьютерлік бағдарламалық қамтамасыз етуге құқықтарды патенттеуді енгізу;
- жарияланған өтінімдерге сараптама жасау ұйымына қарсылықтар (оппозиция) институтын енгізу;
- географиялық нұсқауларды қорғау жүйесін қалыптастыру;
- Еуропалық Парламент пен Кеңестің 2014/26 «Ішкі нарықта онлайн пайдалану үшін музыкалық туындыларға құқықтарды ұжымдық басқару және көп аумақтық лицензиялау туралы» директивасына сәйкес міндеттемелерді қабылдау арқылы олардың міндеттерді орындауына қатысты рационализация мен ашықтықтың жоғары деңгейіне қол жеткізу үшін оқу қызметін жетілдіру [4].

Заңның негізгі новеллалары ретінде мыналары атап өту керек:

- 1) зияткерлік меншіктің дербес объектісі ретінде географиялық нұсқауды енгізу болып табылады;
- 2) қарсылықтар институтын (оппозицияны) енгізу;
- 3) мүлктік құқықтарды ұжымдық негізде басқаратын ұйымдардың қызметін жетілдіру;
- 4) тіркелмеген өнеркәсіптік үлгілерді қорғауды күшейту.

Мәселен, Қазақстан өңірлерінің дамуына зияткерлік меншік объектілері ретінде географиялық нұсқауларлары қорғаудың заңмен берілген мүмкіндігі ықпал етуге арналған. Өңірлік брендтер болып табылатын тауарларды дараландыру құралдары ретінде жаңа заң қабылдана отырып, географиялық нұсқаулар, сондай - ақ тауар шығарылған жердің атауы пайдаланылуы мүмкін. Өңірлік брендтерді ілгерілетудің оң әсерлеріне мыналар жатады:

- өндіріс пен қызмет көрсету көлемін ұлғайту есебінен өңірлердің экономикалық дамуы;
- мемлекеттік қолдау шараларының арқасында отандық өндірушілерді ынталандыру;
- этнографиялық туризмді дамыту, сондай-ақ олардың экономикасына инвестициялар салуға ықпал ететін өңірлердің имиджін қолдау.

Аймақтық брендтерді зияткерлік меншік объектілері ретінде тіркеудің артықшылығы-бұл олардың өндірушілерінің мүдделерін қорғауға мүмкіндік береді. Географиялық нұсқаулар мен тауар шығарылған жердің атауы дараландыру құралы ретінде тауарлардың бәсекеге қабілеттілігіне, оның ішінде өңірлік деңгейде айтарлықтай әсер ететіндігіне байланысты, осы зияткерлік меншік объектілерін құқықтық қорғауды қамтамасыз ету барған сайын өзекті бола түсуде. Дүние жүзіндегі географиялық нұсқаулар мен тауар шығарылған жердің атауының көпшілігі ауыл шаруашылығы өнімдерін, азық-түлікті, шараптарды және күшті спирттерді даралау құралы ретінде қолданылады. Бұл, әдетте, ауылшаруашылық өнімдерінің өндіріс орны мен нақты жергілікті географиялық факторларға, мысалы, климат пен топырақтың ерекшеліктеріне байланысты қасиеттері бар екендігіне байланысты.

Географиялық нұсқаулар және тауар шығарылған жердің атауы сонымен қатар өнімнің шыққан жеріне тән адами факторларға байланысты нақты қасиеттерін, мысалы, тәжірибе, дағдылар және өндіріс дәстүрлерін атап өтуі мүмкін. Бұл жергілікті табиғи ресурстарды және жергілікті қауымдастықтар сақтайтын дәстүрлі әдістерді қолдана отырып, әдетте қолмен жасалатын қолөнер бұйымдарына тән. Әрбір ұлттық мәдениеттегі дәстүрлер мен өмір салты негізінен жергілікті географиялық жағдайлармен қалыптасады, олардың бір көрінісі ерекше қасиеттері мен беделі бар өнімдерді жасау болып табылады. Қазақстан Республикасында тауар шығарылған жердің атауы зияткерлік меншік объектісі ретінде «Тауар белгілері, қызмет көрсету белгілері, географиялық нұсқаулар және тауарлар

шығарылған жерлердің атаулары туралы» Қазақстан Республикасының Заңының қабылдануына байланысты тіркелді. «Географиялық нұсқау» ұғымы, егер осы нұсқаудың атауы тауар шығарылған елде осындай атау ретінде қорғалатын болса, шет мемлекетте орналасқан тауар шығарылған жердің атауы ретінде географиялық нұсқаулар мемлекеттік тіркеуге мүмкіндік беретіндігіне байланысты бастапқыда осы Заңда қамтылған [5]. Осыған байланысты отандық тауар өндірушілер соңғы уақытқа дейін тек тауар шығарылған жердің атауы тіркей алды, бұл оларды шетелдіктермен көрінеу тең емес жағдайға қойды.

Географиялық нұсқаулар тіркеуді қорғауды енгізу қазіргі әлемдік үрдістерге сәйкес келеді. Бұл Қазақстанға шыққан жерлерінің атауларын қорғау және оларды халықаралық тіркеу туралы Лиссабон келісімінің Женева актісіне қосылуға мүмкіндік береді. Лиссабон шыққан жер атаулары мен географиялық нұсқаулар жүйесі 57 елде тауар шығарылған жердің атауы мен географиялық нұсқаулар бірыңғай тіркеу рәсімі және баждардың бір жиынтығын төлеу арқылы халықаралық қорғауға мүмкіндік береді, бұл өндірушілер үшін бірқатар артықшылықтар жасайды [6].

Сонымен қатар, заңнамалық шаралар өңірлік брендтерді ілгерілету құралы ретінде даралау құралдарын пайдалануды кеңейту үшін құқықтық негіз жасайды. Тәжірибе көрсеткендей, аталған институт жан-жақты қолдаусыз тиімді жұмыс істей алмайды. Тиісті шараларды мемлекет орталық және өңірлік билік органдары атынан қабылдайды. Нысаналы нарықтарда бірегей өнім өндіру орталықтары, эксклюзивті тауарлар мен қызметтер көздері, саяхат үшін ықтимал қызықты орындар ретінде республика қалалары туралы идеяның болмауына байланысты Өңірлерді дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында Республикалық маңызы бар қалалардың, астананың және облыстардың әкімдіктері ірі және ірі қалалардың брендтерін әзірлеуі тиіс деп көзделген [7].

«Креативті индустрияларды дамытудың 2021 - 2025 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің Қаулысына сәйкес қалаларда креативті индустрияларды дамыту шығармашылық көшбасшыларды, инвестициялар мен инновацияларды тартатын дербес өңірлік брендтерді қалыптастыруға ықпал ететін болады [8].

Мемлекет жан-жақты қолдау көрсетіп қана қоймай, сонымен қатар өнімнің сапасын бақылауды және географиялық нұсқаулар және тауар шығарылған жердің атауы белгілейтін тауарлардың ерекше қасиеттерін сақтауды қамтамасыз етуі керек екенін ескеру қажет. Осыған байланысты географиялық нұсқауларды және тауар шығарылған жерлердің атауларын заңсыз пайдалануға байланысты іс-әрекеттер үшін жауапкершілік туралы нормалар құқық иеленушінің тауар өндірісінің географиялық объектісінің шекараларына және тауардың ерекше қасиеттеріне қатысты Қазақстан Республикасы заңнамасының талаптарын бұзғаны үшін жауапкершілік туралы ережемен толықтырылды, оны белгілеу үшін тауар шығарылған жердің географиялық нұсқаулар немесе атауы пайдаланылады, сондай-ақ заңда көзделген жағдайларда жергілікті атқарушы органдардың және уәкілетті органдардың лауазымды адамдарының олар туралы көрінеу жалған мәліметтер беруі [9].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 15 қазандағы № 674 Жарлығы.- <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000674> (жүгінген күні 01.01.2023ж.)
2. «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне зияткерлік меншік саласындағы заңнаманы жетілдіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 2022 жылғы 20 маусымдағы № 128 – VII Заңы.- <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2200000128> (жүгінген күні 01.07.2022ж.)

3. Қазақстан Республикасы мен Еуропалық Одақтың және оған мүше мемлекеттердің арасындағы кеңейтілген әріптестік пен ынтымақтастық туралы келісімді ратификациялау туралы Қазақстан Республикасының 2016 жылғы 25 наурыздағы № 475-V Заңы.- <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1600000475> (жүгінген күні 01.01.2023ж.)
4. Директива Европейского парламента и Совета 2014/26 «О коллективном управлении авторским правом и смежными правами и многотерриториальном лицензировании прав на музыкальные произведения для онлайн-использования на внутреннем рынке» от 26 февраля 2014 года. - <https://wipolex.wipo.int> (жүгінген күні 01.01.2023ж.)
5. «Тауар белгілері, қызмет көрсету белгілері, географиялық нұсқаулар және тауарлар шығарылған жерлердің атаулары туралы» Қазақстан Республикасының 26 шілде 1999 жылғы № 456-1 Заңы.- <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z9900000456> (жүгінген күні 01.01.2023ж.)
6. Лиссабонское соглашение об охране мест происхождения и их международной регистрации (Лиссабон, 1958). (жүгінген күні 01.01.2023ж.)
7. Өңірлерді дамытудың 2020 - 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 990 қаулысы.- <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000990> (жүгінген күні 01.12.2022ж.)

Жолдасбек Мағжан ученик 11 класса СОШ №65 город Караганда
Окашев Р.Д. Научный руководитель, к.п.н.
Карагандинский университет Казпотребсоюза
г. Караганда, Республика Казахстан

«НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ В ОТНОШЕНИИ ИНВАЛИДОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН»

Инвалиды составляют особую категорию населения, численность которой постоянно увеличивается. Мировым сообществом социальная защита инвалидов рассматривается как проблема первостепенной важности. По данным ООН, в мире насчитывается примерно 450 миллионов людей с нарушением психического и физического развития. Это составляет 1/15 количества жителей нашей планеты. Данные Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ) свидетельствуют, что число таких жителей в мире достигает 13%. Нетрудоспособные граждане в каждой стране составляют предмет заботы государства, которое социальную политику ставит во главу угла своей деятельности. Основной заботой государства по отношению к пожилым людям и инвалидам является их материальная поддержка (пенсии, пособия, льготы и др). Однако нетрудоспособные граждане нуждаются не только в материальной поддержке. Важную роль играет оказание им действенной физической, психологической, организационной и другой помощи [1].

Потеря здоровья и трудоспособности жестоко отражается на материальном положении и мироощущении такой значительной части населения, порождает настроение обездоленности, ущербности и пессимизма не только у них самих, но и у окружающих. Поэтому перед обществом, осознающим свою человечность и стремящимся к ее реализации, встает проблема всесторонней помощи тем, кто в ней крайне нуждается [2].

Национальное законодательство определяет инвалидность как степень ограничения жизнедеятельности человека вследствие нарушения здоровья со стойким расстройством

функций организма. Иными словами, инвалидность является некоторым препятствием, барьером, который мешает человеку в полном объеме участвовать в жизни общества, в том числе трудиться наравне с другими. Инвалидность представляет собой социальный феномен, избежать которого не может ни одно общество, и каждое государство сообразно уровню своего развития, приоритетам и возможностям формирует социальную и экономическую политику в отношении инвалидов. Однако возможности общества в борьбе с инвалидностью как социальным злом в конечном итоге определяются не только степенью понимания самой проблемы, но и существующими экономическими ресурсами. Конечно, масштаб инвалидности зависит от множества факторов, как-то: состояние здоровья нации, развитие системы здравоохранения, социально – экономическое развитие, состояние экологической среды, исторические и политические причины, в частности, участие в войнах и военных конфликтах и пр.

Инвалиды в Казахстане являются самой уязвимой группой бедного населения с позиции многоаспектности понимания бедности (т.е с точки зрения возможностей развития человеческого потенциала). Риск бедности среди инвалидов наиболее высок, во-первых, в силу ограничения их жизнедеятельности из-за здоровья, а значит, ограничения возможностей удовлетворить свои базовые потребности. Во-вторых, инвалиды в Казахстане более ограничены по сравнению с другими группами населения в доступе к участию в общественной и политической жизни, к услугам образования, к удовлетворению социально – культурных потребностей [3].

По мнению экспертов ООН, основными правами, которые должны быть гарантированы инвалиду и на основе которых определяется степень соответствия национальной политики государства международным стандартам, являются права на образование и труд, на вступление в брак, на родительские права, право обращаться в суд, право на неприкосновенность частной жизни и собственности, а также политические права.

Наиболее распространенными мерами поддержки инвалидов на рынке труда являются:

- квотирование рабочих мест;
- приспособление рабочих мест;
- освобождение работодателей от выплаты минимальной заработной платы;
- финансовые льготы работодателям, осуществляющим адаптацию рабочих мест для нужд инвалидов;
- финансовые льготы работодателям, нанимающим инвалидов;
- субсидии инвалидам, организующим свой малый бизнес;
- помощь в трудоустройстве [1].

Для улучшения положения инвалидов в Казахстане в этом направлении необходимо в первую очередь начать с полного учета и регистрации инвалидов, составить их полный реестр. Причем в него должны входить не только те лица, у которых есть справки об инвалидности, но и те, кто по объективным показателям может занять статус лица с ограниченными возможностями. Также в реестр необходимо вносить и функциональные нарушения каждого инвалида, реестр нужно поддерживать, обновлять списки, то есть он всегда должен быть «живым». Только такие комплексные меры позволят точно определить какую помощь, какой группе инвалидов оказывать [5].

Нуждаются в усовершенствовании методы проведения экспертизы и проведения реабилитации.

В республике роль специализированных медицинских центров для инвалидов выполняет отделение дневного пребывания в центрах социального обеспечения и многопрофильные медицинские учреждения (амбулатории, поликлиники). то есть, существует необходимость создания серии центров, специально ориентированные на проведение реабилитационных мер для инвалидов. В этой связи является открытым вопрос подготовки персонала для этих центров. Как известно, в республике при подготовке медицинских специалистов должного внимания психологическим аспектам обращения с людьми с ограниченными возможностями не уделяется. Расходы на эффективные лекарства и специальные средства остаются одними из наболевших проблем. Компенсации, льготы и пособия не обеспечивают инвалидов в материальной помощи, возможность получить санаторно – курортный отдых или с 50%-ной скидкой получает лишь малая часть инвалидов.

Одним из основных направлений поддержки инвалидов является профессиональная реабилитация, которая является важнейшей составной частью государственной политики в области социальной защиты инвалидов. Основная цель профессиональной реабилитации – обеспечить человеку с инвалидностью возможность получить или сохранить подходящую работу и тем самым способствовать его социальной интеграции, достижению материальной независимости или повышению доходов и возможности самообеспечения. В последнее время, государственная политика в отношении инвалидов направлена на изменение общепринятого иждивенческого образа жизни, на понимание инвалидом, что он – не ущербный, обделенный жизнью человек, а полноценный, самостоятельный гражданин, способный внести свой вклад в общественную жизнь.

Решение проблемы занятости инвалидов в Казахстане, также, как и во многих других странах, осложняется значительными препятствиями, главным из которых является низкая конкурентоспособность инвалидов на рынке труда и отсутствие условий для их трудоустройства.

В развитых странах, согласно отчету «Об изолированности к равенству: реализация прав лиц с ограниченными возможностями» порядка 40 % инвалидов трудоспособного возраста работают. В Казахстане людям с ограниченными возможностями устроиться на работу не так просто. По официальным данным в настоящее время из 280 тысяч инвалидов, сохранивших трудоспособность, 89 тысяч работают. В 2014 году 5,6 тысяч лиц с ограниченными возможностями стали участниками программы «Дорожная карта занятости 2020» [6]. Однако перечисленные цифры не являются показателями успешной реализации государственной политики в области трудоустройства лиц с ограниченными возможностями, остальные проценты хоть и работоспособны, однако не могут найти работу, соответствующей квалификации. Позиция нанимателей дискриминирует право инвалидов на труд.

При устройстве на работу соискатели чаще всего сталкиваются с проблемами психологического характера: потенциальные работодатели нередко отказывают в вакантном месте под благовидными предложениями по причине нежелания сталкиваться с определенными трудностями – частными больничными работника, несовместимостью со «здоровым» коллективом и т.п [7].

В этом плане большую помощь в трудоустройстве играют так называемые «ярмарки вакансий», которые проводятся во всех регионах по утвержденным графикам. По словам Вице - министра здравоохранения и социальной защиты С. Жакуповой «эффективность от

таких ярмарок я не скажу, что очень большая, потому что есть некоторые нюансы, что настроение среди трудоустраиваемых очень разное. Первое—это конкурентоспособность. Для того, чтобы лицо с ограниченными возможностями было конкурентоспособным, нужно образование. Да, у нас есть спрос на специалистов с определенными квалификационными требованиями, и бывает такое, что инвалид не может претендовать на определенную вакансию, так как у него нет квалификации». Также она отметила что «у порядка 45% инвалидов нет образования вообще, то есть на уровне среднего, а у порядка 20% нет желания работать, то есть живут благодаря пособию по инвалидности» [6]. Но если учесть что на сегодняшний день пособие по инвалидности составляет 21,323 тенге, то этим 20% остается только пожелать стойкости духа.

Каждый человек независимо от группы инвалидности имеет право на труд. Согласно Трудового кодекса отказ в заключении трудового договора, перевод на другую работу по мотивам инвалидности не допускается, за исключением случаев, когда по заключению медицинской организации состояние его здоровья препятствует выполнению трудовых обязанностей либо угрожает его здоровью и (или) безопасности труда других людей. По закону люди с ограниченными возможностями имеют право заключать с работодателями трудовые договоры либо в специализированных организациях, использующих труд инвалидов с учетом персональных программ реабилитации, либо на предприятиях с обычными условиями труда.

Мотивацией для отказа, не нарушающей право инвалидов на труд, является невозможность создать особые условия, которые бы отвечали критериям программы реабилитации сотрудника. Этот же мотив дает руководству право уволить работника, чем и пользуются многие работодатели [8].

Интересную мысль трудоустроить инвалидов в Парламент и министерства, а также акиматы всех уровней высказывали депутаты Сената Парламента, отметив при этом, что работа органов власти по созданию безбарьерной зоны для инвалидов была бы более эффективной, если бы в Парламенте и министерствах работали люди с ограниченными возможностями, которые знают о проблемах не понаслышке [9]. Ярким примером тому является председатель Союза организации инвалидов Казахстана Али Аманбаев, который в июне 2012 года был назначен на должность внештатного советника министра труда и социальной защиты населения. Таким образом, Казахстан стал первой страной в Центральной Азии, где советником министра стал лидер НПО по правам человека.

Решение вышеозвученных проблем должно осуществляться в комплексе с проведением мероприятий по формированию доступной для инвалидов жизнедеятельности, направленных на повышение их жизни с учетом разумного, взвешенного подхода, имеющихся условий, финансовых возможностей государства, элемента постепенности и соизмеримости, поскольку одновременная полная реализация многих прав инвалидов не может быть гарантирована государством немедленно.

В соответствии с законопроектом «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам миграции и занятости населения» за несоблюдение требований по трудоустройству инвалидов на предприятиях согласно установленным квотам будет предусмотрена административная ответственность в виде административных штрафов в зависимости от уровня бизнеса от 20 до 200 МРП [9].

Инвалидность – это не медицинская проблема, а социальная. Общество обязано адаптировать существующие стандарты, исходя из нужд людей, имеющих инвалидность,

чтобы эти люди могли жить независимой жизнью, обладать естественным правом человека быть неотъемлемым к жизни, общественным зданиям, транспорту, средств коммуникации, труду и образованию.

На сегодняшний день подобную Конвенцию о правах инвалидов приняла 151 страна, в частности государства СНГ - Россия, Украина, Грузия, Армения, Молдова, Азербайджан.

Согласно Конвенции государства-участники должны предпринимать все надлежащие меры по созданию эффективных правовых механизмов обеспечения прав лиц с ограниченными возможностями, в том числе законодательные, для обеспечения достаточного жизненного уровня инвалидов, участия их в политической, общественной и культурной жизни страны.

Опыт свидетельствует о том, что ни степень инвалидности, ни ситуация на рынке труда не могут рассматриваться как явные преграды. Немало примеров, когда люди, передвигающиеся на колясках, незрячие, активно работают, занимаются общественной работой. А лица молодого, трудоспособного возраста отказываются от трудоустройства.

Решение проблем включения людей с инвалидностью в рынок труда должно решаться с двух сторон. Со стороны общества должны быть решены вопросы создания доступной среды (не только архитектурная доступность, но и отношение к людям с инвалидностью, избавление от существующих стереотипов и предрассудков) и обратное движение не менее важно. Без активной жизненной позиции людей с инвалидностью решение проблем их трудовой занятости невозможно [2].

В заключении, хотелось бы отметить, что отношение к людям с ограниченными возможностями является одним из индикаторов здоровья общества. Никакие экономические показатели, никакая военная мощь, никакой политический вес не скажут миру о стране столько, сколько скажут удовлетворенные лица наших соотечественников – людей с ограниченными возможностями, уверенных в гарантированной защите их прав и интересов государством и уважительном и равном отношении к ним всех остальных людей.

Литература:

1. Рузаева Е.М. Некоторые вопросы социальной политики в отношении инвалидов: правовой аспект. Оренбургский государственный университет. [E-mail: mailkelene280407@yandex.ru](mailto:mailkelene280407@yandex.ru).

2. Некоторые аспекты профессиональной реабилитации инвалидов. <http://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-voprosy-sotsialnoy-politiki-v-otnoshenii-invalidov-pravovoy-aspekt#ixzz3TD1XXOwH>

3. Музапарова Л. Положение инвалидов в Казахстане: проблемы и пути социальной реабилитации. КИСИ от 12.04.2006 г.

4. «Казахстанские инвалиды прячутся от официальной статистики». Сайт ОФ «Амансаулык» от 13.01.2010 г.

6. «Адаптация и занятость инвалидов» http://soik.kz/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=2&Itemid=37

7. «Трудоустроить инвалидов в Парламент и министерства считают необходимыми сенаторы». Сайт «VNew.kz» от 30.01.2014 г.

8. «Государством сделано немало по решению вопросов обеспечения прав инвалидов» Сайт «Zakon.kz» от 07.11.2013 г

9. «За нетрудоустройство инвалидов на предприятиях будет предусмотрена административная ответственность».
http://soik.kz/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=2&Itemid=37

Жанат Ж. Ж., «Қаражал қаласы №1 жалпы білім беретін мектеп»
КММ 11-сынып оқушысы
Тәңірберген Г. Қ., Ю-21-1к тобының студенті
Ғылыми жетекші – аға оқытушы, магистр Аманбаева А.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЕҢБЕК ДАУЛАРЫН ШЕШУ КЕЗІНДЕГІ МЕДИАЦИЯ ИНСТИТУТЫНЫҢ РӨЛІ

Еңбек даулары біздің елді қоса алғанда, кез келген мемлекеттегі еңбек қатынастарының ажырамас бөлігі болып табылады. Олар әртүрлі себептерге байланысты туындауы мүмкін, соның ішінде еңбек құқықтарының бұзылуы, жұмыскерлер мен жұмыс берушілер арасындағы қақтығыстар, сондай-ақ еңбек жағдайлары мен жалақы туралы келіспеушіліктер. Мұндай дауларды шешу еңбек нарығында әділеттілік пен тұрақтылықты қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады.

Қазақстан Республикасының Конституциясы 24-бабының 3-тармағында азаматтардың ереуіл жасауға құқығы бекітілген. Сонымен қатар, адамдар заңға сыятын барлық амал-тәсілдерді пайдалана отырып, жеке және ұжымдық дауларды шешуге құқығы бар [1].

Бизнес пен еңбек қатынастары әлемінде қақтығыстар болатыны сөзсіз. Алайда, оларды шешу әдістері ұжымдағы жұмыс қабілеттілігі мен үйлесімділікке, сондай-ақ тұтастай алғанда кәсіпорынның тиімділігіне айтарлықтай әсер етуі мүмкін.

Қазақстан Республикасында еңбек даулары арнайы заңнамамен де, азаматтық және әкімшілік құқықтың жалпы нормаларымен де реттеледі. Еңбек қатынастарын реттейтін негізгі нормативтік-құқықтық акт - Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі. Оған сәйкес еңбек даулары келісім(ұжымдық дауда – бітімгершілік) комиссиялары, медиация, төрелік және сот талқылауы рәсімдерін қамтитын заңда көзделген тәртіппен шешілуі тиіс.

Еңбек дауы ұғымына 2015 жылғы 23-қарашада қабылданған ҚР Еңбек кодексінде төмендегідей анықтама берілген:

Еңбек дауы – Қазақстан Республикасының еңбек заңнамасын қолдану, келісімдердің, еңбек және ұжымдық шарттардың, жұмыс беруші актілерінің талаптарын орындау немесе өзгерту мәселелері бойынша жұмыскер мен жұмыс беруші, оның ішінде бұрын еңбек қатынастарында болғандар арасындағы келіспеушіліктер[2]. Яғни, еңбек даулары- бұл жұмыскер мен жұмыс беруші арасындағы қарым-қатынас процесінде туындайтын құқықтық келіспеушіліктер, соның ішінде жұмысқа қабылдау және жұмыстан шығару, жалақыны есептеу, кешіктіру және жалақыны төлемеу, сондай-ақ еңбек жағдайларын, ішкі тәртіп ережелерін және құпиялылық нормаларын сақтау кезінде туындайтын қақтығыстар.

Қазақстан Республикасында медиация жанжалдарды икемді және тиімді шешуді ұсынатын еңбек дауларын реттеудің тиімді құралдарының біріне айналды.

Медиация-бұл тараптарға өзара қолайлы шешім табуға көмектесетін бейтарап делдал арқылы жанжалды шешу процесі. Медиация – тараптардың ерікті келісімі бойынша жүзеге асырылатын, олардың өзара қолайлы шешімге қол жеткізуі мақсатында медиатордың (медиаторлардың) жәрдемдесуімен тараптар арасындағы дауды (дау-шарды) реттеу рәсімі [3]. Еңбек қатынастары контекстінде медиация жұмыс берушілер мен жұмыскерлерге өздерінің келіспеушіліктерін талқылауға және сотқа жүгінудің қажеті жоқ өзара тиімді шарттар туралы келіссөздер жүргізуге мүмкіндік береді.

Еңбек дауларын шешуде медиацияның басты артықшылықтарының бірі-оның жылдамдығы және уақыт пен ресурстарды үнемдеу. Бірнеше айға немесе тіпті жылдарға созылуы мүмкін сот ісінен айырмашылығы, медиация тараптарға компалы шешімді тез табуға мүмкіндік береді, бұл әсіресе динамикалық бизнес ортасында маңызды.

Қазақстанда 371 кәсіби және 4465 қоғамдық медиатор тіркелген. Статистикалық мәліметтерге сүйенсек, 2018 жылы республика бойынша орта есеппен 871 мың азаматтық істің 4 пайызы ғана медиация рәсімін қолдану арқылы тоқтатылған [4].

Сонымен қатар, медиация жанжал тараптары арасындағы жұмыс қатынастарының сақталуына ықпал етеді. Медиация процесі Тараптардың бірінің жеңісіне емес, өзара қолайлы шешім табуға негізделгендіктен, бұл дау шешілгеннен кейін де жұмыскер мен жұмыс беруші арасындағы сенім мен құрметті сақтауға мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасындағы еңбек қатынастарындағы медиацияның заңнамалық қолдауы бар екенін атап өту маңызды. Ел заңнамасы жанжал тараптарының жанжалдарды реттеу саласында арнайы оқытылған және сертификатталған мамандар болып табылатын медиаторларға жүгіну мүмкіндігін көздейді.

Осылайша, Медиация жанжалдарды реттеудің тиімді және икемді тетігін ұсына отырып, Қазақстан Республикасындағы еңбек дауларын шешуде маңызды рөл атқарады. Өзінің жылдамдығымен, ресурстарды үнемдеуімен және жұмыс қатынастарын сақтау қабілетімен медиация еңбек қатынастары саласында барған сайын танымал құралға айналууда.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, біз атап өткендей, тарихи тәжірибені ескере отырып және би соттары жүйесін қалпына келтіру сот төрелігінің прототипі ретінде қабылдай отырып, біз азаматтық қоғамды түсінуге және сот практикасында медиацияның кең таралуына сене алатынымызды атап өткен жөн. Демек, бізде осы жүйені дамытудың менталдық алғышарты бар[5,45].

Қазақстандағы еңбек дауларын шешу кезіндегі медиацияның артықшылықтары:

Жұмыс қатынастарын сақтау: медиацияның басты артықшылықтарының бірі - дау тараптары арасындағы жұмыс қатынастарын сақтау мүмкіндігі. Жанжалды жиі күшейтетін сот процестерінен айырмашылығы, медиация консенсусқа келуге және өзара түсіністікке ықпал етеді.

Уақыт пен ресурстарды үнемдеу: медиация әдетте сот процестерімен салыстырғанда аз уақыт пен ресурстарды алады. Бұл дауды тезірек және тиімдірек шешуге мүмкіндік береді, бұл әсіресе жұмыс ортасында маңызды.

Еріктілік және икемділік: медиацияға қатысу екі тарап үшін де ерікті, бұл икемді және ашық процесті қамтамасыз етеді. Тараптар өз дауларының шешімін іздеуге белсенді қатысуға және өз мүдделерін ескере отырып, келісім қалыптастыруға мүмкіндік алады.

Құпиялылық: медиация процесі әдетте құпия болып табылады, яғни барлық талқылаулар мен ұсыныстар тараптар мен медиатор арасында қалады. Бұл ашық ақпарат алмасуға және көпшілікке жария етуден қорықпай шешім табуға ықпал етеді.

Медиация көптеген елдерде, соның ішінде Қазақстан Республикасында кеңінен таралған еңбек дауларын шешу әдістерінің бірі болып табылады. Танымал болғанымен, медиацияның кемшіліктері мен шектеулері де бар. Сот практикасын және сарапшылардың тәжірибесін салыстырмалы талдау негізінде Қазақстандағы еңбек дауларын шешу кезінде медиацияның кемшіліктеріне талдау жасалған.

Медиация-бұл дауларды шешу процесі тәуелсіз аралық тұлға (медиатор) тараптарға мәселенің өзара тиімді шешімін табуға көмектеседі. Қазақстан Республикасында медиация еңбек дауларын шешу үшін де кеңінен қолданылады. Алайда, оның артықшылықтарына қарамастан, медиация оның тиімділігін бағалау кезінде ескерілуі керек белгілі бір кемшіліктерге тап болуы мүмкін.

Қазақстандағы еңбек дауларын шешу кезіндегі медиацияның кемшіліктері:

Тараптардың теңсіздігі: жұмыскер мен жұмыс беруші арасындағы еңбек қатынастары аясында күш пен ресурстарда айтарлықтай теңсіздік болуы мүмкін. Бұл күшті тараптың

(көбінесе жұмыс берушінің) медиация шарттарын белгілеуіне әкелуі мүмкін, бұл дауды шешудің әділдігіне теріс әсер етуі мүмкін.

Кепілдіктердің болмауы: медиация көбінесе еріктілік принципіне негізделген және тараптар кез келген уақытта қатысудан бас тарта алады. Бұл келісімге келуді қиындатып, даудың шешілмеу қаупін арттыруы мүмкін [6].

Қазақстан Республикасындағы еңбек дауларын шешу кезінде медиация институтын жақсарту үкімет, қоғамдық ұйымдар мен бизнес-қоғамдастық тарапынан кешенді тәсіл мен келісілген күш-жігерді талап етеді. Медиаторлардың хабардарлығын, біліктілігін арттыру, инфрақұрылымды дамыту, қаржылық қолдау және заңнаманы жетілдіру бойынша ұсынылған шаралар медиацияны кеңінен қолдануға және елдегі еңбек қатынастарын жақсартуға ықпал етуі мүмкін.

Шектеулі құқықтық қорғау: медиация процесінде тараптар тиісті заңгерлік кеңес пен қорғауды ала алмауы мүмкін, бұл қабылданған шешімдердің салдары туралы жеткіліксіз хабардар болуға әкелуі мүмкін.

Мәжбүрлеп орындаудың мүмкін еместігі: сот шешімдерінен айырмашылығы, медиация нәтижесінде алынған шешімдер көбінесе мәжбүрлеп орындалмайды. Егер тараптардың бірі медиацияда қол жеткізілген келісім шарттарын орындаудан бас тартса, бұл қиындықтар тудыруы мүмкін.

Медиация Қазақстан Республикасындағы еңбек дауларын шешудің маңызды құралы болып табылады, бірақ ол кемшіліктерсіз емес. Бұл кемшіліктерді түсіну медиацияны саналы түрде қолдануға және оларды жеңу шараларын жасауға мүмкіндік береді. Медиацияның тиімділігін арттыру үшін тараптардың теңдігін қамтамасыз етуге, құқықтық кепілдіктерді нығайтуға және медиация шешімдерін мәжбүрлеп орындау тетіктерін дамытуға назар аудару қажет.

Медиация-бұл жұмыс қатынастарын сақтауға және жұмыс орнындағы жанжалдарды азайтуға ықпал ететін еңбек дауларын шешудің тиімді құралы. Қазақстан Республикасында медиация кеңінен қолданылады, алайда оның тиімділігі мен қолжетімділігін жақсарту қажеттілігі бар.

Қазақстан Республикасындағы еңбек дауларын шешу кезінде медиация институтын жақсарту жөніндегі ұсыныстар:

Медиаторлар үшін стандарттар мен біліктілік талаптарын жасау: медиаторлардың кәсібилігі мен сенімділігін қамтамасыз ету үшін міндетті сертификаттау мен оқытуды енгізу. Бұл біліктілік критерийлерін, этика кодексін және медиаторлардың қызметін қадағалау жүйесін белгілеуді қамтуы мүмкін.

Медиация инфрақұрылымын дамыту: медиациялық рәсімдерді жүргізу үшін қажетті ресурстармен және жабдықтармен жарақтандырылған медиация жөніндегі мамандандырылған орталықтар құру. Бұл медиацияны барлық мүдделі тараптар үшін қол жетімді және ыңғайлы ете алады [7].

Медиацияны пайдалануды қаржылық қолдау және ынталандыру: дау тараптары мен жанжалдарды шешу үшін медиацияны белсенді пайдаланатын ұйымдар үшін ынталандыруды енгізу. Бұған субсидиялар, салықтық жеңілдіктер немесе қаржылық қолдаудың басқа түрлері кіруі мүмкін.

Заңнаманы жетілдіру: заңнаманы халықаралық стандарттарға және медиация саласындағы озық тәжірибеге сәйкес келтіру. Бұған медиация рәсімдерін жетілдіру, медиаторлардың құқықтық мәртебесін белгілеу және медиациялық келісімдердің мәжбүрлеп орындалуын қамтамасыз ету кіруі мүмкін.

Медиация туралы хабардарлықты арттыру: жұмыскерлер мен жұмыс берушілер арасында медиацияның артықшылықтары мен процесі туралы ақпараттық нақанды кеңейту. Бұған оқыту семинарларын өткізу, ақпараттық брошюралар әзірлеу және қоғамдық іс-шаралар кіруі мүмкін.

Қазақстандағы еңбек дауларын шешу тәжірибесі әртүрлі тәсілдер мен әдістерді көрсетеді. Алайда, дауларды шешуге арналған заңдар мен институттардың болуына

қарамастан, көптеген жұмыскерлер мен жұмыс берушілер өз дауларын шешуге тырысқанда белгілі бір қиындықтарға тап болады. Заңдар мен рәсімдер туралы жеткіліксіз хабардар болу, дауларды шешу процесінің ұзақтығы, сондай - ақ дауларды шешу жүйесіне деген сенімнің жеткіліксіздігі еңбек жанжалдарын тиімді шешуге кедергі болып табылады.

Қорытындылайтын болсақ, еңбек даулары Қазақстан Республикасындағы жұмыскерлер үшін де, жұмыс берушілер үшін де күрделі проблема болып табылады. Дауларды шешу үшін заңнама мен институттардың болуына қарамастан, еңбек дауларын шешу жүйесін одан әрі жетілдіру қажеттілігі туындайды. Бұған жұмыскерлер мен жұмыс берушілерге арналған білім беру бағдарламалары, дауларды шешудің балама әдістерін қолдануға жәрдемдесу және сот жүйесінің қолжетімділігі мен тиімділігін арттыру кіруі мүмкін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған Қазақстан Республикасының Конституциясы.
2. Қазақстан Республикасының Еңбек Кодексі. 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V ҚРЗ.
3. Қазақстан Республикасының Медиация туралы 2011 жылғы 28 қаңтардағы № 401-IV Заңы.
4. Қазақстандағы медиация статистикасы. <https://mediator.kz/o-nas/news/statistika-provedeniya-mediacij-v-kazahstane>
5. Аубакирова Г.А., «Қазақстан Республикасындағы медиация институтын жетілдіру»// «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 4. — С. 39–45.
6. Тагажаева А.Б., судья Алматинского районного суда города Астаны. «Медиация в гражданском судопроизводстве». Информационная-правовая система Юрист. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39268693&pos=4;-88#pos=4;-88
7. F. Karagussov, Prof., Dr., Institute of Private Law of the Kaspiiskii Social University, Almaty, Republic of Kazakhstan. «The legal framework for mediation in Kazakhstan». Scientific works "Adilet", № 1 (47), 2014. UDC: 347.2/.3

ЗАЙЦЕВА В.Д., студентка группы Ю-23-3
САРБАСОВ Б.А.

Научный руководитель, магистр юриспруденции, ст.преподаватель
Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда,
Республика Казахстан

ЦИКЛИЧНО – ТРАГИЧЕСКИЕ СОБЫТИЯ НА ПУТИ СТАНОВЛЕНИЯ НЕЗАВИСИМОГО И ПРАВОВОГО КАЗАХСТАНА

Аннотация. В статье рассмотрены итоги реформы конституционного законодательства в связи с историческими событиями в истории Республики Казахстан.

Ключевые слова: история, права, Конституция, конституционная реформа, конституционное законодательство, события.

История циклична. Мы очень часто забываем события прошлого, происходят аналогичные события, которые заставляют нас заново испытывать «те самые» чувства. О том, что история циклична говорили еще в античные времена. «История никогда не прекращается, она лишь повторяется.» - Геродот, древнегреческий историк (484-425 год до н.э.) [1].

Исторический циклизм - исторический круговорот, период расцвета и упадка, составляет ориентировочно сто лет. Вам не кажется что история XXI века напоминает историю XX века? Давайте сравним[2].

Цикличность истории Казахстана, в эти века проявляется наглядно в борьбе за власть, ассимиляции, экономическими и политическими изменениями. На пути становления независимой Республики было множество событий. В начале прошлого века, Казахстану в развитии мешала политика царской России. Одной из главных предпосылок революции стало колониальная грабительская аграрная политика царизма. События 9 (22) января носит название «Кровавое воскресенье», произошло из-за нарастания экономических трудностей, политической коррупции и отсутствия политических прав. Итог данного события – расстрел мирной демонстрации народа. Это массово обострило политическую ситуацию в Казахстане. В последующие годы послужат созданию политического движения «Алаш» в борьбе за власть казахского народа[3].

Исходя из этого могу сделать вывод, что в XX веке Казахстан пережил революцию, голод, репрессии, Великую Отечественную войну, атомные испытания на Семипалатинском полигоне. Эти события привели к огромным человеческим потерям и разрушениям. Казахстан стал частью Советского Союза, что повлекло за собой коллективизацию, депортации и массовые репрессии. Это было время серьезных испытаний для всего казахского народа[4].

С началом XXI века Казахстан столкнулся с новыми вызовами и переменами. Страна стремительно модернизировалась, развивалась экономически и социально. Однако, на фоне политических перемен и экономических проблем, многие люди ощущают тяжесть прошлых событий[5].

В 2019 году в Казахстане случились внеочередные выборы, где первый Президент Нурсултан Абишевич Назарбаев объявил об отставке и пост Президента возглавил Касым – Жомарт Кемелевич Токаев. Смена власти, инфляция, чрезвычайные положения... Одно из самых ярких событий в современной истории это «Трагический Қаңтар», который повлек за собой реформы и изменения в Конституции. Также данное событие носит название «Кровавый январь», произошедший в первое воскресенье января[6].

Страшные события января внесли значительные изменения в жизнь современных Казахстанцев. Реформы 2022 года направлены на улучшение качества жизни народа. Основные изменения в Конституции направлены:[7]

На переход от суперпрезидентской формы правления к президентской с сильным парламентом;

На период осуществления своих полномочий президент не должен состоять в политической партии;

Родственники президента не могут занимать государственные должности;

Запрет смертной казни;

Казахстанцы могут сами обращаться в Конституционный суд;

Земля и ее недра принадлежат народу Казахстан[8].

Из года в год народ Казахстана добивается справедливости и мирного неба над головой. Благодаря данным реформам мы на правильном пути[9].

Начался поиск обновления базы системы ценностей. Политический стиль под названием «Токаевская дипломатия» характеризует три основных признака – проактивная внешняя политика, многовекторность и прагматичность, также данный политический стиль создает для Казахстана новые возможности[10].

Президент Токаев обозначил переход к новой экономической модели развития РК, где будет исключена недобросовестная деятельность монополистов. В государственную собственность были возвращены: пакеты акций и доли в 14 крупных акционерных обществах и ТОО, 7 зданий и 162 железнодорожные линии и другое имущество[11].

Проводимая в Казахстане конституционная реформа, направленная на реализацию прав и свободы человека. Перезапуск политической системы возобновил работы

Конституционного Суда. Конституционный суд обеспечивает верховенство Конституции Республики Казахстан на всей территории. Он обеспечивает возможность оспаривания справедливости нормативно правовых актов. За первый квартал 2024 года поступило около 1000 обращений. О проверке конституционности законов и других НПА поступило от жителей городов Астана, Алматы, Карагандинской и Акмолинской областей[12].

Кроме того, данная реформа усилила правление Парламента, сочетающего в себе функции представителя интересов народа и более демократического принципа закона. Партии могут активно свои предложения и позиции, законодательные инициативы, программы и кандидатов на выборы. 5 февраля 2024 года Президент объявил об отставке Правительства. Кабинет министров неоднократно сталкивался с критикой после событий 2022 года. 6 февраля 2024 года на должность премьер-министра назначен Бекетенов Олжас Абаевич[13].

В целом политические преобразования и реформы, направлены на повышения потенциала государства, для продвижения закона и для блага общества с экономической стороны. Также народ Казахстана не должен забывать о цикличности истории, собственно, для этого мы изучаем историю и извлекаем из нее уроки, чтобы не повторять ошибок прошлого[14].

Список литературы:

1. Исторический циклизм — Википедия (wikipedia.org)
2. Казахстан в начале XX века – онлайн-тренажер для подготовки к ЕНТ, итоговой аттестации (itest.kz)
3. Кровавое воскресенье — Википедия (wikipedia.org)
4. История Казахстана - Казахстан в начале 20 века. Казахстан в период революции (google.com)
5. Казахстан в начале 20 века (bankreferatov.kz)
6. Сообщение об итогах внеочередных выборов Президента Республики Казахстан, состоявшихся 9 июня 2019 года (election.gov.kz)
7. Трагический Қаңтар: Начало | 1-серия (youtube.com)
8. "Кровавое воскресенье" в Казахстане | Евгений Михайлов | Дзен (dzen.ru)
9. Особенности конституционных реформ Казахстана 2022 года (arpi.ru)
10. О внесении изменений и дополнений в Конституцию Республики Казахстан - ИПС "Әділет" (zan.kz)
11. Реформы Токаева: год больших перемен в Казахстане (caspien.institute)
12. Год перемен: как изменился Казахстан после январских событий: 30 декабря 2022 06:01 - новости на Tengrinews.kz
13. О Конституционном Суде Республики Казахстан - ИПС "Әділет" (zan.kz)
14. Telegram: Contact @ConstitutionalCourt_KZ

Зейнегабиденова А., студентка группы СПД-21-3

Спехова А., студентка группы СПД-21-3

Научный руководитель – м.ю.н., старший преподаватель Исакова И.Е.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

В современном мире коррупция имеет место в любом обществе, в любом государстве. Практически нет стран, которые могли бы заявить об её полном отсутствии.

Более того, спецификой современного этапа её состояния является ярко выраженный международный характер.

Все государства мира сталкиваются с таким злом, как «Коррупция». Более того, в современных условиях коррупция постепенно превращается из внутригосударственной проблемы в глобальную проблему. Сейчас все страны, включая самые передовые, пересматривают свои модели борьбы с коррупцией с учетом новых вызовов, принимают новые законы и нормы об ужесточении ответственности за коррупцию. По уровню антикоррупционной деятельности Казахстан занимает одну из лидирующих позиций среди стран СНГ.

Проблема борьбы с преступностью и коррупцией ежегодно освещается в Посланиях Главы государства народу Казахстана. Так, в Посланиях «Экономический курс Справедливого Казахстана»[1] и «Справедливое государство единая нация благополучное»[2] определены основные приоритеты в сфере повышения эффективности деятельности правоохранительной системы путем её оптимизации, смещения акцентов в сторону защиты прав граждан и интересов государства, а также обеспечения бескомпромиссной борьбы с коррупцией.

Сегодня действует Закон РК «О противодействии коррупции»[3].

Согласно Закону «О противодействии коррупции» в ст.1 п. 6 дано определение, «Коррупция – незаконное использование лицами, занимающими ответственную государственную должность, лицами, уполномоченными на выполнение государственных функций, лицами, приравненными к лицам, уполномоченным на выполнение государственных функций, должностными лицами своих должностных (служебных) полномочий и связанных с ними возможностей в целях получения или извлечения лично или через посредников имущественных (неимущественных) благ и преимуществ для себя либо третьих лиц, а равно подкуп данных лиц путем предоставления благ и преимуществ»[3].

Он направлен на защиту прав и свобод граждан, обеспечение национальной безопасности Республики Казахстан от угроз, вытекающих из проявлений коррупции, обеспечение эффективной деятельности государственных органов, должностных и других лиц, выполняющих государственные функции, а также лиц, приравненных к ним, путем предупреждения, выявления, пресечения и раскрытия правонарушений, связанных с коррупцией, устранения их последствий и привлечения виновных к ответственности, определяет основные принципы борьбы с коррупцией, устанавливает виды правонарушений, связанных с коррупцией, а также условия наступления ответственности. Внесено множество поправок в процессуальное законодательство, ужесточена ответственность за коррупционное правонарушение. Введен пожизненный запрет на занятие любых должностей в государственных органах и организациях для лиц, ранее уволенных с работы за совершение коррупционного правонарушения. Все должны помнить, что совершившие какое-либо противоправное действие полностью лишаются всех привилегий.

Для реализации указанных новшеств законодательства, создан новый государственный орган, работа которого направлена на искоренение коррупции - Национальное бюро по противодействию коррупции. В сознании граждан нужно культивировать абсолютную нетерпимость к любого рода коррупционным проявлениям. Для этого нужно постоянно вести масштабную антикоррупционную пропаганду в Средствах массовой информации, с публикацией наглядных жизненных примеров.

Наше государство ведет целенаправленную работу по предупреждению и предотвращению коррупции. Казахстан - одно из первых государств СНГ, принявших антикоррупционное законодательство и присоединившихся к международным конвенциям по данному вопросу.

Одна из главных направлений государственной политики РК - борьба с коррупцией. На сегодняшний день, в Казахстане борьбе с коррупцией придан общегосударственный

статус, ведется широкомасштабная антикоррупционная компания совместно с общественными и политическими силами по пресечению и ограничению проявлений коррупции. Борьба с коррупцией в Казахстане определена в качестве одного из основных приоритетов государственной политики. Какие бы аспекты борьбы с правонарушениями не обсуждались на самых разных уровнях, обязательно одним из характерных признаков ее размаха является коррупция. [5].

Президент Республики Казахстана Касым-жомарт Токаев, говоря о борьбе с коррупцией, неоднократно подчеркивал, что без участия общества нельзя победить коррупцию и для Казахстана преодоление коррупции является одним из главных направлений государственной политики, приоритетность которого четко обозначена главой государства. [4].

Стратегия «Казахстан-2050»: Новый политический курс состоявшегося государства» возводит коррупцию в ранг прямой угрозы национальной безопасности и нацеливает государство и общество на объединение усилий в борьбе с этим негативным явлением[4].

Главный стратегический документ нашей страны, отражающий принципиальную позицию Казахстана по этому важному вопросу, служит основой антикоррупционной политики государства в предстоящие годы.

Общеизвестно, что коррупция ведет к снижению эффективности государственного управления, инвестиционной привлекательности страны, сдерживает поступательное социально-экономическое развитие.

Казахстан с первых дней государственной независимости целенаправленно и поэтапно следует курсу на создание эффективных, соответствующих мировым стандартам, институтов и механизмов противодействия коррупции.

В нашей стране действует современное антикоррупционное законодательство, основой которого являются законы «О противодействии коррупции (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.05.2023 г.)» и «О государственной службе Закон Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 416-V ЗРК.», реализуется ряд программных документов, образован специальный уполномоченный орган, комплексно реализующий функции в сфере государственной службы и противодействия коррупции, активно осуществляется международное сотрудничество в сфере антикоррупционной деятельности. [6].

Начиная с 2015 года реализуются государственные программы по борьбе с коррупцией, в рамках которых принимаются конкретные меры по устранению причин и условий возникновения коррупционных проявлений.

Действующий закон «О государственной службе» от 23 ноября 2015 года [6] и О мерах по дальнейшему совершенствованию этических норм и правил поведения государственных служащих Республики Казахстан

Указ Президента Республики Казахстан от 29 декабря 2015 года № 153. создали основу для формирования в Казахстане профессионального государственного аппарата, построенного на принципах подотчетности, прозрачности и меритократии. [7]

Создан специальный государственный орган, объединяющий в себе регуляторные и правоохранительные функции в сфере государственной службы и противодействия коррупции. Он призван не только регулировать вопросы организации и прохождения государственной службы и мониторинга чистоты государственного аппарата, но и наделен функцией предупреждения и профилактики коррупции, а также уголовного преследования лиц, совершивших коррупционные преступления.

При этом предупредительно-профилактическая деятельность является приоритетной для вновь созданного органа.

Успешно реализуется принцип неотвратимости наказания. Чиновники, уличенные в совершении коррупционных деяний, невзирая на занимаемые должности и ранги, несут ответственность по всей строгости закона. [3].

Антикоррупционной стратегии Республики Казахстан на 2015–2025 годы (Сноска. Содержание с изменением, внесенным Указом Президента РК от 27.05.2020 № 341)

Приняты комплексные меры по развитию сферы государственных услуг и информатизации работы государственного аппарата, сокращающие прямые контакты чиновников с гражданами и минимизирующие условия для коррупционных явлений. Предпринимаемые меры по повышению уровня жизни граждан, росту национальной экономики, улучшению условий ведения бизнеса, правовой грамотности и социальной активности населения, внедрению электронного правительства, позволившие Казахстану войти в число 50-ти наиболее конкурентоспособных стран мира, также создают предпосылки для формирования культуры законопослушания и общепринятых антикоррупционных моделей поведения. Вместе с тем решение стратегических задач по дальнейшему росту экономики, повышению благосостояния народа, воплощению в жизнь амбициозной задачи по вхождению в число тридцати наиболее конкурентоспособных стран мира, требует принятия новых системных мер, основанных на модернизации антикоррупционной политики государства и повышения роли институтов гражданского общества в ее реализации, что позволило бы максимально минимизировать коррупционные проявления. В этой связи на данном этапе есть необходимость принятия нового программного документа государства, определяющего стратегию противодействия коррупции (далее – Стратегия или Антикоррупционная стратегия). Поэтому государство будет и дальше принимать все меры и создавать условия, при которых использование служебных полномочий в корыстных целях будет невыгодным и невозможным. [9]

Для снижения уровня коррупции в государственном аппарате предусматривается дальнейшее поэтапное повышение заработной платы и социальных льгот чиновников по мере расширения финансовых возможностей государства. Эта задача актуализируется и с учетом того, что оплата труда государственных служащих пока остается недостаточно конкурентоспособной по сравнению с частным сектором. Неподкупность государственных служащих и прозрачность их деятельности – основа успешности антикоррупционной политики. [9]

Антикоррупционная этика и культура казахстанского общества должна формироваться в контексте идеологии «Мәңгілік ел». Гармоничное сочетание традиционных духовных ценностей и лучших международных стандартов позволит воссоздать каноны правомерного поведения граждан. [8]

Осознание и неприятие коррупции как чуждого национальной культуре явления – основа антикоррупционной культуры нашего общества.

Казахстан будет расширять и углублять международное сотрудничество в вопросах противодействия коррупции.

Эффективная внешнеполитическая деятельность Казахстана как полноправного субъекта международного права, результатом которой является в том числе присоединение к Конвенции ООН против коррупции (от 31 октября 2003 года) к другим документам в этой области, обеспечивает активное участие нашей страны в процессах международного противодействия коррупции. [7]

С одной стороны, это создает стимулы для использования лучшей антикоррупционной практики, с другой – расширяет возможности сотрудничества с зарубежными странами. Нашим государством заключен целый ряд соглашений по оказанию взаимной правовой помощи, экстрадиции преступников и возврату активов.

Совершенствованию нашей антикоррупционной политики будет способствовать и взаимодействие с Европейским Союзом, использование зарубежного опыта, но с учетом нашей специфики и национального законодательства.

Требуют особого внимания офшорные зоны, через которые выводится за рубеж и легализуется капитал, в том числе нередко сомнительного происхождения. Подписание соответствующих международных соглашений и договоров позволит обеспечить прозрачность деятельности офшорных компаний.

Будет продолжена практика проведения международных антикоррупционных мероприятий, участия в авторитетных международных организациях. Наша страна намерена оставаться авторитетной диалоговой площадкой для обсуждения вопросов борьбы с транснациональной коррупцией.

Как отметил глава государства Касым-Жомарт Токаев « понятия Справедливый Казахстан и «Адал азамат» как основополагающие ценности должны всегда стоять в одном ряду. По сути, там, где нет ответственности, никогда не будет справедливости. Если каждый человек будет ответственным гражданином, у которого слова не расходятся с делом, то в стране восторжествует справедливость».

Список литературы:

1. Концепция правовой политики Республики Казахстан до 2030 года. Утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года № 674.
2. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года (с изменениями и дополнениями от 01.01.2023)). <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000410>
3. Закон Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года №416-в ЗРК "О государственной службе Республики Казахстан" (с изменениями и дополнениями от 12.07.2023). <http://www.zakon.kz>
4. Стратегический план развития в редакции Указа Президента РК от 26.02.2021 № 521.
в соответствии с Указом Президента РК от 13.04.2023 № <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1800000636>
5. Закон Республики Казахстан от 18 ноября 2015 года № 410-V ЗРК "О противодействии коррупции". <http://www.zakon.kz>
6. Закон Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 416-V ЗРК. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000416>
7. О мерах по дальнейшему совершенствованию этических норм и правил поведения государственных служащих Республики Казахстан
Указ Президента Республики Казахстан от 29 декабря 2015 года № 153. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U150000015>
8. О ратификации Конвенции Организации Объединенных Наций против коррупции
Закон Республики Казахстан от 4 мая 2008 года N 31-IV. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z080000031>
9. Положение об Агентстве Республики Казахстан по противодействию коррупции (Антикоррупционной службе), утвержденное Указом Президента РК от 22 июля 2019 года № 74. <http://www.zakon.kz>

Касенова В.А. студент группы СПД 21-4

Жакудаев Д.А. Начальник отдела межведомственной координации и профилактики
Управления по противодействию наркопреступности, Департамента полиции
Карагандинской области, подполковник полиции, доктор философии (PhD), г. Караганда,
Республика Казахстан

Кошегулов Б.Б., Научный руководитель: к.ю.н., доцент, Карагандинский
университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан

РАЗВИТИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН ПО ПРОТИВОДЕЙСТВИЮ ЭКСТРЕМИЗМУ

Преамбула Конституции Республики Казахстан начинается с весьма важных и актуальных положений: «Мы, народ Казахстана, объединенный общей исторической судьбой, созидавая государственность на исконной казахской земле, сознавая себя миролюбивым гражданским обществом, приверженным идеалам свободы, равенства и согласия, желая занять достойное место в мировом сообществе, осознавая свою высокую ответственность перед нынешним и будущими поколениями, исходя из своего суверенного права...» [1].

К сожалению, данные устремления на мирное сосуществование представителей различных национальностей, вероисповеданий и т.п. весьма нестабильны в связи с наличием такой опаснейшей группы преступлений, как преступления экстремистской направленности. Идеология религиозного радикализма и экстремизма проникает в общественное сознание путем массированного информационно-психологического воздействия через глобальные информационно-коммуникационные сети, включая интернет-пространство, современные электронные программные приложения. В связи с этим борьбе с экстремизмом и терроризмом наше государство уделяет особое внимание.

В этих условиях действующая система требует совершенствования для эффективного устранения условий (факторов), способствующих распространению радикальной религиозной идеологии, а также для пресечения экстремистских и террористических проявлений [2].

26 июня 1998 года был принят Закон Республики Казахстан от № 233-І «О национальной безопасности Республики Казахстан» который регулирует правовые отношения в области национальной безопасности Республики Казахстан и определяет содержание и принципы обеспечения безопасности человека и гражданина, общества и государства, систему, цели и направления обеспечения национальной безопасности Республики Казахстан. В соответствии со ст. 6 п. 8 данного Закона, терроризм, экстремизм и сепаратизм в любых их формах и проявлениях относится к основным угрозам национальной безопасности [3].

В связи с этим государством проведена большая работа по созданию правовой основы противодействия экстремизму. Правовой основой деятельности по противодействию экстремизму, определяющей правовые и организационные основы, порядок деятельности государственных органов и организаций независимо от форм собственности, а также права, обязанности и гарантии граждан в связи с осуществлением противодействия экстремизму, является Закон Республики Казахстан «О противодействии экстремизму» от 18.02.2005 г. [4].

Данным Законом определяются правовые и организационные основы противодействия экстремизму в целях защиты прав и свобод человека и гражданина, основ конституционного строя, обеспечения суверенитета Республики Казахстан, целостности, неприкосновенности и не отчуждаемости ее территории, национальной безопасности.

Несомненно, принятие Закона РК «О противодействии экстремизму» является значительным событием не только в правовой сфере, но и в жизни общества и государства в целом. Системный, целенаправленный документ предназначен для придания эффективности той деятельности, которая велась с большим или меньшим успехом и до издания этого Закона как на основе правовых актов советского времени, так и с введением в действие с 1 января 2015 г. новых Уголовного и Уголовно-процессуального кодексов Республики Казахстан. Ответственность за экстремистские преступления в Уголовном кодексе Республики Казахстан от 3 июля 2014 года предусмотрена в 12 нормах. В соответствии со ст. 3 ч. 39 под экстремистскими преступлениями – следует считать деяния, предусмотренные [статьями 174, 179, 180, 181, 182, 184, 258, 259, 260, 267, 404](#) (частями второй и третьей) и 405 настоящего Кодекса[5].

С 1 декабря 2000 года создан Антитеррористический центр государств - участников СНГ. 7 октября 2002 года в г. Кишиневе Советом глав государств СНГ было принято решение о создании отделения Антитеррористического центра государств-участников СНГ по Центрально-азиатскому региону с дислокацией в г. Бишкеке. В контексте обеспечения безопасности Центрально-азиатского региона при использовании потенциала Содружества Независимых Государств в 2001 году была создана Коллективные силы быстрого реагирования ЦАР в рамках реализации Договора о коллективной безопасности 1992 года.

В декабре 2003 года распоряжением Президента РК создан Антитеррористический центр Комитета национальной безопасности для более эффективной работы всех силовых структур в борьбе с проявлениями терроризма и религиозного экстремизма [6]. В июне 2013 года указом Президента упразднен Антитеррористический центр Комитета национальной безопасности и утверждено положение об Антитеррористическом центре Республики Казахстан [7].

На территории Казахстана запрещены организации, деятельность которых носит террористический характер. В период с 2004 по 2024 годы Верховный суд запретил в Казахстане 22 организации, признанных террористическими и экстремистскими с запретом деятельности на территории Республики Казахстан. Ниже приводится перечень террористических и экстремистских организаций, представляющих угрозу безопасности государств-членов Организации Договора о коллективной безопасности (в части, касающейся Республики Казахстан): «Аль-Каида», «Исламское движение Восточного Туркестана», «Исламское движение Узбекистана», «Курдский Народный конгресс», «Асбат аль-Ансар», «Братья мусульмане», «Движение Талибан», «Боз гурд», «Жамаат моджахедов Центральной Азии», «Лашкар-е Тайба», «Общество социальных реформ», Организация «Хизб-ут - Тахрир», «АУМ Синреке», «Организация освобождения Восточного Туркестана», «Исламская партия Туркестана», «Джунд-аль-Халифат», РОО «Сенім. Білім. Өмір», «Таблиги джамагат», «Ат-такфир-уаль-хиджра», «Исламское государство» (ИГ, ИГИЛ, ДАИШ, ИГИШ), «Фрон-ан-Нусра» (Джабхат-ан-Нусра), «Йакын Инкар» [8].

Важную роль в осуществлении профилактики и контроля за деятельностью в Казахстане религиозных экстремистских организаций, а также предотвращении их распространения сыграл принятый 28 августа 2009 года Закон Республики Казахстан № 191-IV «О противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма» [9].

В соответствии с этим Законом был создан специальный уполномоченный орган – Комитет по финансовому мониторингу Министерства финансов Республики Казахстан, данный орган осуществляет руководство в сфере противодействия легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма, а также в сфере предупреждения, выявления, пресечения, раскрытия и расследования уголовных и административных правонарушений, отнесенных законодательством Республики Казахстан к ведению этого органа, и иные функции в соответствии с законодательством Республики Казахстан [10].

В целях приведения государственной системы противодействия терроризму и экстремизму в соответствие с международными нормами и принципами 8 апреля 2010 года был принят Закон РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам противодействия терроризму». Этим Законом были внесены коррективы в 5 кодексов и 11 законов Республики Казахстан, регулирующих религиозное законодательство, в том числе правила осуществления религиозной деятельности, финансирования религиозных организаций и т.д. [11].

Теоретико-методологические разработки, связанные с необходимостью ведения структурированной политики в данном направлении, появились как реакция государства на акты терроризма 2011-2012 гг. Поскольку эти преступления лицами, принимающими решение, ассоциировались с религиозным подтипом экстремизма, изменения в

законодательстве коснулись и регулирования взаимоотношений государства и религиозных объединений.

Основным нормативным актом, определяющим правовой статус религиозных объединений до 2011 года являлся Закон Республики Казахстан «О свободе вероисповедания и религиозных объединениях» от 14 февраля 1992 г. Являясь одним из самых старых законов на постсоветском пространстве, закон, по сути, воспроизводил положения закона СССР от 1 октября 1990 г. «О свободе совести и религиозных организациях» и носил очень либеральный характер [12].

11 октября 2011 года был издан Закон Республики Казахстан № 483-IV «О религиозной деятельности и религиозных объединениях» который заменил Закон Республики Казахстан «О свободе вероисповедания и религиозных объединениях» от 14 февраля 1992 г. Данный Закон закрепил равенство всех религиозных объединений перед законом, отделение государства и школы от религиозных объединений. В соответствии с законом, все религиозные объединения делятся на религиозные управления (центры), местные религиозные объединения (общины), духовные учебные заведения, монастыри. Закон также допускает возможность создания других видов религиозных объединений религиозными управлениями (центрами). Также данный Закон установил более жёсткие рамки в части регистрации деятельности религиозных объединений, а также миссионерской деятельности, а именно если граждане желают получить статус юридического лица для своей организации, они должны представить документы в Комитет регистрационной службы и оказания правовой помощи Министерства юстиции или его органы на местах, которые в течение 10 рабочих дней обязаны произвести регистрацию или отказать в регистрации. Основанием для отказа в регистрации может быть несоответствие учредительных документов закону и нарушение установленного порядка образования [13].

Указом Главы государства от 24 сентября 2013 года № 648 утверждена Государственная программа по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан на 2013-2017 годы. Государственная программа разработана в соответствии с поручением Главы государства, озвученным 14 декабря 2012 года в Послании народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» [14].

Постановлением Правительства Республики Казахстан от 15 марта 2018 года № 124 была утверждена Государственная программа по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан на 2018 - 2022 годы» [15].

Основной целью данных программ является обеспечение безопасности человека, общества и государства посредством предупреждения проявлений религиозного экстремизма и предотвращения угроз терроризма. Достижение этой цели было обеспечено совершенствованием мер профилактики религиозного экстремизма и терроризма, повышением эффективности выявления и пресечения указанных проявлений, а также совершенствованием системы мер минимизации и ликвидации последствий экстремистской и террористической деятельности. В целом реализация Государственной программы позволяет укрепить общегосударственную систему противодействия религиозному экстремизму и терроризму.

Таким образом, на законодательном уровне Республикой Казахстан принимаются все необходимые меры по противодействию экстремизму в соответствии с современными реалиями.

Список использованной литературы

- 1 Конституция Республики Казахстан. Конституция принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года // <http://adilet.zan.kz/rus/>
- 2 Указ Президента Республики Казахстан от 24 сентября 2013 года № 648 «О Государственной программе по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан на 2013 - 2017 годы» // [http://adilet.zan.kz/rus.](http://adilet.zan.kz/rus/)

- 3 Закон Республики Казахстан от 26 июня 1998 года № 233-I «О национальной безопасности Республики Казахстан» // <http://adilet.zan.kz/rus>.
- 4 Закон Республики Казахстан от 18 февраля 2005 года № 31-III «О противодействии экстремизму» // <http://adilet.zan.kz/rus>.
- 5 Уголовный кодекс Республики Казахстан: Практическое пособие. – Алматы: «Издательство «Норма-К», 2020.
- 6 Распоряжение Президента Республики Казахстан от 29 декабря 2003 года № 435 «Об Антитеррористическом центре Комитета национальной безопасности Республики Казахстан». // <http://adilet.zan.kz/rus>.
- 7 Указ Президента Республики Казахстан от 24 июня 2013 года № 588 «Об утверждении Положения об Антитеррористическом центре Республики Казахстан» // <http://adilet.zan.kz/rus>.
- 8 Перечень террористических и экстремистских организаций, представляющих угрозу безопасности государств-членов Организации Договора о коллективной безопасности (в части, касающейся Республики Казахстан) (<http://knb.kz/ru/antiterror/atc/article.htm?id=10321708@cmsArticle>).
- 9 Закон Республики Казахстан от 28 августа 2009 года № 191-IV «О противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма» // <http://adilet.zan.kz/rus>.
- 10 Приказ Министра финансов Республики Казахстан от 10 октября 2014 года № 430 «Об утверждении Положения о Комитете по финансовому мониторингу Министерства финансов Республики Казахстан» // <http://adilet.zan.kz/rus>.
- 11 Закон Республики Казахстан от 8 апреля 2010 года № 266-IV «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам противодействия терроризму» // <http://adilet.zan.kz/rus>.
- 12 Закон Республики Казахстан «О свободе вероисповедания и религиозных объединениях» от 14 февраля 1992 // <http://adilet.zan.kz/rus>.
- 13 Закон Республики Казахстан № 483-IV «О религиозной деятельности и религиозных объединениях» // <http://adilet.zan.kz/rus>.
- 14 Указ Президента Республики Казахстан от 24 сентября 2013 года № 648 «О Государственной программе по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан на 2013 - 2017 годы» // <http://adilet.zan.kz/rus>.
- 15 Постановление Правительства Республики Казахстан от 15 марта 2018 года № 124 «Об утверждении Государственной программы по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан на 2018 - 2022 годы». // <http://adilet.zan.kz/rus>.

Касимова Д.Н., Ю-23-1к ФП магистранты,
 Ғылыми жетекшісі- PhD докторы, доцент Қаржасова Г.Б.
 Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ЗАҢДЫЛЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІКТІ ДАМУ: ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ӘДІЛЕТТІ ҚОҒАМҒА АПАРАР ЖОЛ

Қазіргі әлемде әділдік пен теңдікке ұмтылу қоғам дамуының негізгі аспектісі болып табылады. Қазақстанда осы мақсатқа қол жеткізудің маңызды құралдарының бірі - заң жауапкершілігін ілгерілетуге бағытталған заңнаманы реформалау. Елімізде анағұрлым әділ және тең құқылы қоғам құруға бағытталған құқықтық жүйені нығайту және соған сәйкес жауапкершілікті арттыру мәселелері бірінші орынға шығады. Ол үшін еліміздегі қазіргі құқықтық реформалардың рөлін зерттеу қажет. Заңды жауапкершілік дегеніміз-заңдар мен нормаларды сақтау, сондай-ақ оларды бұзғаны үшін салдарларды орындау міндеті [1, 13-

156.]. Құқықтың әртүрлі салаларында қолданылатын жауапкершілік шаралары біртұтас сипатқа, бірыңғай функциялар мен мазмұнға ие. Бұл жауапкершіліктің бірыңғай тұжырымдамасын жалпы құқықтық категория ретінде тұжырымдауға мүмкіндік береді. Қазақстан контекстінде бұл жеке және заңды тұлғалардың, кәсіпкерлердің, сондай-ақ мемлекеттік мекемелердің заңнаманы сақтағаны үшін жауапкершілігін қамтиды. Әлсіз заңды жауапкершілік көбінесе әділ қоғам құруға кедергі болады. Ол келесі формаларда көрінеді:

- Заңдарды сақтамау: азаматтар, лауазымды тұлғалар, бизнес өкілдері.
- Сыбайлас жемқорлық: мемлекеттік институттарға деген сенімге нұқсан келтіреді және ресурстарды тиімді бөлуге жол бермейді.
- Бизнесіне жосықсыз жүргізу: тұтынушыларды алдау, салық төлемеу және басқа да құқық бұзушылықтарға әкеледі.
- Жазасыздық: құқық бұзушылықтарға рұқсат берілген деген атмосфераны тудырады және заңға деген сенімге нұқсан келтіреді.

Заңды жауапкершілікті күшейтуге бағытталған заң реформасы қоғам үшін бірқатар артықшылықтар әкелетін, мемлекет пен қоғамның бірлескен күш-жігерін қажет ететін ұзақ және ауыр процесс. [1, 13-156.]

Біріншіден, бұл құқықтық тәртіпті нығайтуға және азаматтардың сот төрелігіне деген сенімін арттыруға ықпал етеді. Бұл мәселеге кешенді көзқарас жағдайында ғана Қазақстанда әділ және тең құқылы қоғам құруға қол жеткізуге болады. Осыған орай, Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі құқықтық саясатының тұжырымдамасы Мемлекеттік жоспарлау жүйесінің ұлттық құқықты, құқық қорғау және сот жүйелерін, сыртқы саяси және сыртқы экономикалық қызметті дамытудың, сондай-ақ құқықтық білім беру мен құқықтық насихаттың басым бағыттарын айқындайтын құжаты жарияланған болатын. 2010 жылдан бастап 2020 жылды қоса алғандағы кезеңге арналған Құқықтық-саясат тұжырымдамасын іске асыру шеңберінде халықтың әл-ауқатын жақсартуға, экономикалық өсуді ұлғайтуға және білім беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік қорғау мен жұмысқа орналастыру саласындағы бірқатар мәселелерді шешуге бағытталған мемлекеттік басқару моделін жетілдіруге мүмкіндік берген қазақстандық құқықтық жүйені жаңғырту бойынша шаралар қабылданды. Онда қойылған мақсаттар мен оларды іске асыру шаралары "Қазақстан - 2050" стратегиясымен және одан әрі мемлекеттік дамудың басты бағдары болып табылатын «Ұлт жоспарымен» толық сәйкес келеді. [2].

Екіншіден, бұл кәсіпкерлікті дамытуға және инвестициялар тартуға жағдай жасайды, өйткені инвесторлар құқықтық ортаның тұрақтылығына баса назар аударады. Осыған орай құқықтық реттеудің тиімділігі кез келген елдің бәсекеге қабілеттілігінің және оның шетелдік инвесторлар үшін тартымдылығының маңызды элементі болып табылады. Көптеген елдер заңды жауапкершілікті күшейтуге бағытталған заңнамалық реформаларды сәтті жүзеге асырды. Мысалы, Германиядағы Реттеуді бақылау жөніндегі ұлттық кеңес әртүрлі мемлекеттік органдар ұсынатын нормативтік құқықтық актілерді қабылдау нәтижесінде туындайтын болжамды салдарды бағалауды қарайтын қадағалау жөніндегі тәуелсіз орган ретінде әрекет етеді. Сингапурда "ақылмен реттеу" жөніндегі комитет құрылды, ол Үкімет құрамына кіретін ведомстволар қабылдайтын барлық актіні үнемі қайта қарауды қамтамасыз етеді және қажет болған жағдайда, оларды өзгертуге бастама жасайды. Грузиядағы Парламент хатшысы Президент Әкімшілігіндегі, Үкіметтегі және нормашығармашылық саясатқа жауапты министрліктердің әрқайсысындағы арнайы уәкілетті лауазым болып табылады. Оң шетелдік тәжірибе де жүргізілетін құқықтық саясат бірмәнді тұжырымдалған қағидаттарға, оның ішінде дәйектілік, болжамдылық және ашықтық қағидаттарына негізделуге, сондай-ақ нақты мақсаттарды көздеуге тиіс екенін көрсетеді. Мұндай қағидаттарды іс жүзінде енгізу мүдделі тұлғалармен проактивті консультацияларға, сондай-ақ нормативтік құқықтық актілерде қағидалардың түсінікті жазылуына баса назар аудара отырып, заңнамаға өзгерістер мен толықтырулар енгізудің

реттелген рәсімдерінен көрініс табады, бұл енгізілетін реттеу қолданылатын азаматтардың өз ұстанымын білдіруіне мүмкіндік береді. [3].

Үшіншіден, заң реформасы демократияның дамуына және әділетті қоғамның негізі болып табылатын адам құқықтарын қорғауға ықпал етеді. Басты құндылықтары азаматтар мен олардың әл-ауқаты болып табылатын мемлекеттік басқарудың сервистік және "адамға бағдарланған" моделін қалыптастыру мемлекеттік басқару жүйесінде елеулі трансформациялық өзгерістер жүргізуді талап етеді. Қоғамның қанағаттану деңгейін арттыруға бағытталған саясат әкімшілік құқықты дамытудың аса маңызды бағдарына айналуға тиіс, бұл азаматтардың құқықтарын неғұрлым тиімді қамтамасыз ету үшін мемлекеттік функцияларды қайта қарауды негіздейді. Заң жүйесіне электрондық үкімет пен цифрлық технологияларды енгізу құқық қолдану практикасының ашықтығы мен тиімділігін арттыруы мүмкін. Сондай-ақ, заңдардың орындалуын бақылау және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес институттарын нығайту жолында маңызды болып табылады.

Еліміздегі нормативтік құқықтық актілермен келісу рәсімі оңтайландыруды және автоматтандыруды қажет етеді. Құқықтық саясаттың ашықтығы реттеудің адресаттары болып табылатын барлық тараптардың мүдделерін ескеруді қамтамасыз ететін жаңа институттарды дамыту және қалыптастыруды қоса алғанда "Халық үніне құлақ асатын мемлекет" тұжырымдамасына сәйкес мүдделі тараптардың көптеген қол жеткізу нүктелерін қалыптастыру нәтижесінде жүргізіліп жатқан реформаларға деген сенімді арттыруға мүмкіндік береді. Осы қағидатты қолдану неғұрлым оңтайлы шешім қабылдауға ықпал етеді, құқықтық реттеуді жүзеге асыру процесінде кездейсоқ шешімдердің әсер ету дәрежесін төмендетуге көмектеседі, сондай-ақ оның табысты болуының негізгі факторына айналады. "Халық үніне құлақ асатын мемлекет" тұжырымдамасы нормативтік құқықтық актілерді әзірлеу және талқылау процесіне азаматтар мен ұйымдарды тарту үшін диалог алаңдарының көбірек санын құру қажеттігін айқындайды. Осыған орай нормативтік құқықтық актілердің жобаларын әзірлеу және қарау рәсімдерінің ашықтығын қамтамасыз ететін, сондай-ақ азаматтарға жүргізіліп жатқан саясатты қалыптастыруға нақты қатысуға мүмкіндік беретін қосымша тетіктерді әзірлеу маңызды. [3].

Қазақстандағы құқықтық жауапкершілікті күшейту бағытындағы заңнаманы реформалау неғұрлым әділ және тең құқықты қоғамды қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Еліміздің тұрақты дамуына ықпал ететін берік және әділ құқықтық орта құру үшін мемлекеттің, бизнестің және азаматтық қоғамның бірлескен күш-жігерін талап етеді.

Конституциялық заңнамамен және барлық билік тармақтарының қызметін реттеу арқылы саяси жүйенің "Мықты Президент - ықпалды Парламент - есеп беретін Үкімет" формуласы қамтамасыз етілуге тиіс. Заңды жауапкершілікті дамыту-бұл Қазақстанның болашағына салынған инвестиция. Құқықтық жүйе неғұрлым күшті болса, қоғам соғұрлым әділ және әл-ауқатты болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Н.С.Ахметова, М.С.Қайырбек. ЗАҢДЫ ЖАУАПКЕРШІЛІК ҰҒЫМЫНА ЗАМАНАУИ КӨЗҚАРАСТАР // М.: Издательство БЕК - 2002. — С.13-15.
2. "Қазақстан-2050" Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты
3. Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 15 қазандағы № 674 Жарлығы. Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы

Каржасов Н.Т., Ю-22-1к ФП магистранты, Бирманова А.И.,
Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің PhD докторы
Ғылыми жетекшісі- PhD докторы, доцент Рахимгулова М.Б.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ҚЫЛМЫСТАРДЫҢ ҚАЙТАЛАНУЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ КӨПТІГІНІҢ НЫСАНЫ РЕТІНДЕ

Рецидив, латын тілінен аударғанда «recidivus», «қайту» дегенді білдіреді. Т.А. Лесниевский-Костареваның анықтамалық сөздігіне сәйкес, «рецидив-бұл қылмыстардың қайталануының бір түрі, ол өз кезегінде қылмыстардың көптігінің формасын құрайды».

«Қылмыстардың қайталануы, ҚК-нің 14-бабының 1-бөлігіне сәйкес, егер адам бұрын ауыр қылмыс жасағаны үшін бас бостандығынан айыруға сотталған болса, адамның ауыр қылмыс жасауы болып табылады» [1].

Заң шығарушы берген анықтамадан қайталанудың осы түрінің келесі белгілерін бөліп көрсету қажет:

- қайталану кезінде, қайталану және нақты жиынтық сияқты, адам екі немесе одан да көп әрекеттерді жасайды, олардың әрқайсысы қылмыстың тәуелсіз құрамын құрайды;
- рецидивті тек ауыр және аса ауыр қылмыстар құрайды;
- алдыңғы қылмыс үшін адамның соттылығы бар;
- бұл соттылық алынбауы немесе өтелмеуі тиіс, сондай-ақ он сегіз жасқа дейінгі қылмыстар үшін соттылығы ескерілмейді.

Қылмыстық-құқықтық реттеудің тиімділігі мәселесі құқық нормалары мен институттарының нәтижелерін анықтаумен ғана емес, сонымен бірге осы құқық нормасын (институтын) тудырған және оған белсенді әсер ететін барлық жағдайлар мен факторларды зерттеумен байланысты. Көбінесе бұл жағдайлар мен факторлар қылмыспен күресудің жалпы теориясының тақырыбына жатады.

Оқиғаларды (фактілерді, құбылыстарды) жіктеу дегеніміз – кез-келген жалпы белгіні қолдана отырып, жалпы массадан жеке топтарға (категорияларға) тек өзіне тән белгілері бар топтарды бөліп алу. Қылмыстарға қатысты бұл олардың топтарға (санаттарға) бөлінуін білдіреді, олардың саны мен қылмыстық-құқықтық маңызы әртүрлі санаттарға жататын қылмыс жасаған адамдарға қатысты қолданылатын құқықтық институттардың жиынтығымен анықталады.

Қасақана қылмыстардың жіктелуі ұғымдар көлемін бөлу туралы логика ережелеріне сәйкес келуі керек. Бірінші Ережеге сәйкес бір классификацияда бірдей негізді қолдану қажет – бірыңғай жіктеу критерийі қажет. Бұл қылмыстарды санаттарға бөлу бір белгіге негізделуі керек дегенді білдіреді. Бұл белгі табиғатта маңызды, объективті болуы керек.

Екінші ереже жіктеу мүшелерінің көлемін жіктелетін құбылыстың көлеміне теңестіруді талап етеді. Қасақана қылмыстарды жіктеуге қатысты бұл кез-келген заңсыз әрекет, қай категорияға жататынына қарамастан, оған тән барлық қасиеттері мен салдары бар қылмыстың жалпы тұжырымдамасы шеңберінде болуы керек дегенді білдіреді. Жіктеу барлық қасақана қылмыстарды қамтуы керек және қасақана қылмыс туралы жалпы түсінік беруі керек.

Логиканың үшінші ережесі жіктеу мүшелерінен бір-бірін жоққа шығаруды талап етеді. Басқаша айтқанда, қасақана қылмыстардың әр санаты нақты анықталуы керек, өзінің белгілі бір көлемі, өзіндік ерекшелігі болуы керек; әр санаттың мәні бір мәнді болуы керек, ал қылмыстық-құқықтық салдарлардың шеңбері қасақана қылмыстардың әр санаты үшін қатаң анықталуы керек. Бұл ереже қасақана қылмыстардың жекелеген санаттары арасындағы айырмашылықты қоспағанда, қасақана қылмыстың жалпы белгілеріне байланысты олардың бірлігін көрсетеді. Қасақана жасалған қылмыстардың әр санаты құқықтың әртүрлі салалары үшін бірдей мәнге ие болуы керек: қылмыстық, түзеу-еңбек және т. б.

Жіктеу дәйекті, үздіксіз болуы керек-тұжырымдаманың көлемін бөлу туралы логиканың төртінші ережесі. Кеңестік қылмыстық заңнаманы осы ереже тұрғысынан талдау қасақана ауыр және үлкен қоғамдық қауіп төндірмейтін қылмыстар санаттары

арасында алшақтықтың бар екендігін көрсетеді. Бұл алшақтықты, көптеген ғалымдардың пікірінше, қасақана қылмыстың тағы бір санатын бөліп көрсету арқылы жоюға болады.

Соңғы логикалық ереже-бөлудің негізі нақты және нақты болуы керек-қарастырылып отырған мәселеге қатысты, бұл белгісіз критерийді қолдану, тіпті барлық басқа ережелерді сақтай отырып, бүкіл жіктеудің дұрыстығын жоққа шығарады, ал ғылыми құндылық пен практикалық маңыздылық нөлге дейін төмендейді.

Сонымен, барлық қылмыстардың жалпы материалдық белгісі-қоғамдық қауіп. Әр түрлі қылмыстарда оның сипаты мен дәрежесі бірдей емес, және бұл біртұтас субъектімен оларды белгілі бір топтарға (категорияларға) бөлуге, олардың ауырлығы бойынша жеке қылмыстар арасындағы айырмашылықтарды анықтауға мүмкіндік береді. Барлық қылмыстардың мәнін, олардың бірлігін көрсететін және олардың арасындағы айырмашылықты жоққа шығармайтын қоғамдық қауіп қасақана қылмыстарды белгілі бір топқа (санатқа) жіктеуге мүмкіндік беретін критерий болады.

Рецидивтерді жіктеудің мақсаты жіктеу негіздерін алдын-ала анықтайды. Рецидивтерді мынадай негіздер бойынша жіктеуге болады: сотталғанға дейін және одан кейін рецидивист жасаған қылмыстардың сипаты мен қоғамдық қауіптілік дәрежесі бойынша; соттылық сипаты бойынша; қылмыстардың қайталануының сандық сипаттамасы бойынша; рецидив құрамының сотталғанға дейін жасалған қылмыс құрамымен арақатынасы бойынша.

Рецидив пен рецидивистің қоғамдық қауіптілігінің маңызды көрсеткіші-рецидивист жасаған қылмыстардың сипаты мен қоғамдық қауіптілік дәрежесі. Қылмыстар неғұрлым ауыр болса, кінәлі соғұрлым қауіпті болады.

Рецидивист жасаған қылмыстардың ауырлығына байланысты теорияда ауыр және онша ауыр емес қылмыстардың қайталануы ажыратылады. Осы негіз бойынша қайталанулардың неғұрлым бөлшек жіктелуі мүмкін. Адамды қауіпті рецидивист деп танудың негіздерін айқындау кезінде заң (ҚР ҚК 14-бабы) Аса ауыр, ауыр және онша ауыр емес пре-сатылардың қайталануын ажыратады.

Теорияда олар көбінесе пенитенциарлық рецидив ұғымын қолданады. Бас бостандығынан айыруды өтеген адам тарапынан бас бостандығынан айыру түріндегі жаза қайтадан тағайындалатын қайталану пенитенциарлық болып саналады. Қолданыстағы заңнамада рецидивтің осы түрін ғана білдіретін бірқатар нормалар бар.

Әдебиеттерде белгілі бір критерийлерге негізделген қайталану түрлерінің әртүрлі біліктілігі келтірілген. Сонымен, В.П. Малков рецидивті құрайтын қылмыстардың сипатына байланысты А) бірдей қылмыстардың қайталануын; б) біртекті қылмыстардың қайталануын; в) жалпы рецидивті ажыратады [2, 27].

А.М. Яковлев қайталанудың жекелеген түрлерін бірнеше негіздер бойынша ажыратады. Сонымен, жасалған қылмыстардың сипатына байланысты ол жалпы және арнайы рецидивті ажырата білді: қоғамдық қауіптілік дәрежесіне байланысты – ауыр қылмыстардың қайталануы және онша қауіпті емес қылмыстардың қайталануы; соттылықтың санына байланысты – қайталанудың қарапайым және күрделі түрлері. Сонымен қатар, А.М. Яковлев қайталану түрлеріне нақты қайталануды да жатқызған [3, 104].

К.А. Панко, жоғарыда аталған рецидив түрлерінен басқа, жазаны өтегенге дейін және оны өтегеннен кейін қайталануды, сондай-ақ абайсыз қылмыстардың қайталануын атайды [4, 67].

П.Ф. Гришанин ауыр және онша ауыр емес қылмыстардың қайталануы сияқты қайталану түрлерінің болуын мойындайды; қарапайым (бір реттік) және күрделі (көп реттік), сондай-ақ бірдей, біртекті және гетерогенді қылмыстардың қайталануы. Соңғысын бөлектеу үшін ол «рецидивтің құрамы мен сотталғанға дейін адам жасаған қылмыс құрамының арақатынасын» қарастырды [5, 28].

Жекелеген авторлар, жоғарыда аталған рецидив түрлерінен басқа, пенитенциарлық рецидивті де ажыратады, бұл жазаның сол түрі қайтадан тағайындалатын бас

бостандығынан айыру жазасын өтеп жатқан адамның жаңа қылмыс жасағанын түсінеді [6, 362].

В.Ф. Шмелев рецидивте екі мағынаны қарастырады: 1) соттылығы бар адамның жаңа қылмыс жасауында көрінетін көптіктің ерекше түрі ретінде және 2) әрекеттің біліктілік ерекшелігі ретінде. Қылмыстардың қайталануының маңыздылығына осындай көзқараспен оны жіктеуге неғұрлым жемісті көзқарас мүмкін. Атап айтқанда, рецидивтің екінші мағынасында В.Ф. Шмелев оның түрлерін анықтады: а) бірдей қылмыстың қайталануы; б) біртекті және гетерогенді қылмыстың қайталануы және в) ерекше қауіпті рецидив [7, 59].

Жаңадан жасалған қылмыстардың жиынтығы кезінде қайталану түрі жаңадан жасалған әрбір қылмысқа қатысты белгіленеді, өйткені қолданыстағы заңнамаға сәйкес қайталану қылмыскерді емес, қылмысты сипаттайды, ал қайталанудың кіші түрлері қылмыс санаты бойынша бір-бірінен ерекшеленуі мүмкін. Егер бір үкім бойынша бірнеше өтелмеген соттылығы бар адам (қылмыстар жиынтығы) бір немесе бірнеше қылмыс жасаса, онда қайталану түрін анықтаған кезде ең ауыр қылмыс үшін соттылық қана ескеріледі, өйткені қалған соттылықтар жаңадан жасалған ең ауыр қылмыс үшін соттылықтан туындаған қайталанудың кіші түрімен жұтылатын қайталанудың аз қауіпті түрлерін құрайды.

Рецидивтің құқықтық салдары:

1) соттылығы болған кезде қайталануды кейбір қылмыстарды саралайтын белгі деп тану;

2) қайталануды жазаны ауырлататын мән-жай деп тану;

3) жаза тағайындаудың ерекше тәртібі;

4) бас бостандығынан айыруды өтеу режимінің белгілі бір түрін тағайындау. [8, 39].

Осылайша біз келесі қорытындыға келдік.

Қылмыстық-құқықтық доктринада әртүрлі негіздер бойынша бөлінетін рецидивтің көптеген түрлерін кездестіруге болады. Қолданыстағы критерийлер бойынша түрлердің жіктелуі осы мәселені зерттеу кезінде белгілі бір мәнге ие болуы мүмкін, бірақ негізгі мәселе қылмыстық заңдағы рецидивке берілген мән болуы керек.

ҚР Қылмыстық кодексінің рецидив туралы Ережесін негізге ала отырып, әдебиетте белгіленген терминологияны ескере отырып, рецидивтің келесі түрлерін ажыратуға болады:

- қарапайым, қауіпті (қоғамдық қауіптілік дәрежесі бойынша бөлінеді):

- жалпы және арнайы, оның бір түрі бірдей қылмыстардың қайталануы (қайталануды құрайтын қылмыстардың сипаты бойынша ерекшеленеді):

- бір және бірнеше (бұрынғы сотталғандар саны бойынша бөлінеді).

ҚР Қылмыстық кодексінің Ерекше бөлігінің нормаларын талдау қылмыстық жауапкершілікке әсер ету тұрғысынан ерекше қайталану маңызды екенін көрсетеді. Қылмыстың жекелеген түрлерін жасау кезінде жауапкершілікті ауырлататын мән-жай ретінде көзделіп отырып, рецидив біліктілікті неғұрлым қатаң норма бойынша айқындайды. Жалпы рецидивке келетін болсақ, қолданыстағы заңнама оны жазаны ауырлататын жағдай ретінде қарастырады.

Рецидивтің қарапайым және қауіпті түрлерінің заңнамалық анықтамасында белгілі бір кемшілік бар, ол кейбір жағдайларда кінәліге тағайындалатын және рецидивті тану кезінде ескерілетін жазаның түрі көрсетіледі, ал басқа жағдайларда көрсетілмейді. Бұл жағдай рецидив туралы Заңның ережелерін іс жүзінде қолдануды қиындатады және осы Заңға белгілі бір өзгерістер енгізуді талап етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі.03.07.2014ж. № 226. (соңғы өзгерістер ҚР 12.09.2023 заңымен енгізілді). <http://www.zakon.kz/>.

- 2 Малков В., Тосакова Л. Назначение наказания при рецидиве преступлений // Российская юстиция. - 1997. - № 9. - С.23-27.
- 3 Яковлев А.М. Борьба с рецидивной преступностью. - М., 1994. - 189 с.
- 4 Панько К.А. Вопросы общей теории рецидива в советском уголовном праве. - Воронеж, 1988. - 274 с.
- 5 Гришанин П.Ф. Вопросы уголовной ответственности особо опасных рецидивистов. //Проблемы советского уголовного права. Материалы научной конференции. - Л.: ЛГУ, 1963. - 343 с.
- 6 Балгожина М.Е. Рецидив преступлений в институте множественности уголовных правонарушений по законодательству Республики Казахстан // Вестник Уральского юридического института МВД России. - 2020. - №2 (26). - С.59-68.
- 7 Шмелев В.Ф. Виды рецидива. - М.: МГУ, 2000. - 245 с.
- 8 Реутов К.О. Рецидив как форма множественности преступлений // Аллея науки. - 2021. - №10 (61). - С. 680-683.

Қанатова А.Қ. СПД-21-2К тобының студенті
 Ғылыми жетекшісі, Құқық негіздері магистрі
 Сыздықова С.А.
 Қазақстан Республикасы, Қарағанды қаласы,
 Қазтұтынуодағы Қарағанды Университеті

ОТБАСЫДАҒЫ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚҚА ЖОЛ ЖОК!

Қазіргі уақытта отбасындағы зорлық-зомбылық тақырыбы ең өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Себебі қоғамда орын алып жатқан түрлі жайттар қоғамды алаңдатпай қоймайды. Тұрмыстық зорлық-зомбылық баланың дамуына және оның өмір бойы басқа адамдармен қарым-қатынасына ықпал етеді. Тұрмыстық зорлық-зомбылық – отбасы тұрмыстық қатынастар аясында бір адамның басқаға қатысты дене зардабын және психикалық зардап келтіретін немесе келтіру қаупі бар құқыққа қарсы қасақана әрекеті. Көбінесе, әйелдер мен балалар тұрмыстық зорлық-зомбылықтың құрбандары болып табылады. Отбасы – бұл қоғамның бір бөлшегі. Отбасы ол жеке шағын мемлекет. Әдетте «Отан отбасыдан басталады» деген сөзі жиі айтамыз. Әр отбасы шағын мемлекет десек, сол мемлекеттің кішігірім заңдары мен қағидалары болады.

Соған қарамастан, елімізде соңғы жылдары отбасылық зорлық-зомбылықтың саны артып келеді. «2023 жылы тұрмыстық зорлық-зомбылық салдарынан 69 әйел мен 7 бала қайтыс болды. Тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қатысты 99 мыңнан астам арыз түсіп, балаларға қатысты 2452 қылмыс жасалған. Ешкімді бей-жай қалдырмаған бірнеше атышулы істер болды.

Жалпы, тұрмыстық зорлық-зомбылықтың 80%-ы мас күйінде жасалады екен. Сот шешімі бойынша 13 мыңнан астам адам қамауға алынып, 11 мыңына ерекше талаптар белгіленді. Жәбірленушілердің қауіпсіздігі үшін 68 мың қорғау нұсқамасы шығарылған болатын. Нәтижесінде шектеулерді бұзғаны үшін 8 мың есептегі адам жауапқа тартылған. Сол себепті, бүгінгі таңда мас күйіндегі тұрмыстық жаңжалқойларды оқшаулау мәселесі маңызды болып саналады. Ал 2023 жылдың алты айында полицейлер тұрмыстық зорлық-зомбылық фактілері бойынша 50 мың арыз қарап, оның 64%-ы бойынша әкімшілік іс қозғаған. 2023 жылдың екінші жартыжылдығында әкімшілік қамауға алынғандар саны екі есе артқан. Арызданушылардың 27 мыңнан астамы қайта татуласқан. Өкінішке қарай Қазақстанда отбасылық зорлық-зомбылық кең тараған құбылыс. Әрбір үшінші отбасыда тұрмыстық зорлық-зомбылық деректері кенінен таралған.

Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың қандай да бір түрінің құрбанына айналған жандарға қазіргі таңда дағдарыс орталықтары көмек беруде. Қазіргі таңда еліміздегі дағдарыс

орталықтарының саны 70 -ке жеткен. Осыған орай, Алматы облыстық тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарына арналған «Жан-Сая» дағдарыс орталығы.2017 жылдан бері көмек көрсетуде ең алғашқыда 59 жәбірленуші барса қазіргі таңда 385 ке саны көбейген [1].73-бап. Отбасы-тұрмыстық қатынастар аясындағы құқыққа қарсы әрекеттерескерту жасауға не бес тәулікке әкімшілік қамаққа алуға әкеп соғады. ал олардың әрекеттерінде қылмыстық құқық бұзушылық құрамы бар болған жағдайда, олар Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 110 (қинау) гер бұл іс-әрекет денсаулыққа ауыр немесе ауырлығы орташа зиян келтіруге әкеп соқпаса, – бір мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салу 131 (қорлау) . Қорлау, яғни басқа адамның абыройы мен қадір-қасиетін әдепсіз түрде кемсіту – бір жүз айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салу баптары бойынша қылмыстық жауапкершілікке тартылады.

Ал елімізде зорлау ісі Қылмыстық кодекстің 120-123 баптары аралығында қарастырылады. Зорлау, яғни жәбірленушіге немесе басқа адамдарға күш қолданып немесе оны қолдану қатерін төндіріп не жәбірленушінің дәрменсіз күйін пайдаланып жыныстық қатынас жасау - 3-5 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

Ал адамдар тобы алдын ала сөз байласу арқылы қымысқа барса немесе қайталанған зорлық әрекеті болса - 5 жылдан 10 жылға дейін бас бостандығынан айыру жазасы қаралған. Сонымен қатар, жәбірленуші абайсызда қайтыс болып немесе денсаулығына ауыр зақым келсе - қылмыскер белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан он жылға айырыла отырып немесе онсыз, 10 жылдан 15 жылға дейін қамалады. Зорлық әрекеті жас балаға қатысты жасалса, қылмыскерді белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойына айыра отырып, 17 жылдан 20 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға не өмір бойына бас бостандығынан айыруға жазаланады[2].

Әлем елдері зорлық жасағандарды қалай жазалайды?

Франция, зорлық-зомбылық жасалса, 15 жыл қамауда отырасың, ал қылмыс ауырлатылған жағдайларда жасалса, онда мерзім 20 жылға дейін артады. Кейде өмір бойына қамалуы мүмкін. Жапония 2017 жылдың 31 шілдеде ҚК-тің бұл бөлігі айтарлықтай қатаңдатылды. Енді зорлау үшін бас бостандығынан айыру мерзімі жағдайға байланысты 5 жылдан 30 жылға дейін созылады [3].

Тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы заң жобасы әзірленіп, мәжіліс қарауына жіберілген. Бұл жайлы сенат депутаты хабарлады. Президенттің қол қоюына жіберіледі делінген. 2024 жылдың 15 Сәуір күні Қасым-Жомарт Тоқаев өзгерістер мен толықтыруларға қол қойған болатын.Бұл қандай өзгерістер мен толықтырулар екенің айта кетсек:

Бұған дейінгі болған құқық бұзушылық жаза түрлері - әкімшілік жауапкершілікте болған:

- Денсаулыққа қасақана жеңіл зиян келтіру үшін 15АЕК мөлшерінді – айыппұл салу немесе 15 тәулікке дейін қамауға алу.

- Ұрып соғу -10 АЕК айыппұл немесе 10 күнге дейін қамауға алу [4].

Қол қойылғаннан кейін толықтырулар мен өзгерістер жазаны келесідей күшейтеді:

- Денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіргені үшін — үш жылдан сегіз жылға дейін бас бостандығынан айыру (бұған дейін бас бостандығын шектеу болған);

- Орташа ауырлықтағы қасақана зиян үшін-үш жылға дейін бас бостандығынан айыру (бұрын да шектеу болған);

- Қасақана жеңіл зиян үшін-айыппұл, түзеу немесе қоғамдық жұмыстар не 15 тәулікке дейін қамауға алу;

- Азаптау үшін-үш жылға дейін бас бостандығынан айыру (бұрын екіге дейін болған);

- Балаларды зорлау немесе өлтіру үшін - өмір бойы (бұрын өмір бойы немесе 20 жыл болған);өз — өзіне қол жұмсау -бес жылдан тоғыз жылға дейінгі мерзім (бұрын үштен сегізге дейін болған) [5].

Қазақстандағы тұрмыстық зорлық — зомбылық 2017 жылы қылмыссыздандырылды. Содан кейін ұрып-соғу және денсаулыққа жеңіл зиян (көгеру, көгеру, сынықтар) үшін жауапкершілік Қылмыстық кодекстен Әкімшілік кодекске ауыстырылды. 2024 жылдың 9 қарашасында бұрынғы экономика министрі Қуандық Бишімбаев өзінің жұбайы Салтанат Нүкенованы мейрамханада өлтіргеннен кейін республикада осы қылмыс үшін жазаны қатаңдату туралы айтылды. Қазір сот талқылауы жүріп жатыр — экс-министрге 15 жылдан 20 жылға дейінгі мерзім қауіп төндіреді (егер қылмыстың ерекше қатыгездігі дәлелденсе — өмір бойы).

Мәжіліс (Парламенттің төменгі палатасы) тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы заң жобасын 2024 жылдың қаңтарында қарауға қабылдады. Қазақстандық БАҚ оны "Салтанат заңы" деп атайды. Сенат мүшесі (Парламенттің жоғарғы палатасы) Жанна Асанова заң жобасын 21 қаңтарда Facebook-те жариялай отырып (Meta компаниясына тиесілі, Ресейде экстремистік деп танылған және тыйым салынған), 2023 жылы отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылықтан 69 әйел мен 7 бала қайтыс болғанын хабарлады; оның айтуынша, бұл қылмыс фактісі бойынша барлығы 99 мың өтініш[6].

Қорытыдылай келе, мысалға айтатын болсақ соңғы 2024 жылдың 15 ақпанында Алматы облысындағы жер үйде 47 жасар ер адамның іс әрекеті балалардың қолың байлап бетің тіліп екінші баланың көзің ұрып үшіншісінің ернін тілген тұрмыстық зорлық зомбылықтың бірі балаларға психикалық және физикалық жәбір көрсеткен болатын. Баларды пышақпен қорқытып қылқындырған болатын.

Осындай жағдайлар біздің қоғамда сирек кездеседі және осыған қатысты заңға толықтырулар мен өзгерістер енгізуі өте жақсы шешім болды деп есептеймін. Барлық балалар немесе азаматшалар бұндай тұрлықтық зорлық зомбылықты көрмеу керек. Отбасындағы тұрмыстық зорлық зомбылық әйелдер мен балалардың қауіпсіздігін қорғау керек. Азаматшаларға қол көтеру-қылмыс деп саналуы керек. Әйел адам-оның жеке шекарасынан аттап, құқығын таптауға ешкімнің хақы жоқ. Әрекет жасау арқылы заңдарды өзіміздің құқығымызды қорғауымыз керек.

Қолданылған Әдебиеттер тізімі:

1. "Жан-Сая" Дағдарыс Орталығы <https://uki.kz/tpost/3151rh25k1-zhan-saya-dadaris-ortaliini-sibailas-zhe> [
2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ.[2]
3. Әлем елдері зорлық жасағандар <https://tengrinews.kz/kazakhstan-news/alem-elder-zorlyik-jasagandardyi-kalay-jazalaydyi-377126/>
4. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы 73-бап. Отбасы-тұрмыстық қатынастар аясындағы құқыққа қарсы әрекеттер https://kodeksy.kz.com/ob_administrativnyh_pravonarusheniyah/73.htm
5. Тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы жаңа заң. <https://www.instagram.com/p/C52W3D5IHwA/?igsh=czFmd203c2t1bG5t>
6. Тоқаев тұрмыстық зорлық-зомбылық үшін жазаны қатаңдатты <https://www.rbc.ru/politics/15/04/2024/661d110e9a79478d6dfe1f84> [
7. Отбасылық зорлық-зомбылық артып келеді <https://zhasalash.kz/news/otbasylyq-zorlyq-zombylyq-artyp-keledi-24855/>

Когтева А.Е., студентка группы СПД-20-2
Шагатаев К.К., Председатель судебной коллегии по
административным делам суда области Ұлытау, к.ю.н., доцент
Доцент кафедры ОЮиСД, к.ю.н., Филин В.В.
Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

ПРИМИРЕНИЕ СТОРОН В РАМКАХ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ИСКОВЫХ ПРОИЗВОДСТВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

В Казахстане функционируют новые специализированные административно-процедурные суды. Основное назначение которых заключается в обеспечении прав и свобод физических и юридических лиц в государственном управлении. Результатом их деятельности ожидается эффективность и законность принятия управленческих решений государственными служащими, противодействие коррупции. Прошло уже более двух лет их практической деятельности, имеются определенные результаты. В нашей статье, на основе материала предоставленного специализированным судом Карагандинской области, официальных статистических источников с государственных сайтов судебных органов, органов статистической информации Генеральной прокуратуры Республики Казахстан представлен анализ состояния о возвращении исков в процессе отправления правосудия судами по административным делам за 12 месяцев 2022 года [1].

Так, с момента введения в действие Административного процедурно-процессуального кодекса Республики Казахстан (АППК РК) [2] в суды республики поступило 27 629 исков (2021 год – 14 469, 2022 год – 13 160 исков).

Несмотря на особенность административного судопроизводства, наличие административного усмотрения у ответчика, институт примирения набирает популярность. Сравнивая показатели по полугодиям, наблюдается динамика роста.

Рассмотрим данные по возвращению исков. АППК предусматривает 17 оснований для возврата административных исков.

Административное дело в силу статьи 137 АППК принимается к производству предъявлением иска, соответственно, возвращение иска также является результатом рассмотрения дела.

За анализируемый период судами возвращено всего 11 805 (2021 год – 6125, 2022 год – 5680) административных исков, что составляет 48% от общего количества окончанных дел.

В сравнении с прошлым годом показатель уменьшился на 445 исков, или 7%.

Высокий показатель возврата административных исков отмечается по следующим основаниям:

- отзыв иска – 5399, или 46%;
- не подведомственность – 3247, или 26%;
- неподсудность – 906, или 8%;
- в связи с отказом в восстановлении пропущенного срока на предъявление иска – 783, или 7%;
- несоблюдение досудебного порядка – 713, или 6%.

Количество административных исков, поданных к МИО и возвращенных судом, составляет 2 459, или 21% (2021 год – 1275, 2022 год – 1184).

Возврат исков (за исключением ЧСИ и СИ) к ЦГО произведен по 4 500 делам, или 38% (2021 год – 2324, 2022 год – 2176).

Основная масса исков по спорам между ГО возвращена 422 (в 2021 г. – 248, за 6 месяцев 2022 г. – 174), или 60%, из них как не подлежащие рассмотрению в порядке АППК – 134 (в 2021 г. – 88, за 6 месяцев 2022 г. – 46), ввиду несоблюдения досудебного порядка – 73 (в 2021 г. – 43, за 6 месяцев 2022 г. – 30). По 107 делам ГО отозвали свои иски (в 2021 г. – 49, за 6 месяцев 2022 г. – 58).

Отзыв иска (пп.б) [п.1 ст. 138 АППК](#) – 5399, или 46% (2021 год – 2450, 2022 год – 2949).

Категории споров, по которым истцами отозван иск:

- об оспаривании действий (бездействия) судебных исполнителей – 2017 (37%);
- земельные споры – 920 (17%);
- в сфере государственных услуг – 347 (6%);

- налоговые споры – 382 (7%);
- жилищные споры – 305 (6%);
- прочие споры – 292 (5%);
- госзакупки – 266 (5%).

В сравнении с прошлым годом количество возвратов по спорам, связанным с действиями (бездействием) судебных исполнителей, уменьшилось на 21. Истцами в большинстве случаев отзывается иск на стадии предварительного слушания, что составляет 81%. По данному основанию произведен возврат 1304 административных исков, поданных к МИО, по следующим спорам (2021 год – 560, 2022 год – 744): земельные – 760; жилищные – 185; в сфере государственных закупок – 71; прочие – 66; имущественные – 58; архитектура и градостроительство – 47; в сфере государственных услуг – 31 и др. 1 469 исков к ЦГО (за исключением СИ И ЧСИ) возвращены в связи с их отзывом, в перечень категорий вошли налоговые споры – 355; госзакупки – 159; прочие – 143; правоохранные – 131; гос.услуги – 85; жилищные – 83; трудовые – 77; здравоохранение – 76; земельные – 66; пенсионные – 62 и др.

Установлено, что основными причинами отзыва исков выступают урегулирование спора во внесудебном порядке, отмена административного акта либо совершение должностным лицом необходимых действий, достижение соглашения по требованиям иска, то есть между сторонами имеет место фактическое урегулирование спора, что носит положительный характер.

К примеру, реабилитационный управляющий Товарищества обратился в суд к налоговому органу с требованиями отменить акт документальной, налоговой проверки, уведомления о результатах проверки, о погашении налоговой задолженности в части исключения зачета по КПП, НДС, начисления пени, обязать устранить нарушения путем уменьшения начисленных сумм. В ходе рассмотрения дела истцом иск был отозван, причиной этому явился утвержденный между Товариществом и налоговым органом график погашения налоговой задолженности.

По жилищному спору истцом также был отозван иск, предъявленный к Управлению жилья и жилищной инспекции о возложении обязанности принятия решения по заключению договора купли-продажи в рамках государственной программы жилищно-коммунального развития «Нурлы жер» на 2020–2025 годы. После проведения судом предварительного слушания стороны заключили необходимый договор, что явилось причиной отзыва иска.

Неподведомственность (пп.11) п.1 ст. 138 АППК) – 3247, или 26% (2021 год – 1836, 2022 год – 1411).

В сравнении с прошлым годом наблюдается уменьшение возвратов по данному основанию на 425 иска, или 23%. Истцами заявляются требования, связанные с оспариванием действий (бездействия) правоохранных органов, которые не подлежат оспариванию в порядке АППК (15%).

Основными причинами возврата исков по данному основанию являются:

- обжалование актов, подлежащих оспариванию в порядке уголовного судопроизводства и в рамках КРКобАП;
- подача исков, подлежащих рассмотрению в порядке гражданского судопроизводства, в том числе связанных с договорными обязательствами, защитой прав частной собственности, внесением изменений в записи актов гражданского состояния и др.;
- подача иска истцом не в тот суд.

Показатель возврата исков, поданных в отношении МИО, составляет 647, наблюдается уменьшение на 117 возвратов, или 31% (2021 год – 382, 2022 год – 265). Возвращение иска произведено по следующим категориям: земельные споры – 212; госзакупки – 106; прочие споры – 73; трудовые споры – 68; жилищные споры – 58 и др.

1 696 исков, поданных к ЦГО, возвращены по таким спорам (2021 год – 926, 2022 год – 770): в правоохранительной сфере – 465; прочие споры – 302; трудовые споры – 230; налоговые споры – 129; здравоохранение – 67; гос.закуп – 100.

Несоблюдение досудебного порядка (пп.1) п.1 ст. 138 АППК)– 713 исков, или 6% (2021 год – 404, 2022 год – 309). В процентном соотношении показатель возврата по данному основанию к общему количеству возвращенных исков составляет 6%. В сравнении с прошлым годом (404) разница с анализируемым периодом всего 95.

Анализ показал, что возврат исков производится по спорам в сфере государственных закупок (209), по земельным спорам (128) и по другим категориям.

Суды при возврате административных исков по данному основанию указывают на необходимость соблюдения досудебного порядка, регламентированного законодательством. На практике встречаются случаи, когда истцы обращаются в суд, не дожидаясь ответа от вышестоящего уполномоченного государственного органа.

К примеру, Акционерное общество обратилось в суд с иском к Управлению государственных закупок и Департаменту внутреннего государственного аудита с требованием отменить и признать незаконными протокол об итогах и решения о государственных закупках. Одновременно истцом была подана жалоба в апелляционную комиссию Комитета внутреннего государственного аудита Министерства финансов. На момент рассмотрения административного дела Комитетом жалоба истца еще не была рассмотрена.

Неподсудность (пп.17) п.1 ст. 138 АППК)– 906 иска, или 8% (2021 год – 593, 2022 год – 313). Показатель возврата по пп. 17) в сравнении с прошлым годом уменьшился на 47%. Категории споров, по которым иск возвращен в связи с неподсудностью: госзакупки – 224; об оспаривании действия (бездействия) судебных исполнителей – 196; прочие споры – 67; земельные споры – 93; налоговые споры – 48; трудовые – 28; жилищные – 27; имущественные – 25; в сфере здравоохранения – 23 и др.

По искам к ЦГО возвращено 510 административных иска (2021 год – 325, 2022 год – 185). Возврат произведен по таким спорам: другие – 34; госзакупки – 168; жилищные споры – 36; прочие споры – 46; налоговые споры – 48; гос.услуги, правоохранительная сфера – 13; аудит и финконтроль – 11 и др.

По делам, где ответчиками выступают МИО, 119 исков возвращены по данному основанию (2021 год – 79, 2022 год – 40): по земельным спорам – 66; по спорам, связанным с госзакупками, – 25; прочие споры – 9; архитектура и градостроительство, имущественные – 4; гос.услуги, жилищные, трудовые – 3; здравоохранение, недропользование – 1.

Основными причинами возврата являлись обжалование административного акта в форме электронного документа и предъявление иска не по месту нахождения административного органа, его территориального подразделения, филиала и представительства. Отказ в восстановлении пропущенного срока (пп.15) п.1 ст. 138 АППК) – 783 исков, или 7% (2021 год – 412, 2022 год – 371).

По данному основанию возвращение иска произведено по нижеприведенным категориям: об оспаривании действий (бездействия) судебных исполнителей – 328; земельные споры – 168; налоговые споры – 84; в сфере госуслуг – 27; госзакупки – 24; трудовым спорам – 23; жилищные – 22; имущественные – 20.

Возврат исков, поданных к МИО, произведен по 227 (2021 год – 104, 2022 год – 123), к ЦГО – по 255 (2021 год – 168, 2022 год – 87) делам.

Изучая показатели возвратов исков, можно сделать вывод, что в большинстве случаев стороны приходят к фактическому примирению, что устраивает обе стороны. Также наибольший показатель прослеживается по основанию «не подлежащие рассмотрению в порядке административного судопроизводства», возможно, данный факт объясняется тем, что административная юстиция является новым институтом для казахстанского общества и при определении правоотношений у истцов возникают проблемные вопросы. Показатели по остальным основаниям являются средними и формируются равномерно.

По денежному взысканию. Денежное взыскание является одной из мер процессуального принуждения и регламентируется положениями статьи 127 АППК.

За 12 месяцев 2022 года судами наложено 633 денежных взыскания (2021 год – 292, 2022 год – 341). В сравнении с прошлым годом их количество увеличилось на 44, или 13%, что свидетельствует об активном использовании судами данной меры.

На МИО наложено 259 (2021 год – 114, 2022 год 148) денежных взысканий, показатель выше на 34, чем по итогам работы за 2 полугодие 2021 года (111).

Общая сумма наложенных взысканий составляет 11 611 034 тенге. Общая сумма наложенных взысканий на ЦГО и их территориальные подразделения составляет 6 645 981 тенге.

Установлено, что денежное взыскание судами налагается как на государственные органы в целом, так и на должностные лица органа, в том числе на руководителей, специалистов, представителей, в размере от 10 до 20 МРП.

По Частным определениям.

За 12 месяцев судами республики по административным делам вынесено 1 445 частных определений (2021 год – 537, 2022 год – 908). В сравнении с прошлым годом число частных определений возросло на 41% (371). Частные определения вынесены по следующим категориям споров: об оспаривании действий (бездействия) судебных исполнителей, в том числе ЧСИ – 417; земельные споры – 305; налоговые споры – 207; жилищные споры – 101; в сфере государственных закупок – 107.

Не менее важным является вопрос надлежащего реагирования административными органами на частные определения суда и их реальное исполнение в целях недопущения аналогичных нарушений впредь.

В сфере защиты бизнеса. Из общего количества исков, поступивших за 12 месяцев, предпринимателями подано 9 360 исков (в 2021 году – 4 794 иска, за 6 месяцев 2022 г. – 4 566). Наибольшее количество поступивших административных исков от субъектов бизнеса приходится на следующие категории споров: земельные, налоговые, государственные закупки, в сфере архитектурной и градостроительной деятельности.

В 2021 году удовлетворяемость исков предпринимателей составляла 46,5%, по итогам 1 полугодия 2022 года показатель составляет 53,8%. Наблюдается значительный рост на 7%.

При сравнении принятых в пользу Бизнеса решений за 2 полугодие 2021 года с 1 полугодием 2022 года наблюдается позитивный рост по следующим категориям споров: в сфере агропромышленного комплекса на 68%; в сфере здравоохранения на 39%; трудовые споры на 20%; налоговые споры на 16%; таможенные споры на 15%; земельные споры на 8%; споры в сфере государственных закупок на 7%.

Показатель примирения составляет 11% (1 060 дел).

По 1 536 делам субъектами бизнеса отозван иск, что свидетельствует о фактическом урегулировании спора (16%).

С 1 июля 2021 года процент оставленных без удовлетворения исков Бизнеса составляет 49%. Во 2 полугодии 2021 года данный показатель составлял 53,5%, в 1 полугодии 2022 года – 46,2%.

Наибольшее количество принятых решений об отказе в удовлетворении исков представителей Бизнеса наблюдается в следующих сферах: государственные услуги – 58%; государственные закупки – 57 %; аудит и финансовый контроль – 56%; об оспаривании действия судебных исполнителей – 56%; охрана окружающей среды – 52%; здравоохранение – 50%; налогообложение – 46%.

Из состоявшихся 833 (в 2021 году – 226, в 2022 году – 607) решений об отказе в удовлетворении в апелляционном порядке отменено или изменено в пользу предпринимателей 133 решения. Процент корректировки составляет 16%. Из них по 12 делам апелляцией решения отменены путем применения альтернативных мер разрешения споров по таким категориям: судебные исполнители – 9, земельные споры – 2,

государственные услуги – 1. Из удовлетворенных решений первой инстанции в апелляционном порядке обжаловано всего 558 решений (во 2 полугодии 2021 года рассмотрено 104, в 1 полугодии 2022 года 454). В результате апелляционного пересмотра оставлено без изменения – 453 (в 2021 году 80, в 1 полугодии 2022 года – 373) решений; отменено – 58 (в 2021 году 19, в 1 полугодии 2022 года – 39), в т.ч. в связи с примирением – 16 (2021 год – 2, 2022 год – 14); изменено – 43 (в 2021 году – 5, в 1 полугодии 2022 года – 38).

В результате корреляция отмененных и измененных судебных актов к удовлетворенным решениям первой инстанции составляет 15%. В разрезе по годам коррекция составила: в 2021 году – 21%, в 2022 году – 13,9%.

Подводя итоги анализа, при удовлетворяемости выше 50%, необходимо отметить, гражданами и юридическими лицами обжалуются административные акты, действия (бездействия) административных органов различных сфер и отраслей. При этом большинство исков связаны с деятельностью судебных исполнителей.

Приведенные показатели в анализе также свидетельствуют о том, что административные органы пока еще не перестроили свою работу по новым правилам Административного процедурно-процессуального кодекса. Присутствует привычный подход, который заключается в отсутствии намерения решить спор самостоятельно, что влечет за собой его перенос в плоскость административного судопроизводства.

Список использованной литературы:

1. Портал органов правовой статистики и специальных учетов. Электронный ресурс: <https://qamqor.gov.kz/>
2. Административный процедурно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 29 июня 2020 года №350. Электронный ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2000000350>

Қанатова А.Қ. СПД-21-1к тобының студенті

Ғылыми жетекшісі: заң ғылымдарының магистрі, аға оқытушы Абиев Е.С.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қаласы

ӘЛЕУМЕТТІК ҚАТЫНАСТАРДЫҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Әлеуметтік қатынастардың жүйесі - мемлекеттің конституциялық - құқықтық мәртебесінен бастау алатын, өз кезегінде адам және азаматтардың экономикалық және әлеуметтік құқықтары мен бостандықтары үшін конституциялық кепілдік беретін мемлекеттің түрі. Бұл дегеніміз, мемлекет өз кезегінде, қоғам үшін қолайлы жағдай қалыптастыру бағытында қызмет жасайды және қисынсыз әлеуметтік айырмашылықты жоюға немесе мүлдем тоқтату жолдарын жетілдіруді көздейді.

Ресейлік заңгер С.А.Авакьянның пайымдауынша әлеуметтік мемлекет - бұл азаматтық қоғамға мемлекеттің тәуелділігі, яғни азаматтардың әлеуметтік мүдде ретінде қарастырылатын экономикалық мәселелерін ғана емес, сонымен қатар құқықтық, саяси, мәдени құндылықтардың жалпы жиынтығын қарастырады [1, 388б.]. Мемлекеттің бұндай қызметінің түрі, жалпыға ортақ игілігі үшін, қоғамда әлеуметтік әділдікті бекіту болып табылады. Ол өз кезегінде, мүліктік және мүліктік емес басқа да әлеуметтік теңсіздіктің алдын алуға немесе тегістеуге, сондай-ақ әлсіз және бейберекет тұлғаларға көмек көрсету, барша адам және азаматтардың жұмысқа орналасуына толыққанды мүмкіндік туғызып, жағдай жасау және басқа да өзіндік қалыптасу көздерін дамыту үшін, адамның өмір сүруіне қолайлы мүмкіндік қалыптастыру арқылы, қоғамда бейбітшілікті орнатуды және сақтап қалуды көздейді.

Отандық заңгерлеріміз Ғ.Сапарғалиев пен А.С.Ибраеваның айтуынша әлеуметтік қатынастардың конституциялық негіздері - берекелі қоғам қалыптастыруда, жеке тұлғаның

амандығын қамтамасыздандыру мақсатында жүзеге асырылатын, еркіндік пен биліктің ең ойға қонымды біріктірілген тәсілін қарастырады. Еңбек өнімділігін әлеуметтік әділеттілік, әлеуметтік ынтымақтастық жолы арқылы бөлуді көздейді. Әлеуметтік мемлекет қоғам мен мемлекеттік институттарының арасындағы қарым - қатынастарының үйлесімділігін қалыптастыру мақсатында, жүзеге асырылатын құрал ретінде жоғарғы мәртебеге ие [2,203б.]. Әлеуметтік әділеттілік пен әлеуметтік ынтымақтастықты тәжірибе жүзінде қалыптастыру үшін, келесідей үлгідегі мәселелердің жиынтығын қарастыру қажет. Нақты тоқталатын болсақ: жоғарғы дәрежедегі әлеуметтік қамтамасыздандырылған тұлғалардың, жалпы аз қамтылған тұлғаларға қамқорлық жасау арқылы, келер ұрпақ жауаптылығын арттыру; дені сау тұлғалардың науқас тұлғаларға қамқорлығы; еңбекке жарамды тұлғалардың еңбек қабілеттілігі төмен немесе мүлдем еңбекке жарамсыз тұлғаларға қамқорлық таныту; еркек пен әйелдің әлеуметтік құқықтары мен мүмкіндіктерінің жалпыға ортақ, яғни бірдей мүмкіндіктер қамтамасыздандырылуын айтамыз.

Әлеуметтік мемлекеттің мәні мен мақсаты – қоғамдағы бейбітшілік пен татулық үшін жағдай жасау, әлеуметтік серіктестік институттарын дамыту, азаматтарға әділетті де лайықты еңбекақы төлеу құқығына және қауіп-қатерден қорғауға кепілдеме беру. Әлеуметтік мемлекеттің мәнін терең түсіну үшін оның негізгі белгілерін ажырата білу қажет. Бірінші белгісіне - әлеуметтік саясатты жүзеге асырудағы құқықтық табиғаты, мемлекеттің әлеуметтік үрдістерді бақылау және бағыттау міндеті жатады, екінші - әлеуметтік сақтандыру жүйесінің жасақталуын айтуға болады, үшінші – бюджеттік - әлеуметтік төлемдер, төртінші - әлеуметтік қамсыздандыруды, жұмыспен және мемлекеттік қорғауды қамтамасыз ететін мемлекеттік жүйенің болуы саяды, бесінші – қоғамның әрбір мүшесіне мемлекеттің әлеуметтік қолдау көрсетуіне жатады, алтыншы - өз азаматтарының әл-ауқатының жоғары деңгейі үшін жауапкершілігін арттырумен сабақтасқан.

Әлеуметтік мемлекет идеясы әрі қарай жоғары деңгейде мойындала бастап, заманауи мемлекеттердің заңдары мен заңға бағынышты актілерінен көрінісін таба білді. Әлеуметтік мемлекет ретінде қалыптасу жолы, алғаш рет ФРГ Конституциясында 1949 жылы қалыптасты. Әлеуметтік мемлекет қағидасы, осылайша басқа мемлекеттердің: Франция, Италия, Португалия, Түркия, Испания, Греция, Нидерланды, Дания, Швеция, Жапония және тағы мемлекеттердің заң нормаларынан көрінісін тапқан. Әлеуметтік мемлекеттің қалыптасуы мен дамуының теориялық және тәжірибиелік мәнінде Дж. Кейнс ағылшын экономисінің жалпыға ортақ мақсат үшін деген көзқарасы мен тұжырымдамасында әлеуметтік функцияның бастауы жатыр десек болады.

Әлеуметтік мемлекет идеясының катализаторлық үрдісі батыста қалыптасты десек, онда Кеңес мемлекетінің Конституцияларында және әлеуметтік саясатты қалыптастыру жолындағы заңға бағынышты актілерінде өз бейнесін тапқандығын айтып өткен жөн. Социализмдегі саяси теориясы мен декларацияда болған қарама - қайшылықтар шынайылыққа жанаспайтындығын ескерсек, бұл тұста демократия, азаматтық қоғам, құқықтық мемлекет, жеке меншік ұғымдарына қайшы келетін тұстары болғанымен, өзіндік халыққа тең экономикалық және әлеуметтік жағдай жасау үрдісінде социалистік мемлекеттердің жетістіктері зор.

Шынайы әлеуметтік мемлекет, бұл демократиялық және азаматтық қоғамдағы тиісті құқық нормаларының жиынтығындағы, қазіргі заманның құқықтық мағынада белең алған, сипатын тапқан жағдайда ғана мүмкін. Қазіргі уақытта құқықтық мемлекет әлеуметтік болуы тиіс, ал әлеуметтік мемлекеттің қалыптасуы мен дамуының бейнесін құқықсыз елестету мүмкін емес.

Әлеуметтік мемлекеттің қалыптасуы мен дамуының бастапқы қадамы ретінде, бірінші кезекте, мемлекеттің адам және азаматтарға әлеуметтік өмір сүру минимум деңгейін қалыптатырып, ең төменгі жалақы мөлшерін белгілеп, азаматтық қоғам алдындағы мемлекеттің жауаптылығын арттыру болып табылса, екінші кезекте, азаматтық қоғамда өмір сүріп жатқан адам және азаматтардың лайықты өмір сүру деңгейін қалыптастыруға

түрлі жәрдемақылар мен жеңілдіктердің, шәкіртақылардың негізінде жағдайын қалыптастыру немесе жасау болып табылады.

Қазақстан Республикасының әлеуметтік мемлекет ретіндегі қалыптасуы мен дамуының құқықтық қайнарларының бастауы ретінде «Қазақстан Республикасының Мемлекеттік егемендігі туралы декларация жөнінде Қазақ ССР Жоғарғы Советінің 1990 жылғы 25 қазандағы қаулысын» атап өтуге болады. Оған дәлел ретінде: «Қазақстан Республикасы ұлттық мемлекеттігін сақтау, қорғау және нығайту жөнінде шаралар қолданады. Қазақ халқының және Қазақстанда тұратын басқа да ұлттардың төл мәдениетін, дәстүрін, тілін қайта түлету мен дамыту және олардың ұлттық қадір - қасиетін нығайту Қазақстан Республикасы мемлекеттігінің аса маңызды міндеттерінің бірі болып табылады» және «Қазақстан Республикасының мемлекеттік өкімет билігі Республика ішінде, сондай-ақ Одақтық шартта белгіленген шеңберде сыртқы қарым - қатынаста үстем, дербес, толық болады. Қазақстан Республикасы Республикадағы саяси, экономикалық, әлеуметтік және ұлттық - мәдени құрылысқа, оның әкімшілік-территориялық құрылымына байланысты барлық мәселелерді дербес шешеді, мемлекеттік өкімет және басқару органдарының құрылымы мен компетенциясын, сондай-ақ Республиканың символдарын белгілейді» [3] деп декларацияда жазылған құқық нормаларының жиынтығын айта алатынымыз анық.

Бүгінгі әлеуметтік мемлекеттің барлық маңызды салалар - білім беру, денсаулық сақтау, мәдениет, спорт, азаматтық қоғам институттарының қызметі және т.б. арнайы заңнамалық актілермен реттеледі. Қазақстанда қолданылатын әлеуметтік заңнамалардың резервтері жеткілікті деңгейде іске қосылмаған. Еңбек қоғамындағы әлеуметтік теңдікті құқықтық ретеу қажеттілігі туындап отырғаны анық. Ол үшін келесі бағыттарды жетілдірген жөн:

Біріншіден, әлеуметтік жаңғыртудың жаһандық тренді, бұл кезектің басты назары әр қазақстандыққа қамқорлық көрсету және бұл негізгі қажеттілік болып табылады. Себебі, әлеуметтік мәселелерді шешуге еліміздің барлық азаматтарының өмірі мен күн сайынғы даму деңгейінің көрсеткіші маңыздылығын айқындау болып табылады. Осыдан бастап жалпыға ортақ еңбек қоғамының идеялық негізі бастау алатынын көреміз.

Екіншіден, жаңғырту жолындағы тәуекелдіктер мен етене үстемдіктер, әлеуметтік мемлекеттің толыққанды арнайы механизімі ешқандай елде әлі күнге дейін толық қалыптасып, шарықтау шегіне жеткен емес. Себебі, қоғам бір орында тұрмайды, ол материя секілді үздіксіз қозғалыс желісінде жүреді. Оны сол уақытта меңгеріп, соған сәйкес бағыт ұсыну аса жауапты қадам болып саналады. Егер қоғамдық құбылыстарды дұрыс түсінбей қабылданған шешім екі есе қауіпмен келуі ғажап емес. Оның арнайы негізгі көзделетін басымдықтарын талдау үдерісінен өткізсек:

- Экономика мен әлеуметтік жаңғырту барынша таразы сынайлы тепе-тең жүруі тиіс;
- Адамдардың құқықтары мен бостандықтарын белсенді қорғауға және қоғамның өзін-өзі басқару сатысына шығуы тиіс;
- Мемлекет - әлеуметтік жаңғыртудың негізі бастамашы күші болу көзделінуі тиіс;
- Әлеуметтікке даму кедергісіз, айталықтай әлеуметтік инфантилизм секілді кең тараған құбылыс боуы тиіс;
- Қазақстан әлеуметтік дамудың бүгінгі күнге сәйкес, әлеуметтік жаңғырудың біртұтас моделін ұсынуы тиіс;
- Әр адам осыдан келіп, лауазымы мен жағдайына қарамастан теңдік құқықтық қорғалу мен жасаған әрекетінің жауапкершілігін сезінуін айқындаймыз.

Үшіншіден, әлеуметтік жаңғыртудың мақсаты мен міндеті және қағидаттарының маңыздылығы, бүгінгі әлеуметтік жаңғыртудың мақсаты мен мәні қоғамды жаңа индустриялық-инновациялық экономикалық жағдайындағы өмірге дайындаудан, құқық пен әділеттілік қағидаттарына негізделген әлеуметтік қатынастарды бекітуден тұрады. Қазақстан Республикасы әлеуметтік - еңбек қатынасы, өзін-өзі бағдарлау мен есеп беруін, өзінің әлем кеңістігінің талабына сәйкес, ақпараттық сауаттылығын, сонымен қатар креативті тұлға болуын тәрбиелеу деңгейін өсіру көзделеді.

Төртіншіден, әлеуметтік жаңғырудың нақтылығы мен жүйелігі, әлеуметтік жаңғырту, бүкіл қоғамның, әрбір қазақстандық отбасы мен әрбір қазақстандықтың өміріне шынайы сезінерліктей оң өзгерістер әкелуге бағытталған нақты қадамдар жиыны. Әлеуметтік жаңғырту «тіптен мемлекет» үшін жасалмайды, ол әрбір нақты азаматқа қызмет етіп, тиімділік таңыту үшін жасалады. Әлеуметтік мемлекеттің бірден-бір дамуына тек қаражат емес, сонымен қатар қоғамдағы өмір сүрушіледің ықпалы зор [51] деп есептелінеді.

Бәсекеге қабілетті ұлт болу үшін сапалы білім қажеттілігі, білім жүйесіннің басымдығы мен айқындығын қалыптастыра отырып, құқықтық реттеудің өзіндік жолдарын жетілдіру қажет. Бұл тұста, әрбір қазақ елінің азаматы заманауи бағдарламалар мен оқыту әдістемелерін, білікті мамандардан білім алу маңызды. Орта білім жүйесінде жалпы білім беретін мектептерді Назарбаев зияткерлік мектептеріндегі оқыту деңгейіне жеткізу керек. Мектеп түлектері қазақ, орыс және ағылшын тілдерін білуге тиіс. Оларды оқыту нәтижесі оқушылардың өзіндік терең ойлау мен білікті тұлға ретінде, яғни қоғам талабының азаматы ретінде жетілдірудің алғашқы баспалдағы деуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. С.А.Авакьян. Конституционное право России: В 2 томах. 5-е изд., перераб. и доп. - М.: 2014. – Т.1.
2. Ғ.Сапарғалиев, А.С.Ибраева. Мемлекет және құқық теориясы. Оқулық. 3-басылым. - Астана, 2014.
3. Қазақ КСР-ның мемлекеттік егемендік туралы Декларациясы // Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің Жаршысы. 1990. № 44.

Каражия Е.Р. , Синельников Д.А., студенты группы СПД-23-2
Мукашев Н.С., руководитель отдела безопасности, РГУ «Департамент национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам РК по Кар.обл.»,
Научный руководитель - к.ю.н., доцент Нурпеисова А.К.
Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан

ЗАЩИТА ОТ МОШЕННИЧЕСТВА В ИНТЕРНЕТЕ

В эпоху повсеместного использования интернета и цифровых технологий проблема интернет-мошенничества становится все более актуальной. Злоумышленники постоянно придумывают новые схемы, чтобы обманывать доверчивых пользователей. В этой статье мы рассмотрим основные виды интернет-мошенничества и узнаем, как защитить себя от таких рисков.

Основные виды интернет-мошенничества:

Интернет-мошенники используют различные схемы, чтобы получить доступ к личным данным и денежным средствам своих жертв. Наиболее распространенными видами мошенничества являются:

1. Фишинг. Создание поддельных сайтов или электронных писем, которые маскируются под настоящие, с целью выманивания конфиденциальной информации, таких как логины, пароли, банковские реквизиты.

2. Фальшивые интернет-магазины. Создание мошеннических интернет-магазинов, которые обманом заставляют клиентов оплачивать товары, которые никогда не будут доставлены.

3. Взлом аккаунтов. Получение несанкционированного доступа к личным аккаунтам пользователей в социальных сетях, электронной почте или других сервисах с целью рассылки спама, вымогательства или кражи средств.

4. Признаки интернет-мошенничества. Чтобы защитить себя от интернет-мошенников, важно научиться распознавать их уловки. Вот некоторые признаки, на которые стоит обратить внимание:

1. Неестественные предложения. Если вам поступает предложение, которое кажется слишком хорошим, чтобы быть правдой, будьте осторожны. Мошенники часто используют такие манящие предложения, чтобы заманить свои жертв.

2. Недостоверная информация. Внимательно проверяйте информацию на сайтах и в письмах. Если что-то кажется неточным, неполным или вызывает сомнения, лучше избегайте этого.

3. Подозрительные контакты. Незнакомые люди, которые настойчиво просят вас предоставить конфиденциальные данные, могут быть мошенниками. Не спешите доверять таким обращениям.

Как защитить себя от интернет-мошенников? Чтобы обезопасить себя от интернет-мошенничества, необходимо соблюдать несколько важных правил: Будьте бдительны. Всегда тщательно проверяйте источник информации и контактов. Не доверяйте подозрительным предложениям или неизвестным людям, требующим ваши личные данные. Используйте безопасные технологии. Устанавливайте надежное программное обеспечение для защиты от вирусов и шпионского ПО. Периодически обновляйте операционную систему и приложения. Будьте осторожны с

Платежами. Всегда проверяйте надежность сайтов и приложений перед совершением онлайн-платежей. Не сообщайте конфиденциальные данные по телефону или в электронных письмах.

Что делать, если вы стали жертвой мошенничества?

Если вы все-таки попались на уловки мошенников, немедленно предпринимайте следующие действия:

1. Свяжитесь с банком. Немедленно сообщите в банк о несанкционированных транзакциях, чтобы заблокировать счет и предотвратить дальнейшие хищения средств.

2. Подайте заявление в полицию. Подайте заявление о мошенничестве в правоохранительные органы. Это поможет документально зафиксировать инцидент и может способствовать расследованию.

3. Сообщите в службы безопасности. Свяжитесь со службами безопасности соответствующих компаний (банков, соц.сетей, почтовых сервисов), чтобы они могли предпринять меры по защите вашей учетной информации.

Как бороться с интернет-мошенничеством? Противодействие интернет-мошенничеству - это задача не только отдельных пользователей, но и всего общества.

Вот что могут сделать разные стороны для борьбы с этой проблемой:

- государство: ужесточение законодательства, создание специализированных подразделений по киберпреступности, усиление контроля за финансовыми операциями.

- компании: внедрение надежных систем безопасности, просвещение клиентов, сотрудничество с правоохранительными органами.

- пользователи: повышение цифровой грамотности, распространение информации о рисках, сообщение о подозрительной активности.

Ресурсы для помощи жертвам мошенничества:

Если вы стали жертвой интернет-мошенничества, существует ряд организаций, которые могут оказать вам помощь и поддержку:

В Казахстане существуют следующие организации, которые могут помочь жертвам интернет-мошенничества:

1. Центр по борьбе с киберпреступностью (CERT-KZ) - предоставляет консультации и помощь по вопросам кибербезопасности, в том числе и в случае попадания в ситуацию мошенничества в интернете.

2. Национальный центр безопасности информации (NCBI) - занимается координацией мер по обеспечению информационной безопасности в стране и может предоставить советы по защите от интернет-мошенничества.

3. Отделения полиции - вы всегда можете обратиться в местное отделение полиции для регистрации жалобы на интернет-мошенничество и получения необходимой помощи.

4. Казахстанский Центр По защите Прав Потребителей (KZConsumer) - организация, которая может предоставить консультации по защите прав потребителей в случае мошенничества.

Виды помощи, которую эти организации могут предоставить, включают в себя консультации по безопасности в интернете, помощь в подготовке жалобы на мошенничество, содействие в расследовании преступлений и советы по предотвращению будущих случаев мошенничества.

Контактные данные организаций, которые могут помочь жертвам интернет-мошенничества в Казахстане:

1. Центр по борьбе с киберпреступностью (CERT-KZ):

- Сайт: <https://cert.kz/>

- Электронная почта: cert@cert.kz

- Телефон: +7 (7172) 57-58-04

2. Национальный центр безопасности информации (NCBI):

- Сайт: <https://www.ncbi.kz/>

- Электронная почта: info@ncbi.kz

- Телефон: +7 (7172) 21-05-45

3. Отделения полиции:

- Для экстренных случаев: 102

- Официальный сайт Министерства внутренних дел Республики Казахстан:

<https://mvd.gov.kz/>

4. Казахстанский Центр По защите Прав Потребителей (KZConsumer):

- Сайт: <https://kzconsumer.com/>

- Электронная почта: info@kzconsumer.com

- Телефон: +7 (727) 311-33-99

Не стесняйтесь обращаться за помощью и консультациями по вопросам интернет-мошенничества.

Важно своевременно реагировать на подобные ситуации и обращаться за поддержкой у специалистов. В ходе написания статьи мы пришли к следующим выводам: Интернет-мошенничество - серьезная проблема, с которой сталкиваются многие пользователи по всему миру. Однако, вооружившись знаниями о различных схемах обмана и следуя основным правилам безопасности, можно значительно снизить риск стать жертвой. Ключевые моменты: будьте бдительны, используйте надежные технологии, будьте осторожны с платежами. Если вы все-таки пострадали, не теряйте времени и как можно скорее предпринимайте необходимые меры. Вместе мы можем победить интернет-мошенников и сделать онлайн-пространство более безопасным.

Список использованной литературы:

1. Интернет ресурсы

Кадыркулов Р.Б., СПД-20-2 топ студенті

Ғылыми жетекші – з.ғ.к., профессор Балгимбеков Д.У..

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ПАРАҚОРЛАРДЫ ҰСТАҒАН КЕЗДЕ ЖЕДЕЛ-ТАКТИКАЛЫҚ КОМБИНАЦИЯНЫ
ЖҮРГІЗУ КЕЗЕҢДЕРІ

ҚР Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың "әділ Қазақстанның экономикалық бағыты" атты Қазақстан халқына Жолдауында біздің басты мақсатымыз – заң мен қоғамдық тәртіпті мүлтіксіз сақтауды қамтамасыз ету екендігі көрсетілген [1].

Қылмыстарды тергеудің бастапқы кезеңінің негізгі міндеттері:

- қылмыскерлердің алдын алу;
- қылмыстық іс қозғауға негіздемелерді тексеру;
- қылмыстың материалдық іздерін анықтау және бекіту, сондай-ақ қылмыстың куәгерлері мен басқа куәгерлерді анықтау;
- қылмыскерлерді қылмыспен ұстау және жасырынған қылмыскерлерді іздеу.

Қарастырылып отырған әрекеттерді тергеудің бастапқы кезеңінде тұрған негізгі міндеттерді шешудің тиімді әдістерінің бірі қылмыскерлерді қылмыспен ұстау бойынша тактикалық комбинацияны ұйымдастыру және жүргізу болып табылады.

Қылмыстық әрекетті анықтау негізінен құқық қорғау органдары қызметкерлерінің жедел-іздігі қызметі барысында және өзге де қылмыстық әрекеттерді тергеу процесінде қылмыс белгілерін анықтау арқылы жүзеге асырылады.

Жедел-іздігі қызметі барысында қылмысты анықтаған кезде, ең алдымен, жедел әзірлеу жүзеге асырылуы керек, яғни бір мақсатпен біріктірілген жедел-іздігі құралдары мен әдістерінің кешені пайдаланылуы керек: қылмыстың белгілерін анықтап қана қоймай, оны жасау механизмін, ұйымдастырушыны, қатысушыларды, олардың арасындағы байланыстардың сипатын және т. б. п. Жедел-іздігі қызметінің нәтижелері негізінде қалыптастырылған аталған деректерді дәлелдеуде қылмыстық іс бойынша ақиқатты анықтаудың әдеттегі мүмкіндіктері таусылған және олардың көрсетілген қолданылуы ғана оған қол жеткізуді қамтамасыз ететін жағдайларда ғана пайдалану керек. Өзге де қылмыстық әрекеттерді тергеу процесінде қылмыс анықталған кезде аталған деректер тергеліп жатқан істің материалдарында (дәлелдемелердің заңды көздері) болуы мүмкін. Анықталған деректер ұстау бойынша жедел-тактикалық комбинация жоспарының негізіне алынуы тиіс.

Тактикалық комбинацияны ұйымдастыру және өткізу дайындық, негізгі және қорытынды кезеңдер шеңберінде жүзеге асырылады [2, 147 б].

Дайындық кезеңінде келесі әрекеттер кешені жүзеге асырылады.

Тергеуші жедел қызметкерлермен бірлесіп, қылмыстық топ, қылмыстық іс-әрекет механизмі және жедел-тактикалық комбинацияны сәтті жүргізуге әсер ететін басқа да факторлар туралы бастапқы деректерді (жедел және іс жүргізу) талдайды. Осыдан кейін, қылмыс белгілерін көрсететін жеткілікті деректер болған кезде тергеуші қылмыстық іс қозғайды. Істі қозғау үшін негіздер болмаған кезде тергеуші мен жедел қызметкердің өзара іс-қимыл нысаны ретіндегі тактикалық комбинация қылмыстық іс қозғалғанға дейін басталып, алдын ала тергеу сатысында аяқталуы не іс бойынша тергеу процесінде толық жүзеге асырылуы мүмкін. Бұл ретте жедел-тактикалық комбинацияның қылмыстық іс қозғалғанға дейін жүзеге асырылатын және белгілі бір жедел-іздігі іс-шараларын жүргізуде көрініс табатын бөлігін жедел қызметкер тергеушінің қатысуынсыз, бірақ олардың жалпы ниеті бойынша орындайды. Тиісінше, жедел-іздігі шараларын қабылдау анықтау органдарының айрықша құзыреті болып табылады.

Тергеуші алған қылмыстық іс туралы жедел материалдар қылмыстық іс қозғауға негіз бермейді және арнайы тексеруді қажет етеді. Мұндай тексерудің құралы және сонымен бірге қылмыс белгілерін көрсететін жеткілікті деректерді анықтау тактикалық комбинация болып табылады.

Болжамды кездесу орнының ерекшеліктерін анықтай отырып, тергеуші жедел қызметкерлермен бірлесіп ұсталуға қатысушылар арасында міндеттерді бөледі: біріншіден, ұсталу орны мен автокөлікті кім бұғаттайды, екіншіден, комбинация өтетін жерге іргелес аумақты жасырын қадағалауды кім жүргізеді, үшіншіден, қылмыскерлерді физикалық

басып алуды кім жүргізеді, төртіншіден, ұсталуға қатысушылар арасында ұстау орнындағы бірқатар шұғыл тергеу әрекеттері, бесіншіден, қылмыскерлерді ұстау орнынан қашқан жағдайда оларды қудалауды кім жүзеге асырады, алтыншыдан фотосуретке түсіруді кім жүзеге асырады- немесе тергеудің нақты міндетіне байланысты қылмыстық затты, сондай-ақ басқа адамдарды кездесу-беру фактісі.

Тактикалық комбинацияның дайындық кезеңінде ең маңыздысы қылмыстық қудалауды жүзеге асыратын органдарға ерікті көмек көрсетуге келісім берген адамға нұсқау беру болып табылады. Әдетте, бұл рөлге жігерлі адамдар (әйелдер мен ерлер) таңдалады, олар өздерінің моральдық және іскерлік қасиеттері бойынша комбинация сценарийінде қарастырылған іс-әрекеттер көлемін жүзеге асыра алады. Ең жақсы жағдайда, тактикалық комбинацияны жүргізу үшін қаладан тыс тұрғындардың сыртқы белгілері бар екі-үш клиент таңдалады (оңтүстік — солтүстік аймақтар үшін және керісінше). Бұл қылмыскерлерді қылмыстық әрекеттері үшін айыптау кезінде дәлелдемелік базаның толықтығын қамтамасыз етеді, өйткені клиенттер санының есебінен куәлік базасы күшейтіледі, сондай-ақ ықтимал қол сұғушылықтар кезінде олардың қауіпсіздігін қамтамасыз етеді және қылмыстық топтың бостандықта қалған мүшелерінің айғақтарына әсерін болдырмайды, өйткені соңғысы олардың тұратын жерін білмейді.

Қылмыстық әрекетке еліктейтін мінез — құлық моделін қолдану-рөлдік мінез-құлықтың өте күрделі түрі. Нұсқау мыналарды көздейді:

- қалада болу "аңызымен" және мінез-құлық мотивациясымен танысу;
- қылмыскерлермен кездескен кезде әр қызметкердің (клиенттің) іс-әрекеті;
- қылмыскерлердің іс-әрекеттерін ең жақсы тіркеуді қамтамасыз ету үшін қызметкердің (клиенттің) пәтерде орналасқан жерін анықтау);
- жасырын диктофонды пайдалану ережелерін меңгеру;
- істің нақты жағдайларына байланысты басқа факторлар.

Дайындық кезеңінде қажетті іс-қимыл көлемін орындағаннан кейін ұстау тобы комбинацияның негізгі кезеңін жүзеге асырады. Осы мақсатта ол тактикалық комбинация өтетін жерге барады, онда ол нақты қылмыстық әрекеттерді жүзеге асыратын адамдармен байланысады. Бұл ретте келіссөздер бақыланады, бір мезгілде аудио жазу құрылғысының көмегімен тіркеледі.

Жалпы тергеу процесінде аудио және бейнежазбаны қолдануға және әсіресе қылмыскерлерді жеке ұстауға ерекше назар аудару керек. Қолданыстағы қылмыстық іс жүргізу заңнамасы аудио және бейнежазбаны қылмыстық іс қозғалғанға дейін алынған кезде де дәлел ретінде таниды. Бұл қылмыстарды ашудың ерекшелігі-қылмыстық топты ұстау көбінесе тактикалық комбинацияны жүргізу кезінде жүзеге асырылады, онда тек ұстау үшін ғана емес, сонымен қатар осы адамдардың әрекеттерін аудио және бейне техникасына тіркеу үшін қолайлы жағдай жасалады. Кассетаны ауыстыруды болдырмау мақсатында диктофонды кассетаны алуға кедергі келтіретін құлыптау құрылғысымен жабдықтау қажет. Фонограммада және бейнежазбаның басында сіз куәгерлердің деректері, жазу және түсіру шарттары туралы жазбалар жасауыңыз керек. Қалай болғанда да, аудио және бейне жазу құрылғыларында жазылған мұндай келіссөздердің нәтижелері қылмыстық топтың қатысушыларына, әсіресе диспетчерге айып тағуда маңызды дәлелдердің бірі болады.

Материалдардың берілуін тіркейтін осындай ұйымдастырушылық іс жүргізу құжаты жедел қызметкердің тергеушіге егжей-тегжейлі баянаты бола алады. Бұл құжатта дәстүрлі деректемелерден басқа: техникалық құралдарды қолдану мақсаты; техникалық құралдарды қолдануды жүзеге асыратын нақты тұлғалар; техникалық құрал қашан, қайда, қандай жағдайда қолданылған; аппаратураның, ауыстырылатын тораптардың (линзалардың, микрофондардың) және пленканың түрі, сондай-ақ егер олар бар болса, олардың зауыттық нөмірлері көрсетілуі тиіс; өзіне қатысты техникалық құрал қолданылған тұлға (тұлғалар) туралы қысқаша деректер; тіркелген ақпараттың қысқаша мазмұны. Баянатқа

қолданылатын техникалық құралдың түріне қарай фонограммасы бар кассета, бейнекассета, фото-киноматериалдар қоса беріледі.

С криминалистической точки зрения также важно использовать скрытые носимые устройства записи и денежные "куклы". Анализ специальной литературы и правоприменительной практики показывает, что в последнее время преступные структуры хорошо знают методы и приемы работы органов уголовного преследования. В связи с этим в обязанности телохранителей в преступных группах телохранителей входит личный досмотр клиентов и перерасчет денег. Поэтому участники задержания при определенных обстоятельствах должны отказаться от диктофонов и денежных "кукол", так как жизнь и здоровье клиентов могут оказаться под угрозой до задержания родственников оперативного персонала. Деньги, выданные клиенту, обозначаются специальным химическим составом или наносятся на него флуоресцентным карандашом "дата, дата, месяц и год задержания". Вы также можете переписать номера и серии денежных знаков, а также количество купюр и их достоинство. Эти действия осуществляются в присутствии свидетелей, которые заранее объясняют свои права и обязанности.

Известное предложение задержать преступников сразу после перечисления определенной суммы денег не противоречит. Такой подход облегчает разоблачение преступников, но традиционная практика "сокращения" оперативно-розыскных мероприятий и следственных действий после раскрытия хотя бы одного эпизода преступной деятельности не способствует инициативному (атакующему) розыску скрытых преступлений.

Тәжірибе белгілі бір жағдайды пысықтау әдісі қылмыстық құрылымдарда қиындықсыз ауыстырылуы мүмкін жеке тұлғаларды ғана анықтауға мүмкіндік беретіндігін дәлелдеді. Қылмысқа қарсы күрестің тиімділігін арттыру үшін қатысушылардың және, ең алдымен, қылмысты ұйымдастырушылардың ең көп санын әшкерелеу қажет. Сондықтан, кейбір жағдайларда ұстауды дереу емес, қылмыстық топ қылмыстық әрекеттің бірнеше эпизодтарын жасағаннан кейін және құрылған топ немесе үй орналасқан бөлмеге немесе пәтерге оралғаннан кейін жасау керек. Әрине, мұндай ұстауды ұйымдастыру күрделілігімен ерекшеленеді, қосымша іс-шаралар мен тергеу әрекеттерін жүргізумен байланысты, бірақ бұл жедел-тактикалық комбинация аясында мүмкін.

Жедел-тактикалық комбинацияны жүргізудің негізгі кезеңіндегі тергеушінің негізгі міндеті-болып жатқан оқиғаларды бақылау және куәгерлер мен мамандардың назарын осы уақытта туындайтын маңызды дәлелдерге аудару. Мұндай деректерді кейіннен тергеу әрекеттерінің хаттамаларын жасау үшін пайдалануға болады.

Күдіктілерді ұстау физикалық ұстаудың басталғаны туралы шартты сигнал берілгеннен кейін жүргізілуі тиіс. Егер физикалық басып алу ашық жерде (көшеде, үйдің ауласында және сол сияқтыларда) орын алса, онда бұл жер учаскесі бұғатталады, ұсталғаннан кейін, біріншіден, ақшаны табу және алып қою мақсатында, қылмыскерлер ақшадан абайлап құтыла алмайтындай есеппен жеке тінту жүргізіледі, екіншіден, атыс немесе суық қару, үшіншіден, тасымалданатын келіссөздер құрылғылары (рациялар, радиотелефондар, пейджерлер және т.б.). Үй-жайда ұсталған кезде полиция қызметкерлері оған жақсы сылтаумен кіріп, оны құқық қорғау органдарының қызметкерлері ұсынады, содан кейін ондағы адамдарды ұстайды.

Физикалық қолға түскеннен кейін тергеуші куәгерлермен бірге ұсталғандарды жеке тінту жүргізіп, олардан, ең алдымен, ультракүлгін сәулелендіргішті қолдана отырып, химиялық заттармен белгіленген ақша қаражатын алып қоюы керек. Сол жарықтандырғыш ұсталғандардың саусақтарын және ақша сақталған жерлерді (қалталар, сөмкелер, сөмкелер және т.б.) көрсетеді. Сонымен қатар, қылмыскерлерден басқа заттар мен құжаттар алынады. Бұл әрекеттер тек тергеу әрекетінің хаттамасында ғана емес, сонымен қатар техникалық тіркеу құралдарының көмегімен де тіркеледі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың "әділ Қазақстанның экономикалық бағыты" атты Қазақстан халқына Жолдауы. 1 қыркүйек 2023. - Электрон. Ресурс. Кіру режимі: // <http://www.akorda.kz> (өтініш берілген күні 1.04.2023 ж.).

2. Балгимбеков Д.У., Құлибек А.Б. Қылмыстардың жекелеген түрлерін тергеу әдістемесі: Оқу құралы./ Д.У.Балгимбеков, Құлибек А.Б. –Қазтұтынуодағы Қарғанды университеті. Караганды, 2022. – 220 б.

Курманалина З. Ф., магистрант кафедрасы «Юриспруденция» .
Научный руководитель – Тогайбаева Ш.С., к.ю.н., профессор
Кокшетауского университета имени Абая Мырзахметова.
г. Кокшетау, Республика Казахстан.

ТОРГОВЛЯ ЛЮДЬМИ И ДЕТЬМИ

Проблема противодействия торговле людьми остается не до конца изученной. Прежде всего, это связано с несовершенством уголовного законодательства и происходящими изменениями в обществе. Согласимся с мнением А.Б. Бекмагамбетова, который указывает, что «Правотворческая политика в сфере противодействия преступности, связанной с торговлей людьми, должна быть выражена, в первую очередь, в разработке и совершенствовании законодательного инструментария: общеправового и узкопрофильного (отраслевого) характера» [1,37]. Также отмечается необходимость разработки базового законодательного акта и концепции политики противодействия торговле людьми как части уголовной политики.

Обратимся к статистическим данным торговли людьми в Республики Казахстан.

За шесть месяцев 2022 года в Казахстане возбуждено 57 уголовных дел по «фактам торговли людьми».[2]

Начала расследования по 26 случаям торговли людьми (23 – за торговлю людьми в целях сексуальной эксплуатации и 3 – за принудительный труд), по сравнению с 20 случаями в 2021 году, и продолжила проведение 14 расследований, начатых в предыдущем отчетном периоде.

Судебное преследование осуществлялось по 18 делам о торговле людьми (шесть за сексуальную эксплуатацию, пять за принудительный труд и семь за неустановленные формы торговли людьми), по сравнению с 49 судебными преследованиями в 2021 году; и было осуждено шесть торговцев людьми (пять за сексуальную эксплуатацию и одного за принудительный труд) в соответствии со статьями 128, 134 и 308 Уголовного кодекса, по сравнению с 23 торговцами людьми, осужденными в 2021 году за торговлю людьми с целью сексуальной эксплуатации.

Из шести обвинительных приговоров четыре торговца людьми получили сроки от четырех до 15 лет, один торговец людьми был несовершеннолетним и получил три месяца тюремного заключения, еще один торговец людьми получил три года и пять месяцев условно.

Двое казахстанцев сумели сбежать из рабства в так называемом золотом треугольнике в Юго-Восточной Азии. <https://rus.azattyq.org/a/32235563.html> МИД: казахстанцы, попавшие в трудовое рабство в Мьянме, вернулись домой.

Таких примеров можно множить.

Борьба с этим социальным злом ведется постоянно. Какими нормативными актами регулируется и достаточно ли их в борьбе с этим злом?

Республика Казахстан ратифицировала основные международные документы о принятии мер по борьбе с торговлей людьми, среди них: Конвенция о рабстве от 1926 года, Международная конвенция о борьбе с торговлей людьми и с эксплуатацией проституции

третьими лицами от 1949 года, Дополнительная Конвенция об упразднении рабства, работорговли и институтов и обычаев, сходных с рабством от 1956 года, Конвенция Международной организации труда об упразднении принудительного труда от 1957 года, Конвенция ООН против транснациональной организованной преступности от 2000 года, Протокол о предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми, и наказании за нее, дополняющий Конвенцию против транснациональной организованной преступности, Протокол против незаконного ввоза мигрантов по суше, морю и воздуху, дополняющий Конвенцию против транснациональной организованной преступности, Конвенция Международной организации труда о запрещении и немедленных мерах по искоренению наихудших форм детского труда от 1999. В 1994 г. Казахстан присоединился к Конвенции о правах ребенка, а в 2001 г. - к дополняющему ее Протоколу о продаже детей, детской проституции и детской порнографии.

В Республике Казахстан криминализованы все формы торговли людьми, уголовное наказание за данный вид преступления составляет до 15 лет лишения свободы.

Важную роль в сфере идентификации и оказания помощи ЖТЛ (жертв торговли людьми) играют неправительственные организации. В 2016 г. был принят единый Стандарт оказания специальных социальных услуг ЖТЛ, в реализацию которого вовлечены НПО в некоторых регионах страны.

Согласно статистическим данным по ЖТЛ(жертв торговли людьми), выявленным и получившим помощь от Международной организации по миграции, в 2004 - 2018 гг. на территории Республики Казахстан была зарегистрирована 1731 ЖТЛ (жертв торговли людьми). Республика Казахстан является страной назначения и в гораздо меньшей степени страной транзита и исхода для жертв трудовой и сексуальной эксплуатации.

В Казахстан идет приток низкоквалифицированных трудовых мигрантов из других стран Центральной Азии, среди которых Кыргызстан, Таджикистан и Узбекистан. За период с 2011 по 2015 год количество мигрантов из этих стран, проживающих на территории Республики Казахстан, увеличилось практически в 2 раза: с 500 до 950 тыс. человек.

В силу недостаточной развитости производственной и социальной инфраструктур и отсутствия сфер применения избыточных трудовых ресурсов вне сельского хозяйства трудовой рынок юга КР характеризуется избытком рабочей силой.

К факторам интенсификации внутренней и внешней миграции граждан Кыргызской Республики, а также распространения случаев торговли людьми опрошенные эксперты относили боевые действия в Баткенской области, так называемые «Баткенские события» 1999–2000-х годов.

Выезд за границу к знакомым и родственникам и (или) в составе группы мигрантов не защищает от возможности эксплуатации.

Отдельный закон в сфере противодействия торговле людьми до настоящего времени не принят, законодательство ограничивается статьями Уголовного кодекса, из которых две основные: статья 128 УК РК «Торговля людьми» регулирует ответственность за торговлю людьми, статья 135 УК РК «Торговля несовершеннолетними» определяет понятие торговли детьми и меру наказания за это преступление, а также сопутствующие статьи.

Но в данный момент имеется проект Закона Республики Казахстан «О противодействии торговле людьми в Республике Казахстан», в котором введены понятия идентификация предполагаемой жертвы торговли людьми. Идентификация жертв торговли людьми проводится органами внутренних дел совместно с районным (городским) уполномоченным органом занятости и социальных программ, организацией, оказывающей специальные социальные услуги жертвам торговли людьми в области социальной защиты населения или образования, некоммерческими организациями[3].

Законом «О противодействии торговле людьми в Республике Казахстан» будет введено в Уголовный кодекс РК понятие о преступлениях, связанных с торговлей людьми. Эти изменения решат проблему квалификации торговли людьми.

Список использованной литературы:

1 Бекмагамбетов А. Б. Правовые основы криминализации торговли людьми в уголовном законодательстве Республики Казахстан

// <https://www.dissercat.com/content/pravovye-osnovy-kriminalizatsii-torgovli-lyudmi-v-ugolovnom-zakonodatelstve-respubliki-kazak>

2 Торговля людьми в Казахстане: За полгода 2022 года — 57 уголовных дел; в 2021 году — 103 // <https://rus.azattyq.org/a/31961637.html>

3 Мажилис одобрил законопроект «О противодействии торговле людьми» // <https://orda.kz/mazhilis-odobril-zakonoproekt-o-protivodejstvii-torgovle-lyudmi-384019/>

Махсат И.Ю.-22-1к тобының студенті
Абдибатыров А. Жеке сот орындаушысы
Мағдатова Қ.Ж. аға оқытушы, магистр.
Қазтұтынуодағы Қарағанды Университеті .

МӘМІЛЕЛЕРДІ НОТАРИАЛДЫҚ КУӘЛАНДЫРУ ЕРЕЖЕЛЕРІ

Өркениетті қоғамда азаматтық құқықтық қатынастар бір жақты биліктің күшімен емес, қатысушылардың еркіне негізделген шарттық әдістермен реттелетіндіктен мәмілелердің рөлі артып отыр. Мәміле институты құқықта тарихи қалыптасқан.

Рим жеке құқығы шарттық және шарттық міндеттемелерді бөліп қарастырған. Римдіктер мәміле сөзімен берілетін, бірақ басқаша мазмұнды білдіретін « педотікті » терминін қолданған. «Педотікті» термині сыйға тартуға қарама – қарсы ақылы шарт ретінде іс дегенді білдіреді. Римде шектеулі шарт түрлері қолданған. Мәселен, ерте кезден рим заңгерлері займ шарты ретінде қарастырған белгілі бір талап, рәсімдеулерді сақтаумен жасалатын пехит шарты қолданған. Біздің эрамыздың басында римдіктер енді нақты (несие, сақтау, кепілзат) және консенсуальды (сатып алу – сату, мүлік жалдау, мердігерлік, кепіл болушылық, серіктестік және т.б.) шарттарды жасай бастаған.

Азаматтық айналымның ары қарай дамуының қажеттілігі қолданылған шарт нысандардың тізімінде қамтылмаған құқығын қорғау талап қоюды енгізуді тұрғызды. Сол себепті қосымша, преторлық және заңдық тактілер пайда болды. Англо саксондық шарттық құқықтың қалыптауының өзіндік ерекшеліктері бар. Сот қарауының нысаны болып табылатын құқық бұзушылықтардың қатаң белгіленген құрамы болды; әрбір құқық бұзушылықтың құрамы белгілі бір талап түріне сәйкес келеді; әрбір талап түріне – сот өкімінің белгілі бір нысаны сәйкес келетін болды. Біртіндеп практикада сот шешімі бойынша шарттар, формальды шарттар және қарапайым шарттар бекітіледі.

Рим, англосаксондық және басқа да құқықтардың тарихы әр мемлекеттегі қоғамның әлеуметтік – экономикалық дамуы өсе түскен заңгерлердің әр қилы шарттар мен бір жақты мінез құлық актілерінің құқықта толық ескере, көрсете алмағанын куәланырады. Азаматтық айналым логикасы заңдарды бұзбайтын және оның қалыпты дамуына сәйкес келетін кез келген мінез құлық актісінің заңдық күшін тануды талап етті. Бұл қайшылықты шешу құқықта шарттар мен әлеуметтік мәнді біржақты актілер ұғымын біріктіріп бекіту идеясын туғызады. Сөйтіп мәміле деген жаңа құқықтық категория пайда болды. Өркениетті елдерде ”мәміле” терминін қолдану қазіргі мағынасында заңдық дәстүрге 18 ғасырда енді. Сол кездің белгілі заңгерлері мен мемлекет қайраткерлері азаматтық құқықтық жалпы бөліміндегі мәміле туралы ілімді бөліп қарастырады. Қазіргі кезде мәміле институты континентальды және англо – американдық елдердің құқықтық жүйесінің азаматтық және сауда құқығының негізгілерінің бірі болды.

ҚР Азаматтық кодексінің 147- бабы мәмілені азаматтар мен заңды тұлғалардың азаматтық құқықтар мен міндеттерді анықтауға, өзгертуге немесе тоқтатуға бағытталған

әрекеттері деп көрсетеді. Бұдан мәміленің әлеуметтік негізі мен мақсаты азаматтық – құқықтық салдарға жету екенін түсінеміз. Бірақ бұл мәміленің мәнін ашу үшін жеткіліксіз. Мәселен, азаматтық – құқықтық нәтижеге жету әрекеті әкімшіліктік актілерге де тән. Әдебиеттерде мәмілелерді заңдық деректер үлгісі бойынша қарастырады. Бұндай көзқарас мәміленің қоғамдық қатынастарды белсенді реттеуші құрал ретіндегі табиғатын аша алмайды. Мәміленің мәнін ашу үшін оның құрамдық және функционалдық бағытын талдау қажет. Бұл жағдайда мәміленің негізінде әрекет жатқандығы, екіншіден, осы әрекеттердің құқық үшін мәні тұрғысынан қарастыру керек. [1,б.25].

Психологияда әрекет категория зерттеу нәтижесі тұлғаның белсенділігін қоздырушы себеп – қажеттілік, келісім жүргізу екендігін көрсетеді. Қажеттілік санада әуес ретінде білінеді. Әуестікті тұлға сезінгенде ол нақты тілекке айналды. Тілек саналы қажеттілік ретінде әрекет мотивациясының негізі болып табылады. Одан таңдау туып, нақты мақсат қалыптасады. Мақсаттың қалыптасуы шешім қабылдауға әкеледі. Мақсатқа жету үшін оған жетудің әдіс тәсілдерін таңдау керек, сонан кейін ғана қабылданған шешім іске аса бастайды. Әрекет жасау процессі өзінің әр сатысында ерікпен үйлесіп отырады. Тұлғаның ерікті әрекеті ақыл – ойлық, физикалық және сөздік болуы мүмкін.

Мәміленің екі түрлілік сипаты, бір жағынан мәміле – нақты құбылыс ретіндегі дерек (факт), екінші жағынан бұл дерек құқық нормаларында көзделген жағдайларда ғана заңдық сипатқа ие болады.

Мәміленің заңдық құрамы – оның субъектілерінің тікелей азаматтық – құқықтық салдарын туғызатын мәмілелер ретінде әрекет жасалды деп тану үшін қажетті құқықта қарастырылған белгілердің жиынтығы.

В.П. Шахматовтың ойынша мәміленің заңдық құрамы – құқық нормалары талабына сәйкес келетін субъективтік және объективтік белгілердің жиынтығы. [2,б.37].

Мәміле мазмұнының екі түрлілігі оның заңдық құрамы белгілерін екі топқа бөлуге мүмкіндік береді.

Мәміле әрекетке негізделгендіктен, оның заңдық құрамы өзіне елеулі элементтерді қамтуы керек. Келесі топ мәмілеге елеулі мән беруге ықпал ететін әрекеттердің қасиетін құрайды.

Мәміленің заңдық құрамының белгілері құқықтық мақсат, ерік білдіру, заңдылық және құқықтық байланыстылығы болып табылады.

Құқық субъектісі қызметінің түпкі мақсаты қажеттілікті қанағаттандыратын нақты әлеуметтік – экономикалық нәтижеге жету болып табылады.

Мәміленің құқықтық мақсаты азаматтық құқықтармен міндеттердің пайда болуы, өзгеруі және тоқталуы болады.

Мәміленің заңдық құрамының бір белгісі – заңдылық жасалған әрекеттің құқықтық нормалары мен қағидаларына қайшы келмеуі. Заңдылық белгісі мәміленің мазмұны мен нысанына да қойылатын талаптарды қамтиды. Бұл талаптардың орындалмауы мінез қылық актісін мәміле ретінде танымауға әкеп соқтыруы мүмкін. Құқық нормалары мәміленің нақты түрін жасаудағы тұлғаның мінез қылығының моделін құрайды.

Белгіленген үлгідегі талаптарға қайшы келетін әрекеттер жасау мәміленің нақты түрін жасауды туғызатын құқықтық салдар болдырмайды. Басқаша айтқанда мәміленің нақты бір түрі үшін заңсыз іс – бағыттары мінез қылық актісі мәміле ретінде және талап етілген азаматтық құқықтық мақсатқа жете алмайтындығын білдіреді. Мысалы: несие беруші мен борышқор міндеттеменің орындалуын қамтамасыз етуде борышқордың несие берушіге белгілі бір мүлікті берумен шектеледі, яғни бұл әрекетті борышқор міндеттемесін орындамаған жағдайды несие берушінің осы мүлікті өндіріп алу құқығына ие болу мақсатында жасалады. Бұл әрекеттің құқықтық мақсаты – несие берушінің белгілі бір жағдайдағы басым құқығын алуы.

Алайда оған жету жолдары заң талаптарын бұзады – мүлікті берумен қатар тараптарды құжаттар жасауда белгілі бір әрекеттер жасауға міндеттенеді. Оларды орындамау кепіл туралы шарттың жарамсыздығына әкеп соғады, яғни несие беруші мен

борышқордың мүлікті беру бойынша іс жүзіндегі әрекеттері соған есептелсе де құқықтық салдар тұғызбайды. Белгіленген үлгілік талаптары болмаған жағдайда, яғни заңда көзделмеген, бірақ оған қайшы келмейтін мәміле жасалғанда оны жасаудың таңдалған құралы мәміле құрамының элементтеріне қойылатын талаптарға қайшы келмеуі керек. Мәміленің негізінде әрекет жатқандықтан бағдарлық, атқарушылық және тексеру бөлімінен тұрады. Мәміленің бағдарлық бөлімін мотив, мәміленің құқықтық мақсаты туралы субъективтік ұғым және субъектінің жасаған әрекетінің құқық нормалары мен қағидаларының талаптарына сәйкестігі туралы жиынтық пен өзара қатынасы құрайды. Бағдарлық бөлім әдебиетте ішкі ерік деп аталатын мәмілені жасау ниеті. Ниет өз бетінше құқықтық мәнге ие бола алмайды. Ол ниетті сыртқы білдіру арқылы іске асады. Ниетті сыртқа білдіру құқықта ерік білдіру деп аталады. Ерік білдіруде құқықтық мақсатпен заңдылық қана емес, сонымен бірге мәміленің басқа да елеусіз белгілері көрінеді.

Бағдарлық және атқарушылық бөлімінің өзара байланысы ерік білдіру мәміле жасау ниетімен сәйкес келуі қажеттілігін білдіреді. Әйтпесе мәміле қалыптасуының бірыңғай процессі бұзылып субъект үшін қажетті құқық салдарды тұғызбайды. Әрекет ете отырып тұлға өз қылығын бақылап, жөндеп отырады. Мәміленің тексеру бөлімі оның қалыптасуының барлық сатысын қамтитын әмбебап болып табылады, мәселен мәміле субъектісінің толық әрекетке қабілеттілігі туралы талап оның өз әрекетінің мәнін түсіну және оны басқара алу қабілеттілігімен байланысты. [3, б.49].

Заңдық байланыс мәміле құрамының элементі ретінде мәміле азаматтық – құқықтық салдарды әрекет түрде тұғызады; азаматтық құқық қатынасының туындауы, немесе өзгерту, не олардың тоқтатылуы. Мәміле заңдық дерек ретінде қандай да бір құқықтық салдар тұғызады. Мәміленің басқа да құқықтық феномендермен өзара байланысы алдымен оның салдары арқылы көрінеді. Мәміле ерекшелігінің негізінде қатысушылардың мәміле жасасудағы әрекеттерінің еріктілігі мен олардың өзара теңдігі жатады. Мәмілелер құқық қатынасының қозғалысын мүлдем тұғызбауы да мүмкін. Мәселен, өсиет қалдырушы кез келген уақытта өсиетін жоққа шығара немесе өзгерте алады, онда алғашқы өсиет құқық қатынасының қозғалысын болдырмайды. Әр түрлі марапаттарды көпшілікке жария уәде ету, конкурс жариялау мәміле болып табылғанымен өздігінен мүліктік қатынас тұғызбайды. Кейінгі қалдырылған шартпен жасалған мәміледе тиісті жағдайлар туындағанша құқықтар мен міндеттер пайда болмайды. Бірақта бұл мән – жайлар осындай мәмілерді заңдық күшінен айырмайды. Заңдық құрамның бір элементті болғанда ғана құқық қатынасының қозғалысының қайтыс болуы мен мұрагерлікті қабылдау қажет.

Мәміле – пайда болатын құқық қатынасының мазмұнын, құқық қатынасын өзгерту немесе тоқтату бойынша ықтимал іс - әрекет көлемін белгілеу арқылы қатысушылар үшін міндетті мінез қылық ережелерін тұғызу мақсатында жасалған субъектінің заңды іс - әрекеті болып табылады. Мәміле өзінің функционалдық қасиеті бойынша басқа заңдық деректерден анағұрлым айырмашылықта.

Мәміледен туындайтын құқықтар мен міндеттердің сипаты оның жасалу нәтижесі бойынша ғана анықталуы мүмкін. Ал әкімшілік құжаттарда құқықтық мақсатпен жасалған нәтижесі құзырлы органдардың алдын – ала биліктік өкімімен белгіленеді. Заңдық мінез – құлық басқа біреуге зиян келтіру фактісі, негізсіз баю, азаматтардың басқа да әрекеттерінің нәтижесі немесе заңдық мәні бір оқиға құқық нормаларымен қатаң байланыста болады. Мұндай байланыс бағдарламалық негізделген және құқық қатынасының қозғалысын тұғызады.

Мәмілелерді реттеудің әр кезеңіндегі ықпал етуінің өзіндік ерекшеліктері бар. Көбінесе құқық қатынасының пайда болу негізі деңгейінде тараптар үшін бірыңғай мінез қылық ережесі мәміле субъектілері еркінің келісімімен белгіленеді. Аталмыш деңгейде құқықтар мен міндеттер тұғызу үшін субъектінің ерік актісі жеткіліксіз. Ол тек ықтимал іс - әрекеттің көлемін білдіруі мүмкін. Сол мәміленің жасалу нәтижесі бойынша құқықтар мен міндеттердің пайда болуы үшін әдетте басқа тұлғаның қарсы әрекеті қажет болады. Бұндай

элеуметтік мәнді акт екі мәміле субъектілерінің де құқықтары мен міндеттер туғызуға қажет шарттар түрінде қарастырылатын бір жақты мәмілелер болып табылады.

Мақсұт Р. Е., магистрант кафедрасы «Юриспруденция» .
Научный руководитель – Тоғайбаева Ш.С., к.ю.н., профессор
Кокшетауского университета имени Абая Мырзахметова.
г. Караганда, Республика Казахстан.

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ МЕДИЦИНСКИХ РАБОТНИКОВ.

В [Послании](#) народу Казахстана от 1 сентября 2021 года «Единство народа и системные реформы – прочная основа процветания страны» Глава государства Касым-Жомарт Токаев посвятил проблемам медицины целый раздел «Повышение эффективности системы здравоохранения» [1]. Система здравоохранения не может стать эффективной, если от халатного отношения медицинских работников к своим обязанностям будут страдать пациенты.

В основном медицинские работники прилагают все свои усилия, чтобы вылечить, спасти от смерти больного. К сожалению, некоторые халатно относятся к своим обязанностям. Однако бывают случаи, когда врачи не контролируют медсестр, как они выполняют их назначения.

Например, такой пример, который приводит всех людей в недоумение. Как такое могло произойти?

В октябре прошлого года в противотуберкулезном санатории «Зеленая роща» умер трехлетний ребенок, проходивший курс оздоровления. Первоначально в заключении о смерти говорилось, что ребенок скончался от диареи. Но позже специальная комиссия с участием Минздрава РК установила, что причиной гибели малыша могли стать неверные действия медработников санаторного учреждения. Причиной смерти явилась клизма, которую медсестра сделала по рекомендации врача. Маленькому ребенку влили более литра жидкости (в пять раз больше нормы), что повлекло переизбыток воды в организме и отек мозга. В отношении медсестры и врача были возбуждены уголовные дела[2].

Если врач не проконтролировал, то могла же проконтролировать старшая медсестра. Если низкая зарплата мед сестер и низкая зарплата медицинских сестер, то необходимо поднимать их квалификацию и соответственно увеличить зарплату.

Возможно из - за этого часто меняются медсестра. Но государство должны проводить чаще аттестацию мед персонала. Глав врач должен проводить постоянно занятия, хотя бы раз в две недели и принимать зачеты. К сожалению, этого не происходит.

К несчастью, количество случаев халатности с каждым годом не уменьшается. Растет количество жалоб больных на медицинских работников за халатность, неграмотность. Иногда медики отказываются оказать помощь. Часто видели по телевизору, что во время коронавируса как людям отказывали в госпитализации. Граждане снимали на видео, подключали телевидение и т .д.

Другой пример. На практике был случай, когда возбуждали уголовное дело против пластического хирурга, у которого на столе умерла женщина во время липосакции. Была доказана врачебная ошибка. Но виновный так и не сел в тюрьму[3].

На сегодняшний день в Южно-Казахстанской области проживают 237 детей с ВИЧ-инфекцией, 149 из них были заражены по вине медиков. Десять уже скончались.

Пример, который был в Караганде. Заразили пациента, влив по неосторожности кровь человека, переболевшим Вич инфекцией. Спутали пробирки.

Таких примеров можно множить.

В основном, на практике чаще всего уголовные дела возбуждают против акушеров-гинекологов, хирургов, травматологов, анестезиологов, неонатологов и пластических хирургов[3].

В чем причина ошибок.

По нашему мнению, необходимо пересмотреть систему образования в Республике Казахстан по подготовке медицинских работников. Побольше практики во время обучения и обмен специалистов медицинских (стажировки) учреждений.

Хотелось отметить, что нехватка (отсутствие) медицинских работников (мед. сестер) является то же причиной некачественного обслуживания населения страны. Особенно в период пандемии.

Необходимо отметить, что в Казахстане принят новый УК РК (2014г.).

К медицинским уголовным правонарушениям по УК РК 2014 (Глава 12 УК РК) относятся: ненадлежащее выполнение профессиональных обязанностей медицинским или фармацевтическим работником (статья 317); нарушение порядка проведения клинических исследований и применения новых методов и средств профилактики, диагностики, лечения и медицинской реабилитации (статья 318), незаконное проведение искусственного прерывания беременности (статья 319); неоказание медицинской помощи (статья 320); разглашение тайны медицинского работника (статья 321); незаконная медицинская и фармацевтическая деятельность и незаконная выдача либо подделка рецептов или иных документов, дающих право на получение наркотических средств или психотропных веществ (статья 322); обращение с фальсифицированными лекарственными средствами или медицинскими изделиями (ст. 323). [3]

Но необходимо отметить, что в Казахстане помимо вышеназванных составов уголовных правонарушений имеются и другие составы преступлений, которые расположены в других главах Уголовного кодекса Республики Казахстан (2014 года).

По данным Минздрава, в Казахстане ежегодно возбуждают около 300 уголовных дел против медицинских работников. При этом в суд за последние четыре года поступило всего 50 дел, остальные были прекращены[4].

Одно дело, когда сами медицинские работники совершают халатность (преступление), а другое дело когда производят вакцины. Кого винить. Кого привлекать к ответственности. Доказательная сторона страдает.

По данным общественного объединения «Кадыр касиет» в 2005 г. за испорченное здоровье детей, пострадавших от некачественной вакцины сербского производства, Минздрав выплатил от 50 до 100 тысяч тенге.

Приведем примеры из -за зарубежных стран.

Мы полагаем, что в этих странах имеются аналогичные случаи.

Так, в Германии составы преступлений, устанавливающих уголовную ответственность медицинских работников, помещены в разделы тринадцатый «Преступные деяния против сексуального самоопределения», пятнадцатый «Нарушение неприкосновенности частной жизни и частных тайн», шестнадцатый «Преступления против жизни», семнадцатый «Преступления против телесной неприкосновенности», тридцатый «Должностные преступления»[5].

Медицинские ошибки в США чаще всего относят к халатным деяниям (malpractice), что влечет за собой наступление гражданской ответственности. Общий закон о халатности устанавливает требования к лицам, обязанным соблюдать осторожность в отношении иных лиц для предотвращения нанесения последним вреда или ущерба.

Однако медицинская ошибка может стать и уголовным преступлением, если повлекла серьезные последствия, например смерть пациента. Смерть пациента без умысла, но вследствие грубой неосторожности (criminal negligence или gross negligence) со стороны медицинского работника может считаться убийством по неосторожности. Уголовная ответственность в данном случае наступает при отягчающих обстоятельствах – грубом

отклонении (или намерении отклониться) от профессиональных стандартов или нарушениях иных профессиональных норм[5]

Дело о технической ошибке при выборе препарата и последующей смерти пациентки стало одним из самых резонансных «медицинских» дел в США – за ним следило все профессиональное сообщество страны. Оно стало первым в своем роде: обычно медицинские ошибки рассматриваются гражданскими судами или дисциплинарными комиссиями, но в этом случае действия медсестры, как утверждает прокуратура, выходили за рамки обычного несчастного случая или ошибки: она осознанно обошла встроенную систему блокировки для получения препарата через электронную систему выдачи. [5].

В Норвегии умерли два человека, которым сделали прививку вакциной от коронавируса covid-19, разработанной американской компанией pfizer и ее немецким партнером biontech. об этом [сообщает](#) норвежское агентство лекарственных средств. Обе жертвы проживали в одном из домов престарелых. Они умерли через несколько дней после вакцинации.

В ведомстве заявили, что специалисты должны проанализировать, является ли ввод препарата причиной смерти или же факт того, что смерть произошла вскоре после вакцинации[6].

В США зафиксировали сильную аллергическую реакцию на вакцину pfizer. У медработницы из штата Аляска в США развилась сильная аллергическая реакция после прививки препаратом от коронавирусной инфекции компаний pfizer и biontech[7]. Следовательно, не всем можно прививать вакцины. Страх населения потерять работу заставляло их делать вакцину. Кого привлекать. Надо подумать за что и кого привлечь к ответственности. Слышать народное мнение правительства не хотят.

Список использованной литературы:

1 [Послание](#) народу Казахстана от 1 сентября 2021 года «Единство народа и системные реформы – прочная основа процветания страны» Глава государства Касым-Жомарт Токаев.// <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048>

2 3-летний мальчик скончался в санатории// https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31074697

3. [Уголовный кодекс](#) Республики Казахстан от 3 июля 2014 года. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>

4. Аналитический обзор по уголовным делам против врачей анестезиологов-реаниматологов за последние пять лет.// <https://doi.org/10.21320/1818-474X-2020-1-19-24>

5. Головненков П.В. Уголовное уложение Федеративной Республики Германия – Strafgesetzbuch (StGB). – Научно-практический комментарий и перевод текста закона. Schriften zum deutschen und russischen Strafrecht. Научные труды в области немецкого и российского уголовного права. Universitätsverlag Potsdam . 2021.// <http://verlag.ub.uni-potsdam.de/>

6 Тюрьма за ошибочное введение лекарства, или об одном из самых резонансных дел США // <https://protiv-raka.ru/court/tyurma-za-oshibochnoe-vvedenie-lekarstva-ili-ob-odnom-iz-samyh-rezonansnyh-del-ssha/>

6 В Норвегии умерли двое привитых от covid-19 вакциной pfizer .// <https://www.rbc.ru/society/05/01/2021/5ff4bc5a9a7947687e418515>

7 В США зафиксировали сильную аллергическую реакцию на вакцину pfizer // https://www.rbc.ru/rbcfreenews/5fda86279a794747b76b79d4?from=article_body

https://www.rbc.ru/rbcfreenews/5fda86279a794747b76b79d4?from=article_body

Мухан Аружан Кайратқызы СПД-23-1к топ студенті
Ғылыми жетекшісі-з.ғ.м., аға оқытушы Құлибек А. Б.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ҚЫЛМЫСТАРДЫ СОТҚА ДЕЙІНГІ ТЕРГЕУДІҢ СИТУАЦИЯЛЫҚ ТӘСІЛІ

ҚР Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың "әділ Қазақстанның экономикалық бағыты" атты Қазақстан халқына Жолдауында біздің басты мақсатымыз – заң мен қоғамдық тәртіпті мүлтіксіз сақтауды қамтамасыз ету екендігі көрсетілген [1].

Қылмыстық ұйымдарды тергеу кезінде қылмыстық іс бойынша дәлелдеуге жататын мән-жайларды анықтауға тергеудің бағыты көбінесе тергеудің әртүрлі кезеңдеріндегі қалыптасқан тергеу жағдайымен анықталады.

Қазіргі уақытта тергеу жағдайының рөлі мен маңыздылығын барлық жетекші криминалист ғалымдар мен құқық қорғау және арнайы органдардың практикалық қызметкерлері мойындайды. Алайда, осы мәселе бойынша әдебиеттерді талдау «тергеу жағдайы» ұғымына қатысты екі ұғымға дейін қысқартуға болатын әртүрлі көзқарастар бар екенін көрсетеді.

Тергеу жағдайы көп факторлы жүйе ретінде, тергеу процесіне қатысты негізінен сыртқы сипатта болады, мұны «қылмысты тергеу уақыттың, орынның, қоршаған ортаның нақты жағдайларында, объективті шындықтың басқа процестерімен, қылмыстық сот ісін жүргізу саласында қалған адамдардың мінез-құлқымен және басқалардың әсерінен жүзеге асырылады, кейде белгісіз болып қалады»деп түсіндіреді. фактор тергеушісі. Бұл күрделі өзара әрекеттесу жүйесі нәтижесінде тергеуші мен дәлелдеуге қатысатын басқа субъектілер әрекет ететін және нақты тергеу актісі жүретін нақты жағдайды құрайды. Сондықтан тергеу жағдайы-бұл қазіргі уақытта тергеу жүргізіліп жатқан жағдайлардың жиынтығы, яғни дәлелдеу процесі жүріп жатқан жағдай [2, 99 б].

Р. С. Белкиннің көзқарасы бойынша тергеу жағдайы келесі компоненттерден тұрады: психологиялық сипаттағы компоненттер; ақпараттық сипаттағы компоненттер; процессуалдық және тактикалық сипаттағы компоненттер; материалдық және ұйымдастырушылық-техникалық сипаттағы компоненттер.

Криминалистикалық және құқықтық әдебиеттердегі теориялық ойды талдау қылмыстық қудалауды ұйымдастыруда туындайтын тергеу жағдайларын ғылыми-әдістемелік тұрғыдан әр түрлі негіздер бойынша ажыратуға болатындығын көрсетті. Криминалистика теориясында қабылданған шартты бөлу келесідей болуы мүмкін: типтік және спецификалық; бастапқы, аралық және түпкілікті; жанжалсыз және жанжалды, жалпы – жағдайды тергеу үшін қолайлы, ішінара қолайлы және қолайсыз. Оларды аталған қылмыстық әрекетті ашудың және тергеудің криминалистикалық әдістемесі шеңберінде талданатын әлеуметтік қауіпті әрекеттердің объективі арқылы қарастырыңыз.

Қылмыстық құқық бұзушылықтың бастапқы кезеңінің типтік тергеу жағдайлары:

- қылмыс оқиғасының сипаты туралы бастапқы деректер белгілі және адам немесе адамдар анықталған және ұсталған;
- қылмыс оқиғасының сипаты туралы бастапқы деректер белгілі, бірақ адам немесе адамдар анықталмаған және ұсталмаған;
- қылмыс оқиғасының сипаты туралы бастапқы деректер толық емес және адам немесе адамдар анықталып, іздестіруге жарияланды.

Осы істер бойынша туындайтын барлық тергеу жағдайларын тергеудің бастапқы, аралық және соңғы кезеңіне қатысты жағдайларға бөлуге болады. Тергеудің бастапқы кезеңінде тергеу жағдайларын типтік және нақты тергеу жағдайларына бөлуге болады. "Типтік тергеу жағдайы дегеніміз-құрылымында бірдей тәртіптегі барлық жағдайларға тән жалпы, қайталанатын белгілер басым болатын жағдай". [3, 59]

Нақты тергеу жағдайлары қылмыстық корпорациялар жасаған нақты қылмысты тергеу кезінде қалыптасады және ғылыми-әдістемелік тұрғыдан маңызды емес, өйткені бұл

мәліметтер мұндай құрылымдармен күресу процесінде белгілі бір тенденцияларды көрсете алмайды. Ал нақты қылмысты тергеу кезінде нақты тергеу жағдайлары жалпыланып, тергеушінің аналитикалық жұмысының бір факторына айналуы керек.

Тергеудің аралық және соңғы кезеңдерінде тергеу жағдайлары келесі факторлармен анықталады:

- қылмыстық ұйымның барлық немесе тек бір бөлігінің қылмыстық іс-әрекетінің көлемі, оның саны мен жұмыс істеу ерекшеліктері туралы осы уақытқа дейін жиналған нақты материалдың сипаты;
- оның анықталған және ұсталған мүшелерінің саны;
- осы ұйымның қандай буындары немесе нақты мүшелері оның жүйесінің ең осал элементтері екендігі туралы ақпараттың болуы;
- тергеу қылмыстық топтың негізгі және кіші мүшелерінің бірлігін бұза алды ма;
- топ басшылығына оны құлату және жою мақсатында соққы беру үшін қажетті жиналған жедел-іздістіру және тергеу деректерімен қамтамасыз етілген нақты жағдайлардың болуы.

Жанжалды және жанжалсыз тергеу жағдайлары куәгерлерден, күдіктілерден және айыпталушылардан жауап алу, олардың арасындағы бетпе-бет ставкалар, тінту және тәркілеу, басқа да тергеу әрекеттері сияқты әртүрлі тергеу әрекеттерін жүргізу кезінде қалыптасады.

Жанжалды жағдайларды тергеу жүргізетін адамдарды сауатты тактикалық даярлау арқылы босату қажет. Сонымен, тергеу әрекеттерін жүргізетін адам оны неғұрлым тиімді жүргізу үшін дұрыс тактикалық-психологиялық қатынастарды орната білуі, тергеу жүргізіліп жатқан нақты жағдайды, іске қатысатын, дәлелдемелері бар адамдардың жеке басының сипаттамаларын ескере отырып, мінез-құлық бағытын өзгерте білуі керек. Бұл жағдайда тергеуші психологиялық әсер етудің әртүрлі рұқсат етілген тактикалық әдістері мен әдістерін қолдануы керек, онда белгілі бір адамдар сенімді айғақтар беруге мәжбүр болады.

Ықтимал әсер ету дәрежесі бойынша қылмыстық ұйымның (корпорацияның) қызметін тергеу процесіндегі тактикалық комбинацияның жағдайларын тергеуші бақылайтын (тиісті дәрежеде), ішінара бақыланатын және бақыланбайтын деп бөлуге болады.

Бақыланбайтын тергеу жағдайлары жедел-іздістіру тәртібінің материалдары жиналмаған кезде және тергеу және жедел қызметкерлер тергеу кезінде негізінен жария іс-шаралар есебінен ұйымдасқан топтың барлық мүшелеріне айып тағуға негіз болатын деректерді алу жүйесін дамытуға мәжбүр болған кезде қалыптасады. Қылмыстық істерді зерттеу көрсеткендей, мұндай тергеу жағдайлары өте сирек кездеседі. Бұл негізгі массада жағдайлардың кездейсоқ үйлесуіне байланысты жедел-тактикалық комбинациялар сирек дамитындығымен түсіндіріледі. Біз атап өткендей, жедел бөлімшелер негізінен қылмыстық іс қозғау үшін де, қылмыстық топтың белсенді мүшелерін уақытша ұстау изоляторына қамау үшін де жеткілікті ақпараттың ең аз мөлшерін жинақтайды. Ішінара бақыланатын тергеу жағдайлары жедел-іздістіру, процесік және ұйымдастырушылық құралдармен ішінара реттелетін кезде дамиды. Жедел-тактикалық комбинацияны жүргізу кезіндегі мұндай жағдайлар қылмыскерлерді ұстаудың бастапқы кезеңіне, жасырынған қылмыскерді іздеу кезінде және басқа да тактикалық комбинацияларға тән. Соңғы жағдай-жедел-іздістіру және процессуалдық құралдармен толық бақыланатын жедел-тактикалық комбинация. Бұл жағдайлар типтік болып табылады және оң деректерді анықтау үшін оны талдау біз одан әрі зерттеп, жалпылайтын боламыз.

Қаралған тергеу жағдайларын шешу жеке тергеу әрекетін, жедел-тактикалық комбинацияны, жеке кезеңді немесе тергеудің бүкіл процесін нақты ұйымдастырумен және сапалы жоспарлаумен қамтамасыз етіледі. Біздің ойымызша, бұл мәселелер қарастырылып отырған қылмыстарды тергеудің бастапқы, кейінгі және соңғы кезеңдерін жоспарлау ерекшеліктеріне айтарлықтай әсер етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың "әділ Қазақстанның экономикалық бағыты" атты Қазақстан халқына Жолдауы. 1 қыркүйек 2023. - Электрон. Ресурс. Кіру режимі: // <http://www.akorda.kz> (өтініш берілген күні 1.04.2023 ж.).

2. Балгимбеков Д.У., Құлибек А.Б. Қылмыстың жекелеген түрлерін тергеу әдістемесі: Оқу құралы./ Д.У.Балгимбеков, Құлибек А.Б. - Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті. Қарағанды, 2022. – 220 б.

Мухтар А.А, Шакирова А.Л, студентки группы СПД 23 - 2
Ажмуратова Н.К. Руководитель Управления работы с пользователями статистической информации и документационного обеспечения, РГУ»Департамент национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам РК по Кар.обл.
Научный руководитель - к.ю.н., доцент Нурпеисова А.К.
Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

ИНФОРМАЦИОННЫЙ КОДЕКС РК: НЕОБХОДИМОСТЬ РАЗРАБОТКИ И ПРИНЯТИЯ

В современном информационном обществе вопрос регулирования информации и защиты прав пользователей становится все более актуальным. Информационный кодекс может быть полезным инструментом для установления стандартов обработки и передачи информации, защиты персональных данных, борьбы с дезинформацией и недобросовестным контентом. Однако, возникает дилемма: насколько жестким должен быть информационный кодекс? Некоторые считают, что излишняя жесткость кодекса может привести к ограничению свободы слова и доступа к информации, тогда как другие утверждают, что без адекватного регулирования возможны серьезные нарушения прав пользователей. Важно найти баланс между защитой прав и свободой интернета, чтобы обеспечить безопасное и эффективное функционирование цифрового пространства.

Использование информации неизбежно порождает правовые отношения в информационной сфере. В современном мире интернет – один из основных видов коммуникации и получения информации. Развитие информационных технологий не стоит на месте, регулярно претерпевая изменения в последствии вместе с положительными результатами мы можем наблюдать развитие новых проблем. Пока искусственный интеллект стремительно развивается, а виды интернет мошенничества становятся все изощреннее в Казахстане идет активное обсуждение необходимости введения информационного кодекса в законодательную систему.

Информационный кодекс – это законодательный акт, регулирующий общественные отношения в сфере информации, то есть набор правил, стандартов, положений и норм, регулирующих сбор, хранение, обработку, передачу и использование информации. На данный момент в Республике Казахстан одними из основных законов в сфере информации являются: Закон Республики Казахстан «Об информатизации» от 24 ноября 2015 года, Закон «О доступе к информации» от 16 ноября 2015 года, а также постановления правительства и подобные отделенные друг от друга правовые акты. То есть в Казахстане нет общего правового акта где бы содержались все законы, связанные с информацией, это и является основой поднятия вопроса об информационном кодексе. Тем не менее у идеи введения информационного кодекса есть как последователи, так и протестующие, что абсолютно обоснованно ведь его введение имеет как преимущества, так и свои риски с негативными последствиями.

Преимущества и спорные моменты введения информационного кодекса:

1.Единая правовая база. В РК приняты правовые акты, регламентирующие сферу информации, но все они отделены друг от друга благодаря информационному кодексу мы

получим согласованный набор законов, регулирующих интернет, защиту данных, кибербезопасность и другие аспекты цифровой среды в одном правовом акте. Единство и согласованность данных упрощает их использование и сокращает количество ошибок, поскольку не нужно переключаться между разными источниками.

2. Улучшение безопасности информации. Информационный кодекс может помочь лучше защищать информацию от утечек и кибератак, благодаря установлению стандартов и правил.

3. Регулирование использования информации. Благодаря информационному кодексу станет ясно понятно, как правильно работать с информацией, передавать и обрабатывать ее.

4. Повышение эффективности работы. Установление стандартов в этой сфере поможет компаниям более эффективно управлять информацией, снижая риски, а также облегчит работу юристов. Все эти преимущества показывают необходимость введения информационного кодекса, но вместе с положительными аспектами стоит ознакомиться с рисками и негативными последствиями введения информационного кодекса.

Недостатки

1 Ограничение информационной свободы и свободы слова. Необдуманное и резкое введение информационного кодекса открывает путь к введению цензуры и отсутствию информационной свободы.

2 Ограничение доступа к информации. Информационный кодекс может содержать нормы, ограничивающие просмотр некоторой информации.

3. Нарушение приватности. Ведение кодекса может повлиять на скрытость некоторой личной информации каждого пользователя.

4 Неполное обеспечение защиты данных. Вследствие неправильного применения кодекса возможна утечка личной информации.

Можно сделать вывод, что отрицательные характеристики преимущественно связаны с защитой личных данных и цензурой. Информационный кодекс не должен ограничивать свободы каждого человека, но реагировать нормы и обеспечивать защиту. Должен будет соблюдаться баланс, что сделать достаточно проблематично.

Страны с информационным кодексом

В нашей стране введение информационного кодекса только выведено на обсуждение, но в мире уже есть страны, где он есть. Вот некоторые из них:

1. Кодекс по защите персональных данных в Филиппинах - устанавливает стандарты и правила для обработки и защиты персональных данных граждан Филиппин.

2. Кодекс по защите данных в Новой Зеландии - регулирует обработку и защиту данных в Новой Зеландии и устанавливает правила для организаций и государственных учреждений.

3. Кодекс по защите личных данных в Гонконге - определяет стандарты для обработки и защиты личных данных граждан Гонконга.

4. Информационный кодекс в Украине - регулирует обработку информации и защиту данных в Украине, устанавливая правила для государственных органов и частных компаний.

5. Кодекс по защите данных в Южной Корее - предоставляет правила и стандарты для обработки и защиты данных в Южной Корее.

Мнение экспертов:

У специалистов в области права тоже разнятся мнения на счет введения кодекса. С.К. Идрышева, д.ю.н. АО из университета «КАЗГЮУ имени М.С. Нарикбаева» в своей статье О Цифровом кодексе Казахстана выступает против введения информационного кодекса. «Подводя итог нашему небольшому исследованию, основываясь на изучении десятков научных источников, огромного массива законодательства, полагаем, что разработка проекта Цифрового кодекса по состоянию на 2022-2024 годы является преждевременной.»

Мы решили провести маленькое исследование в нашем университете на факультете бизнеса, права и технологий. Исследование проводилось в гугл форме среди студентов и преподавателей нашего факультета. В результате исследования мы выяснили, что большая часть людей, а именно 88% выступает за введение информационного кодекса. Свое мнение они аргументируют говоря, что информация требует защиты, а в 21 веке особой защищенности.

Вот некоторые ответы: «Вопрос о защите информационной среды в современном мире стоит очень остро, т.к сейчас наблюдается переизбыток информации, многая из которой противоречит действительности и даже законности, возможно, при введении нового кодекса, люди начнут более ответственно относиться к публикуемой информации», «В каждой отрасли права, для лучшего регулирования используется свой кодекс, что нельзя сказать про информационное право. Наличие кодекса наделяет правам и дает усовершенствованную защиту», «По моему мнению, ввод информационного кодекса гарантирует защиту моих прав в сфере интернет, в случае нарушения моих прав гарантирует активное противодействие нарушителю и законное наказание для него.» Ярых противников не было обнаружено, но присутствует 2% равнодушных, ответивших «все равно» на наши вопросы. В общем, мы можем сделать вывод, что наш факультет бизнеса, права и технологии выступает за введение информационного кодекса.

В заключении необходимо отметить, что правовая система в данной сфере требует регламента, потому что мир на пути стремительного развития компьютеризации, информатизации и цифровизации.

Таким образом, информационный кодекс призван конкретизировать конституционное право человека и гражданина на информацию, решить общие вопросы обращения информации в информационной сфере Республики Казахстан, закрепить ряд правовых понятий, связанных с обращением информации, а также установить общие требования к государственным информационным системам, которые будут разработаны и поддерживаться соответствующими государственными органами.

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 г.)//Информационная система «Параграф».
2. Концепция правовой политики Республики Казахстан до 2030 года. Указ Президента РК от 15 октября 2021 года
3. <https://adilet.zan.kz/rus>
4. Идрышева С.К. /научная статья <https://online>
5. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34311746

Муратов Д.М., студент группы СПД-23-4с
Научный руководитель – к.ю.н., доцент Кадацкий С.Н.
Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

ПРОБЛЕМЫ УЧАСТИЯ ПОНЯТЫХ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

Одной из особенностей уголовного процесса является наличие различных видов доказательств, которые служат для установления фактов и обстоятельств дела, а также для защиты прав и законных интересов лиц, участвующих в деле. Доказательства могут быть получены разными способами, в том числе с помощью следственных действий, которые проводятся в соответствии с законом и в присутствии определенного лица.

Данным лицом является понятой, который привлекается для удостоверения факта проведения следственного действия, его хода и результатов. По своей сути понятой не является ни стороной, ни свидетелем, ни экспертом, ни переводчиком в уголовном

процессе, а является лишь вспомогательным участником, который несет свои определенные права и обязанности. Понятые необходимы при осмотре любого жилого помещения — например, квартиры или дома — а также при проведении обысков и личных обысков.

Вопрос о необходимости, эффективности и правовом статусе понятых в уголовном процессе является актуальным и дискуссионным, так как затрагивает разные аспекты правосудия, такие как принципы уголовного процесса, права и свободы человека, доверие к правоохранительным органам и судам, качество и объективность доказательств и т.д.

В соответствии с частью 1 статьи 82 Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан «Понятым является лицо, привлеченное лицом, проводящим следственное действие, для удостоверения факта проведения действия, его хода и результатов в случаях, предусмотренных настоящим Кодексом.»

С.Д. Оспанов определяет понятых как – «Понятые - незаинтересованные в деле и независимые от органа уголовного совершеннолетние граждане, способные полно и адекватно воспринимать п присутствии действия». [1]

В свою очередь А.М. Резепкин в одной из своих работ подразумевает понятого как гражданина, который привлекается к участию в некоторых следственных действиях в качестве свидетеля и контролера за законностью и справедливостью процесса. Понятые имеют определенные права и обязанности, но их квалификация, мотивация и ответственность часто оставляют желать лучшего [2].

Фактически это те же свидетели, но скорее для суда по отношению к законности действий органов уголовного преследования и выражение определенного народного участия в отправлении правосудия по уголовным делам [3].

Вопрос о необходимости понятых в уголовном процессе является важным уже не первый год, и поднимает ряд важных вопросов, которые следует учитывать при анализе. Определенные авторы придерживаются формальной концепции [4] отбора понятых и их формального участия в процессе расследования. Другие исследователи, наоборот, полагают, что только наличие понятых может обеспечить законность действий [5], совершаемых следователями, и исключить возможность подделки данных, доказательств. Так, к примеру Кенжетев Ч. Д. заключает что «несоответствия логике уголовного процесса, вытекающие из содержания данной статьи, так и разного рода неточности, которые осложняют выполнение функций понятым». [6].

Однако заявление данных авторов можно поставить под сомнение, учитывая незаконную деятельность некоторых отдельных сотрудников правоохранительных органов. Для наглядности не тяжело вспомнить дело бизнесмена Куата Султанбекова, который был задержан на шоссе Караганда - Астана по подозрению в хранении огнестрельного оружия и боеприпасов. Он отбывал срок в колонии с 2012 по 2022 год, и лишь в феврале 2023 года Верховный Суд Республики Казахстан вынес оправдательный приговор. При этом, подпись понятых на протоколе личного дела стояла, а заявил они что Султанбеков возмущался во время обыска, и что ему «что-то подкинули» лишь на допросе.

В то же время не все исследователи разделяют подобную точку зрения. Так, Ф.Н. Багаутдинов, обосновывая необходимость сохранения института понятых пишет: «В современный период с учетом состояния нашего следствия, дознания и правосудия, которые еще далеки до идеального, рано отказываться от института понятых. Нарушений в ходе следствия допускается немало. Поэтому речь должна идти не об упразднении института понятых, а о его совершенствовании [7].

Одной из проблем понятых является их выбор. Статья 82 УПК РК указывает, что понятыми могут быть только не заинтересованные в деле и не зависимые от органов уголовного преследования совершеннолетние граждане, способные полно и правильно воспринимать происходящие в их присутствии действия и не подлежащие отводу в соответствии со статьей 90 настоящего Кодекса. Однако, эти критерии слишком общие и

не конкретизируют, каким образом должна проверяться заинтересованность, зависимость, и их способностью к адекватной оценке происходящего.

Следующим пунктом можно выделить определение прав и обязанностей понятых на основе статьи 82 УПК РК, которая предоставляет понятому ряд прав, таких как участвовать в производстве следственного действия, делать по поводу следственного действия заявления и замечания, подлежащие занесению в протокол, знакомиться с протоколом следственного действия, в котором он участвовал, приносить жалобы на действия органа уголовного преследования, получать возмещение расходов, понесенных им при производстве по уголовному делу, заявлять ходатайство о принятии мер безопасности. Однако, эти права не сопровождаются должными гарантиями их реализации. Например, понятому не предоставляется возможность ознакомиться с материалами дела, которые могут быть связаны с производимым следственным действием. Кроме того, часть 5 вышеупомянутой статьи возлагает на понятого ряд обязанностей, таких как: явиться по вызову органа уголовного преследования, принять участие в производстве следственного действия, удостоверить своей подписью в протоколе следственного действия факт производства этого действия, его ход и результаты, не разглашать без разрешения дознавателя, следователя, прокурора материалы досудебного расследования, соблюдать порядок при производстве следственных действий.

Однако, эти обязанности не учитывают интересы и права понятого, а также могут быть противоречивыми и незаконными. Например, понятый может быть вызван в нерабочее время или во время отпуска, что нарушает его конституционное право на отдых и свободу передвижения. Конечно, это можно объяснить выплатой процессуальных издержек, однако как все знают ничего не может заменить потраченное время. Не стоит забывать и о человеческом факторе, в результате которого человек может и рассказать другим людям о материалах досудебного расследования, поскольку, опять же, его мотивы и цели остаются неизвестными.

На практике понятый может быть вынужден подписать протокол, который содержит недостоверные или искаженные сведения о следственном действии не только из-за каких-то личных убеждений или посредством воздействия на него, а от банального незнания прав и законов в целом. Также понятому запрещено разглашать информацию о следственных мероприятиях, но как все понимают, доверять незнакомому человеку вероятно без высшего юридического (или на крайний случай средне-специального) образования довольно рискованная затея.

Часть 6 статьи 82 УПК РК предусматривает, что за отказ или уклонение от явки или от выполнения своих обязанностей без уважительных причин на понятого может быть наложено денежное взыскание в порядке, статьей 160 настоящего Кодекса. Из этого следует что понятой не имеет как такого права отказаться от участия в следственном действии, если он считает, что это нарушает его права или интересы, или если он не согласен с ходом и результатами этого действия. Факт этого уже создают коллизию с частью второй этой же статьи «...способные полно и правильно воспринимать происходящие...», ведь способность воспринимая происходящего отходит от его психофизического состояния, а в данном случае лицо выбранное для понятого может быть крайне недовольно своим участием. Особенно возникают проблемы если во время процесса вскрывается тот факт, что понятой не вполне владеет языком, на котором проводится следственное действие, плохо видит, слышит [6]. Такие ситуации могут осложнить понимание и участие лица в процессе следствия, что поднимает вопросы о правильности раскрытия сущности как части шестой, так и части второй этой же статьи.

Складывается такая картина, что во время следственных действий, мы должно доверять не только следователю, но и еще двум неизвестным людям, мотивы которых неизвестны до конца, а их адекватность и способность к оценке ситуации может быть под вопросом. Понятые в своем роде — это лица, которые должны закрепить результат произведенного действия, но они могут даже не знать, являются ли данные действия законными, или же нет.

Права и обязанности понятых хоть и являются дискуссионным вопросом, однако вопрос о балансировке их стоит в первую очередь. Банальным примером является пункт 1 части 4 статьи 82, который гласит, что понятой имеет право учувствовать в производстве следственного действия, и через два слова в пункте 2 части 5 описано что понятой обязан принять участие в производстве следственного действия.

Резюмируя вышеописанное, можно сказать, что существует не одна точка зрения по этому вопросу, однако практически все авторы приходят к одному – данному правовому институту необходима полноценная переработка введу его расплывчатости. Ни один правовой институт, который является важным для правосудия, не должен быть расплывчатым, поскольку из-за этого могут пострадать не виновные люди, при чем речь не только о подсудимых, но и о понятых.

Список использованной литературы:

1. Оспанов С.Д. О-72 Уголовный процесс Республики Казахстан (Общая часть). – Алматы, 2006.-269с
2. Против понятых в уголовном судопроизводстве РФ // Право и государство: теория и практика. № 6(198) С261-264;
3. Саламатова Б.З. С 16 Участники уголовного процесса: Учебно-методическое пособие. – Костанай: КРУ имени А. Байтурсынова, 2022. – 90 с.
4. Гришин А. В. Уголовно-процессуальная политика в отношении института понятых в уголовно-процессуальном законодательстве: историко-юридический анализ и современные проблемы отечественного уголовного процесса // Вестник Белгородского юридического института МВД России. 2018. № 4. С. 36—42.
5. Яровенко В. В. Участие понятых в следственных действиях как гарантия достоверности предварительного расследования // Полицейская и следственная деятельность. 2018. № 2. С. 56—64.
6. Кенжетаяев Ч. Д. (2017). ПОНЯТОЙ В УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОМ КОДЕКСЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН. Научно-правовой журнал «Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан», 2(47). извлечено от <https://vestnik.zqai.kz/index.php/vestnik/article/view/408>
7. Багаутдинов Ф.Н. Институт понятых: совершенствовать, а не упразднить // Законность. 2012. М 4. С. 50 - 53.

Мынбаев Е. Б., магистрант кафедры «Юриспруденция» .
Научный руководитель – Тогайбаева Ш.С., к.ю.н., профессор
Кокшетауского университета имени Абая Мырзахметова.
г. Кокшетау, Республика Казахстан.

ОБСТОЯТЕЛЬСТВА, ИСКЛЮЧАЮЩИЕ ПРЕСТУПНОСТЬ ДЕЯНИЯ

Научный и практический интерес представляют правовая природа и законодательная регламентация обстоятельств, при наличии которых деяние, формально содержащее признаки преступного посягательства, не признается таковым.

К числу этих обстоятельств Уголовный кодекс РФ 1996 года относит: необходимую оборону (ст. 37 УК), причинение вреда при задержании лица, совершившего преступление (ст. 38 УК), крайнюю необходимость (ст. 39 УК), физическое или психическое принуждение (ст. 40 УК), обоснованный риск (ст. 41), исполнение приказа или распоряжения (ст. 42 УК)[1].

Но прежде чем перейти к рассмотрению данного вопроса, необходимо отметить, что в УК РФ в отличие от УК РК (2014 г.) имеется отдельная глава 8.

По Уголовному кодексу Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК к числу этих обстоятельств, исключаяющие преступность деяния относятся необходимая оборона (ст. 32 УК), причинение вреда при задержании лица, совершившего посягательство (ст. 33 УК), крайнюю необходимость (ст. 34 УК), осуществление оперативно-розыскных, контрразведывательных мероприятий или негласных следственных действий (ст. 35 УК), обоснованный риск (ст. 36 УК РК), физическое или психическое принуждение (ст. 37 УК РК), исполнение приказа или распоряжения (ст. 38 УК РК).[2]

Следует отметить, что в УК РК 2014 г. ст. 35 (Осуществление оперативно-розыскных, контрразведывательных мероприятий или негласных следственных действий) (ст. 35 УК) введена Законом Республики Казахстан от 28 декабря 2016 года № 36-VI ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам контрразведывательной деятельности» [3]

Она выглядит следующим образом в действующей редакции:

«Статья 35. Осуществление оперативно-розыскных, контрразведывательных мероприятий или негласных следственных действий

1. Не является уголовным правонарушением причинившее вред охраняемым настоящим Кодексом интересам деяние, совершенное при выполнении в соответствии с законом Республики Казахстан оперативно-розыскных, контрразведывательных мероприятий или негласных следственных действий сотрудником уполномоченного государственного органа либо по поручению такого органа иным лицом, сотрудничающим с этим органом, если это деяние совершено с целью предотвращения, выявления, раскрытия или расследования уголовных правонарушений, совершенных группой лиц, группой лиц по предварительному сговору, преступной группой, предупреждения, вскрытия и пресечения разведывательных и (или) подрывных акций, а также если причиненный вред охраняемым интересам менее значителен, чем вред, причиняемый указанными уголовными правонарушениями, и если их предотвращение, раскрытие или расследование, а равно избрание виновных в совершении уголовных правонарушений лиц не могли быть осуществлены иным способом.

2. Положения части первой настоящей статьи не распространяются на лиц, совершивших деяния, сопряженные с угрозой жизни или здоровью человека, экологической катастрофы, общественного бедствия или иных тяжких последствий.»

В УК РК аналогичной статьи нет.

Существуют в юридической литературе различные точки зрения по вопросу характера и правовой природы обстоятельств, исключаяющих преступность деяния.

В зависимости от характера и правовой природы обстоятельств, исключаяющих преступность деяния, «внешним фактором», или условием «непреступности» того или иного деяния, выступают: 1) деятельность другого лица (причинение вреда в состоянии необходимой обороны, при задержании лица, совершившего преступление, физическое и психическое принуждение, исполнение приказа или распоряжения); 2) силы природы (крайняя необходимость); благо неопределенного круга лиц (данный фактор наличествует в ситуации причинения вреда при обоснованном риске, а также при задержании лица, совершившего преступление, ибо в первом случае необходимо наличие общественно полезной цели, а во втором целью причинения вреда является доставление преступника органам власти и пресечения возможности совершения им новых преступлений) [4].

Важным при определении правовой природы обстоятельств, исключаяющих преступность деяния, является вопрос о том, какой из признаков преступления - общественную опасность, противоправность, виновность или наказуемость - эти обстоятельства исключают. Большинство проводимых исследований основываются на «классической» концепции исключения общественной опасности причиненного вреда[5].

Другие делают их в ряде случаев полезными и правомерными; физическое принуждение и непреодолимая сила[5]. 7 .

Обстоятельствами, исключаящими преступность деяния, называются также факторы, при наличии которых деяния хотя формально и соответствуют признакам преступления, но не влекут наказания.

Интересна позиция, отрицающая в неправомерном причинении вреда признак виновности: объективными действиями лица при наличии обстоятельств, исключаящих преступность деяния, не присущ признак виновности. Так, обороняющийся, противодействуя посягательству, имеет намерение причинить вред в качестве вынужденной меры, направленной исключительно на достижение общественно полезной цели защиты правоохраняемых благ[6].

По мнению А.В. Наумова, «все обстоятельства исключают и уголовную противоправность, и общественную опасность, и виновность, и наказуемость деяния, а следовательно, его преступность»[5].

Список использованной литературы:

- 1 Уголовный кодекс РФ 1996 года <https://rulings.ru/uk/Razdel-II/Glava-8/Statya-37/>
- 2 Уголовному кодексу Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>
- 3 Закон Республики Казахстан от 28 декабря 2016 года № 36-VI ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам контрразведывательной деятельности» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000036#z36>
- 4 Орехов В.В. Необходимая оборона и иные обстоятельства, исключаящие преступность деяния. - СПб., 2003.- С. 22.
- 5 Курс Российского уголовного права. Общая часть: учебник / под ред. Н.Г. Иванова, С.И. Никулина, Б.В. Яценко. – М.: Экономика, 2010. – С.91.
- 6 Вольдимарова Н.Г. Уголовная ответственность за убийство при превышении пределов необходимой обороны. Дис... канд. юрид. наук. М., 2003. С. 21.
- 7 Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть. Курс лекций. М., 1996. С. 326-327.

Мынбаев Е. Б., магистрант кафедры «Юриспруденция» .
Научный руководитель – Тогайбаева Ш.С., к.ю.н., профессор
Кокшетауского университета имени Абая Мырзахметова.
г. Кокшетау, Республика Казахстан.

НЕОБХОДИМАЯ ОБОРОНА ПО УГОЛОВНОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ НЕКОТОРЫХ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН.

В уголовном законодательстве зарубежных стран регламентация обстоятельств, исключаящих преступность деяния, принципиально различна. Отличаются не только их названия и место в системе уголовных кодексов, но и их перечень, условия и основания правомерности.

Как пишет О.С. Капинус: «Нормы субинститута необходимой обороны расположены в Общей части уголовных кодексов. Однако есть исключения – в УК стран, основанных на модели УК Франции 1810 г. (Бельгия, Гаити, Мадагаскар), соответствующие нормы целиком или частично сформулированы в Особой части в виде оговорок к таким составам, как убийство, нанесение телесных повреждений» [1]

В Великобритании вопрос о необходимой обороне частично решен в Законе об уголовной юстиции 1967 г., в ст. 3 которого предусмотрено, что лицо может применить

«разумную силу» для предупреждения совершения другими лицами преступления либо для производства законного ареста преступника или подозреваемого.[2]

Везде допускается причинение вреда посягающему лицу в целях защиты не только жизни, здоровья, но и имущества, причем как самого обороняющегося, так и третьих лиц.

Законодатели большинства стран весьма расширительно определяют допустимый объект защиты от посягательства при необходимой обороне.

В УК стран английского общего права объект посягательства определяется весьма подробно.

В ряде же других национальных законодательств встречаются совершенно абстрактные формулировки объекта защиты: «с целью защиты своих или чужих правовых благ (интересов)» (УК Грузии, Парагвая, Перу, Португалии, Республики Корея, Эстонии), «с целью защиты своих или чужих прав» (УК Панамы) [2].

В УК Казахстана говорится – об «общественно опасном» посягательстве[3].

Кем должны совершаться и против чего должно совершаться самооборона.

В УК указанных стран английского общего права есть и иные специфические нормы, касающиеся противоправности нападения. Согласно этим нормам самооборона против незаконных действий государственных служащих при исполнении последними своих должностных полномочий допустима только в том случае, если эти действия грозят причинением смерти или тяжкого (телесного) вреда[2].

Рассмотрим некоторые положения о необходимой обороне в Китае.

В Законе КНР «О деликтной ответственности» от 26.12.2009 года глава 3 называется «Обстоятельства, освобождающие от ответственности и ограничивающие ответственность».

Статья 30. От ответственности освобождается лицо в случае причинения им вреда при оказании им необходимой обороны. Однако в случае превышения необходимых для такой обороны пределов и нанесения излишнего вреда, лицо, оказавшее необходимую оборону, должно нести соответствующую ответственность.

Представляет научный интерес положения гражданского права КНР по вопросу необходимой обороны.

Согласно ст. 128. [Необходимая оборона] от гражданской ответственности освобождается лицо в случае причинения им ущерба при оказании им необходимой обороны. Однако в случае превышения необходимых для такой обороны пределов и нанесения излишнего вреда, данное лицо должно нести соответствующую гражданскую ответственность. (Общие положения гражданского права КНР) [4].

Уголовный кодекс Китайской Народной Республики (в редакции от 2011 г.)

Статья 20. [Необходимая оборона] Предпринятое для пресечения незаконного посягательства действие, совершенное для защиты государства, общественных интересов; жизни, имущества и прочих прав обороняющегося или других лиц от совершаемых в данный момент незаконных посягательств, если при этом лицу, осуществляющему незаконное посягательство, был нанесен вред, считается необходимой обороной и не влечет уголовной ответственности.

Если действия необходимой обороны явно превысили необходимые пределы и причинили существенный вред, то уголовная ответственность наступает; однако предусмотренное за это наказание должно быть смягчено или совершившее такое действие лицо должно быть освобождено от наказания.

Если против осуществляемых в данный момент драки, убийства, ограбления, изнасилования, похищения людей и прочих представляющих серьезную опасность для личной безопасности преступлений, связанных с применением насилия, была применена оборона, повлекшая смерть или телесное повреждение лица, совершившего незаконное посягательство, то такая оборона не является превышением пределов необходимой обороны, и уголовная ответственность не наступает.[4].

Итак, в 1997 г. в УК были внесены важные поправки в отношении данного вопроса необходимой обороны: 1) было изменено положение о превышении пределов необходимой обороны – уточнено определение действий, превышающих пределы необходимой обороны; 2) было добавлено положение о том, что в отношении применения обороны для защиты от совершаемого в настоящий момент преступления, связанного с применением насилия, серьезно угрожающего личной безопасности, не применяются положения о превышении пределов необходимой обороны, что должно было способствовать решительному противодействию народных масс преступности.

Данная статья УК состоит из трех частей. В первой части дается определение необходимой обороны и вводится положение об освобождении от уголовной ответственности в случае оказания необходимой обороны.

Данная часть содержит два следующих положения: (1) Что является действием необходимой обороны? Согласно данной части статьи 29 УК оказание необходимой обороны должно соответствовать всем следующим условиям: а) мотивом совершаемого действия необходимой обороны должна быть защита государства, общественных интересов; жизни, имущества и прочих прав обороняющегося или других лиц от незаконных посягательств, т.е. защита законных прав, охраняемых законом. Таким образом, необходимая оборона не может применяться для противодействия задержанию, аресту, конфискации имущества и прочим действиям, совершаемым согласно законодательству представителями закона при исполнении предусмотренных законодательством служебных обязанностей; б) незаконное посягательство, против которого оказывается необходимая оборона, должно совершаться в настоящий момент, т.е. необходимая оборона не может применяться в отношении незаконных посягательств, которые еще не начаты или уже прекращены или завершены; в) непосредственной целью применения обороны является пресечение незаконных посягательств, поэтому действием необходимой обороны должно быть действие, пресекающее незаконное посягательство, т.е. необходимая оборона ограничивается исключительно совершением такого действия, которое пресекло незаконное посягательство: после того, как незаконное посягательство было пресечено, необходимая оборона применяться не может. (2) Если при применении указанных выше действий обороны лицу, осуществляющему незаконное посягательство, был нанесен вред, то такое действие считается необходимой обороной и не влечет уголовной ответственности[4].

Итак, в уголовном законодательстве зарубежных стран регламентация обстоятельств, исключающих преступность деяния, принципиально различна. Отличаются не только их названия и место в системе уголовных кодексов, но и их перечень, условия и основания правомерности.

Список литературы:

1 Капинус О.С. Необходимая оборона и крайняя необходимость по уголовному законодательству зарубежных стран. – М., 2008. - С.40 – 44.

2 Крылова Н.Е., Серебренникова А.В. Уголовное право современных зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии): Учеб. пособие. - М., 1997.- С. 124-125.

3 Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК. // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>

4 Необходимая самооборона. // <https://chinahelp.me/criminal/self-deffense> // <https://chinahelp.me/criminal>

Олжабаев С.Б., Ю-23-1к ФП магистранты, Бирманова А.И.,
Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің PhD докторы
Ғылыми жетекшісі- PhD докторы, доцент Қаржасова Г.Б.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН БОСТАНДЫҚТАРЫН ҚОРҒАУДАҒЫ - СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ ҚЫЛМЫСТАРЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ ШАРАЛАРЫ

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл проблемасы - біздің қоғам мен мемлекет өміріндегі қазіргі кезеңдегі ең өзекті және жарқын мәселелердің бірі. Сыбайлас жемқорлық мемлекет негіздерін іштен бұзады және шайқайды, әрі адам құқықтары мен бостандықтарын нұқсан келтіреді, біздің халқымыздың игілігі үшін, Отанымыздың гүлденуі үшін қызмет етуге жүректері мен жандарын беруге дайын адал адамдардың барлық прогрессивті бастамалары мен бастамаларын жоққа шығарады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің тиімділігін арттыру үшін саяси, құқықтық және моральдық тәртіп пен мазмұнды шаралар кешенін жандандыру қажет, бүкіл Қазақстан халқының белсенді өмірлік және саяси ерік-жігері қажет, оған атмосфераны құруға бағытталған сыбайлас жемқорлықты жою мақсатында қоғам болып жұмыс істеу керек.

Бүгінгі таңда елімізде қоғамдағы сыбайлас жемқорлықты жою бойынша жүйелі және мәнді жұмыстар жүргізілуде. Ел Президентінің күшті саяси ерік-жігері мен қолданылған шаралардың арқасында Қазақстанда сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте белгілі бір жетістіктерге қол жеткізілді. Бүгінгі күні бұл фактіні көптеген адамдар, оның ішінде халықаралық қаржы институттары, ұйымдар мен осы саланың сарапшылары мойындады. 2020 жылғы қаңтарда халыққа жолдауымен сөйлеген Президентіміз Қазақстанда сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес әрі қарайда ымырасыз жүргізілетіндігін айтты [1].

Сыбайлас жемқорлық проблемасы бірнеше рет Қазақстан Республикасы Қауіпсіздік Кеңесінің отырыстарында қаралды, оның қорытындылары бойынша Мемлекет басшысы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың тиімділігін арттыруды талап етті, сыбайлас жемқорлық қылмыстары үшін жазаны одан әрі қатайту қажеттілігін айқындап берді.

Алға қойылған міндеттерді іске асыру үшін мемлекеттік қызметшілердің Ар-намыс кодексі қабылданды, мемлекеттік қызмет көрсету стандарттары әзірленуде, облыс әкімдерінің құзырындағы тәртіптік кеңестер Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігіне берілді [2].

Бүгінгі күні Агенттіктің тәртіптік кеңестері өз қызметінде жариялылыққа, жүйелілікке және профилактикалық бағытқа назар аудара отырып, жұмыстың жоғары сапалық деңгейіне көтеріліп, тиімділігі мен нәтижелілігіне ие болды. Ең бастысы, олардың қызметі қоғам мен бұқаралық ақпарат құралдары үшін ашық және айқын болды. Бұған БАҚ, ҰЕҰ, қоғамдық бірлестіктер мен партиялардың мемлекеттік кіріс және Кеден комитеттерін тексеруге қатысты кең ауқымды әрекеттерін еске түсіру жеткілікті [3, 536].

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың 2019–2023 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын орындау мақсатында Қазақстан Республикасының Үкіметі сыбайлас жемқорлыққа себеп болатын жағдайларды анықтау және жою тиімділігін одан әрі арттыруға бағытталған (бірінші кезекте экономикалық салада) оны іске асыру жөніндегі іс-шаралар жоспарын әзірледі. Сыбайлас жемқорлық көріністерін шектеу жөніндегі осындай шараларды еліміздің аймақтарындағы мемлекеттік органдар әзірледі. Бұл ретте құқық қорғау органдарының қызметінде сапалы жақсаруға қол жеткізу қажет.

Сыбайлас жемқорлық үлкен зиян келтіреді және мемлекеттің өзіндегі сыбайлас жемқорлықтың ғана емес, сонымен қатар барлық ұйымдасқан қылмыстың одан әрі өркендеуіне негіз жасайды. Пара алу және құқықтанудан әр түрлі дәрежедегі сатылымдардың көптеген фактілері бұған жеткілікті сенімділікпен куәландырады [4, 1546].

Шекаралардың, ықпал ету аймақтарының дәйекті түрде кеңеюі және қоғамның әр түрлі қатынастарының күнделікті өміріндегі сыбайлас жемқорлықтың одан сайын тереңдей түсуі, заңға бағынатын азаматтардың, тіпті қасақана, үйдегі сыбайлас жемқорлық «тізбектеріне» қатысуы деңгейі болу керек. Оның үстіне сыбайлас жемқорлық одан қорғалған салаларға еніп кетті - бұл құқық қорғау органдары мен арнайы қызметтер.

Осылайша, Қазақстан Республикасы Мемлекеттік қаржы министрлігі сыбайлас жемқорлық агенттігінің мәліметтері бойынша, қазіргі уақытта қолма-қол ақшаның көлеңкелі айналымы 40% -дан асады. Мұндай сандар ТМД-ның басқа елдеріне тән, мұнда ұйымдасқан қылмыстық құрылымдар сыбайлас жемқорлық байланыстарын қолдана отырып, көптеген кәсіпорындарға бақылау орнатқан, олардың арасында коммерциялық банктер, акционерлік қоғамдар, әртүрлі коммерциялық құрылымдар бар [5, 226.].

Сыбайлас жемқорлық қылмысқа қарсы күрес қызметкерлерге пара беруді жүзеге асырған адамдарды жауапкершілікке тартуды, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарының салдарын жоюды көздейді: заңсыз алынған мүлікті немесе көрсетілген қызметтердің құнын өндіріп алу, құқық бұзушылық нәтижесінде жасалған әрекеттер мен әрекеттерді жою сыбайлас жемқорлыққа, бұзылған заңды құқықтар мен мүдделерді қалпына келтіруге байланысты.

Қорытындылай келе, Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік органдарда сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты жетілдіру үшін ерекше назар аудару қажет:

- адамға, оның құқықтары мен заңды мүдделеріне нұқсан келтіретін сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы, сондай-ақ экономика және қоғамдық қауіпсіздік саласындағы жағдайды талдау;

- мемлекеттік қызметшілердің кәсіби диагностикасы, оларды кәсіби іріктеу, осы қызметкерлердің кәсіби деформациясының алдын алу және оларға психологиялық көмек көрсету мәселелерін шешу үшін ведомствоаралық психологиялық қызмет жүйесін құру;

- сыбайлас жемқорлықтың сапалық және сандық сипаттамаларын, олардың өзгеруі мен себептерін, аймақтардағы аумақтық айырмашылықтарды талдау;

- Қазақстан Республикасындағы және жекелеген аймақтардағы сыбайлас жемқорлық жағдайын бағалаудың қылмыстану болжамдарын әзірлеу;

- сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың стратегиясы мен тактикасын анықтау, сыбайлас жемқорлықтың алдын алу бойынша міндетті аймақтық бағдарламаларды әзірлеу;

- республикадағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің бүкіл жүйесінің ресурсы мен кадрлық құрамын жақсарту бойынша ұсыныстар енгізу;

- сыбайлас жемқорлыққа ықпал ету шараларын әзірлеуге бағытталған қылмыстану білімдерді, ғылыми ұсыныстарды насихаттауды ұйымдастыру, криминалистерді даярлауды ұйымдастыру;

- сыбайлас жемқорлықтың алдын алу және оларды тәртіптік кеңестермен басқару бойынша республика аймақтарындағы қылмыстану қызмет жүйесін ұйымдастыру.

Қоғамды қылмыстанушылардың жоғары білікті кадрларымен қамтамасыз ету үшін республикада 2000 жылдан бері жұмыс істеп келе жатқан Қазақстандық қылмыстану қауымдастықтың аймақтық, қалалық филиалдарын құру қажет. Әр түрлі елдердегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың оң тәжірибесін пайдалану кезінде республика халықтарының тарихын, дәстүрлерін, әдет-ғұрыптары мен әдет-ғұрыптарын, қалыптасқан әлеуметтік ортаның ерекшеліктерін, халықтың әлеуметтік-психологиялық ерекшеліктерін, әлеуметтік бақылаудың дәстүрлі формаларын есепке алу.

Жоғарыда айтылғандардың барлығы, біздің ойымызша:

«Көлеңкелі» экономикаға қарсы күрестегі мемлекеттің қылмыстық саясатының тиімді тұжырымдамасын әзірлеу;

- көлеңкелі экономикаға қарсы іс-қимыл саласындағы және мемлекеттік органдардың әкімшілік-процессуалдық қызметін реттейтін екі нормативті-құқықтық актілерді дайындауға;

- республиканың әртүрлі аймақтарында «көлеңкелі» экономиканың өсуіне жол бермейтін бағдарламалар, экономикалық қызмет саласындағы әртүрлі қылмыстардың алдын алу, ашу және тергеу бойынша қолданбалы ғылыми-әдістемелік ұсыныстар әзірлеу.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат мемлекеттік саясаттың бөлігі болып табылады және келесі міндеттерді шешуге бағытталған шараларды қамтуы керек:

- сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті оның барлық деңгейлерінде ұйымдастыру;

- сыбайлас жемқорлыққа жағдай туғызатын жағдайлар мен жағдайлар өрісін тарылту;
- сыбайлас жемқорлық әрекеттерін анықтау және оларға жаза қолдану ықтималдығын арттыру;
- лауазымды тұлғаның мінез-құлқының мотивтеріне әсер ету;
- сыбайлас жемқорлықтың барлық көріністерінде қоғамнан бас тарту атмосферасын құру.

Зерттеуге сүйене отырып, сыбайлас жемқорлық өте күрделі және көп қырлы құбылыс екені анық, оны зерттеу қоғам мен мемлекеттің, теоретиктер мен практиктердің күш-жігерін біріктіретін кешенді және жүйелі тәсілді қажет етеді. Сыбайлас жемқорлықтың объективтік және субъективтік себептерін, осы себептердің мәнін біздің мемлекеттілігіміздің дамуының қазіргі кезеңінде түсіну керек, сыбайлас жемқорлықтың әлеуметтік-экономикалық тамырын жою үшін практикалық шаралар қабылдау, осы әрекеттердің алдын алу бағыттар тетіктерін ұсыну қажет [6, 140б.].

Осылайша, барлық ұсынылған шараларды іске асыру, біздің ойымызша, сыбайлас жемқорлық қылмыстарының алдын алудың тиімділігін арттырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. ЖАҢА ЖАҒДАЙДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН: ІС-ҚИМЫЛ КЕЗЕҢІ 2020 жылғы 1 қыркүйек

2. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V ҚРЗ (2023.12.23 № 71-V өзгерістер мен толықтырулар)

3. Қаражанова Ж.К. Квазимемлекеттік және жекеше секторлардағы сыбайлас жемқорлық ұғымын анықтау мәселесіне қатысты // Құқық қорғау органдары академиясының жаршысы. - 2020. - №4(18). - С.52-59.

4. Досанов М.Ө. Сыбайлас жемқорлық қылмыстармен күрес жөніндегі халықаралық құқықтық нормаларды қазақстандық қылмыстық заңнамаға имплементациялаудың мәселелері // Адам құқықтары және әділ сот төрелігі: Халықаралық ғыл.-практикалық конф. мат-дар жинағы: Астана: ИП "Центр полиграфии", 2022. - 308с.-С.154-157.

5. Маханов Т.Г. Сыбайлас жемқорлық қылмыстары үшін тағайындалатын қосымша жазалардың кейбір мәселелері // Құқық қорғау органдары академиясының жаршысы. - 2018. - №2. - С.21-25

6. Әбдіжами А.Ж. Сыбайлас жемқорлық қылмыстық құқықбұзушылықтарының алдын алудың құқықтық аспектілері // Қылмыстық саясатты жүзеге асыруда ғылымның, заңшығармашылықтың және тәжірибенің өзара әрекеттесуінің өзеті мәселелері: Университет КАЗГЮУ имени М.С. Нарикбаева. Нур-Султан, 2019. -С.140-142.

Орынбай А.М., Ю-21-1к тобының студенті
Ғылыми жетекшісі – х.ғ.к. Сарсембаев Б.Ш.
Қазтұтынуодағы Қарағанды Университеті,
Қарағанды қ. Қазақстан Республикасы

КӘМЕЛЕТ ЖАСЫНА ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ҚЫЛМЫСТАРЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ ЖӘНЕ ТЕРГЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қазақстан Республикасының қылмыстық және қылмыстық іс жүргізу заңнамасында кәмелетке толмағандарға қатысты қылмыстық істер бойынша сотқа дейінгі және сот тергеуін жүргізудің өзіндік ерекшеліктері бар. Бұл, ең алдымен, жасы мен психикалық дамуына байланысты кәмелетке толмағандар өздерінің құқыққа қайшы мінез құлықтарын бағалай алмайтындығымен және құқықтарымен заңды мүдделерін өз бетінше толығымен қорғай алмайтындығымен түсіндіріледі [1].

Кәмелет жасқа толмағандар жасаған қылмыстардың жолын кесу және ашу заңдылық, әділдік, және жазаның бұлтартпастығы қағидаттарын жүзеге асырады, бұл, әрине еліміздің болашақ кәмелетке толған азаматтары ретінде жасөспірімдерге оң әсерін тигізеді. Бұл мәселелердің мәні кәмелетке толмағандармен жасаған қылмысты тексеріп, ашып, қылмыскерді жазалау ғана емес, сондай-ақ қылмыс жасау субъектісі болып өмір жолын жаңа бастаған кәмелетке толмағандар болуында [2].

Кәмелетке толмағандар – бұл қылмыстық құқықбұзушылық жасаған кезде 14 жасқа толған, бірақ 18 жасқа толмаған адамдар.

Жасөспірімдер қылмысында пайдакүнемдік мотивтерді басшылыққа алады, олардың кейбіреулері мұқтаждық жағдайында, олардың негізгі қажеттіліктерін заңды өкілдері немесе оларды алмастыратын адамдар қанағаттандырмаса, басқалары жазасыздық пен жол берушілік, сондай-ақ бұзақылық ниетпен жүреді. Қылмыстардың ішінде ұрлық, тонау, есірткі немесе психотроптық заттармен байланысты қылмыстар, денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіру қылмыстары басым.

Қылмысты кәмелетке толмаған адамдар жасады деген болжамды мына төмендегідей жағдайларға қарай отырып жасауға болады:

1. Оқиға орнын анықтау кезінде анықталған іздердің ерекшелігіне байланысты. Дәстүрлі материалдық, аяқ, аяқ киім, қол іздерімен қатар шабуыл нысанын ескере отырып, тістердің іздерін, бұзақылық іздері-әдепсіз жазулар, материалдық объектілердің шамадан тыс бұзулуы.

2. Оқиға болған жерден тоналып алынған заттар. Әдетте кәмелетке толмағандар ақшаны, оңай сатылатын, жастар арасында сұранысқа ие, материалдық құндылығы көп емес материалдық құндылықтарды ұрлайды, мысалы, азық-түлік пен сусындар, киім-кешек, аяқ киім, ұялы телефон және компьютерлік техникаларды.

3. Әдетте, кәмелетке толмаған тұлға қылмыстың барысын толық ойластырып жоспарламайды. Сондықтан оқиға болған жерді қарау кезінде заттардың ретсіз шашылып, қиратылғандығын байқауға болады.

Сондай-ақ кәмелетке толмаған сезіктіден, айыпталушыдан, сотталушыдан жауап алу қорғаушының, заңды өкілдің, қажет болған жағдайда психологтың және педагогтың қатысуымен жүргізіледі. Сонымен қатар, кәмелетке толмаған адамнан жауап алу күндізгі уақытта жүргізіледі және үзіліссіз екі сағаттан, ал жалпы алғанда күніне төрт сағаттан аспайды. Кәмелетке толмағанның айқын шаршауы жағдайында жауап алу үзілуі тиіс. Кәмелетке толмаған адамға қатысты қылмыстық процеске қорғаушының қатысуы міндетті. Заңды өкіл болмаған жағдайда қорғаншылық және қамқоршылық жөніндегі функцияларды жүзеге асыратын органның заңды өкілдің функцияларын жүзеге асыратын өкілі тартылады. Кәмелетке толмаған тұлғаға және оның заңды өкіліне қамауға алудың себептері дереу хабарланады, ал сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдары жәбірленушімен татуласуға, оның ішінде медиация тәртібімен татуласу құқықтарын түсіндіруге міндетті.

Қылмыстық кодекстің нормаларына сәйкес, өлімге әкеп соғумен байланысты емес қылмыстық құқық бұзушылық, онша ауыр емес немесе орташа ауырлықтағы қылмыс жасаған кәмелетке толмаған адам, егер ол жәбірленушімен, арыз берушімен татуласса, оның ішінде қылмыстық жауаптылықтан босатылуға жатады.

Кәмелетке толмағандардың қылмысы туралы істер жөніндегі жүргізілетін жекелеген тергеу әрекеттерінің өзіндік ерекшеліктері бар [3].

Мысалы, кәмелеттік жасқа толмағандарды тұрғылықты мекен-жайы бойынша тінту тактикасы өзіндік сипатқа ие. Тінтудің мақсаты-әдейі тығылып қойған немесе тығылулы тұрған заттай дәлелдемелерді арнайы тактикалық әдістерді қолдану арқылы тауып алу. Қандай қылмыс жасалсада жас қылмыскер қылмыстың ашылуына, оның ізін жасыруға әр түрлі әрекеттер жасап, қылмыстың ізін суытып, айғақ заттарды тығып, жоқ етуге тырысады.

Осы орайда, ең алдымен тінтілушінің мінез-құлқына бақылау жасауға және мінез-құлқынын анықтауға ерекше назар аударған жөн.

Сондықтан тергеу қызметкерлерінің негізгі міндеті – қалай болғанда да қылмысты ашуға көмектесетін дәлелдемелерді, айғақ заттарды тез арада тауып алу.

Кәмелет жасына толмағаннан жауап алу-заңда көрсетілген тергеу әрекеті және сот әрекеті. Ол арқылы жасаған қылмыстың мән-жайлары туралы керекті мәліметтер алынып, оларды қылмысты ашуға пайдаланылады. Жауап алу кезінде заңға сәйкес педагогтың қатысуымен жүзеге асырылады. Тергеушінің қалауымен жақын туыстары, заңды өкілдері қатысуы да мүмкін.

Кәмелетке толмағандардың тұлға ретінде толық қалыптасып жетілмеуін, және қылмыстық жазалаудың тұлғаға өте ауыр әсерін есепке ала отырып қылмыстық заң жаза тағайындауда кәмелетке толмағандар үшін біраз жеңілдіктер қарастырған. ҚР заңдарына сәйкес кәмелетке толмағандарға өмір бойы бас бостандығынан айыру түріндегі жазалар қолданылмайды. Сонымен қатар ҚР ҚК 81 бабына сәйкес кәмелетке толмағандарға тағайындалатын жазалардың түрлеріне мыналарды жатқызуға болады: айыппұл, белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру, қоғамдық жұмыстарға тарту, түзеу жұмыстары, бас бостандығын шектеу, қамау, бас бостандығынан айыру. Бұл жазалар тағайындалған кезде де белгілі бір шектеулер қолданылады. Мысалы, айыппұл – кәмелетке толмаған сотталушы жалақы алатын болса немесе оның тәркілеуге жататын мүлкі болса ғана тағайындалады т.с.с

Сонымен қатар, егер ауыр қылмыс жасаған кәмелетке толмаған адам қылмыстық жауаптылықтан босатылса, оған мынадай түрдегі тәрбиелік ықпал ету шаралары қолданылады: ескерту; ата-анасының немесе оларды алмастыратын адамдардың немесе мамандандырылған мемлекеттік органның қадағалауына беру; келтірілген зиянның орнын толтыру міндетін жүктеу; бос уақытын шектеу және кәмелетке толмағанның мінез-құлқына ерекше талаптар белгілеу; ерекше режимдегі білім беру ұйымына орналастыру; жәбірленушіден кешірім сұрау міндетін жүктеу; пробациялық бақылауды орнату.

Қоғамдағы ерекше қауіпті жағдайлармен қоса алғанда, жасөспірімдер өз алдына ерекше категорияны құрайды.

Сонымен, кәмелетке толмағандар жасаған қылмыстарды тергеу әдісінің белгілері бойынша құрылған қылмыстарды тергеудің басқа жеке әдістерінен айырмашылығы, оны жасау қылмыстық әрекет субъектілерінің белгілеріне негізделетіндігінде. Бұл жағдайда анықтаушы белгі – олардың жасы.

Кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың алдын алу аймақтық деңгейде жүзеге асыру арқылы мүмкін болады ол жергілікті атқарушы органдар жүргізетін жалпы әлеуметтік, экономикалық, ұйымдастырушылық шаралар негізінде болады.

Қорта айтқанда, соңғы кездерде кәмелетке толмағандардың арасында қылмыс кең таралуда, соған байланысты онымен күресудің қажеттілігі күннен-күнге артуда. Бірақта аталған қылмыспен дұрыс күресу үшін алдымен оның проблемаларын дұрыс түсіну керек.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Алимкулов Е.Т. Кәмелетке толмағандардың қылмыстары бойынша сот тергеуінің тиімділігін арттыру мәселелері. ҚазҰУ хабаршысы. Заң сериясы. №2 (62). 2012.
2. Ксеубаева Л.А. Кәмелетке толмағандардың қылмыстылығын алдын алу мәселелері. Құқық қорғау қызметі» мамандығы бойынша заң ғылымдарының магистрі дәрежесін алуға диссертация. 2020ж.
3. Ювенология оқулығы. Жалпы редакциясын басқарған: з.ғ.д., проф.Н. Дулатбеков. – Астана: Фолиант баспасы, 2010. 500 б.

Серік А. СПД-21-1к тобының студенті

Ғылыми жетекшісі: заң ғылымдарының магистрі, аға оқытушы Абиев Е.С.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМНЫҢ ДЕМОКРАТИЯЛЫҚ ЖӘНЕ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚАРҚЫНЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ШАРТТАРЫ

Қазақстан Республикасының заң нормаларының қалыптасуы мен дамуы тарихымыздың терең қойнауынан бейнесін табады десек, қате айтылмаған ұғым ретінде қарауға болады. Оның айғақ дәлелі ретінде, «Қасым ханның қасқа жолы, Есім ханның ескі жолы және Өз Тәуке ханның Жеті жарғы» атты заң нормаларынан далалы қазақ өмірін жүйелеуге арналған құрал ретінде немесе акт ретінде айтуға болады. Қазақ елінің тарихи даму жолындағы бұл нормалардың алар орыны ерекше. Себебі, далалы қоғам өмірінің бағалау, жүйелеу, оның әлеуметтік және экономикалық, рухани, мәдени салаларындағы қоғамдық қатынастарды орнықтыру, қандай кезеңде болмасын өз өзектілігін жоғалтып алған емес. Далалы қоғамдағы билер мен қазылар сотының қалыптасуы, асар, барымта, жылу деген ұғымдардың өзінде астарлы құқықтық нормалардың азаматтық қоғамды дамыту жолындағы бастама ретінде айтып өткен жөн.

Қазақстанның тәуелсіздігін жариялағанына тарихи өлшеммен онша көп уақыт өте қоймаса да, жаңа мемлекеттің заңнамалық дамуының кейбір қорытындыларын шығаруға айтарлықтай негіз бар. Мемлекеттілікті құрудың бастаулары туралы сөз болатындықтан мемлекеттану ғылымы үшін және мемлекеттік құрылыс тәжірбиесі үшін барлық уақытта да көкейкесті мәселе болатыны айқын.

Қазақстанның жаңа конституциялық заңдарының қалыптасу тарихы Қазақ КСР Конституциясына Қазақ КСР-нің «Президенттің қызмет орнын белгілеу туралы» 1990 жылдың 24 сәуірдегі заңымен өзгеріс енгізу кезеңінен бастау алады. Бұл заң Конституцияға бұрын талай енгізілген өзгерістердің қатарына жатпайды. Аталған заң мемлекеттің басқару жүйесіне айтарлықтай өзгеріс әкелді. Президенттің қызмет орны республикада жүргізіліп жатқан терең саяси және экономикалық қайта құруларды қамтамасыз ету, конституциялық құрылысты нығайту мақсатында белгіленеді. Одан кейінгі оқиғалар көрсеткендей, тәуелсіз Қазақстан мемлекетінің президенттік басқару жүйесін қалыптастыру осы заңнан басталады[1, 77 б].

1990 жылғы 25 қазандағы Қазақ КСР-нің Мемлекеттік егемендігі туралы Декларациясы осы бірінші кезеңнің конституциялық сипаттағы маңызды актісі болып табылады. Ол жай «көздеушілік Декларация» емес еді, оның нормативтік құқықтық сипаты болды.

Декларацияда Қазақ КСР-інің басқа республикалармен бірге КСРО-ға ерікті түрде бірігетін және олармен шарт негізінде өзара қарым - қатынас құратын егеменді мемлекет болып табылатындығы бірінші рет жарияланды. 1937 жылғы Конституцияда Қазақ КСР-і, КСРО-нің басқа да тең құқылы республикаларымен бірге, ерікті түрде бірікті делінді. Ал Қазақ КСР-інің 1978 жылғы Конституциясында, тек кіріспесінде ғана Қазақ КСР-і КСРО құрамындағы тең құқылы республика деп аталып көрсетіледі. Декларация Қазақстанның егемендігіне ғана емес, сонымен қатар, одақтас республикалар арасындағы шарттың қажеттігі туралы конституциялық идеяны да жариялады.

Сонымен бірге Декларацияда: «Қазақ КСР-і ұлттық мемлекеттігін сақтау, қорғау және нығайту жөнінде шаралар қолданады»[2, 906] (2- тармақ) деп бірінші рет ұлттық мемлекеттілік туралы жария етілді, онда қазақ ұлтының және Қазақстанда тұратын басқа ұлттардың өркендеуі мен дамуы Қазақ КСР-інің мемлекеттілігінің ең маңызды міндеттерінің бірі екендігі белгіленеді. Әрине, «ұлттық мемлекеттілік» және «Қазақ КСР-інің мемлекеттілігі» ұғымы-синонимдер емес. Бұл ұғым – Қазақстанда мемлекеттілік сипатына екі түрлі көзқарастың көрінісі. Оның негізінде көпұлтты Қазақстан жағдайында өзін - өзі саяси тану құқына деген әр түрлі түсінік жатты. Одан әрі көрінгендей, алдымен

бірінші көзқарас, ал Қазақстан Республикасының 1995 жылғы Конституциясында екінші көзқарас конституцияланды.

Қазақ КСР-і Декларациясында бұрын болмаған егемен құқық - Одақтың жоғарғы органдарының республиканың егемен құқын және Конституциясын бұзатын заңдары мен басқа да актілерінің қолданылуын өз аумағында тоқтата тұру құқы орнықтырылды. Монымен қатар, өз аумағындағы барлық табиғи ресурстар мен бүкіл экономикалық және ғылыми-техникалық қуат Қазақ КСР-інің тек өз меншігінде екендігі жарияланды, яғни, Қазақстанның экономикасы, негізінен, КСРО экономикасынан бөлінді және енді КСРО-ның біртұтас шаруашылығы кешенінің құрамдас бөлігі болмайтын болды.

Декларацияда мемлекеттің әлеуметтік негізін таптық тұрғыдан анықтайтын көзқарас жоқ. Қазақ КСР Конституциясының 1- бабындағы (19- тармақ) «жұмысшы», «шаруа», «интеллигенция» ұғымдары заңдардың нормаларынан шығып қалды. Егемендіктің бірден-бір иесі және мемлекеттік биліктің бастауы халық екендігін жарияланды. Бұл қағида Қазақстан Республикасының Конституциясында да орнықтырылды.

Қазақ КСР-і халықаралық қатынас субъектісі ретінде дербес құқықты иеленді. КСРО Конституциясы және Қазақ КСР-інің 1978 жылғы Конституциясы бойынша Қазақстан халықаралық қатынастың дербес субъектісі бола алған жоқ. Қазақ КСР-інің Сыртқы істер министрлігі болғанымен, Қазақстан халықаралық аренаға дербес шыға алмады, халықаралық шарттарға отырған жоқ. Қазақ КСР Конституциясының 28- бабына сәйкес сыртқы саясат қызметінде Республика КСРО Конституциясы белгілеген сыртқы саясаттағы мақсаттарды, міндеттер мен қағидаларды басшылыққа алды[3].

Демек, Қазақстанда тәуелсіздікті жарияламастан бір жылдам астам бұрын КСРО Конституциясындағы негізгі нормалардың қолданылуын тоқтата тұрған және дербес, тәуелсіз дамудың алғашқы қадамын жасаған конституциялық сипаттағы актілер қабылданды. Қазақ КСР-інің 1978 жылғы Конституциясына елеулі өзгерістер енгізген бірқатар заңдар қабылданды. Ол- 1990 жылғы 20 қарашадағы «Мемлекеттік билік пен басқарудың құрылымын жетілдіру туралы» заң. Конституцияға Президенттің атқарушы және басқарушы биліктің басшысы болып табылатындығы, Министрлер Кеңесінің Министрлер Кабинеті болып қайта құрылатыны, Премьер-министрдің қызмет орны бекітілетіндігі туралы қағидалар енгізілді. Министрлер Кабинетін құру құқығы президентке берілді, оны Жоғарғы Кеңес бекітті. Конституция Қазақ КСР-і КСРО-ның, оның жоғарғы өкімет органдарының иелігіндегі мәселелерді шешуге қатысатындығы туралы қағидалармен толықтырылды. Бұл Қазақ КСР-інің егемен құқын кеңейтуге жасалған тағы бір қадамы болды.

1991 жылдың 15 ақпанында қабылданған, соған сәйкес Қазақ КСР-інің 1978 жылғы Конституциясына елеулі өзгерістер енгізілген «Жергілікті өзін-өзі басқару және Қазақ КСР-і халық депутаттарының жергілікті Кеңестері туралы» заңның конституциялық мәні бар. Онда жергілікті өзін-өзі басқару, оның жүйелері ұғымы бірінші рет берілді. Бұл мәселенің маңызы зор және құнды. Заң жергілікті өзін-өзі басқару жүйесіне халық депутаттарының жергілікті Кеңестерін, аумақтық қоғамдық өзін-өзі басқару органдарын, сонымен қатар, жергілікті референдумды, жиналыстарды, азаматтардың конференцияларын қамтыды және іс жүзінде Кеңестерді таратып жіберуге дейін қолданылды.

Конституциялық заңдардың орнықтырылуының тағы бір белесі, Қазақстан Республикасы 1991 жылғы 10 желтоқсанда қабылдаған «Қазақтың Кеңестік Социалистік Республикасының атауын өзгерту туралы» заңынан басталады. Заң конституциялық деп аталмағанымен, Қазақ КСР Конституциясына және мемлекеттік егемендік туралы Декларацияға өзгерістер енгізгендіктен, ол іс жүзінде сондай заң болды. Бұл заңның мәні келесідей, мемлекеттік ұйымдардың идеологиялық негізі «Республика» атауынан алынып тасталынды[4, 146 б].

Бұл заңның тағы бір мәні – бүкіл халықтың өзін - өзі саяси таны: Республиканың көпұлтты халқының « өзін – өзі тану қағидасына негізделген демократиялық, тәуелсіз,

бейбіт сүйгіш, құқықтық мемлекет орнату талпынысына орай» Қазақ КСР-і Қазақстан Республикасы деп аталынды. Мұнда ұлттың өзін – өзі тануы айтылмайды. Алайда, таңғаларлығы, бұл тұжырымдама 1991 жылдың 16 желтоқсанында, яғни бар болғаны алты күннен кейін қабылданған «Мемлекеттік тәуелсіздік туралы» заңда ескерілген жоқ. «Мемлекеттік тәуелсіздік туралы» Қазақстан Республикасының конституциялық заңында Жоғарғы Кеңестің «Қазақстан халқының еркін білдіре, қазақ ұлтының өзін – өзі тану сендіре отырып..., Қазақстан Республикасының тәуелсіздігін жариялайтыны» айтылады.

Осы Конституциялық заңда тәуелсіздік бірінші рет жарияланды, онда тәуелсіз мемлекетке тән элементтер: аумақтық дербестік, біртұтас азаматтық, мемлекеттік органдардың дербес жүйесі, тәуелсіз мемлекет мәртебесіне сәйкес дербес экономикалық жүйе, жеке Қарулы күштің болуы орнықтырылды. Сөйтіп, Қазақстан әлемдік қауымдастыққа дербес мемлекет ретінде енді.

Конституциялық заңның қалыптасуының бұндағы ерекшелігі, мемлекеттік туралы заңға қайшы келмегендіктен, Қазақ КСР-і Конституциясының нормалары, КСРО мен Қазақ КСР-інің заңдары одан әрі қолданылды.

Осы кезеңде Қазақ КСР-інің 1978 жылғы Конституциясына елеулі өзгерістеренгізген бірқатар конституциялық заңдар қабылданды. Айталық, 1991 жылғы 20 желтоқсанында қабылданған «Қазақстан Республикасының азаматтығы туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық заңы КСРО азаматтығын, сонымен қатар, қос азаматтық институтын таныған жоқ. Ол Қазақстан азаматтығын алудың жаңа негізін белгіледі және азаматтық туралы заңның конституциялық мәртебесі Қазақстан Республикасының 1993 жылғы Конституциясымен танылды. Бұл мән-жайды атап көрсеткен жөн, өйткені 1995 жылғы Конституция азаматтық туралы заңды енді конституциялық заңдардың қатарына жатқызбайды. Бұл ретте, қазақ елінің өз алдына дербес және тәуелсіз мемлекет ретінде қалыптасу бағыттары мен саяси құндылықтарының жиынтығы ретінде қарастырып, мемлекеттегі өзіндік конституциялық заңдары мен заңға бағынышты актілерінің жетілдірілуі, азаматтық қоғамды жетілдіру жолына бастама болды.

Қазақстан Республикасының Конституциясы - демократиялық, өркениетті даму жолына түскен мемлекет пен қоғамның негізгі, басты нормативтік актісі. Конституция қоғамдық өмірдің барлық салаларын өз нәрімен сусындататын зор ауқымды саяси және құқықтық күшті бойына жинақтаған. Конституция мемлекеттік қоғамдық құрылысты, оның болашаққа бағытталған ұйымдастырылуы мен қызметі қағидаларын белгілейді. Онда адамдар мен азаматтардың, мемлекеттің қайнар көзі және әлеуметтік негізі ретінде бүкіл халықтың конституциялық мәртебесі бекітіледі. Конституция тек конституциялық - құқықтың ғана емес, сонымен қатар, ұлттық құқықтың барлық салаларының да қайнар көзі болып табылады. Сондықтан оған басқа нормативтік құқықтық актілерде кездеспейтін сипаттар тән.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ащеулов А.Т., караев А.А., конституционное право Республики Казахстан. Учебно-методическое пособие.-Алматы:издательский дом КазГЮУ, 2008., 77 б.
2. Сырых В.Т. Основы конституционного строя// Право и экономика, 2010, №9.,90 б.
3. Муслимов И.Т. Правовая культура государственных служащих в Республике казахстан.// Правовая реформа в Казахстане. Информационно-аналитический журнал-2010.№1 (45).\
4. Амандыкова С.К.,Роль новой концепции правовой системы Казахстана//Вестник Карагандинского государственного университета.-2012.-№1.,146 б.

Серік А.Қ-СПД-21-2к тобының студенті
Ғылыми жетекшісі-з.ғ.к.,доцент Байкенжина К.А
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті.Қазақстан.

ҰЛТТЫҚ ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ВАЛЮТАСЫНДАҒЫ ҚАРАЖАТТЫ ШЕТЕЛДЕН ҚАЙТАРМАУДЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

Сыртқы сауданы және жалпы сыртқы экономикалық қызметті реттеуде шешілмеген мәселелердің саны өте көп. Сыртқы экономикалық қызметті ыаықтандыру және іс жүзінде кез келген шаруашылық жүргізуші субъектіге, оның ішінде заңды тұлға құрмай кәсіпкерлік қызметпен айналысатын жеке тұлғаларға сыртқы нарыққа шығу құқығын беру Қазақстан экономикасы мен заңнамасы үшін Қазақстан Республикасынан шетелге валюталық қаражаттың жаппай ағып кету проблемасының туындауына әкелді. Қазақстандық жеке және заңды тұлғалардың шетелдік шоттарында орналастырылған сомалар миллиондаған доллармен есептеледі. Осылайша, Қазақстан Республикасынан қаржы ресурстарының ағып кету жүйесі қалыптасты, оның негізінде қазақстандық кәсіпкерлердің сыртқы экономикалық қызметті жүзеге асыру құқықтарын (осы құқықты теріс пайдалану) заңсыз іске асыруы жатыр [1, 646]. Республикаға капитал түсімінің негізгі көздері, ең алдымен, экспорттық операциялармен және тікелей инвестициялармен байланысты, яғни капиталдың «ағып кету» арналарын осы салалардан іздеу керек. Сондықтан тауарларды экспорттау кезінде валюталық түсімді қайтару мәселесі Қазақстан экономикасы үшін принципті мән болып қала береді.

Шетелге қазақстандық шикізатты, мұнайды, түсті металдарды, астықты экспорттайтын фирмалар көбінесе валюталық заңнаманы және жасалған келісімшарттарды бұзып, шетелден экспорттан түсетін түсімді қалдырады, осылайша мемлекет бюджетіне айтарлықтай зиян келтіреді, атап айтқанда: экспорттық түсімнің толық түспеуі немесе мүлде түспеуі салдарына капиталдың «ағыны» орын алады.

Бұл күндері капиталдың ағуы әлемдік ауқымдағы жаһандық проблема болып табылады. Капитал экспортталатын мұнайдың келісімшарттық бағасының төмендеуіне байланысты, сондай-ақ елден не және қай мөлшерде шығарылғанын және қанша әкелінгенін нақты білмейтін кедендік тәртіпсіздікке байланысты. Мұның себебі келесі факторлар:

1991 дан бастап республикада энергетикалық жай-күйді қадағалайтын кеден бақылау болған жоқ және мемлекет мұнай экспортына квотаны айқындауға, ал кеден органдары кедендік жүк декларацияларын кедендік ресімдеуді жүзеге асыруға және ақпаратты үкіметке жіберуге тиіс болғанымен ол шаралар шын мәнінде дұрыс жолға қойылған жоқ;

-осы салаға қатысты кедендік статистика жеткілікті реттелмеген;

-2003 жылы Қазақстан Республикасының Үкіметі жанынан мұнай экспортын бақылау департаменті құрылғанымен, күні бүгінге дейін капитал шет мемлекеттерге кетіп жатыр [2, 1026].

Ел экономикасының өсуін елге экспорттан түскен кірісті қайтарусыз қамтамасыз ету мүмкін емес. Қазіргі уақытта мамандардың кейбір бағалауы бойынша Қазақстанға экспорттаушылардың валюталық түсімінің 20% - дан астамы түспейді. Егер біздің экономикамыздың негізін экспортқа бағдарланған кәсіпорындар құрайтынын ескерсек, ел әлдеқайда бай болуы мүмкін деп айтуға болады.

Алайда, кезінде Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің бұрынғы Басқарма төрағасы Григорий Марченко бұл санмен үзілді-кесілді келіспейтіндігін айтқан болатын. Оның пікірінше, экспорттық кірістің 20% - дан астамы қайтарылмайтын жағдай негізінен мүмкін емес, дегенмен ол капиталдың ағып кету проблемасы бар екенін жоққа шығармайды да.

Капиталдың ағуы бүгінгі таңда маңызды және өзекті мәселе болып табылады. Қазақстандық капиталдың ағуы бойынша ең үлкен және негізгі арна қазақстандық мұнайдың экспорты болып табылады, бұл ретте әлемдік бағадан 3-4 есе төмен. Экспорттық түсімнің Қазақстан Республикасына қайтарылмауы мемлекеттің экономикалық тұрақсыздығының негізгі факторы болып табылады, бұл миллиардтаған шығын, бұл мемлекеттің дамуы үшін қаражаттың жетіспеушілігі. Мысал келтіре кетейік:

шетелдік сатып алушылар «Ақтөбемұнайгазға»-7,2 миллион доллар, «МаңғыстауМұнайГазға»-5,1 миллион доллар, «Нодфосқа»-9,3 миллион доллар қарыз, ал шикізат экспортынан түскен валюталық түсімді қайтармау рекордсмені, «Қазақмыс» корпорациясы кеден деректері бойынша, алдағы үш жылда шетелдік сатып алушылар оған жалпы сомасы 359 миллион доллар қарыз болды [3].

2005 жылдан бастап әлемдік мұнай бағасы айтарлықтай өсті. Бір жыл ішінде олар шамамен 2,5 есе өсті, бірақ бұл ретте қазақстандық мұнай компаниялары табысының айтарлықтай өсуі байқалмады және бұл бұрынғы сату көлемінде. Өткен жылғы бағалардың биржалық бағаларын талдаған мамандардың бағалауы бойынша кірістер 2,5 миллиард долларды құрауы керек еді, ал іс жүзінде олар тек бір жарым долларды құрады.

Экспорттық кірісті қайтармаудың негізгі себептері:

1. Шетелде капиталды жинақтаудың қолайлы шарттарының болуы;
2. Осылайша, елде жалғасып жатқан инфляциядан түскен қаражаттың сақталуы;
3. Салықтар мен кедендік баждарды төлеуден жалтару;

Қазақстанның мемлекеттік статистикалық агенттігінің ресми деректері бойынша, 2020 жылы республикадан АҚШ-қа қазақстандық мұнай 3 миллион долларға, ал 2021 жылы 25 миллион доллардан астам сомаға шығарылды. 2022 жылы статистикалық есептерде бірдей прогрессия байқалады. Бірақ қазақстандық статистика деректерін американдықтар мойындағысы келмейді, олар 2020 жылы Қазақстаннан мұнай өз еліне мүлде әкелінбеді, ал 2021 және 2022 жылдары ол экспортталды, бірақ өте аз көлемде. Әрине, бұл миллионыншы қателік санау әдістерінің айырмашылығынан туындады деп санауға болады. Қазақстанда қолданыстағы заңнамаға сәйкес мұнай мен мұнай өнімдерінің экспортына қосылған құн салығы да, кедендік баж да мүлдем салынбайды, неге? [4, 1426].

Мұнай компанияларындағы мемлекеттік салықтар мен баждардан бас тарту арқылы ұтатын сомалар баға айырмашылығындағы ойыннан түскен пайдамен салыстыруға келмейді. Қазақстандық мұнайдың оффшорлық аймақтар арқылы және трансферттік бағамен сатылатындығын бәрі біледі. Қазақстанның жер қойнауынан өндірілетін кез-келген компания акцияларының бір бөлігі, тіпті жеке меншік болса да, шетелдік инвесторға тиесілі болса да, заң бойынша біздің мемлекетімізге тиесілі және оған пайда әкелуі керек.

Қазақстанда жұмыс істеп тұрған «Теңіз-Шеврон» қазақстан-американдық, канадалық «Харрикейн», «ҚазМұнайГаз» отандық ұлттық мұнай өндіруші, «Маңғыстаумұнайгаз» АҚ, «Қаражанбасмұнай» АҚ сияқты мүлдем әртүрлі мұнай компанияларының арасында иелері әртүрлі тұлғалар және олар әртүрлі көздерден қаржыландырылатынын есепке алатын болсақ болғандықтан қандай ортақ нәрсе мәселе болуы мүмкін? Бірақ бұл ретте олардың барлығы қандай да бір себептермен оффшорлық аймақтардағы бір фирмалармен қазақстандық мұнайды сату бойынша трансферттік мәмілелер жасасатынына сену де қиын. Осылайша, біздің мемлекет пайдалы қазбалар экспортынан орасан зор қаржы табуы керек болғанымен, таба алмай отыр.

Ең қарапайым есептеулер бойынша, 2020 жылы әртүрлі шикізатты экспорттау кезінде бюджет шығыны аз миллиард долларды құрады. 2021 жылы миллиардтан сәл асады. Өткен 2022 жылы-тағы бір жарым миллиард. [5]. Егер осы үш жылдағы шығындарды қосатын болсақ, онда алынған сома 2023 жылға арналған бюджетте жоспарланған Қазақстанның барлық шығындарын оңай жабады. Денсаулық сақтау, білім беру, мәдениет, армия, құқық қорғау органдарының және т.б. қажеттіліктерін қоса алғанда, қарттардың зейнеткерлікке шығуына, мүгедектердің жәрдемақысына, бюджет қызметкерлерінің жалақысына дейін.

Өкінішке орай, қазіргі уақытта капиталдың «ағып кетуі» көлемі артып, жыл сайын ЖІӨ-нің бірнеше пайызын құрайтынын айту керек. Импорт мақсаттарына ақшалай қаражатты мақсатсыз пайдалануға келетін болсақ. Импорттық операцияларға валюталық бақылауды енгізу қажеттілігі отандық импорттаушылардың алдын – ала төлем жасау кезінде кеңінен қолдануынан, әлемдік бағамен салыстырғанда импорттық бағалардың жоғарылауынан және т.б. туындады, бұл тауарлардың жеткізілуімен расталмаған шетелге валюталық қаражаттың айтарлықтай аударылуына әкелді.

Тауарларды импорттау кезінде валюталық бақылауды ұйымдастыру міндетінің әдістемелік және техникалық шешімі экспорттан түсетін валюталық түсімнің түсуін бақылауды жүзеге асыру кезінде кеден органдары мен уәкілетті банктер алған тәжірибеге негізделді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1.С.Шиликбаев, Основные резервы экономического развития Казахстана // Алматы. АльПари, №2, 2016

2.С.Казыбаева, Как предотвратить утечку капитала из страны? // Новое Поколение, 02.06.2016

3.Статистические данные за 2020-2021 гг. (по периодам). Оперативные данные. Агентство по статистике РК 2022.

4. Абенов М., Арынов Р. Современный Казахстан: экономика, политика и общество. Алматы, 2022

5.А.М.Максутов Нефтяные реки и газоконденсатные берега // Новое Поколение, 24.03.2022

Сулейменова Д.Е., студентка группы Ю-22-2

Мукашев Н.С., руководитель управления безопасности, РГУ, Департамент национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам РК по Кар.обл.

Научный руководитель – к.ю.н., доцент Нурпеисова А.К.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

СМЕРТНАЯ КАЗНЬ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: ПЛЮСЫ И МИНУСЫ

В настоящее время в Республике Казахстан смертная казнь отменена. Пункт 2 статьи 15 Конституции Казахстана гласит: «Никто не вправе произвольно лишать человека жизни. Смертная казнь запрещается» [1].

До сих пор происходят споры, и разногласия по поводу возобновления применения смертной казни для особо опасных преступников. Данная тема очень остро воспринимается со стороны защитников прав человека и приверженцев гуманизма. С трудом можно встать на ту или иную сторону, пока лично не столкнешься с данной проблемой. В данной статье мы хотим взвесить все за и против и найти рациональный ответ на данный вопрос.

С одной стороны, приверженцы смертной казни считают ее необходимым инструментом правосудия и средством наказания преступников за тяжкие и особо тяжкие преступления. С другой стороны, противники высшей меры наказания указывают на его бесполезность, возможность юридических ошибок при вынесении приговоров и нарушение прав человека на жизнь.

Сначала рассмотрим позицию сторонников смертной казни, а именно:

1. Превентивный эффект: сторонники смертной казни считают, что запугивающий эффект смертной казни может предотвратить совершение тяжких преступлений. Потенциальные преступники могут задуматься о последствиях своих действий, зная, что за них может быть назначена высшая мера наказания.

2. Месть и удовлетворение общества: некоторые люди верят, что смертная казнь является законным способом удовлетворить потребность общества в мести за ужасные преступления. Они считают, что казнь преступника уважает права потерпевших, жертв и их близких.

3. Экономия средств: сторонники смертной казни утверждают, что длительное содержание осужденного на пожизненное заключение обходится государству дороже, чем его казнь. Таким образом, смертная казнь может оказаться экономически выгодной альтернативой, тем более, если учитывать, что содержание этих преступников возлагается на налоги обычных граждан. То есть, каждый из нас в той или иной степени способствует содержанию и продолжению жизни особо опасных преступников. Как бы грубо это не звучало, это остается неоспоримым фактом.

Теперь перейдем к минусам смертной казни, а именно минусы:

1. Нарушение прав человека: главным аргументом противников смертной казни является нарушение права на жизнь, которое является фундаментальным правом каждого человека. Тем более, когда почти в каждой Конституции различных государств, человек является самым ценным в жизни государства. Одной из таких стран являемся мы - Республика Казахстан. Смертная казнь несовместима с принципом неделимости и недопустимости нарушения прав человека, а также противоречит всем принципам гуманности и выставляет само государство в роли убийцы, хоть и виновного человека.

2. Ошибка в приговорах: в истории смертных казней существует множество случаев, когда невинные люди были осуждены и казнены за преступления, которых они не совершали. Ошибка в приговорах неизбежна в системе смертной казни, и это огромное нарушение правосудия.

3. Моральные и этические соображения: смертная казнь поднимает множество моральных и этических вопросов. Это вызывает споры о ценности человеческой жизни, о ее уважении и ценности достоинства каждого человека.

4. Не всегда может являться сдерживающим фактором.

Смертная казнь не всегда будет предупреждать, и останавливать некоторых преступных индивидов. Например: серийные убийцы, террористы и насильники совершив уголовное преступление единожды, будут совершать их вновь, если не будут наказаны своевременно, так как будут осознавать что им уже «нечего терять».

Когда в Казахстане не был введен мораторий на смертную казнь и смертная казнь встречалась в уголовной практике, возникало большое количество споров и непонимания между сторонниками и противниками смертной казни.

На наш взгляд это происходило в связи с неполным осознанием того, что человеческая жизнь самое ценное благо для каждого, но также невозможно сразу принять или согласиться с той или иной стороной, так как смертная казнь это «палка о двух концах».

Важно учитывать все аспекты данного вопроса, проводить анализ и обсуждение, чтобы принять обоснованное и глубокомысленное решение по данной проблеме.

До введения моратория (с 1 января 2004 года по 2024 год), в Казахстане, по имеющимся сведениям об осужденных лицах, с 1994 года к смертной казни было осуждено 73 лица. [4].

В качестве примера можно привести один пример несправедливой и справедливой казни.

1) Несправедливая казнь. Китайское правосудие: дело Хууджилта. [2]

Грандиозным скандалом в КНР обернулось дело об изнасиловании и убийстве посетительницы общественного туалета в столице Внутренней Монголии Хух-Хото. Преступление было совершено в январе 1996 г., правоохранители оперативно задержали местного жителя по имени Хууджилт. Он дал признательные показания, был осужден и казнён уже в июне.

Об этих событиях не вспоминали почти десять лет и так и не вспомнили бы, если бы не задержание серийного маньяка Чжао Чжихуна. Тот взял на себя ответственность за 10 изнасилований и убийств, в том числе за преступление, за которое казнили Хууджилта. Дело 1996 года вернули на новое рассмотрение. В декабре 2014 г. приговор отменили.

Родственникам казнённого по ошибке выплатили крупную по китайским меркам компенсацию: 30 тысяч юаней, почти 5 тысяч долларов. Следствие установило, что Хууджилт мог дать признательные показания под давлением, к ответственности привлекли почти три десятка чиновников. Скандал был настолько грандиозным, что стал ключевой

темой ежегодного отчёта органов суда и прокуратуры на сессии Всеитайского собрания народных представителей и Народного политического консультативного совета Китая.

2)Справедливая казнь. 4 февраля 1994 года в Ростовской области расстреляли самого известного маньяка в российской истории Андрея Чикатило, который за 12 лет убил не менее 53 человек. Сам изувер до последнего пытался представить себя «жертвой коммунизма» и просил о помиловании президента Бориса Ельцина. [3]

Как казнили Чикатило? Это была стандартная процедура расстрела. Его исполнили два охранника. После прозвучавшей команды они вытолкнули приговоренного в смежное помещение и приказали находиться спиной к ним. Через мгновение раздался выстрел. На часах было 20:00.

С 2004 года в Казахстане действовал мораторий на смертную казнь. В качестве альтернативы этой мере наказания выступали приговоры о пожизненном заключении.

В Казахстане окончательно отменили смертную казнь. Это зафиксировано в законе «О внесении изменений и дополнении я в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросу отмены смертной казни», подписанный главой государства 29 декабря 2021года.

В заключение необходимо отметить, что научные дискуссии на тему смертной казни продолжаются и по сей день.

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года
2. Интернет источник: <https://diletant.media/top-5/3761/>
3. Интернет источник: https://www.gazeta.ru/science/2019/02/14_a_12182677.shtml
4. <https://ru.wikipedia.org/wiki/>

Серік А.Қ. СПД-21-2к тобының студенті
Ғылыми жетекшісі - құқық магистрі, аға оқытушы
Сыздықова С.А.

Қазақстан Республикасы, Қарағанды қаласы,
Қазтұтынуодағы Қарағанды Университеті

ЛУДОМАНИЯ – ҚОҒАМДЫ ЖАЙЛАҒАН ҚАУПТІ ІНДЕТ

Лудомания сөзбе-сөз аударғанда "ақылсыздыққа дейін ойнау" деп те аталады құмар ойынға, патологиялық тәуелділік. Лудоманиямен ауыратын адамдар құмар ойындарға, көбінесе ақшаға деген құштарлықты сезінеді, құмар ойындарына еліту ниетін бақылай алмайды және көбінесе құмар ойындарға жоспарланғаннан гөрі көп уақыт пен ақша жұмсайды. Бұл әртүрлі жастағы, жыныстағы, әлеуметтік мәртебедегі және білімдегі адамдар. Лудомания психикалық бұзылыс болып саналады және адамның денсаулығы мен өмір сапасына елеулі әсер етуі мүмкін, көбінесе депрессиямен, мазасыздықпен және үмітсіздікпен бірге жүреді, әсіресе жоғалғаннан кейін. Лудоманиямен ауыратын адамдар маскүнемдік немесе есірткіні қолдану сияқты басқа тәуелділіктердің дамуына осал. Олар көбінесе құмар ойындарын жақындарынан жасырады, шығындар мен қарыздарды жасыру үшін өтірік айтуға бейім. Әлеуметтік оқшаулану және суицидке дейінгі ауыр психикалық бұзылулар одан әрі дамиды. Лудоманияны емдеу айтарлықтай күш - жігерді қажет етеді, бірінші кезеңде - өз проблемасын мойындау. Тұрғылықты жері бойынша психиатрға, психотерапевтке, психологқа жүгінеді. Жалпы, ойын автоматтары әлемдегі бұрыннан кең тараған, адамдардың арасында үлкен қызығушылық тудырған еді [1].

Лудомания – құмар ойындарға патологиялық әуестігі бар адамдардың дерті. Бүгінде Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы ауруды ресми түрде мойындаған.

Аталған дертке ұшыраған адамның бойында әлеуметтік, кәсіби, материалдық және отбасылық құндылықтар құлдырап, адамгершілік қасиеттері жойыла бастайды. Бұл проблеманың біздің елде де өткір тұрғаны белгілі. Соңғы үш жылда қазақстандықтар құмар ойындарға 1 трлн. теңгеден астам қаражат салған. Соңғы уақыттарда ойын автоматтарының кең таралуына, көптеген онлайн-казинолардың, букмекерлік кеңселердің пайда болуына байланысты проблеманың ауқымы кеңейе түсті. Жалпы, ойын автоматтары әлемде бұрыннан кең таралып, адамдардың арасында үлкен қызығушылық тудырған еді. Мәселен, 1970 жылдарда Англияда ойын автоматтары залдары кинотеатрларға келушілер санының күрт азаюына әсер еткен. Тіпті, кинотеатрларды жабу қажеттілігі туындаған. Ал 1990 жылдардың бірінші жартысында Канадада құмар ойындарға тәуелділер саны 75 %-дан асып кеткен. Осыған байланысты сол кездің зерттеушілері құмар ойындарды халықтың бір бөлігі үшін қауіп төндіретін өткір әлеуметтік мәселе деп санаған.[1]

Кезінде белгілі кеңестік психиатр Цезарь Короленко адамның мінез-құлқындағы құмар ойындарға тәуелділікті көрсететін төмендегі бірқатар белгілерді атап өткен болатын:

- Үнемі ойынға елігу, ойында өткізетін уақыттың ұзаруы.
- Қызығушылықтардың өзгеруі, бұрын ынталандырған дүниелердің ысырылуы, әрдайым ойын туралы ойлау, ойын комбинацияларымен байланысты оқиғаларды елестету және осы ойлардың басым болуы;
- "Бақылауды жоғалту", ауқымды ұтыстан кейін немесе үнемі ұтылудан кейін де ойынды тоқтата алмау;
- Ойынға кезекті рет қатысқаннан кейін қысқа уақыт аралығында дамитын психологиялық дискомфорт. Ол бас ауруы, ұйқының бұзылуы, ашушандық, алаңдаушылық, көңіл-күйдің түсуі, зейіннің бұзылуы секілді бірқатар белгілер бойынша есірткі/алкогольге тәуелді тұлғалардың абстиненциясына ұқсайды;
- Ойынға жиі қатысу, жоғары тәуекелдерге талпыну;
- Қарсыласу қабілетінің тез төмендеуі. Енді ойнамауға бел бұғанымен, сәл арандатушылық болған жағдайда (бұрынғы таныстарын кездестіру, ойын тақырыбында әңгімелесу, ойын мекемесі жанында болу т.б.) ойынға тәуелділіктің оралуы.

АҚШ-та құмар ойынға тәуелді адамдарға алғашқы болып кәсіби көмек көрсеткендердің бірі – медицина ғылымдарының докторы Роберт Л. Кастер. 1972 жылы психиатр АҚШ-тың Вирджиния штаты Бреквилл қаласындағы ауруханада ойыншыларды емдеуге арналған алғашқы стационарлық орталық құрған.[2]

Роберт Л. Кастер құмар ойындарға тәуелділіктің дамуын үш кезеңнен тұрады деп анықтады:

- Ұтыс кезеңі.
- Ұтылыс кезеңі.
- Түңілу кезеңі.

Ұтыс кезеңі – бұл адамның құмар ойындарда бірнеше рет ұтысқа кенеліп, "негізсіз оптимизммен" әсерленетін уақыты. Бұл кезде ол құмар ойындарды ұната бастайды және үнемі жолы болатынына сенеді. Өзін сенімді әрі жайлы сезінеді.

Ұтылыс кезеңінде құмар ойынға тәуелділер достары мен отбасыларынан алыстай бастайды. Жалғыз өзі ойнай бастайды және ақшаны заңды немесе заңсыз жолмен табуды, қарызға алуды қарастырады. Ойынның жетегінде кетеді. Ұтылғаннан кейін ақшаны қайтарып аламын деген үмітпен ойынға тез оралғысы келеді.

Түңілу кезеңінде адам өзінің бар уақытын құмар ойындарға арнай бастайды. Уақытын босқа құртып жатқанын түсінгенімен, бұл процесті тоқтата алмайды. Бұл кезде адам өзін кінәлі сезініп, кейде өз проблемаларына басқаларды кінәлайды. Ойынға ақша табу үшін заңсыз әрекеттерге барады. Тәуелділіктен зардап шегетін адамдар дәрменсіздікпен күресу үшін

есірткі мен алкогольден жұбаныш іздейді. Психологиялық және әлеуметтік проблемаларға душар болады. Бұның соңы қылмыс жасауға немесе өз-өзіне қол жұмсауға апаруы мүмкін. Статистикаға сүйенсек, лудоманияға шалдыққан науқастардың 60%-ы құқық бұзушылыққа бейім келеді. 13-тен 40%-ға дейіні өз-өзіне қол жұмсайды, 32-70%-ында суицид жайлы ой келеді. Жалпы, лудоманияның қоғамға төндіретін қаупі орасан. Құмар ойындар мен бәс тігуге тәуелді адамдардың ішінде бар ақшаларын ұтылған соң таныс-тамырынан қарыз алып, несиеге батып, үйіндегі дүниелерін сатып, ақыры, қылмысқа баратындары аз емес. Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының деректеріне сәйкес, 2022 жылы 157 мыңнан астам қылмыстық құқық бұзушылық жасалған, оның 20 %-ы немесе 31 мыңнан астамы құмар ойындар негізінде жасалған. Ал шарасыз күйге түскендері өз-өзіне қол жұмсауға дейін барып жатады. 2022 жылғы статистикалық деректерге сәйкес, 3 676 суицид фактісі тіркелсе, оның әрбір бесіншісін құмар ойынға әуес адам жасаған.[2]

Айта кетейік, Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың төрағалығымен өткен Қауіпсіздік Кеңесінің отырысында халық арасындағы құмар ойынға тәуелділік мәселелері жан-жақты талқыланған болатын. "Соңғы жылдары елімізде құмар ойынға тәуелділік белең алып барады. Кейбір отбасылар үшін бұл үлкен қасіретке айналды. Лудоманияға қарсы күресте тәрбие ісі мен түсіндіру жұмыстарына ерекше мән берілуге тиіс", – деп атап өтті Президент, осы жаман әдетке, әсіресе, жастар әуес екеніне назар аударып, мемлекеттік органдарға азаматтардың жекелеген санаттары үшін құмар ойындарға қатысты шектеулерді күшейтуді тапсырған еді. Мемлекет басшысы елімізде лудоманияның белең алуына қарсы бағытталған әлеуметтік дағдыларды қалыптастыруда қоғамның, дін қызметкерлерінің және бұқаралық ақпарат құралдарының атқаратын рөлі ерекше екенін атап өтті. Осы орайда, еліміздің барлық мешіттерінде жұма намазы алдында имамдар құмар ойындардың адамның жеке басына, отбасына, қоғамға тигізетін зияны, оның шарияттағы үкімі жайында уағыз айтып, адамдарды бұл жаман әдеттен арылуға шақыруда. Расында, бұл проблемаға тап болған көптеген адамдар үшін діннің көмегі орасан зор екені анық. Мәселен, жаман әдетіңіз жайлы жақындарыңызға айтуға ұялсаңыз, дін өкілдеріне жүгінсеңіз болады. Олармен сөйлескен соң, сеніміңіз күшейіп, құмар ойынға тәуелділікті жеңуге деген жігеріңіз артуы мүмкін[3].

Қорытындылай келе, қарап отырсақ, қазір отбасындағы әр адамда бір гаджеттен бар. Салдарынан еңбектеген баладан, еңкейген қартқа дейін қалта телефонға үйірсек болып кетті. Үлкендер жағы баланың қанша уақыт телефонда отыратынына мән бермейді. Яғни, қадағалау жоқ. Өйткені ата-аналар таңнан кешке дейін жан бағудың қамымен жұмыста жүр. Дегенмен, балаға шектеу қойған жөн. Дұрысы – түрлі спорттық секциялар мен үйірмелерге жіберу. Сондай-ақ үнемі баламен сөйлесіп, оның жан қалауын анықтап отыру керек. Бала бұтақ сияқты ғой, қалай өссе, сол бағытта өрбиді. Сол сияқты әр жастың өзіндік өткеретін қиындығы бар. Мысалы, бала атаулы жасөспірім шақта достарымен не болмаса ұстазымен тіл табыса алмай жатады. Осы кезде онымен жақын қарым-қатынас орнатқан абзал. Сұрақтың астына алып, зекіп, ұрсудың қажеті жоқ. Баламен өз деңгейінде сөйлесу арқылы ғана сіз жүрегі нені қалайтынын, неден жабығып жүргенін біле аласыз. Содан кейін ғана ата-анаға тән ақыл-кеңесіңізді бере аласыз. Осы ретте айта кететін тағы бір жәйт – қазір жасөспірімдер арасында электронды шылым шегу етек алып барады. Бұл мәселеден де балаға ұрсып, ұрып, немесе қорқыту арқылы шығу қиын. Алдымен жақын тартып сөйлесу арқылы шылымға қалай әуестенгенін біліп алу керек. Бәлкім, достары мәжбүрлеген шығар. Мүмкін еліктеген болар. Осындай салдарға ұшырамас үшін, сіз бала бойындағы кез келген жағдайдың салдарын себебін білу арқылы ғана шеше аласыз.

Ал ересек лудомандардың тілін қалай табуға болады деген сұраққа онымен ашық сөйлесу арқылы жол табуға болады. Шынын айту керек ойынға құмар ер азаматтардың дені отбасымен ажырасып кетіп жатады. Проблема үйленгеннен кейін емес, дейін қылаң беруі мүмкін. Психосоматика тұрғысынан айтар болсам, ересек кездегі әдеттің басым бөлігі балалық шақтан бастау алады. Кей ер азаматтар әйел тарапынан қойылған талапты өтей алмағандықтан көп ақша табуға ұмтылады. Осылайша оңай жолмен табыс табуға бел

байлайды. Оның соңы азарт ойындардың соңына түсуге алып келеді. Және де белгілі әдістерді қосуға болады. Еліміздегі осы жағдайды ескере отыра алдын алу мақсатында құмар ойынға шақыратын жарнамаларды азайту немесе жою, ойын автоматтарын азайту, құмар ойын ойнауға рұқсат етілетін жас мөлшерін көбейту арқылы және де нормативтік құқықтық актілерге өзгертулер енгізу қажет деп ойлаймыз.

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

1. Лудомания дерт пе? Ғаламтортағы ғылыми мақала <https://nege.kz/news/ludomaniya-dert-pe-4f3b16>
2. Лудомания – қоғамды жайлаған қауіпті індет. Ғаламтордағы мақала <https://kaz.zakon.kz/kogam-tyynsy/6033101-ludomaniya--oamdy-zhaylaan-aupt-ndet.html>
3. Лудомания – қоғамды жайлаған қауіпті індет. Ғаламтортағы мақала <https://tengrinews.kz/article/ludomaniya-chemu-mogut-privesti-azartnyie-igryi-kak-2185/>

Судаков С.С. – магистрант 1 курса
Научный руководитель – к.ю.н., доцент Горячева Е.В.
Сибирский институт управления – филиал РАНХиГС, г. Новосибирск,
Российская Федерация

ПРОБЛЕМА ПЛАТНОГО ВОЗВРАТА

В 2022 году российским маркетплейсом Вайлдберриз была введена плата за возврат товара в целях компенсации затрат на логистику и создания равных конкурентных условий для всех продавцов площадки.

При этом, практика взимания платы за возврат товара до 2023 года применялась не только в отношении товаров надлежащего качества, но и в отношении товаров ненадлежащего качества, на что обратил внимание Роспотребнадзор, подавший иск о признании практики платного возврата товаров ненадлежащего качества незаконной. Решением Подольского городского суда иск был удовлетворён.

Из этого следует, что текущее мнение российского правоприменителя заключается в легальности платного возврата товаров в случае если товар надлежащего качества. Однако, политика возврата маркетплейса Вайлдберриз не только является более несправедливой в отношении потребителя, в отличие от ближайшего конкурента Озон, но и противоречит сложившейся зарубежной практике.

Согласно правилам возврата товаров на Озон, плата за возврат товара может взиматься только в том случае, если товар доставлен из другой страны, в остальных случаях возврат товара является бесплатным.

Что касается, зарубежной практики, в Республике Беларусь на платный возврат товара существует прямой запрет на взимание платы за возврат (<https://oborot.ru/news/beloruskie-vlasti-zapretili-platnye-vozvraty-na-wildberries-i176539.html>). В правилах возврата крупного зарубежного маркетплейса Амазон также не идёт речи о наличии какой-либо платы за возврат товара.

Исходя из этого можно заключить, что легальность платного возврата ущемляет потребителя и противоречит существующей зарубежной практике.

Самым простым и оптимальным решением данной проблемы было бы принятие уже существующего проекта федерального закона.

«О государственном регулировании торговой деятельности агрегаторов информации о товарах в Российской Федерации и о внесении изменений в Федеральный закон «Об основах государственного регулирования торговой деятельности в Российской Федерации» (далее – законопроект о маркетплейсах).

Помимо полного запрета платного возврата, законопроектом о маркетплейсах также предлагается и ряд других мер, которые способны оказать положительное влияние на законодательство о дистанционной торговле.

Например, законопроектом предлагается ввести ряд определений: электронная торговля, агрегатор информации о товарах, занимающий значимое положение на рынке, пункт выдачи заказов (далее – ПВЗ), продавец товаров на агрегаторе информации о товарах и другие (далее – продавец) и др.

По тексту законопроекта о маркетплейсах можно сделать вывод о том, что его авторами предпринимается попытка урегулировать отношения маркетплейс (агрегатор) – продавец – ПВЗ – покупатель. Идея выглядит действительно интересно, поскольку учитывает всех участников отношений интернет-продажи, и поскольку продавец, агрегатор и ПВЗ могут являться не одним и тем же лицом (например, сторонние продавцы на маркетплейсах или ПВЗ, открытые по франшизе), наличие специального регулирования, которое в том числе ограничивает действия сильной стороны (маркетплейс) и защищает слабую (ПВЗ, продавец, покупатель) может послужить улучшению ситуации на рынке интернет-продаж. В текущих же реалиях маркетплейсы ничем не ограничены и могут навязывать свои условия всем участникам правоотношений.

Исходя из этого, законопроект о маркетплейсах нацелен на ограничение маркетплейса как сильнейшей стороны отношений, возникающих в сфере дистанционных продаж и помимо прочего способен закрыть ряд законодательных пробелов, в том числе и вопрос платного возврата товара.

Список использованной литературы:

1) About Our Returns Policies // Amazon. URL: <https://www.amazon.com/gp/help/customer/display.html?nodeId=GKM69DUUYKQWKWX7>

2) Белорусские власти запретили платные возвраты на Wildberries // Oborot.ru. 2023. 16 апреля. URL: <https://oborot.ru/news/beloruskie-vlasti-zapretili-platnye-vozvraty-na-wildberries-i176539.html>

3) Блинова Ю.В., Утемова К.Е. «О некоторых проблемах правового регулирования маркетплейсов в России» // Экономика. Социология. Право. 2024. № 1(33). С. 71-76

4) Высогурская Т.В. Правовое регулирование маркетплейсов: на примере Вайлдберриз // Время науки – The Times of Science. 2023. №4.1. С. 37-43

5) Проект ФЗ «О государственном регулировании торговой деятельности агрегаторов информации о товарах в Российской Федерации и о внесении изменений в Федеральный закон «Об основах государственного регулирования торговой деятельности в Российской Федерации» // URL: https://sozd.duma.gov.ru/bill/568223-8#bh_histras

6) Решение Подольского городского суда от 13 апреля 2024 г. по делу № 2-2962/2023

Тембай Ж.Р. Ю-21-1к тобының студенті

Ғылыми жетекші – юриспруденция магистрі, аға оқытушы Мағдатова Қ.Ж.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АЗАМАТТЫҚ ПРОЦЕСТІК КОДЕКСІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ КЕЙБІР ПРОБЛЕМАЛАРЫ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ ТУРАЛЫ

Жаңа редакциядағы ҚР АПК-да жеке немесе заңды тұлғалардың бұзылған субъективті құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау және қалпына келтіру бойынша соттың процестік қызметінің жеделдетілуін қамтамасыз етуге ынталанған кезде азаматтық сот ісін жүргізуді оңайлату бойынша ғана емес, сонымен қатар процеске қатысушы тұлғалардың адалдық

өлшемшарттарына сүйене отырып, процестік міндеттерді орындауы бойынша бірқатар процестік новеллалар қамтылған.

Сонымен бірге ҚР АПК-да қамтылған кейбір құқықтық ережелер қосымша пысықтауды қажет етеді. Егер материалдық заңның нормаларында қандай да қоғамдық қатынастың жалпы құқықтық құрылымын бекітуге жол берілсе, процестік заңның нормаларында процестік құқықтар мен процестік міндеттердің мазмұнын регламенттейтін тиісті процестік институттардың мазмұнын толық бекіту қажет.

Осыған орай жекелеген институттар мен ҚР АПК ережелеріне автор жүргізген талдау олардың осалдығы тұрғысынан қарағанда, уақтылы болып табылады және осы саладағы заңнаманы әрі қарай жетілдірудің бағыттарын айқындауға мүмкіндік береді.

Мысалы, мақалада ҚР АПК новеллаларының жалпы сипаттамасы берілген. Автордың пікірі бойынша, қайта қарауды және әрі қарай жетілдіруді қажет ететін жекелеген институттар мен кодекс нормаларына ол ерекше көңіл бөлген. Прокурордың азаматтық процеске қатысуының институтына, «жаңа» және «жаңадан ашылған мән-жайлар» ұғымдарының аражігін ашуға, бұйрық арқылы және оңайлатылған (жазбаша) іс жүргізуге жатқызылған істердің жекелеген санаттарының қайталану проблемасына автор ерекше көңіл бөлді.

Автордың пікірі бойынша, заң шығарушы азаматтық процестік заңнаманы жетілдіру бойынша ауқымды жұмыс жүргізді. Сонымен қатар, азаматтық істер бойынша сот төрелігін жүргізу тәртібін жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірлеу мақсатында заңнама мен құқық қолдану практикасын талдауды жалғастыру қажеттігі бар.

Жаңа ҚР Азаматтық процестік кодексін (бұдан әрі - АПК) әзірлеу мен қабылдаудың қажеттілігі азаматтық істер бойынша сот төрелігін жүзеге асырудағы тәсілдерді қайта қараудың объективті қажеттілігімен туындағаны мәлім.¹ Бұл қажеттілік Мемлекет басшысының Ұлт жоспары – бес институционалдық реформасын іске асыру жөніндегі 100 нақты қадамында ерекше атап өтілді, онда сот жүйесін ұйымдастыру және азаматтық істер бойынша сот төрелігін жүргізу тәртібін жетілдіру бойынша бірқатар шаралар көзделген [1]. Жалпы АПК азаматтар мен заңды тұлғалардың құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін соттың тиімді қорғауын қамтамасыз ету мақсатында азаматтық процестік заңнамасын жаңғыртуға бағытталған. Осы мақсаттарды іске асыру үшін АПК-да мынадай негізгі өзгерістер көзделген:

- Істі сот процесіне сапалы және толық дайындау үшін істі сот талқылауына дайындау сатысында шешілетін мәселелер аясы кеңейтілді.

- Дәлелдемелерді ұсыну тәртібі регламенттелген, оған сәйкес дәлелдемелер істі сот талқылауына дайындау сатысында және бірінші сатыдағы сотта, ал ерекше жағдайларда, егер олар сот дәлелді деп таныған себептер бойынша ұсынылмаса, апелляциялық сатыдағы сотқа ұсынылуға тиіс (АПК 73-бабының 1-бөлігі).

- Тараптардың татуласу келісімін жасаудың және медиация тәртібімен дауларды реттеудің, сондай-ақ партисипативтік рәсімнің тәртібі мен салдарын реттейтін «Татуластыру рәсімдері» атты тарау көзделген.

Партисипативтік рәсім жаңа процестік институт болып табылады, оның міндеті тараптардың дауды адвокаттарының жәрдемдесуімен реттеуі болып табылады. Осыған орай адвокаттарға дауды бейбіт жолмен шешуде міндетті түрде жәрдемдесу тапсырылған.

- Тараптарды татуластыруға ынталандыру мақсатында іс тараптардың татуласу келісімімен, дауды (жанжалды) медиация тәртібімен реттеу туралы келісіммен немесе дауды партисипативтік рәсім тәртібімен реттеу туралы келісіммен аяқталған жағдайда бірінші және апелляциялық сатылардағы соттарда – толық көлемде, кассациялық сатыдағы сотта сот актісін кассациялық тәртіппен қайта қарау туралы өтінішхат берілген кезде төленген соманың 50 пайызы мөлшерінде мемлекеттік баждың қайтарылуы көзделген (ҚР Салық кодексінің 548-бабының 1-2-тармақтары).²

- Сотқа дейінгі тәртіппен жасалған келісімдерді орындау туралы мәселе

«Оңайлатылған (жазбаша) іс жүргізу» атты жаңа тарауға енгізілді, онда істерді бір айлық мерзімде және ауызша іс талқылауды жүргізу қажеттігінсіз жазбаша дәлелдемелер

негізінде істерді қарау көзделген. Сонымен бірге, дауды сотқа дейінгі реттеу шеңберінде наразылыққа жауап беруде берілген келісім бұйрық арқылы іс жүргізуде талапты қарау үшін негіз болып табылатыны анықталды.

Оңайлатылған (жазбаша) іс жүргізу істерінің санатына талап қою сомасы жеке тұлғалар мен дара кәсіпкерлер үшін

200 айлық есептік көрсеткіштен және заңды тұлғалар үшін 700 айлық есептік көрсеткіштен аспайтын мөлшердегі істер, сондай-ақ талап қою бағасына қарамастан, талап қоюшы ұсынған, жауапкердің ақшалай міндеттемелерін белгілейтін құжаттарға және (немесе) шарт бойынша берешекті растайтын жазбаша құжаттарға негізделген істер де жатқызылды (АПК 145-бабының 1-бөлігінің 2) тармақшасы).

- Бұйрық арқылы іс жүргізуде қаралатын талаптар тізбесі кеңейтілді.

- Адамдардың құқықтары мен мүдделерін қорғау сапасын арттыру үшін азаматтық процестегі тараптар өкілдігінің институты жетілдірілген. Өкілдер қатарынан басқа адамдар үшін тапсырма бойынша жоғары заң білімінің міндетті түрде болуы белгіленген.

Азаматтардың сот төрелігіне қолжетімділігін оңайлату үшін сот жүйесінің сатысы оңтайландырылды. Бес буынды сот жүйесінен (алғашқы, апелляциялық, кассациялық, қадағалау және қайталама қадағалау) үш буындыға (алғашқы, апелляциялық, кассациялық) көшу көзделген.

- Кассациялық сатыда істерді Жоғарғы Сот судьяларының саны тақ (кемінде үшеу) болатын соттың алқалы құрамы қарайды. Кассациялық сатының сот қаулыларын саны тақ болатын кемінде жеті судья қарайды.

- Бас Прокурордың нарызылығы бойынша және Жоғарғы Сот Төрағасының ұсынуы бойынша заңды күшіне енген сот актілерін кассациялық тәртіппен қайта қараудың негіздері көзделген (АПК 438-бабының 6-бөлігі).

- Талап қою сомасы 2000 АЕК-ден кем болған кезде жеке тұлғалардың және талап қою сомасы 30 000 АЕК-ден кем болған кезде заңды тұлғалардың мүліктік мүдделерімен байланысты сот актілерін кассациялық тәртіппен қайта қарау бойынша Жоғарғы Соттың соттылығы шектелген (АПК 43- бабы 1-бөлігінің 3) тармақшасы).

- Азаматтық сот ісін жүргізуде ақпараттық технологияларды қолдану мүмкіндіктері барынша кеңеюде. Арыздар мен басқа құжаттарды беру, процеске қатысушыларға хабарлау, дәлелдемелерді қашықтықта зерттеу және адамдардың түсіндірмелерін тыңдау ақпараттық техникалық құралдар қолданыла отырып жүзеге асырылатын болады. Сот отырысының дыбыс- және бей- нежазбасын жүзеге асыру көзделген (АПК 189-бабының 1-бөлігі).

- Инвестициялардың құқықтық қорғалуын арттыру, бизнесті жүргізудің қолайлы жағдайларын жасау үшін Жоғарғы Сотта апелляциялық алқаны құру және Астананың қалалық сотында инвестициялық дауларды қарау жөніндегі мамандандырылған құрамын құру арқылы инвесторлардың құқықтарын қорғау жөнінде соттардың мамандануы көзделген.

Азаматтық процестік кодекстің айтарлықтай жаңғыртылуын ерекше атап өтіп, қосымша пысықтау мен талдауды қажет ететін кейбір ережелерге толық тоқталып өту қажет.

Азаматтық процеске прокурордың қатысуы

Ұлт жоспары – бес институционалдық реформаны жүзеге асыру жөніндегі 100 нақты қадам шеңберінде азаматтық сот ісін жүргізуді жетілдірудің басым бағыты ретінде «Сот рәсімдерін оңайлату және сот процестерін жеделдету үшін азаматтық- құқықтық даулар жөніндегі соттарға прокурордың қатысуын қысқарту» [1].

АПК-да осы мәселе үстіртін шешілген және азаматтық процеске прокурордың қатысуының бұрынғы тәсілдері сақталғанын атап өту қажет.

Прокурордың басқа, оның ішінде заңды тұлғалардың мүдделерін қорғау үшін талап қою құқығы сақталған. Бұл ретте прокурордың басқа адамдар мүдделерін қорғау үшін талап қоюының бірқатар кемшілігі бар. Олардың кейбіреулері:

1) Прокурордың талап қою арызын беру арқылы сотқа жүгінуінің негіздері мен шарттары заңға тәуелді деңгейдің өзінде нақты айқындалмаған. Мысалы, азаматтық сот ісін жүргізуде заңдардың қолдануын прокурорлық қадағалауды және соттар- да мемлекеттің мүдделеріне өкілдік етуді ұйымдастыру туралы нұсқаулықта, сондай- ақ ҚР прокуратура органдарында, ведом- стволары мен мекемелерінде өтініштермен жұмысты ұйымдастыру жөніндегі нұсқаулықта басқа біреудің мүдделерін қорғау үшін талап қоюды беру бөлігінде прокурордың қарауына шек қойылмаған.3

2) Қолданыстағы заңнамаға сәйкес прокурордың заңды тұлға мүдделерін қорғау үшін қажеттілікті негіздемей, талап қою арызын беруге құқығы бар.

Сонымен бірге, заңды тұлға өзінің әрекет ету фактісіне орай әрекетке қабілетті субъект болып табылады және өзінің құқықтары мен заңды мүдделерін тікелей, сол сияқты өкіл арқылы дербес қорғай алады. Прокурорға заңды тұлғалардың мүдделерін қорғау үшін талап қою арызын беру құқығын беру олардың ұстанымын мемлекеттік қызметшінің қолдауына мүмкіндік береді, бұл ретте сотқа осындай жүгіну мемлекеттік баж төлемін көздемейді. Прокурордың қаралып отырған өкілеттілігі тиісті процестік шешімдерді қабылдаған кездегі сыбайлас жемқорлыққа бейімділігінің деңгейі жоғары болуының себебі бойынша негізсіз болып табылады. Прокурорға «қоғамдық немесе мемлекеттік мүдделерді» қорғау үшін азаматтық сот ісін жүргізуді қозғау бойынша кең өкілеттіктер берілген.

Қолданыстағы заңнамада көзделген жеке, қоғамдық, жария және мемлекеттік мүдделер ұғымдары арасындағы шектің анық еместігіне орай мұндай шекті құқық қолданушы өз қарауы бойынша айқындайды және өзіне қолайлы бағытта қолданады [2, 19; 3, 63].

Құқықтық мемлекет жағдайларында азаматтық сот ісін жүргізуге прокурордың қатысуын көпшіліктің мүдделерін қорғауға бағыттау қажет деп пайымдаймыз.

Ресей Федерациясы Төрелік процестік кодексінің (бұдан әрі – РФ ТПК) 52-бабында осындай тәсіл қабылданды және прокурор қоятын талаптар тізбесі нақты айқындалған.4 Осы норманы талдау көрсеткендей, бұл талап қоюлар көпшіліктің мүдделерін қорғау үшін, көбінесе азаматтық-құқықтық айналымға қатысушы ретіндегі мемлекеттің мүдделерін қорғау үшін берілуі мүмкін [4].

Бұл көрініске мүдделі тұлғаның өтініші мен арызына қарамастан, шектелмеген адамдар тобының мүдделерін қорғау үшін прокурордың талап қоюы мүмкіндігі қайшы келмейді (АПК 54-бабының 3-бөлігі).

АПК 54-бабының 2-бөлігіне сәйкес, прокурор заңның тікелей нұсқауы бойынша, соттың бастамасы бойынша және өз баста- масы бойынша іс бойынша қорытынды беру үшін процеске кірісуге құқылы.

Осылайша, прокурор міндетті емес санаттағы кез келген іс бойынша процеске кіре алады. Іс бойынша қорытынды беру үшін прокурордың қатысуына осындай тәсіл қайта қарауды қажет етеді.

Азаматтық заңнама кімде-кімнің жеке істерге озбырлықпен араласуына жол беру- ге болмайтындығына негізделген (Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 2-бабы (бұдан әрі - АК), «Прокуратура туралы» ҚР Заңының 28-бабының 2-бөлігі, бұл шектеусіз барлық санаттағы істер бойынша сот ісін жүргізуге прокурордың қатысуын қажет етпейді.

Бұдан басқа, құқықтық мәселелер бойынша қосымша сарапшы ретінде прокурордың сот ісін жүргізуге қатысуы сот корпусының кәсібилігіне сенімсіздік белгісі ғана болмай, сондай-ақ судьялар тәуелсіздігінің қағидатын бұзады.

АПК-да прокурорға сот қаулыларына наразылық білдіру бойынша кең өкілеттіктер берілген. Атап айтқанда, сот қаулыларына апелляциялық наразылық білдіру құқығы істі қарауға қатысатын прокурорларға, сондай-ақ істі қарауға қатысуға қарамастан, беріледі (АПК 401-бабының 3-бөлігі), сот қаулыларына наразылықбілдіруқұқығы ҚР Бас Прокуроры- нан бастап аудандар прокурорларының орын- басарларына және оларға теңестірілгендерге беріледі.

Кассациялық іс жүргізуге қатысты ҚР Бас Прокурорының өзінің бастамасы бойынша да, кассациялық шағымдану құқығы берілген тұлғалардың өтінішхаты бойынша да заңды күшіне енген сот актілеріне наразылық білдіру құқығы көзделген (АПК 435-бабының 2-бөлігі).

Осылайша, қолданыстағы заңнамада сот актілеріне наразылық білдіруді шектеу көзделмеген.

Азаматтық сот ісін жүргізу нысанасының өзгешелігін және ұйымдардың қызметі мен азаматтардың жеке өміріне прокуратураның араласуын болдырмауды есепке ала отырып, прокуратураға сот актілеріне наразылық білдіру бойынша осындай кең өкілеттілік беру негізсіз болып табылады.

Қолданыстағы наразылық білдіру тәртібі прокурорға кең өкілеттіктер бере отырып, сот актісінің тұрақтылығы мен түпкіліктілігін әлсіретеді, сондай-ақ прокуратураның сотты бақылауының құралы ретінде болады. Мысалы, прокурордың бастамасы бойынша кез келген істі талап ету мүмкіндігі осының анық үлгісі болып табылады (АПК 438-бабының 4, 5-бөліктері).

Оңайлатылған (жазбаша) және бұйрық арқылы іс жүргізудің арақатынасы АПК-да «Бірінші сатыдағы сотта іс жүргізу» атты 2-бөлім шеңберінде

«Оңайлатылған іс жүргізу» атты шағын бөлім көзделген, онда бұйрық арқылы іс жүргізу (12-тарау) және оңайлатылған (жаз- баша) іс жүргізу (13-тарау) қамтылған.

Жалпы, осы іс жүргізулер өз мәні бойынша қаралып жатқан талаптар мәніне байланысты азаматтық істерді қараудың түрлі процесстік тәртібін көздейді.

Сонымен бірге сот бұйрығы шығарылатын талаптарды (135-бап) және оңайлатылған (жазбаша) іс жүргізу тәртібімен қаралатын істерді талдау олардың нақты аражігінің ашылмағанын көрсетті, бұл қайталануға әкеп соғады.

Мысалы, АПК 135-бабының 1) тармақшасында сот бұйрығы шығарылатын талаптар қатарынан нотариат куәландырған мәмілеге негізделген міндеттемені орындау туралы талап көзделген. Өз кезегінде, АПК 145-бабының 1-бөлігі 4) тармақшасында оңайлатылған (жазбаша) іс жүргізу тәртібімен «Нотариат туралы» Қазақстан Республикасының Заңында белгіленген немесе шартта көзделген жағдайларда сотқа дейін реттеу тәртібімен нотариус куәландырған дауды реттеу туралы келісімдерді орындау туралы істерді қарау мүмкіндігі көрсетілген. Дауды реттеу туралы келісім, АПК 147-бабының мазмұнына сүйенсек, осындай келісімді орындау бойынша құқықтық салдарды туындататын мәміле болып табылады. Осындай мәмілені нотариат куәландырған кезде ол АПК 135-бабының 1) тармақшасында көзделген талаптарға толық сәйкес келеді және сот бұйрығын шығаруға жол береді.

Басқа мысал: АПК 145-бабы 1-бөлігінің 2) тармақшасында «талап қою бағасына қарамастан, талап қоюшы ұсынған, жауапкердің ақшалай міндеттемелерін белгілейтін құжаттарға және (немесе) шарт бойынша берешекті растайтын құжаттарға негізделген талап қою арыздары бойынша» істерді оңайлатылған (жазбаша) іс жүргізуде қарау көзделген. Осы санаттағы істер бұйрық арқылы іс жүргізуге жатқызылған көптеген талаптарды қайталайды. Мысалы, талап қоюшы ұсынған шарт бойынша берешекті растайтын құжаттарға негізделген істерде АПК 135-бабының 11, 12, 13, 14-тармақтарында көзделген талаптар қайталанатын. АПК 135-бабының 3, 4, 5, 6, 10-тармақтарында көзделген талаптар талап қоюшы ұсынған жауапкердің ақшалай міндеттемелерін белгілейтін құжаттарға негізделген істер санатына жатады.

Осындай қайталанушылық пен бұйрық арқылы және оңайлатылған (жазбаша) іс жүргізу аражігінің нақты ашылмауы оңайлатылған іс жүргізудің мазмұны сапа жағынан қайта өңделмей, нысанының өзгергені туралы қорытынды шығаруға әкеп соқты.

Осылайша, сот бұйрығы шығарылатын талаптар (135-бап) мен оңайлатылған (жаз- баша) іс жүргізу тәртібімен қаралатын істердің (145-бап) аражігін нақты ашу қажеттілігі анық. Бұл ретте аражігін ашудың нақты өлшемшарты талаптар бойынша сот бұйрығын шығару үшін олардың даусыздығының өлшемшарты болуға тиіс. Өз кезегінде, құқық туралы дау

қамтылған істердің өзге де санаттары талап қою ісін жүргізу қағидалары бойынша оңайлатылған (жазбаша) іс жүргізу тәртібімен қаралуға жатады (144-баптың 1-бөлігі). Сот актілерін жаңадан ашылған не- месе жаңа мән-жайлар бойынша қайта қарау жөнінде іс жүргізу

АПК новеллаларының бірі «жаңа мән- жайлар» деген жаңа ұғымды енгізу болып табылады.

Жалпы, сот актілерін жаңадан ашылған мән-жайлар бойынша қайта қарау жөнінде іс жүргізу азаматтық процестің классикалық институты болып табылатынын атап өту керек, оның шеңберінде жаңадан ашылған және жаңа мән-жайлардың аражігін айыруға тұжырымдамалық тәсілдер нақты әзірленген.

Бұл ретте жаңадан ашылған мән- жайлардың аражігін жаңа мән-жайлардан нақты айыру қажет.

Жаңадан ашылған мән-жайлар – бұл азаматтық істі қарау және шешу кезінде болған заңды фактілер және істі дұрыс шешу үшін олардың маңызы зор.

Жаңа мән-жайлар – бұл істі қарау кезінде болмаған және іс мәні бойынша қаралғаннан кейін туындаған заңды фактілер мен өзге де мән-жайлар [5, 337].

Осыған орай РФ ТПК (2002 ж. 24 шілде) тәжірибесін негізге алуға болады, бұл жерде 37-тараудың 311-бабында осы ұғымдардың аражігі нақты айырылған және оларға сәйкес келетін қайта қарау негіздерінің тізбесі келтіріледі.⁷

АПК-да көзделген жаңадан ашылған немесе жаңа мән-жайлар бойынша сот актілерін қайта қарау жөнінде іс жүргізудің тұжырымдамалық кемшіліктері бар.

Мысалы, АПК 455-бабының 1-бөлігінде жаңадан ашылған немесе жаңа мән-жайлар ұғымдарының бірыңғай анықтамасы келтірілген, ол сол ұғымдардың толық ұқсастығын көздейді.

Сонымен бірге, әрі қарай нормада жаңадан ашылған (АПК 455-бабының 2-бөлігі) және жаңа (АПК 455-бабының 3-бөлігі) болып табылатын мән-жайлардың түрлі тізбелері келтірілген. Бұл ретте олардың аражігін айыру үшін ешқандай негіздер көзделмеген. Бұдан басқа, бұл тізбелерде негіздердің қайталануы орын алады. Мысалы, «осы шешімді, ұйғарымды немесе қаулыны шығаруға негіз болған сот шешімінің, үкімінің, ұйғарымының немесе қаулысының не өзге де мемлекеттік орган қаулысының күшін жою» (АПК 455-бабының 2-бөлігінің 3) тармақшасы) істі қарау және шешу кезінде преюдициалдық маңызы болған сот актісінің күшін жою (АПК 455-бабының 3-бөлігінің 1) тармақшасы) болып табылады.

Бұдан басқа, АПК әзірлеген кезде жаңадан ашылған мән-жайлар бойынша қайта қараудың «іс үшін айтарлықтай маңызы бар, арыз берушіге мәлім болмаған және болуы мүмкін емес мән-жайлар» сияқты негіз негізсіз алып тасталды. Бұл негіз жаңадан ашылған мән-жайлар бойынша қайта қараудың мәнін көрсетеді. Оны алып тастау осы іс жүргізудің мағынасын жоққа шығарып қана қоймай, сондай-ақ іс үшін маңызы айтарлықтай болатын, сот шешімінің мәнін түбінде өзгертуі мүмкін мән-жайлар анықталған кездегі сот актісін қайта қарау құқығын шектейді.

Жаңадан ашылған және жаңа мән- жайлар ұғымдарының аражігін айыру қажет. Баяндалған дәлелдер негізінде жаңадан ашылған мән-жайлар бойынша істі қайта қарау үшін «іс үшін арыз берушіге белгілі болмаған және белгілі болуы мүмкін емес елеулі мән-жайлар» сияқты классикалық негіз бекіту мақсатқа сай болып табылады. Атап айтқанда, бұл негізбен 455-баптың 2-бөлігін толықтыру қажет. Сондай-ақ ҚР АПК 455-бабы 1-тармағының 3-бөлігінде және ҚР АПК 455-бабы 3-тармағының 2-бөлігінде көзделген негіздердің қайталануын істі қарау және шешу кезінде преюдициалдық маңызы болған сот актісінің күшін жоюды жаңа мән-жайларға жатқызу (ҚР АПК 455- бабы 3 тармағының 2-бөлігі) арқылы алып тастау қажет.

Жоғалған сот ісін жүргізуді немесе атқарушылық іс жүргізуді қалпына келтіру. АПК құрылымының қисыны осалдау сияқты. Жоғалған сот ісін жүргізуді немесе атқарушылық іс

жүргізуді қалпына келтіруді жүргізу 2-бөлім «Бірінші сатыдағы сот- та іс жүргізу» шеңберінде кіші бөлімде регламенттеледі, бұл түбінде қате болып та- былады.

Жоғалған сот ісін жүргізуді немесе атқарушылық іс жүргізуді қалпына келтіру туралы істер өзінің заңдық белгілері бойынша азаматтық сот ісін жүргізу (талап қою, ерекше талап қою, ерекше, оңайлатылған) түрлерінің ешқайсысына жатқызылмайды. Сот ісін жүргізудің көрсетілген түрлерінің ішінен кез келген істерді қарай отырып, сот оларды мәні бойынша шешеді (нақты субъектілердің құқықтары мен міндеттерін немесе заңдық фактіні белгілейді). Жоғалған сот ісін жүргізуді қалпына келтіру туралы істер бойынша сот құқық туралы дауды шешпейді, арыздарды қарау нәтижелері бойынша болған, бірақ жоғалған сот актілерін немесе шешімдерді орындау туралы актілерді қалпына келтіруге ғана құқылы. Сондықтан өз мәні бойынша олар басқа азаматтық істерге ұқсамайды.

Қазақ КСР Азаматтық процесілік кодексінде жоғалған сот ісін жүргізу немесе атқарушылық іс жүргізуді қалпына келтіру жеке қосымшада көзделгенін атап өту керек. Бұл осы іс жүргізудің құқықтық табиғаты бұрынғы заңнамада да бірінші сатыдағы сотта іс жүргізуге ұқсастырылмағанын білдіреді.

Мұнымен жоғалған сот ісін жүргізу немесе атқарушылық іс жүргізуді қалпына келтіру туралы істер өздерінің ерекше сипатына орай, азаматтық сот ісін жүргізудің жеке түрі шеңберінде қаралуға жататын азаматтық істердің дербес санатын құрайды. Бұдан осы істер бойынша іс жүргізу тәртібі 2-бөлімнен «Бірінші сатыдағы сотта іс жүргізу» атты дербес бөлімде қаралу керектігі шығады.

Сот актісін кассациялық тәртіппен қайта қарау кезінде сот арқылы қорғау құқығын шектеу

Сот жүйесін ұйымдастыру тәсілдерін қайта қарау шеңберінде ҚР АПК-да кассациялық шағымдануға құқықты іске асыруда кейбір шектеулер көзделген. Мысалы, ҚР АПК 434-бабы 2-бөлігінің 3) тармақшасына сәйкес талап қою сомасы 2000 АЕК-тен кем болған кезде жеке тұлғалардың және талап қою сомасы 30 000 АЕК-тен кем болған кезде заңды тұлғалардың мүліктік мүдделеріне байланысты істер бойынша сот актілері кассациялық тәртіппен қайта қаралуға жатпайды.

Бұл ретте ҚР АПК 434-бабы 2-бөлігінің 1) тармақшасының нормасы әр адамның өз құқықтары мен бостандықтарын сот арқылы қорғау құқығын көздейтін ҚР Конституциясының 13-бабы 2-тармағына тікелей қарама-қайшы екені айқын. Себебі кассациялық шағымдануға құқық та, сот актісін шағымдануға құқық та, тұтастай алғанда, сотта қорғалуға құқық элементі болып табылады, бұл құқықты шектеу ҚР Конституциясының 13-бабы 2-тармағын толық іске асыруға мүмкін еместігіне алып келеді [14]. Оның үстіне, Конституцияның 14-бабы 1-тармағында заң және сот алдында барлығы тең делінген. 14-баптың 2-тармағында тегіне, әлеуметтік, лауазымдық және мүліктік жағдайына, жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, дінге көзқарасына, наным-на, тұрғылықты жеріне байланысты немесе кез келген өзге жағдаяттар бойынша ешкімді ешқандай кемсітуге болмайды деп көзделген. Конституцияның 39-бабы 3-тармағына сәйкес 13 және 14-баптарда көзделген құқықтар мен бостандықтарды қандай да бір түрде шектеуге жол берілмейді деп көзделгенін атап өту керек.

Өзге де дәлелдер арасында, Конституцияның 81-бабы Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты азаматтық, қылмыстық, жергілікті және басқа да соттарда қаралатын өзге де істер жөніндегі жоғары сот органы болып табылады деп көздейтінін және бұл бөлікте соттылықты қандай да бір шектеу көзделмейтінін атап өту керек.

Осыған ұқсас шектеу жойылуға тиіс, ал тиісті құқық нормасы ҚР АПК нормаларына Конституцияға сәйкес келтіру және сотарқылы қорғауға конституциялық құқықтың тиісінше іске асырылуын қамтамасыз ету мақсатында алып тасталған.

АПК-да пысықтауды қажет ететін өзге де кемшіліктер бар.

Бірнеше мысалдар келтірейік.

АПК-ның «Тұлғаның құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін сотта қорғау» атты 8-бабына талап қою арызын берудің тәртібін айқындайтын жеке нормаларды қосу

артық болып табылады. Бұл бап нормалары азаматтық процестің негіз қалаушы негіздерін айқындай отырып, оны ұйымдастыру үшін бағыттаушы маңызына ие және жекешелікті регламент-темеуге тиіс «Азаматтық сот ісін жүргізудің міндеттері мен қағидаттары» атты 2-тарауда көзделген. Оның үстіне, АПК-ның 8-бабы 5, 6-бөліктерінің мазмұны бойынша АПК-ның 152-бабы 1-бөлігінің мазмұнын қайталайды.

ПАЙДАЛЫНЫЛҒАН ӘДИЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасы Мемлекет басшысының Ұлт жоспары – бес институционалдық реформаны жүзеге асыру жөніндегі 100 нақты қадам.
2. Токарева Е.В. Защита прокурором публичного интереса в гражданском процессе. Заң ғылымд. канд... дисс. СПб., 2015, 215-б.
3. Белоусова Е.А. Понятие публично-правового интереса в арбитражном процессе // Вестник Поволжской академии государственной службы. 2014. №6. 61- 65-б.
4. Йеппе Д. Участие прокурора в гражданском процессе. Замечания к новым положениям гражданского процессуального кодекса РФ. Юрист. 2004. № 7. Қолжетімділік режимі:

Турсынханов Н.С., Ю-22-3ск тобының студенті

Ғылыми жетекші – юриспруденция магистрі, аға оқытушы Шошаева Л.С.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫ БАНКРОТ ДЕП ТАНУ ТУРАЛЫ ІСТЕРДІ ҚАРАСТЫРУДЫҢ ПРОЦЕССУАЛДЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

«Қазақстан Республикасы азаматтарының төлем қабілеттілігін қалпына келтіру және банкроттық туралы» ҚР Заңына сәйкес 2023 жылғы 3 наурыздан бастап қазақстандықтар рәсімдердің үш түрін қолдана алады. Бұл соттан тыс банкроттық, сот банкроттығы және төлем қабілеттілігін қалпына келтіру. Барлық аталған үш процедураны тек борышкердің өзінің бастамасымен жүргізіледі, несие берушінің борышкерге қатысты аталған процедураларды қолдануға құқығы жоқ. [1].

Кепілгердің (кепілгер, кепіл берушілердің) өз кезегінде өзін банкрот деп жариялау және соттан тыс/сот банкроттығы рәсімінен өту құқығын пайдалана ала ма деген де сұрақ туындауы мүмкін?

Заңның 22-бабының нормаларында кредитордың, оның ішінде борышкерге қатысты төлем қабілеттілігін қалпына келтіру немесе сот банкроттығын қалпына келтіру рәсімдерін қолдану туралы іс қозғалғаннан кейін кепілгерлерге, кепілгерлерге және кепіл берушілерге талаптар қою құқығы көзделген [2].

Аталмыш Заңға 2022 жылдың 30 желтоқсанында қол қойылды және 2023 жылдың 1 қаңтарында ресми түрде жарияланды. Заңның негізгі нормалары 2023 жылғы 3 наурыздан бастап күшіне енеді және тек Қазақстан Республикасының азаматтарына қолданылады. Азаматтығы жоқ, сондай-ақ тұруға ықтиярхаты бар адамдарға заң қолданылмайды. Көші-қон мәселелерін реттейтін заңнама бойынша азаматтардың осы санаты кейіннен азаматтығын алмауы мүмкін, сондықтан бұл заңның ережелері Қазақстан Республикасының азаматтарына және ел ішіндегі борышкерлерге қолданылады.

Банкрот деп тану рәсімі ерікті болғандықтан, өзін банкрот деп танымайтын, бірақ қарыздарын төлемейтін азаматтарға қатысты Заңда борышкердің өзі ғана өзіне қатысты соттан тыс немесе сот банкроттығы рәсімін немесе азаматтардың төлем қабілеттілігін қалпына келтіру рәсімін бастай алады деп атап өткен. Кредиторлар, басқа үшінші тұлғалар азаматты мәжбүрлеп банкрот деп жариялай алмайды. Яғни, бұл банкрот деп танудың барлық салдарын ескере отырып, азаматтың саналы қадамы, сондықтан оларды заңмен банкрот деп тану туралы өтініш бермейтін азаматтарға қандай да бір шаралар көзделмеген.

Борыштары бар банкроттық туралы өтініш бермейтіндерге қатысты қаржы ұйымдары коллекторлық қызмет және Атқарушылық іс жүргізу туралы заңнамаларға сәйкес борышты өтеуді талап етуге құқылы [3].

Банкrottтық рәсімдерін мынадай шарттарға сәйкес келетін Қазақстан Республикасының азаматтары пайдалана алады:

Соттан тыс банкроттық кезінде:

- 1) борыш 5,5 млн. теңгеден (1600 АЕК)аспайды;
- 2) 12 ай ішінде өтеу жоқ;
- 3) тіркелген мүлік, оның ішінде ортақ меншіктегі мүлік жоқ;
- 4) банкпен реттеу жүргізілді.

Бұл рәсім борышкердің мүлкін сатуды және түскен қаражат есебінен қарыздарды өтеуді білдіреді. Бұл ретте рәсім барысында борышкердің кепіл нысанасы болып табылмайтын жалғыз тұрғын үйі іске асырылуға жатпайды.

Сондай-ақ атаулы әлеуметтік көмек алушылар үшін 6 ай ішінде және берешегі 5 жылдан артық өтелмейтін азаматтар үшін ерекше жағдайлар көзделген.

Борышкер белгіленген нысан бойынша «Азаматтарға арналған үкімет» мемлекеттік корпорациясы арқылы жазбаша (қағаз және (немесе) электрондық) нысанда соттан тыс банкроттық рәсімін қолдану туралы арыз береді. Бұл еліміздегі көрсетілетін қызметті цифрландырудың бір нәтижесі деп қарастыруға болады. Ел Президенті жыл сайынғы жолдауларында осы саланы дамытып қана қоймай, оны жүзеге асырудың тетіктерін дамытуды тапсырады [4].

Жеке тұлғалардың банкроттығы жөніндегі істерді соттар азаматтық сот ісін жүргізудің жалпы қағидалары бойынша қарайды, жеке тұлғалардың банкроттығы туралы өтініштер соттарда, тұрғылықты жері бойынша (азаматтық сотта) қарайды. Дегенмен, ҚР АПК-нің 27-бабына сәйкес мамандандырылған ауданаралық экономикалық сотта осыған дейін заңды тұлғаларды банкрот деп тану туралы істерді қарастырып келген [5].

Борышкердің арызында:

- 1) арыз берілетін соттың атауы;
- 2) кредиторлардың талаптарын қанағаттандыра алмаудың негіздемесі;
- 3) барлық кредиторлар мен дебиторлардың тізбесі (берешектердің сомасын және олардың қалыптасқан күнін, тұрғылықты жерінің немесе тұрған жерінің мекенжайын, электрондық мекенжайларын және байланыс телефондарының нөмірлерін көрсете отырып);
- 4) борышкер мүлкінің тізімдемесі;
- 5) төлем қабілеттілігін қалпына келтіру немесе сот арқылы банкроттық рәсімін қолдану туралы арыз бергенге дейінгі соңғы үш жыл ішіндегі азаматтық-құқықтық және (немесе) өзге де, оның ішінде талаптары борышкердің мүлік кепілімен қамтамасыз етілген міндеттеме бойынша міндеттемелердің тізбесі;
- 6) борышкердің банктік қарыз шарты бойынша берешекті реттеуді және (немесе) өндіріп алуды жүргізу жөнінде шаралар қабылдағанын растайтын құжаттың көшірмесі қоса беріледі (екінші деңгейдегі банктің банктік қарыз шартының талаптарын өзгертуден бас тарту туралы оның себептерінің уәжді негіздемесі көрсетілген жауаптары немесе борышкер арызының көшірмесі немесе арыздың электрондық форматта жіберілгені туралы растама) болуы керек.

Егер де жеке тұлғаны банкрот деп тану туралы істерді қарау кезінде жеке тұлға банктер мен микроқаржы ұйымдары кредитор ретінде істе қатысса, онда бұл істерді нақты азаматтық сотта қарайтындығы не болмаса мамандандырылған ауданаралық экономикалық сотта қаралуы тиіс екендігі заңда көзделмеген.

Соттан тыс банкроттықты тек банктер, микроқаржы ұйымдары және коллекторлық агенттіктер алдындағы қарыздар бойынша қолдануға болады.

Егер борышкер заңда көрсетілгендей 12 ай ішінде қарызды төлемеген болса және банктермен осы қарыздарды шешу бойынша жұмыс жүргізсе, онда банкроттық туралы өтініш бере алады.

Сот банкроттығы, азаматтар қаржы ұйымдары алдындағы борыштар бойынша 1600 АЕК – тен астам (2023 жылы-5 млн 520 мың теңге), басқа кредиторлар алдындағы борыштардың барлық түрлері бойынша, сондай-ақ мүліктің болуына байланысты соттан тыс банкроттықты қолдана алмағандарды қолдана алады.

Бұл ретте кредитті өтеу бойынша мерзімі кемінде 12 ай болуы тиіс және банктермен реттеу рәсімінен өту қажет.

Банкроттық және төлем қабілеттілігін қалпына келтіру туралы сотқа өтініш берген кезде төленуі тиіс мемлекеттік баж мөлшеріне келетін болсақ, ағымдағы жылға мемлекеттік баж белгіленбеген, қазіргі уақытта Салық кодексіне, оның ішінде сотқа тиісті үй-жай беру кезінде мемлекеттік баж мөлшерін белгілеу бөлігінде өзгерістер енгізу мәселесі қаралуда.

Банкроттыққа өтініш беру егер іс банкроттық рәсімін қолдану сотында болса, осы берешекті өндіріп алу туралы істі қарау тоқтатылуға жатады.

Сондай-ақ, заңда сотта тұрақты табыс болған кезде қарыздарды төлеуге бөліп-бөліп төлеу мүмкіндігін (5 жылға дейін) көздейтін төлем қабілеттілігін қалпына келтіру рәсімін қолдану көзделген. Бұл процедураның артықшылығы-одан кейін адам «банкрот» мәртебесін алмайды, сондықтан оған банкрот үшін көзделген салдарлар қолданылмайды.

Банкроттық рәсімдері аяқталғаннан кейін қаржылық жағдайдың мониторингі борышкердің деректерінен (жалпыға бірдей декларациялау), сондай-ақ уәкілетті органдардың деректерінен жүзеге асырылатын болады. Борышкерде мүлікті мемлекеттік тіркеудің бар екендігі анықталған жағдайда, тиісті хабарлама кредиторларға жіберілетін болады.

Қасақана банкроттық белгілерін анықтау азаматтың сот немесе соттан тыс банкроттық рәсімдерін қолдануға өтініш бергенге дейін 3 жыл бұрын борышкердің қаржылық жағдайына талдау жүргізу арқылы жүзеге асырылатын болады. Мүлікті жасыру, оны заңсыз иеліктен шығару және банкроттыққа дейінгі кезеңде азаматтың басқа да заңсыз әрекеттері фактілері анықталған кезде соттан тыс банкроттық рәсімі тоқтатылуға жатады. Сот банкроттығы рәсімінде қаржы басқарушысы осы мәмілелерді заңсыз деп тануға және мүлікті мүліктік массаға қайтаруға сот тәртібімен әрекет жасайды. Мәмілені жарамсыз деп тану туралы сот актісінің болуы рәсімнің нәтижелері бойынша банкроттан берешекті есептен шығарудан бас тартуға негіз болады.

Борышкерге сот банкроттығы рәсімін қолдану кезеңінде (6 ай) шығуға тыйым салу белгіленді, өйткені борышкердің мүлкін сатуды жүзеге асыру кезінде тиісті құжаттарға қол қоюға тікелей қатысуы қажет. Сот шығуға тыйым салуды енгізеді, рәсім аяқталғаннан кейін тыйым алынып тасталады.

Ешқандай салдары жоқ несиелік рақымшылықтан айырмашылығы, банкроттықта айтарлықтай шектеулер бар - бұл бес жыл ішінде жаңа несиелер алуға тыйым салу, үш жыл ішінде қаржылық жағдайды бақылау.

Барлығы банкроттыққа ұшырағаннан кейін азамат өзінің несиелік ұпайын төмендететінін түсінуі керек және барлық оң және теріс жақтарын өлшеу керек, яғни банкроттық туралы әдейі шешім қабылдау керек.

Сот банкроттығын қолдану үшін кіру критерийлеріне сәйкес келген жағдайда азамат тұрғылықты жері бойынша сотқа жүгінуі қажет.

Банкроттық-бұл барлық несие берушілер алдындағы банкроттық.

Егер соттан тыс немесе сот банкроттығы рәсімдерін қолдануға арналған өтініште қолда бар кредиторлардың бірін көрсетпесе, онда рәсімдерді қолданудан бас тартылады.

Осы Заңды іске асыру банктердің қарыз алушыларға қатынасына да әсер етеді. Олар несие алғысы келетін азаматтың қаржылық мүмкіндіктерін мұқият талдайды.

Төлем қабілеттілігін қалпына келтіру сотта тұрақты табыс болған кезде қарыздарды төлеуге (5 жылға дейін) бөліп-бөліп төлеу мүмкіндігін көздейді. Қалпына келтіру жоспары қаржы басқарушысымен бірлесіп әзірленеді және сотта бекітіледі.

Банкроттық танылғаннан кейін азаматтар:

* ломбардтардың микрокредиттерін алудан басқа, 5 жыл ішінде қарыздар мен кредиттер алуға шектеу қойылады;

* қайта рәсімге 7 жылдан кейін ғана өтініш бере алады;

• сонымен қатар, олардың қаржылық жағдайы банкроттықтан кейін 3 жыл бойы бақыланады.

Бұдан басқа, ҚР азаматтарының төлем қабілеттілігін қалпына келтіру және банкроттық мәселелері бойынша бірқатар НҚА-ға және ӘҚБТК-ға ілеспе түзетулер қабылданды.

Мысалы, мүлікті немесе мүліктік міндеттемелерді, мүлік туралы мәліметтерді, оның мөлшерін, орналасқан жерін не мүлік туралы өзге ақпаратты жасырғаны, мүлікті өзге иеленуге бергені, мүлікті иеліктен шығарғаны немесе жойғаны, сол сияқты құқық белгілейтін құжаттарды жасырғаны, жойғаны, бұрмалағаны үшін төлем қабілеттілігін қалпына келтіру, соттан тыс немесе сот банкроттығы рәсінде 100 АЕК мөлшерінде айыппұл көзделген (345 000 теңге).

Бұл заңның басым және осал тұстары да баршылық, дегенмен әр азамат бұл рәсімге саналы түрде, оның салдарын есептей отырып жүгінген жөн.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. «Қазақстан Республикасы азаматтарының төлем қабілеттілігін қалпына келтіру және банкроттық туралы» ҚР Заңы, 30 желтоқсан 2022 жыл // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32064991
2. https://egov.kz/cms/ru/services/economics/pass_P1_mf
3. «Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 2 сәуірдегі № 261-IV Заңы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z100000261>
4. Филин В.В., Сидорова Н.В. Цифровые ресурсы государства и его органов как инструмент практико-ориентированного обучения.- Хабаршы — Вестник. 2022. № 2 (76). С.167-172
5. Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексі 2015 жылғы 31 қазандағы Қазақстан Республикасының Кодексі № 377-V ҚРЗ // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000377>

Хамитова Қ.Б., СПД-21-1К тобының студенті
Ғылыми жетекшісі, Құқық негіздері магистрі
Сыздықова С.А.

Қазақстан Республикасы, Қарағанды қаласы,
Қазтұтынуодағы Қарағанды Университеті

ЖАСТАР АРАСЫНДА СИНТЕТИКАЛЫҚ ЕСІРТКІНІҢ ТАРАЛУЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ

Синтетикалық есірткі дертімен қазіргі кезде күресу, алдын алу профилактикасы Республикамыз бойынша қарқынды түрде жүргізіліп жатыр. Бұл кеселдің адам психологиясына, әсіресе кәмелетке толмаған балалар арасында санаулы секундта өте қатты әсер ететінін неврология ғылымы баяғыда-ақ дәлелдеп берген. Полиция есірткінің бұл түрімен күресудің қиындығын айтып, «синтетика» саудасының белең алып бара жатқанын ескертіп, дабыл қағуда. Ал сарапшылар әлем бойынша аптасына синтетикалық есірткінің 10 жаңа түрі шығарылатынын алға тартып, жасырын зертханалардың «көрігін қыздырып» жүрген психикалық белсенді заттардың таралу жолдарын іздеп бас қатыруда.

Елімізде «синтетикалық есірткі» дейтін ұғым осыдан жеті-сегіз жыл бұрын пайда болды. Алғашында Қазақстанға темекі қоспалары бар «спайс» келді, уақыт өте түтіні жоқ темекі – «снюс» саудаға шыға бастады, кейіннен есірткі әлемін «кристалл», «жылдамдық»,

«ваннаға арналған тұз» деген түрлі атау жамылған синтетикалық заттар тез жаулап алды. Ең сорақысы – бұл дерттің тырнағына ең бірінші болып жаны жаңалыққа құмар жастар ілігіп жатыр.

Синтетикалық есірткімен күресу құзырлы органдар үшін қаншалықты қиын болса, химиялық қоспаларға қол жеткізу соншалықты оңай болып барады. Буыны бекіп үлгермеген жеткіншектердің дені бұл дерттің торына онлайн арқылы ілігіп жүр. Себебі синтетикалық есірткілер, негізінен, интернет арқылы сатылады. Ал елімізде кез келген азамат үшін интернет дүкендер қолжетімді екені бесенеден белгілі. Яғни сатып алушы мен саудагер бір бірімен бетпе-бет кездеспейді. Тауар онлайн таңдалып алынады, төлем де онлайн жасалады. Кейіннен сатып алушы мен саудагер түрлі мессенджерлер арқылы байланысқа шығып, тауарды қай жерден, қай уақытта алып кете алатындығы жөнінде нұсқаулықтармен алмасады. Осылайша, барлық іс белгісіз ара қашықтықта жасалады.

Бүгінде синтетикалық есірткінің тез таралуы бүкіл әлемнің ең үлкен қаупіне айналып отырғаны да түсінікті. Себебі бұл есірткі түрінің еркін саудасы, жаңа түрлерінің тез пайда болуы, интернеттегі мәліметтердің ашықтығы, «синтетиканың» жарнамасы жалт-жұлт еткен сан түрлі сайттарға бақылаудың жоқтығы – осының барлығы онсыз да күрделі мәселені ушықтырып келеді.

Осыдан бір жыл бұрын сол кездегі Мәжіліс депутаты Қанат Мусин сайттарда есірткі жарнамасы ғана емес, оны дайындау жолдары да егжей-тегжей көрсетілетінін айтып, дабыл қаққан еді. «Интернетті шарлап жүрген түрлі сайттарда синтетикалық есірткіні саудалап қана қоймай, оны дайындайтын құрал-жабдығына дейін, тіпті жеке өндірісін ашуға үйрететін ашық бейнекурстар бар», деген мәжілісмен бұл кеселді жасырын таратуға жария түрде жастарды тартып жатқанын айтып, осы мәселеге құзырлы органдардың ғана емес, дүйім жұрттың назарын бұрған болатын. Қара нарықта «синтетиканың» саудасын қыздырып тұрған сайттарға содан кейін «соғыс» ашылды. Бірақ біреуі жабылса, көп ұзамай-ақ оның орнына екі жаңасы ашылады.

Соңғы жылдары «дәстүрлі» есірткінің орнын синтетикалық қоспалар қарқынды түрде алмастырып келе жатқанын полиция қызметкерлері де жоққа шығармайды. Ішкі істер министрі тіпті синтетикалық дәрі-дәрмектердің дені Қазақстанға Еуропа елдерінен келетінін де ашық мәлімдеді. «Осыған байланысты шетелдік әріптестермен өзара тығыз іс-қимыл жасауды қолға алдық. Ес кетіретін есірткіні тыю мүмкін болмай барады. Елімізде соңғы 10 айдың ішінде 3 мыңнан астам адам сотталып, 100 тоннадан астам есірткі тәркіленген. Онымен қоса, 75 есірткі жасайтын жасырын зертхана анықталған. Үлестірушілер арасында шетелдіктерден бөлек, еліміздің құқық қорғау органдарының қызметкерлері де бар.

Осы жылғы статистика бойынша, яғни соңғы бір жы елімізде 41 есірткі зертханасы жойылды. Олар Қостанай, Астана, Алматы, Шымкент қалалары, сондай-ақ БҚО және Қарағанды мен Павлодар аймақтарында және де Ішкі істер министрлігі ірі қызметтердің бірінде 50-ден астам жарнама жойылғанын мәлімдеді. Онда есірткі бөліктерін қала ішінде тасымалдау үшін курьерлік жұмыстар ұсынылған. «Telegram» серверінің қазақстандық әкімшісі жүргізген жұмыс қорытындысы бойынша есірткіні жасырын сатумен айналысатын 440 чат анықталды. Биыл 9 айда ішкі істер органдары 6300-ге жуық есірткі құқық бұзушылықты анықтап, заңсыз айналымнан 33 тонна есірткіні тәркілеген. Ал оның таралуы туралы ақпаратты қамтитын 3 100-ден астам интернет ресурсы бұғатталған. Мектепте оқитын жасөспірімдер мен Жоғары Оқу орындарында да студенттерге профилактикалық жұмыстар жүргізуде ескерткімен күресу жайлы лекциялар оқытылуда. Айта кетейік, Қазақстан есірткі саудасымен күресте көршілес Қытай, Өзбекстан, Қырғызстан және Ресей сияқты мемлекеттермен және халықаралық қауымдастықпен тізе қосып әрекет етіп жатыр. Өйткені есірткі саудасын тоқтату немесе азайтуға бір ғана мемлекеттің әлеуеті жетпейтіні анық[1].

Соңғы 5 жылда синтетикалық есірткіні тәркілеу көлемі 10 келіден 1 тоннаға дейін күрт өскен. Дүниежүзінде мыңнан астам есірткі түрі бар десек, оның 700-ге жуығы елде

бар. Ең өкініштісі, ауыр қылмысқа жастар мен жасөспірімдердің әуес. Кәмелетке толмаған 6 бала сотталып, 26 жасөспірімге қатысты іс қозғалған. Қылмыстың алдын алу үшін синтетикалық есірткі бизнесімен күреске арналған бөлімшелер құрылмақ. Бұл ретте министр тиісті ұсыныстар Үкіметпен келісілгенін және өкілетті органдардың қарауына енгізілгенін айтты. Алайда, министрліктің жұмысына сын айтқан депутаттар, алдағы жоспарда еш нақтылық жоқ деп шүйлікті. Бұлай жалғаса берсе, қылмыс та, қылмыстық топ та азаймайды дейді [2].

Шыныменде, «синтетика» аз ғана уақыттың ішінде бүкіл әлемге кең таралып кетті. Қазақстан да бұл «жаңашылдықтан» қалыс қалған жоқ. Ал мұның басты себебін

Ішкі Істер Министірлігі Есірткі қылмысына қарсы іс-қимыл департаментінің басқарма басшысы Бақытжан Әмірханов синтетикалық есірткі өндірісінің қарапайымдылығымен әрі арзандығымен түсіндіреді. «Синтетиканың барлық компоненті былай қарағанда заңды және қолжетімді. Мәселен, жеке органикалық қосылыстар, ацетон, этил спирті және сірке қышқылы арқылы есірткі қоспасын жасап шығаруға болады. Қолдану әдістері де ерекше бір дайындық пен дағдыны талап етпейді. Себебі «синтетиканы» әдетте темекі секілді шегеді, дем алады немесе ішке қабылдайды. Сондықтан олар жастар арасында үлкен сұранысқа ие. Ал бұдан туындайтын ең басты қауіп – мұндай химиялық қоспалар ұлттың гендік қорына үлкен зиянын тигізеді. «Синтетиканың» дәмін бір рет татып көрген жастардың болашағы ондаған жылдарға тәуелділік пен ауыр азапқа толы болмақ», дейді полиция қызметкері [3].

Кәдімгі шегетін немесе егетін «дәстүрлі» есірткімен салыстырғанда «синтетиканың» тартқызар зардабы ауыр. «Не исі, не дәмі біліне бермейтін синтетикалық заттар ақылдан айырып, ағзаны тіпті ірітіп жібереді», дейді онколог дәрігерлер. Соңғы 2-3 жылда «Альфа-ПВП», «мефедрон», «фен», «спид», «кристал» дейтін түйіршіктер мен ұнтақтар күрт көбейіп, олардан төнген қауіп пен кесел де азаймай отыр [4].

Бүгінде бақылаудағы психикалық белсенді заттардың тізіміне 89 синтетикалық есірткі түрі енгізілген. Нарколог дәрігерлер бұл заттардың әрқайсысы «адам ағзасы мен психикасына ешқашан өшпейтіндей із қалдырады», дейді. Мәселен, синтетикалық есірткілер адамға марихуана мен анашамен салыстырғанда 10-15 есе қатты әсер етеді екен. Дәрігерлер тіпті «синтетиканы» тұрақты қолданушыларда галлюцинация болып, соңы қайғылы оқиғамен аяқталып жатады деген алаңдаушылығын да білдіріп отыр. Яғни «синтетиканы» тұтынушылар суицид жасауға бейім келеді деген сөз.

Елордалық психикалық денсаулық орталығының мамандары да соңғы кезде героин қолданатын нашақорлардың саны сиреп, керісінше синтетикаға тәуелділердің қатары көбейіп бара жатқанын жасырмады. Олар орталыққа келетін «синтетика» тұтынушылардың дені ауыр халде, терең психозбен және орталық жүйке жүйесінің органикалық зақымдалуымен түсетінін айтты.

Синтетикалық есірткіні қолданудың салдары өте ауыр болатынын әлеуметтік желілер арқылы жиі айтып жүрген Recovery қалпына келтіру және психосоматикалық медицина орталығының меңгерушісі Николай Малахов «оны емдеу одан да қиын» деген пікірде. «Мәселен, «синтетиканың» қазіргі таңда ең көп таралған әрі жастар арасында «тренд» болып жүрген «тұз» дейтін түрі бар. «Тұзға» мықтап отырған адамның бойынан, психикасынан бұзушылықтардың нақты тізімін жасау әлі де мүмкін емес. Алайда кейбір жалпы проблемаларды оқшаулауға болады. Бұл «синтетиканың» салдарына психикалық бұзылулар, ішкі ағзалардың патологиялары мен әлеуметтік проблемаларды жатқызуға болады. «Тұзды» қолданған кезде адам бірте-бірте апатия мен депрессияға ұшырайды, бұрынғы хоббилерге, оқуға, жұмысқа деген қызығушылығын жоғалтады. Керісінше адамда ұйқысыздық, өз-өзінен дүрбелең туғызу, паранойя, есту галлюцинациясы және делирий, дисфория пайда бола бастайды», дейді нарколог дәрігер.

Ал «Адамның синтетикалық препаратты тұтынғанын бірден қалай анықтауға болады?» деген сұраққа психотерапевт-нарколог Талғат Қанафин: «Әдетте «синтетика» тұтынған адамның жанары шарасынан шығып кетеді, көзқарасы да «жабайы» болады.

Мефедронға мас адамның жүрек қағысы жиілеп, жай жүрсе де еңтігіп қала береді. Бұлшық еттері қақсап ауырып, тістері ыстық пен суыққа қатты сезімтал болып кетеді. Музыка мен жарыққа сезімталдығы жоғарылап, ұйқысы мен тәбетті бұзылады», деп жауап берді.

Соңғы уақытта, әсіресе, 16-дан 30 жасқа дейінгілердің арасында «синтетиканың» «кристал», «тұз», «меф», «мияу-мияу» секілді түрлері үлкен сұранысқа ие болып отырғанына алаңдаушылығын білдірген нарколог маман: «Синтетикалық есірткіні тұтынушылардың дені – өздерін жалғыз сезінетіндер. Махаббатта жолы болмағандар. Өздерін өте төмен бағалайды. Өмірге құлшынысы жоқ. Ата-аналары оларды түсінбейді.

Синтетикалық есірткіні пайдаланғаннан кейін нашақор келесі әсерлерді сезінуі мүмкін: күші тасып, эйфория, белсенділік пен энергияның жоғарылауы пайда болады. Тіпті өзіне деген сенімділік артып, әлдебір супер қабілеттеріне сене бастайды. Бұл әсерлер сөзсіз ұйқысыздық пен күш жоғалтуға әкеп соқтырады. Адам өзі үшін қатты қорқады, әсіресе, өлімге байланысты ой оны шошыта бастайды. Ол ашуланшақ болады, оның санасында әлдебіреулерге деген «қастандық теориясы» пайда болады, оған бүкіл әлем қарсы және айналасындағылардың бәрі қауіпті болып көрінеді», дейді.

Нарколог дәрігерлер синтетикалық есірткіге тәуелділік алғаш тұтынғаннан-ақ пайда болатынын айтады. «Адам ағзасы бұрын-соңды бұндай ұды татып көрмеген. Сондықтан да оны шексе де, ексе де, иіскесе де әйтеуір бір жолмен ішке түскен жұлынқұрт уақыт өте ағзаны ірітіп, жеп тауыспай қоймайды», дейді. Өлімге тәуелділік пен азаптың пайда болуы осыдан басталады. Ал ең сорақысы – жас ағзаның бір тәуелділіктен кейін одан бас тартуы өте қиын. Сол себепті бұл тажалдың тырнағына ілінген жасты тез арада арашалап алып қалу керек», дейді мамандар.

Синтетикалық есірткінің әсері туралы кез келген дәрігерді сөзге тартсақ та бәрінің айтар ойы бір жерге келіп тоғысады. Ол – «барлық синтетикалық препарат адамның қайғы-қасіретінен пайда табу үшін жасалады» деген ащы тұжырым. «Себебі келесі дозаны қабылдау арқылы олар тән мен жан азабынан уақытша ғана айырылуы мүмкін. Алайда есі мен етін улап алған тажал ішке бір кірген соң әбден жеп тауыспайынша тоқтамайды», дейді нарколог мамандар.

Қорытындылайтын келе, есірткі біздің болашағымызды түбегейлі жаман жағына өгертеді, сондықтанда есірткімен күресті қарқынды түрде жалғастыруымыз керек. Қазір есірткіні өткізу мақсатында бір топ адаммен және аса ірі көлемде әзірлегені әрі қайта өңдегені үшін Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде көзделген санкциясы - 10 жылдан 15 жылға дейін болса, енді ол 15 жылдан 20 жылға дейін немесе өмір бойы бас бостандығынан айыру жазасына ауыстырылмақ [5]. Бұлда бір есірткімен күресу жолына жатады, және де ғаламтор желісін жиі тесеріске алынып отыру керек. Салауатты өмір салтын қалыптастыру мақсатында ешқашан және ешуақытта ғасыр дерті саналатын есірткіні қолданбау қажет. Сондай-ақ әр адам өз денсаулығына жауапкершілікпен қарап, жаман әдеттерден бойын аулақ ұстағаны абзал. Ел ертеңі – жастар. Сол жастардың адамның есін алып, ақылынан аздыратын есірткімен әуестенбегені абзал. Ұлт боламыз дейтін елдің ұрпағы ақылынан азбайды, сондықтан да есірткіден аулақ болып, өзіміздің және еліміздің болашағын ойлауымыз қажет.

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

1. Есірткіге қатысты сотталғанғандар жайлы статистка <https://astanaty.kz/kz/news/99825/>
2. «Есірткі»: елімізде жастардың ауыр қылмыстарға баруы <https://azattyq-ruhy.kz/society/65574-urlyk-alaiaktyk-esirtki-zhastardyn-auyr-kylmystarga-baruy-azaimai-tur>
3. Жастар нашақорлығы – мемлекетке қауіп <https://zhasalash.kz/>
4. Сананы улаған «синтетика» <https://egemen.kz/article/280995-sanany-ulaghan-sintetika>

СПД-21-1К тобының студенті Хамитова Қ
Ғылыми жетекшісі -аға оқытушы, құқық магистрі Исакова И.Е.
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қаласы,
Қазтұтынуодағы Қарағанды Университеті

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛДЫҢ НЕГІЗГІ ҚАҒИДАЛАРЫ

Қазіргі әлемде сыбайлас жемқорлық кез келген қоғамда, кез келген мемлекетте кездеседі. Оның толық жоқтығын жариялай алатын елдер іс жүзінде жоқ. Оның үстіне оның жағдайының қазіргі кезеңінің ерекшелігі оның айқын халықаралық сипаты болып табылады.

Әлемнің барлық елдері «Сыбайлас жемқорлық» сияқты зұлымдықпен бетпе-бет келіп отыр. Оның үстіне қазіргі жағдайда сыбайлас жемқорлық бірте-бірте тұрмыстық проблемадан жаһандық проблемаға айналып барады. Қазір барлық елдер, соның ішінде ең озық елдер жаңа сын-қатерлерді ескере отырып, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің үлгілерін қайта қарап, сыбайлас жемқорлыққа жауапкершілікті күшейтетін жаңа заңдар мен ережелерді қабылдауда. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл деңгейі бойынша Қазақстан ТМД елдері арасында жетекші орындардың бірін алады.

Қылмысқа және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес мәселесі Мемлекет басшысының Қазақстан халқына Жолдауларында жыл сайын атап өтіледі. Осылайша, «Әділетті Қазақстанның экономикалық бағыты»[1] және «Әділетті мемлекет, бір гүлденген ел»[2].

Жолдауларында құқық қорғау жүйесін оңтайландыру арқылы оның тиімділігін арттыру саласындағы негізгі басымдықтар, азаматтардың құқықтары мен мемлекет мүдделерін қорғауға, сондай-ақ сыбайлас жемқорлыққа қарсы ымырасыз күресті қамтамасыз етуге баса назар аудару.

Бүгінгі күні Қазақстан Республикасының «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» Заңы[3] әрекет етеді.

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» Заңның 1-бабының 6-тармағында «Сыбайлас жемқорлық – жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға теңестірілген адамдардың, лауазымды адамдардың заңсыз пайдалануы, жеке немесе делдалдар арқылы өзіне немесе үшінші тұлғаларға мүліктік (мүліктік емес) игіліктер мен артықшылықтар алу немесе алу мақсатында олардың қызметтік (лауазымды) өкілеттіктерін және соған байланысты мүмкіндіктерін, сондай-ақ жеңілдіктер мен артықшылықтар беру арқылы осы адамдарға пара беру» [3].

Ол азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға, сыбайлас жемқорлық көріністерінен туындайтын қатерлерден Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге, мемлекеттік органдардың, лауазымды адамдар мен мемлекеттік функцияларды жүзеге асыратын өзге де тұлғалардың, сондай-ақ оларға теңестірілген тұлғалардың тиімді қызметін қамтамасыз етуге бағытталған. оларға сыбайлас жемқорлыққа байланысты құқық бұзушылықтардың алдын алу, анықтау, жолын кесу және ашу, олардың зардаптарын жою және кінәлілерді жауапкершілікке тарту арқылы сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің негізгі қағидаттарын айқындайды, сыбайлас жемқорлыққа байланысты құқық бұзушылықтардың түрлерін белгілейді, сондай-ақ жауапкершілік шарттары. Процессуалдық заңнамаға көптеген түзетулер енгізіліп, сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтары үшін жауапкершілік күшейтілді. Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық жасағаны үшін бұрын жұмыстан босатылған адамдарға мемлекеттік органдар мен

ұйымдарда қандай да бір лауазымдарды атқаруға өмір бойына тыйым салынды. Кез келген заңсыз әрекетке баратындар барлық артықшылықтардан мүлде айырылатынын әркім есте ұстауы керек.

Осы заңнамалық жаңалықтарды жүзеге асыру үшін жұмысы сыбайлас жемқорлықты жоюға бағытталған жаңа мемлекеттік орган – Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл ұлттық бюросы құрылды. Азаматтардың санасында сыбайлас жемқорлықтың кез келген түріне мүлдем төзбеушілікті қалыптастыру керек. Ол үшін бұқаралық ақпарат құралдарында өмірдің нақты мысалдарын жариялай отырып, сыбайлас жемқорлыққа қарсы кең ауқымды насихат жұмыстарын үнемі жүргізіп отыру қажет.

Мемлекетіміз сыбайлас жемқорлықтың алдын алу және алдын алу бағытында мақсатты жұмыстар атқаруда. Қазақстан ТМД елдерінің ішінде алғашқылардың бірі болып сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманы қабылдап, осы мәселе бойынша халықаралық конвенцияларға қосылды.

Қазақстан Республикасының мемлекеттік саясатының негізгі бағыттарының бірі сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес болып табылады. Бүгінгі таңда Қазақстанда сыбайлас жемқорлыққа қарсы күреске мемлекеттік мәртебе берілді; сыбайлас жемқорлық көріністерін жолын кесу және шектеу үшін қоғамдық және саяси күштермен бірлесіп кең ауқымды сыбайлас жемқорлыққа қарсы науқан жүргізілуде. Қазақстандағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес мемлекеттік саясаттың негізгі басымдықтарының бірі ретінде белгіленген. Қылмысқа қарсы күрестің қандай аспектілері әртүрлі деңгейде талқыланса да, оның ауқымының бір сипатты белгісі сыбайлас жемқорлық болып табылады [5].

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев сыбайлас жемқорлықпен күрес туралы айта отырып, қоғамның қатысуынсыз сыбайлас жемқорлықты жеңу мүмкін еместігін және Қазақстан үшін сыбайлас жемқорлықты жеңу мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарының бірі екенін бірнеше рет атап өтті. Басымдығын мемлекет басшысы нақты көрсетіп отыр[4].

«Қазақстан-2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» сыбайлас жемқорлықты ұлттық қауіпсіздікке тікелей қатер дәрежесіне көтеріп, мемлекет пен қоғамның осы келеңсіз құбылыспен күресте күш біріктіруін мақсат етеді[4].

Осы маңызды мәселе бойынша Қазақстанның ұстанымды ұстанымын көрсететін еліміздің басты стратегиялық құжаты мемлекеттің алдағы жылдардағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының негізі болып табылады.

Сыбайлас жемқорлық мемлекеттік басқару тиімділігінің, елдің инвестициялық тартымдылығының төмендеуіне әкеліп соғатыны, үдемелі әлеуметтік-экономикалық дамуды тежейтіні белгілі.

Қазақстан мемлекеттік тәуелсіздіктің алғашқы күндерінен бастап халықаралық стандарттарға сай келетін сыбайлас жемқорлықпен күресудің тиімді институттары мен тетіктерін құру курсына мақсатты түрде және кезең-кезеңімен жүргізіп келеді.

Біздің елімізде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің заманауи заңнамасы бар, оның негізі «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы (2023 жылғы 1 мамырдағы өзгерістер мен толықтырулармен)» және «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» 2015 жылғы 23 қарашадағы Заңдары болып табылады. № 416-V ЗРК «, бірқатар бағдарламалық құжаттар іске асырылуда, мемлекеттік қызмет және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы функцияларды және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы халықаралық ынтымақтастықты кешенді түрде жүзеге асыратын арнайы уәкілетті орган құрылды. шаралар белсенді жүргізілуде[6].

2015 жылдан бастап сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың мемлекеттік бағдарламалары іске асырылуда, оның аясында сыбайлас жемқорлықтың туындау себептері мен жағдайларын жою бойынша нақты шаралар қабылдануда.

Қолданыстағы «Мемлекеттік қызмет туралы» 2015 жылғы 23 қарашадағы [6] Заңы және Қазақстан Республикасы мемлекеттік қызметшілерінің әдептілік нормалары мен мінез-құлық қағидаларын одан әрі жетілдіру жөніндегі шаралар туралы

Қазақстан Республикасы Президентінің 2015 жылғы 29 желтоқсандағы No 153 Жарлығы.

Қазақстанда есеп берушілік, транспаренттілік және меритократия принциптеріне құрылған кәсіби мемлекеттік аппаратты қалыптастыруға негіз жасады [7].

Мемлекеттік қызмет және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы реттеуші және құқық қорғау функцияларын біріктіретін арнайы мемлекеттік орган құрылды. Ол мемлекеттік қызметті ұйымдастыру мен орындауды және мемлекеттік аппараттың тазалығын қадағалауды реттеуге ғана емес, сонымен қатар сыбайлас жемқорлықтың алдын алу және алдын алу, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық қылмыс жасаған адамдарды қылмыстық қудалау функциясына ие.

Сонымен қатар, жаңадан құрылған орган үшін профилактикалық және профилактикалық іс-шаралар басымдық болып табылады.

Жазаның бұлтартпау принципі сәтті жүзеге асырылуда. Сыбайлас жемқорлыққа жол берген лауазымды тұлғалар лауазымы мен дәрежесіне қарамастан, заң шеңберінде барынша жауапкершілікке тартылады[3].

Қазақстан Республикасының 2015–2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы (Ескерту. Мазмұны ҚР Президентінің 27.05.2020 341 Жарлығымен толықтырылды)

Мемлекеттік қызмет көрсету саласын дамыту және мемлекеттік аппарат жұмысын ақпараттандыру, лауазымды тұлғалар мен азаматтар арасындағы тікелей байланыстарды қысқарту және сыбайлас жемқорлық жағдайларын барынша азайту бойынша азаматтардың өмір сүру деңгейін көтеру, ұлттық өсу бойынша шаралар қабылдануда экономика, кәсіпкерлік жағдайын, халықтың құқықтық сауаттылығы мен әлеуметтік белсенділігін арттыру, Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 50 елдің қатарына кіруге мүмкіндік берген электрондық үкіметті енгізу де құқық мәдениетін қалыптастыруға алғышарттар жасайды. - ұстанатын мінез-құлық және жалпы қабылданған сыбайлас жемқорлыққа қарсы мінез-құлық үлгілері Сонымен бірге, одан әрі экономикалық өсу, халықтың әл-ауқатын арттыру және отыз елдің қатарына ену жөніндегі амбициялық міндеттерді жүзеге асыру. Әлемдегі бәсекеге қабілетті елдер мемлекеттің сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатын жаңғыртуға және оны жүзеге асырудағы азаматтық қоғам институттарының рөлін арттыруға негізделген жаңа жүйелі шараларды қабылдауды талап етеді, бұл сыбайлас жемқорлықты барынша азайтуға мүмкіндік береді ескере отырып, осы кезеңде сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегияны айқындайтын мемлекеттің жаңа бағдарламалық құжатын (бұдан әрі – Стратегия немесе Сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегия) қабылдау қажеттілігі туындады. Сондықтан мемлекет бұдан былай да барлық шараларды қабылдап, лауазымдық өкілеттіктерді жеке бас пайдасына пайдалану пайдасыз және мүмкін емес болатындай жағдай жасайды [9].

Мемлекеттік аппараттағы сыбайлас жемқорлық деңгейін төмендету үшін мемлекеттің қаржылық мүмкіндіктерінің кеңеюіне қарай шенеуніктердің жалақысы мен әлеуметтік төлемдерін одан әрі кезең-кезеңімен арттыру көзделуде. Мемлекеттік қызметшілердің еңбегіне ақы төлеу жеке сектормен салыстырғанда әлі де болса жеткіліксіз бәсекеге қабілетті болып отырғанын ескере отырып, бұл міндет өзекті болып отыр. Мемлекеттік қызметшілердің адалдығы мен олардың қызметінің ашықтығы сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаттың табыстылығының негізі болып табылады [9].

Қазақстандық қоғамның сыбайлас жемқорлыққа қарсы этикасы мен мәдениеті «Мәңгілік Ел» идеологиясы аясында қалыптасуы тиіс. Дәстүрлі рухани құндылықтар мен үздік халықаралық стандарттардың үйлесімді үйлесімі азаматтардың заңды мінез-құлық нормаларын қайта құруға мүмкіндік береді [8].

Сыбайлас жемқорлықты ұлттық мәдениетке жат құбылыс ретінде сезіну және одан бас тарту – қоғамымыздың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетінің негізі.

Қазақстан сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мәселелері бойынша халықаралық ынтымақтастықты кеңейтеді және тереңдетеді.

Қазақстанның халықаралық құқықтың толыққанды субъектісі ретіндегі тиімді сыртқы саяси қызметі, оның нәтижесі, басқалармен қатар, БҰҰ-ның сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясына (2003 жылғы 31 қазандағы) және осы саладағы басқа да құжаттарға қосылуын қамтамасыз етеді. еліміздің сыбайлас жемқорлыққа қарсы халықаралық процестерге белсенді қатысуы [7].

Бұл, бір жағынан, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың озық тәжірибесін қолдануға ынталандыру туғызса, екінші жағынан, мемлекетіміз өзара құқықтық көмек көрсету, қылмыскерлерді экстрадициялау мәселелері бойынша бірқатар келісімдер жасасқан активтерді қайтару.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатымызды жетілдіруге Еуропалық Одақпен өзара іс-қимыл және шетелдік тәжірибені пайдалану, бірақ біздің ерекшеліктеріміз бен ұлттық заңнаманы ескере отырып, ықпал ететін болады.

Көбінесе шығу тегі күмәнді капитал шетелге тасымалданатын және заңдастырылған оффшорлық аймақтар ерекше назар аударуды қажет етеді. Тиісті халықаралық келісімдер мен шарттарға қол қою оффшорлық компаниялардың қызметіндегі ашықтықты қамтамасыз етеді.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы халықаралық іс-шараларды өткізу және беделді халықаралық ұйымдарға қатысу тәжірибесі жалғасады. Біздің еліміз трансұлттық сыбайлас жемқорлықпен күрес мәселелерін талқылау үшін беделді диалог алаңы болып қалуға ниетті.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев атап өткендей, «Әділетті Қазақстан» және «Адал Азамат» ұғымдары іргелі құндылықтар ретінде әрқашан бір бетте тұруы керек. Негізі есеп жоқ жерде әділдік ешқашан болмайды. Әрбір адам сөзі ісінен айнымайтын саналы азамат болса, елде әділдік орнайды».

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі құқықтық саясат тұжырымдамасы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 15 қазандағы №674 Жарлығымен бекітілген.

2. Қазақстан Республикасының Конституциясы (1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда (01.01.2023 жылғы өзгертулер мен толықтырулармен қабылданған). <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000410>

«Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы №416-в ҚР Заңы (12.07.2023 ж. өзгертулер мен толықтырулармен). <https://www.zakon.kz/>

4. Стратегиялық даму жоспары жаңа редакцияда - ҚР Президентінің 26.02.2021 №521 Жарлығымен. Қазақстан Республикасы Президентінің 2023 жылғы 13 сәуірдегі жарлығына сәйкес <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000410>

5. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы №410-V ҚР Заңы. <https://www.zakon.kz/>

6. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы №416-V ҚРЗ Заңы. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000410>

7. Қазақстан Республикасы мемлекеттік қызметшілерінің әдептілік нормалары мен мінез-құлық қағидаларын одан әрі жетілдіру жөніндегі шаралар туралы

Қазақстан Республикасы Президентінің 2015 жылғы 29 желтоқсандағы №153 Жарлығы. <https://www.zakon.kz/>

8. Біріккен Ұлттар Ұйымының сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясын ратификациялау туралы Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 4 мамырдағы №31-IV Заңы. <https://www.zakon.kz/>

9. Қазақстан Республикасы Президентінің 2019 жылғы 22 шілдедегі № 74 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-

Шанкитбаева Әсел, СПД-22-1к тобының студенті
Ғылыми жетекші – аға оқытушы, з.ғ.м., Елеубекова Н.Е.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қаласы
Қазақстан Республикасы

БАС БОСТАНДЫҒЫНАН АЙЫРУМЕН БАЙЛАНЫСТЫ ЕМЕС ЖАЗАЛАРДЫҢ ЖАЛПЫ СИПАТТАМАСЫ

Сотталғандарды әлеуметке сіңіру болып табылатын қазіргі заманғы қылмыстық-атқару саясаты жазаның міндеттеріне толық сәйкес келеді. Сотталғандарды қоғамнан оқшаулауға байланысты емес қылмыстық жазалардың жекелеген түрлерін орындау рәсімінде жазалау шығымдылық пен түзеу компоненттерінің арақатынасын оңтайландыру проблемасы күрделі күйінде қалып отыр, бұл түзеу ықпал ету тетігін одан әрі жетілдіруді, онда сотталғандардың теріс қылықтарын уәждеуді және олардың қайта әлеуметтендіру рәсімінің нәтижелеріне жеке мүдделілігін күшейтуді талап етеді.

Сотталғандарды әлеуметке сіңіру болып табылатын қазіргі заманғы қылмыстық атқару саясаты жазаның міндеттеріне толық сәйкес келеді. Сотталғандарды қоғамнан оқшаулауға байланысты емес қылмыстық жазалардың жекелеген түрлерін орындау рәсімінде жазалау шығымдылық пен түзеу компоненттерінің арақатынасын оңтайландыру проблемасы күрделі күйінде қалып отыр, бұл түзеу ықпал ету тетігін одан әрі жетілдіруді, онда сотталғандардың теріс қылықтарын уәждеуді және олардың қайта әлеуметтендіру рәсімінің нәтижелеріне жеке мүдделілігін күшейтуді талап етеді. Бұған жазалардың жекелеген түрлерін орындау үшін заңнамалық және институционалдық базаны біртіндеп және кешенді реформалау арқылы қол жеткізуге болады. Бұл проблеманы шешу үшін түзеу процесін нормативтік реттеу кезінде түрлі мекемелердің өзара байланысы мен шарттылығының болмауы, немесе сотталғандарды қайта әлеуметтендіру ісжүзінде еңсеру қажет. Бас бостандығынан айыру түріндегі жаза тағайындалған жағдайда қолданылып жүрген қылмыстық-атқару заңнамасында түзеу мекемелерінде әрекет ететін және еңбекке адал қатысы бар адамдар үшін ұстау шарттары жетілдірілуі мүмкін екендігі белгіленген. Сотталған адамға үлгілі мінез-құлық және еңбек етуге адал қарым-қатынас жасау мүмкіндігін беру кезінде жазаны орындаудың және бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны өтеудің қазіргі заманғы прогрессивті жүйесінің мәні болып табылады. Жазаны өтеу процесінде сотталғандарды оқшаулау нақты мазмұнмен толтырылады, оны саралау және дараландыру жүргізіледі. Оқшаулау тек сыртқы әлеммен ғана емес, сонымен қатар бір-бірімен байланысын шектеуге әкеп соғады.

Сыртқы оқшаулану ішкі оқшаулануды жалғастыруға мүмкіндік береді. В.И. Селиверстов былай деп жазады: «Арнайы оқшаулау жүріп-тұру және басқа адамдармен қарым-қатынас еркіндігін ірі көлемді және еңбекпен түзеу мекемесінде де шектеуден айқын білдіріледі» [4, 14-16 б.]. Шектеуге немесе бас бостандығынан айыруға байланысты емес жазалау шараларына мыналар жатады: айыппұл; белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру; арнаулы, әскери немесе құрметті атағынан, сыныптық шеннен және мемлекеттік наградалардан айыру; Міндетті жұмыс түзету жұмыстары; әскери қызмет бойынша шектеу. Қоғамнан оқшаулауға байланысты емес жазаның әрбір түрі бойынша жазаның осы түрін орындаудың өз режимі белгіленіп отырады. ғылыми әдебиетте пенитенциарлық емес деп аталатын, яғни, жалпы және нақты талаптарды орындау, бір жағынан, шартты түрде сотталған адамдарға жаңа қылмыс жасауға жағдай жасай алатын факторлардың әсерін бейтараптандыру, екінші жағынан, сотталғандардың жағдайын түзетуді қамтамасыз ету болып табылатын жалпы және нақты

талаптарды орындау болып табылатын жазаларды қоғамнан оқшаулаусыз орындау заңы болып табылады. Халықаралық құқықтық актілерге, атап айтқанда Токио мен Еуропалық ережелерге сотталған адамның жазасын өтеуден жалтару салдарларына ерекше назар аударылады. Осылайша, бұл құжаттарда сотталғанға жазаның бастапқы сөйлемін ауыстыру негіздері туралы егжей-тегжейлі баяндалуы және барлық тиімді құжаттарға толық қол жеткізуі көрсетіледі. Адамның үкімін ауыстыру туралы шешімді тек бастапқы шешімді қабылдаған орган ғана қабылдауы мүмкін, бірақ ол орындау үкімін орындамайды. Ережеде бастапқы жазаны бас бостандығынан айыру түріндегі жазамен ауыстыру басқа қолайлы баламалы шаралар болмаған жағдайда ғана жүзеге асырылуы мүмкін екендігі атап өтіледі. Осыны ескере отырып, бас бостандығынан айыруға балама ретінде жазаны өтеуден жалтарған кезде бас бостандығынан айырумен байланысты емес басқа да шаралардың мүмкіндігінің аз екенін мойындау қажет. Зерттеу тақырыбының сапында. Қылмыстық саясаттың негізгі бағыттарының ішінде, біздің ойымызша, қылмысқа қарсы күрес саласындағы заңнаманы қайта құрудың және жекелеген қылмыстық-құқықтық институттарды реттеуге байланысты олқылықтарды жоюдың өзекті қажеттілігін атап өту қажет [4, 9-10 б.].

Осыған байланысты көптеген авторлар қылмыстық заңнаманы реформалауға сәйкес жазалар жүйесін жетілдіру қажеттігіне бірнеше рет назар аударды. Алайда, осы бағыттағы барлық бірнеше ұсыныстар жүйеде элементтердің өзара байланысы жоқ деген қорытындыға және жаза түрлері тізбесінің тиісті мазмұны туралы тұжырымдарға дейін қысқартылуы мүмкін. Егер біз ғалымдардың назарын ортада аударатын барлық жағымсыз тұстарды жойсақ, тіпті бұл жағдайда жазалау жүйесінің шешілген проблемасын мойындау қиын болар еді. Соңғы кезге дейін қылмыстық құқық теориясында жалпы қабылданған және қылмыстық заңмен белгіленген жазалар жүйесін анықтау, сот үшін міндетті және белгілі бір тәртіппен орналасқан жазалардың толық тізбесін анықтау олардың ауырлық дәрежесіне қарай тым ескірген және қазіргі заманғы талаптарға жауап бермейді. Сонымен бірге, соңғы жылдардағы заңнамалық процестерді жандандыру олардың дамуында бір рет тоқтап қалған идеяларға ғылыми мүдделіліктің оянуына алып келеді. Мұндай идеялардың арасында қылмыстық жазалардың бірыңғай жүйесін құру деп атауға болады. Алайда, қылмыстық жазалар жүйесін жетілдірудің бұрын туындаған проблемалары толық назардан тыс қалмады, ғылыми-зерттеу және ғылыми талқылаудың нысанасы болып табылмайды. Дегенмен, зерттеушілер қылмыстық жазалар жүйесінің дәстүрлі түсінігі оның өзегінде тұрғандай болып көрінген. Бұл, әрине, осы құқықтық институтты бейтарап және жан-жақты бағалауға ықпал ете алмады. Оның үстіне, қылмыстық жаза жүйесінің қазіргі үлгісімен толық келісу тұрғысынан да оны қалыптасқан деп тану қиын, өйткені егжей-тегжейлі теориялық негіздеме, эмпирикалық тексеру және қылмыстық заңнамада дәйекті іске асырудың елеулі жеткіліксіздігі байқалуда [3, 28-29 б.].

Бас бостандығынан айырумен байланысты емес жазалар сипаты жағынан ұқсас және жазаның жалпы элементтері бар: біріншіден, бұл адамның айыптау үкімінде көрсетілген адамның мемлекет тарапынан мінез-құлқын теріс бағалау; Екіншіден, қылмыс үшін сот тағайындаған қылмыстық жазаның құқықтық салдары ретінде соттылықтың болуы. Қаралып отырған жазалар сотталған адамдардың бас бостандығынан айырылмағандығымен біріктіріледі. Түзеу мекемесінен тыс жазасын өтеп жүрген сотталғандарға қылмыстық тәжірибе нәтеге ие болуға, олар әлеуметтік байланыстарды сақтайды, мәдени және кәсіби өсу үшін үлкен мүмкіндіктерге ие, еңбек ұжымында білім алуға итермелейтін түзеу мекемесінің микроортасы қозғамайды. Айыппұл - ҚР Қылмыстық кодексінде белгіленген шекте сот салатын ақшалай өндіріп алу. Айыппұл 2,5 мыңнан 1 млн. теңгеге дейінгі мөлшерде немесе сотталған адамның жалақысы немесе өзге де табыстары мөлшерінде екі аптадан бес жылға дейінгі мерзімге белгіленеді [3, 4-6 б.].

Адам негізгі жаза ретінде тағайындалған айыппұл төлеуден қасақана жалтарған жағдайда сот айыппұлдың төленбеген қаражатты Ерекше бөлімнің бабында көзделген неғұрлым қатаң жазаға ауыстыруы мүмкін. Үкімді тағайындаған сот сотталған адамға бір

ай мерзім ішінде айыппұл қаражатын жинақтаушы банктің филиалына өз еркімен төлеуді ұсынады және айыппұл төленбеген жағдайда ол мәжбүрлеп қалпына келтірілетінін, яғни үкімді шығарған сот шығарған атқару парағының негізінде жүргізілетінін ескертеді. Бұл жағдайда өндіріп алу сотталған адамның жеке мүлкіне, сондай-ақ оның ортақ мүліктегі үлесіне қолданылады [5, 20-21 б.].

Сотталған адамның жалақысынан немесе өзге жалақысынан, зейнетақыдан немесе стипендиядан өндіріп алу мүлік болмаған немесе айыппұлды толық өндіріп алу үшін осы мүлік жеткіліксіз болған кезде жүргізіледі. Айыппұл түріндегі жазаны сот орындаушылары орындайды. Түзеу жұмыстары - қайта тәрбиелеу мақсатында үйден, отбасынан және жұмыстан кетуге тиіс емес сотталғанға ықпал ету тәсілі. Статистика көрсеткендей, қоғамдық қауіп төндірмейтін бірінші рет құқық бұзушылар бас бостандығынан айыру сияқты жазаны қолданбай-ақ жақсы түзетіледі. Түзеу жұмыстарының мәні негізгі жұмыс орны жоқ сотталғанның бұрынғы тұрғылықты жері бойынша қалатыны, бірақ ол жергілікті өзін-өзі басқару органдарына жүктелген жерде жұмыс істейтіні, ал оның табысы сот үкімімен белгіленген мөлшерде, жалақының 5-тен 20%-ға дейінгі шегінде мемлекет кірісінде ұсталады. Түзеу жұмыстарының мерзімі екі айдан екі жылға дейін белгіленеді [5, 10 б.]. Түзеу жұмыстарын жүргізу кезеңінде сотталған жұмыс ісінде және оның жалақысынан ұстап қалған айлар мен күндерге есептеліп, жүктілігі және босануы бойынша демалысқа кеткен уақыты және т.б.) есептеледі. Бас бостандығынан айырусыз түзеу жұмыстарын өтеу кезеңінде сотталғандарды жазаның осы түрін жүзеге асыратын органдардың рұқсатынсыз өз тілегі бойынша жұмыстан босатуға тыйым салынады. Түзеу жұмыстарын өтеу уақыты жалпы еңбек стажына есептеледі, бірақ еңбек сіңірген жылдарына кірмейді, бұл жәрдемақы лар мен жалақыға үстемеақылар алуға құқық береді. Түзеу жұмыстарына сотталғандардың жыл сайынғы ақылы еңбек демалысына құқығы бар.

Қылмыстың сипаты мен қоғамдық қауіптілік дәрежесін, сотталған адамның жеке басын, жазаны өтеу кезіндегі мінез-құлқын және жаңа құқық бұзушылықтардың алдын алу мақсатында қылмыстық-атқару инспекциясы сотталған адамға: сотталған адамның тәуліктің белгілі бір мерзімінде үйден тыс жерде болуына тыйым салуға қосымша міндеттер мен тыйым салуға құқылы. сотталғанға демалыс күндері, сондай-ақ демалыс кезеңінде тұрғылықты жерінен шығуға тыйым салынсын; сотталғанның осы ауданда (қалада) белгілі бір жерлерде болуына тыйым салынсын;

Сотталған адамға айына екі рет есептік тіркеу үшін қылмыстық-атқару инспекциясына хабарлауға міндеттеді. Сотталғандар түзеу жұмыстарының тәртібі мен шарттарын бұзған жағдайда ол түзеу жұмыстарын жазаның басқа түрімен ауыстыру туралы жазбаша түрде ескерту түрінде жазалануы мүмкін.

Бұл жағдайда бұзушылықтар: дәлелсіз себептермен қылмыстық-атқару инспекциясына келмеу; сотталған адамға салынған тыйымдарды бұзу және міндеттерді орындамау; алкогольден, есірткіден немесе уытқұмарлықтан мас күйінде жұмыста пайда болуы немесе пайда болуы. Сотталған түзеу жұмыстарын өтеуден қашып кетсе, яғни түзеу жұмыстарын өтеудің тәртібі мен шарттары бірнеше рет бұзылған жағдайда, сондай-ақ сотталған адам тұрғылықты жерінен және оның орналасқан жері белгісіз болса, сот өтелмеген жазаны бас бостандығын шектеумен, қамауға алумен немесе бас бостандығынан айырумен алмастыра алады [4, 17-19 б.].

Бас бостандығын шектеу қылмыс жасағаны үшін жазаның жаңа түрі болып табылады. Ол сотталғанды қоғамнан оқшаулаусыз арнайы мекемеде ұстаудан тұрады. Бас бостандығын шектеу бір жылдан бес жылға дейінгі мерзімге белгіленген болуы мүмкін. Бас бостандығын шектеуге сотталғандар, әдетте, өздеріне арнайы арналған жатақханаларда тұрады және түзеу орталығы әкімшілігінің рұқсатынсыз түнгі уақытта кетіп қалуы мүмкін емес.

Тұтастай алғанда, түзеу орталығының режимі кейбір айырмашылықтармен бас бостандығынан айыруға сотталғандарға арналған колония-қоныс-колонияларының режиміне ұқсайды. Бас бостандығын шектеуді өтеуден қасақана жалтарған жағдайда бұл

жаза бас бостандығын шектеу мерзіміне бас бостандығынан айырумен ауыстырылуы мүмкін. Бас бостандығын шектеу кәмелетке толмағандарға, I және II топтағы мүгедектерге, жүкті әйелдерге, 14 жасқа дейінгі балалары бар әйелдерге, зейнеткерлік жастағы адамдарға (әйелдер үшін 55 және 60 жас) [3, 11-12 б.].

Міндетті жұмыс сотталғандарды жұмыстан бос уақытында орындаудан немесе жергілікті өкімет органдары белгілейтін қоғамдық жұмыстардан бос уақытта жүргізіледі. Олар 60 сағаттан 240 сағатқа дейінгі мерзімге тағайындалады және тәулігіне төрт сағаттан аспайтын мерзімге қызмет атқарады. Қасақана жалтарған жағдайда олар бас бостандығын шектеуге, қамауға алуға немесе бас бостандығынан айыруға ауыстырылатыны түсінікті.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі No 226-V Қылмыстық кодексінде қолданылатын әдебиеттер тізбесі (09.01.2018 ж. өзгерістер мен толықтырулармен). – Астана:, Ақорда. 2018 жылғы.

2. 5 шілдедегі No 234-V Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару кодексі (01.01.2018 ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен). – Астана:, Ақорда, - 2018 ж.

3. З.С.Тоқыбаев Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес бас бостандығынан айыруға сотталғандардың құқықтық жағдайы: Монография. – Қарағанды:, ҚЗИ ПМ, 2010 ж. 207.

4. Селиверстов В. И. Правовое положение лиц, отбывающих наказания, связанные с исправительно-трудовым воздействием, без изоляции от общества: Учеб. пос. - М.: Юрид. лит., 1997г. С. 77.

5. Селиверстов В.И. Комментарий к Уголовно-исполнительному кодексу Российской Федерации (постатейный) / Проспект, 2011 г., С.28.

Шанкитбаева Ә.Ю., СПД-22-1к тобының студенті

Ғылыми жетекші – з.м., аға оқытушы Джаксыбаева Г.М.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСТЕГІ ЖАСЫРЫН ТЕРГЕУ ӘРЕКЕТТЕРІ

Бірнеше жыл бойы, 2015 жылдан бастап Қазақстанның қылмыстық процесінде салыстырмалы түрде жаңа жасырын тергеу әрекеттері институты (бұдан әрі – ЖТӘ) бар. Қылмыстық іс жүргізу заңында қарастырылған ЖТӘ мәні сотқа дейінгі сатыда олардың мүдделерін қозғайтын тұлғаларды алдын ала хабардар етпей, қылмыстық іс шеңберіндегі әрекеттерді жүзеге асыру болып табылады. ЖТӘ мақсаты – іс бойынша дәлелдемелерді алу. Ұзақ уақыт бойы құқық қорғау органдары қызметкерлерінің арасында оларды жүзеге асыру кезінде заңдылықтың сақталуына, ЖТӘ нәтижелерінің дәлелдеме ретінде рұқсат етілуіне, осындай ұқсас ЖТӘ мен арнайы жедел-іздістіру шараларының (АЖШ) түбегейлі айырмашылығына қатысты түрлі даулар туындады.

Мұндай сәттерде қоғамдық қатынастардың осы саласында заңды біркелкі қолдануға бағытталған егжей-тегжейлі ресми түсініктемелер алу қажеттілігі объективті түрде туындайды.

Әділ болу үшін айта кететін жайт, қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты «Жасырын тергеу әрекеттерін санкциялау тәжірибесі туралы» нормативтік қаулының жобасын әзірлеп, ол заң қоғамдастығы талқылап жатыр.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 232-бабының 4-бөлігіне сәйкес жасалғаны үшін санкциясы бір жылдан астам мерзімге бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны көздейтін қылмыстар жасырын тергеу әрекеттерін жүргізуге негіз болып табылады. , немесе қылмыстық топ дайындаған және жасаған қылмыстар туралы істер.

Істің мән-жайы туралы мәліметтерді басқа тергеу әрекеттері арқылы алуға болмайтын жағдайларда ғана ЖСТ жүргізе білу маңызды. Қылмыстық іс шеңберінде жүргізілетін жасырын тергеу әрекеттерін жедел-іздістіру қызметінен ажырату қажет. Соңғылары сотқа дейінгі тергеп-тексеру басталғанға дейін жүзеге асырылады және оларды жүргізу Қылмыстық іс жүргізу кодексімен емес, «Жедел-іздістіру қызметі туралы» заңмен реттеледі. Демек, ЖСТ нәтижесінде мұндай істер бойынша алынған дәлелдемелер сияқты, сотқа дейінгі тергеп-тексеру басталғанға дейін де жол берілмейді. Бұл жағдайларда қылмыстық процестің мақсаттарына ЖШШ немесе АЖШШ жүргізу арқылы қол жеткізуге болады. Яғни, заң іс жүзінде құқық қорғау және арнайы органдарға қылмыстық іс қозғалмаған жағдайда да жасырын жұмыс жүргізуге мүмкіндік береді, бірақ бұл олардың әрекеттерін «Жедел-іздістіру туралы» Заңға сәйкес тиісті түрде тіркеуді талап етеді.

ЖТӨ өте ұқсас, арнайы жедел-іздістіру шараларына (АЖШШ) тергеу судьясы емес, тиісті деңгейдегі прокурор (Қазақстан Республикасының Бас Прокуроры, оның орынбасары немесе облыс прокуроры немесе прокурор) рұқсат береді.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 120-бабының 2-бөлігінде дәлелдемелердің бұл түрі құжаттар ретінде айтылады, оған заңсыз әрекеттер туралы оларда тіркелген нақты деректері бар материалдар да кіреді. Тиісінше, «Жедел-іздістіру туралы» Заңға сәйкес алынған материалдар қылмыстық процесте дәлелдеме ретінде пайдаланылуы мүмкін. Атап айтқанда, АЖШШ нәтижесінде алынған дәлелдемелердің заңдылығы туралы СДТТБТ тіркеуге дейін де осыған ұқсас сұрақтар сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет тергеп жатқан қылмыстық істерде туындайды. Енді Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының нормативтік қаулысы ресми түрде қабылданғаннан кейін осы бөліктегі даулар айтарлықтай таусылатынына сеніммен сенуге болады: жедел-іздістіру іс-шараларының материалдары іс бойынша дәлелдеме ретінде белсенді түрде пайдаланылатын болады. Басты шарт – олар «Жедел-іздістіру қызметі туралы» заңды бұзбай алынуы.

ЖТӨ Жүргізуге бастапқыда 30 күнге дейін рұқсат етіледі. Алайда, ЖТӨ жүргізуді жалғастыру қажет болған жағдайда, олар тағы 30 күннен аспайтын мерзімге ұзартылуы мүмкін.

Бір қызығы, жасырын тергеу әрекетінің мерзімін ұзартуды жасырын тергеу әрекетін жүргізуге рұқсат берген тергеу судьясы қарастырып, оған рұқсат береді. Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты тергеу судьясының ЖТӨ бүкіл кезеңіне жеке жауапкершілігін, сондай-ақ ұтымдылыққа ұмтылуын ерекше атап көрсетеді, өйткені ЖТӨ бастапқы қажеттілігін бұрын зерттеген судья ЖТӨ кеңейтудің негізділігін түсінуге аз уақыт жұмсайды.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының нормативтік қаулысының жобасында Қазақстан Республикасы Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 232-бабының 7-бөлігінің 1-4-тармақтарын мүлтіксіз сақтауға баса назар аударылған, онда кімге ЖТӨ жүргізілуі мүмкін тұлғалардың толық тізімі көрсетілген. Бұл адамдар болуы мүмкін:

1) дайындалып жатқан, жасалған немесе жасалған қылмыстық құқық бұзушылық, қылмыстық құқық бұзушылық туралы арызда немесе хабарламада оны дайындаушы, жасаушы немесе жасаушы ретінде көрсетілген не оған қатысты оның тергеліп жатқан қылмысқа қатысы бар деп пайымдауға өзге де негіздер бар немесе қылмыстық құқық бұзушылық туралы мәліметтері бар адам.

2) күдікті;

3) жәбірленуші оның жазбаша келісімімен;

4) үшінші тұлғаның іс үшін маңызы бар ақпаратты алатыны немесе беретіні туралы ақпарат болған жағдайда, үшінші тұлға.

Егер 1,2,3-тармақтардағы тұлғаларға азды-көпті түсінікті болса, онда үшінші тұлғалар деп аталатындарға қатысты, бұл санатқа кез келген жеке тұлға, оның ішінде күдіктінің туыстары, куәгерлер немесе қатысушыларды жатқызуға болады. Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 232-бабының сегізінші бөлігінде көрсетілген жәбірленуші мен адвокатты қоспағанда, қылмыстық іс жүргізу. Алайда, бұл жерде үшінші тұлғаларға қатысты ЖТӨ

жүргізудің ерекше шарты үшінші тұлғаның іс үшін маңызы бар ақпаратты алатыны немесе беретіні туралы сенімді ақпараттың болуы болып табылатынын түсіну маңызды.

Белгілі бір процеске қатысушыларға қатысты жасырын тергеп-тексеру әрекеттеріне міндетті түрде тыйым салынады:

- ауыр немесе аса ауыр қылмысты дайындап жатыр немесе жасады деп санауға негіз бар жағдайларды қоспағанда, кәсіби көмек көрсететін адвокаттар;

- олардың жазбаша келісімінсіз жәбірленушілер.

Тұлғаға тікелей қатысы жоқ, бірақ іс үшін маңызы бар мән-жайлар болған немесе олардың болуы күтілетін материалдық объектілер деп түсінуге тиісті орынға қатысты жүргізілетін ЖТӨ тағы бір жағдайы бар. Мысалы, пара беру және алу орын алуы мүмкін қызметтік немесе басқа үй-жай, көлік құралы, қылмыстық құқық бұзушылыққа, оны дайындап жатқан, жасаған немесе жасаған сыбайластар арасында кездесу өткізуге болатын үй.

Қылмыстық қудалау органдарына ЖТӨ шұғыл түрде жүргізу қажет болатын жағдайлар бар, өйткені кешіктіру қайтымсыз зардаптарға әкелуі мүмкін. Мұндай жағдайларда тергеу сотының санкциясынсыз, бірақ іс жүзіндегі жүргізілген күннен бастап 24 сағат ішінде тергеу сотына міндетті түрде хабарлай отырып, ЖТӨ жүргізуге жол беріледі. Кейіннен, кез келген жағдайда ЖТӨ жүргізуге тергеу судьясы рұқсат беруі керек. Бұл ретте, қылмыстық сотқа дейінгі тергеп-тексеру органы адамға немесе жерге қатысты ЖТӨ жүргізуді негіздеумен қатар, тергеу судьясына санкция алу үшін объективті кедергілердің бар екендігін де дәлелдеуге міндетті. жасырын тергеу әрекетінің басталуы. Санкцияны уақтылы алуға мұндай кедергілер демалыс немесе мереке күндері, кешкі уақытта (түнгі уақытта), оларға қатысты жасырын тергеу әрекеттерін жүргізуге рұқсат етілген үшінші тұлғалардың кенеттен пайда болуы ЖТӨ жүргізу қажеттілігі болуы мүмкін.

Жасырын тергеу әрекеттерін жүргізетін тергеуші емес, ЖТӨ тікелей орындаушысы уәкілетті жедел қызмет органының қызметкері болып табылады. Жедел қызмет қызметкері тергеушіден тиісті ұйғарым алып, ЖТӨ жүргізу туралы өз бетінше қаулы шығарады (почта және өзге де жөнелтілімдерге жасырын бақылау жүргізу туралы қаулыдан басқа, сондай-ақ тергеу мерзімін ұзарту туралы қаулыны қоспағанда). тікелей тергеушінің өзі шығарған жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу). Бұл жағдайда жедел уәкіл тергеушінің ЖТӨ жүргізу туралы нұсқауы шеңберінде қатаң әрекет етеді және тергеушінің нұсқауларының шеңберінен шығуға құқығы жоқ (мысалы, тергеушінің нұсқауында көрсетілмеген телефон нөмірлерін көрсету ЖТӨ жасауға жол берілмейді). ЖТӨ шеңберінде жедел уәкіл тіпті сараптама тағайындай алады (есірткі қылмыстары бойынша), бірақ тергеушінің ұйғарымында мұндай тармақтың міндетті түрде болуы керек. Өз кезегінде, тергеушіге өз бұйрығымен жасырын тергеу әрекетін жүргізу қажеттілігін негіздейтін істің барлық мән-жайларын, оның түрін, орналасқан жерін (жергілікті жерде жасырын тергеу әрекетін жүргізу кезінде) егжей-тегжейлі баяндау міндеті жүктеледі. Шамасы, тергеушінің ресми және үстірт бұйрығы барлық қажетті дәлелдерді қамтығанның өзінде жедел уәкілдің шешімін санкциялау үшін негіз бола алмайды.

Тергеуші жүргізілген ЖТӨ негізінде материалдарды зерделеу хаттамасын жасауы керек. Бұл материалдар іс жүргізу нормаларын сақтай отырып, есепке алынып, тергеуші зерттегеннен кейін ғана іс бойынша дәлелдеме деп танылуы мүмкін.

Енді Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 45-бабының 7-бөлігі бойынша сотқа дейінгі тергеп-тексеру мерзімін үзу кезінде ЖТӨ және ЖШ жүргізу мүмкіндігі заңмен бекітілген. Осы мерзімде заңда белгіленген тәртіппен алынған материалдар да іс бойынша дәлелдеме болып табылады.

Қазірдің өзінде үзілген іс бойынша тәуелсіз тергеп-тексеруді жүргізуге рұқсат беру іс жүргізу қайта басталғаннан кейін ғана мүмкін болатынын ескеру қажет.

Өз кезегінде, іс бойынша іс жүргізу мерзімін үзу кезіндегі іздестіру шаралары мерзімді үзу туралы қаулы шығарылғанға дейін жіберілген тергеушінің тапсырмасы бойынша жүзеге асырылуға тиіс.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының нормативтік қаулысымен енді іс бойынша тергеу әрекеттерінің аяқталғаны туралы хабарлама келгенге дейін барлық сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында ЖТӘ жүргізу мүмкіндігі белгіленеді.

Егер ЖТӘ адамға қарсы жасалған болса, ол бұл туралы тергеушіге хабарлауы керек. Дегенмен, бұл жағдайларда ескертулер бар. Біріншіден, заң адамға хабарлау қажет мерзімді белгілейді - бұл соңғы процессуалдық шешім қабылданған күннен бастап 6 ай. Екіншіден, бұл мерзім белгілі бір себептермен бір жылға дейін ұзартылуы мүмкін. Үшіншіден, сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдары жүргізілген ЖТӘ туралы тиісті тұлғаларға мүлде хабарламауы мүмкін жағдайлар бар:

террористік немесе экстремистік қылмыс туралы қылмыстық іс бойынша;
қылмыстық топ жасаған қылмыс туралы қылмыстық іс бойынша;
егер хабарлама мемлекеттік құпияларды жария ету қаупін тудырса;
егер хабарлама қызметті құпия негізде және жасырын нысанда жүзеге асыратын адамдардың және басқа адамдардың қауіпсіздігіне қатер төндірсе.

Көріп отырғаныңыздай, заң шығарушы бір қолымен тергеу құпиясының пердесін көтерді, бірақ екінші қолымен ол ЖТӘ жиі жүргізілетін ерекше жағдайларды енгізді.

Бұл ретте, егер адамға соған қарамастан хабардар етілсе, онда жазбаша хабарламада тек жасырын тергеу әрекетінің түрі мен оның жүзеге асырылу уақыты туралы мәліметтер болуы және жүргізілген тергеулердің мазмұны мен олардың мазмұнын ешбір жағдайда жария етпеуге тиіс. нәтижелер.

Заң шығарушы адамның хабарламаны алған күннен бастап он бес күн ішінде жасырын тергеу әрекетін жүргізуге, оны заңсыз деп тануға және келтірілген зиянды (болған жағдайда) өтеуге шағымдану мүмкіндігін көрсетеді. Бұл жағдайда шағым ЖТӘ рұқсат берген сотқа беріледі. Тергеу судьясы сотқа дейінгі тергеп-тексеру органының әрекеттерінің заңдылығын шешімді санкциялаудың заңдылығын талқыламай, тек ЖТӘ жүргізу туралы қаулының орындалуы бөлігінде тексереді.

Осылайша, Қазақстанның Жоғарғы Соты жасырын тергеу әрекеттеріне қатысты нормативтік қаулы қабылдаса, қылмыстық істер бойынша маңызды даулы жағдайлар шешімін табады. Яғни, тергеп-тексеру үзілген кезеңде ЖТӘ және ЖШЖ жүргізуге жол беріледі, сондай-ақ сотқа дейінгі тергеп-тексеру басталғанға дейін алынған жедел тергеп-тексеру материалдары іс бойынша дәлелдеме ретінде танылады. ЖТӘ кімге қарсы жүргізілуі мүмкін үшінші тұлға екендігі туралы түсінік беріледі. Тергеу сотының санкциясыз ЖТӘ жүргізуге болатын істердің өзектілігіне мысалдар келтірілген. Тергеуші мен жедел қызмет қызметкері – ЖТӘ тікелей орындаушысы арасындағы қарым-қатынас реттелді. ЖТӘ өткізу мерзімі белгіленді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі. Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V ҚРЗ.// <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231>
2. Жасырын тергеу әрекеттерін санкциялау туралы. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2020 жылғы 11 желтоқсандағы № 5 Нормативтік қаулысы// <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P200000005S>
3. Жедел-іздістіру қызметі туралы. Қазақстан Республикасының 1994 жылғы 15 қыркүйектегі № 154-ХІІІ Заңы.// <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z940004000>

Шиламенцева П., студентка группы Ю-21-3
Научный руководитель – магистр, преп., Жанайдаров Е.В.
Практически работник – начальник юридического отдела АО ИП «Эфес Казахстан»,
Дукерт А.В.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ НЕУСТОЙКИ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Как говорил Великий физик-теоретик Альберт Эйнштейн: «Вместо того, чтобы смело признать существующий беспорядок, трагедии, преступления, каждый стремится доказать свою невиновность и найти алиби, позволяющее уйти от ответственности за последствия собственных деяний».

Введение. В современном мире очень часто возникают правовые споры, касающиеся применения неустойки. Поскольку этот вопрос часто возникает и является спорным, имеющим многие неточности, изучение данной проблемы является сегодня актуальным. В настоящей статье будет произведен анализ неустойки, ее виды, основные моменты несостыковки на арене правовых отношений и предположительное решение найденных ошибок.

Ключевые слова: неустойка, законная неустойка, пеня, штраф, акцессорное обязательство, способы исполнения обязательств.

Согласно Дарвинизму, человек эволюционировал от приматов в процессе биологической эволюции. Но, в отличие от фауны, человек способен нести ответственность за любые свои действия. Что такое ответственность? В философском смысле, ответственность – это отношения зависимости человека от чего-то (от иного), воспринимаемого им (ретроспективно или перспективно) в качестве определяющего основания для принятия решений и совершения действий, прямо или косвенно направленных на сохранение иного или содействие ему.[1]. Следовательно, за любое свое действие, любой субъект в правовых отношениях несет ответственность.

В Древнем Риме, еще римские юристы (позже в Европе глоссаторы) утверждали, что все право, которым мы пользуемся, относится или к лицам, или к вещам (объектам), или к искам (Gai, 1.8) [2]. Лицами были в Риме как отдельные люди - физические лица, так и объединения физических лиц (род, цех, корпорация) или независимые от них учреждения - юридические лица.[3]. До наших дней, это разделение сохранилось, что закреплено Гражданским Кодексом Республики Казахстан.

Гражданское право регулирует товарно-денежные отношения, где соответственно, между субъектами гражданского права будут, так или иначе, возникать любые виды обязательств. Согласно ст.268 ГК РК *«В силу обязательства одно лицо (должник) обязано совершить в пользу другого лица (кредитора) определенное действие, как-то: передать имущество, выполнить работу, уплатить деньги и так далее либо воздержаться от определенного действия, а кредитор имеет право требовать от должника исполнения его обязанности. Кредитор обязан принять от должника исполнение.»* [4]. К примеру: Вы приобрели за денежную сумму какой-либо товар, а продавец вам обязан его передать в собственность. Либо, вы заключили договор с подрядной организацией на выполнение каких-либо работ, где подрядчик уже обязан выполнить работу, а вы, обязаны оплатить денежную сумму за выполненную работу. Следовательно, когда один субъект гражданских правоотношений должен что-нибудь сделать перед другим субъектом гражданских правоотношений, возникает понятие «Обязательство».

Как показывает практика, субъекты гражданских правоотношений в процессе исполнения обязательств допускают нарушения. Чаще всего, это происходит по вине субъектов обязательств - физических лиц, юридических лиц, административно-территориальных единиц, а не по каким-либо другим обстоятельствам, которые не зависели от воли субъектов.

Вступая в то или иное правоотношение, субъект должен быть уверен, что другая сторона исполнит свои обязанности надлежащим образом.

Исполнение обязательств обеспечивается системой мер организационного, экономического и правового порядка. Так само существование законодательства обеспечивает исполнение обязательств: устанавливает принципы исполнения, предусматривает недопустимость одностороннего отказа от обязательств или изменение его условий, устанавливает возможность принудительного исполнения. Одновременно оно содержит ряд норм, направленных именно на обеспечение исполнения обязательств (ст.292-338-6)

К числу таких способов, наиболее распространенных (лишь в правовых связях между гражданами она встречается сравнительно редко), реализуемых в акцессорных обязательствах, относится неустойка.

В Гражданском кодексе РК неустойка рассматривается как способ обеспечения исполнения обязательств и одновременно как гражданско-правовая мера ответственности. Она же может служить также формой отступного.

В современном законодательстве Республики Казахстан, как правило разделяют два вида неустойки:

1. Законная неустойка (ст. 353 ГК РК);
2. Договорная неустойка (ст.293 ГК РК).

Законная неустойка, закреплена в статье 353 Гражданского Кодекса Республики Казахстан:

*«Статья 353 Ответственность за неправомерное пользование чужими деньгами
За неправомерное пользование чужими деньгами в результате неисполнения денежного обязательства либо просрочки в их уплате, либо их неосновательного получения или сбережения за счет другого лица подлежит уплате неустойка. Размер неустойки исчисляется, исходя из базовой ставки Национального Банка Республики Казахстан на день исполнения денежного обязательства или его соответствующей части. При взыскании долга в судебном порядке суд может удовлетворить требование кредитора, исходя из базовой ставки Национального банка Республики Казахстан на день предъявления иска или на день вынесения решения, или на день фактического платежа по выбору кредитора. Эти правила применяются, если иной размер неустойки не установлен законодательными актами или договором.»* [4]

Законная неустойка на практике применяется следующим образом:

Если стороны в договоре не прописали договорную неустойку, то стороны могут применить законную неустойку исходя из базовой ставки Национального Банка Республики Казахстан. К примеру: Поставщик обязался поставить товар Продавцу в определенный договором день, но по факту поставил товар через пару дней от установленной даты. Следовательно, Продавец вправе взыскать за каждый день просрочки законную неустойку закрепленной по ставке рефинансирования Национального Банка Республики Казахстан.

На практике зачастую стороны в соглашениях прописывают договорную неустойку, так как законная неустойка иногда может сыграть против самих сторон. К примеру, стороны могут прописать договорную неустойку от 0,1% но не более 10% за каждый день просрочки, и это им будет намного выгоднее, нежели прописывать законную неустойку, которая может составлять на момент рефинансирования Национального Банка Республики Казахстан аж 15-20%. Поэтому, сторонам в соглашениях намного проще прописать и взыскать договорную неустойку, чем законную.

Согласно статье 293 *«Понятие неустойки – Неустойкой (штрафом, пеней) признается определенная законодательством или договором денежная сумма, которую должник обязан уплатить кредитору в случае неисполнения или ненадлежащего исполнения обязательства, в частности в случае просрочки исполнения. По требованию об уплате неустойки кредитор не обязан доказывать причинение ему убытков.»* [4]

Нас будет интересовать именно понятия «штраф» и «пеня». Теоретически, а иногда даже практически, штраф, пеня и неустойка – это одно и то же. Но зачем же их тогда

разделять? Гражданским Кодексом Республики Казахстан точного определения «штрафа» и «пени» нет, и просто прописано «Неустойка (штраф, пеня)». На практике, большинство юристов не придают особое значение различию штрафа и пени, так как точного определения нет. Поэтому, многие прописывают в договорах неустойку, штраф и пеню вне зависимости от случая обязательственного нарушения. Когда я впервые столкнулся с тем, что в одном договоре было прописано «Штраф за недопоставку товаров 0.2% за каждый просроченный день от общей суммы договора», честно, получается какая-то фантазмагория. Почему штраф прописали в процентном соотношении? Почему они не указали пеню или неустойку? Ответа в законодательстве мы не нашли.

Многие авторы как в Республике Казахстан, так и в Российской Федерации прописывают эти отличия по-разному. К примеру, профессиональный бухгалтер Республики Казахстан Л. Кизина пишет в своей статье следующее: «*Штраф и пени - это и есть разновидности неустойки. Штраф, как правило, устанавливается в договоре за однократное его нарушение (неисполнение обязательства). Пеня - это неустойка, исчисляемая относительно времени неисполнения или ненадлежащего исполнения обязательства.*» [5]. Даже Кодекс Республики Казахстан от 25 декабря 2017 года № 120-VI «О налогах и других обязательных платежах в бюджет (Налоговый кодекс)» прописывает отдельно штраф и пеню отдельно по всему Кодексу, к примеру: 58) лицевой счет налогоплательщика (налогового агента) - документ, в том числе в электронной форме, для учета исчисленных, начисленных (уменьшенных), перечисленных и уплаченных (с учетом зачтенных и возвращенных) сумм налогов и платежей в бюджет, социальных платежей, а также сумм пени и штрафов; [6]

В Российском законодательстве понятие штрафов и пени прописаны отдельно:

«Пеня начисляется за каждый день просрочки исполнения обязательства, предусмотренного контрактом, начиная со дня, следующего после дня истечения установленного контрактом срока исполнения обязательства. Такая пеня устанавливается контрактом в размере одной трехсотой действующей на дату уплаты пеней ключевой ставки Центрального банка Российской Федерации от не уплаченной в срок суммы.

Штрафы начисляются за ненадлежащее исполнение заказчиком обязательств, предусмотренных контрактом, за исключением просрочки исполнения обязательств, предусмотренных контрактом. Размер штрафа устанавливается контрактом в виде фиксированной суммы, определенной в порядке, установленном Правительством Российской Федерации» [7]

Выводы

Мы считаем, что в законодательство Республики Казахстан необходимо отдельно предусмотреть понятие «штраф» и «пеня». Исходя из источников в статье, логичнее было указать, что штраф взыскивается в твердой денежной сумме, пеня в процентном соотношении, а неустойку принять как обобщающее обозначение штрафа и пени. Хотя статья 296 ГК РК и указывает что «Размеры неустойки определяются в твердой денежной сумме или в процентах к сумме неисполненного либо ненадлежаще исполненного обязательства.», мы думаем что проще было бы указать: «Размеры неустойки определяются в твердой денежной сумме (штраф) или в процентах (пеня) к сумме неисполненного либо ненадлежаще исполненного обязательства.»

Список используемой литературы:

1. Ответственность. Новая философская энциклопедия. Издательство «Мысль» (2010). Дата обращения: 20 декабря 2017. Архивировано 22 декабря 2017 года.
2. Институции Гая. Книга первая, параграф 8. См., например, в кн.: Памятники римского права: Закон XII таблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана. М.: Зерцало, 1997. С. 18.
3. Субъекты гражданского права / Отв. ред. М.К. Сулейменов. - Алматы: НИИ частного права КазГЮУ. 2003.

4. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть), принят Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 года
5. В каких случаях применяется пеня, а в каких штраф? (Л. Кизина, 4 марта 2016 г.)
6. Кодекс Республики Казахстан от 25 декабря 2017 года № 120-VI «О налогах и других обязательных платежах в бюджет (Налоговый кодекс)»
7. Федеральный закон от 05.04.2013 N 44-ФЗ (ред. от 14.02.2024) "О контрактной системе в сфере закупок товаров, работ, услуг для обеспечения государственных и муниципальных нужд".

Ықыласов Ғ-СПД-22-1к тобының студенті
Ғылыми жетекшісі-з.ғ.к., доцент Байкенжина К.А
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті.Қазақстан.

БАС БОСТАНДЫҒЫНАН АЙЫРУ ЖАЗАСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТЛЕРІ

Бас бостандығынан айыру институтының әлеуметтік-құқықтық аспектілері, оның тиімділігін қамтамасыз етудің негізгі бағыттары. Мемлекет тарапынан жазаны қолдану әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз етуді білдіреді. Бұл шара жасалған қылмыстың ауырлығына қатаң сәйкес келуі және сол арқылы сотталғандарға және заңмен қайшылықтары бар басқа адамдардың түзелуіне әсер етуі маңызды. Қылмыс жасағаны үшін нақты жазаны белгілей отырып, заң шығарушы санкцияларда біреудің өмірінің «құны», біреудің қол сұғылмаушылығы, біреудің мүлкі және т. б. сияқты белгілі бір норманы атап көрсетеді. Қоғамдық дамудың негізгі мақсаттарынан туындайтын философиялық-этикалық және әлеуметтік-саяси талаптарды ескермей, жекелеген жазалардың тиімділігін анықтау мүмкін емес.

Кінәліні жазалау туралы мәселені қарастырған кезде кінәлінің іс-әрекетке деген жеке көзқарасы мен оның өкінуі туралы ұмытпаған жөн. Жасалған іс-әрекетке деген көзқарас туралы мәселені зерттей отырып, сотталушының үкімді орындау процесінде болған әрекетіне өкінуін ескеру қажет. Бұл ретте сот сотталғанның үкім қаулысына дейін жасалған әрекетке қатынасын үкімде көрсетеді және оның үкімді орындау кезеңінде жасалған әрекетке қатынасын салыстыруға құқылы. Әркімнің өзіне қарсы куәлік етпеу конституциялық құқығы қылмыстық сот ісін жүргізудің кез келген сатысында, оның ішінде үкімді орындау сатысында қамтамасыз етілуге тиіс екенін есте ұстаған жөн [1].

Сондықтан, сотталған адамның түзеу мекемесінің түрін өзгерту туралы мәселені шешу кезінде осы құқықты пайдалануы өзі үшін қандай да бір жағымсыз салдардың туындауына негіз бола алмайды. Заң осы колонияда жазасын өтеу тәртібін қасақана бұзған жағдайда қатаң режимдегі колонияға ауыстырылған сотталғандардың ерекше режимін түзеу колониясына қайтаруды көздемейді. Мұндай адамдарға түзеу мекемесінің әкімшілігі ҚР ҚІЖК-нің 115-бабында көзделген жазалау шараларын, сондай-ақ соттың ҚР ҚІЖК-нің 78-бабы 4-бөлігінің "в" - тармағына сәйкес қатаң режимдегі түзеу колониясынан түрмеге ауыстыруын қолдануы мүмкін. ҚР ҚК 79-бабы 7-бөлігінің "а" тармағының негізінде шартты түрде мерзімінен бұрын босату күші жойылған жағдайда, сондай-ақ сотталған адам жазаның қалған бөлігін өтеуден қасақана жалтарған кезде, оның орнына ҚР ҚК 80-бабының негізінде жазаның неғұрлым жеңіл түрімен ауыстырылған жағдайда, түзеу мекемесінің түрі соттың үкімі бойынша бұрын айқындалған түрге тағайындалады.

Бұл ретте ҚР ҚК 80-бабына сәйкес айқындалған жазаны өтеуден қасақана жалтарған жағдайда, мұндай жазаны бас бостандығынан айырумен ауыстыру туралы мәселе үкімді орындау тәртібімен сот сайлаған жаза үшін көзделген қағидалар бойынша шешілуге тиіс. Үкімде көзделген жазасын өтеу орнына келмеген жағдайда, ол жаза бас бостандығынан айыруға сотталғандардың түзеу мекемесінің түрі жалпы режимдегі түзеу колониясына

өзгертілуі мүмкін. Бұл мәселені барынша толық қарау үшін бас бостандығынан айыруға сотталғандардың әлеуметтік – демографиялық сипаттамасы туралы мәселені қарау қажет екенін атап өту маңызды[2, 124-125бб].

Себебі бұл мәселе көптеген жағынан қызығушылық тудырады. Сотталғандар-халықтың бір бөлігі. Сондықтан заңға бағынатын азаматтарға тән заңдылықтар белгілі бір дәрежеде сотталғандарға да тән. Психология мен педагогика әртүрлі жыныстағы азаматтардың белгілі бір ерекшеліктерін, білім деңгейінің жасын және т.б. ескеруге мүмкіндік беретін көптеген заңдылықтарды анықтады. Сотталғандар туралы деректерді халықты сипаттайтын мәліметтермен салыстыру арқылы халықтың қай санаттарының өкілдері қылмыс жасайтынын анықтауға болады. Жалпы сотталғандар мен бас бостандығынан айыру жазасын өтеп жатқандар туралы деректерді салыстыру соттардың қылмыскерлерге қатысты жазалау саясатын бағалауға мүмкіндік береді. Төменде сотталғандардың жынысы, жасы, отбасылық жағдайы, еңбекке қабілеттілігі мен денсаулық жағдайы, білімі, кәсібі бойынша бөлінуі туралы мәліметтер талданады.

1. Жынысы. Сотталғандар арасындағы әйелдердің үлес салмағы 4 % құрайды. Бұл процеске екі фактор тобы әсер етеді. Ең алдымен, әйелдер онша қауіпті емес қылмыстар жасайды. Қылмыстық топтарда олар кішігірім рөлдерді атқарады, зорлық-зомбылық қылмыстарын жасау ықтималдығы аз. Сонымен бірге, соттар гуманизм принципін ескере отырып, оларға бас бостандығынан айыруға тырысып, қатаң жаза тағайындайды. Оларға рақымшылық жиі қолданылады, олардың бір бөлігі жазаны өтеуді кейінге қалдырудың қолданылуына байланысты босатылады.

2. Жасы. Жас-адамның маңызды психофизикалық қасиеті. Жас адамның мінез-құлқына әсер етеді, оның жеке басын қалыптастырады. Ересек сотталғандар жас сотталғандарға қарағанда әлдеқайда көп тәжірибеге ие, олардың мінезі қалыптасқан. Ересек сотталушылар бәрін мұқият ойластырып, құқық бұзушылыққа барды. Тек жас сотталушылар ғана минут сайын құмарлыққа бағынатын стихиялық әрекеттерді жасайды. Әр түрлі жастағы сотталғандар режимнің сақталуына, бас бостандығынан айыруға байланысты құқық шектеулеріне әр түрлі жауап береді .

3.Отбасылық жағдайы. Отбасы-бұл жеке тұлғаның қалыптасуына барынша әсер ететін қоғам жасушаларының бірі. Бас бостандығынан айыруға сотталғандардың отбасылық жағдайы туралы мәселені зерделеу сотталғандар арасындағы үйленгендердің үлесі елдегі барлық ер адамдарға қарағанда едәуір төмен екенін көрсетеді. Бұған сотталғандар отбасыларының белгілі бір бөлігі жазаны өтеу кезінде ыдырайтынын қосу керек, бұл сотталғандар мен халықты сипаттайтын көрсеткіштер арасындағы алшақтықты одан әрі арттырады. Бұл үлгі барлық жас топтарында көрінеді. Жазаны өтеу кезінде отбасынан моральдық қолдау пайда болады,ө те сирек материалдық қолдау болмайды. Отбасының рөлі және жаза аяқталғаннан кейін босатылған адамның әлеуметтік бейімделуі үшін маңызды.

4.Еңбекке қабілеттілік және денсаулық жағдайы. Бас бостандығынан айыруға сотталғандардың жеке басын талдау олардың денсаулық жағдайын зерттеуді қамтуы керек. Ең алдымен, бұл жұқпалы аурулардан зардап шегетін немесе аурухана режиміне мұқтаж сотталғандарды арнайы оқу орындарына жіберу үшін қажет. Бұл мәселені қараудың басқа аспектілері де маңызды – медициналық іс-шараларды жоспарлау, мүгедектер мен толық еңбекке қабілетті сотталғандарды бірлесіп немесе бөлек ұстау туралы мәселені шешу. Денсаулық жағдайы мінез-құлққа, психикаға елеулі із қалдырады, көңіл-күйге әсер етеді. Көбінесе аурудың болуы қиын. Мұны білмей, жазасын өтеп жатқан адамның мінез-құлқын түсіндіру қиын.

5. Білім. Көптеген зерттеулер көрсеткендей, білім деңгейі жалпы адамның және әсіресе сотталған адамның жеке басының маңызды сипаттамасы болып табылады. Жоғары деңгей криминалистикаға қарсы фактор ретінде көрінеді. Адамның білімі неғұрлым жоғары болса, соғұрлым қылмыс жасау ықтималдығы аз болады. Қылмыстық – атқару кодексі бас бостандығынан айыру түріндегі жазасын өтеп жатқан сотталғандарға тиісті әкімшілік –

аумақтық білім беру аумағының шегінде орналасқан жоғары және орта кәсіптік білім беру мекемелерінде сырттай оқуға рұқсат беретінін атап өткен жөн.

6. Кәсіп. Сотталғандар сипаттамасының маңызды көрсеткіші. Белгілі болғандай, сотталушыға таныс, ол әлі де бостандықта таңдаған жұмыс үлкен тәрбиелік мәнге ие. Қамауға алынғанға дейінгі сабақ сотталғандардың мүдделерін, сондай-ақ олардың дағдыларын бағалауға мүмкіндік береді. Сонымен, әлеуметтік пайдалы қызметпен айналыспаған және заңды кіріс көздері жоқ адамдар туралы мәліметтер маңызды. Өздеріңіз білетіндей, бұл ең криминогендік контингент. Тұтқындау кезінде сотталғандардың кәсібін талдай отырып, олардың 57, 1% - ы жұмыс істегені, 2,8% - ы әртүрлі оқу орындарында оқығаны, 5% - ы басқа кәсіпте болғандығы, ал 35, 1% - ы еш жерде жұмыс істемегені, оқымағаны және басқа табыс көздері болмағаны анық. Соңғы көрсеткіш әсіресе алаңдатады, әсіресе ол үнемі өсіп отырады[3,986].

Жазаны орындау кезінде туындайтын қатынастарды реттеу саласына жататын адамдардың белгілі бір құқықтық жағдайы болады. Тиісінше, сотталған адамның құқықтық жағдайы, жазаны орындайтын мекемелер мен органдар қызметкерлерінің құқықтық жағдайы, сотталған адамның жақын туыстарының құқықтық жағдайы туралы айтуға болады. Олардың ішінде сотталғандардың құқықтық жағдайы ерекше назар аударуға тұрарлық, олардың әлеуметтік – құқықтық жағдайы келесідей. Жазасын өтеп жатқан адамдар мемлекет азаматтары ретінде адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарына ие, олар ҚР Конституциясының 1-бабына сәйкес ең жоғары құндылық болып табылады. Бұл сотталғандардың құқықтық жағдайын бекітетін нормативтік – құқықтық актілерге, олардың жалпы азаматтық құқықтары мен бостандықтарының шектеулеріне ерекше құқықтық талаптардың болуын анықтайды.

Сотталғандардың өздеріне жүктелген міндеттерді орындауы және оларға тиесілі құқықтар мен заңды мүдделерді іске асыруы жазаны өтеудің құқықтық режимін құрайды, ол жаза алдында қойылған мақсаттарға қол жеткізу үшін негіз болады, бірінші кезекте – сотталғандарды түзету. Сотталғандардың құқықтық жағдайын әлеуметтік негізделген реттеу олардың құқықтық және адамгершілік тәрбиесінің, заңға, басқа адамдардың құқықтары мен заңды мүдделеріне құрмет көрсетудің маңызды институты болып табылады. Сотталушының құқықтық мәртебесі конституциялық және олардың бас бостандығынан айыруды өтеуіне байланысты субъективті құқықтар мен заңды міндеттерді білдіреді, сондай-ақ әдетте сотталушының қосымша міндеттері белгіленеді. Жазаның тиімділігі, атап айтқанда бас бостандығынан айыруды қолданудың тиімділігі сотталғандардың жеке қасиеттерінен де, қоғамдағы құқықтық мәдениеттің жай-күйінен де, сотталғандар мен түзеу мекемесі әкімшілігінің құқықтық санасының жай-күйінен де көптеген құрамдас бөліктерден тұратын кешенді проблема болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. ҚР Конституциясы.30.08.1995 жылы қабылданған., 21.10.2022 ж..өзгерістермен
2. И.М.Тяжков. Учение о наказании - М., 2012
- 3.Е.В. Павлова. Сущность правового статуса осужденных к лишению свободы // Уголовно-исполнительная система: право, экономика, управление. 2015.

Ықыласов Ғалымбек, СПД-22-1к тобының студенті
Ғылыми жетекші – аға оқытушы, з.ғ.м., Елеубекова Н.Е.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қаласы
Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚ
ТУРАЛЫ ІСТЕР БОЙЫНША ІС ЖҮРГІЗУ: ҒЫЛЫМИ-ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ
ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев Қазақстан халқына Жолдауында құқық үстемдігін және сот төрелігін іске асыру сапасын қамтамасыз ету қажеттігін атап өтті [1]. Әкімшілік іс жүргізу-белгілі бір санаттағы жеке-нақты әкімшілік істерді қарау және шешу жөніндегі өкілетті субъектілер қызметінің нормативтік реттелген тәртібі. Осы терминге қатысты әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізу ұғымын анықтауға болады - Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы заңнамасымен реттелген әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді қарау және шешу жөніндегі арнайы уәкілетті органдардың қызметі.

Әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізуге әртүрлі мемлекеттік органдардың, олардың өкілдерінің үлкен саны қатысады, олар билік өкілеттіктеріне ие және істердің қозғалысын айқындайтын іс-әрекеттер жасауға құқылы.

Бұл ереже, біріншіден, мемлекеттік басқарудың көптеген салаларының әртүрлілігі мен ерекшелігімен және ондағы қатынастармен түсіндіріледі. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы істермен білікті айналысу үшін арнайы білімге ие болу керек, осы жағдайда құзыретті болу керек. Екіншіден, билік өкілеттігі субъектілерінің көптігі жедел және үнемді өндіріс үшін жағдай жасайды, өйткені көбінесе тиісті ережелердің сақталуын бақылау мен қадағалауды жүзеге асыратын органдардың қызметкерлері жаза қолданады [2, 65-бет].

Қазақстан Республикасы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінің 737-бабына сәйкес әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізудің міндеттері:

- әрбір істің мән-жайларын уақтылы, жан-жақты толық және объективті анықтау, оны Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы заңнамасына дәл сәйкес шешу;
- өндіріске қатысушылардың құқықтары мен міндеттерін іске асыруды қамтамасыз ету;
- әкімшілік құқық бұзушылықтар жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтау;
- іс бойынша шығарылған қаулының (шешімнің) орындалуын қамтамасыз ету [3].

Басқаша айтқанда, мұнда өзара байланысты екі міндет шешіледі: теріс қылықтар туралы істерді әділ шешу және жаңа құқық бұзушылықтардың алдын алу.

Әкімшілік-іс жүргізу құқығының, оның ішінде әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер жөніндегі іс жүргізу институтының өзіндік ерекшелігі материалдық әкімшілік құқықпен ғана емес, сонымен қатар едәуір дәрежеде мемлекеттік құқықпен, ең алдымен Қазақстан Конституциясымен де шартталған.

Зерттелетін институттың принциптері мен нормалары Конституциямен бекітілген Құқықтық принциптерді, заңдылық, демократия, теңдік, қорғау құқығын бейнелейді, дамытады, нақтылайды.

Юрисдикциялық қызметтің міндеттерінен, әкімшілік құқық бұзушылық туралы заңнаманың қағидаттарынан әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізу қағидаттары туындайды:

- заңдылық;
- заң мен сот алдындағы теңдік; кінәсіздік презумпциясы; кінә принципі;
- жеке тұлғаның ар-намысы мен қадір-қасиетін құрметтеу жеке өмірге және құпияны қорғауға қол сұғылмаушылық меншікке қол сұғылмаушылық істі қарайтын органның тәуелсіздігі куәгерлер беру міндетінен босату
- айғақтар;
- білікті заң құқықтарын қамтамасыз ету
- көмек;
- әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізудің жариялылығы;
- өндіріс барысында қауіпсіздікті қамтамасыз ету; іс жүргізу шешімдеріне дау айту және іс жүргізу әрекеттеріне шағымдану еркіндігі;
- адамның құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін сот арқылы қорғау

Профессор Ю. А. Тихомиров мұнда прокурорлық қадағалауды жүзеге асыру принципін де бөліп көрсетеді [4, 596-бет].

Сондай-ақ, өндіріс атқарушы және әкімшілік қызметтің бір түрі екенін атап өткен жөн, сондықтан онда басқарудың жалпы принциптері бар: заңдылық, демократия (жариялылық, қоғамдық бұқараның кең қатысуы), жеделдік. Сонымен қатар, бұл қызметтің міндеттеріне байланысты нақты, объективті шындық принциптері, қорғау құқығы [5, 20-бет] жұмыс істейді.

Іс бойынша объективті шындықты анықтау-әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді жүргізудің маңызды міндеті. Бұл істерді тергеп-тексеретін және қарайтын шенеуніктерді барлық жағдайларды және олардың өзара байланыстарын олар өмір сүрген түрде зерттеуге міндеттейді және осы негізде шешімді таңдауға біржақты, біржақты көзқарасты жоққа шығарады.

Қорғауға құқық өзіне қатысты әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша іс жүргізіліп жатқан адамға өзінің кінәсіздігін дәлелдеу не оның кінәсін жеңілдететін мән-жайлар келтіру үшін қажетті құқықтық мүмкіндіктер беру арқылы іске асырылады.

Аталған тұлға өндірістің барлық кезеңдерінде кең құқықтарға ие. Қазақстан Республикасы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінің 744-бабына сәйкес ол істің барлық материалдарымен таныса алады, түсініктемелер бере алады, дәлелдемелер ұсына алады, өтінішхаттар мәлімдей алады, қаулыларға шағым жасай алады, істі қарау кезінде адвокаттың заң көмегін пайдалана алады және т.б. бұл заңды тұлға өкіліне де қатысты.

Әрине, олар қорғау құқығы туралы айтқан кезде, ең алдымен, жауапкершілікке тартылған адамды білдіреді. Бірақ бұл процеске басқа азамат, заңды тұлға, олардың өкілдері - істі әділ шешуге тікелей мүдделі болуы мүмкін екенін ұмытпауымыз керек. Бұл жәбірленуші. Ол сондай-ақ өз мүдделерін белсенді қорғауға құқылы және ол үшін өтінішхаттар бере алады, шағымдар бере алады және т. б.

Қорғау құқығының маңызды негіздерінің бірі-азаматтың парасаттылық презумпциясы және оның заңды нұсқасы — кінәсіздік презумпциясы. Бұл әкімшілік жауапкершілікке тартылған адам заңда белгіленген тәртіппен басқаша дәлелденген және тіркелгенге дейін кінәсіз болып саналады. Демек, дәлелдеу ауыртпалығы айыптаушыға жүктеледі.

Жауапқа тартылған адам өзінің кінәсіздігін дәлелдеуге міндетті емес, дегенмен ол оған құқылы. Кінәсіздік презумпциясынан дәлел жауапқа тартылған адамның пайдасына шығады. Бұл істі шешу барысында күмән жойылмаған жағдайларды білдіреді. Көрсетілген мән-жай Ақтау қаулысын шығару негіздерінің бірі болып табылады.

С. И. Котюриннің көзқарасы қызықты, ол әкімшілік істің әдеттегі ағымында, мысалы, қылмыстық істер бойынша кінәсіздік презумпциясы принципі емес, әкімшілік істерді қарайтын және шешетін өкілетті адамдар мен органдарға деген сенім принципі әрекет етеді деген тұжырым жасайды [6, 34-бет]. Автор өзі тұжырымдаған қағиданы әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерде "әмбебап" деп атайды.

Шынында да, мемлекеттің қызметі оның органдарына деген сенімге негізделген, сонымен қатар басқарудың құқықтық актісінің заңдылық презумпциясының болуы танылады, онсыз заңдылық режимі мүмкін емес еді. Шын мәнінде, азаматтардың кінәсіздігі мен шенеуніктерге деген сенім презумпциялары жалпы әлеуметтік парасаттылық презумпциясының модификациясы болып табылады.

"Бұл жерде тірек нүктесі бар", — дейді академик В. Н.Кудрявцев, адамға деген сенім, оның парасаттылығы. Бұл әлеуметтік әділеттіліктің, гуманизмнің, демократиялық дәстүрлер мен нанымдардың негізі" [7, б.12].

Азаматтарға және атқарушы органдарға (атап айтқанда юрисдикциялық) сенім міндеттердің орындалуын бақылауды жоққа шығармайды. Билік субъектілерінің осындай міндеттерінің бірі мәжбүрлеу шараларын жүзеге асыру кезінде заңдылықты қатаң сақтау болып табылады. Оларға істің мән-жайларын толық және объективті анықтау, оны заңнамаға толық сәйкес шешу, істің мән-жайларын олардың жиынтығында жан-жақты,

толық және объективті зерттеуге негізделген өзінің ішкі сенімі бойынша дәлелдемелерді бағалау жүктелген. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы қолданыстағы заңнаманың аталған және басқа баптары дәлелдеу ауыртпалығын заңды органдарға жүктейді, бұл өндірістің жариялылығы принципінің көріністерінің бірі және сонымен бірге кінәсіздік презумпциясы.

Соңғысы тергеу кезінде де, істі қарау кезінде де, әкімшіліктің, білікті мемлекеттік қызметкердің кінәлі және заңсыз әрекеттері туралы дәлелдемелер ұсыну өте қиын болған адамның шағымы бойынша қайта қарау кезінде де әрекет етеді.

Бұл ойды дамыта отырып, А. А. Демин былай деп жазады: "азамат кәсіби шенеунікке қарағанда салыстырмалы түрде аз құзыретке ие. Сонымен қатар, әкімшіліктің іс-әрекетінің шарттылығы азаматқа белгісіз" [8, 24-бет]. Автор "дау туындаған кезде әкімшілік өзі шығарған басқару актісінің заңдылығын дәлелдеуге міндетті" деген қорытындыға келеді. дәлелдеу ауыртпалығы жауапты тарапта, әкімшілікте жатыр" [8, 26-бет].

Заңды органдардың, лауазымды адамдардың қызметіне сот бақылауын кеңейту, әкімшілік әділетті дамыту жағдайында кінәсіздік презумпциясының әрекеті, әкімшілікке дәлелдеу ауыртпалығын жүктеу туралы мәселе

ол тереңірек ғылыми зерттеуді, нақты құқықтық шоғырландыруды қажет етеді. Осылайша, әкімшілік саясатта осы гуманистік принциптерді дәйекті түрде жүзеге асыру үшін қажетті ғылыми заңнамалық алғышарттар жасалады.

Осылайша, қорытындылай келе, Әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс жүргізу әкімшілік іс жүргізудің бір түрі екенін атап өткен жөн.

Осы өндіріс арқылы өзара байланысты екі негізгі міндет шешіледі: юрисдикциялық және профилактикалық. Юрисдикциялық процестің кез - келген басқа түрі сияқты, әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс жүргізу белгілі бір шеңберге-оның мәні мен мазмұнын білдіретін принциптерге байланысты.

Әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізудің құқықтық сипаты мен мәнін түсінудегі маңызды мәселе оның Дербес бөліктерінің жиынтығын білдіретін осы іс жүргізу сатыларының жіктелуі болып табылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына "әділ мемлекет. Біртұтас ұлт. Гүлденген қоғам". 1 қыркүйек 2022. - Электрон. Ресурс. Кіру режимі: // <http://www.akorda.kz> (өтініш берілген күні 15.01.2023 ж.);
2. Қазақстан Республикасының әкімшілік құқығы. Академиялық курс. Таранов А. А. - Алматы, 2003ж.;
3. Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексі 05.07.2014 ж. — Электрон. Ресурс. Кіру режимі: // <http://adilet.zan.kz> (өтініш берілген күні 15.01.2023 ж.);
4. Әкімшілік құқық және процесс. Оқу құралы., — М.1991г.;
5. А.С. Телегин. Ішкі істер органдарында әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізу. Оқу құралы, - М. 1991ж.;
6. С. И. Котюрин. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізу. . Оқу құралы-М., 2002г.;
7. Кудрявцев В. Н. Заң және құқықтық сана. "Жауапкершілік және құқық" конференциясының материалдары бойынша ғылыми еңбектер Сб, — Воронеж, 1999ж., - Б. 12;
8. Әкімшілік рәсімдер. Оқу құралы ред.Н.В. Спиридонова, - Алматы, 2011г.

СЕКЦИЯ «ОСНОВНЫЕ ЦЕННОСТИ СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСТАНА: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА»

Жаксылықова Д.А., Э-23-1(НП) магистранты
Ғылыми жетекші – п.ғ.д., профессор Минжанов Н.А.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАН ЖАСТАРЫНЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ

Мақалада қоғам өмірінің контекстінде ұсынылған жастардың өмірлік бағдарлары мен құндылықтарының динамикасы талданады. Мақалада қазіргі қоғамдағы қазақстандық жастардың әлеуметтік және рухани құндылықтары туралы көзқарастар зерттелген. Қазақстандық жастардың және олардың жас және әлеуметтік-кәсіби топтарының құндылық бағдарлары зерттелді. Қазақстандық жастардың құндылық бағдарларының қалыптасуына, құндылықтардың орнықтылығы мен қалыптасу дәрежесіне әсер ететін негізгі факторлар анықталды және талданды.

Құндылық деп көбінесе адам үшін ең маңызды нәрсені, біз ең үлкен бағаны төлеуге дайын нәрсені айтады. Құндылықтар әлеуметтік өмірдің маңызды рухани реттеушілерінің бірі болып табылады: олар мақсаттарды, мұраттарды негіздейді, адамның қоршаған әлемдегі оқиғаларға және өзіне деген көзқарасын анықтайды. Елдің дамуы көбінесе жастардың құндылықтарын қалыптастыру бағытына байланысты. Жастардың құндылық бағдарларын зерттеу өте маңызды, өйткені олар адамның жеке басының сипаттамасы болып табылады және олардың қарым-қатынасы мен қоғамның басқа мүшелерімен, жалпы әлеммен өзара әрекеттесу ерекшеліктерін анықтайды, сонымен қатар мінез-құлыққа әсер етеді. Қазақстанның қазіргі жастары елдің әлеуметтік-экономикалық және қоғамдық саяси салаларындағы түбегейлі өзгерістер кезеңінде туып-өскен. Сонымен қатар, жаһандану және әлемдік дамудың басқа трендтері де құндылықтардың қалыптасуына өз әсерін тигізеді.

ҚР Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың айтуынша, кез келген мемлекет оның азаматтары бойынша бағаланады. Мемлекет басшысы қазіргі жастар Қазақстанның бейнесін бейнелейді деп есептейді. "Осыған байланысты жастарымызға жеке жүгінгім келеді. Қазір біздің елімізде жүзеге асырылып жатқан барлық өзгерістер, ең алдымен, сіз үшін жасалады. Сіз бүгін жүргізіліп жатқан реформалардың жемісін жинайсыз және сіз осы бастамаларды жалғастырасыз", - деп атап өтті Президент өз сөзінде [1].

Қоғамдағы үстем құндылықтар көбінесе мемлекеттің бағыты мен қазіргі жағдайын анықтайды, ал қоғам мен мемлекеттің алдағы онжылдықтардағы даму бағыты жастар ортасында үстемдік ететін құндылықтарға байланысты. Жастар қоғамның ең белсенді бөлігі бола отырып, Қазақстанның қазіргі келбетін айқындайды. Қазіргі жастардың өкілдері еліміз тәуелсіздік алғаннан кейін туып-өскен – соңғы үш онжылдықта Қазақстан қарқынды өзгерістерге ұшырады: жоспарлы экономикадан нарықтық экономикаға, мінез-құлықтың қатаң стандарттарынан өзін-өзі жүзеге асыру еркіндігіне, ақпараттық цензурадан жаһандық желідегі кез келген ақпаратқа еркін қол жеткізуге көшу. Осы жағдайға байланысты қазіргі жастардың көзқарасы аға буын өкілдерінің көзқарасынан айтарлықтай ерекшеленеді. Жас ұрпақ өзгермелі қоғам жағдайында қалыптасты. Әлеуметтік-экономикалық, саяси және мәдени қатынастардағы түбегейлі өзгерістер ұрпақтардың әлеуметтік-мәдени сабақтастығында айтарлықтай өзгерістерге әкелді. Жастар мен ересектер арасында өмірдің әртүрлі салаларының маңыздылығына қатысты айтарлықтай айырмашылықтар бар. Жастар үшін бос уақыт, жұмыс, қарым-қатынас маңызды. Ересектер үшін-қала, тіршілік ортасы, ел, қоғам.

Жастар-мемлекеттің негізгі стратегиялық және әлеуметтік ресурстарының бірі. Кез-келген мемлекеттің одан әрі ілгерілеуі, жаңашылдықтары мен болашағы оған байланысты. Жастар ерекше әлеуметтік топ ретінде жігерлі, серпінді және жаңа идеяларды қабылдайды, әсіресе егер олар оның ұмтылыстарына сәйкес келсе және оның жағдайын жақсартуға

бағытталған болса. Сондықтан қазіргі Қазақстанның дамуындағы жастардың рөлі мен орнын асыра бағалау қиын.

Қазіргі уақытта Қазақстанда ескі құндылықтарды қайта бағалау және жаңа құндылықтарды әзірлеу, туындайтын қиындықтарды еңсеру үшін жаңа тиімді тәсілдерді қалыптастыру жүріп жатыр. Бұл жағдайда шығармашылық, инновациялық әлеуеті бар әлеуметтік топтар ерекше маңызға ие. Қазіргі жағдайда мұндай әлеуеті бар жандар - жастар. 2023 жылдың 1 қыркүйегіне жүргізілген мониторинг бойынша 19 жастан 29 жасқа дейінгі жас азаматтар 2,7 млн адамды құрайды [2].

Бұл әлемге көзқарасы, ұстанымы және құндылықтары бар жастар. Қазіргі уақытта қазақстандық жастардың құндылықтар жүйесі өткен ұрпақтардың құндылықтарынан айтарлықтай ерекшеленеді. Жастардың құндылық бағдарлары екі негізгі аспектінің әсерінен қалыптасады. Олардың біріншісі-моральдық көзқарастарда, гуманизмде, адамгершілікте көрінетін рухани мазмұн. Жастардың құндылық бағдарларына әсер ететін екінші аспект соңғы онжылдықтарда үлкен өзектілікке ие бола бастады-бұл индивидуализм, материалдық құндылықтардың рухани құндылықтардан жиі басым болуы. Қазіргі жастардың өмірінде басты басымдықтар табысты мансап, отбасы, достық қарым-қатынас, пайдалы байланыстар құру, шығармашылықта немесе өз қызығушылықтарында өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндігі болып табылады.

Қазіргі қазақстандық жастардың басты өмірлік құндылықтары: отбасы, достар, денсаулық, қызықты жұмыс, ақша және әділеттілік (қазіргі уақытта соңғы құндылықтың мәні артып келеді). Діни сенім негізгі өмірлік құндылықтардың жетеуін жабады. Басқаша айтқанда, қазіргі жастардың құндылық бағдарлары-отбасын құру, денсаулыққа қамқорлық, адами капиталды қалыптастыру және дамыту. Ең жалпыланған түрде адами капитал- адамға инвестиция арқылы болашақта жоғары табыс алуға мүмкіндік беретін білім, дағдылар, денсаулық және т. б..

Қазіргі жастар көбінесе құндылық бағдарларын белгілі бір мақсаттар, қол жеткізгіңіз келетін нәрсе, мейлі ол отбасы, жұмыс немесе шығармашылықтағы жетістік ретінде қабылдайды. Қазіргі қазақстандық жастар көптеген адамдардың ойындағыдай тек ақша мен материалдық игіліктерге ғана мүдделі емес. Материалдық құндылықтардан гөрі сенім, шығармашылық сияқты рухани құндылықтар маңызды болды. Табысқа келетін болсақ, қазіргі жастар оған ең көп қол жеткізуге жастардың жеке қасиеттері мен шығармашылық әлеуеті көмектеседі деп санайды. Жалпы, қазақстандық жастар өздерінің құндылық негізін қалыптастыру сатысында тұр деп айтуға болады. Мұнда бірнеше факторлар маңызды рөл атқарады. Бұл, ең алдымен, вестернизация мен нарықтық психологияның ағымы. Екінші процесс-мемлекеттік идеологияның әсері. Үшіншісі-рухани-мәдени дәстүрлерді жаңғырту. Дәл осы ағындардың араласуы қазақстандық жастар деп аталатын жаңа әлеуметтік шындықты қалыптастырады. Бұл ретте жастар өз перспективаларының оптимистік көзқарасына негізделеді. Білікті көпшілік өмірдегі жетістіктерге және олардың әлауқатының жақсаруына сенеді.

Бүгінгі таңда жастарды алаңдататын қоғамдық мәселелердің ішінде бірінші кезекте қылмыстың өсуі, инфляция, бағаның өсуі, билік құрылымдарындағы сыбайлас жемқорлық, экологиялық жағдай, табыс теңсіздігінің күшеюі, кедейлер мен байларға бөліну, азаматтардың пассивтілігі, олардың не болып жатқанына немқұрайлы қарау. Жастар бастан кешірген жеке мәселелердің ішінде материалдық қауіпсіздік пен денсаулық мәселелері алдыңғы қатарға шығады. Бірақ салауатты өмір салтына назар аудару белсенді түрде қалыптаспайды. Қазіргі жастардың әлеуметтік бірегейлігін қалыптастыру проблемасы жастардың қоғамның әлеуметтік құрылымына интеграциялануына ықпал ететін тетіктердің әлсіз тиімділігіне байланысты өзекті болып қала береді.

Жастарды тәрбиелеуде және олардың азаматтық қалыптасуында басым рөлді БАҚ және коммуникация институттары атқарады, олар шынайы өмірде жастар арасында тұтынушылық құндылықтар мен бағдарларды қалыптастырады, бұл жастар ортасында жағымсыз факторлардың өсуіне әкеледі.

Жастардың құндылық бағдарларының жүйесі нақты тұжырымдалған және айқындалған ұлттық идея, ұлттық даму стратегиясы (әрине, таңдауды, құндылықтар иерархиясын айқындайтын белгілі бір идеологиялық көзқарастарға негізделген; құндылық бағдарларын қалыптастыру процесін жүзеге асыру тетіктерін, құралдары мен әдістерін таңдау және іске асыру стратегиясы) шеңберінде қазіргі жастар құндылықтарының бірыңғай жүйесі негізінде қалыптастырылуы тиіс. Әлеуметтену процесінде қазақстандық БАҚ-тың ерекшелігі қазіргі уақытта балалар мен жастарда БАҚ арқылы алынған ақпаратты игеру (отбасылық және діни тәрбие, мектеп және жоғары оқу орындарында білім беру және тәрбиелеу) жеке сипатқа ие. Жастардың әлеуметтену және құндылық бағдарларын қалыптастыру процесінде БАҚ-тың рөлі әртүрлі, жағымды да, жағымсыз да. БАҚ-тың жағымсыз жағына мыналар жатады: біріншіден, қазақстандық БАҚ-тың қызметінде жастардың бойында құндылық бағдарларының дәстүрлі рухани-адамгершілік жүйелерін қалыптастыру процесі әлсіз көрініс тапқан; екіншіден, БАҚ арқылы қазақстандық жастар ресейлік және батыстық өмір салтының, бұқаралық мәдениет пен тұтыну стандарттарының құндылықтарын көбірек қабылдайды.

Осы уақытқа дейін Қазақстанда Ресейден тәуелсіз медиа, тілдік, мемлекеттің этномәдени саясаты қалыптасқан жоқ, бұл: біріншіден, Қазақстанның орыс тілді тұрғындарының қазақ тілін үйренуін елемейтін және орыс және басқа этностардың қазақстандық қоғамдастыққа әлсіз интеграциясына; екіншіден, БАҚ-тағы идеологияның рөліне оңайлатылған көзқарастың болмауына алып келеді. Нәтижесінде құндылықтар жүйесінде батыстық құндылықтар жеңіске жетеді, оның ішінде дерексіз ақпарат бостандығы емес, американдық және еуропалық ұлттық критерийлер мен құндылықтарға сәйкес бостандық.

Жастар қауымдастығында өзін-өзі бағалауда, мінез-құлықта, жастардың құндылық бағдарларында көрінетін және жалпы әлеуметтік апатияда, адамгершілік құндылықтар дағдарысында, адал еңбек беделінің төмендеуінде, гедонистік және тұтынушылық көңіл-күйдің өсуінде көрінетін айтарлықтай трансформациялық процестер жүреді. Жас қазақстандықтардың өсіп келе жатқан сұраныстары мен оларды қанағаттандыру мүмкіндіктері арасындағы алшақтық артып келеді. Бұл көбінесе мәдениет саласының коммерциялануы мен батыстануына байланысты. Бұқаралық ақпарат құралдары мәдениет нысандарын, адамгершілік үлгілерін, тұтынушылық қоғамның өмір салтын танымал етеді. Сонымен қатар, жеке тұлғаның әлеуметтік-жауапты мінез-құлқының нәтижесі ретінде, ең алдымен бос уақыт саласында субъективтілікті өзектендіруге нақты мүмкіндіктер туғызатын бірқатар объективті және субъективті факторлар бар. Жастардың бос уақытын таңдауда жасына, білім деңгейіне, әлеуметтік-экономикалық мәртебесіне, тұрғылықты жеріне тікелей тәуелділік байқалады.

Әрбір жаңа ұрпақ қоғамдық өмірге еніп, қоғамның жеткен даму деңгейі мен қалыптасқан өмір салтын мұра етеді. Әлеуметтік кеңістік пен уақытты қалыптастыратын материалдық және рухани процестер жастар үшін әлеуметтендіруші мәнге ие, онда белгілі бір әлеуметтік сипаттамаларға ие бола отырып, ол қоғамға интеграцияланады.

Осылайша, жастардың идеялары мен идеалдарының ерекшелігі бұл әлеуметтік топты зерттеу үшін ең тартымды объектіге айналдырады.

Қорытындылай келе, қазіргі қазақстандық жастардың құндылық бағдарларында өте қарама-қайшы көріністерді бөліп көрсетуге болады. Дәстүрлі құндылықтардың болуынан экстремалды индивидуализмнің көрінісіне дейін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. <https://www.zakon.kz/politika/6411430-tokaev-obratilsya-k-molodezhi.html>
2. <https://kapital.kz/gosudarstvo/120719/naseleniye-kazakhstan-priblizhayet-sya-k-20-mln-chelovek.html>

Рымжан Ғ. Ж., МН 23-1К тобының студенті
Ғылыми жетекшісі – п.ғ.д., профессор Минжанов Н. А.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан Республикасы

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ НЕГІЗГІ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ: ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ПРАКТИКА

Аннотация: Қазақстан Республикасының экономикалық, саяси, культуралық және әлеуметтік жағдайлары туралы теорияларды және осы теорияларды практикалық өзекті мәнінде қалыптастыру үшін жаңа зерттеулер мен деректерді қажет етеді. Анықтама арқылы біз осы темада орналасу мүмкіндіктерін, басшыларды, бағдарламаларды және басқа маңызды аспектілерді анықтау мақсаттарымызды белгілейміз.

Негізгі сөздер: құндылықтар, саясат, Қазақстан

Көптеген ғасырлар бойы Қазақстанда ұлтаралық келісім, толеранттылық, ел тұрғындарының ашықтығы мен ізгі мінез-құлқы, үлкенді сыйлау, әдептілік пен сыпайылық дәстүрлері, қонақжайлылық, өзара көмек сияқты өзіндік құндылықтары дамып, ол бірте-бірте қалыптасып келеді. Ұлттық мінез. Қазіргі таңда Қазақстан – түрлі этнос өкілдері арасында бейбітшілік пен келісім сақталған бірегей мемлекет. Оның үстіне ұлтаралық татулық пен келісімнің қазақстандық моделі басқа елдердегі аналогтармен салыстырғанда жақсы. Қазақстандағы ұлтаралық тұрақтылық пен келісімнің негізі негізінен бірнеше факторларға негізделген.

Қазақстанда бейбітшілік пен келісімді сақтауда ел басшылығының саясаты жетекші рөлге ие. Тәуелсіздігіміздің алғашқы күнінен бастап мемлекетімізде тұратын түрлі мәдениеттер мен этностардың өкілдеріне толерантты көзқарасты қалыптастыру мақсатында мақсатты және дәйекті саясат жүргізіліп келеді.

Менің ойымша, жаңа құндылықтар жүйесі үш ұстанымға құрылуы керек, оның негізгісі – әрбір азаматтың ар-намысы мен қадір-қасиетін құрметтеу. Сонымен қатар, бұл құрмет ешбір жағдайда адамның әлеуметтік жағдайына, регалиясына, табыс деңгейіне, лауазымына, шығу тегіне және т.б. байланысты болмауы керек. Бақуаттырақ, беделділерге бас иіп, өзімізге талай қиындықты жасап қойдық.

Екінші принцип – эмпатия, ол әлеуметтік пирамиданың барлық деңгейінде тәрбиеленуі керек. Өйткені ол экономикада қалыптасады.

Үшінші принцип – әлеуметтік әділеттілік. Ол қазірдің өзінде балабақшалар мен бастауыш сыныптарда гуманистік педагогиканы енгізу қажет деп есептейді. Сонымен қатар менеджментте, құқықтануда, әлеуметтік саясатта, әрбір азаматтың, соның ішінде балалардың, әйелдердің, мүгедектердің құқықтарын нығайту мен қорғауда заманауи психология мен адамға бағытталған көзқарастарды дамыту. Сонымен қатар, бұл әлеуметтік авторитаризммен күрес (авторитаризм тек саяси ғана емес), билік пен үстемдік культіне, патернализмге және т.б.

«Жаңа Қазақстан» құрылысының тағы бір іргелі құндылығы – экологиялық тазалық. Ол билік пирамидасының ең төбесінен қарапайым халыққа дейін бүкіл қоғамға енуі керек. Елдің экономикалық даму стратегиясын айтпағанда, айналаның бәрі – қалалар, ауылдар, көліктер, күнделікті тұрмыс пен әдеттер экологиялық таза болуы керек.

Қазіргі қазақстандық жастар өздерінің тарихи тамыры тереңде жатқан этникалық құндылықтарын сақтайды және оларға үлкен мән береді. Негізгі құндылықтардың бірі – аға ұрпаққа, салт-дәстүрге құрмет. Қазақстан жастары ата-бабаларының ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан даналығы мен тәжірибесін құрметтеп, бағалауды үйренеді.

Тағы бір маңызды этникалық құндылық – отбасы бірлігі. Қазақстандықтардың өмірінде отбасы орасан зор рөл атқарады, ал жастар осы дәстүрді сақтауға және нығайтуға ұмтылады. Үлкенді сыйлау, ата-ана мен жақындарына қамқорлық көрсету, бір-біріне қолдау көрсету – осының бәрі жастардың этникалық құндылықтарының ажырамас бөлігі.

Сонымен қатар, қазақстандық жастар ұлттық салт-дәстүрін, мәдениетін, тілін мақтан тұтады. Олар өз халқының салт-дәстүрін сақтауға және жалғастыруға, қазақ тілін үйренуге, ұлттық музыканы, би мен қолөнерді үйренуге ұмтылады. Осылайша, қазіргі қазақстандық жастар өздерінің этникалық құндылықтарын белсенді түрде сақтайды және дамытады, бұл оларға өз халқының тарихы мен мәдениетімен байланысты болып қалуға көмектеседі. Бұл құндылықтар өскелең ұрпақтың жеке тұлғасын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады және олардың өмірлік жолын таңдауда ұлттық бірегейлікті дамытуға ықпал етеді.

Уақытқа қарамастан, жастар мемлекеттің өркендеуінің басты резерві болып қала береді және олардың қандай құндылықтары бар, еліміздің болашақ тағдыры соған байланысты болады.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Кемелұлы өз мақаласында: «Бізді әрқашан күтқарған басты күш – ел бірлігі. Бүгінгі біздің міндетіміз – қазақ халқын біріктіретін ортақ құндылықтарды барынша кеңінен насихаттау. Бүкіл қоғамның құндылықтары неғұрлым көп болса, соғұрлым біздің бірлігіміз нығая түседі. Қазақстан халқы Ассамблеясы Тәуелсіздігінің 30 жылдығында қоғамдық келісім мен жалпыұлттық бірлікті, Тәуелсіздік құндылықтары мен қазақстандық патриотизмді одан әрі нығайту бойынша ауқымды жұмыстарды жалғастыру қажет», - деп қорытындылады Шерзод Пулатов.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Кравченко А. Культурология: Учебник для Университеты. 3-е изд. – Москва: Академический проект, 2001.
2. Лебедева М.М. Мировая политика и международные отношения на рубеже тысячелетий, 2000 г. и Н.А. Баранов. Политические отношения и политический процесс в современной России: Курс лекций. 2011.
3. Абдирайымова Г. С. Ценностные ориентации молодежи // Мысль. 2005

Әмірәлі А.Қ., ГМУ-23-1к тобының студенті

Ғылыми жетекшісі – маг., аға оқушы Алдабаева Г.Т.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

БІЛІМДІ ЖАСТАР – ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ НЕГІЗГІ ҚҰНДЫЛЫҒЫ

Аңдатпа: Адам – қоғамның ажырамас бөлшегі. Уақыт жылжып, заман ілгерілеген сайын шешілмеген мәселелердің білімді жастарға мұқтаж екені анық байқалады. Мемлекетті қос қанатты құс деп алсақ, біз мемлекеттің толық бір қанатын құраймыз. Құстың бір қанаты болашаққа жарамсыз, жаралы болса, құс қанша өмір жүрсе де, тірі өлікке айналмай ма? Бұл мақалада неге жастардың білімді болуы ауқымды құндылықпен ұштасатыны қамтылған.

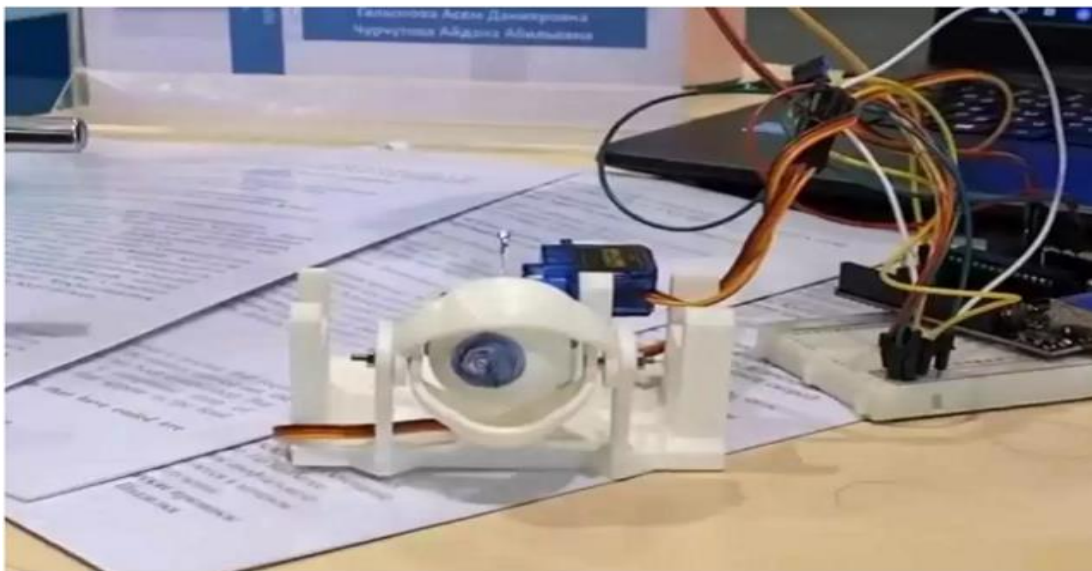
Кілтті сөздер: сауатты ұрпақ, болашақ, құндылықтар, проблема, ғылым, жетістік, заман ағымы, жалынды жастар

Қазіргі Қазақстанның басты құндылықтарын анықтауда адамдардың ойы тоғыспай, сан-саққа жүгірері шүбәсіз. Алдымен, құндылық дегеніміз не? Құндылық – белгілі бір дәрежеде мәні мен маңызы бар дүние. Бізді қоршаған әлем оған әсте мұқтаж. Сол себепті ол бірауыздан жоғары бағаланады. Осынау алпауыт ұғым үшін «Білімді жастар – қазіргі Қазақстанның негізгі құндылығы» деген тезис тым ескі көрінуі мүмкін-ді. Алайда еліміздегі саяси және әлеуметтік жағдайлар осының ақиқаттығын дәлелдеу үстінде...

Қарапайым адам жаңа Қазақстанның мызғымас құндылықтарына дін мен ділді, әдебиеті мен мәдениетін, соғыссыз тыныш өмірін, салт-дәстүрін, цифрлық сауаттылығын, адами қасиеттерін тізбектеп жатқызуы ықтимал. Былайша айтқанда, ондай құндылықтар көп әрі

шексіз. Ал солардың барлығының тізгінін ұстап, осы құндылықтарға ие қасиеттердің барлығын бойға жинаған – білімді ұрпақ. Ұрпағымыз білімді болмаса, елдің елдігін танытатын байырғы құндылықтарымыз шаң басып қалуы ғажап емес. Көрнекті тұлға, ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынұлы: "Жастардың оқу-тәрбие жұмысы түзелмей, жұрт ісі түзелмейді" деп бекер айтты деу ағаттық. Сауатты ұрпақ – барша құндылықтың жүзеге асуын қамтамасыз ететін әмбебеп құрал болып табылса керек. Қазақстанның жарқын болашағының кірпішін қалайтын жастар болмаса, қоғамда деградация орын алады емес пе? Таңдаған тақырыптың өзектілігі де осында.

Статистикаға сүйенер болсақ, Қазақстан Республикасында жиырма миллион тұрғын бар. Оның тең жартысын жастар құрайды, яғни 30 жасқа дейінгілер. Бұл көрсеткіш күннен-күнге өсіп те келеді. Сәйкесінше, бұл жастар тобының өмірлік көзқарасы, мәселелерді шешу жолы қазіргі толқын адамдарына қарағанда әлдеқайда өзгеше болып келеді. Сыни ойлау қабілеті, жаңашылдық пен батылдық айқын көрініс тапқан. Алысқа бармай-ақ, біздің сүйікті «Қазтұтынуодағы Қарағанды университетінде» студенттер жыл сайын сан түрлі ғылыми жобалар ойлап тауып, оны бүкіл ел аумағын қамтып іске асырады. Сол салада жұмыс істейтін студенттердің ғылыми жұмыстары ұйымына 200-ге жуық студент қатысушы болып табылады. Аталмыш жетістік – қазіргі жастардың ғылыми қызығушылығы алдыңғы толқыннан қалыспайтындығын, уақыт өте жаңарып, елге, қоғамға пайдалы, кемел келешектің кепілі болатын дүниелердің белең алып келе жатқандығын көрсетеді. Осындай университет қабырғасында басталатын еңбектер ертеңгі күні күллі адамзатқа пайдалы құрал болып қалуы әбден мүмкін. Мәселен, Шығыс Қазақстан облысында Мустафина Дарья мен Сайранова Амира медицина саласына үлкен өзгерістер келуіне септігін тигізді. Туа біткен көз ауруымен ауыратын адамдарға 3D принтерімен құйылған көз протезін жасап шығарған. Бұл, әрине, жеңіл жұмыс емес. Себебі олар оны ойлап табу үшін медицина саласын, адам көзінің түйір-түйірін зерттеп, зерделеп, құрылысына көз жүгірткен.



1-сурет. Екі жас ғалымның өнертабысы

Аталмыш топ өкілдерінің ұлттың байлығы екенін ескере отырып, осы күнге дейін жастарға арналған, бағытталған көптеген жобалар, бағдарламалар ойлап табылды. Мысалы, Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев бастауымен «Рухани жаңғыру», «Дипломмен ауылға», «Болашақ», «Қазақстан-2030», «Қазақстан-2050», «Жастар жылы» секілді жоспарлы стратегиялар біздің алдымызға сансыз мүмкіндік ашып берері сөзсіз. Бұл ойша жобалауларды іске асырып, берілген мүмкіндікті тиімді пайдаланып жүрген ойы өрелі ұрпағымыз жетерлік. Неге десеңіз, қазіргі күні елімізде 222 волонтерлік ұйым, 547 жастар

ұйымы бар, жыл сайын 100 000-ға жуық студент шет елдерде тегін оқуға мүмкіндік алады. Түптеп келгенде, біздің ешбір еңбегіміз елеусіз қалмайды. «Экономикалық теория» ғылымында классиктер А.Смит пен Д. Рикардо қосымша құн материалдық өндіріс салаларында жасалады деп тұжырымдады. Яғни, адамның барлық еңбегі түгел бағаланады және жұмсаған еңбектің арқасында пайда таба алады. Дәл сол себептен барлық жас ұрпақтың қандай да бір әрекеті, ұлт үшін жанұшарлығы, тіпті қарапайым мектепте күнделікті білім алуы – мемлекет үшін бағасы жоғары құндылық екенін айта аламыз.

Иә, жаңа ғасыр проблемалары жаңа ойлауды, жаңа шешімдерді талап етеді. Экология, автоматтандыру, табиғи апаттар, экономикалық тиімділікке қол жеткізу – барлығы да бүгінгі күннің жастарының арқасынан айырылмас жүк деуге келеді. «Білекке сенген заманда ешкімге есе бермедік, Білімге сенер заманда қапы қалып жүрмелік» деп Абылай атамыз айтып кеткендей, әрбір жас ұрпақ өз мойнындағы парызын саналы түрде сезінуі қажет. Жастары надан, сауатсыз қауымды дұшпандарымыз да оңай езгіге салады. Ал керісінше, рухты, болашақ үшін білім алған жалынды жастары бар ел ешқашан өшпейді, өлмейді, ешқашан әлем елінен терезесі тең болмай қалудан сескенбейді. Бүгінде жаһанның дамыған елдеріне сұқтана отырып, Қазақстанның келешегінің кемел боларына күмәнданатынымыз жалған емес. Дегенмен белгілі жазушымыз Мұхтар Әуезовтің мына бір сөзін еске түсірелік: «Халық пен халықты, адам мен адамды теңестіретін нәрсе – білім». Яғни, білімі жоқ ұрпақ – қаңыраған үй секілді. Қазақстанның барша құндылығын арқалайтын жастардың қаңыраған үй секілді болуын кім қалайды?

Ақтарылған дүниелердің баршасын түйіндей келе, жастардың білімді болып-болмауы – елдің ертеңін алаңдататын теңдессіз қару дер едім. Ол қару оғын дөп тигізсе ғана Қазақстан жалауы мәңгі желбіремек. Сондықтан бұл ұрпақты жан-жақты етіп қалыптастырып, тәрбиелі білім беріп, әрқайсысының бетін қақпай, белін буып, жұртымызға олардың қандай маңызды екенін ұғындырсақ, біздің «Мемлекет» атты қамалымызды ешкім ала алмас еді!

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Қазақстан жастары: құндылықтарын, сенімін, мақсатын бағалау» Дина Шариповаб Серік Бейменбетов, 2021. 11-бет
2. «Экономикалық теория» А.Н.Доғалов, Н.С.Досмағанбетов. Алматы, 2014. 158-бет
3. Abortion statistics in Kazakhstan remains alarming. KazInform, 10.09.2009, https://www.inform.kz/en/abortion-statistics-in-kazakhstan-remainsalarming_a2196774

Бауыржанова Т.Т., Мн-11к тобының студенті,
Ғылыми жетекшісі - оқытушы Тусупова Н.Б.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Экономика бизнес және құқық колледжі
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

АСА ЕРЕКШЕ ТҰЛҒА, АЛАШТЫҢ АРДАҚТЫ ҰЛЫ - ӘЛИХАН БӨКЕЙХАНОВ

- Әлихан Бөкейханов кім? Егер Латын Америкасы үшін Симон Боливар қандай болса, Әлихан Бөкейханов қазақ үшін сондай тұлға. Егер Ататүрік қандай болса, Әлихан қазақ үшін сондай. Егер Махатма Ганди Үндістан үшін қандай болса, Әлихан қазақ үшін сондай тұлға.

Мәмбет Қойгелдиев, тарихшы ғалым

Тарихтың ойлы-қырлы беттерінде халық жүрегінде сақталып, жадында жатталып қалатын есімдер болады. Ал менің осы жұмысты жазуыма және рухани сана-сезімімнің қалыптасуына айрықша әсер еткен тұлға - Бөкейхан Әлихан Нұрмұхамедұлы, көрнекті қоғам және мемлекет қайраткері, ұлт – азаттық және алаш қозғалысының жетекшісі,

Алашорда автономиялы үкіметінің төрағасы, публицист, ғалым, аудармашы. Әлихан орта жүз ханы Бөкейдің ұрпағы. Ата тегі: Бөкей – Батыр – Мырзатай – Нұрмұхамед – Әлихан. Әлихан Бөкейхан – қазақтың басын біріктіріп, ерікті ел болуын көксеріп, сол мақсатқа жету жолына өз бойындағы бар қасиетін: ақыл-ойын, өнер-білімін, жігер-қайратын, бар саналы өмірін арнаған адам. Егер ол өзінің бас пайдасын ғана ойлап, патша заманында мансапқор болып, шен-шекпенге қызығып, ұлық болғысы келсе, өзі ақсүйек, хан әулетінен, әрі оқымысты Әлихан Бөкейханға ол жол оңай еді. Бірақ Әлихан қара басының қамын ойлаған жоқ, туған халқының қамын ойлап, белін бекем байлап, ел үшін еңбек ету жолына түсті. Әлихан – қазақ тарихында демократиялы баламалы түрде сайланған Алаш Орда – Ұлт кеңесінің тұңғыш төрағасы» [1, 28 б].

Әлихан Ресей жандармерия басқармасының назарына алғаш рет студенттік жасында – ақ ілігіп, «саяси сенімсіздердің қара тізіміне алынады». 1896 – 1903ж. аралығында Щербина экспедициясы жұмысына қатысты. Оның ойы бойынша, экспедиция жұмысына қатысу сол тарихи кезеңде қазақ халқы үшін ең зәру мәселеге айналған – жер қатынастарын тереңінен түсініп, белгілі бір тұжырымдарға келуге жағдай жасауы тиіс еді. 1906ж. маусымда өткен қазақ сайлаушыларының сиезінде Бөкейханов «Халық бостандығы» партиясының бағдарламасын қуаттап сөз сөйлейді. Ол I Мемлекеттік думаға Семей облысының қазақтары атынан депутат болып сайланды. Бірақ, ол I Мемлекеттік Дума жұмысына қатыса алмады. Өйткені Бөкейханов Дума өз жұмысын бастаған кезде Дала генерал – губернаторының негізсіз жарлығымен, соттың тергеуінсіз, үш ай Павлодар абақтысына отырады. Ал абақтыдан шығып Санкт – Петербургке жеткенде, Дума патшаның үкімімен таралып, оның біраз мүшелері наразылық актісін қабылдау үшін Финляндияның Выборг қаласына жүріп кеткен еді. Әлихан да солардың артынан аттанып, Выборг үндеуіне қол қойды. Сол үшін жазаға тартылып, Санкт – Петербург сот палатасының төтенше мәжілісінің шешімімен үш айға Семей түрмесіне жабылады. Бөкейханов ескі патшалық биліктің орнына келген уақытша үкімет жағдайында облыс басшысы дәрежесіне көтерілген алғашқы қазақ болады. 1917ж. шілдеде бірінші жалпықазақ сиезі өткізілді, сондай – ақ, «Алаш» партиясы құрылды. Бөкейханов 1917 ж. күзі мен қысында мемлекеттік бостандыққа жетудің түрлі жолдарын қарастырды. Г.Н. Потанин бастаған Сіюір автономияшыларымен қатынас жасап, Сібір автономиясы құрыла қалған күнде Қазақстанның оның құрамына енуін жақтады. Бірақ бүкіл империя көлемінде жағдайдың күн өткен сайын шиеленісе түсуіне байланысты, бұл пікірдің іске асуы екі талай еді. Міне, осындай жағдайда Бөкейханов пен Ахмет Байтұрсынұлы бастаған бір топ қайраткерлердің ұйымдастыруы бойынша 1917ж. 5-13 желтоқсанда орынбор қаласында қазақ мемлекеттігі туралы мәселе қараған жалпықазақ сиезі болып өтті. Сиездің күн тәртібінде тұрған ең негізгі мәселе – кеңестік билікке қатынас жөнінде баяндаманы Бөкейханов жасады. Сиез қазақ облыстарын бүліншіліктен сақтау мақсатында 81 адамнан тұратын, уақытша «Ұлт Кеңесін» құрып, оның аты «Алашорда» болсын деген шешім қабылдады. Алаш партиясы Құрылтай жиналысына тікелей немесе жанама түрде өлкедегі басқа бірде – бір саяси ұйым ұсына алмаған көлемдегі кандидаттар санын ұсынғанын ерекше атап өту керек. Алаш көсемдері өлкеде ұлтаралық алауыздық тудырмауға тырысты. Автономия бостандығын жақтаушы қазақтар өз жағына басқа халықтардың өкілдерін де тартуға ұмтылды. Бірінші кезекте олар қоныс аударып келгендердің арасынан жергілікті халыққа дұрыс ниетпен қарағандарға сенім артты. Сонымен бірге олар алып Ресей империясының он бір қазақ – орыс әскерінің бесеуі қазақ жерінде тұрғанын да есепке алды. Сол себепті ақ қазақтардың басшылығымен келіссөз жүргізуге тура келді. [2]

25 орыннан тұрған бұл үкіметтің төрағасы болып көпшілік дауысымен Бөкейханов сайланды. Большевиктер партиясы ұсынған бағдарламаны қазақ қоғамын үлкен апатқа ұрындыруы мүмкін эксперимент есебінде бағалап, ал қазақ коммунистерін орталық биліктің қолшоқпары ретінде айыптады. 1918-1919 ж. аралығында Алаш қозғалысына қатысқандарға жарияланған кешірімнен кейінгі уақытта да Бөкейханов өз принципіне сенімді түрде қалды. Кеңес билігі тұсында ол туған елі үшін белсенді қызметтен бас тартқан

емес. Бөкейханов ешуақытта ұлттық идеядан табан аударып, кеткен емес. Бір ғана мысал келтірейін. 1932-нші жылы екінші толқын Алаш зиялыларының үстінен сот болған. Сол тұста сот Алматыдағы Голощекинге телеграмма салады: «Біз мыналарды «Бутыркада» ұстап отырмыз. Бұларға қоятын айып жоқ. Қайтарамыз», дегенде Голощекин: «Ешуақытта қайтаруға болмайды. Егер сендер Алаштықтарды «Бутыркадан» босатып жіберсеңдер, қазақтың алдында қарабет боламыз», дейді. Сөйтіп, оларды соттап, Воронежге бес жылға жер аударған. Сонда «Бутырка» түрмесінен машинаға салып, темір жол вокзалына алып келеді. Осы тұсты Жұмахан Күдерин былайшы еске алады: «Вокзалдан түссек, бізді Бөкейханов күтіп тұр екен. Бәріміз қоршап тұра қалдық. Сол кезде Бөкейханов: «Жігіттер, уақыт аз. Қазір сендерді пойызға салып алып кетеді. Тез әңгімелесіп алайық. Мен сендермен кездесуге әдейілеп ресми рұқсат алып келдім», деді. Біз әңгімелесе бастаған уақытта Сұлтанбек Қожанов пен Есқараев екеуі келді. Әлекең: «Екі топқа бөлінейік. Айтарларыңды айтып қалыңдар», деді. Содан Қожановқа бір топ кетті. Сонда Әлекең: «Жігіттер, сендер не үшін сотталып бара жатқандарыңды білесіңдер. Сендерді соттап отырған жүйені де білесіңдер. Ешкімнің алдында кінәларың жоқ! Сендер ел үшін сотталып бара жатқан азаматсыңдар! Мұңаймаңдар! Бастарыңды төмен түсірмеңдер! Алда жақсылық болады», деп шығарып салды. Біз Воронежға барғанша көңіліміз өсіп, күліп-ойнап бардық», деп жазады. [2]

1927 жылы қазақ даласында қарулы көтеріліс даярлау әрекетіне қатысты деп айып тағып, РСФСР Қылмыстық Кодексінің 58-бабының 2,4 және 11-тармақтары бойынша ату жазасына кесілуі тегін емес еді. Алайда, ОГПУ «үштігі» қазақ ұлты зиялыларының көсемі Ә.Бөкейхановтай үлкен тұлғаны құртып жіберуге қорықты. Оған берілген өлім жазасы абақтыда өтеуіне ауыстырылды. Ақыры ол ОГПУ органдарына ұлт зиялыларының наразылық білдіруіне байланысты түрмеден босатылды. Бар жазығы қайтсем Алашымды жеткізем, оздырам деген ойдан басқаны малданбаған Әлихан Нұрмұхамедұлы Бөкейхан 1937 жылдың 27 қыркүйегінде туған жерінен алыс Мәскеуде өлім жазасына кесіліп, сүйегі туған жерінен бұйырмады. «Алаш» идеясын алға тартқан Әлихан: қазақ ұлтшылдығы - ол өз ұлтын, тілін, мәдениетін, салт-дәстүрін, ата-баба жерін, отанды сүю, қорғау және қамқор болу деп насихаттады. Ол соңғы демі біткенше туған қазақ халқының ата-баба жеріне деген, ұлттық мемлекет құрып, өзін-өзі басқаруға деген қасиетті құқын табанды түрде қорғап, сол үшін күресіп өтті [3].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Е.Тілешов, Д.Қамзабекұлы «Алаш қозғалысы». Энциклопедиялық анықтамалық, Алматы: Сардар, 2014, 528 бет.
2. Қабылдинов З., Саидыбаева А., Лебаев Ф., Қазақстан тарихы. Алматы 2020, 126б.
3. Сардар Ж. «ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ» Бес томдық. 4-том. – Алматы: «Атамұра», 2010,752 бет, сурет.
4. [<http://www.inform.kz/kaz/article/2842432>].

Ажкенова Д.Р., студентка группы ПиМО-23-2

Научный руководитель – ст. преподаватель Смагулов С.Г

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан

ЗОЛОТАЯ ОРДА – КОЛЫБЕЛЬ КАЗАХСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ

В построении «нового Казахстана», являющегося одной из главных задач современного независимого Казахстана, особое внимание уделяется историческим корням национального бытия. Национально-политической формой страны была выбрана Золотая Орда, этому историческому периоду было уделено большое внимание, что наглядно

продемонстрировало особое значение Золотой Орды в истории Казахстана. Золотая Орда не только считается важным периодом в казахской истории, но и является прародительницей современного Казахстана и колыбелью казахской государственности.

Президент страны Токаев К. К. в своем выступлении на Национальном Курултае в городе Атырау 15 марта 2023 года сказал: «Казахстан является прямым преемником кочевой цивилизации Великой степи. Признанной вершиной государственного строительства, на огромных просторах центральной Евразии, всегда выступал улус Джучи всемирно известный как «Золотая Орда». Геополитическое наследие этой средневековой державы послужила благодатной почвой для возникновения целого ряда евразийских государств включая казахское ханство. Сплав различных этносов и религий создал на этом пространстве уникальную модель межкультурного симбиоза и государственного строительства.»

Первый президент страны Н. Назарбаев в 2014 году заявил о преемственности между Золотой Ордой и Казахским ханством в своем интервью «Ұлытау төріндегі сөз», а в 2015-м в ходе выступления во время официальных торжеств в честь 550-летия Казахского ханства заявил, что Казахское ханство является законным наследником Золотой Орды [1].

Принимая во внимание важность особого периода в казахской истории и рассматривая его как символ единства казахской нации, независимый Казахстан стремится уделять пристальное внимание своим историческим корням. При этом особое внимание уделяется тому, что Казахстан является прямым историческим преемником средневековой державы, то есть Золотой Орды, и она рассматривается как переходный исторический период казахского народа. Период Золотой Орды является золотым веком и периодом могущества в казахской истории, а также определяет организационные основы будущей казахской государственности. Этот исторический период играет важную роль в пробуждении национального самосознания и укреплении политического единства казахской нации.

Ленинская национальная политика ушла в прошлое после распада СССР в 1991 году, власть перешла к государствам, которые получили независимость. С распадом СССР в 1991 году союзные республики, обретая независимость, выбрали собственный путь развития и приступили к пересмотру своей конституции, языка, культуры. Многие западные страны называли бывшие советские государства постсоветскими.

Профессор Марлен Ларуэль из Института европейских, российских и евразийских исследований Университета Джорджа Вашингтона в своей статье на вопрос, когда же Казахстан избавится от этого названия, заявил: «Казахстан делает уверенные шаги к переходу от постсоветской старой эпохи к новой, начался процесс смены названия «Казахстанский» на «Казах».

Это явный признак того, что независимый Казахстан реализовывает политику построения нации и начинает свою работу как свободная страна. Это существенно влияет на установление единства государства и укрепление единой целостной структуры в обществе. Формирование национальной идентичности играет определенную роль в поддержании спокойствия и стабильности внутри страны, влияет на формирование общего национального самосознания в Казахстане

Для нас, безусловно, преемником Золотой Орды является Казахстан. В 2013 году казахстанский политолог Козырев Т. особо отметил роль средневекового периода нашей истории в укреплении целостности государства в Казахстане. Козырев высказал свое мнение о признании Казахстана наследником Золотой Орды. Идея политолога отражает особый интерес народа к истории и его стремление узаконить национальное единство через общенациональное согласие. Касым-Жомарт Токаев отметил, что празднование 750-летия Золотой Орды в 2019 году на государственном уровне свидетельствует о восприятии Казахстаном себя как наследника средневековой державы

Медиевист Сабитов Ж., внимательно изучавший период Золотой Орды, отметил, что современным казахским историкам не следует следовать устаревшим традициям и начать воспринимать Золотую Орду как государство, напрямую связанное со средневековой

историей Казахстана. Происхождение казахских ханов связано с Золотой Ордой, основателями Казахского ханства являются Жанибек и Керей, а все правители, вплоть до Кенесары, принадлежат к ветви Урус-хана династии Чингизхана. Отечественные исследователи связывают происхождение Урус-хана, правителя Золотой Орды XIV века, с Алаша ханом легендарным правителем казахов, но это рассуждение требует более детального изучения. Этногенез казахского народа связан со временем существования государства Золотая Орда. Как известно, этногенез казахов произошел в основном в установленных хронологических рамках, и при распаде Золотой Орды не было современного названия «казах», образовавшегося в результате ряда этнополитических процессов. В это время Дешт-и-Кыпчак был представлен как единое государство, в которое вошли современные ногайские, каракалпакские, казахские этносы. Эти национальные группы также подтверждают свою принадлежность к наследию Золотой Орды. Например, Шокан Уалиханов говорил, что в своей легенде киргизы (казахи) считают себя потомками татаров Золотой Орды.

Таким образом, генеалогия казахских ханов берет свое начало в Золотой Орде, а также в казахской степи сохранились памятники Золотой Орды, средневековые города.

В Казахстане имеется значительное количество эпиграфических памятников, являющихся своеобразным хранилищем исторического наследия Центральной Азии. Особое внимание следует уделить мавзолею Джучи хана в области Ұлытау, символически расположенному в географическом центре Казахстана. Это место имеет особое значение. Кроме того, на территории Западного Казахстана сохранился город Сарайшык – одна из столиц Золотой Орды, где похоронены известные правители Золотой Орды и казахские ханы Жанибек и Касым. Таким образом, эти регионы имеют особое историческое значение, особую роль играют в формировании и сохранении национальной идентичности Казахстана.

Рационально используя историческое наследие Золотой Орды, Казахстан наглядно демонстрирует свое владение древними территориями. Данная стратегия направлена на укрепление и закрепление правового статуса земель, традиционно принадлежащих к казахской этнической группе. Золотая Орда, являясь частью истории этого региона, служит основой для легализации и соблюдения территориальных требований Казахстана. Такие мероприятия позволяют стране прославлять ее историю и культурное наследие на этих территориях, а также могут служить основой для различных инициатив, включая сохранение и развитие памятников. Это также может быть важным элементом национального строительства, где история и культурные корни играют решающую роль в формировании национальной идентичности.

Для современного Казахстана период «золотого века» является важным. Главная особенность - вдохновлять нацию через историю своих героев. Золотая Орда тесно связана с казахской историей и даже называется золотым веком казахской истории.

В истории Казахстана особую роль играют легенды о национальных героях, вдохновляющих нацию. Этот подход к истории основан на традициях и культуре народа. Герои становятся символом национальной идентичности и величия, а их достижения становятся частью общего наследия. Золотая Орда, тесно связанная с казахской историей, выделяется как «золотой век» нашего народа. Этот период считается периодом значительного культурного и политического влияния, процветавшего под властью великих ханов Казахстана. Событие, связанное с 750-летием образования ханства Золотой Орды, стало поводом для национального праздника и празднования значимости этого периода в истории страны.

Золотая Орда сыграла важную роль в формировании национального самосознания и культурного наследия этой страны как важный период исторического развития Казахстана. Его влияние на формирование культурного, политического и социального ландшафта региона неоспоримо и по сей день. Золотая Орда стала мощным фактором, способствовавшим формированию общих ценностей и традиций, объединив под одним знаменем многие этносы и улусы. Сегодня Золотая Орда остается важным элементом

национальной идентичности, вдохновляя казахский народ на изучение своих исторических корней и сохранение своего культурного наследия. Его наследие является напоминанием о важности сообщества и толерантности в построении сильной и процветающей нации. Таким образом, понимание и признание роли Золотой Орды в становлении Казахстана государством является ключевым аспектом формирования современной идентичности страны, а также важным элементом культурного наследия, которое должно быть сохранено и передано будущему поколению.

Список использованной литературы:

1. 750-летие Золотой Орды в Казахстане: историческая веха Евразии (www.gov.kz)
2. Смит, Энтони Д. Этническое происхождение наций [Текст]: учебник / Э. Смит; [ред. Қ. Е. Көшербаев и др.; перевод: И. Алибаева, А. Оспанбаева, М. Ж. Сеңгірбай]. – Нур-Султан: АО «Национальное бюро переводов», 2020. – 383, с.
3. Козырев Т.А. Независимый Казахстан. Борьба за прошлое. (Актуальные проблемы современной Казахстанской историографии). Астана, 2013.
4. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана — Официальный сайт Президента Республики Казахстан (akorda.kz)
5. Сабитов Ж.М. Золотая Орда — «падчерица» казахстанской историографии // Молодой ученый. 2015. №24.
6. Федоров-Давыдов Г. А. Общественный строй Золотой Орды. М., 1973; он же. Золотоордынские города Поволжья. М., 1994;
7. Егоров В. Л. Историческая география Золотой Орды в XIII–XIV вв. М., 1985;
8. Маргулан А.Х., Архитектурные памятники в долине реки Кара-Кенгир, “Вестник АН КазССР”, 1947, №1

Қаппарова Д. Б., 11 «А» сынып оқушысы
Ғылыми жетекшісі - оқытушы Шошимова Д.Т.
«№14 мектеп-гимназиясы», Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

АДАЛ АДАМ-АДАЛ ЕҢБЕК-АДАЛ ТАБЫС

Адалдық көлеңке сияқты, бұл әрқашан сізбен бірге болатын нәрсе, бірақ кейде ол жасырын болады. Көптеген адамдар өздерінің адалдықтарын жасырын түрде көрсетпейді, бірақ адалдық-бұл жасыруға болмайтын нәрсе. Мен үшін адалдық-бұл біреудің басқа біреудің жанында болуы. Адалдық-бұл көптеген адамдар ұмтылуы керек қасиет; ол көптеген адамдардың сенімі мен құрметіне ие болады. Адал адам ешқашан біреуді сәтсіздікке ұшырата алмайды, өйткені ол сенімді. Адалдық барлық жерде бар және адалдықтың көптеген түрлері бар. Бейтаныс адамдарға деген адалдық-бұл адалдықтың көптеген түрлерінің бірі. Біз бәріміз кем дегенде бір рет бейтаныс адамдарға адалдық таныттық. Адамдар мектепте, жұмыста және т.б. ережелерді сақтаған кезде. Бұл адалдықты көрсетеді. Адалдық тек пайда әкелмейді.

Көптеген адамдар адалдық туралы ойлағанда, олар сіздің өзіңізге адал бола алатыныңызды ұмытады. Менің ойымша, өзіңізге адал болудың ең маңызды бөліктері-өзіңізге адал болу және дұрыс деп санайтын нәрсені жасау. Бұған мысал ретінде, егер құрдастарыңыз сізге темекі шегуге қысым жасаса, сіз бірнеше таңдау жасай аласыз. Сіз темекі шегуді сол адамдар тобының танымалдылығына ие болу және денсаулығыңызды бұзу немесе бас тарту және кеңесшіге есеп беру үшін ғана жасай аласыз. Өзіне адал адам екінші нұсқаны таңдайтыны анық, осылайша ол өзіне адал болып қалады, дұрыс әрекет етеді және құрдастарының қысымына төтеп береді. Соңғысы, бірақ кем дегенде, отбасына деген адалдық. Мен үшін отбасына деген адалдық ең маңыздысы, өйткені отбасы мен үшін өте ерекше. Отбасы-бұл сіз бастайтын және сізді ешқашан тастамайтын нәрсе. Қандай жағдай болмасын, сіздің отбасыңыз әрқашан сіздің қасыңызда болады. Отбасына

адалдықты көрсетудің көптеген әдістерінің бірі-олармен уақыт өткізу. Отбасымен уақыт өткізу барлығын бақытты сезінеді. Менің ойымша, отбасында ең көп адалдық танытатын адамдар-ата-аналар. Ата-аналар балалары үшін ең көп құрбандыққа барады. Не уақытыңды бер, не қалағаныңды алмайсың. Олар өздерінен бұрын басқа біреуді қояды. Ата-аналар-адалдықтың шынайы мысалдары.

Адалдық берік қарым-қатынас орнатуға, әлеуметтік қолдауға және өзара эмоционалды денсаулықты нығайтуға көмектеседі. Адал болу, қолдау көрсету, құрметтеу және ризашылық білдіру адал қарым-қатынастың осы маңызды негізін нығайтады.

Сенім кез-келген қарым-қатынастың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады және адалдық, сенімділік, осалдық, мейірімділік және қайырымдылық қасиеттерімен өзара байланысты. Адалдық маңызды, өйткені ол эмоционалды міндеттемені орнатады және қарым-қатынасты нығайтады, әсіресе өмір қиындай түскенде.

Адалдық-дүние жүзіндегі барлық қоғамдар мен мәдениеттерде жоғары бағаланатын қасиет. Бұл адамға, мекемеге немесе іске деген адалдық пен адалдықтың сапасы және бұл жеке және кәсіби қарым-қатынастарды құру мен сақтаудағы негізгі құндылық болып табылады. Адалдық көбінесе мінез бен адалдықтың белгісі ретінде қарастырылады және бұл сенім мен сенімділіктің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

Жеке қарым-қатынаста адалдық-бұл достық пен серіктестікті біріктіретін желім. Адал дос-бұл қиын-қыстау кезеңдерде сізді қолдайтын және сіздің жетістіктеріңізді сізбен бірге атап өтетін адам. Романтикалық қарым-қатынастағы адалдық серіктесіңізге адал және адал болуды және жақсы және жаман кездерде олардың жанында болуды білдіреді. Отбасылық қарым-қатынаста адалдық-бұл бір-біріңіздің қасыңызда болу және бұл ең маңызды кезде сенуге болатынын көрсету.

Кәсіби әлемде адалдық та жоғары бағаланады. Жұмыс берушілер көп жұмыс істейтін, қолдан келгеннің бәрін жасайтын және компанияның мақсаттары мен құндылықтарына адал болып қалатын адал қызметкерлерді іздейді. Сол сияқты, қызметкерлер қауіпсіз және құрметті жұмыс ортасын, өсу мен даму мүмкіндіктерін, әділ өтемақы мен жеңілдіктерді қамтамасыз ете отырып, оларға адалдығын көрсететін жұмыс берушілерді іздейді.

Адалдық саяси және әлеуметтік қатынастарда да шешуші рөл атқарады. Азаматтар өз үкіметінен қорғаныс, әділеттілік және өз мүдделерін білдіру түрінде адалдықты күтеді. Керісінше, үкіметтер өз азаматтарынан заңға бағынатын мінез-құлық, азаматтық белсенділік және ұлттық құндылықтар мен институттарды қолдау түріндегі адалдықты күтеді.

Алайда, адалдық соқыр және сөзсіз берілгендік емес. Біреуге немесе сол адалдыққа лайық нәрсеге адал болу маңызды. Адалдық өзіне де, өзгеге де зиян тигізбеуі керек. Бұл сондай-ақ жағымсыз мінез-құлық немесе зиянды әрекеттер үшін ақтау болмауы керек.

Адалдық-бұл тек адамдарда ғана емес, сонымен қатар ит, жылқы немесе піл сияқты үй жануарларында да кездесетін асыл қасиет. "Адалдық" сөзі "заңға адалдық" дегенді білдіреді, ол әдетте Мемлекеттің Егемендігі жағдайында қолданылады. Бірақ кең мағынада бұл адамның адамға немесе іске, өз еліне немесе егемендігіне деген адалдығын білдіреді. Адалдық мойынсұнушылықты, жанқиярлықты және жүрекке жанашырлықты қамтиды.

Адалдық-бұл отбасы, елді мекен немесе ел жағдайында қолданылуы мүмкін өте кең термин. Адал адам қожайыны, досы, туысы немесе елі үшін өз өмірін де құрбан етуге дайын. Адал адам адамгершілікке, адал көзқарасқа, тәртіпті мінезге ие. Нағыз адал адамға пара беруге немесе өз жолынан ауытқуға азғыруға болмайды. Ол тас бағанаға ұқсайды, ол арқылы өтуге тырысатын кез келген күшке төтеп бере алатын берік және берік. Ол өмірдің барлық жағдайларында мүлдем сенімді.

Бұл дүниеде белгілі адал тұлғалардың санаулы ғана жағдайлары бар. Сол күндері кейбір патшалар мен императорлардың өз патшалығы үшін соғысып, қожайындарын жаулардың қолынан қайта-қайта, тіпті өз өмірлері үшін де құтқарған белгілі бір адал қолбасшылары болғаны бақытты болды.

Адалдықты әртүрлі түрлерге жіктеуге болады: жеке адалдық, ұйымдастырушылық адалдық және идеологиялық адалдық. Жеке адалдық-бұл адамның басқа адамға деген адалдығы, көбінесе ортақ тәжірибеге немесе эмоционалдық байланыстарға негізделген. Ұйымдастырушылық адалдық, керісінше, белгілі бір мекемеге немесе компанияға деген адалдыққа қатысты, көбінесе ортақ мақсаттарға немесе өзара тиімділікке негізделген. Идеологиялық адалдық-бұл жеке немесе ұйымдық байланыстарына қарамастан, сенімдер немесе принциптер жиынтығына берілгендік. Адалдық батыл сарбаздар мен қызметшілер арасында жиі кездеседі. Сондай-ақ, иттер, жылқылар немесе пілдер сияқты үй жануарларының адалдығынан қожайындарының мүддесі үшін жанын қиған жағдайлары бар.

Адалдық-бұл негізінен батыл және батыл кейіпкерлер арасында кездесетін қасиет. Момын және әлсіз адамдар негізінен адалдық рухында жетіспейді. Адал адамдар өмірде ұлы көшбасшы, ұлы қолбасшы немесе ұлы әкімші бола алады. Опасыз жандарды "барлығы" жек көреді, сенбейді. Ол өз халқына, қоғамына, еліне қарғыс. Ол әшкереленіп, анықталған кезде жауапқа тартылуы керек.

Кейбір жағдайларда адамдар сіздің өміріңізді қамтамасыз ету жүйесі болғаныңызды қалауы немесе күтуі мүмкін және қиын кезде немесе қарым-қатынас шеңберінде бірдеңені жөндеу немесе жөндеу қажет болғанда оларды ешқашан жібермеуі мүмкін. Сіз өзіңізді шын мәнінде әділетсіз түрде пайдаланып жатқандай сезінуіңіз мүмкін, бірақ бұл солай, өйткені адалдық-бұл дұрыс қарым-қатынас болғанша беру керек нәрсе.

Егер олар сізге адал болмаса, онда олар сізден оларға адал болады деп күтпеуі керек, өйткені адалдық кездейсоқ болатын нәрсе емес. Бұл сіздің өміріңіздегі басқа адамға деген қарым-қатынасыңызға, әрекеттеріңізге және мінез-құлқыңызға қатысты байыпты түрде қабылдануы керек. Адамдар адал болса, бұл олардың өздері үшін және айналасындағылар үшін дұрыс нәрсе істеп жатқанын білдіреді. Олар міндеттеме жолын таңдады және адамдар адалдықты таңдағанда, бұл әлемге олардың шын жүректен кім екенін көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақ үні», 2017, қазан айы.
2. Туған тіл альманағы: Қазақ білімпаздарының тұңғыш съезі.
3. Бұхар Жырау ауданының топонимикасы, Қарағанды

Сулейменова Д.Е., студентка группы Ю-22-2

Научный руководитель – Магистр, ст. преподаватель Умбетов Д.М.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан

ТРАДИЦИИ И ОБАЧАИ КАК ОСНОВНЫЕ ЦЕННОСТИ СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСТАНА

В этой статье, мы рассмотрим очень интересную тему как традиции и обычаи как основные ценности современного Казахстана. Казахстан — это страна богатая историей и культурными традициями, которые передаются из поколения в поколение.

Что такое традиции? [2] Традиции – это элементы социального и культурного наследия, которые передаются от поколения к поколению и сохраняются в определенных обществах и социальных группах в течение длительного времени.

Что такое обычаи? [1] Обычаи — правила поведения, которые сложились в обществе в результате многократных повторений. Традиции и обычаи играют очень большую и важную роль в формировании культурного наследия народа. В современном Казахстане эти ценности имеют особое значение, потому что они не только отражают нашу богатую историю страны, но и способствуют укреплению национальной идентичности. Первая основная традиция в казахской культуре, это конечно же гостеприимство. Гости в Казахстане всегда встречаются с добродушием, милосердием и самое важное, желанием

отпустить гостя из дома только с положительными эмоциями. Гости угощаются всегда только вкусными национальными блюдами. Такие как: баурсаки, бешбармак, куырдак и т.д. Эта традиция, имеет глубокие исторические корни и продолжает сохраняться и развиваться в современном обществе, по сей день.

Далее хотелось бы отметить роль национальных праздников и обрядов в современном Казахстане. Такие как Курбан айт, Наурыз и другие. Эти праздники являются одним из поводов собрания семьи, родственников и друзей. А самое главное они сохраняют культурное наследие нашего народа. Обряды. [3] Тұсау кесу (Тусау кесу) - разрезание пут. Проводится этот обряд тогда, когда ребенок начинает ходить. Малышу обвязывают ножки черно-белыми «путами» (чтобы отогнать злых духов) и ставят на белую дорогу (скатерть или полосу белой ткани). Бабушка или дедушка со счастливой судьбой ножом разрезают путы на ножках - чтобы ребенок хорошо ходил, твердо стоял на ногах и уверенно шел по жизни - белая дорожка, по которой потом проводили малыша, символизирует светлый жизненный путь. В конце дорожки клали разные предметы, например, деньги, книгу, домбру и т.д.

По традиции считалось, что какой предмет приглянется ребенку, какой предмет малыш выберет – его будущее будет связано с этой сферой деятельности, например, домбра – искусство, деньги – сфера финансов, книга – наука и т.д. Также невозможно не отметить уважительное и почтительно отношение к старшим. Детей с детства учат и обязывают уважать старшее поколение, в силу их мудрости и знаний. У казахов, принято считать своим долгом – знать всех своих предков до седьмого колена. Свои особенности имеет и воспитание детей у казахов.

Большую роль в воспитании, имели бабушки и дедушки. Как только ребенок начинал говорить, его сразу же учили поговоркам, стихам и песням. У казахов всегда было ценно их красноречие и ум. Хочется отметить, что у казахского народа, наверное, заложено в крови их сплоченность и взаимопомощь. Если вдруг у кого, то случалась беда, то все соседи родственники стремились помочь этому человеку. И в течение всего существования казахов, у них выработалось правило – никогда не оставлять в беде родственников и близких.

Сейчас мы можем наблюдать то, что не все люди придерживаются всем этим традициям и обычаям и даже в какой-то степени негативно относятся к данным правилам поведения и из-за этого многие традиции и обычаи потеряли свою значимость среди народа. Может быть, это все происходит в силу того, что идут изменения в ритме жизни. Женщины стали более “освобожденными” и уже не так посвящают себя семейной жизни, как раньше и стремятся достичь успехов по карьерной лестнице наравне с мужчинами. Обычай, как воровство невесты без ее согласия до сих пор практикуется в некоторых областях Казахстана и вызывает резонанс в обществе. Но на данный момент существует ряд уголовных статей по данному вопросу. [4]

Существует статья 125 УК РК “Похищение человека”. Но, помимо этого, многие люди, наоборот, возрождают из забвения. Например, при свадьбе стало достаточно модным проводить ее в национальной одежде. Несомненно, хочется еще раз повторить, что традиции и обычаи развивались на протяжении очень долгого времени и на сегодняшний день имеют огромное значение в современном Казахстане. Естественно, каждый человек должен сам для себя решить, чему придерживаться, а чему нет.

Список использованной литературы:

1. Интернет источник: <https://externat.foxford.ru/>
2. Интернет источник: https://old.bigenc.ru/world_history/text/4199293
3. Интернет источник: <https://shopomania.kz/poleznoe/454-tradicii-i-obychai-kazahskogo-naroda.html>
4. Уголовный Кодекс Республики Казахстан от 16 июля 1997 года.

Курмаева В.Н., студентка группы МН-23-4с
Научный руководитель – магистр, ст. преподаватель Умбетов Д.М.
Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан

РЕЛИГИОЗНАЯ ТОЛЕРАНТНОСТЬ И МЕЖКОНФЕССИОНАЛЬНЫЙ ДИАЛОГ КАК ОСНОВНЫЕ ЦЕННОСТИ СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСТАНА

Религия имеет долгую историю в качестве фактора, который может как объединять, так и раскалывать общества. С момента своего зарождения она играла важную роль в формировании культур, ценностей и идентичности различных групп людей. Религиозная нетерпимость, особенно в форме фанатизма и экстремизма, была причиной многих конфликтов и бедствий в истории человечества. Братоубийственные войны, расколы государств и наций, кровопролитные конфликты часто имели религиозную составляющую. Неприятие и нетерпимость к религиозным чувствам и ценностям иноверцев приводили к жестоким столкновениям и разделению общества на враждующие лагеря. Однако, стоит отметить, религия также может быть силой, способствующей миру, согласию и сотрудничеству. В различных обществах религиозные убеждения и ценности могут служить основой для межличностного взаимодействия, поддержания социальной справедливости и моральных норм. Многие религиозные традиции учат к миру, терпимости и состраданию, и играют конструктивную роль в укреплении общественной гармонии.

Религиозная нетерпимость может использоваться в политических целях как средство для подрыва стабильности общества и дестабилизации внутренней политической обстановки. Враждующие государства или политические силы могут использовать религиозные разногласия и конфликты как инструмент для ослабления или даже разрушения конкурирующих общественных структур. Миссионерские миссии, осуществляемые под прикрытием распространения религиозных учений и ценностей, иногда действительно могут иметь скрытые политические цели. Такие миссии могут направляться на формирование определенных политических альянсов, создание влиятельных лобби, или даже на поддержку определенных политических режимов или лидеров. Кроме того, некоторые государства или группировки могут использовать религиозные разногласия для манипуляции массами, разжигая религиозные страсти и вызывая конфликты в обществе с целью отвлечения внимания от реальных политических и социальных проблем.

В свете этих соображений, важно осознавать, что религиозная нетерпимость может быть не только внутренним явлением в обществе, но и инструментом геополитических игр и стратегий. Поэтому критически важно различать между религиозной верой и использованием религии в политических целях, а также стремиться к разрешению конфликтов на основе уважения к человеческим правам и международным нормам. В качестве примера можно привести разворачиваемое с широким размахом на Ближнем Востоке (в Иране, Турции, других странах) протестантское миссионерство. Говоря о западной миссионерской деятельности в Иране, С. Кривошеев отмечает: «...Одним из важнейших факторов в сетевой войне, с помощью которого открыто или опосредованно можно влиять на социальную и политическую ситуацию в любой стране, является религиозный фактор, и плох тот стратег, который не разыгрывает религиозную карту» [1]. На «подрыв» общества изнутри направлено также внедрение и распространение всевозможных сектантских движений, чего не избежали также постсоветские страны, в том числе Казахстан. Религиозная толерантность играет крайне важную роль в обеспечении безопасности и стабильности современных обществ. Она является фундаментом для внутренней стабильности и социальной интеграции, предотвращая раскол наций и государств и препятствуя разжиганию конфликтов на религиозной почве. Отсутствие религиозной толерантности может привести к серьезным последствиям, включая конфликты и кровопролитные войны. Религиозно-конфессиональное многообразие общества, когда оно не поддерживается толерантностью и уважением к различиям, может

стать источником напряженности и конфликтов, которые могут раздробить общество и привести к насилию и хаосу.

Борьба за религиозную толерантность и уважение к различиям является важной задачей для обеспечения мира и безопасности. Это требует усилий как со стороны государственных институтов, так и со стороны гражданского общества, включая образование, культурные программы, и содействие межрелигиозному диалогу и сотрудничеству. Создание общества, основанного на принципах толерантности и уважения к различиям, помогает сохранить мир и стабильность, а также обеспечить социальное благополучие и процветание всех его членов.

Сущность религиозной толерантности Религиозную толерантность можно сформулировать следующим образом «...это – толерантное отношение адептов одной религиозно-конфессиональной общности к адептам других религиозно-конфессиональных общностей. Каждый следует своим религиозным убеждениям и признает аналогичное право других». Тем не менее религиозная толерантность – явление многоаспектное и содержательное. Поэтому не случайно, что это понятие имеет различные интерпретации и восприятия. Не углубляясь в различные интерпретации и восприятия понятия «религиозная толерантность», отметим лишь, что их можно разделить на два основных вида – позитивный и негативный.

1. В позитивном восприятии религиозная толерантность предполагает знание, приятие и уважение религиозно-конфессиональных ценностей и идей иноверцев.

2. В негативном восприятии религиозная толерантность предполагает безразличие к религиозно-конфессиональным взглядам и системе ценностей иноверцев, в результате чего обеспечивается отсутствие вражды и столкновений на религиозной почве.

В обоих случаях, независимо от того, на чем основана религиозная толерантность в отношении иноверцев – на уважении или безразличии, она обеспечивает общественную стабильность и сосуществование различных религиозно-конфессиональных групп. Тем не менее, из двух вышеотмеченных видов религиозной терпимости предпочтителен первый – приятие и уважение религиозно-конфессиональных ценностей других, поскольку безразличие, зачастую исходящее из незнания, рано или поздно может привести к проявлениям нетерпимости. Не случайно, что Г. Шлимова, говоря об обеспечении общественной солидарности в Казахстане – стране, отличающейся этническим и религиозным многообразием, – подчеркивает важность в этом деле роли просветительской работы, которая должна быть направлена на повышение уровня взаимного познания различных религиозно-конфессиональных групп. Действительно, зачастую причиной нетерпимости становится незнание. Не зная ценностей и идей других, человек может относиться к ним с пренебрежением и безразличием, что может привести к нетерпимости. Тогда как знание ценностей и взглядов других создает ощутимую положительную настроенность по отношению к ним.

Различные виды религиозной толерантности отражают широкий спектр возможных отношений между различными религиозными и нерелигиозными группами в обществе. Рассмотрим каждый из них подробнее:

1. Толерантность в отношении к иноверцам: вид толерантности подразумевает уважение к вероисповеданиям других религий. Люди признают право каждого на свободу выбора и выражения своей религиозной веры, не воспринимая это как угрозу или препятствие собственным убеждениям.

2. Терпимость к представителям других конфессий: означает уважение к различным течениям и направлениям внутри одной религии. Например, католики и протестанты могут уважать веру друг друга, несмотря на различия в ритуалах и учениях.

3. Толерантность в отношении к сектантским движениям: вид толерантности предполагает уважение к менее распространенным или отличающимся от общепринятых вероучениям. Люди признают право сект на свободу вероисповедания и не подвергают их дискриминации или преследования из-за их религиозных убеждений.

4. Толерантность между верующими и неверующими: предполагает уважение к различным формам духовности или отсутствию веры. Люди могут жить в обществе, где каждый имеет право на свободу вероисповедания или отсутствие веры, и не считать это причиной для враждебности или дискриминации. Все эти виды толерантности играют важную роль в создании мирного и гармоничного общества, где каждый человек может чувствовать себя уважаемым и признанным независимо от его религиозных убеждений или отсутствия таковых.

Представление о механизмах обеспечения религиозной терпимости в зависимости от негативного и позитивного восприятия ее содержания представляет интересную дихотомию. Рассмотрим каждую из этих групп механизмов подробнее:

Негативные механизмы:

1. Атеизм: Атеизм, как отрицание существования божественного начала или отсутствие религиозной веры, может в определенных случаях привести к безразличию или даже враждебности к религиозным убеждениям. Однако, в контексте обеспечения религиозной терпимости, атеизм может также способствовать созданию общества, свободного от дискриминации на основе религиозных убеждений. Это основывается на принципе равенства перед законом и уважения права каждого на свободу вероисповедания или отсутствие веры.

Позитивные механизмы:

1. Светскость: представляет собой принцип разделения религии и государства, а также общественных институтов. Она подразумевает отсутствие преимущества какой-либо религии или конфессии в политической или общественной сфере. Светский подход к управлению способствует созданию среды, где все религиозные и нерелигиозные группы могут жить в мире и гармонии, чувствуя себя защищенными и уважаемыми.

Оба этих механизма могут играть важную роль в обеспечении религиозной терпимости. Важно понимать, что религиозная терпимость не означает неизбежно положительного отношения к религии, но скорее уважения к праву каждого человека на свободу вероисповедания или отсутствие веры. Результаты проведенных в 2023 г. в Казахстане социологических исследований показали, что, хотя с небольшим преимуществом, но, тем не менее, не верующие в Бога настроены к иноверующим с большей толерантностью и более открыты к ним в плане контактов, нежели верующие.

Так, например знаменитый суфий Ходжа Ахмед Ясави призывал людей к терпимости по отношению к религии других народов: «Если будет перед тобой Неверный, не делай обиды ему. От сердца жестокого, от души обидчика отворачивается Господь. О, Аллах, истинный! Такому рабу уготована преисподняя ада».

Роль религии в современном мире, особенно в условиях глобализации имеет важное значение. Экуменическое движение действительно может способствовать развитию межрелигиозной солидарности, объединяя людей различных вероисповеданий в стремлении к общим ценностям и идеалам. Казахстан, с его разнообразием религиозных традиций и этнических групп, может воспользоваться этим подходом для укрепления единства и гражданской идентичности. Данный феномен, обращает внимание на важность религии как фактора культуры, который может преодолевать этнические и культурные различия, направляя внимание людей на общие духовные ценности и более высокие идеалы. В контексте Казахстана, где сосуществуют различные религии и этнические группы, это может быть особенно актуально для создания единого общества, где каждый человек чувствует себя уважаемым и включенным.

Однако, важно также учитывать, что религия должна использоваться в качестве инструмента мира и согласия, а не для поддержания разделения и конфликтов. Поэтому необходимо обеспечивать свободу вероисповедания для всех граждан, а также поощрять диалог и взаимопонимание между различными религиозными общинами. Только так можно построить общество, где разнообразие и многообразие станут источником силы и богатства, а не причиной разделения и конфликтов.

Повышение знания казахстанской молодежи о религии, должно способствовать знакомству с историей и культурным наследием других конфессий, улучшению взаимопонимания между представителями различных национальностей и религиозных убеждений, формированию религиозной толерантности казахстанского общества. Подобные инициативы могут способствовать укреплению взаимопонимания, толерантности и гражданской солидарности. Секуляризация теория, утверждающая, что модернизация приводит к уменьшению влияния религии в обществе, была широко распространена в общественных науках в середине XX века. Однако, в современном мире мы видим, что религия сохраняет свою значимость и влияние в различных аспектах общественной жизни. Важно понимать, что секуляризация не означает исчезновение религиозных убеждений и практик, а скорее изменение их роли и места в обществе под воздействием изменяющихся социокультурных условий. Религия продолжает играть важную роль в формировании ценностей, идентичности и социальных связей в современном обществе, и ее значение не следует недооценивать. Поэтому важно стремиться к сбалансированному подходу к религиозным вопросам, учитывая как их культурное и историческое значение, так и их влияние на общественные процессы.

В статье, вышедшей в конце 90-х гг. прошлого столетия, П. Бергер утверждает: предположение о том, что мы живем в секуляризованном мире, ошибочно. Современный мир, с некоторыми исключениями, столь же религиозен, как и всегда. Идея о том, что модернизация неизбежно приводит к упадку религии, — ложная. Модернизация имеет определенный секулярный эффект в некоторых странах. Но она также вызывает мощное движение контрсекуляризации. И действительно, отношения между религией и миром Модернити очень сложные. Доказательством этому служат статистические данные и результаты социологических исследований.

Так, согласно результатам последнего ежегодного глобального международного опроса ассоциации Gallup International / WIN «Глобальный барометр надежды и отчаяния» (Global Barometer on Hope and Despair) (январь 2024 года) больше половины жителей нашей планеты (59%) считают себя религиозными людьми. Каждый пятый житель Земли (23%) назвал себя нерелигиозным человеком. И только каждый восьмой (13%) заявил, что является убежденным атеистом. Самыми религиозными оказались индуисты и христиане. Таким образом, как видно, из результатов исследования, в условиях, когда больше половины жителей нашей планеты считают себя религиозными людьми религиозная толерантность казахстанского общества в пространстве культурно-цивилизационного бытия, есть основа и залог будущего стабильного развития республики в контексте снижения уровня вызовов и угроз современности, что придает нашему обществу, прежде всего, уверенность в себе.

Список использованной литературы:

1. Вуд Дж.Э., Право человека на свободу религий в международной перспективе // Диалогос. Религия и общество. – М.: Истина и жизнь, 1997.
2. Шлымова Г.Е., Религиозная толерантность как фактор интеграции современного общества <http://www.embkaztm.org/article/140>.
3. Сосковец Л.И., Религиозная толерантность и свобода совести: история и теория вопроса // Известия Томского политехнического университета, Т. 307, №2, 2004.

Сабырұлы Ы., Ю-23-1к тобының студенті

Ғылыми жетекшісі – маг., аға оқушы Алдабаева Г.Т.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ НЕГІЗГІ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ: ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ПРАКТИКА

Адамзаттың пайда болған сәтінен күні бүгінге дейін жалғасып келе жатқан сан түрлі дәстүрлері мен құндылықтар жүйесі бар. Дәстүрлі құндылықтар дәстүрлі қоғаммен үндестікте – соның аясында қалыптасады, оның ішкі тұрақтылығына қызмет етеді және сол қоғам арқылы сақталады. Дәстүрлі құндылықтарды қалыптастыруға қоғамның бірнеше буыны атсалысып, оларды қолдау және қолдану арқылы тұрақтандырады. Егер әр буын өзіне дейінгі ұлт тәжірибесін бойына сіңіріп, ары қарай дамыта білмесе, тарихын екшеп-саралау арқылы болашағына бағдар жасамаса – ол қоғам керітартпа қоғамға айналады. Ал егер ата-бабаларымыздан қалған ұлттық, мәдениеттік, дәстүрлі құндылықтарымызды есте сақтай отырып бір жаңа істі бастайтын болсақ ол міндетті түрде алдыға жүріп дамиды, себебі ұрпақтар сабақтастығы құндылықтар арқылы жалғасады. Сондықтан елінің тарихын өзінен бастаған буын мемлекетті рухани дағдарысқа ұшыратады.

Қазақстан Республикасының негізгі құндылықтары елдің Конституциясында, заңдарында және саяси құжаттарында айқындалған. Елдің негізгі құндылықтары теорияда да, практикада да бірдей маңызды. Негізгі құндылықтар мыналар:

1. Тәуелсіздік: Қазақстанның егеменділігі мен тәуелсіздігі - елдің басты құндылықтарының бірі. Бұл өз алдына дербес мемлекет ретінде өз саясатын, экономикасын және әлеуметтік дамуын басқару қабілеті.

2. Халықаралық бейбітшілік және ынтымақтастық: Қазақстан халықаралық аренада бейбітшілікті қолдау және халықаралық ұйымдармен ынтымақтастықты арттыруға бағытталған саясат жүргізеді.

3. Ұлттық бірлік және тұрақтылық: Ұлтаралық және дінаралық келісім, елдің ішкі тұрақтылығының және дамуының негізгі элементі. Қазақстандағы түрлі этникалық және діни топтардың өзара түсіністігі мен бірлігі маңызды.

4. Дамушы экономика: Қазақстанның экономикалық дамуы мен халықтың әл-ауқатын арттыру - елдің маңызды құндылықтарының бірі. Елдің ресурстарын тиімді пайдалану және әртарапандыруға бағытталған саясат.

5. Құқық және демократия: Конституцияда көрсетілгендей, адам құқықтарын құрметтеу және демократиялық институттарды нығайту маңызды. Елдегі заңдылық пен әділеттіліктің сақталуы құндылық ретінде қарастырылады.

6. Білім және мәдениет: Білім беру және мәдени мұралар - Қазақстанның маңызды құндылықтарының бірі. Ұлттың мәдени мұрасын сақтап, оны болашаққа жеткізу маңызды.

7. Табиғатты сақтау: Қоршаған ортаны қорғау және тұрақты даму - Қазақстанның қазіргі құндылықтарының бірі.

Қазақстанның негізгі құндылықтары теорияда елдің саяси және құқықтық құжаттарында бекітілген, ал практикада олар елдің түрлі салаларындағы даму стратегиялары арқылы іске асырылуда.

Өкінішке қарай, бұл аянышты көрініс қазіргі Қазақстанда да кездеседі. Біз қаншалықты алдыға тартып сүйрелесекте дәстүрлі құндылықтарды жаңғыртуға деген табиғи құлшыныс пен оны қоғам өмірінен ысырып тастауға деген жасанды талпыныс қатар жүруде. Алайда бұл мәселе біздің еліміздің көркейіп, жандануына кедергі емес, себебі біздің еліміз күннен күнге дамып, көз тоярлықтай көркейіп, еліміздегі туристер санында көбейтуде. Еліміздің құндылықтары өте көп болғандықтан оны біз бес бағытта қарастыра аламыз:

Құндылық мәселелерін зерттеудің бастаулары ежелгі философтар Демокриттің, Платонның, Аристотельдің және басқалардың еңбектерінен бастау алады. Демокриттің зерттеулері бойынша барлық құндылықтар арасында алғашқылардың бірі болып, әділеттілік, адалдық пен шындық әр адам үшін маңызды орында тұруы қажет, және әр адам оған ұмтылуы керек. «Қорыққаннан емес, парызды сезінгендіктен, жаман істерден аулақ болу керек», - деп жазды. Атап айтқанда, ол іс-әрекеттердегі шынайы ізгілік туралы сөйлеуге қарсы тұруы керек деп атап өтті, сондықтан «біз ізгілік туралы сөйлеуге емес, ізгі істер мен әрекеттерге үйренуіміз керек», «... біз әділетсіздікке ықпал етпеуіміз керек» [1]. Ол сондай-ақ күншілдікке, арам пиғылға, ашкөздікке күрт қарсы шығатын болған: «Нағыз қайырымдылық жасаушы, қайтарымды күтетін адам емес, жақсылық жасағысы келетін

адам», «... Әр жанның бойында жазылған заң болуы керек: Ұятты нәрсе жасамандар!» деген [1, б. 85].

Көріп отырғанымыздай, тұтастай алғанда, Демокриттің құндылықтар туралы идеялары өзін-өзі тәртіпті ұстайтын, ізгілікті, рухани бағытталған адамды қарапайым күнделікті - моральдық тұрғыдан түсінуге өте жақын болып келеді. Рухани игіліктерге ұмтылған адамның этикалық идеалын қорғай отырып, ол адамгершілік мінездің тартымдылығы мен даналығын, салмақты, тыныш өмір салтын ерекше атап өтеді. Философиядағы идеалистік бағыттың негізін қалаушы – Платон, Жақсылық пен идеялар әлемін (нәзік әлем) ең жоғарғы құндылық ретінде бөліп көрсетеді, егер біздің жанымыз мінсіздікке және адамгершілікке ұмтылса, ол сол әлемнің бір бөлігі бола алады. Бақытымызға орай, оның түсінігінде бұл келесі барлық идеялардан шығатын белгілі бір Абсолют, абсолютті идея. Сондықтан Платон жақсылықты өзінің барлық іс-әрекетін, өзінің амалдары мен ойларын жақсылықпен байланыстыруы керек адамның ең жоғарғы құндылығы ретінде бөліп көрсетеді, сонда ғана оның жаны сұлу және кемелді бола алады. Ізгілік, әділеттілік, адалдық, адамгершілік, әдемілік сияқты жоғары құндылықтар идеялар әлемінде және шынайы идеалды өмірге ие [2].

Аристотель, ізгіліктің туа біткен табиғатын жоққа шығарған Платоннан айырмашылығы, оны әлеуметтік мәні бар іс-әрекетке, яғни адамгершілік тәрбиесіне байланысты деп санады. «Жалпы адамгершілік қасиеттерді біз жанның мақтауға лайық иелік етілген қасиеттері деп атаймыз, - деп атап өтті ол, - бұл табиғат берген нәрсе емес, оны тәрбиелеу керек. Ол өзінің «Алтын орта туралы» еңбегінде ізгілікті маңызды құндылық деп санайды, оның пікірінше, алтын орта: «Ізгілік дегеніміз - белгілі бір орташа, өйткені ол сол орташаға ұмтылады ...» [3].

Құндылықтардың ғылыми теориясының пайда болуы «құндылықты», ең алдымен, философиялық ұғым ретінде қарастырған және «құбылыстар әлеміне» қарсы қоя отырып, «ішкі құндылықтар әлемі» деп анықтаған философияның ерекше бөлігін бөліп көрсеткен неміс философы Г. Лотценің есімімен байланысты: «Адам санасы үшін тұңғыш құндылықтар әлемін құбылыстар әлемінен бөледі (Welt der Gestalten)» [4].

Бұл бөліну Г. Лотцені «құралдар патшалығы» және «мақсат патшалығы» бар деген қорытындыға әкелді. «Құндылықтар әлемін» түсіну үшін ол Канттың «мақсаттар патшалығы» құндылықтар мекені деген идеясын негізге алды: «Мақсаттар патшалығында әр нәрсенің бағасы да, қадір-қасиеті де бар». И. Кант «Морфизм метафизикасының негіздері» деген еңбегінде «барлық объектілердің, бейімділіктердің тек шартты мәні болады, өйткені егер оларға негізделген бейімділіктер мен қажеттіліктер болмаса, онда олардың заты да ешқандай мәнге ие болмас еді» [5].

Алайда құндылықтардың өзі, неміс философы атап өткендей, салыстырмалы және абсолютті бола алады: «Заттар, олардың болуы, біздің еркімізге емес, табиғатқа байланысты болса да, егер олар ақылға ие болмаса, тек салыстырмалы мәнге ие болады; құралдар сондықтан заттар деп аталады... » [5, б. 219]. Неміс философы И. Кант «Сын айту қабілетінде» құндылықтың болуы мәселесін келесідей қарастырады: «... егер әлем тек жансыз немесе жартылай тіршіліктен тұрса, бірақ тіршілік иелері үшін себепсіз мұндай әлемнің болуы ешқандай құндылыққа ие болмас еді, өйткені онда бұл құндылық туралы кішкене болса да түсінікке ие болмыс жоқ болар еді» [6]. Сол еңбегінде ол құндылықты парасатты адамның бастапқыда бар қасиеті және адамның әлемге қатынасы, адамзат пен бостандық өлшемі ретінде қарастырады. Атап айтқанда, ол адамның ақыл-ойы «заттардың болмысының құндылығын оларға табиғатқа қатысты (олардың әл-ауқатында)» көретіндігін ғана емес, сонымен қатар «бұл құндылықты өзіне (еркіндікте) бастапқыда бере алатындығын» ескертеді [6, б. 485].

Сонымен, әлеуметтану тұрғысынан құндылықтар индивидтің де, тұтас қоғамның да ажырамас бөлігі ретінде қарастырылады, ал әрбір адамның өзі сол құндылықтарды оның мінез-құлқы реттелетін негізінде құруға ұмтылады. Қазіргі әлеуметтанушылардың көзқарастарын талдай отырып, құндылықтардың қоғамның қалыптасуына, сондай-ақ

адамның өміріне, көзқарасы мен мінезқұлқына тікелей әсерін анықтай аламыз. Құндылықтар, мәдениеттің элементі бола отырып, интегралдау функциясын орындайды, сол арқылы адамдарды кезкелген әлеуметтік белгілеріне сәйкес біріктіреді немесе бөледі, сол арқылы қоғамды таптар мен топтарға бөледі. Жеке адамның сана-сезіміндегі құндылықтардың өзгеруіне келетін болсақ, бұл жерде адамның өзі әсер етеді. Қорытындылай келе, құндылықтар социологтардың түсінігінде ешқашан бірбірінен бөлек өмір сүрмейтінін, олардың әрқашан тұтас жүйені құрайтындығын атап өтеміз. Әрбір қоғам өзінің құндылық құрылымын анықтайды, ол бекітілген болып табылады. Ұлттың құндылықтарды құрметтеуі өз ұлтымыздың құрметтеуден басталады. Рой Дисней айтқандай “Құндылықтарыңның не екенін білгенде шешім жасау қиын емес.” Сондықтан әрбір ұлт өз құндылықтарын, тарихын, дәстүрлерін мәңгілік есте сақтап жүруге міндетті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мотрошилова Н.В. Демокрит о человеке, его жизни и ценностях // История философии. Запад-Россия-Восток. Книга первая. Философия древности и средневековья. – М.: Греко-латинский кабинет, 1995. – 311 с.
2. Асмус В.Ф. Античная философия. – М.: Высшая школа, 2001. – 400 с.
3. Аристотель. Этика. /пер. Н.В. Брагинской, Т.А. Миллер; вступ. ст. Ф.Х. Кессиди; примеч. Н.В. Брагинской, В.В. Бибикина. – М.: Астрель, 2011. – 492 с.
4. Федоров В.А., Благова А.С. Эволюция понятия «ценность» // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия «Философия». - 2016. - № 1. – С. 128-139.
5. Кант И. Основы метафизики нравственности. – М.: Мысль, 1965. - Т.4. – 269 с.
6. Кант И. Критика способности суждения. – М.: Наука, 2001. – 1120 с.

Абдурахимова У., студентка группы МН-23-2

Научный руководитель – Степкин А.П., магистр, преподаватель

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан

УКРЕПЛЕНИЕ МЕЖНАЦИОНАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ КАК ПРИОРИТЕТ РАЗВИТИЯ

Введение: Межэтнические отношения – это отношения между народами единой или же нескольких государств всего мира. Они имеют все шансы реализоваться на уровне как взаимодействия народов в всевозможных сферах социальной жизни, так и на уровне межличностных отношений людей различной этнической принадлежности. Межэтнические отношения – многоаспектное явление. Они разделяются на две ведущих направленности – это отношения между национальностями в пределах одной страны и отношения между разными нациями-государствами, как прилежащими, так и дальними странами.

Люди определяют свою идентичность через происхождение, религию, язык, историю, ценности, обычаи и социальные институты. Они ассоциируют себя с культурными группами: племенами, этническими группами, религиозными общинами, нациями и, на более широком уровне, цивилизациями. По словам Жака Деломы: «грядущие конфликты будут загораться от искры скорее национального фактора, чем экономического или идеологического. основные различия политического и экономического развития различных цивилизаций имеют корни в различии культур».

Различия в политическом и экономическом развитии между различными цивилизациями связаны с культурными различиями. Взаимоотношения между странами, их интересы и антагонизм определяются культурными корнями. Общие культурные основы способствуют сотрудничеству, а попытки трансформировать общества из одной цивилизации в другую обычно неудачны. Страны обычно союзничают с другими, принадлежащими к той же

цивилизации. Большую часть своего существования цивилизации либо контактировали между собой случайно, либо вовсе не имели контактов.

Общественные и политические деятели менее склонны видеть угрозу в людях, с которыми они чувствуют себя близкими по языку, религии, ценностям, законам и культуре. Они, наоборот, более осторожны по отношению к странам с иной культурой, поскольку не доверяют и не понимают их. Всё это подчеркивает различие между прежним и новым пониманием, идея единой цивилизации вновь становится объектом обсуждений о существовании всеобщего цивилизованного мира.

Сейчас основная масса стран считаются многонациональными. Доля государств, в которых основная этническая народность составляет абсолютное большинство – менее 19%. Исходя из этого, в большинстве случаев разным национальностям приходится сосуществовать на одной земле. Правда, не всякий раз им удается делать это мирно, сосуществуя совместно друг с другом.

Межэтническое противостояние – форма социально-политического конфликта между группами, принадлежащими к разным национальностям. К его основным особенностям относят разделение на этническую идентичность конфликтующих групп, политизацию по этическим факторам. Подобные этноконфликты не считаются ценностными и происходят вокруг групповых интересов. Новые участники межэтнических противостояний объединяются исходя из совместной народной схожести, в том числе и в случае, если не разделяют позицию общества, которому принадлежат. Также, примером межэтнического противостояния, можно взять межэтническую дифференциацию – это разъединение или же в том числе и противостояние всевозможных наций. Она имеет возможность проявляться в формах самоизоляции, проявлениях национализма и религиозного фанатизма.

Обсуждение: Каждый представитель определенного народа обладает своими чертами: вероисповеданием, мировоззрением, языком, обычаями и культурой. Укрепление межнациональных отношений является неотъемлемым приоритетом в современном обществе. Этот процесс требует сближения культур, уважения к разнообразию и содействия диалогу между различными этническими группами. Путем совместных усилий по преодолению предвзятостей и поощрению взаимопонимания мы можем сделать наш мир более гармоничным и мирным для всех его обитателей.

Как упоминалось в книге Сэмюэля Хантингтона «Столкновение цивилизаций»: «...столкновения цивилизаций представляют наибольшую угрозу миру во всем мире, и международный порядок, учитывающий интересы разных цивилизаций, является самой надежной мерой предупреждения мировой войны». Мирное сосуществование различных этнических групп является основой стабильности и социальной гармонии в обществе. Укрепление межнациональных отношений способствует уменьшению конфликтов, распространению толерантности и взаимопониманию. Стабильные и доверительные межнациональные отношения создают благоприятную среду для экономического развития. Уважение к культурным и этническим различиям способствует улучшению деловых отношений, расширению международного сотрудничества и привлечению инвестиций. Это способствует развитию гражданского общества и повышению уровня взаимопонимания между различными культурными группами. Развитие образования и культурных программ, направленных на изучение и понимание культурного наследия различных этнических групп, играет ключевую роль в формировании уважения и толерантности в обществе.

Таким образом, Казахстан и выделяется на фоне других государств. Казахстан, будучи многонациональным государством с богатым культурным наследием, придает большое значение укреплению межэтнического согласия, уважению к различиям и содействию взаимопониманию между народами. Ведь, межэтническое согласие – достояние казахстанского общества, которое является важнейшей и неотъемлемой частью истории суверенного государства, и в большей степени состоялось благодаря достаточно эффективной деятельности центральных и местных государственных органов, Ассамблеи народа Казахстана. И сегодня основная масса населения страны открыто говорит о

благополучии в межнациональной сфере, откровенно ставит вопросы этнической защищенности в государстве, осуществляет отпор проявлениям бытового национализма. В работе над укреплением межнациональных отношений в Казахстане фокусируются на следующих аспектах: Принятие законов и политических мер, направленных на защиту прав и интересов всех этнических групп, обеспечение равенства перед законом и борьбу с дискриминацией; развитие мультикультурного образования, включая изучение культур и языков различных этнических групп, поддержка культурных инициатив и мероприятий, способствующих взаимопониманию и уважению между народами; программы по интеграции мигрантов и представителей различных этнических групп в общество, создание условий для участия в экономической и социальной жизни страны. Сотрудничество с международными организациями и партнерами по вопросам укрепления межнациональных отношений, обмен опытом и лучшими практиками. Активные усилия по укреплению межнациональных отношений способствуют стабильности, развитию многообразия культурного наследия и созданию гармоничного общества, где каждый человек может чувствовать себя уважаемым и включенным в общегосударственную жизнь.

Заключение: Укрепление межнациональных отношений является стратегическим приоритетом развития Казахстана, который не только способствует устойчивому развитию общества, но и является гарантом социальной стабильности, культурного богатства и экономического процветания. Это требует комплексного подхода, включающего законодательные меры, образовательные программы, социальные и культурные инициативы, направленные на формирование толерантного и гармоничного общества на основе уважения к различиям и культурному многообразию.

Список использованной литературы:

1. Межнациональные отношения — Главная Администрация Новолялинского городского округа <https://ngo.midural.ru> › article › show;
2. ПРИНЦИП МЕЖЭТНИЧЕСКОГО СОГЛАСИЯ НАШЕГО ...Эл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті <https://www.kaznu.kz> › news › one;
3. Сэмюэль Хантингтон – Столкновение цивилизаций

Бурлаченко Г.С., студентка группы Ю-22-2

Научный руководитель – Магистр, ст. преподаватель Умбетов Д.М.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

СЕМЬЯ И СЕМЕЙНЫЕ ЦЕННОСТИ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Глава нашего государства Касым Жомарт Токаев сказал: *«Крепкая и счастливая семья – основа благополучия и процветания нашей страны. Государство будет поддерживать институт семьи и проводить комплексную семейную политику».*

В последние годы резко возросло число программ и проектов, предметом которых выступает процесс целенаправленного воздействия на пространство современной семьи для формирования осознанного, ответственного, компетентного, просвещенного родительства. Это обуславливается тем, что в современном обществе существует целый ряд острых проблем, связанных с нарастающей девальвацией ценности семейного образа жизни, рождения и воспитания детей.

Пристальное внимание исследователей различных областей науки (демографов, психологов, педагогов, социологов, культурологов, философов, медиков и др.) привлечено сегодня как к анализу кризиса семьи и родительства, так и к выявлению антикризисных стратегий. Они необходимы для формирования продуманной семейной политики со

стороны государства и продуктивной деятельности общественных организаций в этом направлении, ведь уровень благополучия семьи – показатель развития и прогресса страны. Исследователи разграничивают понятия традиционная *семья* и современная *семья*. Понятие *традиционная семья* в многонациональном обществе является неоднозначным. Казахстанское общество как на предыдущих исторических этапах своего развития, так и сегодня состоит из множества этносов, исповедующих десятки различных религий и проживающих компактно или рассеянно на разных территориях. В то же время исследования позволяют выделить некоторые общие признаки традиционной семьи для полиэтнического, поликультурного и полирелигиозного социума.

В основе *традиционной семьи* – патриархальные идеалы, а именно уважение к родителям и старшим, служение ближнему, почитание памяти предков и семейных святых, выполнение семейных, социальных и гражданских ролей.

В основе *современной семьи* лежат не главные для нее функции, которые отражают ее специфику как социального феномена: рождение, содержание и воспитание детей, а производные, неспецифические ценности и потребности: получать и отдавать любовь и заботу, обеспечивать физический и душевный комфорт и др., т. е. то, что возможно и вне семьи.

Данные тенденции проявляются в высоком уровне разводов по отношению к числу браков, слабом стремлении лиц разных возрастов регистрировать супружеские отношения, в малодетности, снижении числа представителей разных поколений в семье и т. д.

В более широком контексте данные ценностные ориентации ведут к негативным социальным явлениям:

- ранний уход (бегство) детей из семьи;
- ориентация человека, откладывающего брак, на карьерное развитие;
- рост количества аборт и случаев отказов от детей;
- супружеская неверность;
- неразборчивость в добрачной интимной жизни и др.

Для западных обществ характерны и экстремальные проявления деформации традиционных семейных ценностей: признание и одобрение гомосексуальных семей, раннее сексуальное просвещение, трансгендерные переходы и т. п.

Расцвет офисной культуры с ее карьерными «лифтами», новым типом трудоголика и развития массы интернет-сервисов, уменьшающих зависимость от рутинной домашней работы, повысил индивидуальные возможности и мобильность городского населения. Материально независимый офисный слой получил всю инфраструктуру для того, чтобы сделать самостоятельный быт комфортным без участия партнера. Возник целый класс людей, которые стали считать брак чем-то ненужным, откладывая его на период позднего деторождения либо считая само рождение ребенка недостаточным основанием для законного оформления брака.

Принято говорить об *атомизации общества*, распаде традиционных связей, социально-общественных отношений. В ряде прогнозов семья выглядит обреченным институтом. Предполагается, что для людей, у которых отсутствует необходимость объединять усилия для выживания, потребность в создании семьи отпадает и даже мешает комфорту частного существования. Оппоненты возражают: при высоких скоростях общественных изменений человеку нужна стабильная среда, которая выступает противовесом такой динамичности современной жизни...

Сегодня поколенческий разрыв ощущается гораздо сложнее, обострились отношения родители и дети внутри одного жизненного пространства.

Серьезную роль сыграла и скорость социальных изменений, за счет которых внутри семей стали возникать ценностные разрывы. За короткое время члены семьи оказались внутри различных ценностных систем, стали ориентироваться на принципиально разные жизненные «маршруты».

Такие изменения приводят к масштабным появлениям новых форм совместной жизни, совершенно непривычных для традиционной культуры: семьи выходного дня, гостевые браки, сложные личные переплетения внутри сообществ и т. д.

С одной стороны, отношения становятся более прямыми, честными, искренними. Люди не испытывают давления сильного морального стереотипа: «так надо», «не позорься перед людьми», «всегда так жили» и т. п.

С другой стороны, неясно, как в новой модели выстроить полноценное воспитание детей, распределить совместную собственность или найти правильные балансы, чтобы отношения не стали соскальзывать в этически сомнительные формы...

Анализ многих негативных тенденций современности привел большинство исследователей к выводу о том, что для общества на данном этапе его развития именно традиционная семья является единственной моделью семейных отношений, способной преодолеть кризис в данной сфере, существенно повысить значимость и роль семейных ценностей. Речь, безусловно, не идет о насильственном насаждении домостроевских идеалов. К тому же современные девушки и женщины в подавляющем большинстве не готовы встраиваться в жесткие рамки патриархального уклада с его мужским главенствованием.

Сегодня общество может оказаться не готовым принять такие черты традиционной семьи, как нерегулируемость рождаемости (детей столько, сколько бог дал), выбор супруга по предписанию родителей, жесткое табу на любого рода отношения вне семьи или рода и др. Однако духовность и коллективизм, традиционно присущие ментальности практически всех этносов, должны и могут стать фундаментом возрождения модели традиционной семьи. Организация жизни по принципу многопоколенности семьи с преимущественной ценностью родства ни в коей мере не противоречит современным правовым и нравственным ориентирам.

Несмотря на всю неоднозначность семейной проблематики в свете сегодняшнего дня, неоспоримым остается тот факт, что семья как один из основных институтов системы социально-общественного взаимодействия долгое время являлась и продолжает являться хранительницей человеческих ценностей, культуры и исторической преемственности поколений, фактором стабильности и развития.

Основные ценности семейных отношений

Доверительное общение. В кругу родных людей можно без опасений поделиться проблемой, услышать совет и слова поддержки, а не порицание.

Уважение – и к старшим, и к младшим. При этом страх наказания не культивируется в семье. Уважать не значит бояться!

Следование ритуалам. Семейные ценности и традиции крепко связаны, очень важно не разрывать эту тонкую, но прочную нить. У каждого родственного круга есть свои привычки: как отмечать Новый год, дни рождения, семейные торжества, как готовиться к Наурыз, провожать Масленицу, когда украшать елку, какие пироги печь по воскресеньям, какие фильмы смотреть всей семьей в свободное время, как организовывать досуг, проводить отпуск и т. д. и т. п. Чем больше в семье незыблемых традиций, тем прочнее ее фундамент.

Ответственность. Ее несет каждый и перед каждым, и за свои поступки, и за деяния своих детей.

Прощение. Чтобы ни творилось и ни говорилось в пылу ссор, семья – это то место, где всегда простят. Сюда можно вернуться в любой момент, даже после скандала и красноречивого хлопка дверью. Здесь поймут твои мотивы и забудут сказанные в порыве эмоционального взрыва слова.

Честность. Семья – это место, где не обманывают, предпочитая красивой лжи пусть и горькую, но правду. Конечно, порой трезвая критика и неприкрытая правда звучат жестоко, но получить их в полном объеме можно только от самых близких людей. Отсутствие лицемерия и лжи – основа семейных ценностей.

Любовь. Мы недаром написали эту ценность последним пунктом, чтобы подчеркнуть ее важность в данном перечне. Сегодня многие забывают о необходимости не только чувствовать, но и проявлять любовь в отношении своих родных. Поступки, говорящие о ваших трепетных чувствах друг к другу, слова нежности, проявления заботы, внимания к проблемам другого и желание помочь – вот то, что делает семью нерушимой крепостью. Любовь, взаимопонимание, уважение, почитание старших и родителей, доброта и взаимовыручка, ответственность за близких людей – все это нерушимый фундамент, на котором строится счастливая семья, залог ее прочности и долговечности.

Список использованной литературы:

1. Акутина С.П. Семейных духовно-нравственных ценности и их воспитание у старшеклассников в условиях взаимодействия семьи и школы: монография. Нижний Новгород: НГПУ, 2009. 305 с.
2. Лотова И.П. Системный подход к изучению семейных ценностей в современном российском социуме // Экономика, статистика и информатика. 2015 (5). С. 62-66.
3. Антонов А.И., Медков В.М. Социология семьи. М.: Изд-во МГУ: Изд-во Международного университета бизнеса и управления («Братья Карич»), 1996. 304 с.

Зверева А.А., студентка группы ЭКО-23-2
Научный руководитель - магистр, преподаватель Степкин А.П.,
Карагандинский университет Казпотребсоюза.
г. Караганда, Республика Казахстан

ФОРМИРОВАНИЕ КУЛЬТУРЫ ВЗАИМООТНОШЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА И ПРИРОДЫ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация. Статья посвящена исследованию формирования культурного взаимоотношения человека и природы в Казахстане. В работе рассматриваются современные вызовы, стоящие перед этой хрупкой симфонией, а также пути ее восстановления и укрепления.

Ключевые слова: Казахстан, культура, природа, гармония, уважение, загрязнение, изменение климата, взаимоотношение, Экологические проблемы, кочевые народы, традиции, обычаи, единство с природой, акция «Таза Қазақстан».

Введение. Из давно, когда кочевники бороздили бескрайние просторы казахских степей, человек и природа существовали в тесной взаимосвязи, будто исполняя симфонию жизни. Эта связь, основанная на взаимном уважении и бережном отношении, пронизывала все аспекты жизни кочевых народов, формируя уникальную культуру, где человек не противопоставлял себя природе, а являлся ее неотъемлемой частью. На сегодняшний день экологическая проблема Казахстана является главной проблемой в стране. В самом начале 2024 года происходят два землетрясения в Алматы. В апреле в Туркестанской и Алматинской области, произошли паводки. Сегодня, в эпоху стремительных перемен и глобальных вызовов, изучение этой симбиоза человека и природы Казахстана приобретает

особую актуальность. Ведь именно в бережном отношении к природным богатствам кроется залог процветания Казахстана для будущих поколений.

Обсуждение. Природа позволяет воспитывать в человеке религиозные идеалы, так как является воплощением Бога; эстетические идеалы, ибо природа — образец и совершенная красота; нравственные идеалы, так как в природе заключены образцы нравственности. Природа помогает самосознанию, поскольку познание самого себя — это прежде всего познание собственной природной сущности. Природа способствует передаче и сохранению всех основных ценностей, социального и духовного опыта, то есть природа - 15 важный элемент образовательной системы. [4; с.15] Из давно человек и природа существовали в тесной взаимосвязи, словно два аккорда единой симфонии жизни. Эта связь, основанная на взаимном уважении и бережном отношении, пронизывала все аспекты жизни людей, формируя уникальные культуры, где человек не противопоставлял себя природе, а являлся ее неотъемлемой частью. Однако по мере развития человечества и постепенного отдаления от природы, она все чаще стала напоминать о себе стихийными бедствиями и другими катаклизмами. Несмотря на кажущуюся независимость, человек неразрывно связан с окружающей средой. Стремление к развитию и упрощению жизни, зачастую, приводит к противоречиям между человеком и природой. Важно осознать, что мы являемся частью единой системы, и наше благополучие напрямую зависит от здоровья планеты. Бережное отношение к природным ресурсам, рациональное потребление и внедрение экологических технологий - ключ к устойчивому развитию и гармоничному сосуществованию человека и природы.

Не зря говорят, что «человек – неделимая часть природы». В традициях казахского народа сформировалась понятие, как «Мать-Земля». Почитать землю как родную мать, а мать уважать как солнце – обычай, прочно укоренившийся в сознании нашего народа. Это можно проследить в словах наших предков, выражающих любовь и уважение к родной земле, таких как, «Кокшетау – вершина Земли», «Рай земли – Семиречье». [1] Так, через сказки, пословицы, загадки передавались подрастающему поколению масса разносторонних знаний, в том числе и экологического характера: о повадках зверей, о различных явлениях в неживой природе. Они воспитывали в детях доброту, трудолюбие, чувство ответственности, знакомили с правилами поведения в природе, передавали весь тот народный опыт, без которого было трудно выжить среди дикой природы; в них отражен весь спектр взаимосвязей между миром природы и миром человека. Самой важной особенностью традиционной культуры казахов является ее обращенность на связь человека и природы. [2] Природа для кочевников казахских степей не просто источник пищи, крова, одежды, а служила храмом, где совершались обряды, и колыбелью, где рождались легенды. В основе мировоззрения казахов лежал шаманизм, пронизанный культом природы и поклонением животным. Величественные горы, бескрайние степи, могучие реки и щедрые леса – все это было одухотворено, населено духами, с которыми шаманы вступали в контакт, прося помощи и защиты. Синкретичный по своей сути, шаманизм казахов вбирал в себя элементы зороастризма, ислама и других верований. Культ предков также занимал особое место. Бережное отношение к окружающей среде – не просто традиция, а жизненная необходимость для кочевников. Рациональное использование природных ресурсов, забота о животных – залог выживания в суровых условиях степи.

Однако, насущные экологические проблемы в мире значительно изменили взгляды людей на окружающий их мир. В стремительно развивающемся мире начали появляться новые инновационные технологии, новые социальные институты, производственные места. Этот фактор связан с тем, что образ жизни людей трансформировался, соответственно, вырос спрос. [1] Современные экологические проблемы заставляют нас пересмотреть наше отношение к природе. Бесконтрольное потребление ресурсов, загрязнение окружающей среды, изменение климата — все это ставит под угрозу не только благополучие будущих поколений, но и само наше существование. В этой связи изучение традиций казахского народа, бережного отношения к природе, заложенного в его культуре, имеет особую

ценность. Эти знания могут стать основой для формирования новой экологической культуры, основанной на уважении к природе и рациональном использовании ее ресурсов. Знание и могущество человека совпадают, ибо незнание причины затрудняет действие. Природа побеждается только подчинением ей, и то, что в созерцании представляется причиной, в действии представляется правилом. [3; с. 12] Казахстанская земля, раскинувшаяся под бескрайним небом, богата несметными сокровищами. Здесь, под ласковым солнцем, раскинулись бескрайние степи, увенчанные снежными вершинами гор, а в недрах таятся несметные запасы полезных ископаемых. Эта щедрая земля щедро одаривает своих детей, даря им все необходимое для процветания. Но не все так безоблачно. За последние годы Казахстан столкнулся с рядом серьезных экологических проблем, которые омрачают его будущее. Загрязнение окружающей среды, опустынивание, трагедия Аральского моря - эти вызовы требуют от страны решительных действий. Невозможно одолеть врага, не зная его в лицо. Для того, чтобы эффективно противостоять этим угрозам, Казахстану необходимо инвестировать в научные исследования и образование. Только глубокое понимание природных процессов позволит стране разработать действенные стратегии защиты окружающей среды. Подчинение природе — это не синоним безволия. Напротив, это осознанное взаимодействие с ней, основанное на знании и уважении. Казахстан должен использовать свои знания и ресурсы, чтобы бережно относиться к природе, а не эксплуатировать ее. Только такой подход позволит стране добиться подлинного могущества и процветания. Сегодня Казахстан предпринимает шаги по решению экологических проблем. Реализуются различные программы и проекты, направленные на улучшение качества окружающей среды.

«Экологическая культура – главный инструмент в сохранении и восполнении окружающей среды. Если экологическая культура, любовь к окружающей среде не будет заложена в сознании каждого индивида, то строгие законы, большие средства, огромная сила, современные технологии не смогут помочь сохранить и воостановить природу». [1] В 2024 году в Казахстане по инициативе Президента страны Касым-Жомарта Токаева стартовала масштабная экологическая акция «Таза Қазақстан». Акция направлена на решение проблемы загрязнения окружающей среды, в том числе, замусоривания земель. Наш университет с энтузиазмом присоединился к акции «Таза Қазақстан». На территории университета уже было проведено два субботника, в рамках которых студенты, преподаватели и сотрудники университета очистили территорию от мусора. Помимо субботников, в рамках акции «Таза Қазақстан» планируется проведение озеленения территории университета. Посадка деревьев станет не только вкладом в улучшение экологической обстановки, но и эстетическим украшением территории. Акция «Таза Қазақстан» имеет большое значение не только для решения проблемы загрязнения окружающей среды, но и для воспитания экологической культуры у подрастающего поколения. Принимая участие в субботниках, студенты не только благоустраивают территорию, но и получают ценные навыки бережного отношения к природе. Субботники, как форма коллективного труда по благоустройству, имеют давнюю историю в Казахстане. Еще в школьные годы многие из нас принимали участие в субботниках по уборке пришкольной территории. Важно отметить, что акция «Таза Қазақстан» не ограничивается рамками университета. В ней принимают участие жители всех дворов города, выходя на субботники для очистки своих придомовых территорий. Акция «Таза Қазақстан» является ярким примером того, как совместными усилиями государства, общественных организаций и граждан можно решать такие острые проблемы, как загрязнение окружающей среды. Осознание важности этой проблемы и активная позиция каждого человека – залог чистого будущего Казахстана.

Список использованной литературы:

1 Экологическая культура и ценности казахского народа по охране природы. [Электронный ресурс] <https://www.gov.kz/memleket/entities/ecogeo/press/news/details/393858?lang=ru>

2 <https://e-history.kz/ru/news/show/5705>

3 Бэкон Ф. Новый Органон / Бэкон Ф. Сочинения. Т.2. М., «Мысль», 1977 / 1978. - 567 / 575 с.

4 ФИЛОСОФИЯ ПРИРОДЫ И ЧЕЛОВЕКА Ж.-Ж. РУССО КАК ОСНОВАНИЕ КОНЦЕПЦИИ ЕСТЕСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ [Электронный ресурс] <https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/535/1/urgu0101s.pdf> (дата обращения: 20.04.2019).

Мамырбек А., СПД-22-1к тобының студенті
Ғылыми жетекшісі – маг., аға оқушысы Алдабаева Г.Т.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

АДАЛ-АДАМ, АДАЛ-ЕҢБЕК, АДАЛ-ТАБЫС

Тарих сахнасында Қазақ халқы дүниеге келгеннен бастап, ар-ұят тақырыбы белең ала бастады. Ар-ұяттың ішінде, адалдық, адамгершілік сезімдері басты рөл ойнайды. Жалпы адалдық- адам мінезіндегі бағалы қасиет, жеке тұлғаның сана-сезіміне, ар-ұжданына қайшы келмейтін, халықтың мақсат-мүддесін көздейтін, тарихи шындықпен, прогреспен ұштасып жататын іс-әрекеттер. Әрбір қоғамның адалдық жайында өзіндік пайым-түсінігі бар. Қарапайым халық әрқашан да адалдық қасиеттерін кіршіксіз таза ұстауға ұмтылады. “Алдау қоспай, адал еңбегін сатқан, қолы өнерлі — қазақтың әулиесі сол”, — дейді Абай. Қазақ ақындары мен жазушыларының шығармашылығында көптеп көрініс табатын адалдық жайында Шәкәрім “*Мақтан үшін мал жима, жан үшін жи, Ғибадат пен пен адалдық ар үшін жи*” дейді.

Қазіргі қоғамның басты мәселесіне айналған, жеңіл жолмен ақша табу (лудомания) жастардың санасын улап жатқаны белгілі. Мәселен, статистика бойынша: “шетелдік ғылыми зерттеулерге сәйкес, әлемде лудоманияның таралуы жер шарындағы ересек тұрғындардың шамамен 3%-ы деп бағаланады, шамамен 12,5%- ы үнемі ойнайды. Сонымен қатар лудоманияның клиникалық өлшемшарттары бар адамдардың тек 8%-ы өздерін құмар ойындарға тәуелді адамдар деп санайды.” Оның ішінде, “Қазақстанда құмар ойындарға тәуелді адамдар саны шамамен 36 мың болуы мүмкін,” деп хабарлайды.

Құмар ойынға тәуелділік салдарынан, өз-өзіне қол жұмсау, нашақорлық, қылмыс (ұрлық, тонау) фактілері күннен-күнге саны артып жатыр. Қоғамның қотырына айналған бұл дерттің емін табу қазіргі кезде мүлдем мүмкін емеске айналып барады. Кез-келгеннің миын улап жатқан оңай ақшаның елімізге тигізіп жатқан зардабы аз емес. Сондықтан, Қазақстандағы барлық ойын автоматтары мен букмекерлік кеңселерді жабуға ел болып күш салсақ, бұл дертке шипа болар деп топшылаймыз. Онлайн түрде жұмыс жасап жатқан сайттарға, тыйым салынса екен дейміз.

“Пайда ойлама, ар ойла,

Талап қыл артық білуге,

Артық білім кітапта

Ерінбе оқып көруге” деп дана Абай айтқандай, мектеп оқушыларының қазіргі басты мәселесі “жоғарғы оқу орындарына” грантка түсуге көптеп мүмкіндік жасалса, жұмыссыз жастар жұмыспен қамтылса құмар ойынға деген тәуелділік азаяды деген сенімдеміз.

«Адал адам – Адал еңбек – Адал табыс». Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Ұлттық құрылтайдың үшінші отырысында осы міндеттерді барша қауымға жүктей отырып, қоғамдық құндылықтарды жаңғырту үшін маңызды қадамдар жасалатынын жеткізді.

Мемлекет басшысы ұлт сапасын арттыру үшін жаңа құндылықтар жүйесін қалыптастыру қажет екенін айтты. Ол жаңа құндылықтардың негізіне адал азаматтарды қою керектігін

баса айтып, адал еңбек етуге және адал табыс табуға шақырды. Себебі, қай дәуірде болмасын, адам еңбегімен көрікті, адалдығымен ардақты. Абайдың «Адал еңбекпен мал іздемек – ол арлы адамның ісі» деген нақыл сөзін еске салды.

Президент қазіргі кезде салтанат құрып, алаңсыз жүру уақыты емес екенін үнемі ескертеді. Дегенмен, ұлттың тарихымен және елдің өткенімен тығыз байланысты маңызды сәттерді ұмыт қалдырмау керектігін де еске салады. Осы маңызды сәттердің ішінде кең байтақ жерімізді сақтап, бүгінгі ұрпаққа мұра еткен Жошы ханның ел тарихындағы орны ерекше. Мемлекет басшысы халықтың береке-бірлігін сақтау елдің тұтастығы мен тұрақтылығы үшін маңызды екенін атап өтті. Бұл пікірді Ұлттық құрылтай мүшесі және Жазушылар одағының төрағасы Мереке Құлкеновтің «Халқымыздың көрнекті тұлғалары бірін-бірі мойындап, өзара құрмет көрсете білсе, ұлтымыз ұйыса түседі» деген сөзі қолдайды. Қазақтың «Өзінді өзің жаттай сыйла, жат жаныңнан түңілсін» деген нақыл сөзі өзара сыйластық пен құрметтің маңыздылығын көрсетеді.

Кейбір жағдайларда адамдардың бір-біріне бауырмалдық пен жанашырлық қасиеттеріне қарағанда, күншілдік пен жеккөрушілік сезімдері артып бара жатқаны байқалады. Бұл үлкендердің орынсыз қылықтары мен жас буынға қатысты керісінше әрекеттерінен көрінеді. Президенттің сөзімен айтқанда, «Өзара жанашыр болу, түптеп келгенде, елге жанашыр болу деген сөз».

Өкінішке орай, әлеуметтік желілерде ар-намысын қорлайтын, жағымсыз әрекеттерді дұрыс деп санайтын кейбір қолданушылар пайда болды. Бұл жағдай салмақты сараптамалық мақалаларға қарағанда, негізі тексерілмеген, фактіге сүйенбеген контенттің басым болуына әкеледі. Бұл үрдіс халықтың бірлігін әлсіретеді және қоғамда бөлінушілікке жол ашады.

Жаңару мен жаңғыру жолына түскен әділетті Қазақстан үшін бірін-бірі аяқтан шалғаннан гөрі, ел болып еңсеріп, жұрт болып жұмыла атқарар шаруалар шаш етекпен. Сондықтан әркім өз ісіне адал, әділ, жауапты болып, отбасына, бала-шағасына тәрбие беріп, өзгелерге құрмет көрсете білуі қажет. Ел ішінде гуманизмдік идеялар көптеп көрініс тауып, Абайдың кісілік кодексі күнделікті дағдымызға айналуға тиіс. Біз сонда ғана болашағы жарқын, қуатты мемлекетті бірге құруға қол жеткізе аламыз.

Проненко А.В, студент группы ФКиСМ-23-2

Научный руководитель – магистр, ст. преподаватель Умбетов Д.М.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан

СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ ЦЕННОСТЕЙ И ТРАДИЦИЙ В КАЗАХСКОЙ СЕМЬЕ.

Современный независимый Казахстан, проходит этап своего национального возрождения. Возрастающий интерес к истории своего народа, к своей национальной культуре, к истокам формирования этноса и его эволюции в системе общемировой цивилизации – реалии, характерные для всего постсоветского пространства на рубеже веков, называемого отдельными исследователями временем «взбунтовавшейся этничности» или «нового национального возрождения» [1, с.5]. В полной мере это относится и к казахскому этносу, который в течение двадцатого века подвергался сознательному угнетению и уничтожению культурных традиций. На протяжении семидесятилетнего советского периода в Казахстане традиции рассматривались как «пережитки прошлого». Несмотря на это, этническая индивидуальность и национальное самовыражение казахского народа не были подавлены общественно-политическими процессами. Мы можем говорить о силе и устойчивости культурных и этнических идентичностей в условиях исторических и социальных изменений.

Позитивное обращение к религии и истории казахского народа, к его национально-культурным корням, представляет собой значимый ресурс для решения современных

проблем в сфере брака и семьи. Рост числа разводов, низкий уровень браков и рождаемости, малодетность, проблемы воспитания в неполных семьях, сиротство – все это требует серьезного внимания. Изучение культурных традиций и ценностей казахской семьи с этнопсихологической перспективы несомненно важно как для научного, так и для общественного развития. Это позволит лучше понять особенности семейных отношений, обогатить практику семейной поддержки и воспитания, а также сохранить и укрепить культурное наследие и идентичность народа в современном мире.

Проведение комплексного, междисциплинарного анализа историко-этнографической и культурологической литературы, а также эмпирических исследований в психологической и социологической науках является необходимым шагом для более глубокого понимания проблем брака и семьи. Такой подход позволяет рассмотреть данные проблемы с различных точек зрения, учитывая исторические, этнографические, культурологические, психологические и социологические аспекты.

Историко-этнографический анализ позволяет понять корни и эволюцию семейных обычаев и традиций, культурологический анализ выявляет ценности и особенности семейных отношений в контексте казахской культуры. Психологические исследования важны для понимания внутренних механизмов семейных отношений, а социологический анализ помогает увидеть социальные тенденции и динамику изменений в институте семьи.

Такой комплексный подход позволяет разработать более эффективные стратегии поддержки семейного благополучия и решения семейных проблем в казахском обществе.

Так, среди историко-этнографических работ особо выделяются труды выдающегося казахстанского ученого Х.А. Аргынбаева [2; 3]. Его докторская диссертация «Семья и брак у казахов» посвящена истории становления и развития казахской семьи [4]. В ней представлен проведенный автором многоплановый и глубокий этнографический анализ семьи и брака у казахов в разные исторические периоды. Особенно это касается вопросов о формах заключения брака, свадьбе и свадебных обрядах.

Соблюдение определенных ограничений перед вступлением в брак, связанных с экзогамией, социальными, сословными, национальными и религиозными нормами, имеет значительное значение в казахском обществе. Экзогамный барьер, ограничивающийся в основном 7 поколениями, остается важным аспектом для современных казахов. Эта норма служит регуляцией рождения физически и психически здорового потомства и продолжения рода. Стремление к соблюдению этой нормы подчеркивает важность сохранения традиций и ценностей, а также продолжения культурного наследия в казахском обществе. Экзогамия играет ключевую роль в сохранении культурной и этнической идентичности, а также в обеспечении здоровья будущих поколений.

При заключении браков среди казахов социальная принадлежность сторон играла значительную роль. В современном контексте социально-экономический фактор остается важным при выборе партнера для брака. Различия в социальном и материально-экономическом статусе могут стать причиной развода. Стремление к равенству между женихом и невестой в социально-экономическом плане, таких как уровень образования, среда социализации и доход, способствует психологическому равенству в отношениях. Это означает, что более сбалансированные браки, основанные на социальном и экономическом сходстве партнеров, могут способствовать более стабильным и долгосрочным отношениям, что является важным фактором для семейного благополучия и социальной стабильности в казахском обществе.

Современный семейный быт казахского народа, согласно ученым, представляет собой синтез многовекового опыта и традиций, одновременно качественно отличаясь от дореволюционного периода. Он отражает коренные изменения в социально-экономической, общественно-политической и культурной жизни нации. Психология казахских мужчин и женщин, а также их взаимоотношения претерпели изменения. Многие элементы народных традиций, обычаи и обряды трансформировались и упростились, а некоторые утрачены. Эти изменения отражают динамический характер развития общества и адаптацию к новым

условиям жизни. Важно отметить, что несмотря на эти трансформации, культурное наследие и традиционные ценности продолжают оставаться ключевыми элементами в семейной жизни казахского народа, играя важную роль в формировании его идентичности и социокультурной динамики.

Принципиальные изменения, по справедливому замечанию ученого, произошли во взаимоотношениях членов казахской семьи. Фактически полностью преодолено зависимое положение невестки (келин) по отношению не только к мужу, но и к родителям и родственникам мужа, вплоть до норм обращения и поведения в семье. Уже стереотипом современной семьи стали дружеские, непринужденные отношения невестки с родителями мужа [4, с.114]. Свекр (кайын ата) и особенно свекровь (кайын ене) оказывают посильную помощь в ведении домашнего хозяйства, в воспитании детей и тем самым создают нормальные условия для самореализации и карьерного роста невестки.

В современной казахской семье отношения между мужем и женой обычно строятся на основе взаимной любви, уважения, взаимопомощи и поддержки. Основным условием для заключения брака является добровольность и взаимное чувство молодых людей, а также их самостоятельное решение. Это отражает изменения в культуре и социальных ценностях, где важным становится признание индивидуального выбора и свободы в партнерстве. В таких отношениях акцент делается на равноправии, партнерстве и взаимном уважении, что способствует более гармоничному и устойчивому семейному благополучию. Этот подход также отражает эволюцию казахского общества в направлении современных демократических и гуманистических ценностей.

Из традиционных обычаев до сих пор соблюдаются такие, как смотрины невесты, смотрины приданого, осыпание молодых (шашу), подливание жира в огонь невестой (отка май кую), подношение жениху блюда с грудинкой (тошь), а сватам – мяса с задней части животного (жамбас), исполнение бытовых обрядовых песен (жар-жар и бет-ашар), взаимное одаривание сватов и т.д. Институт калыма и пережиточные формы брака, такие как левират и сорорат, действительно исчезли в современном казахском обществе. Однако обычаем давать невесте приданое продолжает существовать, хотя его назначение и содержание существенно изменились. Современное приданое служит в основном интересам молодой семьи как единовременная материальная помощь для начала совместной жизни и основа их экономической стабильности.

Это является отражением влияния социально-экономических преобразований на брачно-семейные отношения казахов. Изменения в экономической и социальной сферах общества привели к пересмотру традиционных обычаев и их адаптации под современные условия. Это также подчеркивает взаимосвязь между историей, культурой и психологией народа, а также демонстрирует динамичный характер развития общества в ответ на изменяющиеся условия и потребности.

В казахстанском обществе, находящемся сегодня в условиях интенсивной экономической, социально-политической и культурной трансформации, наряду с тенденцией все более возрастающей свободы выбора индивидуального стиля жизненного поведения наблюдается «вхождение» в повседневную жизнь казахов национальных ценностей, связанных с этнической традицией [5, с.4]. Особенно отчетливо, по мнению современного казахстанского историка-этнографа С.Х. Шалгинбаевой, это проявляется сегодня в урбанизированной городской среде титульного этноса республики. В своей диссертационной работе она исследовала традиции, обычаи и обряды свадебного, родильного и детского цикла, соблюдаемые в настоящее время городскими казахами [5, с.13]. К ним относятся следующие: «киндик шеше» — т.е. пуповинная мать или повитуха, «ат кою» — имянаречение, «шилдеhana» — праздник по случаю рождения ребенка, «бесикке салу» — укладывание в колыбель, «кыркынан шыгару» — выведение ребенка из сороковин, «тусау кесу» — разрезание пупа, «сундетке отырғызу» — обычай ритуального обрезания, связанный с вероисповеданием – исламом.

По результатам этносоциологического исследования выявлено, что в современной казахской семье наиболее устойчивыми обрядами и обычаями родильного и детского цикла остаются такие обряды, как «кыркынан шыгару» (40-дневный послеродовой период), «тусау кесу» (обрезание младенца), и «сунденке отырғызу» (первая стрижка волос ребенка). Эти обряды имеют глубокие исторические и культурные корни и продолжают играть значимую роль в жизни казахской семьи, обеспечивая ее связь с традициями и укрепляя социальные связи внутри общества. Это подчеркивает значимость сохранения культурного наследия и обрядового наследия в современном казахском обществе.

Современный свадебный комплекс городских казахов, по мнению исследователя, распадается на ряд обрядовых циклов: 1) сватовство; 2) «проводы» родителями невесты («кыз узату тойы») по желанию и материальным возможностям; 3) торжественная регистрация брака и религиозный обряд бракосочетания («неке кыю») по желанию молодых и их родителей; 4) основное торжество («улену тойы»); 5) «куда шақыру», «кийт кигызу» — встреча родителей и родственников невесты (после основного торжества) сначала в доме родителей жениха, позже у родителей невесты и обмен подарками; 6) визиты молодых к родителям невесты, а также к родственникам жениха и невесты, которые можно отнести к семейно-родственным отношениям.

При этом установлено, что в современной свадебной обрядности городских казахов возрожденный обряд «неке кыю» пока еще не является в полной мере органической частью казахской свадебной церемонии.

В предсвадебном периоде казахи соблюдают ряд ритуалов, обрядов и обычаев – «оли-тыри», («живым-мертвым»), «коржын» (переметная сумка, сделанная из домотканой или ковровой ткани), «сырга салу», «алка салу», «мандайга тийн тагу» (подарки невесте), «ананын сути» (плата за материнское молоко), «кийт» (буквально «одевать»), неизменным является вкушения ритуального блюда «куйрык бауыр» (печень с кусочка курдючного сала), «тостик» (баранья грудинка) и выплаты «каде» (подарок), обязательным является получения благословения – «бата алу» (благословение) от уважаемых и мудрых людей. Исполнение традиционной свадебной песни «жар-жар», «шашу» — обряд осыпания молодоженов различными сладостями и монетами, «бет ашар» (открывания лица невесты), «салем беру» (поклон), «той бастар» (блюдо с подарками) – все эти обряды связаны с устройством и проведением свадьбы.

К послесвадебной обрядности относятся «отка май кую» (выливание масла в огонь), «келин шай» — обряд разливания чая родственникам мужа, «жасау» — приданое невесты, «куда шақыру», «есик-тор корсету», «келин шақыру», «уй корсету».

В городской среде обряд "отка май кую" сохраняется лишь частично, преимущественно в виде переступания невестой порога квартиры или дома родителей жениха правой ногой. В основном этот обряд соблюдается только сельским населением из-за ограничений, связанных с городской жизнью, такими как жилье в многоэтажных домах. Городское население также может быть менее информированным о традиционных обычаях из-за более высокой степени секуляризации и изменений в образе жизни. Это свидетельствует о том, что современные условия жизни могут влиять на сохранение и трансформацию традиций, а также о необходимости учета социокультурного контекста при исследовании обычаев и обрядов в различных средах. В результате анализа также выявлены характерные черты современного института брака у казахов, такие как широкая сфера добрачного знакомства и самостоятельный выбор брачного партнера. Тем не менее, отмечает ученый, имеющееся определенное значение влияния родителей на брачный выбор у городских казахов сохранилось.

Таким образом, анализ современной свадебной обрядности городских казахов позволяет сделать вывод о сохранении в ней элементов традиционной культуры [5, с.16]. Однако следует отметить, что выделяется ряд традиций и обрядов, к которым проявляется неоднозначное отношение.

Поверье с ограничениями по возрасту при бракосочетании, характерное для казахской культуры, имеет психологическое объяснение в контексте согласованности отношений между супругами. Различия в возрасте могут вызывать трения и напряженность из-за различий в предпочтениях, интересах, представлениях о ролях в семье и общих ценностях. Это социально-психологические и психофизиологические особенности, которые могут затруднять согласование взаимодействия в брачно-семейных отношениях.

Опыт и исследования в области психологии семьи подтверждают, что социально неравные браки часто бывают менее прочными и стабильными. Однако, несмотря на это, такие браки не являются редкостью в Казахстане, что может быть связано с изменениями в социокультурных нормах и индивидуальными предпочтениями. Важно учитывать, что каждая пара уникальна, и успех семейных отношений зависит от множества факторов, включая взаимопонимание, уважение и готовность работать над отношениями.

Обычай «суйиндир», согласно которому мать роженицы должна первой посетить свою дочь после рождения ребенка, представляет глубокий психологический смысл и является важным аспектом социально-психологической адаптации новой матери к ее новой роли и социальному статусу. Встреча матери с дочерью после родов имеет целый ряд значимых аспектов, включая поддержку, одобрение и благословение, а также помощь в подготовке к встрече с остальными родственниками. Это также свидетельствует о важности семейных связей и поддержки в казахской культуре. Данный обычай способствует укреплению связей внутри семьи, содействует психологической подготовке и адаптации новой матери к своей новой роли. Таким образом, «суйиндир» является не только традиционным обычаем, но и важным элементом поддержки и социальной адаптации в семейной жизни казахского народа. Запреты и предупреждения, существовавшие в стародавние времена в отношении беременных женщин, отражали сложные социально-культурные нормы и установки того времени. Например, запрет на стрижку волос или употребление определенных видов мяса имел свои обоснования, основанные на социальных и психологических представлениях.

Исследование, проведенное автором статьи, подтверждает, что семейные ценности остаются ключевыми для современных казахов, как это было и прежде. Для них важны семья, дети, здоровье и благополучие близких. При этом анализ семейных ценностей различных групп казахского общества, включая городских и сельских жителей, военнослужащих и оралманов, показывает, что в семейной жизни для них приоритетными являются любовь, дети, взаимное уважение и понимание между супругами. Свидетельствует о семьецентрированной направленности казахского этноса и подчеркивает важность семейных и родственных связей в их жизни. Такие результаты исследования подчеркивают глубокие и устойчивые культурные ценности, которые остаются актуальными и значимыми для казахского общества на современном этапе.

Анализируя специальную литературы и эмпирические исследования можно выделить, среди представителей современного казахского общества преобладает уважение к семейным ценностям, а также стремление к возрождению и сохранению этнокультурных традиций в семейной жизни. Подтверждается множеством факторов, включая соблюдение традиций при брачно-семейных обрядах, сохранение и передачу культурного наследия от поколения к поколению, а также укрепление семейных уз и связей через соблюдение обычаев и традиций. Из данной статьи можно сделать вывод, для современных казахов семейные ценности и традиции играют важную роль в их жизни, помогая укреплять и поддерживать семейные отношения, а также способствуя сохранению культурного наследия и идентичности этноса. Данный феномен является важным аспектом социокультурной динамики и демонстрирует уникальные черты казахской культуры в контексте современного мира.

Список использованной литературы:

1. Арутюнян Ю.В., Дробижеева Л.М., Сусоколов А.А. Этносоциология: Учебное пособие для вузов. – М.: Аспект Пресс, 1998. – 271 с.
2. Аргынбаев Х.А. Казак халқындағы семья мен неке. – Алматы: Ғылым баспасы, 1973. – 328 с.
3. Аргынбаев Х.А. Свадьба и свадебные обряды у казахов в прошлом и настоящем //Советская этнография. – 1974. — № 6.
4. Аргынбаев Х.А. Семья и брак у казахов: Автореф. дис. ... доктора ист. наук. – Алма-Ата, 1975. – 130 с.
5. Шалгинбаева С.Х. Семейные традиции и социокультурный облик казахов городов Алматы и Тараза (этносоциологическое исследование): Автореф. дис. ... канд. истор. наук. – Алматы, 2002. – 29 с.
6. Платонов Ю.П. Этническая психология. – СПб.: «Речь», 2001. – 320с.

Касимова Д.Н., Ю-23-1к ҒП магистранты,
Ғылыми жетекші – п.ғ.д., профессор Минжанов Н.А.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАННЫҢ НЕГІЗГІ ҚҰНДЫЛЫҒЫ – ЖАСТАРДЫҢ ӨЗ ЕЛІНІҢ ЛАЙЫҚТЫ АЗАМАТЫ РЕТІНДЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ ДАМУЫ

Қазіргі әлемде өмірдің барлық салаларындағы қарқынды өзгерістеріне байланысты әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдардың рөлі маңызды бола түсуде. Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар қазіргі қоғамда шешуші рөл атқарады, күрделі әлеуметтік-мәдени, саяси, экономикалық және психологиялық құбылыстарды түсіну мен түсіндірудің аналитикалық құралдарын ұсынады.

Төменде әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар дамуының кейбір тенденциялары мен перспективалары көрсетілген:

Пәнаралық: Күрделі мәселелерді түсіну қажеттілігінің артуы әртүрлі білім салалары арасындағы ынтымақтастықты қажет етеді. Бұл қоғам алдында тұрған күрделі мәселелерді шешуге мүмкіндік беретін жаңа пәнаралық зерттеулерге әкеледі. Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар басқа ғылыми пәндермен өзара әрекеттеседі, жаратылыстану ғылымдары, технологиялар және инженерия, нейроғылымдар, информатика және экономика сияқты басқа салалардағы әдістер мен тұжырымдамаларға жүгінеді.

Цифрландыру: Ақпараттық технологиялардың дамуы әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдарға үлкен әсер етеді. Интернеттегі ортада жиналған деректердің көп мөлшері зерттеушілерге әлеуметтік құбылыстарды талдаудың жаңа мүмкіндіктерін ұсынады. Деректерді жинау мен талдаудың жаңа әдістері, сондай-ақ онлайн байланыс мүмкіндіктері зерттеу мен білім берудің жаңа мүмкіндіктерін ашады. Машиналық оқыту және үлкен деректерді талдау әдістері Әлеуметтік және гуманитарлық зерттеулерде маңызды бола бастады.

Жекелендіру: Адамдар мен топтардың жеке ерекшеліктерін зерттеуге қызығушылық артып келеді. Бұл жаңа нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік беретін зерттеу әдістерінің дамуына әкеледі.

Технологиялық мәселелер және этика: Жасанды интеллект, биотехнология сияқты жаңа технологиялардың дамуы олардың әлеуметтік және этикалық салдары туралы сұрақтар туғызады. Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар осы мәселелерді зерттейді және қоғамға технологиялық дамуды реттеу үшін этикалық нормалар мен заңдарды жасауға көмектеседі. Бұл тенденциялар мен перспективалар әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар өзгермелі әлемді түсіну мен басқарудың маңызды құралы болып қала беретінін көрсетеді.

Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдарының негізгі аспектілерінің бірі - азаматтардың құқықтық санасы мен мінез-құлқын қалыптастыруға әсер ету қабілеті. Негізгі құқықтық

принциптер мен нормаларды түсінетін адам қоғамда саналы түрде әрекет етуге, заңдар мен ережелерді сақтауға, басқа адамдардың құқықтарын құрметтеуге қабілетті. Бұл мемлекеттің тұтастай тұрақтылығы мен дамуын қамтамасыз етеді.

Құқықтану әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдардың маңызды құрамдас бөлігі ретінде құқық жүйесін, оның принциптерін, нормалары мен институттарын зерттейді. Ол заң туралы білім беріп қана қоймай, жеке тұлғаның құқықтық мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді. Өзінің құқықтары мен міндеттерін білетін адам белгіленген нормаларды бұзбай, әр түрлі құқықтық жағдайларға негізделген және дұрыс жауап бере алады, осылайша өз отбасынан бастап орналасқан жеріне дейін тәртіпті сақтайды [1, 81-83б.].

Алайда, әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар тек қоғамдық өмірдің құқықтық аспектілерін зерттеумен шектелмейді. Олар сондай-ақ жеке тұлғаның қалыптасуына және оның заңға деген көзқарасына әсер ететін әлеуметтік процестерді, мәдени дәстүрлерді, психологиялық ерекшеліктерді және т.б. талдайды. Сондықтан азаматтың құқықтық санасын толыққанды дамыту үшін әлеуметтік өмірдің әртүрлі аспектілері арасындағы байланысты және олардың құқықтық құндылықтардың қалыптасуына әсерін түсіну маңызды.

Қазақстанда жастарды құқықтық тәрбиелеу жастардың жеке дамуы үшін де, жалпы қоғам үшін де тек қана оң салдарларға ие. Бұл азаматтық белсенділікті қалыптастыруға, құқықтық тәртіпті нығайтуға, құқық бұзушылық пен сыбайлас жемқорлық деңгейін төмендетуге, сондай-ақ қоғамдық тұрақтылықты арттыруға ықпал етеді.

Қазақстанда жастарды құқықтық тәрбиелеудің өзектілігі бірқатар факторларға байланысты:

- Жастар арасындағы құқық бұзушылықтардың өсуі: Статистикаға сәйкес, жастар қылмыс пен құқық бұзушылықтарды басқа жас топтарына қарағанда көбірек жасайды.
- Құқықтық сауаттылықтың төмен деңгейі: Көптеген жастар өздерінің құқықтары мен міндеттерін білмейді, сондықтан олар алаяқтардың әсеріне осал болады.
- Жағымсыз әлеуметтік құбылыстардың таралуы: Нашақорлық, экстремизм, терроризм және басқа да жағымсыз құбылыстар көбінесе жастар арасында өз аудиториясын табады.

Жастарды құқықтық тәрбиелеудің мақсаты - олардың бойында келесідей қасиеттерді қалыптастыру:

Құқықтық мәдениет: Заңды түсіну және құрметтеу, өз құқықтары мен міндеттерін білу, өз мүдделерін қорғаудың құқықтық құралдарын қолдана білу.

Азаматтық жауапкершілік: Қоғамдағы өз орнын білу, мемлекет пен қоғам алдындағы өз міндеттерін орындауға дайындық.

Адамгершілік қасиеттері: Адалдық, әділдік және басқа адамдарға деген құрмет.

Жастарды құқықтық тәрбиелеу-қоғамдағы қауіпсіздік пен тұрақтылықты қамтамасыз етудің маңызды факторы. Осы саладағы мақсатты және жүйелі жұмыс жағдайында ғана жас ұрпақтың құқықтық санасы мен заңға бағынатын мінез-құлқын қалыптастыруға қол жеткізуге болады. [1, 81-83б.].

Неліктен әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар құқықтық сананы қалыптастыру үшін соншалықты маңызды?

1. Құқық негіздерін түсіну: Құқық тарихын, оның принциптерін, нормалары мен институттарын зерттеу адамға қоғам мен мемлекет өміріндегі құқықтың маңыздылығын түсінуге мүмкіндік береді.

2. Сыни ойлауды дамыту: Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар адамдарға ақпаратты талдауға, дәлелдерді бағалауға және негізделген шешімдер қабылдауға үйретеді. Бұл дағдылар адамның құқықтық мәселелерді өз бетінше түсінуі және өз құқықтарын қорғауы үшін қажет.

3. Адамгершілік құндылықтардың қалыптасуы: Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар адамдарға әділеттілік, теңдік, жеке тұлға мен заңды құрметтеу сияқты құндылықтарды сіңіреді. Бұл құндылықтар құқықтық мемлекет пен лайықты азаматтық қоғамның негізі болып табылады.

4. Әлеуметтік дағдыларды дамыту: Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар адамдарды қарым-қатынас жасауға, командада жұмыс істеуге және қақтығыстарды бейбіт жолмен шешуге үйретеді. Бұл дағдылар адамның қоғам мен мемлекет өміріне белсенді қатысуы үшін маңызды.

5. Жаһандық проблемаларды түсіну: Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар адамдарды адам құқығы, көші-қон, климаттың өзгеруі сияқты мәселелермен таныстырады. Бұл адамға планетаның болашағы үшін жауапкершілігін сезінуге және осы мәселелерді шешуге қатысуға мүмкіндік береді. [2].

Қазіргі кезде жастар қоғамның болашағын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Қазақстанда азаматтық қоғамды дамыту негізі - жастарды құқықтық тәрбиелеудің маңыздылығы орасан зор және оған ерекше көңіл бөлінеді. Елімізде жастарды құқықтық тәрбиелеу түрлі әдістер мен механизмдер арқылы жүзеге асырылады. Бұған мектеп бағдарламасына құқықтық курстарды енгізу, құқықтық клубтар мен конференциялар ұйымдастыру, құқықтық науқандар мен іс-шаралар өткізу және құқықтық білімді тарату үшін бұқаралық ақпарат құралдарын пайдалану кіреді.

Айта кететін жайт, жоғарыда айтылғандардан басқа, төмендегі мәселені ескеру маңызды: Жастарды құқықтық тәрбиелеуде отбасы маңызды рөл атқарады. Олар үшін ересектердің беретін үлгісі үлкен маңызға ие. Сол себепті жастардың құқықтары мен бостандықтарын іске асыру үшін жағдай жасау қажет. Жастарды құқықтық тәрбиелеу-бұл Қазақстанның болашағына салынған инвестиция. Жас ұрпақ қаншалықты қатты заңды ұстанатын болса, қоғам соғұрлым әділ және әл-ауқатты болады. [2].

Қазақстанда жастарды құқықтық тәрбиелеу азаматтық бірегейлікті қалыптастыруда және құқықтық мәдениетті арттыруда шешуші рөл атқарады. Бұл жастарға өз құқықтары мен міндеттерін түсінуге, қоғамның заңдары мен нормаларын құрметтеуге және қоғамдық өмірге белсенді қатысуға көмектеседі. Жастарды құқықтық тәрбиелеу Қазақстанда азаматтық қоғамды қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Елдің тұрақты дамуын қамтамасыз ету үшін жастар арасында құқықтық білім беруді кеңейту және тереңдету бойынша күш-жігерді жалғастыру қажет, бұл әділ және заңға бағынатын қоғам құруға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Сидоренко Е. А. Закон // Новая философская энциклопедия - 2010. — С.81-83.
2. Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 15 қазандағы № 674 Жарлығы.

Раздобреев Я.Е., Жакупов Б.Б., студенты группы ИС-23-2
Научный руководитель – Степкин А.П., магистр, преподаватель
Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

КУЛЬТУРНОЕ РАЗНООБРАЗИЕ И МЕЖКУЛЬТУРНОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Аннотация. Изучение культурного разнообразия и межкультурного взаимодействия в современном мире является необходимым компонентом культурологического анализа, помогающим понять сложные процессы в современном обществе и способствующим построению гармоничных и взаимопонимающих отношений между культурными сообществами.

Ключевые слова: Глобализация; культурное разнообразие; межкультурное взаимодействие; культурная политика; культурное наследие.

Введение: В современном мире, пронизанном глобализацией и стремительными технологическими преобразованиями, вопросы культурного разнообразия и межкультурного взаимодействия становятся ключевыми в контексте развития общества и международных отношений. В свою очередь глобализация, характеризующая современный мир, оказывает существенное влияние на общества, приводя как к позитивным, так и к негативным последствиям. Одним из наиболее значимых результатов глобализации является рост культурного разнообразия и межкультурного взаимодействия.

Обсуждение: Глобализация представляет собой сложный процесс интеграции экономик, обществ и культур путем обмена товарами, услугами, идеями и ценностями [1]. С одной стороны, она привела к появлению глобальной культуры, отмеченной преобладанием западных ценностей, норм и обычаев. С другой стороны, глобализация также способствовала сохранению и обогащению культурного разнообразия. Сохранение культурного разнообразия имеет решающее значение для выживания и развития человечества. Однако глобализация также несет в себе риски гомогенизации культур, угрожая культурному разнообразию.

Статья «Феномен глобализации и проблема культурного разнообразия социума» [2] исследует взаимосвязь между глобализацией и культурным разнообразием. Автор утверждает, что глобализация привела к формированию глобальной культуры с преобладанием западных ценностей, но при этом подчеркивает важность сохранения культурного разнообразия как источника творчества, инноваций и устойчивости.

Межкультурное взаимодействие и коммуникация. Межкультурное взаимодействие и коммуникация играют ключевую роль в поддержании и расширении культурного многообразия. Под межкультурным взаимодействием понимается процесс общения и взаимодействия между представителями различных культур, представляющий сложный обмен информацией, идеями и ценностями между различными культурными средами.

Статья «Межкультурное взаимодействие и межкультурная коммуникация: к определению аспектов» [3] исследует концепцию межкультурного взаимодействия и коммуникации, подчеркивая их важность для сохранения и обогащения культурного разнообразия. Она также выделяет значимость понимания культурных различий и сходств в межкультурной коммуникации

Межкультурный диалог представляет собой процесс общения и взаимодействия между людьми из разных культур, направленный на содействие взаимопониманию, уважению и сотрудничеству.

Статья «Диалог в трудах М.М. Бахтина» [4] исследует концепцию межкультурного диалога, подчеркивая его как процесс общения и взаимодействия, включающий обмен идеями, ценностями и убеждениями. Идея диалога в трудах Бахтина подчеркивает активную и многоголосую природу общения, где голоса взаимодействуют и воздействуют друг на друга. В отличие от традиционного представления о диалоге как о прямом обмене мнениями, диалогичность Бахтина выделяет сложность и разнообразие голосов, принимающих участие в общении, что способствует более глубокому пониманию смысла и формированию идентичности. Автор также акцентирует важность понимания культурных различий и сходств в межкультурном диалоге. Культурные различия и сходства играют ключевую роль в концепции межкультурного диалога Бахтина, подчеркивая важность понимания и ценности различных культурных перспектив. Признание этих различий способствует взаимному уважению и эмпатии, а признание сходств создает основу для сотрудничества и понимания. Идеи Бахтина о диалоге могут служить ориентиром в современном межкультурном общении, поощряя активное прослушивание, готовность к открытому обмену мнениями и уважению многообразия точек зрения. Принимая диалогический подход, как предлагает Бахтин, индивиды и группы могут успешно преодолевать культурные различия, преодолевать барьеры в общении и строить включительные и гармоничные отношения в разнообразных культурных средах.

Интегрируя идеи из данных статей, можно представить всесторонний обзор культурной политики, сохранения культурного наследия и развития культурных кластеров в Казахстане в контексте глобализации и межкультурного взаимодействия. Эти усилия способствуют целостному пониманию стремлений к продвижению культурного разнообразия, увеличению доступности культуры и сохранению богатого культурного наследия Казахстана в условиях глобализации.

Заключение. Культурное разнообразие выступает как одно из фундаментальных явлений современного мира, отражая множественность культурных выражений, традиций и ценностей. Феномен глобализации способствует интеграции и взаимопониманию, но также вызывает опасения по поводу сохранения культурной идентичности и разнообразия. Разнообразие не только поддерживает творческий потенциал и служит источником вдохновения для прогресса, но и способствует творчеству и инновациям. Важно отметить, что оно также укрепляет терпимость и сострадание, сохраняет культурное наследие и самобытность, обогащает человеческий опыт и играет важнейшую роль в построении гармоничных и процветающих обществ.

Исследования культурного разнообразия и межкультурного взаимодействия в современном мире подтверждают важность межкультурного взаимодействия в условиях глобализации. Оно способствует снижению конфликтов, укреплению международного сотрудничества и культурному обогащению. Более того, межкультурное взаимодействие выступает мостом для взаимопонимания, уважения и сотрудничества, что является решающим фактором для поддержания и развития культурного разнообразия.

Важно понимать, что эффективная межкультурная коммуникация требует не только понимания, но и уважения культурных различий и сходств. Развитие и сохранение культурного разнообразия является неотъемлемой составляющей развития человеческих обществ, поскольку способствует творчеству, инновациям и обогащению опыта.

Список использованной литературы:

1. Аскарлов, Е. (2015). Влияние культурного разнообразия на процессы современной международной политики. Источник по ссылке: <https://www.socionauki.ru/journal/articles/136287/>
2. Алтынбеков, Ж. (2012). Феномен глобализации и проблема культурного разнообразия социума. Источник по ссылке: <https://cyberleninka.ru/article/n/fenomen-globalizatsii-i-problema-kulturnogo-raznoobraziya-sotsiuma/viewer>
3. Балакина, Н. Ю. (2009). Межкультурное взаимодействие и межкультурная коммуникация: к определению аспектов. Источник по ссылке: <https://cyberleninka.ru/article/n/mezhkulturnoe-vzaimodeystvie-i-mezhkulturnaya-kommunikatsiya-k-opredeleniyu-aspektov/viewer>
4. Бахтин, М. М. (1975). Диалог в трудах М. М. Бахтина. Источник по ссылке: <https://cyberleninka.ru/article/n/dialog-v-trudah-m-m-bahtina/viewer>

Коваленко А.А., студент группы ИС-23-2

Научный руководитель – магистр, преподаватель Степкин А.П.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан.

ЦИФРОВИЗАЦИЯ КАК ПРИОРИТЕТ РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА ВВЕДЕНИЕ

Цифровизация - одно из главных направлений развития ряда стран в современном мире. Казахстан не исключение, и у него также есть целый список приоритетов в этой области.

Для начала можно отметить, что цифровизация позволяет ускорить развитие экономики, повысить конкурентоспособность государства на мировой арене, а также сделать услуги государства более доступными для своих граждан. Переход к цифровой форме обработки информации и предоставления услуг может значительно упростить жизнь каждого человека. Собственно, именно такой системой и является портал Электронного правительства EGOV.KZ. [4]

Электронное правительство, было задумано как платформа, которая взаимодействует с органами государственной власти, гражданами, организациями в электронном формате с минимальным личным (физическим) взаимодействием.

Сама идея создания электронного правительства в Казахстане была озвучена в ежегодном Послании Президента Республики Казахстан 19 марта 2004 года.

10 ноября 2004 года была утверждена Программа формирования Электронного Правительства на 2005—2007 годы. [1]

Важно добавить, что Электронное правительство в Казахстане играет ключевую роль в модернизации государственного управления, улучшении качества предоставляемых государственных услуг и повышении уровня доверия граждан к деятельности государственных органов.

Скорость интернета

Один из главных приоритетов развития цифровой экономики Казахстана - это создание высокоскоростной широкополосной сети интернета по всей стране. Хороший интернет — это основа для любого цифрового проекта. Без надежной и быстрой сети компаниям будет сложно работать, гражданам - получать доступ к государственным и коммерческим услугам.

Развитие сетей широкополосного доступа в Казахстане началось в середине 2000-х годов. Так, в 2006 году правительство приняло Программу развития отрасли телекоммуникаций Республики Казахстан на 2006—2008 годы, одной из задач которой было развитие фиксированной и сотовой связи.

За это время широкополосный доступ стал по-настоящему неотъемлемой частью образа жизни подавляющего большинства казахстанцев. Так, если в конце 2005 года процент охвата широкополосных технологий в «домашнем» сегменте составлял, по различным оценкам, от 0,13% до 0,75%, то сегодня, согласно официальной статистике, он превышает 84%.

В соответствии с национальным проектом «Технологический рывок за счет цифровизации, науки и инноваций», утвержденным в 2021 году, сегодня перед коммуникационной отраслью и, в частности, развертыванием широкополосного доступа стоят масштабные задачи: обеспечить 100% граждан высококачественным Интернетом и 95%— широкополосными домашними сетями.

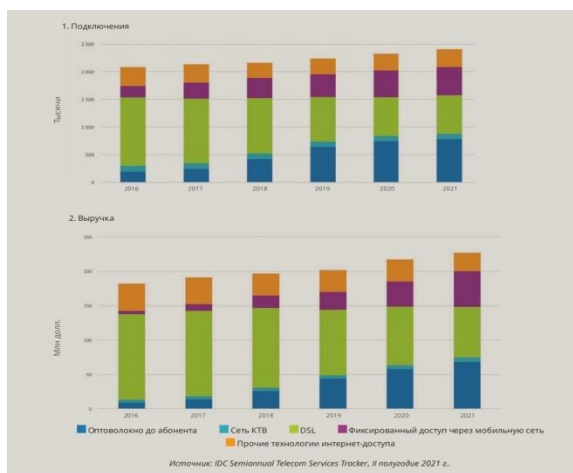


Рисунок 2. Потребительский фиксированный доступ в интернет. [2]

Рост общего числа потребительских фиксированных подключений к Интернету в Казахстане в последние 6 лет был обеспечен ростом числа абонентов с подключением по оптоволокну и через мобильную сеть, это отражено на рис. 2.

Стоит также отметить, что развитие сетей широкополосного доступа с оптическими подключениями — одно из стратегических направлений, выбранных Министерством цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности Республики Казахстан, и выделено в проекте «2050».

Цифровое образование.

Еще одним приоритетом нашего государства является цифровое образование. Очень важно, чтобы каждый человек в стране имел возможность овладеть базовыми цифровыми навыками. Это позволило бы улучшить качество рабочей силы, делая ее более конкурентоспособной на мировом рынке труда. На сегодняшний день крупными проектами сферы ИИ в области образования республики Казахстан, являются следующие проекты:

Smart-школа.

Это сервис, который позволит родителям знать, когда и во сколько ребенок посещал школу, и даже сколько денег он потратил на питание. До этого родители могли и не знать о прогулах детьми школы, но хуже, если ребенок не прогуливает, а даже не дошел до школы. Система контроля управления доступом (СКУД) целенаправленно создана для учебных заведений, она помогает предотвратить проникновение посторонних, и с помощью SMS-сообщений уведомляет родителей о времени прихода ребенка в школу и ухода из нее.

Е-күнделік.

Автоматизированная образовательная информационная система «Күнделік», объединяет возможности электронного документооборота для образовательных организаций и инструменты социального сетевого взаимодействия между всеми участниками образовательного процесса: учителями, родителями и учениками. Большим плюсом данной системы является то, что она может обеспечить возможность дистанционного образования.

Smart-детский сад.

Система Smart-детский сад запущена в Петропавловске в одном из детских садов, такая система позволяет вести электронный учет посещаемости, мониторинг развития детей, а ещё автоматизировать внутренние процессы.

По данным, платформы EGOV.KZ имеется точная статистика, согласно которой на сегодняшний день, уровень цифровой грамотности в Казахстане, согласно Комитету по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан составляет 84,1% [3].

Заключение. Таким образом, можно утверждать, что цифровизация — это необходимость для дальнейшего развития Казахстана. Подводя итог на основе вышеизложенных фактов и рассуждений, мы можем сказать, что Казахстан уже начал активно развиваться в цифровой сфере. За последние несколько лет были приняты законы и программы, направленные на стимулирование развития цифровой инфраструктуры и технологий. Также создано много стартапов и инновационных проектов, которые используют новейшие технологии.

Список использованной литературы:

1. <https://ru.m.wikipedia.org/wiki/%D0%AD%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B5%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE>
2. https://www.gov.kz/uploads/2022/8/3/c5dcdcfddcdd6e19954cea1c438fa4a6_original.6823913.pdf (Тимошенко А., Сек О., Хейн Я.Б., Тейтон Б., Пименов В., Алич К. Развитие сетей широкополосного доступа в Республике Казахстан И., 2022)
3. <https://egov.kz/cms/ru>
4. Тедеев А. А., Усанов В. В. Электронное государство. М., 2008

Ларионов А.П., студент группы ФКиСМ-23-2
Научный руководитель – магистр, ст. преподаватель Умбетов Д.М.
Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан

МИР ЦЕННОСТЕЙ НЕЗАВИСИМОГО КАЗАХСТАНА

С тех пор, как Казахстан объявил свою независимость в 1991 году, страна прошла долгий путь к становлению сильного и процветающего государства. В этой статье я рассмотрю основные достижения Республики Казахстан за годы независимости.

В Республике Казахстан и по сей день происходят системные преобразования, возникли первые демократические институты гражданского общества и социального государства. При этом в процессе становления гражданского общества особое внимание было обращено на критическое освоение социокультурных ценностей, духовного наследия прошлого, на сложный и противоречивый процесс переоценки ценностей в стране.

Переход на путь коренного преобразования всей политической системы общества, основанной на рыночной экономике, потребовал преодоления тотального отчуждения человека, развития тех форм его жизнедеятельности, которые позволили бы преодолеть тотальное давление государства, т.е. формирования институтов гражданского общества. Преодоление тотального отчуждения в период осуществления рыночных преобразований в экономике, демократических – в политической системе, плюралистических – в идеологической сфере вызвало к жизни необходимость утверждения ценностей либерализма – ценностей свободного труда, раскрывающего творческие способности человека, а, следовательно, развитие чувства хозяина, собственника, создающего своим трудом материальное благополучие как основу жизнедеятельности человека, на основе которой единственно и возможно создавать интеллектуальный и духовный потенциал общества.

Осуществление системных коренных преобразований казахстанского западного опыта трансформации, а на основе учета конкретно-исторических условий развития Казахстана в эпоху глобализации. Поэтому для становления гражданского общества в Казахстане, раскрывающего творческие способности личности, важно использовать положительный в этом смысле потенциал нашего прошлого, как советского, так и традиционного, сформированные им ценности, на основе которых возможен консенсус и дальнейшее формирование институтов гражданского общества.

Создавать условия для частнособственнического интереса, введения института частной собственности на землю, развития индивидуализма, воспитывать чувство хозяина и собственника – все эти задачи осложняются тем, что в рамках традиционного общества таких условий еще не было, а идеология советского общества на протяжении своей истории искореняла из практики и общественного сознания эти необходимые для становления демократического Казахстана ценности. Задача исследователей – возродить социокультурные ценности прошлого, способные отвечать этим запросам современности.

Для того, чтобы современное казахстанское общество успешно осуществляло выбранный курс общественно-политического развития, необходимо, на мой взгляд, активизировать и усилить идеолого-пропагандистское обеспечение осуществляемых преобразований с целью закрепления тех ценностей нашего прошлого, которые возрождаются в свете становления институтов гражданского общества и социального правового государства.

Понятие «мы» в традиционном казахском обществе всегда было сильнее «я». Такими же были и отношения собственности, с сильнейшим акцентом на коллективистские начала. Вместе с тем при всей сложности механизма землепользования собственность на землю четко регламентировалась. Три основные формы собственности (частная, общинно-групповая и общественная) были свойственны Казахстану и ранее. Для гармонизации интересов коллектива и личности должны быть объективные условия. Для становления гражданского общества важно создание многоукладной экономики. Равноправные и

разнообразные формы собственности, регулируемые рыночными механизмами, реализуют право свободного выбора формы и способы экономической деятельности, экономическую свободу. Надо восстановить подлинную коллективность и объективным основанием этого процесса явится развитие коллективной формы собственности (кооперативная, акционерная, арендная).

Главной ценностью для формирующегося в Казахстане гражданского общества является независимость, а свобода – единство, согласия, толерантность, процветание являются базовыми ценностями; именно свобода, дает каждому индивиду возможность творческой самореализации. Номаду изначально был присущ свободолюбивый дух. Чувство свободы рождало особое отношение к окружающему его пространству, формировало открытость мировоззрения всему новому, рождало глубокий интерес к миру.

Всеобщее содействие экономическому росту Казахстана в течение последних десятилетий подчеркивает значимость разносторонней экономической стратегии и активного привлечения иностранных инвестиций. Особенно ярко это проявляется в развитии энергетического сектора, включая нефтегазовую промышленность, которая играет ключевую роль в общей экономической динамике страны. Однако, важно отметить, что Казахстан также сфокусирован на диверсификации своей экономики, развивая другие отрасли, такие как добыча урана, металлургия и сельское хозяйство. Эта стратегия способствует не только укреплению экономической базы, но и содействует более устойчивому и сбалансированному развитию страны в целом. В свете этих достижений можно с уверенностью говорить о перспективности экономического пути, который выбрал Казахстан, и о его значимости в контексте глобальных экономических процессов.

Вложения в модернизацию инфраструктуры в Казахстане оказывают значительное воздействие на различные аспекты жизни общества. Строительство новых дорог, железных дорог, аэропортов и портов улучшает доступность и эффективность транспортной системы, что способствует экономическому развитию страны. Кроме того, развитие транспортной и энергетической инфраструктуры создает благоприятную среду для привлечения бизнеса и инвестиций, стимулируя рост экономики и улучшение благосостояния граждан. Эти инвестиции также способствуют созданию новых рабочих мест и повышению уровня жизни населения, обеспечивая доступ к качественным услугам и ресурсам. Таким образом, модернизация инфраструктуры является ключевым элементом стратегии развития Казахстана, направленной на создание устойчивой и процветающей экономики, а также на повышение качества жизни граждан.

Государственная политика социальной защиты населения в Казахстане стала неотъемлемым приоритетом правительства, отражая его стремление к созданию справедливого и поддерживающего общества. Активные меры по борьбе с бедностью, включая программы социальной помощи и расширение социальных гарантий, направлены на улучшение жизни наиболее уязвимых слоев населения. Повышение доступности образования и здравоохранения осуществляется через развитие инфраструктуры и внедрение специальных программ, призванных обеспечить качественные услуги для всех граждан. Социальная поддержка наиболее уязвимых групп, включая пожилых людей, инвалидов и малообеспеченные семьи, осуществляется через различные формы помощи и льгот. Такие меры способствуют социальной интеграции и укреплению социальной стабильности в стране, а также создают условия для устойчивого развития и процветания всего общества.

Участие Казахстана в международных организациях и инициативах играет ключевую роль в обеспечении мира, стабильности и развития не только в регионе, но и в мировом масштабе. Благодаря активной международной дипломатии страна способствует установлению международного диалога и сотрудничества, а также принимает участие в разработке и реализации стратегий по решению глобальных проблем.

Членство Казахстана в организациях, таких как ООН, ОДКБ и ШОС, позволяет ему активно участвовать в различных форумах и обсуждениях, способствуя урегулированию

международных конфликтов, обмену опытом и экспертизой, а также совместным инициативам в области развития и безопасности.

Инициативы Казахстана, такие как Конференция по доверительной мере и мерам по уменьшению ядерного оружия и форум Астана по сирийскому урегулированию, подтверждают его стремление к решению глобальных вызовов и конфликтов путем мирных и дипломатических средств. Такие усилия способствуют повышению престижа и влияния Казахстана на международной арене, а также укреплению его роли как надежного партнера и посредника в мировых делах.

Годы независимости Республики Казахстан были временем значительных достижений во всех сферах жизни страны. Экономический рост, модернизация инфраструктуры, социальное развитие и активное участие в мировых делах подтверждают стремление Казахстана к становлению сильного и процветающего государства, способного обеспечить благополучие своих граждан и сыграть конструктивную роль на мировой арене.

За 32 года казахстанские спортсмены завоевали свыше 70 олимпийских наград. На недавней Азиаде-2023 Казахстан с 80 медалями вошел в пятерку лучших по количеству наград. Среди успешных казахстанских спортсменов — Геннадий Головкин, Дмитрий Баландин, Ельдос Сметов, Илья Ильин, Елена Рыбакина, Зеруи Баландина, Ольга Рыпакова, Александр Винокуров, Серик Сапиев, Зарина Дияс, Элизабет Турсынбаева и многие другие.

Выдающимся казахстанским фигуристом, одним из наиболее талантливых и успешных спортсменов в истории страны являлся Денис Тен. В 2014 году на Олимпийских играх в Сочи он стал первым казахстанцем, который завоевал олимпийскую медаль в фигурном катании.

Главным спортивным событием страны за период Независимости стало проведение Зимних Азиатских игр в 2011 году. В них приняли участие представители около 30 стран. Также в Казахстане проходили Чемпионаты мира по армрестлингу, хоккею с мячом, боксу, тяжелой атлетике, дзюдо и Зимняя Универсиада в 2017 году.

Наша страна богата культурным разнообразием. Талантливые казахстанские артисты активно представляют свое творчество по всему миру. От виртуозных музыкантов и артистов до талантливых художников и других деятелей искусства — они делают нашу страну видимой и узнаваемой.

Яркий пример — талантливый певец Димаш Кудайбергенов. Его вокал и музыкальное мастерство были оценены на различных международных музыкальных конкурсах, таких как шоу «Голос» в Китае, где он завоевал звание лучшего исполнителя.

Большую огласку получил талантливый казахстанский продюсер и диджей Imanbek после получения престижной музыкальной премии «Грэмми» в категории «Лучший ремикс года». Кроме того, с каждым годом на музыкальной сцене появляется все больше молодых талантливых артистов, которые привносят новые звучания и идеи.

В последние годы в Казахстане наблюдается заметный тренд к усилению экологического сознания и прогрессивному образу жизни. Мы становимся более внимательными к влиянию нашего поведения на природу и проявляем интерес к способам улучшения экологии в повседневной жизни. Распространение эко-инициатив, воспитание экологической грамотности и внедрение инновационных технологий стали важной частью этого процесса. Культурное наследие Казахстана также находит свое отражение в сфере кинематографа. Фильм «Айка» режиссера Серика Абызова стал не только гордостью Казахстана, но и получил международное признание, включая номинацию на Оскар в категории «Лучший иностранный фильм». Также нельзя не упомянуть влияние кинокартин «Тулпар», «Шал», «Томирис», «Братья» и многих других.

Годы независимости Республики Казахстан стали историческим периодом, в котором страна достигла значительных успехов в различных сферах своей жизни. Экономический рост, являющийся одним из ключевых аспектов этого периода, отражает успешную экономическую политику и меры, принятые правительством Казахстана для стимулирования развития. Модернизация инфраструктуры, включая строительство дорог,

железных дорог, аэропортов и портов, играет важную роль в обеспечении устойчивого развития и улучшении качества жизни граждан. Социальное развитие также стало неотъемлемой частью пути независимости Казахстана. Страна прикладывает значительные усилия для борьбы с бедностью, расширения доступа к образованию и здравоохранению, а также обеспечения социальной поддержки наиболее уязвимым группам населения. Активное участие Казахстана в международных делах подчеркивает его стремление к мировому сотрудничеству и поддержанию мира и стабильности. Казахстан активно участвует в международных организациях и инициативах, способствуя установлению диалога и сотрудничества на региональном и глобальном уровнях.

В целом, достижения Республики Казахстан за годы независимости свидетельствуют о ее стремлении к становлению сильного и процветающего государства, способного обеспечить благополучие своих граждан и активно участвовать в мировых делах.

Список использованной литературы:

1. Назарбаев, Н.А. (2012). "Стратегия Казахстана-2030: новая политическая культура". Алматы: Издательский дом "Артпринт".
2. Жумабаев, Д. (2018). "Культурная идентичность Казахстана в контексте глобализации". Вестник Казахского национального университета. Серия "Философия, социология и политология", с.115-116.
3. Байгалин, А.К. (2016). "Ценности независимого Казахстана: взгляд молодежи". Электронный журнал "Современная молодежь", с.28-29.
4. Муканова, С.А. (2019). "Сохранение культурных ценностей независимого Казахстана". Вестник Казахского государственного университета искусств и культуры. Серия "Теория и практика культуры", с.78

СЕКЦИЯ «ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ В ИНДУСТРИИ ТУРИЗМА И ГОСТЕПРИИМСТВА»

Андрощук М, студентка группы ТУР-21-2
Научный руководитель – д.э.н., профессор Доскалиева Б.Б
Карагандинский университет Казпотребсоюза
г. Караганда, Республика Казахстан

КАЧЕСТВО ОБСЛУЖИВАНИЯ ТУРИСТОВ И МЕТОДЫ ЕГО ОЦЕНКИ

Актуальность темы исследования заключается в том, что качественное обслуживание туристов является одним из главных достоинств какой-либо компании. Оно служит основным критерием, по которому клиенты судят о качестве продукта. Высокое качество обслуживания побуждает клиента пользоваться туристическими услугами все чаще. Обеспечивая людей превосходным обслуживанием, компания получает приятные отзывы о своей деятельности, вследствие чего увеличивается клиентура.

Для многих туристических компаний повышение качества обслуживания способствует существенному увеличению объема продаж и прибыли, чем маркетинг или реклама. Определение качества услуг включает в себя три основных составляющих: объект, характеристики и потребности:

– Объектом выступает услуга, которая обязана отвечать высокому качеству. Выполнение услуг реализуется в целях удовлетворения потребностей покупателей.

– Характеристиками служат свойства, качество услуг, отличительные черты. Существуют качественные (комплекс свойств, способных удовлетворять потребности потребителя) и количественные (комплекс определенных свойств, выраженных с помощью физических величин и единиц измерения) характеристики.

– Под потребностью понимают состояние нужды людей, требующее постоянного удовлетворения. Из-за этого понятия у клиента возникают желания, которые влияют на спрос продукции и услуг.

Качество – это авторитет компании, возрастание прибыли, повышение конкурентоспособности, рост процветания, именно поэтому деятельность по управлению качеством компании предстает наиважнейшим видом деятельности для всего персонала компании [1]. Качество можно продемонстрировать в виде рисунка 1.



Рисунок 1 – Пирамида качества

На вершине пирамиды располагается TQM – менеджмент качества, в соответствии с которым, для достижения требуемого качества продукции необходимо высокое качество всей работы. Важное значение имеет качество работы, напрямую связанной с выпуском продукции. Качество продукции является важнейшим показателем деятельности

предприятия, и выступает следствием качества работы. Для подробного изучения необходимо рассмотреть характеристики уровней пирамиды качества, представленных в таблице 1.

Таблица 1

Характеристики уровней пирамиды качества

Уровень	Качество продукции	Качество работы	Качество фирмы	Всеобщее качество
Объект управления	Готовая продукция	Производственный процесс	Фирма	Общество
Компоненты объекта управления	- качество изделия; - качество сервиса	- качество материалов и сырья; - качество оборудования; - качество производственных процессов; - качество технологии; - качество условий труда	- качество системы управления; - качество руководителей; - качество персонала; - качество оснащенности организации	- качество культуры; - качество экономической системы; - качество науки и техники; - качество информации; - качество жизни

Неразрывность производства и потребления услуги – важная особенность. Оказание услуги возможно при поступлении заказа или появлении клиента. Некоторые специалисты утверждают, что неразрывность производства и потребления является именно тем фактором, который делает услуги действительно услугами и отличает их от товара в материальной форме.

Различие между товарами и услугами с точки зрения взаимосвязи производства и потребления представлены на рисунке 2.

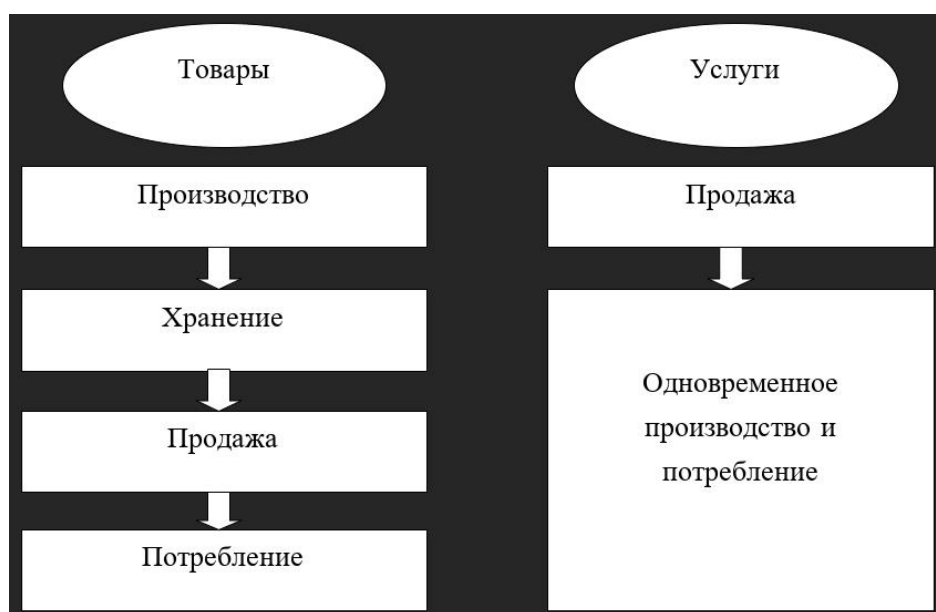


Рисунок 2 – Взаимосвязь производства и потребления товаров и услуг.

Среди всех направлений, которые используют предприятия туристической сферы по созданию качественных услуг, можно выделить четкое соблюдение параметров комфортности.

Индустрия туризма характеризуется тем, что основная роль туристских предприятий не изменилась. Клиента, как и прежде необходимо встретить, предоставить ему еду и ночлег. Однако, с развитием туризма происходит увеличение уровня комфорта, растет количество услуг.

Понятие «комфорт» является основным фактором, образующим понятие качества, служит удовлетворение потребностей клиентов, включая их различные запросы. У каждого клиента существует свое понимание комфорта.

Проводились опросы людей, касательно понимания комфорта для каждого. Оценив данные, можно сказать следующее. В Казахстане полагают, что комфортной является та гостиница, где присутствует система обслуживания, предоставляющая гостям разнообразные напитки, а также закуски за приемлемую цену. По мнению американцев, комфортной является та гостиница, где присутствуют места для приготовления коктейлей и других напитков непосредственно в номерах, возможно найти лед абсолютно в любое время суток, а также действует хорошая система безопасности. Для европейцев при понимании комфорта особое значение уделяется санузелу и многообразию предприятий питания. Японцы большое внимание обращают на возможность получить информацию вовремя, наличие указателей или специальных значков, изображений, а также иных средств, которые помогают ориентироваться в гостинице, не владея знанием местного языка, а также наличие предприятия питания с восточной кухней.

Первое направление – американская модель гостиничной интернационализации. В современной туристической индустрии человеку, который путешествует, предоставляется право выбирать из большого количества предприятий, получая высокое качество обслуживания там, где он захочет. Суть данной модели состоит в том, чтобы клиент мог отдохнуть от внешней обстановки страны, в которой он находится, то есть приходя в свой номер он мог бы не отказываться от своих привычек и предпочтений в любой стране мира, где бы он не находился. Лидерами данной интернациональной системы выступают гостиничные цепи. Например «Hilton».

Долгое время с американской моделью не соглашались европейцы. Они полагали, что возможность приспособления к местной окружающей среде намного комфортнее. В то же время они понимали, что одним из основных качеств комфорта служит стандартизация. Однако, европейцы приняли и воплотили в жизнь группы отелей. Например «Ассог».

Второе направление находит применение в независимых предприятиях туристической сферы. В его основу входит точное соблюдение параметров комфортности, которые являются универсальными как для туристической компании, так и для иных туристических предприятий. Комплекс составляющих состоит из следующих факторов понятия «комфорт»:

- информационный;
- психологический;
- эстетический;
- экономический;
- бытовой.

Информационная комфортность характеризуется степенью удовлетворения потребности туриста в понимании происходящего на основе полной и достоверной информации о внутреннем распорядке туристского предприятия (гостиницы, предприятия питания и других объектов туристской сферы), с которой турист может ознакомиться еще до посещения. Большое значение для клиента имеют фотографии, на которых изображен вид внутреннего дизайна помещений, совокупность основных и дополнительных услуг, сведения о ценах и др. Данная информация должна быть легкодоступна гостю.

Понятие психологического комфорта связано с ощущением клиентом уважения, внимания, понимания, заботы и гостеприимства со стороны хозяев и обслуживающего персонала гостиницы или иного туристского предприятия. Обслуживать гостя нужно таким образом, чтобы он смог почувствовать, что ему рады, вследствие чего он испытывает чувство восхищения, удовлетворенности, внутреннего достоинства или самоуважения. В целях создания психологического комфорта обслуживающий персонал обучают, в каком-то роде, воспитывают. В итоге персонал должен понимать, что для них будет выгодным хорошее отношение к гостям, и поэтому необходимо делать все, чтобы гости вновь к ним возвращались.

Эстетический комфорт определяет положительный эмоциональный настрой гостя. Это обеспечивается средствами и приёмами, благодаря которым происходит соединение всех элементов интерьера в единое для восприятия целое. Эстетический комфорт интерьера зависит от гармоничности предметно-пространственного окружения [2]. Достижение красоты интерьера, состоит из множества задач. Основные из них – это композиция пространства, цветовое решение и отделка поверхностей, дизайнерская форма оборудования и мебели, наличие декоративных деталей, освещение, озеленение и др.

Одной из основных причин, по которым клиент выбирает ту или иную гостиницу, служит эстетично оформленный интерьер, который создает атмосферу уюта и домашнего тепла.

Экономическая комфортность в туристической сфере характеризуется удобством расчета для клиентов, системой дисконтов, бонусами, обеспечением теплового комфорта, качеством воздуха за наиболее низкую стоимость, которая будет устраивать всех, мотивируя клиентов в повторном выборе туристского предприятия.

Бытовой комфорт определяет приятную устроенность быта, обстановки, создание хороших условий для проживания клиента (приемлемая температура, влажность воздуха, атмосферное давление, удобство мебели). Для достижения бытового комфорта применяются кондиционеры, очистители воздуха, удобная мебель.

Оценка качества туристского обслуживания – это положительная или отрицательная оценка эмоционального настроя, вследствие восприятия клиентом полученного обслуживания в туристском предприятии.

Если качество услуги измерить не получается, то его проявлением может быть благодарность или отсутствие жалоб со стороны клиента.

Восприятие потребителем качества туристского обслуживания – это формирование в сознании клиента чувственного образа различий между ожидаемым и фактически полученным обслуживанием с дальнейшим перерастанием этого образа в эмоциональный настрой по отношению к туристскому предприятию.

Оценка качества туристского обслуживания базируется на его восприятии и заключается в формировании в сознании клиента положительного или отрицательного эмоционального настроя по отношению к туристскому предприятию, характеризующего степень соответствия полученного обслуживания ожиданиям гостя.

Количественная характеристика этого настроя является оценкой качества обслуживания. Сильный положительный настрой – высокое качество, высокая степень удовлетворенности. Сильный отрицательный настрой – низкое качество, высокая степень неудовлетворенности.

Основные критерии оценки качества туристского обслуживания в туристском предприятии:

- Размещение:
 - а) чистота помещений;
 - б) дизайн;
 - в) состояние прилегающей территории;
 - г) ассортимент услуг.
- Питание:

- а) чистота помещений;
- б) атмосфера обслуживания;
- в) время обслуживания;
- г) качество блюд.

– Транспорт:

- а) состояние транспорта;
- б) комфортность размещения;
- в) продолжительность маршрута и скорость передвижения.
- г) состояние дорог и т.д.

Существуют также и другие критерии, которые используют при оценке качества туристских услуг. Например, поведение обслуживающего персонала, его приветливость, информированность, общительность, уважительность, любезность.

Если качество услуги измерить не получается, то его проявлением может быть благодарность или отсутствие жалоб со стороны клиента.

Восприятие потребителем качества туристского обслуживания – это формирование в сознании клиента чувственного образа различий между ожидаемым и фактически полученным обслуживанием с дальнейшим перерастанием этого образа в эмоциональный настрой по отношению к туристскому предприятию.

Оценка качества туристского обслуживания базируется на его восприятии и заключается в формировании в сознании клиента положительного или отрицательного эмоционального настроения по отношению к туристскому предприятию, характеризующего степень соответствия полученного обслуживания ожиданиям гостя.

Количественная характеристика этого настроения является оценкой качества обслуживания. Сильный положительный настрой – высокое качество, высокая степень удовлетворенности. Сильный отрицательный настрой – низкое качество, высокая степень неудовлетворенности [3].

Список использованной литературы:

1. <https://studmir.com/kachestvo-uslug-ponyatie-i-metody-oczenki/?amp=1>
2. <https://studizba.com/lectures/turizm/planirovanie-turisticheskikh-i-gostinichnyh-kompleksov/18730-materialno-tehnicheskaya-baza-gostinichnyh-i-turisticheskikh-kompleksov.html>
3. <http://referat.resurs.kz/ref/analiz-kachestva-gostinichnih-uslug/6/>

Асмағанбетова С., Тур-23-1к тобының студенті
Ғылыми жетекші – аға оқытушы, магистр Алимбекова М.М.
Қазтұтынуодағы университет университеті
Қазақстан Республикасы

ТУРИЗМДЕГІ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ҮРДІСІ

Туризм (франц. *tourisme*, *tour* – серуендеу, жол жүру) — адамның бос уақытында негізінен айтқанда жұмыстық, не мәлім міндеттік мәжбүрлеумен емес, туысшылаумен емес, өз еркінше көңіл көтеру мен демалу үшін, тәуекел жасау үшін, көріп қызықтау үшін, яғни субъективті рухани қажеттілік бойынша басқа бір жерге ерікті саяхаттап, серуендеп баруы. Жакын жердегі қысқа мезетті орындалатыны — серуен делінсе, алыс жерге аттанған ұзақ мерзімдісі — саяхат делінеді.

Цифрлық технологиялар – бұл барлық технологиялар деректерді жасауға, сақтауға және таратуға мүмкіндік береді. Цифрлық технологиялар үздіксіз дамып, адамның күнделікті

өмірімен барған сайын тоғысады, олар барлық салаға еніп, адамдарға, қоғам мен мемлекеттің дамуына әсер етеді.

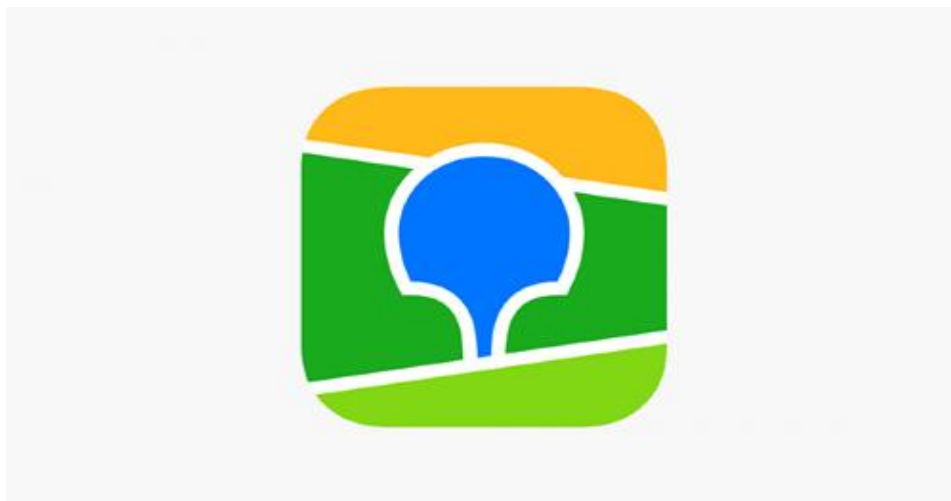
Қазіргі заманда цифрлық технологиялар туризмнің ажырамас бөлігіне айналды десек те болады. Қарап отырсақ адамдардың едәуір бөлігі мобильді құрылғыларды, интернетті көп қолданады. Цифрлық технологиялар бүгінгі таңда туристік индустриядағы ең құнды зат болып табылады. Осы арқылы цифрлық технологиялар таксиге жылдам тапсырыс бере алады, авиакомпанияға отырғызу талоны ретінде қызмет ете алады, мейрамханаға тапсырыс бере алады немесе әуе билетін немесе қонақүй бөлмесін сатып ала алады.

Бұл салада адамдар үйлерінен шықпай-ақ арнайы сайттар арқылы өздеріне керекті билет, тур сатып алып, тіпті қонақүйдегі бөлмелерге бронь жасай алады. Туристік қызметтерді брондау қызметтеріне келетін болсақ, олардың Қазақстан нарығында қазірдің өзінде аз емес: Tickets.kz, Chocotravel.com, Santufei.com, Aviata.kz, Aviabilet.kz, Biletix.kz және т.б.

Электрондық түрде ұсынылатын транспорттардың және белгілі бір жердің жолдарын және бағыттарын көрсететін сайттар және де қосымшалар (сурет 1, 2).



Сурет 1. «Яндекс-навигатор» қосымшасы



Сурет 2. «2-ГИС» қосымшасы

Туризмдегі виртуалды шындық туристік орындарды, курорттарды, қонақ үйлерді және басқа заттарды VR режимінде көрсетудің ең жаңа және перспективалы құралдарының бірі болып табылады. Толық батырудың әсері, суреттің жоғары сапасы, туристік сайттар мен көрікті жерлерді көрсетудің кең мүмкіндіктері - осының барлығы Виртуалды шындықты бүгінгі күні қуатты маркетинг құралына айналдырады.

Туризмдегі виртуалды шындық-VR режимінде туристік орындарды, курорттарды, қонақүйлерді және басқаларды көрсетудің ең жаңа және ең перспективалы құралдарының бірі. толық сүңгуір эффектiсi, жоғары сурет сапасы, туристік нысандар мен көрікті жерлерді

көрсетудің кең мүмкіндіктері - мұның бәрі virtual reality-ді бүгінгі күні қуатты маркетинг құралына айналдырады.

Саяхат жасауға арналған қосымшалар (сурет 3, 4, 5).



Сурет 1. «Kazakh tourism» қосымшасы



Сурет 2. «TripCase» қосымшасы



Сурет 3. «E-Qonaq» қосымшасы

Қосымшалардың мүмкіндіктері:

1. рейтингі мен шолулары бар ел бойынша қонақүйлерді іздеу
2. маңызды орындарды көрсететін карта
3. ақпараттық беттер
4. саяхат

5. мейрамханалардың, қонақ үйлердің және басқа мекемелердің рейтингтері
6. объектілермен өзара әрекеттесу құралдары, брондау мүмкіндігі
7. Пікір қалдыру, фотосурет қосу
8. көрнекі мазмұн
9. фильтр және қажетті нысандарды іздеу
10. құнды мазмұны бар ақпараттық беттер
11. қажетті жедел қызмет нөмірлері

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Yuvanen E. I. Otsenka sotsial'no-ekonomicheskoi effektivnosti vnutrennego turizma v regione (na primere Primorskogo kraja): avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk [Assessing socio-economic benefits of domestic tourism in the region (on the example of Primorsky Krai): Ph.D. in Economics dissertation abstract]. Vladivostok, 2022. 24 p. 2. Туристское страноведение. Центральная Европа : учебник для вузов / под научной редакцией Ю. Л. Кужеля. – Москва : Издательство Юрайт, 2021. – 517 с.
2. Portman M. E., (2015), _Marine spatial planning in the Policy. Elsevier, 61, pp. 8–15. doi:10.1016/j.marpol.2015.06.025

Айтқазы Ж., Тур-21-1к тобының студенті
Ғылыми жетекші – аға оқытушы Аешова Н.Т.
Қазтұтынуодағы университеті
Қарағанды қ, Қазақстан Республикасы

ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТУРИЗМНІҢ ДАМУЫ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ТУРИЗМНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

XXI ғасырдың басында туризм әлемнің көптеген мемлекеттері мен аймақтарының әлеуметтік-экономикалық, мәдени және саяси қызметінің жетекші бағыттарының біріне айналды. Туризм саласында мәдениет, көлік, қауіпсіздік, қонақ үй бизнесі және басқалардың мүдделері бір-бірімен тығыз байланысты.

Халықаралық туризм - ұзақ мерзімді көзқараста кез келген елдің инновациялық дамуының маңызды құрамдас бөлігі, экономиканың экономикалық тиімді және экологиялық қауіпсіз саласы, валюталық түсімдер көзі және жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету құралы. Туризм индустриясы (ішкі саланы қоса алғанда) әлемдегі ең үлкен жұмыс орны болып табылады - 297 млн.

Халықаралық туризм туризм саласына қызмет көрсететін салаларды құра отырып, экономиканы әртараптандыруға ықпал етеді. Бұл жағдай Қазақстан Республикасындағы халықаралық туризмнің қалыптасуының аса өзектілігін анықтайды [1].

Әлемдік туристік индустрия соңғы жылдары өз аймағында да, одан тыс жерлерде де елдер арасындағы бәсекелестіктің үнемі өсіп келе жатқан деңгейіне тап болды. Бұл, ең алдымен, туристік өнімді сыртқы нарықтарда жылжыту кезінде жарнамалық әсер етудің кеңірек шараларымен көрсетілген. Сонымен қатар, туристік сұраныс пен туристік ұсыныс экономикалық және қаржылық даму, мемлекет жүргізетін саясаттың әсері, демографиялық және әлеуметтік өзгерістер, инновациялық технологиялардың дамуы сияқты бірқатар өзгеретін факторларға байланысты. Осылайша, туристік сұраныс нарығында да, туристік ұсыныс нарығында да бәсекелестіктің күшеюі әлемдік туризмді дамытудың маңызды тенденцияларының бірі болып табылады [1].

Бұл туристік тартымдылығын сақтауға ұмтылатын елдерден келесі әрекеттерді талап етеді:

- сұраныс пен ұсыныстың өсуі арасындағы тепе-теңдікті сақтауға тырысыңыз;
- тұрақты даму қағидаттарына сәйкес туризмді дамытуды жоспарлауды жүзеге асыру;

- туризм саласына ұзақ мерзімді инвестицияларды көздеу;
- туризмді дамытудың айқын мемлекеттік стратегияларының, шешімдер қабылдауда икемділік пен жеделдіктің болуын қамтамасыз ету.

Халықаралық туризм барлық бағытта дамып келеді. Оңтүстік елдер - теңіз (жағажай) туризмі қыста ең танымал (Тайланд, Вьетнам, Әмірліктер, Тунис, Египет). Танымдық туризм бұрынғыдай бай тарихы бар елдерде кең таралған. Медициналық туризм емдік көздермен (Чехия) және прогрессивті медицинамен (Германия, Израиль, Қытай, Жапония) дамиды. Қазақстан - әлемдегі тоғызыншы ірі ел, онда қар мен мұздықтардан бастап құмды барханалар мен тау шыңдарына дейін барлығы табиғи ландшафттармен ерекшеленеді, олар әртүрлілігімен, белсенді демалу мүмкіндіктерімен ерекшеленеді.

Кең және алуан түрлі аумағы, бай табиғи және тарихи мұрасы, қызықты мәдениеті мен дәстүрлері бар Қазақстан тартымды туристік объект болып табылады. Қазақстанның туристік әлеуеті туризмнің барлық дерлік түрлерін: мәдени, танымдық, спорттық, экологиялық, оның ішінде мүдделер бойынша мамандандырылған турларды (мысалы: ғылыми, діни, орнитологиялық) дамыту үшін жақсы позицияларға ие.

1992 жылы 3 шілдеде Қазақстан Республикасының «Туризм туралы» Заңын қолданысқа енгізу туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесінің қаулысы шықты. Туризм саласындағы халықаралық қатынастарды дамытуға жасалған қадамдардың бірі Қазақстанның 1993 жылы Дүниежүзілік туристік ұйымның толыққанды мүшесі болып енуі, туризм саласындағы ынтымақтастық туралы халықаралық келісімдердің жасалуы болды. Айта кетерлігі, Қазақстанды туристік әлеуеті мол келешегі зор серіктес ретінде табу мақсатында шет мемлекеттердің үкіметтері бірқатар келісімдер жасауда.

1993 жылы Абай атындағы Алматы мемлекеттік университетінің география факультетінің деканы, профессор А.С.Бейсенованың бастамасымен Қазақстанда алғаш рет туризм саласының білікті мамандарын даярлау қолға алынды. Факультетте туризм кафедрасы ұйымдастырылып, оны профессор С.Р.Ердаuletов басқарды.

Алматы мемлекеттік университетінен кейін Туран университетінде, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ және Дене шынықтыру, спорт және туризм академиясында туризм саласына мамандар даярлау жүзеге асырыла бастады. Алматыда Ресей туризм академиясының филиалы ашылды.

1996 жылы Жастар ісі, туризм және спорт министрлігі таратылды. Туризм департаменті құрылды. 1997 жылы 14 наурызда Қазақстан Республикасы Білім және мәдениет министрлігінің Туризм және спорт басқармасы Қазақстан Республикасының 1997-2000 жылдарға арналған бірыңғай спорттық классификациясын бекітті. Оның ішінде туризм де бар. Алғаш рет спорттық туризм бойынша санаттар мен атақтарды беру туристік және спорттық жарыстардың екі түрінде қарастырылды: спорттық сапарлардағы жарыстар және туристік көпсайыс бойынша жарыстар. Жаңашылдық «Қазақстан Республикасының халықаралық дәрежедегі спорт шебері» атағын алудың стандарттарын енгізу болды [2].

Қазақстанның туристік әлеуеті бай және жан-жақты және мәдени-тарихи орындарға барумен байланысты танымдық туризмнен бастап шытырман оқиғалы және туризмнің басқа да белсенді түрлеріне, экотуризмге дейінгі туризмнің барлық дерлік түрлерін дамытудың бірегей мүмкіндіктеріне ие. Елімізде 100-ге жуық су емханасы, 9 мыңнан астам археологиялық және тарихи ескерткіштер бар. Аңшылық және балық аулау, оның ішінде аңшылықтың ұлттық түрлері туристер арасында танымал.

Туризм саласын дамытудың нақты тәсілдер мен жалпы жүйелік шараларын әзірлеу мақсатында Қазақстан Республикасы Туризм және спорт министрлігі Қазақстан Республикасы Президентінің 2006 жылғы 29 желтоқсандағы №100 Жарлығымен әзірленген және бекітілген.

Ең алдымен, сөзсіз жетістіктерге Берлиндегі «ITB 2007» әлемдік ірі көрмесіндегі қазақстандық экспозицияның жетістігі жатады. Біздің бренд Азия, Австралия елдері арасында үздік атанды. Қазақстандық экспозиция Шанхайдағы «WTF 2007» жәрмеңкесінде бірінші орынды иеленді. Қазір ЮНВТО халықаралық іс-шараларының күнтізбесіне енген

және туристік нарықтың барлық қатысушылары арасында серіктестік орнатуға елеулі үлес қосып отырған отандық «KITF» көрмесі туралы ұмытпаған жөн. 2009 жылы Қазақстандық туристік көрмеге 32 елден 450 компания қатысты.

2009 жылдың қазан айында Астана қаласында Дүниежүзілік туристік ұйымның Бас Ассамблеясының 18-ші сессиясы өтті, ол ДСҰ-ға мүше 150 мемлекеттің туризмге жауапты жоғары лауазымды тұлғаларының әлемдегі ең ірі жиналысы болып табылады. Оған ДСҰ-ға мүше үш жүзден астам мүше мемлекеттердің жеке секторының жетекші өкілдері, сондай-ақ халықаралық ұйымдар жіберген делегаттар қатысты [3].

2007-2011 жылдарға арналған туризмді дамытудың мемлекеттік бағдарламасында қазақстандық туристік өнімді ілгерілету мәселелеріне назар аударылған. Қазақстанды туристік дестинация ретінде ішкі және халықаралық туристік нарықтарда ілгерілету тетіктері мемлекет жүзеге асыратын және тұтынушыларға да, туристік индустрияға да бағытталған келесі қызмет түрлері болып табылады. Олар мыналарды қамтуы керек:

- атқарушы билік органдарын тарта отырып, біртұтас қазақстандық ұлттық стенд ретінде ірі халықаралық туристік және басқа да көрмелерге қатысу;

- ішкі туристік нарықта әлемдік ірі туристік көрмелердің бірін құру мақсатында Қазақстан Республикасындағы мамандандырылған көрме қызметін қолдау және шоғырландыру;

- келетін және ішкі туристік ағынды ұлғайту және Қазақстанның қолайлы беделін қалыптастыру мақсатында қазақстандық туристік өнімді бағыттаушы сыртқы және ішкі нарықтарда коммерциялық емес жарнамалық ілгерілету;

- ірі халықаралық туристік көрмелерде тарату үшін коммерциялық емес жарнамалық-ақпараттық баспа және басқа да өнімдерді дайындау;

- басқа да іс-шараларды өткізу, мысалы, елде өткізілетін фестивальдар мен іс-шараларды ақпараттық сүйемелдеу, шетелдегі жаңа қазақстандық туристік бағыттардың тұсаукесері, шетелдік және отандық БАҚ үшін инфотурлар ұйымдастыру, ірі халықаралық конференциялар, симпозиумдар, конгресстер және басқа да іс-шараларды өткізу; екіжақты және көпжақты халықаралық ынтымақтастықтың, сондай-ақ ірі үкіметаралық ұйымдармен ынтымақтастықтың негізі.

Жобаларды жүзеге асыруға маңыздылық беріледі:

- Алматы қаласы мен Алматы облысында (туризм инфрақұрылымын дамыту үшін жағдай жасау, Қапшағай қаласында туристік-сауықтыру индустриясын салу, «Халықаралық шекара орталығы» АҚ-да туристік инфрақұрылымды және оны одан әрі дамыту үшін жағдай жасау Ілеспе қызмет көрсету саласын қалыптастыру мақсатында «Қорғас» ынтымақтастығы);

- Астана қаласында және Ақмола облысында (Щучье-Боров курорттық аймағында туризм мен ойын-сауық индустриясын қоса алғанда, ілеспе қызмет көрсету саласын дамыту үшін жағдай жасау, Бурабай ұлттық табиғи саябағында экологиялық туризм инфрақұрылымын құру, құрылыс салу) «Шеберлер сарайы» көрме орталығымен «Шебер ауылы» этнографиялық кешені;

- Оңтүстік Қазақстан облысындағы Жібек жолы бойындағы мәдени-танымдық туризм (Түркістан қаласы мен Отырар облысында туристік орталықтар құру);

- Каспий теңізіндегі жағажай және круиздік туризм (Ресей, Дағыстан, Әзірбайжан, Иран, Түркіменстан порттарына бару арқылы Каспий теңізінде халықаралық круизді дайындау және ұйымдастыру үшін жобаны әзірлеу және жағдай жасау, демалыс аймағын ұйымдастыру. жағажай туризмін дамыту мақсатында Кендірлі мүйісінде).

- «Қазақстан – планетаның бірінші ғарыш айлағы» жобасы аясында «Байқоңыр» ғарыш айлағында білім беру туризмін дамыту үшін жағдай жасау.

Республикадағы туризм өзінің жоғары тиімділігінің арқасында бүгінде ұлттық экономиканың басым бағыттарының бірі ретінде қарастырылады. Туризм индустриясының тұрақты дамуын қамтамасыз ету мақсатында туристік салада бірыңғай мемлекеттік саясат әзірленіп, айқындалды.

Республиканың заңнамалық базасына сүйене отырып және нормативтік-құқықтық актілер пакетін басшылыққа ала отырып, туризм және спорт жөніндегі агенттік туризм саласындағы мемлекеттік басқаруды жүзеге асыратын орган ретінде басқа мүдделі министрліктермен және ведомстволармен бірлесіп, саланы 2030 жылға дейін дамыту жөніндегі стратегиялық бағдарламаны әзірледі. Сондай-ақ «Жібек жолының тарихи орталықтарын жаңғырту, түркі тілдес мемлекеттердің мәдени мұрасын сақтау және сабақтас дамыту, туризм инфрақұрылымын құру» мемлекеттік бағдарламасы әзірленді. Екі бағдарлама да Президенттің Жарлығымен және ҚР Үкіметінің қаулысымен бекітілген. Ұлы Жібек жолының қазақстандық учаскесін жаңғырту мақсатында «Жібек жолы - Қазақстан ұлттық компаниясы» акционерлік қоғамы құрылды, ол қажетті ғылыми және өндірістік әлеуетті біріктіруді қамтамасыз етуге тиіс.

Қазіргі кезеңде Қазақстанда туризмді дамытудың ерекшеліктерін анықтау үшін оның кем дегенде кейбір аспектілерін жалпы түрде қарастыру қажет.

Қазақстанның туристік беделін қалыптастыру және туристік қызметтердің әлемдік нарығында ұлттық туристік өнімді жылжыту шеңберінде туризм және спорт министрлігі беделдік стратегияның тұжырымдамасын әзірледі, оған сәйкес ірі халықаралық туризмге қатысу іс-шаралар, көрмелер, форумдар мен кездесулер өткізу қамтамасыз етіледі.

Осындай көрмелердің қатарында, 2012 жылғы 22 қарашада Парижде Халықаралық көрмелер бюросының (ХКБ) Бас ассамблеясының 152-ші сессиясының отырысында 148 мемлекет жасырын дауыс беру арқылы «ЕХРО - 2017» халықаралық көрмесін өткізу үшін қаланы анықтады. Ол Қазақстанның астанасы Астана қаласы болды. Бұл ТМД мен Орталық Азияда өтетін алғашқы халықаралық көрме. ЕХРО-2017 көрмесін өткізу 2017 жылы 20 жылдығын атап өтетін еліміздің және оның астанасының экономикалық және инфрақұрылымдық дамуына қосымша ынталандыру болады.

Көрмеге әлемнің 100 елінен 5 миллионға жуық адам келеді деп күтілген. Бұл Қазақстан үшін ғылым мен жаңа технологиялардың дамуына серпін беретін ірі беделдік жоба. Астанада ЕХРО - 2017 халықаралық көрмесін өткізу туристік кластерді дамыту бөлігінде ел экономикасы үшін елеулі серпін береді. Шетелдік қонақтардың үлкен ағыны әрдайым туристік саланы жандандырады, ал ЕХРО көрмесі қазірдің өзінде үлкен қызығушылық тудырады.

«ЕХРО - 2017» ұйымы үшін Қазақстанда «Болашақ энергиясы» тақырыбы ұсынылды. Тақырып адамзат үшін энергетикалық ресурстарды ұтымды пайдаланудың ең өзекті мәселесін көрсетеді және оны шешу көптеген елдер үшін стратегиялық міндетке айналады. Тақырыптың негізінде электр энергиясына қол жетімділіктің болмауы және кедейлік деңгейінің төмендеуі сияқты планеталық масштабтағы мәселелерді шешу жатыр.

2014 жылы Қазақстанның жеті халықаралық туристік көрмеге қатысуы қамтамасыз етілді, 23 үкіметаралық және 12 ведомствоаралық келісімдер аясында ынтымақтастық қамтамасыз етілді.

2014 жылғы 6 наурызда туризм саласындағы мемлекеттік көрсетілетін қызметтер стандарттары (Қазақстан Республикасы Үкіметінің № 192 қаулысы) қабылданды, соған сәйкес туризм саласындағы мемлекеттік көрсетілетін қызметтер ережелері қабылданды. Қазақстан Республикасының Туризмді дамытудың жүйелі жоспары (Қазақстан Республикасы Индустрия және жаңа технологиялар министрлігінің 2014 жылғы 19 наурыздағы № 93 бұйрығы) және Астана қаласының туристік саласын дамытудың бас жоспары, ЭКСПО-2017 өткізуді ескере отырып (2014 жылғы 18 маусымдағы № 228 бұйрық) бекітілді.

Қазақстан Республикасының туризм саласындағы заңнамасын жетілдіру мақсатында «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне туристік қызмет мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Заңының жобасын әзірлеу жөніндегі жұмыс тобы құрылды. Сондай-ақ 2013-2017 жылдарға арналған қонақ үй кешендерін, демалыс үйлері мен сауықтыру орталықтарын пайдалануға беру және кеңейту жоспарының жобасын және ЭКСПО-2017 көрмесіне дайындық аясында

инвестиция тарту және туризмді дамыту бойынша басқа да шараларды әзірлеу бойынша шаралар қабылдануда.

2015 жылы нарық субъектілерінің екі санатқа нақты бөлінуі байқалды: туроператорлар (шетелдік компаниялармен лицензия бойынша жұмыс істейді, туристік өнімді қалыптастырады, жеке тұлғалармен жұмыс істеуге құқығы жоқ) және турагенттіктер (лицензиясыз жұмыс істейді, шетелдіктермен жұмыс істеуге, туроператорлардың өнімін жеке тұлғаларға қайта сатуға құқығы жоқ).

Туризм саласының таңдалған көрсеткіштерінің динамикасын талдауға сәйкес, ресурстық әлеуетті пайдалана отырып, туризм инфрақұрылымын дамыту және тиімді ұйымдастыру кезінде Қазақстан бәсекеге қабілетті халықаралық деңгейге шығуы мүмкін. Дегенмен, Қазақстан туризм саласында әлі де жоғары деңгейге және жоғары көрсеткіштерге жеткен жоқ. Кіру туризмі әлі де нашар дамып келеді, бұл бірқатар жағымсыз салдарға алып келеді. Шығу туризмі көзге көрінбейтін импорттан басқа ештеңе емес. Бір турист он жұмыс орнының ашылуына әкелетіні белгілі, ал бұл орындар Қазақстанда жасалмаған. Сондықтан қазақстандық туризм үшін келу туризмін дамыту қазіргі уақытта өзекті міндет болып табылады.

Соңғы жылдары туризм саласын дамытуға көп көңіл бөлінуде. 2014 жылғы мамырда Қазақстан Республикасының Үкіметі Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі туризм индустриясын дамыту тұжырымдамасын бекітті. Бұл тұжырымдаманың қабылдануы туризмнің маңыздылығын атап көрсетеді және бар әлеуетті пайдалануға, сондай-ақ оның одан әрі өсуіне жауапты қадам ретінде қызмет етеді. Бұған дейін 2010 жылы Қазақстан Республикасының туристік саласының болашақ бағыттарын дамытудың 2010-2014 жылдарға арналған бағдарламасы қабылданған болатын.

Осылайша, келушілер ағынын арттыру және Қазақстанды туристік держава ретінде тану мақсатында тұжырымдамада туризмді дамытуда кластерлік тәсілді қолдану көзделген. Қолданыстағы әлеуеттің (табиғи климаттық, тарихи, мәдени) арқасында Қазақстан туристік нарықта белгілі бір орынды иеленуге қабілетті. Кластер белгілі бір аумақта өзара байланысты салаларды шоғырландыру арқылы қолда бар ресурстарды барынша тиімді пайдалануға мүмкіндік береді. Туристік кластерде туристік өнімді әзірлеумен, өндірумен, жылжытумен және сатумен, сондай-ақ қосалқы қызметпен айналысатын кәсіпорындар мен ұйымдардың шоғырлануы байқалады. Туризм саласында кластерлік тәсілді қолдану кластерге кіретін кәсіпорындар мен ұйымдардың тиімділігін арттыру, инновацияларды ынталандыру және жаңа туристік бағыттарды дамыту арқылы жалпы саланың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді.

Секторлық саясаттан айырмашылығы, кластерлік стратегия әртүрлі секторлар арасындағы қарым-қатынастарды дамытуды қарастырады. Кластерлік тәсіл шағын фирмаларды қолдауға бағытталған жаңа бастамаларда айқын көрінеді. Мемлекет кластерлерді құруға ықпал етіп қана қоймай, желілердің белсенді қатысушысына айналады. Кластерлік стратегиялар Ұлыбританияда, Германияда, Данияда, Нидерландыда, Финляндияда, Бельгияның Фламанд аймағында және Францияда белсенді қолданылады. Қазіргі уақытта ЕО елдеріндегі кластерлер құрылымдардың кең ауқымын білдіреді: шектеулі географиялық аймақтағы шағын және орта компаниялардың шағын желілерінен Дания мен Финляндиядағы мегакластерлерге дейін.

Қазақстанда бес туристік кластерді құру және дамыту жоспарлануда: Астана, Алматы, Шығыс Қазақстан, Оңтүстік Қазақстан және Батыс Қазақстан. Астана – іскерлік туризмнің орталығы, Алматы – іскерлік және халықаралық шаңғы туризмінің орталығы, Шығыс Қазақстан – экологиялық туризмді дамыту орталығы, Оңтүстік Қазақстан – мәдени туризмнің орталығы, Батыс Қазақстан – мәдени және жағажай туризмі орталығы болып белгіленді. Осы кластерлер аясында ұлттық жобаларды жүзеге асыру қарастырылған.

Туризм саласын дамытудың 2023 жылға дейінгі бекітілген тұжырымдамасына сәйкес Қазақстанда алты мәдени-туристік кластер құрылады: «Астана – Еуразия жүрегі», «Алматы – Қазақстанның еркін мәдени аймағы», «Алтай інжу-маржаны», «Ұлы Жібек жолының

жаңғыруы», «Каспий қақпасы», «Табиғат пен көшпелі мәдениет бірлігі». «Астана – Еуразия жүрегі» – Астана қаласының негізінде құрылған туристік кластер. Бұл кластерде дамитын негізгі туристік өнімдер МІСЕ туризмі және қысқа мерзімді демалыстар болып табылады.

Туризмнің негізгі бағыттарының ішінде елорда үшін ең өзекті және болашағы зор конгресс және іскерлік, іс-шара және этнотуризм (мәдени-спорттық іс-шаралар, іс-шаралар, конференциялар, форумдар және т.б.) болып табылады. «Алматы – Қазақстанның еркін мәдени аймағы» – бұл Алматы қаласы мен Алматы облысының бір бөлігін қамтитын кластер, онда туристік қызығушылықтың 12 негізгі орны анықталған. Олардың ішінде Тамғалы археологиялық петроглифтері (ЮНЕСКО орны); ЮНЕСКО-ның алдын ала тізіміне енгізілген «Алтын-Емел» мемлекеттік ұлттық табиғи паркі; Шарын каньоны; Балқаш көлі (оңтүстік-шығыс бөлігі); Алакөл көлі (оңтүстік бөлігі); Қапшағай су қоймасы; «Ақбұлақ» халықаралық туристік орталығы; ЮНЕСКО-ның алдын ала тізіміне енгізілген Іле-Алатауы бар Алматы қаласының маңындағы шаңғы алаңдары;

Болашақта кластер Алматы облысының басқа бөліктерін де қамтуы мүмкін, сонымен қатар туристік қызығушылықтың жаңа орындарын – ЮНЕСКО-ның алдын ала тізіміне енгізілген Ешкіөлмес петроглифтері бар Жетісу Алатауы жотасын, сондай-ақ Есік қорғандарын көрсетуі мүмкін. Алматы халықаралық іскерлік және шаңғы туризмінің орталығына айналып, «Қаладағы және таудағы ойын-сауық» кластері ретінде орналасады. Бұл кластерді көрсететін негізгі туристік өнімдерге МІСЕ туризмі, мәдени және экологиялық туризм, таулар мен көлдердегі демалыстар және қысқа демалыстар жатады.

Бұл мәселелердің елеулі бөлігі туристік индустрияны дамытудың жаңа тұжырымдамасында ұсынылған шешімдерде көрсетілген. Атап айтқанда, туризм саласын мемлекеттік қолдауды күшейту, Қазақстанның өңірлері мен ауылдық аймақтарын дамытуға, соның ішінде инженерлік, көліктік және туризм инфрақұрылымын дамытуға ықпал ету сияқты тетіктер қарастырылған. Мемлекеттік шекара арқылы өткізу пункттерінің инфрақұрылымы, бәсекеге қабілетті туристік бизнесі бар белгілі алты мәдени-туристік кластерлерде туризм индустриясын дамыту. Туристік аймақтарды, сондай-ақ іргелес аумақтарды қызмет көрсету объектілерін орналастыру үшін және т.б. қаржыландыру және инвестициялау үшін бизнес-қоғамдастықпен бірлесіп мемлекеттік-жекеменшік әріптестік нысандарын дамыту.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Севастьянов, Д. В. Страноведение и международный туризм : учебник для вузов / Д. В. Севастьянов. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : Издательство Юрайт, 2024. – 317 с.
2. Туристское страноведение. Центральная Европа : учебник для вузов / под научной редакцией Ю. Л. Кужеля. – Москва : Издательство Юрайт, 2021. – 517 с.

Боранбаева Д.Б., Тур-21-1к тобының студенті
Ғылыми жетекші – аға оқытушы Аешова Н.Т.
Қазтұтынуодағы университет университеті
Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЕЛ МҰРАСЫ ТАРИХИ – МӘДЕНИ ЕСКЕРТКІШТЕРДІҢ АЛАТЫН ОРНЫ МЕН ТУРИЗМНІҢ ДАМУЫНДАҒЫ РӨЛІ

Тарихи-мәдени ескерткіштер – ұлттық тарихымыз пен мәдениетіміздің құнды жәдігерлері болып табылады. Ескерткіштер әрбір елдің тарихы мен өткенінен сыр шертер халықтың ұлттық байлығы ғана емес сол елдің өткені мен бүгінін саралайтын, сол арқылы келешек ұрпаққа тәлім-тәрбие беруде маңызы зор.

Қазақ жері өзінің бай тарихымен ерекшеленеді. Оның ұлттық тарихы аса ерте замандардан бастау алады. Ел мен жерді қорғау ең алдымен сол ел мен сол жердің тарихын білуден басталады. Ел мен жердің тарихын білу тарихта өткен қасиетті ата-бабалар әруағына тағзым етіп, олардың игілікті істерін еске алудан бастау алады. Ұлт тарихынан білімді болудың басты мақсаты-өткеннен тағылым алу. Осыған орай еліміздегі тарихи-мәдени ескерткіштері білу-біздің тарих алдындағы міндетіміз.

1-кесте

Қазақстан Республикасы облыстарының мәдени мұрасы

№	Орналасқан жері	Атауы
1.	Батыс Қазақстан облысы	Шопан ата жер асты мешіті, Жайық бойы, Үстірт ескерткіштері, Қараман ата мешіті, Қырықоба, Қарасу, Қалмақ-Чабан, Сарайшық, Шалқар қорымы, Жайық өңірі, Ақжайық, Касталов, Бөкей ордасы, Жаңақала, Сырым, Қаратөбе, Бекет ата, Адай ата, Есет батыр, т.б
2	Орталық Қазақстан	Беғазы кешені, Баянауыл өңірі, Жақсыбай, Сағындыкөл, Нұра, Ақкезең, Қаратомар, Тағыбай, Ұлытау, Амалдық сопы мазары, Карлак, Сәтбаев, т.б
3	Оңтүстік Қазақстан	Бестамқала, Түркістан қаласы, Қожа Ахмет Яссауи мавзалейі, Арыстан баб мавзалейі, Отырар оазисі, Ақмешіт үңгірі, Бәйдібек би, Домалақ ана, Сауран қалашығы, Ибраһим ата, Уқаш ата, Аппақ ишам, Айша бибі, Сарайшық, Бабаджа Хатун т.б
4	Алматы облысы	Бесшатыр, Жетісу, Есік қаласы,
5	Шығыс Қазақстан облысы	Семей, Доржнент, Абай кесенесі, Абай кесенесі, Алтай ескерткіштері, Майәмір, Пазрық, Құлажорға, Күрті бойындағы обалар, т.б
6	Солтүстік Қазақстан	Тасмола, Көкшетау маңы, т.б
Ескерту : әдебиет [1]		

Туризм - ел экономикасын дамытудың ең тиімді тетігі. Әрине, табиғаты тамаша жерлерімізді әлемге таныту керек. Ол үшін біршама күрделі жұмыстар атқарылуы тиіс. Әр адам туған жеріміздегі әртүрлі тарихи-мәдени ескерткіштерді қорғап, оған үлкен мән беріп сүйіспеншілік таныту қажет. Біздің өлкеде көркі көз тартатын табиғи жерлер, қойнауы тарихқа тұнған мекендер жетерлік. Алтай мен Жетісу, Ұлытау мен Қаратау, Еділ мен Жайық, Ертіс пен Сыр, Маңғыстау, Түркістан мен Отырар –міне, қазақтың төл бесігі болған

киелі мекендер. Бұл аймақтардың өз ішінде және кішігірім киелі орындары бар. Мысалы, айтар болсақ, оларға түркі әлеміндегі қасиетті Түркістан қаласындағы Қожа Ахмет Иассауи кесенесі, Арыстанбаб кесенесі, Қарашаш ана кесенесі, Гауһар ана зираты, Әли Қожа бейіті, шығыстағы Алтай ескерткіштері мен Жидебайдағы Абай мұражайы, Қарағандыдағы Беғазы кешені, Жамбыл облысындағы – Айша бибі кесенесі мен Қарахан кесенесі, Маңғыстау өңіріндегі Шопан-Ата жер асты мешіті және тағы басқа да тарихи-мәдени ескерткіштер баршылық.

Осындай жеріміздің әсем келбеті кім-кімді де таң қалдырмай қоймайды. Десе де, қаншама керемет сұлу өңірлеріміз бола тұра, аймағымыздағы туризм саласын дамытудың насихаты тұралап тұр. Туризм - ел экономикасын дамытудың ең тиімді тетігі десек, өңірдегі туризмді дамыту - бүгінгі күннің басты талабы.

Туризм саласының бәсекеге қабілеттілігі мәселесін шешу Қазақстанның мемлекеттік саясаты үшін негізгі міндеттердің бірі болып табылады. Осы ретте «Қазақстан экономикалық, әлеуметтік және саяси жедел жаңару жолында» атты халыққа Жолдауында Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев туризм саласының белсенді дамуына жаңа серпін беруді атап көрсеткен болатын.

Табиғи, мәдени және тарихи ескерткіштер елдің ұлттық игілігі болып табылады, олар біздің еліміздеде өте көп, бірақ. UNESCO-ның Бүкіләлемдік мұралар тізіміне Қазақстаннан үш объекті ғана енгізілген, олар: «Тамғалы археологиялық ландшафтының петрогливтері», «Сарыарқа – Солтүстік Қазақстанның даласы мен көлдері», «Қожа Ахмет Йассауи мавзолейі». Алайда, Қазақстан территориясындағы басқа да ескерткіштерді, ерекше табиғи объектілерді және ежелгі қалаларды дамыту мақсатында «Мәдени мұра» бағдарламасы қызмет атқаруды, онда халықтың құнды мәдени мұрасын, оның ішінде заманауи ұлттық мәдениет, ежелгі мәдениет, тарихи ескерткіштер, ежелгі қалалар, тағы сол сияқты туробъектілер бар. «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә.Назарбаев бастамасымен іске асырылуда.

Мәдени құндылықтардың тоналуы, яғни ел мұрасын жойылуы, олардың зақымдануы кез-келген елдің, халықтың тарихын, мәдениетінің күйреуіне, жоюлуына алып келеді.

Бұл тарихи-мәдени мұралар көне тарихтың куәсі, өткенімізден сыр шетіп, бүгінгі күнге дейін сақталынып жетіп отырған ескерткіштерді қорғау мен сақтау, оларды насихаттау әрбір азаматтың еліне, туған жеріне деген жанашырлығы, мәдени мұраларға деген қамқорлығы болмақ.

Қазақстан халқына Қазақстандағы тарихи-мәдени ескерткіштер туризмнің дамуына аса зор ықпал ететіні және ұрпағымызғы ескерткіштерді көркейтудің, көне ескерткіштерді туристік жерлерге айналуын, барынша отандық және шетелдік туристерге жағдай жасауын, ескерткіштерді ел экономикасының көтерілуіне себепін туғызуы. Бұл қазақ елін, жерін тарихын бүкіл әлемге паш ете отырып, ел экономикасының көтерілуіне де өз үлесін қосуы және қазақстанның шетелдермен байланысын нығайтуы.

Бүгінгі таңда мәдени-тарихи ескерткіштердің туризмді дамыту үшін алдымен, инвесторларды тарту, тарихи ежелгі қалалары бар территориялардың инфрақұрылымын, олардың ескерткіштерін, ғимараттарды модернизациялау мен жөндеу мақсатында ішкі қорларды іздеу және туризм бойынша заңнаманы реттеу керек. Қалалық ортаны дамыту мақсатында тарихи аймақ шеңберінде мәдени-тарихи туризмнің арнайы қорын құра отырып, басқару жүйесін қалыптастырған да жөн.

Тарихи және мәдени мұраларды сақтау, қалпына келтіру және дамыту, сондай-ақ Қазақстандағы мәдени туризм дамуындағы мәдени ескерткіштерді қорғаумен қатар, мәдениет пен өнердің дамуына, ел экономикасының өркендеуіне өзіндік үлесімді қосып, ЮНЕСКО-ның бүкіл дүниежүзілік мұралар тізіміне енгізіп ел мәртебесін әлемге танытуға мүмкіндік туғызу.

Қазақ тарихы және мәдени ескерткіштерін қорғау қоғамы – мекеме қоғамы. 1972 жылы 7 қаңтарда құрылған. Мекеме халықты тарихи ескерткіштерді қорғау ісіне қатысу тартып, ескерткіштерді қорғау мен пайдалану заңдылықтарын көпшілікке жеткізумен

шұғылданады. Мемлекеттік ескерткіштерді қорғау органдарының жұмысына жәрдемдеседі, ескерткіштердің сақталуына, пайдалануына, жөнделуіне және қалпына келтіруіне қоғамдық бақылау жасайды, тарих және мәдениет ескерткіштері туралы ғылыми танымдық деректерді халық арасында насихаттайды, соның негізінде Отанына, тарихына сүйіспеншілігі құрмет сезімін тәрбиелеу шараларын жүргізеді. Барлық облыстарда және Алматы қаласында қоғамның бөлімшелері құрылды. “Жалын”, “Жазушы”, “Өнер”, “Қазақстан” баспаларынан тарихи және мәдени ескерткіштер жөнінде шығармалар жарық көрді.

Алайда, олардың кейбіреулері мемлекеттік орындардың қорғауына алынбаған, тіпті біршамасы тоналған күйінде тұр. Бұл біздің өткен тарихымызды жоғалтуға алып келуі мүмкін. Сондықтан мемлекеттік мәдени мұра бағдарламасы аясында кезек күттірмейтін бірнеше мәселелер бар. Олар ескерткіштердің толық тізімін жасау, қорғау аймақтарын анықтау, белгілеу, мемлекеттік қорғауға алыну. Жойылу қаупі төнген археологиялық ескерткіштерді ғылыми тұрғыда зерттеу жұмыстарын қолға алып, осы тұрғыда насихат жұмыстары кеңірек жүргізілуі керек.

Қазақстанда туризм стратегиясының негізгі мақсаты – қазіргі заманға сай жоғарғы тиімді және бәсекеге қабілетті туристік кешен құру. Ол, бір жағынан, қазақстандық және шетел азаматтарының туристік қызметтерге деген қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін кең мүмкіндіктер беретіндей, екінші жағынан – ел экономикасының дамуына айтарлықтай үлес, соның ішінде, жұмыс орындары санын арттыру, мемлекет бюджетіне түсетін салық түсімдері, шетел валютасының ағымы, мәдени және табиғи мұраларды сақтау рационалды пайдалану есебінен қосатындай болуы керек.

Қазақстандық ұлттық спорт мәдениеті ертеден ұлттық ойындары құрылған, сайыстар, күш сынасулар, ал өзінің тарихи мәнін тек XX ғасырдың басында, әлемдік топтағы атақты мәдени ескерткіштеріміз болатын балуан тұлғамен Қажы-Мұқан Мұңайтпасовпен алды.

Қажы Мұқан Мұңайтпасұлы - Қазақ халқының тарихындағы тұңғыш кәсіпқой балуан. Тұтас ғұмырын күрес өнеріне арнап, ұланғайыр жері мен өршіл халқын бірінші болып өзге жұртқа паш еткен, өзінен бұрынғы қандастары баспаған топырақты басып, көрмеген елді көріп, өзге қазақ тақпаған алтын, күміс медальдарды мойнына тұңғыш ілген Қажы Мұқан бабамыз. Орасан күштің иесі, күрестің бірнеше түрінен әлем чемпионы атанған тұңғыш қазақ алыбы! Теңдессіз өнерімен жер шарын аралаған, 54 мемлекетте күреске түсіп, 48 медаль олжалаған Қажымұқандай мықты XX ғасырдың басында түркі халықтарының ішінде қазаққа ғана болды. Спорт өнері жолында Қажымұқан 148 алтын, күміс, қола медаль алған екен.

Осындай қазағымыздың біртуар палуандарынан үлгі алып мәңгі есте қалдырып балуанның алып ескерткіші бой көтерсе ұрпағымыздың, рухымызды асқақтатып, елдік пен батырлықтың, асқақтық пен өрліктің символы іспеттес кейінгі ұрпақты елжандылыққа, отансүйгіштікке тәрбиелеу мақсатында балуан есімін ардақтаудың орасан мәні зор.

Қазақта «ескерткіштер елдің рухы» деген аталы сөз бар. Ескерткіш сол үшін қойылады. Өз елінің тарихын, айбындылығын сомдау үшін өмірден озған дарабоз саңлақтарына арнап, ескерткіш орнатады.

Сондай-ақ тағы да бір ұлы тұлғаларымыздың бірі Бауыржан Момышұлының ескерткіші 2000 жылы 12 қазанда Ұлы Жеңістің 55 жылдығына және батырдың 90 жылдығына арнап салынды. Авторлар ұжымы: мүсіншілер: М.Рүстемов, Д.Әлдеков. Сәулетшілер: С.Дамбай, Н.Баекеев. Биік ірге тасты қолында қылышы бар ұлы тұлға айбынды жауынгер, философ интернационалист, жазушы.

Бауыржан Момышұлының қатардағы жауынгерлер жайлы айтқан нақылға бергісіз сөздері халқымыздың есінде. Даңқты қолбасшы солдаттың мінез-құлқын, парасатын, елі үшін шыбын жанын қиятын ерлігін ерекше бағалай білген. Соның арқасында оларды ерлік жеңістерге бастап, жігерлендіріп отырған және соғыс жылдарында адуынды да қатал әскери басшы болып қана қойған жоқ, сонымен қатар қарамағындағы жауынгерлер мен

офицерлердің ақылгөй жетекшісі, зерделі де білгір, байыпты да мейірман тәрбиешісі де бола білді.

Екінші шешуші дүние жүзілік соғыстың батырының ескерткішінен халық көптеген ұрпақтың айбынды батырларының бейнесін көреді.

Әлемдегі әр ұлттың өз тарихында кие тұтатын мекендері бар. Ол жерлердің киелілігі сол халықтардың шығу ошағы немесе ұлттық мәдениетінің ошағы, елдіктің ошағы болуына байланысты болса керек. Қазақ халқының тарихында осындай жерлер өте көп. Мәдени-тарихи туризм аймақтық дамудың бүкіл әлем бойынша туристердың өзін-өзі дамытуға деген ынталары өсіп келе жатыр, басқа елдің мәдениетімен, тарихымен, ерекше ескерткіштерімен, бұрын сол елдің аумағында болған тарихи оқиғалармен танысып, жаңаны үйренуге деген қызығушылықтары артуда. Тек шетелдіктерге ғана емес, өз отандастарымызға да туристік мәні бар ескерткіштерімізді таныстыратын турлар құру арқылы ішкі туризмді де дамытуымызға болады және мәдени-тарихи туризмнің аймақтық және халықаралық деңгейде дамуындағы болашағы зор сеніммен айта аламыз.

Қазақстан халқына Қазақстандағы тарихи-мәдени ескерткіштер туризмнің дамуына аса зор ықпал ететіні және ұрпағымызғы ескерткіштерді көркейтуін, көне ескерткіштерді туристік жерлерге айналуын, барынша отандық және шетелдік туристерге жағдай жасауын, ескерткіштерді ел экономикасының көтерілуіне себебін туғызуы. Бұл қазақ елін, жерін тарихын бүкіл әлемге паш ете отырып, ел экономикасының көтерілуіне де өз үлесін қосуы және қазақстанның шетелдермен байланысын нығайтуы.

Бүгінгі таңда мәдени-тарихи ескерткіштердің туризмді дамыту үшін алдымен, инвесторларды тарту, тарихи ежелгі қалалары бар территориялардың инфрақұрылымын, олардың ескерткіштерін, ғимараттарды модернизациялау мен жөндеу мақсатында ішкі қорларды іздеу және туризм бойынша заңнаманы реттеу керек. Қалалық ортаны дамыту мақсатында тарихи аймақ шеңберінде мәдени-тарихи туризмнің арнайы қорын құра отырып, басқару жүйесін қалыптастырған да жөн.

Қазіргі таңда кез-келген ірі қаланы туристерсіз елестету мүмкін емес, шетелдік туристерсіз де, отандық туристерсіз де.

Ішкі туризм өзгерісі халықтың өмірлік деңгейінің өсу процесінен, еңбекақының өсуі және т.б. тұрады. Оның рөлі орта мерзімді және ұзақ мерзімді кезеңде төмен түспеу керек, керісінше, күшейу керек, өйткені инфрақұрылым дамып, кіріс туризмінің нығайуына ықпал жасайды.

Қазақстан Республикасының туристік ресурстарын халықаралық туристік нарыққа жылжыту үшін бәсекелестік қабілетімізді жоғарылату керек. Еліміздің туристік әлеуетін жарнамалауға әртүрлі әдіс-тәсілдер қолдану қажет. Жарнамалаудың жанама тәсілі – инвестицияларды тарту. Яғни, бізге инвестицияларды белсенді ынталандыру қажет.

Жамбыл облысындағы Айша-Бибі кесенесі – Қазақстан территориясында VII-VIII ғасырларда құрылыс технологиясының даму деңгейінің зор екендігін көрсететін тағы бір әлемде қайталанбас сәулет туындысы. Түркістандағы Қожа Ахмет Яссауидің кесенесін ЮНЕСКО әлемдік ескерткіш деп таныды.

Осы тарихи ескерткіштерді көркейте отырып, көне ескерткіштері туристік жерлерге айналдырып, барынша отандық және шетелдік туристерге жағдай жасап, ескерткіштерді ел экономикасының көтерілуіне себебін тигізуіне мүмкіндік туғызуымыз керек. Бұл қазақ елін, жерін, тарихын бүкіл әлемге паш ете отырып, экономиканың көтерілуіне де өз үлесін қосады және Қазақстанның шетелдермен байланысын нығайта түседі.

Ежелгі қалаларды туристік орталыққа айналдыру ұлттық және халықаралық деңгейде дамыту, болашақта туризмді экономиканың ең табысты салаларының бірі болуына ықпал етеді.

Соңғы кездері туристерді адамзат тарихының ежелгі ескерткіштерін танып-білу қызықтырып, тартады. Қазба жұмыстары барысында табылған ескерткіштер жылжымайтын (алғашқы қоныстар, қорғандар, қабірлер және т.б.), жылжымалы (еңбек қаруы, тұрмыстық заттар, әшекейлер және т.б.) болып бөлінеді. Сәйкесінше, жылжымалы

ескерткіштер мұражай жәдігерлері қатарын толықтырып, мұражайларға сақталған. Ескерткіштердің екі түрі де туризм нысаны болып табылады. Мәселе, оларды туризм қажеттілігіне жаратуда, осыған байланысты, АҚШ және Еуропа елдерде алғашқы қауым археологиясы мен тарихының көзартар жерлері бойынша туристік-экскурсиялық бағыт пен мұражайларын ұйымдастыру бойынша тәжірибелеріне қызығушылық танытуда.

Қазіргі кезде туризмнің өте қарқынды дамуына байланысты жоғарыда аталған тарихи-мәдени ескерткіштер арқылы біз елімізді дүниежүзіне таныта аламыз.

Шымкенттен Түркістанға баратын жолда елдің тағы бір тарихи орны көне Отырар қаласы бар. Мұнда отра ғасырдың қалдықтары қалған. Көне қалада Орта Азияның мыңдаған жылдар бойындағы ескерткіштерін көруге болады. Мұнда ұлы ойшыл Әбу Нәсір Әл-Фараби туылған.

Бұл күндері ғалымдар қаланың ең маңызды деген элементтерін мешіт, монша, саз балшық шеберханаларын, бекіністерін зерттеу үстінде. Отырар территориясында тарихи мұражай, саз балшық шеберханасы, балшықтан жасалған жер асты мұражайы бар.

Арыстан баб кесенесі XII ғасырда өмір сүрген белгілі діни мистик Арыстанбаб құрметіне тұрғызылған. Алғашқы жөндеу жұмыстары 14-15 ғасырларда жүргізілген. Содан бері алғашқы салынған ою-өрнектер сақталынған. Жер сілкінісінен құлаған мазардың орнына 18-ғасырда екі күмбезді құрылыс салынған. 18-ғасыр ғимараты құлап қирағаннан кейін 1909 жылы қайта салынды. Жерасты суының жоғарғы деңгейі салдарынан бүлінген мешіт 1971 жылы қайта салынды. Кешен алғашқы үлгісіне негізделіп қалпына келтірілген, яғни Ислам дінінің ғұламасы Арыстанбаб жерленген жерге тұрғызылды, екінші бөлме мешіттің сол қанаты оның дін жолындағы шәкірті Гурханға арналды. Осы екі нысан біріктіріліп қосылып салынды.

Түркістан қаласындағы Ахмет Яссауи ғимараты – орта ғасырлық сәулет өнерінің көрнекті ескерткіші. Ол XII ғасырда өмір сүрген бүкіл Шығысқа аты әйгілі көне түркі ақыны, софизмді уағыздаушы Ахмет Яссауидің (Яссы-дан шыққан деген мағынада) бейітінің басына орнатылған.

Оңтүстік Қазақстанда Сайрам деген жерде туған Ахмет Яссауи сол кездегі ғылым мен ағартудың орталығы ретінде белгілі болған Отырар қаласында білім алады да, кейіннен Бұхардағы Юсуп Хамадани басқарған сопылар қауымына кіріп, дәруіштік мектептен өтеді. 1140 жылы Юсуп Хамадани, кейіннен оның екі мұриті дүние салған соң қауымды Ахмет Яссауи басқарады. Бірақ көп ұзамай-ақ «мәртебелі» қызметін тастап, өзінің туған өлкесіне біржола қайтып оралады. Софизм идеяларын уағыздап, өзі де оны берік ұстана отырып, жоқшылықта өмір сүреді. Сондықтан да, оны жергілікті халық Әзірет Сұлтан деп атап кетеді.

Әзірет Сұлтанның қорын ұйымдастырып, өзі арнайы қол қойып бекіткен. Дегенмен, Қазандықтың ішкі есіктерінің біріндегі халыққа жазылған «1394-1395 жылдар» Темірдің өзі белгілеп берген. Бұл – ғимараттың басқа бөліктерінің кіндігі. Темір уйдің ішкі сәні мен салтанаты қалай болуы керектігін де айтқан. «Қолхаты» (грамота) жазылған. «Қолхатта» Әмір Темір көрегендікпен жаңа біткен ғимарат туралы «ешқашан да, қандай болған жағдайда да сатуға, жекеменшік секілді ұрпақтан-ұрпаққа уақытша немесе түбегейлі біреуге беруге болмайтынын қатты ескерткен».

Ғимараттың кіре беріс есігінің ішкі маңдайшасында қазірге дейін жақсы сақталған жазудан мынадай сөздерді оқуға болады: «Бұл әулие мекен алла тағаланың рахымы жауған падиша Әмір-Темір Көрегеннің жарлығы бойынша орнатылды... Алла тағала оның әмірінің ғасырлар жасауына нәсіп етсін!»

Қожа Ахмет Иассауи кесенесі талай ғасырдан бері мұсылманшылықтың алтын бесігі болып келеді. Оны бүкіл қазақ жұрты, түркі әлемі ерекше қасиет тұтады. Қожа Ахмет Иассауи кесенесі – түркі әлемінің рухани орталығы. Қорық – мұражай алып жатырған жердің жалпы көлемі 90 га. Қорық – мұражай Қожа Ахмет Иассауи кесенесімен бірге Үлкен қылуат (жер асты мешіті, XII ғ.), Сегіз қырлы кесене (XIV-XVI ғғ.), Ұлықбектің қызы, Әбілхайыр ханның зайыбы Рабиға Сұлтан Бегім кесенесі (XV ғ.), Шығыс моншасы (XVI-

XVII ғ.), Есімхан кесенесі, Жұма мешіті т.б. археологиялық, тарихи, сәулет және бейнелеу өнерінің үздік ескерткіштерін қамтиды.

Қорық – мұражай құрамына кіретін 20 жуық археологиялық, тарихи және сәулет ескерткіштерін қайта қалпына келтіру және оларды ашық аспан астындағы музейге айналдыру «Казреставрация» Республикалық мемлекеттік кәсіпорны атқаруда.

Біздің елімізге туристерді тартуға туристік ресурстардың болуы оң әсер етеді. Аспанмен таласқан Хантәңірі, асқақтаған Алатау, оның бауырындағы Шымбұлақ, көркіне көз тоймас Бурабай мен Баянауыл, толқынды Каспийіміз яғни, табиғат ана бере салған көрікті жерлеріміз жеткілікті

Туристік ресурстарға апаратын жолдарды жөндеп, көлік инфрақұрылымын дамыту, көлікпен жеткілікті түрде қамтамасыз ету туристік ресурстардың алшақтығын жақындастырады. Көлік инфрақұрылымындағы қызмет көрсету деңгейін көтеру қажет. Ақтау қаласын Орталық Азияның ірі айлағына айналдырып, Каспий теңізіне круиз кемелерін салып, өндірістік экскурсиялар ұйымдастырылса, Батыс Қазақстанның туризмі дамиды. Есіл өзеніне кеме енгізу жобасы жүзеге асырылса туризмді дамыту мен туристерді тартуда үлкен қадамдардың бірі болар еді.

Мамандардың пікірінше, туристердің 90 % басқа халықтың салт-санасына, дәстүріне, әдеп-ғұрпына қызығушылық танытады екен. Тарихи-мәдени ескерткіштерді қайта жөндеуден өткізіп, ескерткіштер бойынша тиімді экскурсиялар жасау қажет.

Әлемдік телеарналардан Қазақстанның әсем жерлері, туристерді қызықтыратын ерекшеліктері туралы деректі фильмдер жасалыну тиіс.

Жоғарыда айтылғандарды қорыта келе, мәдени-тарихи туризм аймақтық дамудың басты турресурсы бола алады, өйткені оның туристерды саяхаттауға шабыттандыратын маңызы өте зор. Негізінде шетелдіктерге ғана емес, өз отандастарымызға да туристік мәні бар ескерткіштерімізді таныстыратын турлар құру арқылы ішкі туризмді де дамытуымызға болады және мәдени-тарихи туризмнің аймақтық және халықаралық деңгейде дамуындағы болашағы жарқан болуы ғажап емес.

Сонымен қатар тарихи-мәдени ескерткіштердің Қазақстан тарихында алатын орны ерекше. Сол ескерткіштер мен көріністер арқылы өткенімізді зерттеп, тарихқа терең үңіле аламыз.

Осы тарихи-мәдени ескерткіштерді ғылыми негізде терең зерттеп, сол арқылы өсіп келе жатқан ұрпақты отаншылдық рухта тәрбиелеу, сол өткен тұлғалардан үлгі - өнеге беру қазіргі қазақ мемлекетінің алдында тұрған бірден бір маңызды істердің бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Березовая, Л. Г. История туризма и гостеприимства : учебник для вузов / Л. Г. Березовая. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : Издательство Юрайт, 2024. – 429 с.
2. Боголюбова, С. А. Виды и тенденции развития туризма : учебное пособие для вузов / С. А. Боголюбова. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : Издательство Юрайт, 2024. – 202 с.

Дуйсембай Е, студент группы ТУР-21-2
Научный руководитель – д.э.н., профессор Доскалиева Б.Б
Карагандинский университет Казпотребсоюза
г. Караганда, Республика Казахстан

ПОРЯДОК СОЗДАНИЯ, РЕГИСТРАЦИИ ТУРИСТКОЙ ФИРМЫ

В современном мире туризм играет позитивную роль не только в деле культурного обмена между разными странами. Развитие туризма может обеспечивать удовлетворение

рекреационных потребностей людей и способствует решению важнейших социально-экономических проблем как в промышленно развитых, так и развивающихся странах.

Для Республики Казахстан, в частности, для жителей г. Караганда социальное значение туризма особенно велико. Туризм как рекреационное средство для жителей южной столицы Казахстана гораздо важнее и эффективнее всех видов активного отдыха и спорта и других медико-профилактических мероприятий, проводимых в черте города.

Поэтому открытие турфирмы – это прекрасный способ начать свой бизнес. На сегодняшний день сфера туристического бизнеса не только одна из самых жестких в вопросе конкуренции, но и, прежде всего, одна из самых перспективных и стремительно развивающихся.

Цели: создание туристского агентства, изучение необходимой документации для создания туристского агентства, формирование каналов распределения турпродукта.

ТОО «Travel House» находится в Караганде и расположена по адресу бульвар Мира, 12. К сферам деятельности фирмы можно отнести следующие виды: оформление виз и загранпаспортов, турфирмы, экскурсии.

ТОО «Travel House» существует уже на протяжении более 9 лет и является одной из конкурирующих турфирм на туристском рынке города Караганда. Данная фирма была организована в 2010 году, главным директором которой является Косакина Елизавета Алексеевна.

Данная фирма уже не лицензируется, в соответствии с законодательством РК, но имеет сертификат соответствия.

Товарищество с ограниченной ответственностью «Travel House» является юридическим лицом и строит свою деятельность на основании учредительных документов, и действующего законодательства.

Что бы создать свое предприятие надо разработать учредительные документы. К учредительным документам относятся:

1. Устав предприятия
2. Учредительный договор
3. Заявление государственной регистрации

Туристское агентство «Travel House» будет заниматься как внутренним, так и внешним туризмом, бронированием авиабилетов, оформлением виз и страхованием.

Но больше внимания хотелось бы уделить внутреннему туризму, потому что в последнее время интерес к Казахстану, как к туристскому направлению, значительно возрос во всем мире, и соответственно, из года в год увеличивается спектр туристских услуг. тур продукт - это совокупность вещественных, не вещественных услуг для удовлетворения потребностей туриста. Тур путевка - это документ в котором гарантированы обязательных для фирмы и клиента услуги.

Туристским агентством «Travel House» разработаны несколько туров выходного дня. Двухдневный эко тур на озера Кольсай и Кайынды. С проживанием в гостевых домах в поселке Саты (два дня + 1 ночь).

Программа тура:

Пятница.

Выезд в 24.00.

Сбор в 23.30 у главных ворот Центрального Стадиона со стороны ул. Байтурсынова.

Суббота.

6.00 Прибытие в поселок Саты.

6.00-7.00 Размещение в гостевых домах у местных жителей. (Местные жители участвуют в проекте развития экологического туризма этого района. С ранней весны они готовились к приему туристов, участвовали в семинарах, оборудовали комнаты для приема гостей).

8.00 Завтрак.

9.00 Переезд на первое озеро.

10.00 Экскурсия на Кольсай 2 обед (сухой паек).

19.00-19.30 Возвращение с экскурсии.
20.00 Ужин.
Воскресенье.
8.00 Завтрак.
9.00 Переезд в ущелье Кайынды,
10.00 Экскурсия на озеро Кайынды,
14.00 Возвращение в Саты,
15.00 Обед, сборы и подготовка к отъезду.
16.00 Отъезд в город.

В стоимость включено: транспорт, гид, эко пост. озеро Иссык. Тактические решения по рекламе в туристской фирме «Travel House» включают 3 блока вопросов:

- выбор средств рекламы или рекламоносителей;
- оплата рекламных объявлений и контроль за расходами;
- график выхода рекламных обращений.

Выбор средств рекламы или рекламоносителей. Важной задачей в данном случае является выбор наиболее эффективных и экономичных средств рекламы. При этом необходимо тщательно изучить источник информации, т. е. откуда получают информацию о стране, регионе, туристском центре или курорте предполагаемые потребители.

Средства рекламы (или рекламоносители) могут быть весьма разнообразными. Реклама туризма чаще всего использует следующие средства: прессу, телевидение, радио, видеоролики, почтовые отправления, щитовую рекламу на транспорте, в местах продажи, наружную и сувенирную рекламу и т. д.

Компания «Travel House» производит оплату рекламных объявлений и контроль за расходами. Для оплаты рекламной кампании в туристской фирме составляется смета расходов, которая связывает воедино три показателя:

- сумму рекламных ассигнований;
- объем рекламных мероприятий;
- тарифные ставки (или цены) на публикации в средствах рекламы или в рекламоносителях.

Туристическое агентство «Travel House» прибегает к различным средствам рекламы: телевидение, публикации в прессе, реклама в Интернете, реклама по радио. Давайте теперь рассмотрим реализацию турпродукта непосредственно через турагентство «Travel House».

Для начала необходимо отметить, что данное турагентство взаимодействует с туроператором на основе агентского договора, который определяет право нашего агентства на самостоятельную деятельность и предполагает получение комиссионного вознаграждения за проделанную работу. К нему также прилагается сертификат.

А теперь непосредственно перейдем к организационной работе по осуществлению продажи турпродукта туристам.

У компании есть собственный сайт, в котором дана вся необходимая информация о нашей компании и не только.

Менеджеры готовы ответить на любой вопрос туристов по телефону, электронной почте. Это их прямая обязанность - полное и широкое освещение отдыха по всем имеющимся направлениям. Также они оповещают постоянных клиентов о новых возможных туристских предложениях.

Туристы могут самостоятельно подобрать тур на сайте или отправить заявку на подбор в турагентство, результат будет один и тот же – они найдут оптимальное решение для отдыха, максимально удовлетворяющее их запросам.

В турагентстве «Travel House» есть клиентская база, где постоянным клиентам предоставляется скидка в пределах 5 %, в зависимости от сезонности. Также сотрудники компании поздравляют постояльцев с праздниками.

Документы, которые нужны туристу чтобы отправиться в путешествие:

- 1) виза;

- 2) ваучер;
- 3) туристическая путевка

Все эти документы оформляются в течение времени, и менеджеры заключают с туристами договор о реализации туристского продукта.

Туристы оплачивают тур и, им остается только дожидаться начала путешествия. Это не займет у них и более 7 дней.

Турпродукт – это любая услуга, удовлетворяющая потребность туристов во время путешествий и подлежащая оплате с их стороны. Так же турпродукт - это результат усилий многих предприятий и совокупность весьма сложных разнородных элементов: природные ресурсы, оборудование, возможность передвижения. Для коммерческого успеха продвижения турпродукта необходимо наличие стимулирующих средств, которые осуществляются в комплексе с рекламной работой и другой коммерческой деятельностью.

Список использованной литературы:

1. Герасименко В.Г., Галасюк К.А. Инновационный потенциал предприятий туризма и гостиничного хозяйства: монография. Одесса, 2017. 278 с.
2. Игнатенко Г.М., Матющенко Н.С. Динамика изменений и сравнительный анализ показателей удовлетворенности индустрией досуга и развлечений туристов и местных жителей Краснодарского края // Ученые записки Крымского федерального ун-та им. География. Геология. Том 2(68). № 3. 2016. С. 82-94.
3. Лакомов Е. А. Классификация видов событийного туризма // Вестник университета. – 2023. – №. 2. – С. 64-69.
4. Шпырня О. В., Еремина Е. А., Коренева М. В. Особенности продвижения услуг предприятий индустрии развлечений // Научный вестник Южного института менеджмента. – 2020. – №. 1. – С. 83-87.

Кадырова А, студентка группы ТУР-21-2
Научный руководитель – д.э.н., профессор Доскалиева Б.Б
Карагандинский университет Казпотребсоюза
г. Караганда, Республика Казахстан

РАЗВИТИЕ ИНДУСТРИИ РАЗВЛЕЧЕНИЙ

Развлечения играют ключевую роль в современной туристической индустрии, предоставляя посетителям уникальные и незабываемые впечатления. Туристический бизнес стремится не только предложить путешественникам красивые виды и культурные достопримечательности, но и создать разнообразные развлекательные мероприятия, которые помогут им насладиться своим путешествием.

Индустрия развлечений в туристическом бизнесе включает в себя широкий спектр услуг – от тематических парков и аттракционов до музеев, выставок, кино и шоу-программ. Все эти формы развлечений являются неотъемлемой частью туристического промышленного комплекса, привлекая миллионы туристов со всего мира

Глобализация туризма привела к необходимости совершенствования абсолютно во всех сферах деятельности. На данный момент примерно две трети национального продукта производится в индустрии досуга (рекреационной сфере или, по-другому, индустрии развлечений). Компании, которые специализируются на обслуживании в этой сфере, являются наиболее важным элементом индустрии развлечений.

Выделяют три основных элемента рекреации: тематические парки, клубы, а также последние, но не по значимости, общественные парки. Индустрия досуга является появилась относительно недавно и является самой новой частью этой индустрии, которая выделилась в самостоятельное направление. Организация многих тематических парков

(таких, как «Дисней Уорлд», «Дисней Лэнд», «Буш Гарден» и другие) привела к быстрому развитию этой части индустрии развлечений, которая сопровождалась строительством гостиниц и системы общепита для его поддержки.

Второй по величине тенденцией является проведение (большая часть такого времяпровождения относится к американским слоям общества) большей части свободного времени на множестве разных спортивных комплексов, либо же на свежем воздухе. Такие временные затраты приводят не только к успешному отдыху, но и к укреплению здоровья. Сущность рекреационного бизнеса заключается в том, чтобы предоставить конечному потребителю множество разнообразных видов отдыха через предприятия, которые специализируются на единственном виде обслуживания.

Рекреационный бизнес непосредственно связан с такими организациями, как городские парки и рекреационные агентства, колледжи, университеты и многое другое. Эти абсолютно непохожие, на первый взгляд, друг на друга, организации содержат в своих структурах таких людей, как инспекторы, директора различных спортивных центров, контролеров разнообразных спортивных площадок, инспекторов (задача которых заключается в постоянном контакте с населением), директоров множества курортных организаций и много других людей.

В настоящее время чувствуется острая необходимость в руководящих должностях этого звена, которая удовлетворяется с помощью притока из других областей индустрии развлечений (или же вообще из других областей экономической сферы). Школы начинают включать в свои программы такие профилирующие дисциплины, как: «Рекреация и ее развитие» и другие. Уровень заработной платы для выпускников таких программ соответствует другим направлениям деятельности в этой индустрии, используемой людьми со средним техническим образованием.

Разнообразие в индустрии развлечений принято признавать всеми как достоинство, но в то же время оно же является и существенным фактором, который затрудняет менеджмент и маркетинг данных объектов. В понятие определения индустрии развлечений включается любая деятельность, которая защищена авторскими правами, а также имеет отношение к таким типам бизнеса, как: кинобизнес, музыка, телевидение, литература, производство компьютерных программ, видео- и аудиоматериалы, а также компании, связанные с их доставкой и сбытом.

Развлекательные услуги формируют их представление о современности курорта, влияют на итоговое впечатление о качестве проведенного отдыха.

Для местных жителей разнообразные и качественные развлекательные услуги дают возможность наиболее полно удовлетворить не только потребности туристов, но и собственные запросы. Поэтому, с одной стороны, местные жители получают дополнительный доход от продажи услуг организаций индустрии досуга и развлечений туристам и способствуют повышению лояльности отдыхающих, а с другой стороны, сами получают набор данных услуг, превосходящий аналогичное предложение в других регионах страны.

Так как, индустрия досуга является одной из составляющих туристической сферы – ее различные аспекты рассматриваются географией туризма и рекреационной географией.

Опираясь на то, что индустрия туризма рассматривается как межотраслевой хозяйственный комплекс, который специализируется на создании турпродукта, способного удовлетворять специфические потребности населения в проведении досуга в путешествии путем производства и реализации товаров и услуг туристического назначения предлагает трактовать индустрию досуга как составляющую туристической индустрии, куда входят предприятия развлекательного, культурно-просветительского, спортивного и оздоровительного типа, основной целью которых является создание условий для полноценного проведения отдыха, удовлетворения духовных потребностей человека, восстановление его психических и физических сил.

По мнению Игнатенко Г.М. «к индустрии досуга и развлечений (ИДР) относятся

организации, чья основная деятельность связана с удовлетворением потребностей человека в досуге, осуществляемых людьми в свободное время и не связанных с получением дохода – цирки, зоопарки, аттракционы, игротеки, парки отдыха, кинотеатры, спортивные залы, библиотеки, предприятия туризма, включая средства размещения туристов, зоны отдыха, исторические памятники и др.

Аттракция является важнейшим элементом полноценного отдыха; тем, ради чего человек покидает свой дом и отправляется в туристическую поездку. Система развлечений играет решающую роль в успешности проведения тура. Люди отправляются в путешествие за новыми незабываемыми впечатлениями, положительными эмоциями и острыми ощущениями

После возвращения из туристической поездки туристы прежде всего будут вспоминать не об условиях перевозки и размещения и не о завтраках с ужинами, потому что транспортные перевозки, размещение и питание – это только предпосылки для отдыха. Наоборот, потребление аттракций и есть сам отдых.

Туристы, как правило, вспоминают приятные впечатления, полученные во время развлечений. Они с удовольствием будут делиться ощущениями, пережитыми во время какой-либо забавы, рассказывать о морских погружениях или восхождения на горные вершины, о посещении знаменитого музея или осмотра древних памятников архитектуры, или просто о приятных деньках, проведенных на морском пляже. Поэтому аттракции – это тот компонент, что превращает обычное проведение свободного от работы времени в полноценный отдых [1].

Виды и формы развлечений в туристическом бизнесе
Фестивальный туризм. По роли и месту в туризме спортивным мероприятиям аналогичны различные театральные: карнавалы, фестивали (французское слово от латинского *festivus* — праздничны), национальные праздники, конкурсы песни и красоты. К числу известнейших событий в современной культурной жизни относится Эдинбургский фестиваль. В Эдинбург (Великобритания) съезжаются лучшие в мире оперные, балетные и театральные коллективы, а также различные фольклорные ансамбли. Среди любителей классической музыки популярностью пользуются международные фестивали в Сантандере (Испания; проводится уже 50 лет) и Люцерне (Швейцария). Фестивали классического искусства могут собирать до 55 тыс. чел. Важнейшими событиями в мире творчества стали фестивали киноискусства.

Они традиционно проводятся в Каннах (Франция), Венеции (первый в мире международный кинофестиваль в 1932 г.), Берлине, Токио, Москве, Каире (крупнейший кинофестиваль в арабском мире). К числу фестивальных мероприятия, привлекающих тысячи туристов относятся коррида (Испания, Португалия, Франция), парады и фестивали цветов (Голландия, Таиланд), парад Королевской конной гвардии в Лондоне (Великобритания), фестивали вина (Франция, Швейцария) и пива (Германия), конкурсы красоты (старейший из подобных — «Мисс мира» основан в 1951 г., проводится ежегодно в Сан-Сити, ЮАР). А также и экзотические — гонки буиволов и скачки слонов (Таиланд), забеги ящериц (США), международный чемпионат по стрижке овец «Золотые ножницы» (Новая Зеландия).

Развлекательный туризм. Как правило, любой туристской поездке присущи развлечения. Люди отправляются в путь за новыми незабываемыми впечатлениями, острыми ощущениями и положительными эмоциями. Отдых в сочетании с развлечениями

Преобладает среди других целей путешествий и формирует наиболее массовые туристские потоки в мире. Они зарождаются в странах Европы, Северной Америки, Азиатско-Тихоокеанского региона и одновременно тяготеют к этим же регионам. Центрами развлечения все чаще становятся курортные районы, привлекающие тысячи людей для отдыха и лечения. Всемирно известными центрами развлекательного туризма стали города-курорты Майами, Монте-Карло, Сан-Диего.

Развлечения в туристской поездке могут быть связаны с посещением различных мероприятий (спортивные состязания, фестивали, конкурсы, шоу, карнавалы) и

учреждении(магазины,бассейны,кинотеатры,тематические парки и парки аттракционов, казино). В настоящее время развлечения превратились в мировую индустрию с огромными, быстро растущими доходами. Особое место в этой индустрии занимают тематические парки. Идея тематических парков зародилась в Европе еще в конце XIX в. Современное воплощение идеи тематического парка — созданный в Нидерландах в 1952 г. Парк по мотивам европейских сказок. В настоящее время во многих европейских странах созданы тематические парки в США,откуда и стали распространяться по всему свету. Центры развлечения, организованных в форме тематического парка, развиваются в США, Франции, Испании, Нидерландах, Дании, Германии, Великобритании, Японии, Китае, Австралии. Популярность тематических парков растет. Наиболее известные и посещаемые тематические парки мира.

1. «Диснейленд» (Disneyland) — старейший тематический парк США (создан в середине 1950-х гг.) находится в Калифорнии в 40 км от Лос-Анджелеса. Это первый «настоящий» парк развлечения. Парк стал местом действия героев любимых сказок. Помимо развлечения, отдых в парке носит информационно-познавательный характер. Здесь постоянно действуют экспозиции,рассказывающие об истории Америки,культурах разных народов. Посетителям парка предлагают принять участие в аттракционе «Космическое путешествие».

2. «Дисней Уорлд» (Walt Disney World) — США, штат Флорида, пригород города Орlando.Это крупнейший развлекательный комплекс в мире.В него входят 4 тематических парка, посвященные героям Диснея, достижениям в области науки и техники, животному миру различных регионов мира и парк аттракционов. Здесь же располагаются аквапарки, магазины, рестораны, гостиницы.

3. «Си Уорлд» — США, штат Калифорния, город Сан-Диего. Посетители могут познакомиться с жизнью подводного мира, увидеть красочное шоу с участием дельфинов, касаток, тюленей, с помощью новейших лазерных технологии и голографических спецэффектов предпринять «путешествие» в Антарктиду.Притягательной силой для туристов обладают учреждения игорного бизнеса, такие как казино. В мире открыто много казино, но столицей игорного бизнеса по праву считается Лас-Вегас(США,штат Невада).Ежегодно этот город посреди пустыни посещает около 30 млн. Чел. Славу центров азартных игр и развлечения снискали американские города Атлантик-Сити (штат Нью-Джерси) и Майами (штат Флорида). На Европейском континенте «большой игрой» известен Монте-Карло (Монако) [2].

Развлекательные услуги включают в себя весь спектр развлечения, которые популярны среди потребителей. Когда человек планирует свои выходные или вечер после работы, иногда он не может четко определить свои желания, и тогда на помощь приходят развлекательные услуги. Чем больший перечень развлекательных услуг может предложить предприятие индустрии развлечения – тем лучше для его деятельности.

Преимущество имеют те предприятия индустрии развлечений, которые предлагают намного больший выбор, нежели подобные заведения, ориентированные только на одну услугу. Самые популярные развлекательные услуги – это ночные клубы, боулинг, бильярд, каток, детские игровые комнаты.

Большим спросом также пользуются букмекерские конторы, кинотеатры, казино, кафе и рестораны, пивоварни, пиццерии, суши-бары и спорт-бары. Часто все эти развлечения находятся под одной крышей. Иногда в списке развлекательных услуг есть сауна, русская и турецкая бани, массаж. Если это ночной клуб – то в списке, наверняка, будет кальянная. К развлекательным услугам относятся кинозалы, которые благоустроены по максимуму, они современные и комфортабельные, что делает просмотр кинофильма комфортным и приятным для потребителей.

Однако, по мнению А.Н. Петрова основания для диверсификации более сложны и многообразны. Так, по А.Н. Петрову для диверсификации важны три фактора: поставленные руководством цели, изменения в деловой внешней среде и возможности

имеющихся ресурсов. Из данных факторов вытекает три критерия диверсификации: привлекательность, затраты на вхождение и дополнительные выгоды (Рисунок 1).



Рисунок 1 – Критерии диверсификации

Во-первых, отрасль должна быть привлекательной для осуществления диверсификации. Это означает, что она может обеспечить долгосрочный доход (рентабельность). Не стоит основываться лишь на текущем подъеме в темпах роста рынка, может оказаться, что это лишь кратковременный эффект.

Во-вторых, затраты на вхождение в новую деятельность не должны быть настолько высокими, чтобы подорвать деятельность основного производства. И, в-третьих, дополнительные выгоды означают, что вхождение в новую сферу обеспечит стабильность организации, увеличит ее приспособляемость к изменяющимся условиям внешней деловой среды.

Таким образом, если все три вышеперечисленных критерия будут удовлетворены, то диверсификация будет являться предпочтительным решением. В ином случае требуется дополнительный анализ.

В заключении хочется отметить, что нестабильный и быстро меняющийся рынок туризма требует обновления предоставляемых продуктов и услуг. Диверсификация может оказаться критически необходима для стабилизации туристского спроса и для снижения фактора сезонности. Вместе с этим следует помнить, что стратегия диверсификации не сможет бороться с экономическими, социальными, политическими и иными вызовами региона, но сможет оказать поддержку туризму в такой ситуации, создать прочную базу для его восстановления после кризисной ситуации.

Процесс планирования диверсификации продукта требует больших затрат разнообразных ресурсов, как временных, так и финансовых, кадровых и др. Для успешной реализации необходимо приложить значительные усилия, поэтому очень важно учесть возможные перспективы, проблемы, а также поставленные цели, задачи, условия и возможности региона, не следует забывать о мировой и отечественной практике в данной области.

В итоге, при соответствии данным условиям можно получить качественный и востребованный туристский продукт. Таким образом, диверсификация туристского продукта – это, в первую очередь, увеличение разнообразия, более широкий ассортимент предоставляемых услуг и продуктов на рынке. Стратегия диверсификации осуществляется путем объединения имеющихся продуктов, либо создания совершенно новых, повышая их пластичность и возможность к адаптации, а также позволяя выйти на новые рынки и использовать иные неиспользуемые ранее технологии. Все это способствует повышению конкурентоспособности региона, увеличивая спрос и, соответственно, повышая получаемую прибыль. Кроме этого процесс планирования стратегии диверсификации тур продукта для туристов из разных стран требует тщательного анализа потребностей и предпочтении выбранного сегмента туристского рынка. В частности, китайский туризм

имеет свои особенности при организации туристской деятельности, которые, безусловно, должны быть учтены при осуществлении диверсификации.

Маркетинговые стратегии в индустрии развлечений играют важную роль в привлечении целевой аудитории, формировании имиджа развлекательного объекта и стимулировании спроса. Необходимость развития качественных маркетинговых планов и активного внедрения современных технологий для продвижения развлекательных услуг становится ключевым фактором успешной деятельности в этой сфере. Безусловно, индустрия развлечений в туристическом бизнесе представляет собой динамичный сектор, который требует постоянного развития, адаптации к изменяющимся требованиям и внимания к потребностям современных туристов. Дальнейшие исследования и инновации в этой области также могут значительно способствовать улучшению качества услуг и разнообразию развлекательных возможностей для посетителей.

Список использованной литературы:

1. Герасименко В.Г., Галасюк К.А. Инновационный потенциал предприятий туризма и гостиничного хозяйства: монография. Одесса, 2017. 278 с.
2. Игнатенко Г.М., Матющенко Н.С. Динамика изменений и сравнительный анализ показателей удовлетворенности индустрией досуга и развлечений туристов и местных жителей Краснодарского края // Ученые записки Крымского федерального ун-та им. География. Геология. Том 2(68). № 3. 2016. С. 82-94.
3. Лакомов Е. А. Классификация видов событийного туризма // Вестник университета. – 2023. – №. 2. – С. 64-69.
4. Шпырня О. В., Еремина Е. А., Коренева М. В. Особенности продвижения услуг предприятий индустрии развлечений // Научный вестник Южного института менеджмента. – 2020. – №. 1. – С. 83-87
5. Фоменко Е. В., Антошкина В. В. Сущность стратегии диверсификации в туристской деятельности // ББК 2 Т384. – 2016. – С. 279
6. Сергеевна Е.А. Тенденции диверсификации туристических продуктов Санкт-Петербурга и Ленинградской области для туристов из Китая. – 2022
7. Garifyanova Vilena I., & Galimov Almaz Mirzanurovich. Issledovanie
8. Целесообразности цифровизации в индустрии международного туризма
9. Rossiiskoi gumanitarnyi zhurnal 3(7) 217-222(2018)
10. Саак, А. Э. Менеджмент в социально-культурном сервисе и туризме. М.: Питер, 512(4)

Касымов А. студент группы Тех 31 пб, колледжа ЭБП
Карагандинского университета Казпотребсоюза
Научный руководитель - магистр, доцент Алексеенко Т.Н.
Карагандинский университет Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан

МИРОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ИНДУСТРИИ ПИТАНИЯ

Сфера индустрии питания - это социальный институт, который решает важные социальные задачи общества и индивидуума. Предприятия отрасли кроме физиологической функции удовлетворения потребителя в пище, все больше выполняют и другие функции, непосредственно связанные с процессами социализации в обществе. Эти функции «работают» на протяжении всей жизнедеятельности человека.

Сейчас на рынке индустрии питания возникла реальная конкуренция, а потребитель стал более искушенным, что поставило перед менеджментом предприятий этой сферы услуг целый ряд новых задач, таких, как необходимость повышения эффективности производства, укрепление конкурентной позиции, а это неизбежно связано с внедрением в

повседневную практику ведения бизнеса современных достижений менеджмента и маркетинга. Казахстан имеет все возможности для успешного развития гостиничного хозяйства. Богатейшая история Казахстана, исторические памятники, самобытная культура, политическая стабильность, относительная открытость и ее готовность к сотрудничеству – все это располагает к интенсивному развитию как туристической, так и гостиничной сферы, как следствие, индустрии питания.

Еда - это универсальный язык, объединяющий людей всех культур и слоев общества. Будь то семейное собрание, свидание или деловая встреча, совместный обед всегда был способом сблизиться и создать воспоминания. Однако ресторанная индустрия, которая уже давно является основным продуктом нашего общества, постоянно развивается, чтобы удовлетворить растущие потребности и запросы потребителей.

В 2024 году мы можем ожидать появления ряда новых тенденций, которые изменят пищевую промышленность и произведут революцию в том, как мы обедаем вне дома.

От растительных вариантов к интеграции технологий - ресторанная индустрия трансформируется быстрыми темпами. В этой динамичной среде владельцам и операторам ресторанов крайне важно оставаться на шаг впереди и понимать эти тенденции, чтобы оставаться актуальными и соответствовать меняющимся ожиданиям своих клиентов.

Идти в ногу с кулинарными тенденциями имеет решающее значение для любого, кто работает в ресторанной индустрии, независимо от того, являетесь ли вы владельцем, шеф-поваром или официантом. Понимание тенденций в области продуктов питания позволяет предвидеть меняющиеся запросы потребителей и реагировать на них, что дает вам конкурентное преимущество на рынке.

Включив популярные пищевые тенденции в свое меню, можно привлечь более широкий круг потребителей, в том числе тех, кто ищет конкретные диетические ограничения или выбор образа жизни.

Опережение тенденций в области продуктов питания позволяет внедрять новые позиции в меню и получать выгоду от потребительского спроса, что приводит к увеличению доходов.

Учет кулинарных тенденций может помочь позиционировать ресторан как инновационный и дальновидный, что может привлечь положительное внимание средств массовой информации и укрепить репутацию бренда.

Если учитывать кулинарные тенденции, то можно вдохновить поваров мыслить нестандартно и создавать уникальные, захватывающие блюда.

Предлагая модные позиции меню, вы можете дать клиентам чувство удовлетворения от того, что они едят актуальную и актуальную еду.

Мир постоянно меняется, как и наши вкусы и предпочтения. По мере того, как мы продвигаемся дальше в великое будущее, пищевую промышленность ждет ряд захватывающих преобразований. К 2025 году мы увидим множество пищевых тенденций, которые произведут революцию в том, как мы едим и пьем.

Рассмотрим пищевые тенденции, которые можно ожидать в 2025 году:

Среди самых актуальных современных тенденций отмечено повышенное внимание к здоровому питанию и формированию рациона с учетом состояния собственного здоровья. Этот аспект, а также в целом развитие науки о питании человека требует от персонала предприятий общественного питания внедрения новых технологий и ранее не использовавшегося сырья.

Все больше людей хотят употреблять свежую и здоровую пищу. Все актуальнее становится тема кухни с авторским подходом, использованием новых технологий и местных продуктов. Намечается возвращение к разумному потреблению полезных сезонных продуктов.

Как и прежде, в тренде - зелень, фрукты и овощи «только что с грядки», однако наметился новый феномен, продолжающий тренд «самого свежего» - появляется все больше ресторанов в садах, где шефы сами выращивают зелень на балконах или в огородах рядом со своим заведением. Хотя «здоровое питание» некоторые страны все же толкуют по-

разному, исходя из основных приоритетов данного региона: происхождение продукта, состав, калории, сертификация и т.п.

При этом, формируется еще одна важная тенденция - рациональное использование ресурсов и устойчивое развитие, т.к. согласно прогнозам, к 2050-му году потреблять настоящее мясо и рыбу смогут только самые обеспеченные жители планеты. Эксперты посчитали, что на производство 1 кг натурального мяса сейчас требуется в 50 раз больше воды, чем на производство такого же количества овощей. В связи с этим одна из глобальных задач, стоящих перед индустрией питания, - найти альтернативный источник протеина.

Здоровое питание в тренде уже несколько лет, и эта тенденция не показывает никаких признаков замедления в этом году. Поскольку все больше потребителей переходят на вегетарианскую, веганскую и гибкую диету, рестораны испытывают все большее давление, заставляя предлагать альтернативы на растительной основе.

Вот несколько причин, почему эта тенденция важна:

Польза для здоровья. Доказано, что растительная диета имеет множество преимуществ для здоровья, включая снижение риска сердечных заболеваний, некоторых видов рака и диабета 2 типа.

Устойчивость - производство продуктов растительного происхождения требует меньше ресурсов и производит меньше выбросов парниковых газов, чем продукты животного происхождения, что делает его более устойчивым выбором.

Благополучие животных - многие потребители обеспокоены благополучием животных и ищут растительные варианты, чтобы уменьшить их воздействие на животных.

Повышенный спрос, поскольку все больше людей переходят на растительную диету, спрос на растительные продукты растет. Рестораны, которые не предоставляют эти возможности, рискуют потерять клиентов из-за конкурентов, которые их предоставляют.

Творческие возможности - предложение растительных блюд позволяет поварам проявлять творческий подход и придумывать новые и инновационные блюда, отвечающие самым разным вкусам и диетическим потребностям.

Рост использования растительных продуктов в пищевой промышленности является отражением более масштабного культурного сдвига в сторону более здорового и устойчивого образа жизни. Приняв эту тенденцию, рестораны могут привлечь новых клиентов, увеличить доходы и продемонстрировать приверженность социальной и экологической ответственности.

Мы предлагаем несколько способов, с помощью которых рестораны могут включать растительные блюда в свои меню:

Замените мясо альтернативами растительного происхождения. Многие мясные блюда можно легко адаптировать, заменив их альтернативами растительного происхождения, такими как тофу, темпе или сейтан. Эти ингредиенты можно использовать для создания вкусных и сытных блюд на любой вкус.

Создать специальные веганские и вегетарианские меню. Предложение отдельного веганского или вегетарианского меню может облегчить клиентам поиск блюд на растительной основе и продемонстрировать стремление удовлетворить все диетические потребности.

Использование сезонных и местных продуктов. Сосредоточение внимания на сезонных и местных продуктах может облегчить включение растительных продуктов в меню, а также снизить воздействие на окружающую среду.

Творческий подход к ингредиентам - доступен широкий выбор растительных ингредиентов: от джекфрута и чечевицы до цветной капусты и грибов. Экспериментируя с этими ингредиентами, повара могут создавать уникальные и ароматные блюда, выделяющиеся в меню.

Обучение персонала и клиентов - обеспечение того, чтобы сотрудники были осведомлены о вариантах растительной пищи и могли давать рекомендации клиентам, может помочь увеличить продажи и создать положительные впечатления от обеда.

Кроме того, предоставление информации о пользе растительных диет для здоровья и окружающей среды может помочь в обучении клиентов и побудить их пробовать что-то новое.

Продолжающаяся нехватка рабочей силы заставляет рестораны искать различные способы повышения эффективности работы. Интеграция технологий - это тенденция, которая меняет пищевую промышленность различными способами. К 2025 году ожидается еще больше инноваций в этой области, поскольку рестораны стремятся опережать жесткую конкуренцию и предоставлять клиентам максимально комфортные и эффективные обеды. Некоторые из способов, которыми технологическая интеграция меняет индустрию питания, включают:

Бесконтактный заказ и оплата. После пандемии COVID-19 многие рестораны перешли на бесконтактные системы заказа и оплаты, которые позволяют клиентам заказывать и оплачивать еду, не касаясь меню и не взаимодействуя с сервером. Эта технология, вероятно, останется популярной в 2023 году и далее, поскольку клиенты ценят удобство и безопасность, которые она обеспечивает.

Умная кухонная техника - появление умной кухонной техники также трансформирует пищевую промышленность: все, от духовок до холодильников, оснащено технологиями, которые могут упростить приготовление пищи и сократить количество отходов. Например, умные духовки могут автоматически регулировать время и температуру приготовления в зависимости от типа готовящейся пищи, а умные холодильники могут отслеживать сроки годности и отправлять оповещения, когда ингредиенты должны быть израсходованы.

Мобильные приложения и программы лояльности. Многие рестораны теперь предлагают мобильные приложения и программы лояльности, которые позволяют клиентам заказывать еду, зарабатывать вознаграждения и получать персональные рекомендации. Эти приложения также можно использовать для рассылки целевых рекламных акций и скидок, что может помочь повысить лояльность клиентов и увеличить доход.

Онлайн-заказ и доставка. В последние годы популярность услуг онлайн-заказа и доставки резко возросла, и эта тенденция сохранится в 2025 году.

Поскольку все больше и больше клиентов заказывают еду онлайн, рестораны вынуждены предлагать быстрые и эффективные варианты доставки, а также простые в использовании системы онлайн-заказа.

ИИ и автоматизация. Наконец, в будущем мы можем ожидать, что больше ресторанов будут использовать ИИ и автоматизацию для оптимизации всего: от планирования меню до управления запасами.

Искусственный интеллект будет использоваться для анализа данных о клиентах и выдачи персонализированных рекомендаций, а автоматизация поможет сократить затраты на рабочую силу и повысить эффективность.

Потребности обеспечения эффективного и устойчивого развития рынка услуг индустрии питания на перспективу обуславливают необходимость стратегического подхода к его формированию. Совокупность принципов управления стратегического управления формированием рынка услуг индустрии гостеприимства отражает функциональное содержание отношений, складывающихся на данном рынке и его целевую направленность. Ресторанный бизнес является важнейшим элементом социальной сферы, а также играет большую роль в повышении эффективности общественного производства, и соответственно, росте жизненного уровня населения.

Список использованной литературы:

1. www.UNWTO.org
2. <https://kursiv.kz/news/tendencii-i-issledovaniya/>
3. Уокер Дж.Р. Управление гостеприимством. / Пер. с англ. – 2-е изд.; М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2015.

Кайль Виктория Алексеевна, студентка группы ОП 22-29
Научный руководитель - преподаватель специальных дисциплин Чайка Л.Г
КГКП «Карагандинский колледж питания и сервиса»
г.Караганда, Республика Казахстан

СОВРЕМЕННЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗРАБОТКИ МЕНЮ РЕСТОРАНА

Выбор наилучшего типа меню для ресторана зависит от имеющихся у ресурсов и характера заведения. Хорошо составленное меню может повысить прибыльность бизнеса без больших вложений.

Меню ресторана может состоять всего из одной или двух страниц. Но успешное ресторанный меню требует много дополнительных усилий. Прежде чем меню будет разработано, блюда дегустируются и тестируются, цены определяются исходя из максимальной прибыли, и каждое слово тщательно подобрано, чтобы понравиться покупателю. Даже таким факторам, как используемый шрифт и вес бумаги, необходимо уделить пристальное внимание, чтобы сделать их важными элементами карты меню. Когда все усилия спланированы и выполнены, ресторанный меню превращается в молчаливого продавца, что делает ваш ресторанный бизнес чрезвычайно прибыльным [1].

Разработка идеального меню похожа на инженерный процесс. Помимо творческого элемента, существуют определенные расчетные и научные процедуры, которым необходимо следовать, чтобы создать завораживающее кулинарное описание, в которое посетители могут погрузиться.

Хотя разработка меню имеет решающее значение для привлечения посетителей, посещающих ресторан, разработка веб-сайта ресторана - это еще один аспект, который ни один ресторан не должен игнорировать. Используя конструктор веб-сайтов ресторанов, можно его сделать самим, на основе шаблонов, но при этом полностью настраиваемый.

Самый первый шаг, который должен сделать ресторатор, - это проверенный временем принцип построения ресторанный меню. Чтобы оценить, какое меню следует оставить, а какое исключить, необходимо учитывать две переменные - доходность и популярность. Прибыльность относится к высокой марже, которую приносит конкретное блюдо, а популярность относится к количеству людей, которые заказывают это блюдо. Поскольку убыточные и непопулярные блюда в меню были убраны, теперь в меню есть место для действительно новых вкусов.

Следующим шагом в разработке меню является поиск вдохновения для новых, улучшенных блюд, соответствующих последним тенденциям. Внимательно изучите заголовки, используемые в печатных изданиях, на телевидении и в социальных сетях, чтобы определить названия рецептов, которые люди жаждут, и ингредиенты, которые популярны среди гурманов.

Модернизируя меню и пытаясь соответствовать последним кулинарным пристрастиям, нужно также оставаться верным теме или основной концепции ресторана. Если вы владеете итальянским рестораном, вам определенно не следует включать ультрамодные поке-боулы в меню вашего ресторана. Надо быть изобретательным, но в рамках собственной ресторанной кухни. Помимо следования тенденциям, глубокий взгляд на концепцию может также помочь пролить свет на новые ингредиенты и рецепты, которым вы можете дать новую жизнь.

Как только тенденции и темы будут готовы для включения в меню ресторана, необходимо привлечь кулинарную команду к созданию и обновлению существующих пунктов меню. Имея на руках творческий бриф или стратегию, эта задача становится проще.

Когда к рекламному агентству обращаются с просьбой разработать новый логотип, рекламу или любой другой креативный материал, руководитель проекта берется за написание творческого задания. Это дает всей творческой команде, состоящей из

графических дизайнеров, иллюстраторов и писателей, четкую дорожную карту, которой нужно следовать. Имея эти руководящие принципы в печати, они придерживаются концепции, даже когда исследуют уникальные идеи.

Тот же подход можно использовать и с творческой командой поваров. Необходимо написать краткий бриф с обновленным меню ресторана. В творческом брифе также должны быть элементы бюджета. Кулинарная команда должна иметь ограничение на расходы на питание по каждому пункту меню ресторана. Их можно попросить проявить творческий подход и изучить заменители ингредиентов или даже опробовать способы приготовления, экономящие время и деньги.

На следующем этапе необходимо выбрать блюда, которые войдут в окончательное меню ресторана. Исследования показали, что в ресторанах изысканной кухни может быть 7–10 вариантов блюд в каждой категории. Например, до 10 позиций в каждой из категорий, таких как закуски, основное блюдо, десерты, гарниры, напитки, веганские блюда и т. д. Если число превышает 10, это может стать подавляющим для клиента, а не порадовать его.

Сократить количество блюд в меню ресторана можно, только попробовав их. В наши дни несколько ресторанов создают тестовые кухонные панели, куда приглашают от 8 до 10 постоянных клиентов на бесплатную дегустацию. Они пробуют блюда, отобранные для окончательного меню, и дают анонимный отзыв в письменном формате.

Теперь, когда у ресторана есть полный список пунктов меню, они должны начать подсчитывать затраты на каждый рецепт и цену меню, чтобы получить максимальную прибыль. Если вы используете современную POS-систему, ее можно использовать в качестве системы управления меню, а также в качестве программного обеспечения для расчета стоимости продуктов питания.

Большинство ресторанов используют формулу стоимости продуктов в обратном порядке, чтобы получать стабильную маржу с каждого продаваемого ими пункта меню. Вот как это сделать:

- Расходы на питание должны определяться исходя из суммы затрат на каждый ингредиент и на одну порцию каждого блюда;
- Разделите эту сумму на 30% или 0,3;
- Частное - это сумма, которую необходимо взимать за определенные пункты меню. 30% от продажной цены покроют расходы на питание, а 60% пойдет на валовую прибыль [2].

На этом этапе можно использовать стратегии, которые увеличат продажи до 27% - описательные заголовки (на основе исследования Университета Иллинойса). На этом этапе ресторану просто нужно сосредоточиться на написании меню. О дизайне можно будет позаботиться позже.

Небольшой рассказ может оказать большое влияние на аудиторию. Отсылки к семейным чувствам, патриотизму и самодельным вкусностям также могут увеличить продажи. Назовите семейные рецепты, подчеркните национальное происхождение конкретного блюда или расскажите о ваших изысканных домашних ингредиентах.

То, как цены указаны в меню, также оказывает большое влияние. Просто убрав знак тенге и двойные нули из меню ресторана, можно увеличить продажи на целых 8%. Это связано с тем, что знак тенге напоминает людям, что они тратят деньги, а двойной ноль делает цену визуально непомерной.

После того, как текстовый документ будет завершен, следующий шаг включает в себя разработку дизайна меню ресторана. Существуют различные варианты того, как это можно сделать. Ресторан может нанять графического дизайнера или использовать бесплатные шаблоны меню ресторана, которые настраиваются и соответствуют идеям меню ресторана. Всегда обращайтесь пристальное внимание на физическое расположение и представление карты меню. Даже шрифты могут улучшить или испортить изображение. Когда рестораны используют причудливые шрифты, клиенты подсознательно предполагают, что были приложены искренние усилия, чтобы сделать блюда креативными. Это побуждает их

тратить больше, поскольку они считают, что трудоемкая команда в ресторане должна быть вознаграждена [3].

Блюда не должны располагаться на основе цены в меню. Если вы разместите пункты меню от самых дорогих к дешевым, клиенты начнут сравнивать цены, а не сосредотачиваться на доступных им вариантах. Всегда привлекайте внимание клиентов к началу меню - выделяйте позиции с высокой прибылью другим цветом или используя текстовое поле вокруг названия [4].

Названные выше принципы разработки меню - это современное руководство по созданию меню и процесс его создания. Это не разовое усилие. Скорее, разработка меню ресторана - это непрерывный процесс. Рестораны должны всегда пересматривать свое меню не реже одного раза в 3 месяца, постоянно высматривать собак в меню и мгновенно удалять их из предложений.

Можно определить основные рекомендации по созданию ресторанного меню:

- учет концепции ресторана;
- учет пищевой аллергии и диетические ограничения;
- определение ценовой категории;
- создание меню;
- меню необходимо загрузить на сайт ресторана;
- регулярно просматривать и анализировать параметры меню.

На основании рекомендаций по разработке меню необходимо учитывать следующее:

- меню должно быть достаточно маленьким, чтобы им можно было управлять;
- меню должно быть простым для понимания;
- используйте немного психологии;
- немного творческого письма может иметь большое значение;
- меню ресторана должно быть адаптируемым.

Необходимо убедиться, что рассчитана правильная стоимость продуктов питания.

Список использованной литературы:

1. Милл Роберт, Управление рестораном. 3-е изд. - М.: Юнити, 2015, - 535с.
2. <https://oliviathomas3.medium.com/how-to-create-a-restaurant-menu-a-complete-guide-on-menu-building-and-writing>
3. Restoranoff.ru - информационный портал, <http://www.restoranoff.ru/>
4. RestoRus.com - информационный сайт по ресторанному делу, <http://www.restorus.com/>

Кожамберлина А.Т, Тур-21-1к., тобының студенті
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушысы, Бялова А.К
Қазтұтынуодағы университеті
Қарағанды қ, Қазақстан Республикасы

ТРАНСФОРМАЦИЯЛЫҚ ПРОЦЕСТЕРДІҢ ТУРИЗМДІ ДАМУҒА ӘСЕРІ

Аннотация. Қазіргі уақытта туризм әр адамның өмірінің бір бөлігіне айналуға әр жолы туризм жетілдіріліп, жаңа нәрсе пайда болады; туризмнің түрлері, технология және сайттар. Туризм экономикада да үлкен рөл атқарады, сондықтан әрқайсысы ел туризм инфрақұрылымын дамытуға тырысуда. Мақалада біз қазіргі уақытта танымал инновациялық туризм түрлерінің сипаттамасын, сондай-ақ ең танымал трансформациялық процестердің туризмді дамытуға әсерін біз егжей-тегжейлі қарастырамыз.

Түйінді сөздер: туризм, су туризмі, тау туризмі, экстремалды туризм, археологиялық туризм.

Туризмнің жаңа түрлері жаңа инновациялардың арқасында пайда болды, мысалы: турлар нарығында әлі болмаған жаңалықтарды әзірлеу. Бұрын олар түсінетін ауылдық туризм, экологиялық, су асты, круиздік, шытырман оқиғалы және басқа түрлері болды. В 2017-2018 жылдардағы инновациялар: экспедициялық туризм, түрме туризм, саяжай туризмі.

Алдын ала белгіленген қасиеттермен бірге ресурстарды қалыптастыру сондай ақ ең жаңа, мақсат- сапа немесе туристік бағытқа тарту ресурстардың жаңа түрлері болып табылады. Туристік сапарларда салмақ артады табиғи-антропогендік заттардың ерекше класы (су қоймалары, тоғандар, орман саябақтары сондай-ақ т.б.); техногендік туризмді-тау-кен өнеркәсібін (қала, кеніштер, қызмет бабында ілгерілету), сондай-ақ зауыт туризмін қалыптастыру мүмкіндіктері байыпты бағаланады. Маршруттық және стационарлық туризмде 1-ші жоба экзотикалық сұранысқа сәйкес келетін заттар кетеді[1].

Кейінгі туристік өнімдер осындай үлгілер болып саналады:

- Байкал мұзында, су астында немесе парашютпен секіру кезінде некеге тұру;
- Ағаштарда (Германия), маяктарда (Фрисландия провинциясы, Нидерландыда), шарап бөшекелерінде (Рюдшейм, Германия), су астында (КИ Ларго, Флорида АҚШ);
- Үрлемелі конференц-залда іскерлік кездесулер өткізу («Сфера», (Мәскеу облысы);
- Әскери нысандарға бару (Балаклава, Қырым) және т. б.

1. Туристік нарықтың жаңа бөліктерін игеру, оның ішінде ең жаңа табиғи салаларды (ғарыш кеңістігі), жерлерді туристік ілгерілету экстремалды түрлер (шөлдер, мұзды континент, экваторлық ормандар). Туризмді дамыту нарық, сондай-ақ туристік уақыт шеңберін кеңейту арқылы іске асырылуы мүмкін жаңа мақсатты клиенттерді қамту («үшінші жастағы» туризм, туризм жоғары деңгейлі компаниялар);

2. Ең жаңа туристік-рекреациялық аумақтарды қалыптастыру. Қазіргі уақытта туристік өнімнің заманауи түрі-байланыстыратын тақырыптық алаң танымдық тақырыбы бар көптеген ойын-сауық нысандары (саябақтар "Диснейленд" Штаттарында Калифорния және Флорида Америка Құрама Штаттары, Францияда, Күншығыс елінде, Германиядағы «Фантазияланд» ағынға қызмет етеді саяхатшылар 7-ден 13 миллионға дейін, жыл сайын адам). Үлгілер пайда болды экстремалды, этнографиялық маманданған сахардағы туризм оазистері, шытырман оқиғалы, сондай-ақ ойын-сауық туризмі (мысалы, қазірдің өзінде тасталған жиынтықтар «Жұлдызды соғыстар» фильмінің түсірілімінен кейін, Тунис).

Туризмнің негізгі және кең таралған түрлері: мәдени немесе экскурсиялық туризм, ол көп мағыналы сапарларды қамтиды, мәдени немесе географиялық көрікті жерлер. Мәдени туризм мүмкін экскурсиялық, мұражайлық, сондай-ақ жалпы ғылыми болып бөлінеді[2].

Рекреациялық, сондай-ақ емдік-сауықтыру туризмі-теңіз, тау демалу орталықтарына немесе экологиялық таза аймақтарға, сондай-ақ демалу және ішкі табиғатты қалпына келтіру мақсатында тартымды табиғат, сондай-ақ немесе санаторлы-курорттық, бальнеологиялық, сондай-ақ өзге де күштерде болу орталықтарда емдеу-сауықтыру курсынан өту мақсатында саяхатты қамтиды.

Діни туризм-әртүрлі конфессиялардағы адамдардың шіркеу қажеттіліктеріне негізделген. Діни туризмді ежелгі түрімен сипаттауға болады, себебі ол шығу тегі ежелгі уақытта қалады. Оның екі негізгі түрі бар: қажылық туризмі, сондай - ақ экскурсиялық-танымдық бағыттағы діни туризм. Туризмнің инновациялық түрлерін келесідей санаттарға бөлуге болады: іскерлік туризм, білім беру туризмі, оқиғалар туризмі, экотуризм, агротуризм, белсенді және экстремалды туризм, экзотикалық немесе шытырман оқиғалы туризм, мәдени-экскурсиялық туризмнің жаңа түрлері, хобби туризмі, шопинг туризмі, таймшер, аралас турлар.

Енді біз туризмнің жоғарыда аталған инновациялық түрлерін қарастырамыз: іскерлік немесе бизнес-туризм бүгінгі күні біреуін білдіреді дүниежүзілік туризмнің ең тұрақты және пайдалы салалары. Ол пайда болған жоқ ұзақ уақыт бойы, 1990 жылдардың аяғында, бірақ жоғары жылдамдықпен қалыптасты және, әрине, қызықты болашақты қамтиды. ДСҰ туризмнің бұл түріне мақсатпен саяхаттау кіреді съездерге, академиялық конгрестерге,

конференцияларға, өндірістік кеңестерге қатысу, семинарларда, жәрменкелерде, көрмелерде, салондарда, сондай-ақ келіссөздер жүргізу және шарттардың шешімдері, монтаждау. Инсентив туризм бұл сапарлар, компания өз қызметкерлеріне жақсылық үшін ынталандыру ретінде жұмыс ұсынады.

Инсентивтік турлар, принцип сияқты, жоғары сапалы сапаны ескереді барлығын қамтитын қызмет. Ерекше сұраныс бүгінгі күн кезең аралас бағдарламалар сұраныс қолданылады (мысалы, демалыс және оқу). Мұндай саяхаттармен экскурсия бөлігі ең жарқын сонымен қатар қабілетті мұражайларға бару, көрікті жерлерді аралау, спортқа қатысу сияқты жарыстар және әуе шарымен ұшу болып табылады.

Оқу (жалпы білім беру) туризмі-бұл өте жаңа, сонымен қатар қызықты даму мақсатында үлкен мүмкіндіктері бар туризм бағыты. Бұл секторда туризм-бұл ең жақсы айырбастауға арналған туристік сапарлар Қазақстан үшін көшпелі де, маңызды да келу туризмін қалыптастырады. Көбірек осы кезеңге арналған жалпы туристік сапарлар білім беру, шет тілдерін зерттеу немесе танымды тереңдету мақсатында туристік сапарлар шет тілі болып табылады.

Білім беру турларының ішінен бірнеше нәрсені атап өту керек негізгі: тілдік-оқыту туристік сапарлары; спорттық-оқыту; кәсіптік-оқыту. Барлық ең үлкен ілгерілеуді фототуризм алады, ең жаңа фототехниканы игерумен бірге ойын-сауықтың үйлесімін қамтамасыз ету, а сондай-ақ жоғары дәрежелі фотосурет әдіснамасын зерттеу болып табылады.

Іс-шара туризмі де жаңа бағыт болып саналады-сапарлар туристер түрлі мерекелер, карнавалдар, фестивальдар, спорт жарыстар. Арасынан үйлену туризмі, әскери-патриоттық, рождестволық және т. б. Қазақстанда іс-шаралар туризмінің түрлері ерекше назар аударады. айналымдар, түрлі ойындар, олимпиадалар, жарыстар өткізіледі.

Қазіргі уақытта экотуризмге деген қызығушылықтың белсенді өршуі байқалады сондай-ақ, онымен байланысты типтер: агротуризм немесе ауылдық аумақтағы туризм, экологиялық туризм тек вариация ғана емес ғылыми-танымдық мақсаттармен және мүдделер саласымен саяхаттайтын адамдарды біріктіретін табиғи туризм сондай-ақ, мәдени сала, сонымен бірге осы саланың белсенді қорғаушысы болу мүмкіндігінің ортасын білдіреді. Экотуризм туризмнің ең перспективалы түрлерінің бірі болып саналады бүкіл қоғамда, сондай-ақ Қазақстанда да ерекшелік жоқ. Экотуризм айналадағы тұрғындарды ынталандырады туризмнің осы түрін жасау арқылы қоршаған ортаны сақтау пайдалы болып келеді.

Сондай-ақ, қазір танымал болып келеді орнитологиялық турлар (латын тілінен-құстарды бақылау) туристік компаниялар бақылау үшін құстар, көбелектер, сондай-ақ сирек кездесетін өсімдіктер мен гүлдерді суретке түсіру барлық жағдайларды ұсынады. 1997 жылы демалыстың ең жаңа бағыты-геотуризм пайда болды, ол бірден пайда болды қоғамдағы елестету мүмкін емес атақ. Геотуризм зиян келтірмеуге тырысады қоршаған ортаға, орындардың бірегейлігінен ләззат алуды талап етеді, көп мағыналы аймақтарды қайта бастау және тіпті қайта бастауға көмектесуі мүмкін және көптеген аудандық дәстүрлердің өркендеуіне ықпал етеді.

Ұлыбританияда туризмнің полярлық түрі де қарқын алуда. Саяхат Солтүстік және Оңтүстік полюстер. Бұл турлар экстремалды турлардың арқасында танымал бола бастады ауа-райы, сондай-ақ жабайы табиғатты көруге, Антарктида станцияға баруға мүмкіндік бар. Бұл орындар планетадағы ең экологиялық таза болып саналады[3].

Экстремалды туризм-адреналинді көтеретін туризмнің бір түрі. Қауіпті түр денсаулық үшін туризм, толқулармен, ауыр физикалық белсенділікпен және тәуекелмен байланысты. Туризмнің бұл түрі тек қана кәсіби мамандармен дайындалады және бақыланады.

Экстремалды туризмнің түрлері: жер үсті, тау, су, су асты (ең көп қызықты) түрлерін қарастырады. Солтүстікте шана иттер танымал болды. Егер жылқылар сіздің әлеміңізде және негізінен жылы мезгілде өзекті болса, онда солтүстіктегі шана иттер және тек қардың болуы. Саяхат барысында туристер иттерді әбзелге салуға, басқаруға үйретеді. Кейбір маршруттардың ұзындығы 300-400 км-ге дейін жетеді.

Тау велосипедтері – тау шындарынан велосипедпен түсу өте көп болады экстремалды әуесқойлар үшін танымал.

Қауіпті түрлердің бірі спелеотуризм-үңгірлерді, шахталарды, қиандыларды, ақаулар, тұңғиықтар зерттеу болып табылады.

Серфинг-толқындарда тақтаға міну.

Base-jump-бұл базалық нүктеден парашютпен секіру (көп қабатты биік ғимараттарда, телевышкаларда).

Мұндай секірулер өте қауіпті және техникалық тұрғыдан қиын. Өте қажет құтқару парашютін уақытында ашу үшін жылдам реакция керек. Ғарыштық туризм-ғарышқа немесе орбитаға ұшу, оны бәрі бірдей ала бермейді, бұл үшін тек ауқатты адамдар ғана төлеуге дайын болады.

Джйлоо-туризм-өркениет қол тигізбеген тайпада тұру. Археологиялық туризм-уақыттың әртүрлі дәуірлеріне сүңгуге, келуге, көрмелер, кешті оттың жанында өткізуге мүмкіндік береді. Турлар танымал болып келеді, оған топтық саяхаттар кіреді белгілі бір елдің қалаларына (мұражайларға, көрікті жерлерге және т. б. бару)

Нарықта туризмнің жаңа түрлерінің пайда болуы адамдардың қажеттіліктеріне байланысты өсуде, барлық адамдар саяхаттауға мүмкіндік беретін әртүрлі табыстарға ие және дәмі өзгереді адамдар демалуға мүмкіндіктері болады. Ескінің бәрі қарапайым болады, ал адамдар жаңа нәрсе алғысы келеді.

Қолданылатын әдебиеттер тізімі:

1. Бабкин А.В. Туризмнің арнайы түрлері-М.: Қаржы және статистика, 2017.
2. Воскобойникова Н. Н. Экологиялық туризм: даму ерекшеліктері мен перспективалары // Туризм академиясының еңбектері- Санкт-Петербург: Невский Қоры, 2020.
3. Исмаев, Д. К. Ресей Федерациясына кіру туризмін ұйымдастыру: Оқу-практикалық құрал / Д. К. Кварталнов. - 2-ші тарау.

Қуанбек Р, РД-22-1к., тобының студент
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушысы, Блялова А.К
Қазтұтынуодағы университеті
Қарағанды қ, Қазақстан Республикасы

ҚОНАҚ ҮЙ БИЗНЕСІНДЕГІ ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯЛАРДЫҢ НЕГІЗГІ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Аңдатпа. Бүгінгі қонақ үй бизнесі, бұл саладағы әртүрлі инновациялардың цифрлық трансформациялардың пайда болуы қонақжайлылық болып табылады. Қазіргі заманғы қонақ үй ХХІ ғасырда кәсіпкерлік нарықта ең жаңа инновациялардың цифрлық трансформациялар, технологиялармен жабдықталған өзекті кәсіпорын болып қарастырылады. Өзінің пайдалы ісіне цифрлық трансформацияларды, инновацияларды енгізу, әр түрлі шетелдік клиенттер мен қонақтарды тартуға мүмкіндік береді. Олардың кейбіреулері біздің елімізге қызмет көрсету, сапаның қалай жүзеге асырылатынын өз бетінше көру үшін келеді.

Түйінді сөздер: қонақ үй бизнесі, технология, қонақжайлылық индустриясы, цифрлық трансформация, цифрландыру, көлік, сапа, саяхат.

Қонақ үй бизнесі қонақжайлылық индустриясының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Қонақ үйлер саяхатшылар мен туристер үшін тұруды ұсынады, сонымен қатар мейрамханалар, конференц-залдар, спа салондары және басқа да ойын-сауық қызметтерін

ұсыну мекемелері болып табылады. Мейрамхана бизнесі сияқты, қонақ үй бизнесінің жетістігі мыналарға: жайлылық пен ыңғайлылық деңгейі, қызмет көрсету сапасы, орналасқан жері және құны сияқты бірнеше факторларға байланысты.

Қонақ үй бизнесі-бұл қызмет көрсетумен байланысты экономика саласы туристер мен саяхатшыларға тұру және қызмет көрсету. Қонақ үйлер болуы мүмкін экономикадан сәнді қонақүйлерге дейін әртүрлі санаттар. Қонақ үй бизнесі де қызметкерлердің жоғары біліктілігін, сондай-ақ қаржы менеджменті мен маркетингті қажет етеді. Қазіргі уақытта қонақ үй бизнесі бірқатар өзгерістерді бастан кешуде: барған сайын қонақ үйлердің саны экологиялық таза тұруға, сондай-ақ қонақтарға ыңғайлы болу үшін технологияны қолдану болып табылады (мысалы, ақылды үй жүйелері) [1].

Қонақ үйдегі қызметтер бір уақытта жасалады және тұтынылады. Елестетуге бола ма қонақтың тәжірибесі қонақтың өзі жоқ па? Белгілі мағынада сатып алушылар құрастыру бөлігінің конвейері бөлігі болып табылады. Олар ұсынылған өнімнің соңғы өндірісінде бар. Бос бөлме ештеңе шығармайды. Оған кілем төселген, төсек тығылған, жуынатын бөлмедегі сантехника жұмыс істейді, бірақ олар келгенше өздігінен болады мұның бәрін қонақ пайдаланады. Бір мезгілде өндіру және тұтыну - қонақжайлылықта сәтті басқаруға қол жеткізуді жеңілдететін ерекше жағдай басқару. Тауарлар өндірісінен айырмашылығы, ол қызметтер тізімдемесін қарастырмайды. Мысалы, қонақ үй әкімшілігі көрсеткен қызмет тізімге енгізілмейді болашақта пайдалануға арналған қызметтер. Қызметтерді қанағаттандыру үшін мүлдем сақтау мүмкін емес сұраныстың өзгеруі; олар тікелей, жеке қарым-қатынас арқылы қамтамасыз етіледі өндірушілер мен клиенттер. Бұл процестің кез-келген компонентінің болмауы (түгендеу, құрал-саймандар және т. б.) клиенттерге қызмет күтеді және оларды шақырады теріс реакция. Уақтылы ұсынылмаған және сатылмаған қызметтер мүмкін емес қаржылық шығынға ұшырау қаупінсіз кейінгі күнге ауыстырыңыз. Синхрондылық қызметтерді өндіру және тұтыну (айналым) қонақ үй-мейрамхана қызметтерінің уақытша байланысын айқындайды және ұсыныс тарапынан елеусіз икемділікті шарттайды бір мезгілде жоғары өзгергіштікпен, сұраныстың тұрақсыздығымен көрсетіледі. Бұл бірі қонақ үй және мейрамхана бизнесі кәсіпорындарын басқарудың маңызды мәселелері болып табылады.

Цифрландыру - адамның әрекеті арқылы жасалатын жұмысты сандық форматқа ауыстыра отырып, уақытты үнемдеу, яғни қағаз толтыру, қажетті анықтама мен сервистік төлемдерді кез келген жерде интернеттің игілігін пайдалана отырып өз қажетіңізге жарату [2].

Технология-сервис қозғалтқышы. Дүние жүзінде мыңдаған компаниялар өндіреді жеңілдететін бағдарламалық жасақтаманың көптеген түрлері қонақ үйлер мен қонақ үй компанияларының әкімшілігі және операциялық қызметі ең бастысы, оларға клиенттерге қызмет көрсетудің жоғары деңгейін ұсынуға мүмкіндік береді.

Бірақ қандай технологиялар немесе оларды пайдалану компаниялар мен қонақүйдің табысына стратегиялық әсер етеді?

Қонақ үй қауымдастықтарының тобының үш негізгі технологиялық элементті анықтады, бұл бүкіл салаға стратегиялық әсер етеді және жалғастырады: төлем карталарымен жұмыс істеудің белгіленген қауіпсіздік стандарттарына сәйкестігі қонақ үй компаниясының барлық деңгейлерінде қазір қаржылық шешуші факторға айналды бүкіл сала үшін тұрақтылық пен нарықтық бедел болып келеді.

HTNG қауымдастығы (Қонақ үй технологиясының жаңа буыны) мақсаты қонақ үйлерге мүмкіндік беретін тұжырымдаманы әзірлеу болып табылатын жұмыс тобы барлық карточкалық деректерді тек вендор бақылайтын бірыңғай жүйеде сақтаңыз арнайы қонақ үй компаниясы. Мақсат-бәрін шығару қонақ үйдің басқа жүйелері төлем карталарының қызмет саласынан, осылайша қорғайды олардың нөмірлері туралы ақпарат береді.

HFTR қауымдастығы (Қаржы және қонақ үй технологиясының мамандары) сондай-ақ оқытылатын мақсатты жұмыс тобын құрды, қонақ үй иелерінің барлығына төлем карталарының қауіпсіздік стандарттарын сақтау ішкі операциялық циклдар мен жүйелер.

Оқыту кепілге қоюды қамтиды негізгі білім, тақырыптық мақалалар сериясын дайындау және тарату, сондай-ақ бірнеше оқу курстары мен семинарлар.

Кеңес мүшелері қатысатын басқа оқиғалардың ішінде мыналарды атап өтуге болады: ресми AN&LA баяндамасы (Американдық Қонақ Үйге Қызмет Көрсету Қауымдастығы); HEDNA бастамасы (Қонақ Үйдің Электронды Тарату Жүйелері Қауымдастығы) төлем технологиялары жөніндегі комитет; OpenTravel қауымдастығының қажеттілікті қолдауы нарық тенденцияларына байланысты XML спецификациясының өзгеруіне әкеледі [3].

Бастапқыда әр қонақ үйге бірегей идентификатор беру Идеясы уақыт өте келе деректерді жинақтайтын тарату арналарына арналған және мыңдаған нысандар туралы ақпарат, сондай-ақ комиссияны тиімдірек алу үшін төлем жүйелерімен қонақ үйлер.

Негізгі себеп– іздеу жүйелері. Бүгінгі таңда басты аспектілердің бірі қонақ үйдің сәттілігі оның берілген параметрлер бойынша дұрыс көрсетілуі болып табылады, өйткені бұл күндері іздеу жүйелері зерттеу мен маршрутты таңдаудың бастапқы нүктесі болды 575 сапарлар.

Іздеу жүйесін оңтайландыру өте жақсы нәрсе болса да, егер Google дұрыс емес мекен-жай орнатса қонақ үйлер немесе сол Bing-де ол әлі де ескі атаумен тізімделген, жоқ оңтайландыру сізге көмектеспейді.

Бір қызығы, бірегей сәйкестендіру нөмірі идеясын жүзеге асырудың бір бөлігі төлем жүйелерінің жаңа стандарттарға толық сәйкестігін енгізу болып табылады қауіпсіздік, өйткені олардың көмегімен қонақ үйлер өздерінің сауда орындарымен жұмыс істейді серіктестер.

Бұл не туралы екенін түсіну үшін мысалды қарастырыңыз. Дистрибьютор брондаған кезде клиент нөмірі, ол тексеру үшін белгілі бір қонақ үйге хабарласуы керек клиенттің несие картасы. Бұл өз кезегінде мүмкіндікті бірден және қажет етеді мақсатты қонақ үйдің деректемелерін дәл анықтаңыз (ол орналасқан клиент таңдаған нөмір) картаны тез тексеріп, төлемді қабылдау үшін керек.

HEDNA, HTNG, HFTP, HSMAI (Халықаралық қонақ үй сату қауымдастығы және Маркетинг) және OpenTravel бұл бастаманы толығымен қолдайды және келіссөздер жүргізеді әлеуетті серіктестерді, құрылымдарды анықтау мақсатында мүдделі компаниялар басқару және жұмыс істеу.

Қазіргі заманғы адамды қолында мобильді гаджетсіз елестету мүмкін емес. Біз ұялы телефондарды тек қоңырау шалу үшін ғана емес, сонымен қатар сатып алу үшін де қолданамыз тауарлар мен қызметтер, бизнес-процестерді жүргізу және ойын-сауық. Берілген сәйкес тренд тек қонақүйлерді басқару принциптері мен әдістерінде ғана емес өзгерді, бірақ ең Қонақ үй өнімінде-ол жоғары технологиялық және толығымен болды тұтынушыға бағытталған, сондықтан мобильді технологиялар қонақ үйлер сәтті жұмыс істейді. Тәжірибе көрсеткендей, көптеген қонақ үйлерде мобильді технологиялар енгізілуде, өз жұмысында және нәтижеге өте риза. Неліктен мобильді қолданбалар заманауи қонақүйге арналған болуы керек пе? Олар бірқатар мәселелерді шешеді, мысалы, шығындарды азайту, сатуды арттыру және қызмет көрсету сапасын арттыру. Қалай бұл болып жатыр ма?

Дұрыс және тиімді пайдалану арқылы мобильді қосымшалар қосымша автоматтандыру пайдаланылатын еңбек ресурстарын қысқартуы мүмкін қонақтардың сұраныстарын өңдеу үшін. Сонымен қатар қонақ үй басып шығаруды үнемдей алады жарнамалық материалдар, өйткені ұсыныстарды цифрлық түрде жаңарту қажет емес типографиялық шығындар. Сонымен қатар, қосымша сатып алу мәселесі жоқ жабдық, өйткені бағдарламалық жасақтама қонақтың құрылғыларына орнатылады.

Мобильді қосымша-бұл қонақ үй үшін жаңа табыс көзі. Ол болжайды қонақ әртүрлі қызметтерге тапсырыс бере алатын және төлей алатын онлайн-дүкеннің болуы қызметкерлердің қатысуынсыз қашықтан, бұл орташа чектің өсуіне әкеледі. Барлығы біледі, бұл онлайн арналардан сату баспа жарнамаларын пайдаланудан жоғары. Сондай-ақ

брондау жүйелерімен интеграция (мысалы, Travelline) қосымша жасайды келушілер ағыны арнасы және қонақүйдің толықтығын арттырады [4].

Екіншіден, қонақ үйде тұруды өзі басқара алады. Тұруды брондау/болдырмау, қонақүй, оның қызметтері, акциялары туралы барлық ақпаратты білу, іс-шаралар және мұның бәрі бірнеше рет басу.

Сонымен қатар, ең жетілдірілген қосымшалар смартфонға қонақ, ең бастысы, ана тілінде автоматты түрде жүктеледі. Қонақ қызметкерлермен тез байланыса алады қонақ үй және мәселе туралы хабарлау немесе пікір қалдыра алады. Бұл қонақ үй қызметкерлеріне мүмкіндік береді туындаған мәселені тез арада жойып, қонақтың наразылығын болдырмаңыз. Мобильді қосымша сонымен қатар сауалнамалар мен қызмет сапасын бағалауға мүмкіндік береді қызмет көрсету деңгейін арттыруға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, мобильді қосымша қонақ үйді басқаруда жақсы көмекші болып табылады. Қонақ үй менеджері кез-келген уақытта ішкі қозғалтқышқа қол жеткізе алады. Графиктер мен диаграммалар қаншалықты жылдам және тез екендігі туралы ақпарат қонақтардың сұраныстары тиімді өңделеді, олар нені қалайды және т.б. Мұндай деректер қосымшаның бөлімдерінде олар сізге байланысты түзетуге және қонақтардың назарын дұрыс бағыттауға мүмкіндік береді. Қолданбаны орнату өте оңай, бұл іс жүзінде болады автоматты түрде: қонақ тіркелгенде, ол сәлемдесу сілтемесін алады бірнеше секунд ішінде бағдарламаны орнататын қонақ үй хабарламасы қосылады. Сондай-ақ, қолданбаны QR коды немесе дүкен арқылы орнатуға болады қолданбалар (Apple Store немесе Google Play). Опцияларды таңдау белгілі бір қонаққа арналған әдісті оңтайлы табуға мүмкіндік береді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Туризмдегі бизнесті жоспарлау: бакалавриат студенттеріне арналған оқулық дайындық бағыты бойынша 43.03.02 «Туризм»/ жалпы ред. Т. В. Харитонова, А. В. Шаркова. - 4-ші басылым. - Мәскеу: Дашков және К, 2021. – 310 б.
2. Андреева А. Ю. Туристік индустрияны қарқынды дамытудың жаңа технологиялары. - М.: ЮРГУ, 2019. -Б. 15.
3.
<https://www.bigdataschool.ru/wiki/%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F>
4. Архипова М. Ю. Қазақстандағы ақпараттық-коммуникациялық және цифрлық технологияларды дамытудың аймақтық аспектілері / М. Ю. Архипова, В. П. Сиротин // Аймақ экономикасы. - 2019 - № 3. - С. 670-683.

Лукияненко З, студентка группы ТУР 21-2
Научный руководитель – д.э.н., профессор Доскалиева Б.Б
Карагандинский университет Казпотребсоюза
г. Караганда, Республика Казахстан

ГОСТИНИЧНЫЙ БИЗНЕС РК: СОСТОЯНИЕ, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

В настоящее время значение и роль туризма для развития экономики государств, удовлетворения запросов личности, взаимообогащения социальных связей между странами переоценить невозможно. Индустрия туризма занимает важное место в экономике большинства стран. Ее развитие представляет обширный рынок рабочих мест. Гостиничное хозяйство занимает основное место в международном туризме.

Сегодня гостиничный бизнес – одна из наиболее быстро развивающихся отраслей, на которую приходится около 6 % мирового валового национального продукта и около 5 % всех налоговых поступлений, стимулирующая, кроме того, развитие других направлений: строительства, торговли, сельского хозяйства, производства товаров народного потребления и т.д. Данный бизнес привлекает предпринимателей по многим причинам: относительно небольшие стартовые инвестиции, растущий спрос на туристские услуги, высокий уровень рентабельности, средний срок окупаемости затрат.

Целью данной работы является анализ современного гостиничного рынка в Казахстане, выявление основных проблем и тенденций развития данного бизнеса на территории Республики Казахстан. В первую очередь необходимо рассмотреть значение индустрии размещения в развитии туризма Казахстана, изучить краткую историю гостиничного хозяйства. Также, одной из основных задач является определение особенностей развития рынка гостиничных услуг, а именно: необходимо определить современное состояние гостиничного рынка в Казахстане, рассмотреть развитие гостиничных цепей, а также проанализировать гостиничный рынок по регионам Казахстана. И, наконец, мы должны выявить основные проблемы на рынке гостиничных услуг Казахстана, а также проследить основные тенденции в развитии в данной хозяйственной сфере.

Методической основой работы послужили труды казахстанских и зарубежных ученых: географов, экономистов и представителей других наук, исследующих теоретические вопросы организации туризма и гостиничного бизнеса.

В работе были использованы общенаучные методы, такие как системный анализ, синтез, литературный, сравнительный, исторический, статистический и другие.

Результаты, полученные во время выполнения данной работы, позволят выявить значение гостиничного бизнеса для развития туризма в Казахстане и во всей мировой экономике в целом, а также наметить основные пути развития и улучшения функционирования индустрии гостеприимства.

На текущий момент существует множество нерешенных проблем развития гостиничной индустрии в республике. Объективно сложился ряд факторов, препятствующих становлению отрасли в соответствии с международной практикой. Это, прежде всего, недопустимо слабый менеджмент, а также износ основных фондов имеющихся объектов туристской инфраструктуры.

Не лучшим образом на развитии гостиничной индустрии сказывается дефицит квалифицированных кадров: отечественный рынок образования практически не поставляет профессиональных квалифицированных кадров, соответствующих современным требованиям. Между тем работник современного гостиничного бизнеса должен быть в курсе современных тенденций рынка, уметь применять современные технологии. Дефицит квалифицированных кадров остро ощущается не только на уровне менеджмента, но и на этапе строительства, проектирования отелей. В период роста цен на недвижимость на рынок вышли игроки, не слишком хорошо разбирающиеся в нюансах гостиничной индустрии и имеющие слабое представление об аспектах возведения, оформления, оснащения гостиничных объектов. В результате значительная часть инвесторов приглашала иностранных специалистов, что увеличивало как стоимость проекта, так и сроки его окупаемости.

В ситуации, когда позиции делового туризма достаточно устойчивы, сохраняется довольно высокий спрос на услуги гостиничного сектора, и участники рынка настроены на удержание цен. Более того, расценки новых отелей, теоретически принадлежащих к сетям среднего ценового сегмента, в казахстанских условиях скорее приближаются к более высокой ценовой планке. Например, стоимость суток проживания в стандартном номере отеля Holiday Inn в г. Алматы составляет \$350.

Однако со временем становится очевидной тенденция к спаду экономической активности, число деловых мероприятий, проводимых в Казахстане, сократилось, как и количество зарубежных участников. Многие компании вынуждены отказаться от участия в выставках,

ссылаясь на чрезмерно высокие расценки, выставленные организаторами, и логичным продолжением становится снижение активности в гостиничном бизнесе.

Не самым благоприятным образом на положении предприятий гостиничной индустрии сказываются такие факторы, как рост расходов на коммунальные услуги и девальвация. В наиболее проигрышном положении оказались отели, вынужденные рассчитываться по кредитам с банками - большая часть займов была взята в долларах в результате после девальвации ежемесячные выплаты существенно увеличились. Кроме того, девальвация обусловила рост затрат в тенге, ведь практически все оборудование, значительную часть мебели, посуды, моющих средств и прочих необходимых для ведения гостиничного бизнеса товаров приходится покупать за рубежом. На фоне сокращения спроса увеличилась конкуренция между объектами гостиничной инфраструктуры, и в таких условиях снижение расценок выглядит одним из действенных инструментов борьбы за клиента. Об уменьшении цен почти на треть объявили, как гостиницы, расположенные в крупных городах, так и в регионах.

Таким образом, можно выделить несколько основных проблем на казахстанском рынке гостиничных услуг:

- несоответствия качества предоставляемых услуг ценам;
- недостаток средств размещения, ориентированных на средний класс потребителя;
- дефицит квалифицированных кадров;
- недостаточное финансирование данной сферы услуг государством;

Для решения данных проблем необходимо в первую очередь разработать ряд мер, направленных на установление приемлемых цен за оказанные услуги. В период кризиса администрации отелей должны более активно продвигать дополнительные услуги, работать с местным населением, активизировать внутренний спрос, развивать событийный туризм. Одним из успешных примеров работы в этом направлении является проведение ежегодных деловых мероприятий, например, выставок или Евразийского медиафорума, в период которых гостиничным предприятиям, несмотря ни на что, удастся обеспечить максимальную загрузку своих объектов. Уже сегодня предлагаются гибкие системы скидок для лояльных клиентов, различные пакеты, которые могут показаться привлекательными потенциальным гостям.

Также необходимо развитие навыков в управлении персоналом и обеспечении качественного сервиса. Для этого необходимо осуществлять подготовку квалифицированных кадров, а также использовать зарубежный опыт в управлении гостиничным бизнесом.

Государство может помочь представителям гостиничной индустрии, оказав поддержку в организации международных конференций и семинаров, выставок. Отели же следует более активно налаживать связи с корпоративными клиентами, туроператорами, с представителями отдельных отраслей, которых могут заинтересовать их предложения.

К основным тенденциям развития предприятий индустрии гостеприимства в Казахстане, оформившимся достаточно четко только в последние десятилетия, можно отнести следующие:

- углубление специализации гостиничного и ресторанного предложения;
- образование международных гостиничных и ресторанных цепей;
- развитие сети малых предприятий;
- внедрение в индустрию гостеприимства новых компьютерных технологий.

Углубление специализации предприятий гостеприимства взаимосвязано с такой важной тенденцией, как образование международных цепей, которые играют огромную роль в разработке и продвижении высоких стандартов обслуживания.

Внедрение в индустрию гостеприимства новых технологий позволяет автоматизировать внутренние процессы в управлении отелем, а также участвовать в мировой системе бронирования, что в настоящее время является немаловажным фактором в развитии индустрии гостеприимства.

В последние годы одной из ключевых тенденций развития мировой гостиничной индустрии стала централизация и интеграция управления. По мнению аналитиков, интеграционные процессы в сфере гостиничного рынка обусловлены объективными обстоятельствами.

Во-первых, каждая гостиничная сеть имеет собственную систему бронирования, ориентированную на первоочередную загрузку входящих в нее отелей, а значит, интеграция с той или иной сетью в значительной степени обеспечивает стабильную загрузку. Кроме того, все большее распространение получают системы гостиничного бронирования, принадлежащие крупным авиакомпаниям или консорциумам, и включение в них, как правило, достаточно дорого для независимых отелей.

Во-вторых, причастность к гостиничной сети предполагает формирование качественных услуг, уровень которых должен быть одинаково высоким для всех предприятий, входящих в нее. Все ведущие гостиничные объединения имеют единые нормативы и параметры оснащения помещений, технологию и стандарты обслуживания. Их обеспечение требует создания мощных снабженческих организаций, а также структур, занимающихся производством и ремонтом оборудования или, например, мебели. Позволить себе развитие столь мощной инфраструктуры также могут только крупные гостиничные объединения.

Наконец, подавляющее большинство гостиничных сетей создает свою систему подготовки и повышения квалификации персонала, что в конечном счете положительно влияет на качество обслуживания постояльцев отелей, входящих в сеть. Причастность отелей к гостиничной сети предполагает схожесть в их территориальном расположении, единство архитектурного стиля и оформления интерьера, наличие единого управления, маркетинга, службы организации, инфраструктуры для проведения бизнес-мероприятий, гибкой системы тарифов, включение в стоимость проживания завтрака "шведский стол".

К современным тенденциям развития гостиничного хозяйства относится также стремление к экологически безопасному производству. Сохранение природного баланса, использование экологически чистых продуктов и материалов, практика технологии производств с замкнутым циклом, когда отходы производства превращаются в полезные продукты, выгодны предприятиям гостиничной индустрии, прежде всего потому, что этого желает потребитель.

Следующей тенденцией в развитии мирового гостиничного хозяйства является появление необычных отелей со своеобразной архитектурой. Подобные отели рассчитаны на определенный сегмент потребителей, так как зачастую стоимость оказываемых ими услуг выше средней. Самым знаменитым в гостиничном бизнесе за последнее время является отель

«Jumeira Beach», построенный в Дубаи, и особенно его второй корпус -

«Арабская башня», стоящий прямо в водах Персидского залива и начавший принимать гостей в декабре 1999 г.

На сегодняшний день туризм в Казахстане находится на этапе своего становления. С каждым годом происходит улучшение качества сервиса, расширение набора предоставляемых услуг, но тем не менее до уровня развития туризма западных стран казахстанский рынок еще не дотягивает. Индустрия гостеприимства, как неотъемлемая часть туризма, является привлекательным сегментом рынка для вложения инвестиций. В последнее время все больше зарубежных инвесторов вкладывают финансы в развитие казахстанского гостиничного бизнеса. В разных регионах республики уже функционируют отели – представители известных зарубежных брендов, а в дальнейшем намечено строительство еще нескольких подобных отелей.

Масерова А. студентка группы Тур-23-2,
Карагандинский университет Казпотребсоюза
Научный руководитель - магистр, старший преподаватель Алимбекова М.М.
Карагандинский университет Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан

ПРЕИМУЩЕСТВА И РИСКИ ЦИФРОВИЗАЦИИ ИНДУСТРИИ ТУРИЗМА И ГОСТЕПРИИМСТВА

Введение в понятие цифровой трансформации: что это такое, почему актуально и какие преимущества она может принести для индустрии туризма и гостеприимства.

Описание основных тенденций и изменений, связанных с цифровой трансформацией в этой отрасли: внедрение онлайн-бронирования, цифровые платформы для поиска и сравнения услуг, персонализация обслуживания с помощью данных и искусственного интеллекта и другие.

Инновационные технологии, которые формируют будущее туризма и гостеприимства: виртуальная реальность для создания уникального опыта клиента, интернет вещей (IoT) для улучшения комфорта в гостиничных номерах, роботизированные решения для обслуживания гостей и т.д [1].

Вызовы и риски, связанные с цифровой трансформацией в туристической сфере: защита данных, кибербезопасность, изменение динамики взаимодействия с клиентами и другие аспекты, на которые необходимо обратить внимание.

Примеры успешных кейсов цифровой трансформации в индустрии туризма и гостеприимства: какие компании уже внедрили инновационные подходы и смогли улучшить свой бизнес благодаря этому.

Цифровые инновации помогают улучшить качество обслуживания клиентов, упростить процесс бронирования и оплаты туристических услуг, а также создать персонализированные предложения для каждого путешественника на основе больших данных и аналитики.

В результате, клиенты могут получить более удобный и индивидуальный опыт путешествия. Автоматизация процессов, применение искусственного интеллекта для анализа данных и оптимизации работы, а также использование интернета вещей для контроля и управления инфраструктурой помогают предприятиям стать более конкурентоспособными. Таким образом, цифровая трансформация в туризме и гостеприимстве приносит важные преимущества как для компаний, так и для потребителей, делая процесс путешествия более удобным, инновационным и увлекательным.

Инновационные технологии, которые формируют будущее отрасли, включают в себя виртуальную реальность для создания уникального клиентского опыта, интернет вещей для улучшения комфорта в гостиничных помещениях, роботизированные решения для обслуживания гостей и другие современные подходы. Этот процесс также требует изменений в требованиях к персоналу, включая развитие цифровых навыков. Благодаря цифровой трансформации компании становятся более конкурентоспособными и адаптивными к быстро меняющимся рыночным условиям.

С увеличением объема цифровой информации, связанной с клиентами и бизнес-процессами, возрастает и вероятность кибератак и утечек конфиденциальных данных. Поэтому необходимо инвестировать в современные системы защиты данных и обеспечить их постоянное обновление [2].

Кроме того, цифровая трансформация в туристической сфере требует изменения взаимодействия с клиентами. Клиенты становятся все более цифровыми и ожидают от компаний персонализированных услуг, мгновенной обратной связи и удобных онлайн-платформ для бронирования. Важно учитывать эти требования и адаптировать бизнес-процессы под них.

Еще одним важным аспектом является обучение персонала. Цифровая трансформация часто требует новых навыков и компетенций у сотрудников. Поэтому компании должны инвестировать в обучение своего персонала, чтобы обеспечить успешную реализацию изменений.

В целом, успешная цифровая трансформация в туристической сфере требует комплексного подхода, включающего в себя защиту данных, адаптацию взаимодействия с клиентами и обучение персонала. Только таким образом компании смогут извлечь максимальную выгоду из возможностей, которые предоставляет цифровизация отрасли.

Существует множество примеров успешной цифровой трансформации в индустрии туризма и гостеприимства. Вот несколько известных компаний, которые внедрили инновационные подходы и значительно улучшили свой бизнес благодаря цифровой трансформации [3]:

1. Airbnb - платформа для аренды жилья, которая революционизировала отрасль с помощью цифровых технологий. Airbnb предоставляет возможность частным лицам сдавать свои жилые помещения в аренду туристам по всему миру, что позволяет путешественникам найти уникальное жилье и взаимодействовать непосредственно с хозяевами.

2. Booking.com - один из крупнейших онлайн-сервисов бронирования отелей и другого размещения. Booking.com использует передовые алгоритмы и технологии для персонализации предложений и улучшения пользовательского опыта, что приводит к увеличению конверсии и лояльности клиентов.

3. Marriott International - крупнейшая мировая сеть отелей, активно внедряющая цифровые технологии для улучшения обслуживания гостей. Marriott разработал мобильное приложение, которое позволяет гостям регистрироваться онлайн, открывать дверь номера с помощью смартфона и заказывать дополнительные услуги.

4. Uber - хотя это не совсем компания из сферы туризма, Uber привнес цифровые инновации в сферу гостеприимства с помощью онлайн-платформы для заказа такси и других транспортных услуг. Uber изменил способ перемещения путешественников по городам, обеспечивая удобство и прозрачность заказов.

Эти компании демонстрируют, как цифровая трансформация может эффективно преобразить бизнес-процессы в индустрии туризма и гостеприимства, улучшая клиентский опыт и повышая конкурентоспособность на рынке.

Таким образом, компании в индустрии туризма и гостеприимства должны стремиться к инновациям и использованию современных технологий, чтобы оставаться конкурентоспособными и удовлетворять растущие потребности цифровых потребителей.

Список использованной литературы:

1. Алеева В.А., Мочалова Ю.Д. Применение современных информационных технологий в управлении бизнесом в сфере туризма // Бизнес-образование в экономике знаний. 2018. №3. С 3-6.
2. Герчикова Е.З., Спиридонова Е.П. Социологические аспекты трансформации сферы рекреации и туризма в условиях цифровой экономики // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. 2018 №3 (72). С. 185-189
3. Данилова Н.Ф., Сараева И.В. Глобальное цифровое пространство: перспективы и угрозы для экономического развития стран // Изв. Сарат. ун-та. Нов. сер. Сер. Экономика. Управление. Право. 2019. Т. 19, вып. 1. С. 65-73.

Насырова В.В., студентка группы 830
Научный руководитель – к.э.н., доцент Газукина Ю.Г.
ФГБОУ ВО «Горно-Алтайский государственный университет»
г. Горно-Алтайск, Российская Федерация

ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ТУРИСТИЧЕСКИХ АГЕНТСТВ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ (НА ПРИМЕРЕ ООО «ТРЭВЕЛ ГИД»)

На данный момент времени туризм является одной из динамично развивающихся и приоритетных отраслей социально-экономического развития многих стран мира, в том числе и Российской Федерации. Ежегодно появляется большое число туристских предприятий и в условиях жесткой конкуренции для компаний становится важным искать и использовать в своей деятельности новые методы и способы привлечения клиентов и сохранения конкурентоспособности.

Исследователь А.Г. Мокроносов в своем труде «Конкуренция и конкурентоспособность» отмечает, что в условиях конкурентной борьбы для каждого предприятия является важным сохранение и повышение его конкурентоспособности, конкурентоспособность является основным элементом рыночной структуры регулирования спроса и предложения товаров¹. Важным будет отметить, что прежде, чем реализовать какие-либо мероприятия обязательным становится проведение комплексного анализа, как отрасли, в которой функционирует компания, так и внутренней среды, то есть его конкурентный статус. Все это поможет создать то преимущество, которое будет приносить только пользу компании. Для того чтобы оценить конкурентный статус туристического агентства ООО «Трэвел ГИД», в комплексном анализе нами был проведён ряд методов, это «Пять сил конкуренции по М. Портеру», «Метод рейтинговых оценок», «SWOT-анализ».

Говоря о самом предприятии ООО «Трэвел ГИД» - зарегистрировано на территории Алтайского края в городе Барнауле и ведет свою деятельность с 2021 года. Предприятие является частной формой собственности и имеет статус общества с ограниченной ответственностью. Из конкурентных преимуществ данной компании можно выделить следующее:

1. Компания является универсальным туристическим агентством, которое реализует туры как по внутреннему направлению, так и на зарубежные;
2. Компания помогает в оформлении виз и всей сопроводительной документации для клиентов, а также проводит бесплатные консультации с клиентами фирмы;
4. ООО «Трэвел ГИД» состоит в ассоциации туроператоров в сфере выездного туризма «Турпомощь», главная цель данной ассоциации – оказание экстренной помощи российским туристам за рубежом, оказавшимся в экстренной ситуации по причине финансовой несостоятельности туроператора

Следует также отметить, что для проведения анализа по указанным выше моделям требуется определиться со стратегической группой – найти те предприятия, которые являются главными конкурентами компании ООО «Трэвел ГИД», в этом нам помогло построение карты стратегических групп конкурентов, с помощью нее нами были выявлены ближайшие конкуренты компании - ООО «Сто дорог», ООО «360-Тур», «Алтайское туристическое бюро», ООО «Карта мира». Деление компаний на рынке турагентских услуг происходило по уровню качества и специализации туристических агентств. Стратегическая группа ООО «Трэвел ГИД» относится к группе - универсальные туристические агентства, предоставляющие продукты среднего качества.

После того, как мы определили основных конкурентов компании ООО «Трэвел ГИД», мы приступили к анализу по модели «Пять сил Портера», которые заключается в оценке компании по пяти конкурентным силам, результаты анализа представлены в таблице 1.

Таблица 1

Результаты анализа по модели «Пять сил Портера»

Параметр	Значение	Описание	Направление работ

Угроза со стороны товаров-заменителей	Высокий	Компания обладает не уникальным товаром на рынке, который насыщен большим количеством товаров-заменителей.	Расширение ассортимента услуг; Разработка маркетинговой стратегии; Использование новых каналов продаж (социальные сети, создание сайта).
Угроза внутриотраслевой конкуренции	Средний	Рынок компании является высококонкурентным и перспективным.	Определить свое конкурентное преимущество и направить силы компании на его улучшение и развитие;
Угроза со стороны новых конкурентов	Средний	Риск выхода новых игроков на рынок держится на среднем уровне из-за ограничивающих факторов, например, наличие барьеров для входа.	Проработать маркетинговую компанию.
Угроза потери текущих клиентов	Средний	Существует неудовлетворенность текущим уровнем работ по отдельным направлениям.	Внедрить систему скидок и систему лояльности для постоянных клиентов; Проведение регулярных акций и рекламных компаний; Развивать систему онлайн-бронирования и оплаты.
Угроза нестабильности поставщиков	Низкий	Стабильность со стороны поставщиков	При стабильности силы давления поставщиков, существует возможность переговоров о снижении цен.

Таким образом, мы видим, что средний уровень давления на компанию оказывают такие силы, как «Угроза внутриотраслевой конкуренции», «Угроза со стороны новых конкурентов», «Угроза потери текущих клиентов». Для того чтобы минимизировать оказываемое давление со стороны данных факторов, важным для компании будет проведение постоянного мониторинга ситуации на рынке. Так как компания ООО «Трэвел ГИД» небольшая, то адаптироваться к возникшим изменениям и оптимизировать свою работу предприятию будет проще, чем более крупным компаниям.

Важно обратить внимание на высокий уровень давления со стороны товаров-заменителей, такой уровень может быть связан с тем у туристического агентства есть конкуренты в виде туристических сайтов и приложений, которые предлагают функции самостоятельного подбора туров и организации путешествий.

Анализ по модели «Пяти сил конкуренции М. Портера» позволил нам дать характеристику конкуренции на рынке. Мы смогли узнать то, в какой из пяти сил у компании есть конкурентные преимущества, а где слабости, а также данный анализ позволил нам разработать план мероприятий, который поможет фирме снизить или ликвидировать силу давления того или иного фактора.

Далее, в рамках данной работы нами был проведен анализ по методу рейтинговых оценок. Исходя из полученных данных в таблице 2, мы можем видеть, что фирма ООО «Трэвел ГИД» набрала 7,9 баллов, это больше, чем у таких компаний, как – ООО «360-тур» и ООО «Алтайское туристическое бюро», на данных компаниях не весь персонал имеет образование в сфере туризма, также данные фирмы находятся в удаленности от центра города, помимо прочего, компания ООО «360 тур» также недавно начала свою деятельность, так же за сайт у данных конкурентов стоит минимальное количество баллов, связано это с тем, что у данных компаний содержится неактуальная информация на сайтах, интерфейс непонятен, а дизайн отталкивает.

Говоря о конкурентах чьи баллы выше ООО «Сто дорог» и ООО «Карта мира», у данных компаний есть сайты, в которых присутствуют визуальные ошибки, но в целом, сайты работают, на них можно посмотреть и забронировать туры, информация всегда обновляется. Также на основе отзывов данные компании предоставляют туристические услуги по доступным ценам, а обслуживание проходит на высоте.

Таблица 2

**Расчет конкурентоспособности туристского предприятия ООО «Трэвел ГИД»
методом рейтинговых оценок**

Показатель конкурентоспособности	Коэф. относ. значения	ООО «Трэвел ГИД»		ООО «Сто дорог»		ООО «360 тур»		ООО «Алтайское туристическое бюро»		ООО «Карта Мира»	
		Оценка	Итого г.оценка	Оценка	Итого г.оценка	Оценка	Итого г.оценка	Оценка	Итого г.оценка	Оценка	Итого г.оценка
1. Цена туристических услуг	0,22	9	2,0	8	1,8	10	2,2	7	1,6	8	1,8
2. Уровень удовлетворенности клиентов	0,19	10	1,9	10	1,9	6	1,2	8	1,6	9	1,8
3. Уровень обслуживания	0,17	10	1,7	7	1,2	10	1,7	7	1,2	10	1,7
4. Наличие собственного сайта и его	0,14	0	0,0	8	1,1	4	0,6	3	0,4	8	1,1

использование в своей деятельности, его удобство											
5. Местоположении фирмы	0,11	10	1,1	10	1,1	7	0,8	8	0,9	10	1,1
6. Квалификация персонала	0,08	10	0,8	9	0,8	10	0,8	8	0,7	9	0,8
7. Репутация и имидж компании	0,06	4	0,2	9	0,5	7	0,4	10	0,6	10	0,6
8. опыт работы на рынке	0,03	3	0,1	5	0,1	4	0,1	9	0,3	10	0,3
Итого	1	-	7,9	-	8,5	-	7,7	-	7,1	-	9,0

Говоря о ООО «Трэвел ГИД» данная, фирма имеет такие преимущества, как расположение в центре г. Барнаула, также у компании имеет преимущества в таких параметрах, как «Уровень обслуживания» и «Уровень удовлетворенности клиентов». Но следует отметить, что у ООО «Трэвел ГИД» есть и конкурентные слабости в виде – отсутствие сайта, низкой репутации и небольшого опыта работы на рынке.

Для того, чтобы систематизировать данные полученные в ходе анализа, нами был проведен SWOT-анализ (таблица 3), в ходе которого были определены сильные, слабые стороны компании, а также возможности и угрозы.

Исходя из проведенного анализа, мы можем наблюдать, что у компании есть сильные стороны в виде использования современных информационных технологий – облачные хранилища, технологий интернет-эквайринга, но слабой стороной компании является – недостаточное использование всего потенциала от внедрения данных технологий. Сильными сторонами также являются – бесплатное консультирование клиентов, индивидуальный подход, а также помощь в оформлении документов для путешествий, полное сопровождение клиентов и оперативная помощь в возникающих форс-мажорных ситуациях у клиента в путешествии. Еще одним преимуществом является то, что компания состоит в ассоциации «Турпомощь», что улучшает имидж ООО «Трэвел ГИД» среди конкурентов.

Важными слабостями турагентства выступает отсутствие сайта, а также малый штат сотрудников, что для растущего предприятия может быть негативным фактором.

Отмечая возможности стоит обозначить, что для компании ООО «Трэвел ГИД» существует большой потенциал для внедрения и использования современных технологий, которые позволят не только привлечь клиентов, но и оптимизировать многие процессы на предприятии и сделать бизнес более адаптивным в современных реалиях. Еще одной возможностью будет Создание сайта с внутренней системой бронирования и встроенной системой интернет-эквайринга, для онлайн-оплаты туров.

Угрозы выражены в политической нестабильности, а также колебаниях обменных курсов из-за чего туристы могут отказаться от путешествия в другую страну из-за дороговизны или опасности. Также важной угрозой является дезинтермедияция из-за которой люди переключаются на альтернативные каналы продаж, с помощью которых клиент оформляет

и комплектует свое путешествие самостоятельно и не обращается за помощью к туристическому агентству.

Таблица 3

SWOT-анализ компании ООО «Трэвел ГИД»

Сильные стороны	Слабые стороны
<ul style="list-style-type: none"> - Расположение компании в центре города; - Использование современных технологий (интернт-эквайринг, система электронных подписей); - Помощь в визовом оформлении; - Членство компании в ассоциации «Турпомощь»; - Цена туристического продукта доступна для потребителя; - Образование в сфере туризма у Директора/менеджера компании, что дает преимущества в организации процессов компании; - Индивидуальный подход к каждому клиенту. - Осуществление бесплатного консультирования клиентов. 	<ul style="list-style-type: none"> - Использование не всех преимуществ от внедрения современных технологий; - Отсутствие сайта компании, как дополнительного/альтернативного канала продаж и продвижения; - Отсутствие маркетинговой стратегии компании; - Малый штат сотрудников, при росте компании становится необходимым расширение штата; - Низкая репутация компании и небольшой опыт работы на рынке.
Возможности	Угрозы
<ul style="list-style-type: none"> - Использование облачных хранилищ для хранения документации, а также полный переход на электронный документооборот, что позволит оптимизировать процессы на предприятии; - Создание дополнительного канала продвижения и продаж туров (создание собственного сайта с системой онлайн-бронирования и приобретения туров онлайн); - Продажа туров по альтернативным/открытым направлениям; 	<ul style="list-style-type: none"> - Дезинтермедиация и развитие информационных технологий, переключение клиентов на товары-заменители; - Политическая нестабильность; - Колебания обменных валют, которые делают путешествия дороже из-за чего более дороже. - Изменения потребительского поведения в сторону альтернативных форм туризма (выбор внутренних направлений);

<p>- Постоянный анализ и мониторинг ситуации на рынке, а также положения компании, который позволяет оперативно выбрать мероприятия, укрепляющие позиции компании на рынке.</p>	<p>- Изменение визового режима на некоторых направлениях из-за чего появляются сложности посещения данных направлений, либо совсем их закрытие;</p> <p>- Стихийные бедствия или экстремальные погодные явления, влияющие на планы поездок;</p> <p>- Строгие правила и разрешения, необходимые для доступа к определенным природным территориям;</p>
---	---

Таким образом, при проведении комплексного анализа с использованием нескольких методик, мы смогли определить место компании среди конкурентов, выявить его конкурентные преимущества и слабости, что в будущем может помочь в разработке стратегии компании и позволит разрабатывать и внедрять устойчивые конкурентные преимущества компании.

Список использованной литературы:

1. Мокроносов, А. Г. Конкуренция и конкурентоспособность: учебное пособие / А. Г. Мокроносов, И. Н. Маврина. — Екатеринбург: Уральский федеральный университет, ЭБС АСВ, 2014. — 196 с. — ISBN 978-5-7996-1098-2.
2. Майкл, Портер Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов / Портер Майкл; перевод И. Минервин; под редакцией О. Нижельской. — 6-е изд. — Москва: Альпина Паблишер, 2020. — 456 с. — ISBN 978-5-9614-5752-0.
3. Попов М.С. Методика рейтинговой оценки конкурентоспособности продукции предприятия // Вестник Сибирской государственной автомобильно-дорожной академии. - г. Омск: Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования «Сибирский государственный автомобильно-дорожный университет (СибАДИ)», 2012. - С. 148-151.

Руденко М.А, студент группы ТУР-21-2
 Научный руководитель – д.э.н., профессор Доскалиева Б.Б
 Карагандинский университет Казпотребсоюза
 г. Караганда, Республика Казахстан

ОРГАНИЗАЦИЯ САНАТОРНО-КУРОРТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РК

В современном мире здоровье становится одним из важнейших аспектов жизни человека. Организация санитарно-курортной деятельности играет значительную роль в поддержании и укреплении здоровья населения. В Республике Казахстан существует богатое природное наследие, способствующее развитию курортного бизнеса. В данной курсовой работе рассматривается организация санитарно-курортной деятельности в РК, ее особенности, проблемы и перспективы развития.

Организация санитарно-курортной деятельности включает в себя различные аспекты, такие как развитие курортов, лечебных учреждений, спа-центров, медицинских туров и т.д. Важным элементом успешной санитарно-курортной деятельности является качество

предоставляемых услуг, профессионализм персонала, соответствие санитарным и гигиеническим нормам.



Рисунок 1 - Озеро «Боровое»

На вершины топа выбивается Щучинско-Боровская курортная зона. А все потому, что это настоящий оазис для уставшего туриста: здесь расположились 14 кристально-чистых озер, многие из которых известны своими чудодейственными минеральными водами и целебными грязями. Основная масса различных домов отдыха, отелей, санаториев и турбаз рассредоточены вокруг двух крупных водоемов - Бурабай и Щучье. Каждое из них обрамляют высокие скалистые горы и хвойный лес, благодаря чему воздух здесь буквально напоен ароматом хвои, с медовым послевкусием трав и цветов.



Рисунок 2 - Озеро «Алаколь»

Алаколь можно назвать необычным подарком природы для казахстанцев, потому что больше нигде вы не встретите такой удивительной береговой зоны с черной, идеально обкатанной кремниевой галькой и таким же черным, будто угольным, песком. Добавьте к этому постоянно меняющуюся окраску озера - от молочного до насыщенно синего, и получите примерную картинку Алаколя. Только действительность окажется намного богаче вашего воображения.



Рисунок 3 - Большое Алматинское озеро

В Алматинской области есть множество интересных мест для SPA-отдыха. Это просто кладезь для туристов, мечтающих понежиться в теплой воде под лучами ласкового солнца, принять грязевые ванны или просто отжаться в руки талантливых массажистов с медицинским образованием. Здесь можно найти множество санаториев, предлагающих лечение целебными, среднесульфидными грязями очень высокого качества, купание в воде из минерального источника, посещение криосауны, услуги профессиональных косметологов и центра эстетической медицины. Также неподалеку от Алматы функционируют дома отдыха и природно-развлекательные парки. Тут предусмотрен большой выбор лечебно-оздоровительных процедур: от грязевых ванн до лечения с помощью ионизированной воды. Все они располагаются в живописной лесистой местности, с видом на горы и озера. Выбирайте на свой вкус (бюджет) и вперед, навстречу оздоровлению! Мы уверены, такой отдых погрузит вас в атмосферу полного релакса и расслабления.



Рисунок 4 - Зона отдыха «Тумар»

В районе горячих источников для многочисленных отдыхающих построены санатории, базы и зоны отдыха. Так, гостям Чунджи стоит обратить внимание на зону отдыха «Тумар», где ждут отравившихся тяжелыми металлами и страдающих хроническим циститом, мочекаменной болезнью, пиелонефритом, подагрой, ожирением, сахарным диабетом (легкая форма), тиреотоксикозом (первичный и вторичный генез)... При пониженной

секреции местную воду рекомендуется принимать за 10-15 минут до еды, а при повышенной – за 1,5 часа.



Рисунок 5 – Курорт «Сарыагаш»

Сарыагаш - настоящий бальнеологический рай для туристов, желающих как следует заняться своим здоровьем. Но надо знать, что в летнее время здесь, на юге Казахстана, очень жарко, поэтому бархатным сезоном считается период с мая по июнь и с сентября по ноябрь. Однако, жара и сухой воздух тоже являются частью оздоровительного влияния на организм человека, особенно с кожными заболеваниями, артритом, расстройствами ЦНС. Но жемчужиной Сарыагаша, разумеется, являются его минеральные источники, считающиеся замечательным профилактическим средством от сотни различных заболеваний, включая воспалительные процессы в разных системах органов, язвы и т.д.

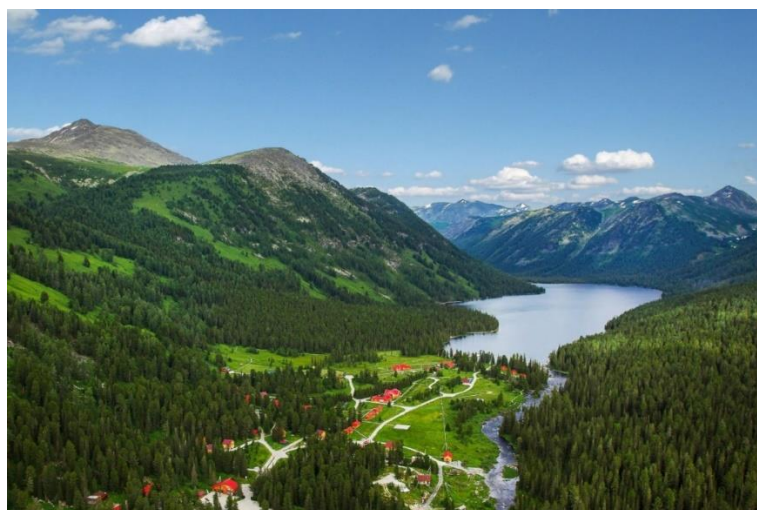


Рисунок 6 - «Рахмановские ключи»

Рахмановские ключи - источники, которые впадают в Рахмановское озеро. Вода тут обладает целебными свойствами и имеет температуру +32...42 градуса. Сюда приезжают, чтобы избавиться от заболеваний опорно-двигательного аппарата: артритов, полиартритов, различных заболеваний костей, мышц, сухожилий, заболеваний позвоночника,

ревматизмов, радикулитов, заболевания периферической и центральной нервной системы, различных кожных заболеваний: псориаза, всех форм экзем, ихтиоза, себореи и других.

Одним из перспективных направлений развития санаторно-курортной отрасли в Казахстане является развитие медицинского туризма. Медицинский туризм предполагает привлечение иностранных пациентов для получения качественных медицинских услуг в санаториях и курортах. Это может быть связано как с лечением различных заболеваний, так и с профилактическими программами.

В мировом рейтинге по уровню здравоохранения, опубликованном в крупнейшей в мире базой данных Numbeo, Казахстан оказался на 53-м месте среди 93 стран. Рейтинг оценивает качество работы системы здравоохранения, оснащенность оборудованием, уровень профессионализма медработников и специалистов здравоохранения, стоимость обслуживания в клиниках и другие показатели.

Тем не менее существуют ряд проблем, которые сильно препятствуют развитию данной области. Казахстан продолжает оставаться поставщиком пациентов для таких стран как Южная Корея, Турция, Китай, Израиль, Германия, Россия и т.д. В целом по различным данным ежегодно порядка 50 тысяч казахстанцев выезжают за рубеж на лечение и согласно подсчетам организации «Harvard Medical International» приблизительная сумма, которую тратят наши соотечественники на медицинские услуги за рубежом составляет более 200 млн. долларов в год. В связи с ежегодным выездом большого количества казахстанских медицинских туристов за рубеж, отечественные медицинские организации, частный бизнес в сфере обслуживания, как в целом государство, теряют потенциальную экономическую выгоду.

Несомненно, медицинский туризм зависит от множества факторов и их комбинаций. Но какими бы ни были затраты, они того стоят. Именно поэтому чрезвычайно важно на уровне государства и дальше поддерживать конкурентные преимущества Казахстана в области медицинского туризма. А ими, как утверждают эксперты, являются современные медицинские центры и клиники, оснащенные инновационным оборудованием, высококвалифицированные врачи и относительно доступные цены.

Список использованной литературы:

1. Игнатенко Г.М., Матющенко Н.С. Динамика изменений и сравнительный анализ показателей удовлетворенности индустрией досуга и развлечений туристов и местных жителей Краснодарского края // Ученые записки Крымского федерального ун-та им. География. Геология. Том 2(68). № 3. 2016. С. 82-94.
2. Лакомов Е. А. Классификация видов событийного туризма // Вестник университета. – 2023. – №. 2. – С. 64-69.
3. Шпырня О. В., Еремина Е. А., Коренева М. В. Особенности продвижения услуг предприятий индустрии развлечений // Научный вестник Южного института менеджмента. – 2020. – №. 1. – С. 83-87.

Пирматова Р, студентка группы РД 22-2
Научный руководитель - магистр, доцент Алексеенко Т.Н.
Карагандинский университет Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан

СТРАТЕГИИ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ В ГОСТИНИЧНОМ БИЗНЕСЕ – ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Цифровые преобразования и технологические решения происходят по всему миру и во всех отраслях. Индустрия туризма и гостеприимства не может быть в стороне и просто

наблюдать, поэтому технологии гостеприимства и умное управление становятся все более популярными среди отельеров, бизнес-операторов и поставщиков услуг.

Более того, все технологические новости и инновации делают индустрию гостеприимства более эффективной благодаря интеллектуальным технологиям и индивидуальным решениям для каждого гостя.

Трансформация технологий в индустрии гостеприимства включает в себя деятельность по обновлению отраслевых основ от ручного до автоматизированного, включая обслуживание клиентов, данные о запасах, управление недвижимостью, отслеживание ресурсов, управление медиа, коммуникации и широкий спектр других разработок. Различные конкурентоспособные технологические решения и программное обеспечение для гостиничного бизнеса могут быть эффективно внедрены в различных областях индустрии гостеприимства, таких как отели, рестораны, кафе и т. д., и способствовать увеличению прибыли и эффективности стратегий.

С другой стороны, внедрение технологий гостиничного бизнеса - это отличный маркетинговый шаг, позволяющий эффективно охватить целевую аудиторию, поскольку технологическое применение заведения будет соответствовать ожиданиям гостей о отеле.

В настоящее время люди ожидают лучших технологий и услуг в любой отрасли, и для того, чтобы гостиничный бизнес смог добиться этого, они должны начать внедрять новейшие технологии. Таким образом, технологии гостеприимства помогают оправдать ожидания конкретных гостей и гарантируют их удовлетворение во время проживания. Обновление услуги, позволяет добиться большей инновационности и эффективности.

Согласно отчету, Skift о цифровой трансформации за 2023 год, Азиатско-Тихоокеанский регион лидирует в цифровой трансформации в индустрии гостеприимства и туризма [1]. Первыми пострадавшим от пандемии предприятиям Азиатско-Тихоокеанского региона, чтобы выжить, пришлось стать ранними последователями. Значительные 44% руководителей в регионе будут улучшать свои аналитические возможности в следующем году, 30% говорят, что они уже впереди планеты всей, а 60% идут в ногу со временем.

В другом недавнем опросе 93% предприятий гостиничного бизнеса заявили, что планируют увеличить инвестиции в цифровые технологии в ближайшие несколько лет [2].

Новые цифровые технологии, такие как роботы-консьержи, могут привлечь много внимания в прессе, но постепенное внедрение гламурных технологий без стратегического подхода не принесет реальных выгод. Цифровая трансформация – это нечто большее, чем просто использование новых инструментов для выполнения одних и тех же старых задач; для этого необходимы бизнес-модели, которые позиционируют компанию в цифровой экономике.

Преимущества успешной стратегии цифровой трансформации широки и значительны и могут оказать огромное влияние на прибыльность гостиничной компании.

Некоторые из них включают в себя:

- более эффективное управление и распределение ресурсов;
- цифровизация и оптимизация бизнес-операций;
- охват новой аудитории;
- расширение прав и возможностей рабочих;
- управление на основе данных и лучшее понимание поведения клиентов;
- обеспечение улучшения качества обслуживания клиентов;
- создание новых цифровых продуктов и услуг;
- упрощение сотрудничества между отделами;
- более экономичные операции, большая гибкость и стремление к инновациям.

Переход к технологиям гостеприимства является обязательным условием, которое владелец отеля, не должен игнорировать по многим причинам. Однако для того, чтобы сделать это эффективно, необходимо разработать и реализовать инновационную стратегию гостиничных технологий.

Рассмотрим несколько примеров того, как стратегический подход в сочетании с правильными цифровыми технологиями может принести реальные выгоды гостиничному или гостиничному бизнесу.

Прямое онлайн-бронирование. Сегодняшний мир полон людей, путешествующих в одиночку, известных как DIY Travellers, поэтому предоставление полной и эффективной технологии онлайн-бронирования и способа оплаты наверняка побудит их забронировать номер в отеле или другом месте. Независимо от места работы или услуг в сфере гостеприимства, онлайн-бронирование облегчит жизнь гостям, что отразится как положительный момент на их пребывании в отеле.

Использование роботов. Использование робототехнических технологий в индустрии гостеприимства является чем-то позитивным не только для того, чтобы следовать тенденции и создавать хорошую узнаваемость и известность бренда. Но еще и потому, что последние инновации в области роботов умны и продуктивны и помогут быстрее и без ошибок предоставлять гостиничные услуги. Однако надо помнить, что в этой отрасли высоко ценится человеческое общение. Таким образом, можно использовать преимущества этой технологии гостеприимства, но не позволять ей контролировать весь отель или бизнес. **Создание сайта, оптимизированного для мобильных устройств.** Более 70% людей сейчас просматривают Интернет с помощью мобильных телефонов и интеллектуальных устройств, поэтому разумно создать веб-сайт, оптимизировав его для этих устройств. Рассматривая технологии гостеприимства, нужен веб-сайт, удобный для мобильных устройств, который обеспечит гостям лучший пользовательский опыт, что фактически побудит их купить или забронировать ваши услуги гостеприимства.

Создание виртуальной реальности. Виртуальная реальность, также известная как VR, - это отличная технология гостеприимства для гостей или организаторов, которые хотят организовать мероприятие в отеле. Поскольку технология VR поможет гостям или организаторам заранее узнать, чего они ожидают, нужно включить в VR некоторые интерактивные технические функции, чтобы сделать его более интересным. Более того, исследования показали, что технология VR значительно влияет на окончательное решение о бронировании отеля для гостя.

Преимущества технологий искусственного интеллекта и Интернета вещей. Например, учебные курсы в сфере гостиничного бизнеса в Дубае представляют эти облачные технологии как отличное дополнение к индустрии гостеприимства, поскольку они могут сделать услуги отелей более быстрыми и эффективными. Например, лучший чат-бот, интегрированный в веб-сайт или платформу, обеспечит круглосуточное обслуживание ваших клиентов в зависимости от их времени и независимо от официального рабочего времени.

Технологические решения для гостиничного бизнеса - это то, что можно игнорировать, независимо от того, это отель, ресторан или любой другой бизнес в сфере гостеприимства, чтобы улучшить рабочие системы и стать ведущей мировой компанией.

Таким образом, нужно начинать целенаправленную цифровую трансформацию гостиничного бизнеса уже сегодня, используя правильное обучение сотрудников, лидеров, инструменты и технологические тенденции.

Эксперты говорят о том, что делает стратегию цифровой трансформации успешной: «Достижение цифровой трансформации обусловлено не овладением технологиями, а способностью сформулировать ценность цифровых технологий для будущего организации».

Некоторые из этих факторов включают лидерство, развитие потенциала, планирование, изменение организационной культуры, а также обучение и расширение прав и возможностей сотрудников. В связи с этим для любой крупномасштабной успешной цифровой трансформации необходим общеорганизационный подход к внедрению цифровых технологий. Для малого бизнеса эффективная трансформация также заключается

в выборе более экономичных и уменьшенных версий этих инструментов и управляемых стратегий для установления нового позиционирования на цифровом рынке.

Цифровые технологии самообслуживания могут выполнять широкий ряд функций цифровизации, в том числе:

- Улучшенный и удобный гостевой опыт;
- Предложение обновлений или программ вознаграждений;
- Сбор данных о спросе и предложении в режиме реального времени для обеспечения оперативности цепочки поставок;
- Более глубокая персонализация сервиса;
- Улучшенный мониторинг и соблюдение правил техники безопасности;
- Цифровое обучение, управление доходами в малых отелях.

Инструменты на основе искусственного интеллекта, такие как - Roomprice Genie и Aiosell, предоставляют внешнюю автоматизированную службу управления доходами, которая доступна и недорога для мелких игроков.

Hilton и Marriott разрабатывают персонализированный опыт с помощью умных номеров и Интернета вещей. В 2023 году Hilton начала внедрение подключенных технологий «умных номеров» в избранной группе среди тысяч своих отелей по всему миру. Чтобы не отставать, Marriott аналогичным образом изучает возможности умных комнат, подключенных к Интернету вещей (IoT) и Amazon.

В 2022 году Marriott объявила о новом партнерстве с технологическими компаниями Samsung и Legrand для дальнейшего изучения возможностей умных комнат IoT, основываясь на экспериментах, которые они проводят в своей инновационной лаборатории в течение нескольких лет.

Эти две компании находятся в авангарде IoT, инноваций в области умных комнат в гостиничном секторе. Гости умной комнаты могут использовать приложение или цифрового консьержа с голосовыми командами, чтобы контролировать свои действия, например регулировать освещение, отопление или заказывать обслуживание номеров.

Переход к «умным комнатам» представляет собой новое направление в общем предоставлении услуг - от единообразного подхода «бери ту комнату, которую получаешь» к персонализированному обслуживанию клиентов, основанному на цифровом обучении. Хотя эту технологию еще предстоит внедрить в массовом масштабе, многие уроки этой персонализированной бизнес-модели уже перенимаются двумя гостиничными гигантами.

В настоящее время многие гостиничные компании, в том числе и в Казахстане, все еще не используют весь потенциал цифрового обучения, Интернет вещей и стратегии, основанных на цифровых данных. Совсем недавно появился ряд новых систем машинного обучения и искусственного интеллекта, которые позволяют малым гостиничным предприятиям внедрить цифровую трансформацию в этой важной сфере бизнеса.

Однако есть некоторые ранние последователи, которые, как показывает отчет Skift за 2023 год, уже опережают конкурентов. Предприятиям гостиничного бизнеса, которые отстают в освоении, следует принять это к сведению; предприятиям необходимо работать там, где есть клиенты, а клиенты становятся все более мобильными и цифровыми. С другой стороны, доступность доступных цифровых инструментов становится все более доступной, и даже малым предприятиям становится легче реализовывать свои собственные успешные стратегии цифровой трансформации.

Список использованной литературы:

1. <https://skift.com/2021/10/20/the-2021-digital-transformation-report-spotlight-on-asia-pacific>
2. <https://www.vitamajo.com/blog/what-is-digital-transformation-in-hospitality>
3. www.UNWTO.org
4. Уокер Дж.Р. Управление гостеприимством. / Пер. с англ. – 2-е изд.; М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2015.

Эржанқызы М, Тур-21-1к., тобының студенті
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушысы, Блялова А.К
Қазтұтынуодағы университеті
Қарағанды қ, Қазақстан Республикасы

ТУРИЗМДІ БАСҚАРУ ІС-ӘРЕКЕТІН ЦИФРЛАНДЫРУ

Аннотация. Мақалада цифрландырудың туризм мен жекелеген функцияларды іске асыру бөлігінде басқару қызметін цифрландыруды реттеудің өзгеруіне әсері қарастырылған. Туризм мен қонақ үй бизнесін басқару органдарының ақпараттық технологияларды қолдана отырып, ақпаратты цифрлық нысанда өңдеу мүмкіндіктерінің артуына байланысты басқарушылық шешімдер қабылдау тенденциялары тұжырымдалған.

Кілтті сөздер. Цифрлық трансформация, инновация, индустрия, цифрлық технология, мобильді интернет, SMM, онлайн қызмет.

Әлемнің кез келген елінде және өңірде туризмді басқарудың негізгі міндеттері аумақты әлеуметтік-экономикалық дамыту, инфрақұрылымдық жағдайларды жақсарту, экономикалық өсудің тұрақтылығын және азаматтардың әл-ауқатын арттыру болып табылады. Осы міндеттердің барлығын өңірді дамыту бойынша тактикалық және стратегиялық мақсаттарды әзірлеусіз орындау мүмкін емес. Көптеген дамыған елдерде жобалық тәсіл өзін мемлекеттік, аймақтық және муниципалдық деңгейлерде тиімді туризмді басқару құралы ретінде көрсетті.

Сонымен қатар шығындарды азайтуға, жобаларды орындау жылдамдығын арттыруға және ең бастысы, халықтың қойылған мақсаттарға, міндеттерге дұрыс қатынасын қалыптастыруға және қажет болған жағдайда оларды іске асыру тетіктеріне тартуға мүмкіндік беретін билік органдарының жобалық қызметін ақпараттық қолдаудың жеткіліксіз деңгейі проблемасын атап өткен жөн.

Ғылыми әдебиеттерді талдау әдісін және жобалық туризмді басқаруға арналған ресми құжаттарды пайдалану ауылдық аумақтарды дамытудың нақты жобаларын іске асырудың тиімділігін арттыру үшін SMM (social media marketing) құралдарын пайдалану нәтижелерін және тұрғындарды шешім қабылдау процестеріне тарту тәсілдерін ұсынуға мүмкіндік береді. Практикалық мысалдар пайдаланылған технологиялардың артықшылықтары мен кемшіліктерін бағалауға, оларды жетілдіру бағыттарын анықтауға мүмкіндік береді [1;2].

Қазақстан Республикасы Президентінің Жолдауында мемлекеттік туризмді басқару жобалық қызметтің мақсаттары сөзбе-сөз айтылды: «Қазақстан Республикасының серпінді ғылыми-технологиялық және әлеуметтік-экономикалық дамуын жүзеге асыру, ел халқының санын көбейту, азаматтардың өмір сүру деңгейін арттыру, олардың өмір сүруіне қолайлы жағдай жасау, сондай-ақ өзін-өзі жүзеге асыру және әр адамның талантын ашу үшін жағдайлар мен мүмкіндіктер» 12 басым ұлттық жоба анықталды [3].

Қазақстанда туристік ұлттық жобаларды іске асырудың айрықша ерекшелігі-туристік ұлттық жобалардың негізгі іс-шараларын қаржыландыру бірнеше қайнар көздерден, атап айтқанда әр түрлі деңгейдегі бюджеттер арқылы жүзеге асырылады: мемлекеттік, аймақтық және жергілікті, алдын-ала бекітілген бірлескен қаржыландыру пайызында [3]. Бұл мүмкіндік оларды жүзеге асырудағы кейбір қиындықтар тудыруы мүмкін, себебі дамыған аймақтар мен муниципалитеттер іс-шараларды қосымша қаржыландыруға және туристік ұлттық аймақтық жобалардың көпшілігіне қатысуға мүмкіндік бере алады, ал кішігірім субсидияланған және тапшы муниципалитеттер мен ауылдық елді мекендер ауқымды жобаларды бірлесіп қаржыландыру бойынша қаржылық міндеттемелерді орындай алмайды.

Талдау көрсеткендей, бюджеті аз шағын елді мекендер негізінен қоғамдық аумақтарды салу және абаттандыру бөлігінде «тұрғын үй және қалалық орта «Ұлттық жобасының» жайлы

қалалық ортаны қалыптастыру» өңірлік жобасына қатыса алады, бірақ азаматтарды авариялық тұрғын үйден көшіру, мәдениет үйлерін жөндеу және салу жөніндегі бағдарламаға тек қалалық елді мекендер және ірі муниципалитеттер қатысады [4].

Қазақстандық туристік ұлттық жобалардың тағы бір ерекшелігі туристік жобалық басқарудың көпжылдық халықаралық тәжірибесінен туындайды және бұл жоспарлау кезеңінде ғана емес, сонымен қатар туристік жобаның мақсатты көрсеткіштерінің орындалуын жүзеге асыру және бақылау кезеңдерінде де халықпен барынша өзара әрекеттесу қажеттілігінде болып табылады. Қазақстан Республикасы бұл негізгі құрал белсенді енгізу және дамыту кезеңінен өтеді. Осы мақсаттар үшін бүкіл әлемде social media marketing (SMM), яғни әлеуметтік медиа маркетингі және электрондық платформалар арқылы белсенді қолданылады. Бүкіл әлемде SMM маркетинг және коммуникация стратегиясының бөлігі болып табылады [5]. Бұл әлеуметтік медианы компанияларды, брендті ілгерілету және бизнес мәселелерін шешу арналары ретінде пайдалану жөніндегі іс-шаралар кешені, ал қазір бұл құрал халықтың кері байланысы бөлігінде мемлекеттік және аймақтық міндеттерді шешуге бейімделген.

Егер біз туристік ұлттық жобаларды іске асыруға коммерциялық SMM-ілгерілетудің мақсаттарын түсіндіретін болсақ, онда олардың ерекшеліктері болады:

- туристік жобаның танымалдылығының артуы, халықтың оның мақсаттары мен міндеттерін түсінуі, бизнес-қауымдастықтар мен халықтың оны іске асыруға назары. Ол үшін мемлекеттік және аймақтық деңгейде әлеуметтік желілерде мамандандырылған аккаунттар құрылады, азаматтардың назарын арттыру, жазылушылар санының өсуі және олардың қамтылуы бойынша жұмыстар жүргізіледі;

- брендтің айналасында қоғамдастық құру және белсенділікті арттыру, аудиторияның реакциясы мен мазмұнымен өзара әрекеттесуін талдау. «Стратегиялық бастамалар агенттігі» мемлекеттік деңгейде туристік ұлттық жобалардың бренд-бук әзірленді және бекітілді, жобаның логотипі құрылыс кезінде және жобаны дайын объектіде іске асырғаннан кейін объектінің паспортына орналастырылуы міндетті [6]. Аудиториямен өзара іс-қимыл акциялардың, дауыс берулердің, жоспарлы жобаларды түзету және туристік Ұлттық жобалар шеңберінде жасалған игіліктерді пайдаланып жүргендерден кері байланыс мүмкіндігін жасау бойынша ұсыныстардың барлық түрлерін жүргізу арқылы жүзеге асырылады;

- жетекшілерді жинау және жобаларға қатысушылар санын көбейту. Туристік ұлттық жобалардың іс-шараларын бірлесіп қаржыландыру үшін іріктеуге қатысудың неғұрлым адал және икемді шарттары заң жүзінде белгіленеді. Барлық шарттар міндетті түрде әлеуметтік желілерде орналастырылған және қолжетімді. Осы көрсеткішті талдау кезінде белгілі бір ақпараттық сайттың ауысулары мен көріністерінің саны ескеріледі;

- мақсатты аудиторияны талдау. Атқарушы билік органдары негізінен әлеуметтік желілер мен «Клиенттік қызметтер» порталы арқылы халыққа сауалнама жүргізеді. Интернет желісіндегі әрбір туристік ұлттық және өңірлік жобаның белгілі бір іс-шараларын еске түсіруге талдау, мазмұнға реакцияларды талдау жүргізіледі.

Біздің ойымызша, өңірлік туристік жобаның іс-шараларын іске асыруға халықтың барынша тартылуы SMM-нің ауылдық аймақтарда дамуы «жайлы қалалық ортаны қалыптастыру» болып табылады.

Цифрландыру - адамның әрекеті арқылы жасалатын жұмысты сандық форматқа ауыстыра отырып, уақытты үнемдеу, яғни қағаз толтыру, қажетті анықтама мен сервистік төлемдерді кез келген жерде интернеттің игілігін пайдалана отырып өз қажетіңізге жарату. Мұнан бөлек, цифрландыру толықтай кеңсе, ауылдық аймақтарда туризм, ауыл шаруашылығы, құрылыс, тұрғын үй шаруашылығы, мұнай саласындағы бірқатар маңызды мәселелер уақытынан бұрын шешімін табады. Демек, цифрландыру халықтың өмір сапасын жақсартуы тиіс.

Елімізде 2018 жылдан бері «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы жүзеге асырылуда. Бағдарламаның басым бағыттарының бірі - цифрландыру есебінен туристік

басқарудың тиімділігі мен ашықтығын арттыру. Ел Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев қазан айында өткен «Digital Bridge-2021» форумының ашылуында: «Мемлекеттік басқаруда ІТ біліктілікті көтеру жүйесі ерекше назар аударуды қажет етеді. Туристік қызметкерлер технологиялық трендтерді ұғына отырып, оқиғалар мен деректерді жүйелі талдай білуі тиіс. Олар ІТ бизнеспен бір тілде сөйлеуі керек» деген болатын. Туристік басқару жүйесінде цифрлық технологияны қолдану - бүкіл бағдарламаның табысты болуының басты кілті. Бұл істе түбегейлі өзгерістер қажет. Барлық құжат айналымын толықтай электронды форматқа көшіру керек. Осы кезде әлемнің көптеген мемлекеттері құруға қызығушылық танытатын «цифрлық экономика» ұғымы қарастырылуда. Цифрлық экономиканың сипаттамасы нақтыланады, оның негізі Интернет арқылы басқару, ауылдық аймақтардағы адамдар қажетті қызметтерін онлайн түрде жасау болып табылады.

Қазақстанның цифрлық экономиканы дамытуға көзқарастары анықталды, оны құру жолдары талданды. Жыл сайынғы халықаралық рейтингтердің көрсеткіштеріне сәйкес Қазақстанның цифрландырудың қазіргі жай-күйінің көрсеткіштерін зерттеуге көп көңіл бөлінді. Ел экономикасын цифрландыруға кедергі келтіретін проблемалар бөлінді. Жан-жақты цифрлық трансформация идеясы жаһандық әлемдік тренд болып табылады, ал цифрлық технологиялар көптеген елдердің экономикасын дамытуда маңызды рөл атқарады. Цифрландыруды қалай дұрыс дамыту керек, әлемдік тәжірибе қандай және Қазақстанда қандай серпіліс мүмкіндіктері бар деген сұрақтар туындайды.

Қазіргі уақытта көптеген елдерде цифрландыру дамудың стратегиялық басымдығы болып табылады. Жетекші әлемдік сарапшылардың болжамына сәйкес, 2020 жыл әлемдік экономиканың төрттен бір бөлігі цифрлық экономикаға айналды және мемлекетке, бизнеске

және қоғамға тиімді өзара іс-қимыл жасауға мүмкіндік беретін экономиканы цифрландыру технологияларын енгізу барған сайын ауқымды және серпінді үдеріске айналуға. Әлемнің 15-тен астам елі цифрландырудың Ұлттық бағдарламаларын жүзеге асырады: Дания, Норвегия, Ұлыбритания, Канада, Германия, Сауд Арабиясы, Үндістан, Ресей, Қытай, Оңтүстік Корея, Малайзия, Сингапур, Австралия, Жаңа Зеландия және Қазақстан.

Қытай өзінің «Интернет плюс» бағдарламасында цифрлық салаларды дәстүрлі салалармен біріктіреді. Сингапур «ақылды экономиканы» қалыптастыруда жұмыс жасауда.

Туристік басқаруды цифрландыру деректерді өңдеудің барлық процестері мен технологияларын автоматтандыру есебінен қамтамасыз етіледі. Интернет қызметтері, деректер, робототехника, 3D модельдеу және басқалары ақпараттық қоғам құру үшін барлық деректер ағындарын цифрландыруға және біріктіруге ықпал етеді.

Цифрлық басқару кәсіпкерлік қызмет пен өзін-өзі жұмыспен қамтудың жаңа мүмкіндіктері тез кеңейуде. Көптеген жағдайларда ақпараттық технологияларды дамытуға инвестициялар экономикалық өсу, жаңа жұмыс орындарын құру, халық пен бизнес үшін қызметтердің жаңа түрлерінің пайда болуы, электрондық үкімет жобалары шеңберінде туристік басқару шығындарын қысқарту түрінде дивидендтер алуға мүмкіндік берді.

Дамыған елдердің тәжірибесі көрсеткендей, кез-келген бағыттағы (туристік, өндірістік, басқарушылық, қаржылық, әлеуметтік және т.б.) түбегейлі жаңа технологиялардың пайда болуы, оларды енгізу саласына қарамастан, оң әсер етеді және тұтастай алғанда экономикалық даму тағдырына жағымды әсер етеді.

Олардың ішінде мыналарды бөліп көрсетуге болады:

- еңбек өнімділігін арттыру;
- капиталдандыруды арттыру;
- өмір сапасын жақсарту;
- жаңа нарықтарды қалыптастыру;
- ресурстарды (активтерді, капиталды, құзыреттерді) кәдеге жарату тиімділігін арттыру;
- бәсекеге қабілеттілікті арттыру;
- қауіпсіздікті арттыру.

Нәтижесінде экономиканың сапалы өсуі үшін нарықтар мен салалардың ағымдағы жай-күйін барынша дәл бағалауға, сондай-ақ олардың дамуын тиімді болжауға және ұлттық және әлемдік нарықтар конъюнктурасындағы өзгерістерге жылдам ден қоюды қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін технологиялардың болуы қажет деп айтуға болады.

Цифрландыру қазіргі уақытта бар барлық негізгі нарықтарға әсер етеді, сонымен қатар жаңа нарықтардың пайда болуына ықпал етеді, олардың көпшілігі желілік сипатқа ие болады. Сонымен қатар, цифрлық экономиканың жұмыс істеуінің маңызды екі аспектісін атап өтуге болады.

Біріншіден, бұл тұтастай алғанда мемлекеттің, сондай-ақ бизнестің және жеке адамның ақпараттық және экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету, жеке деректерді қорғау және сандық кеңістіктегі азаматтардың жеке өміріне қол сұғылмаушылық.

Екіншіден, отандық цифрлық экономика әлеуметтік бағдарлану критерийлеріне жауап беруге, халықтың барлық әлеуметтік топтарының өмірін жақсарту үшін жаңа мүмкіндіктер жасауға жан-жақты жәрдемдесуге ұмтылу. Мүмкін, Қазақстанда және басқа елдерде цифрландыруды қолдануға тырысатын негізгі сала - бүгінде біртіндеп «цифрлы» болып келе

жатқан экономика. Яғни, барлық деректер сандық тәсілдермен өңделеді.

Көріп отырғанымыздай, әр түрлі елдер цифрлық трансформация саласында әр түрлі басымдықтарға ие. Біздің жағдайда, «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасында біз тұрақты экономикалық өсуге қол жеткізу үшін цифрлық экожүйенің прогрессивті дамуын күтеміз.

Мемлекет басшысы Қазақстан халқына Жолдауында цифрлық индустрияны дамыту барлық басқа салаларға серпін беретінін атап өтті. Осыған байланысты Мемлекет басшысы цифрлық технологияларды қолдана отырып құрылатын жаңа индустрияларды дамыту міндетін қойды.

Мемлекеттік бағдарламаны іске асыру бес негізгі бағытта жүргізіледі:

1. Экономика салаларын цифрландыру-цифрлық технологияларды пайдалану және енгізу есебінен Қазақстан экономикасының дәстүрлі салаларын қайта құру;
2. Цифрлық мемлекетке көшу-қажеттіліктерді болжай отырып, қызмет көрсету тәсілдерін және мемлекеттің азаматтармен және бизнеспен өзара іс-қимылын қайта құру;
3. Цифрлық Жібек жолын іске асыру-ел ішінде де, транзиттік әлеуетті іске асыру үшін де деректерді берудің, сақтаудың және өндеудің жоғары жылдамдықты және қорғалған инфрақұрылымын дамыту;
4. Адами капиталды дамыту-шығармашылық қоғам деп аталатын құрылысты қамтитын өзгерістер;
5. Инновациялық экожүйені құру-бизнес, туризм, ғылыми сала және мемлекет арасындағы тұрақты байланыстары бар технологиялық кәсіпкерлікті және инновацияларды дамыту үшін жағдайлар жасау [7].

Цифрландыру еңбек нарығында жұмыс істейтін кәсіптердің құрамына өндіріс талаптарының қолданыстағы жүйесінен едәуір озып кетті. Цифрлық экономика халықтың жемісін пайдалануға мүмкіндік беретін цифрлық дағдылардың болуын талап етеді.

Қазіргі уақытта халықтың компьютерлік (цифрлық) сауаттылық деңгейі 76,2% құрайды, бұл жақсы көрсеткіш. Бірақ алға қойылған міндеттерге қол жеткізу үшін оны тек сандық және сапалық тұрғыдан жақсарту қажет емес. Ол үшін, цифрлық экономика үшін мамандар даярлауда, ең алдымен, фактілер мен формулаларды жаттаудан гөрі, ақпаратты талдау дағдыларына және ойлау креативтілігін дамытуға баса назар аудару қажет екенің білеміз [8].

Бұл өзгерістер соңғы жылдары түрлі салаларда қолданылатын көптеген технологиялық инновациялардың енгізілуімен туындады. Мемлекеттік басқару, туристік қызметтерді электрондық түрде бірыңғай порталы арқылы органға немесе ХҚКО-ға жеке бармай-ақ ұсынуға өтініштердің үлесі 25% құрады.

Цифрландыру - кәсіпорындардың, ұйымдардың жалпы еліміз экономикасының бәсекеге қабілеттілігін, тұрғындар өмірінің сапалық деңгейін жақсартудың басты шарты екенін

көруге болады. Жаңа цифрландыруды қолдана отырып, цифрландыру принциптеріне негізделген компаниялар бизнес-модельдер, өнімдер мен қызметтер көбінесе өмірдің барлық салаларын өзгертеді.

Еліміздің одан әрі өркендеуі цифрландыру қарқынын жеделдетумен, экономиканың барлық секторларына цифрлық тетіктерді белсенді енгізумен тығыз байланысты. Билік пен халықтың ынтымақтастығының тағы бір маңызды туристік жобалық өнімі - бұл бастамашыл бюджеттеу, атап айтқанда азаматтардың тікелей қатысуымен жергілікті маңызы бар мәселелерді шешу бойынша азаматтық бастамаларды іске асыру.

Осы бағыттағы SMM рөлін атап өткен жөн. Атап айтқанда, бастамашыл бюджеттеу туристік жобаларын іріктеудің белгіленген тәртібінің 2.3-тармағында облыс және аудан азаматтарымен туристік жобаны міндетті талқылау көзделген, ал тәртіптің 2.4-тармағында азаматтардың пікірін сұрау арқылы анықтауға болатындығы анықталды. Содан кейін органдарға электронды дауыс беруге арналған заманауи мессенджерлер мен платформалар тағы да көмекке келеді. Ақпараттың жылдам алмасуының арқасында туристік жоба бастамашысы мен азаматтардың ақпараты мен тілектерін жедел талдап қана қоймай, бастамашыл туристік жобаның негізгі бөліктеріне уақтылы түзетулер енгізуге мүмкіндік алады [9].

Қорытындылай келе цифрландыру құралдарын аумақтарды дамытуды жобалық басқарудың тиімділігін арттыратын фактор ретінде пайдалануды талдау нәтижелері қазіргі заманғы стратегиялық мемлекеттік басқаруда жемісті түрде қолданылып келеді, бірақ ол аймақтық биліктің, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының өзара іс-қимылының ұйымдастырушылық сызбасын қажет етеді. Жергілікті дамудағы басқаруды цифрландыру стратегиясындағы азаматтық қоғамның бизнес-құрылымдары мен оның құрамында стратегиялық жоспарлаудың негізгі субъектілері бөлініп, олардың қызметінің функционалы мен принциптері, өзара іс-қимыл нысандары айқындалып, цифрлық стратегияның базалық іс-шараларының орындалуын бақылау нүктелері белгіленуге тиіс.

Оларды жүзеге асырудың мысалдарында билік органдарының тиімділігін арттыру үшін қандай да бір жағдайда цифрлық технологиялардың қаншалықты қажет екенін анықтауға болады. Алайда Қазақстанда цифрлық технологияларды ендіру қарқыны әзірге әлемдік орта деңгейге жете қоймағанын мойындауға тиіспіз. Қазіргі кезде дүниежүзіндегі технологиялық түрленудің жылдамдығы үдей түсуде, сондықтан технологиялық процестің жаңалықтарын қабылдап, тез әрекет ету Қазақстан үшін маңызды болып саналады.

Осылайша адамдардың және мемлекеттік қызметкерлердің бойында «цифрлық менталитетті», цифрланған тың жағдайларда тиімді жұмыс істей білу қабілетін қалыптастыру аса маңызды болып табылады.

Мемлекет адамдарды цифрлық сауаттылықты дамытуға, мемлекеттік қызметтерді одан әрі цифрландыра отырып, халықты цифрлық экономикаға жаппай тартуы керек.

Жалпы кез-келген мемлекет басқару жүйесін тиісті деңгейде мемлекетке жүктелген міндеттерді заман талабына сай атқарылуына көңіл бөледі. Осыған орай, қазіргі дамып келе жатқан Цифрлық технологияларға көшкен кезде, білім беру инфрақұрылымын жаңа қажеттіліктерге бейімдей алған мемлекеттер ғана өздерінің экономикалық ұстанымдарын барынша бекемдей алады. Зерттеулерге сай, цифрландыру жүйесі толықтай іске асырылса, алдағы 10-20 жылда қазіргі бар мамандықтардың жартысына жуығы қажетсіз болуы мүмкін.

Қолданылатын әдебиеттер тізімі:

1. ЕАЭО-ның цифрлық күн тәртібі 2025: перспективалар мен ұсынымдар. Дүниежүзілік банк пен Еуразиялық экономикалық комиссияның бірлескен зерттеуіне шолу [Электрондық ресурс].

<http://www.eurasiancommission.org/ru/act/dmi/SiteAssets/Обзор%20ВБ.pdf>. - кіру күні: 11.03.2021.

2. Цифрлық экономика және оның болашағы туралы не білуіңіз керек. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/3063024>
3. Паншин Б. Сандық экономика: даму ерекшеліктері мен тенденциялары // Ғылым және инновация. 2019. Т.3. № 157. Б. 17-20.
4. <https://up-pro.ru/library/strategi/tendencii/cyfrovizaciya-trend>
5. <https://www.bigdataschool.ru/wiki/%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F>
6. Архипова М. Ю. Қазақстандағы ақпараттық-коммуникациялық және цифрлық технологияларды дамытудың аймақтық аспектілері / М. Ю. Архипова, в. п. Сиротин // Аймақ экономикасы. - 2019 - № 3. - С. 670-683.
7. Плотников В. А. Туристік басқару процестерін цифрландыру перспективалары. -2022 - №3. - С. 87-94.
8. ҚР дамытудың 2024 жылға дейінгі кезеңдегі ұлттық мақсаттары мен стратегиялық міндеттері туралы: Қазақстан Республикасы Президентінің 07.05.2018 № 204 Жарлығы. - URL: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/43027> (өтініш берілген күні 19.06.2022)

СЕКЦИЯ: СОЦИАЛНО-ГУМАНИТРАНЫЕ НАУКИ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ: ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

ПОЛЗИТЕ ОТ НАВРЕМЕННАТА ДЕТЕКЦИЯ И РАННАТА ИНТЕРВЕНЦИЯ ПРИ АЛАЛИЯ В КОНТЕКСТА НА СОЦИАЛИЗАЦИЯТА

Nina Georgieva

Thrakia University - Stara Zagora, Bulgaria

Scientific consultant: Assoc. prof. Dr. Gencho Valchev

THE BENEFITS OF TIMELY DETECTION AND EARLY INTERVENTION IN ALALIYA IN THE CONTEXT OF SOCIALIZATION

Abstract: The interrelation between an individual and the society in the process of socialization, which is carried out through the communication, the basis of which is the language as a code system and the speech is the external expression of the language. The influence on the overall development of the children with the communication disorder Alalia, indicating the need for timely detection and early intervention, carried out through various activities and mechanisms.

Keywords: socialization, communication, communication disorder, Alalia, inclusion, inclusive education.

Въведение

Социализацията най-общо се отнася до процеса на социално взаимодействие, чрез който човек придобива културата или субкултурата на своята група и общност. Като в хода на усвояването на тези културни елементи (знания, умения, език, нагласи, ценности, модели на поведение, норми и други.) индивидът и личността му се оформят и той се включва в социума.

Според редица автори „ социализацията е големият процес, съдържат в себе си други два процеса - приспособяване (социална адаптация) и обособяване. Ако първият процес предполага приспособяване на човек към социума, то вторият процес гарантира, че същият човек, адаптирайки се, запазва своята индивидуалност, автентичност, колоритност и своеобразие.“ (Георгиева В. 2016г.(1).

Според теорията на А. Адлер „ у всеки човек има естествено „ чувство за общност“, или социален интерес - вроден стремеж за влизане във взаимни социални отношения на сътрудничество“ (Стойкова Ж. 2011г. (2).

Това е нуждата от принадлежност, интеракция и интеграция - стремежа за намиране на своето място в обществото. Социализацията трае практически през целия живот на човека, но е особено важна за детето, свързано с неговото цялостно развитие и последваща реализация.

Социализацията на децата със специални образователни потребности е многокомпонентен процес с променлива динамика и постоянно изменящи се условия, определени не толкова от обективни обстоятелства, колкото от индивидуалните особености и потребности на децата/ учениците в социализацията и образователен процес.

Процесът на социализация е неразривно свързан със съвместната дейност на хората осъществявана чрез общуването, тоест комуникацията.

Комуникация - това е процес на обмен на информация, мисли, идеи, осъществявана от двама или повече участници, която за да бъде осъществена е необходимо тя да се извършва на един „общ код“. Делим я на вербална и невербална.

Вербална

КОМУНИКАЦИЯ

лингвистична (чрез езика)

Невербална

екстралингвистична (паралингвистична - прозодика и
нелингвистична - жестове, мимики, поза на тялото и т.н.)

Този „общ код“ представлява „Езика“, които разглеждаме като система от кодове (устни, графични и пространствено-двигателни) използвани при реализирането на речта. А „Речта“ разглеждаме като - средството чрез което се изразява езика, т.е. използването на езиковите кодове и правилата за тяхното правилно комбиниране, позволяваща на човека да обозначава абстрактни идеи и понятия и отношенията между тях. Главно ги делим на устна и писмена реч.

В Българския език има и термина „ Говор“ които по смисъл, почти се припокрива с определението за реч, но тук става въпрос само за устната вербализация на езика. Предаване на устна информация, чрез звукови сигнали, посредством система от двигателни физиологични действия на артикулационните органи под командването на главния мозък.

„В българската логопедия има тенденция „ реч“ да се използва синонимно на „говор“, при което еднакво значение се влага в словосъчетанията „речеви нарушения“ и „говорни нарушения“, но в много други случаи „реч“ се използва синонимно на „ език“ например словосъчетанията „ устна реч“ и „писмена реч“ носят значение на устен език и писмен език.“ (Ценова Ц..2019.(3)

Речевата дейност (Говорът) се реализира чрез два компонента: кодирането - изграждането на съдържанието и формата на изказването чрез езиковата кодова система и граматичните правила определящи нейната структура, тоест „обличането на мисълта ни в думи“ и вторият компонент декодирането - възприемането, осмислянето и разбирането на речта на околните. За целите на комуникация най- често се използва устната и писмената реч, за това и формирането на езиковата кодова система и развитието на нейното вербално изразяване са основополагащи за пълноценното детско развитие.

Езикът позволява на детското съзнание да развива своите когнитивни процеси, в хода на обмена на информация свързан с общуването с околните, опознаването на околния свят, процесите и явленията и връзката между тях.

Именно това е и главното предизвикателство пред което се изправят педагогическите специалисти при работата си с деца с алалия.

Комуникативното нарушение Алалия

В логопедията се използват различни определения и термини и липсва точност и еднозначност в употребата на понятията „алалия“, „алалия-дизлалия“, „общо недоразвитие на речта“, „временни задръжки в речевото развитие“, „дисфазия на развитието“, „първични езикови нарушения“ и други.

Алалията (а – липса,отсъствие; лалия - реч) е специфично езиково нарушение, характеризиращо се с липса на реч или с недостатъчно развита реч, **нарушено е сформиранието на речта в предлингвистичния период, заради органично увреждане на речевите области на кората на главния мозък** (по-точно в областта на Брока и Вернике) в пре-, пери- или ранния постнатален период. Децата страдащи от алалия **имат съхранена сензорика и първично запазен интелект**, но речта при тях се появява по-късно. Първите речеви опити при тези деца са около 3 г.- 3,6 г. - те първа се появява лепетната реч, така всеки следващ етап от развитието / овладяването на речта е забавен с около 2 г. и повече.

Като етиологични фактори за органичните поражения на зоните на главния мозък , водещи до алалия са посочени тежко прекарани инфекциозни заболявания от майката по време на бременността, различни интоксикации и т.н., родови травми, асфиксия, в постнаталния

период се свързват с вирусни или бактериални заболявания (менингит, енцефалит, фебрилен гърч, травми на главата и други).

Медицинския модел разделя алалията на две основни форми, според локализацията на поражението в кората на главния мозък.

Моторна (експресивна), уврежданията са в двигателните речеви зони (зоната на Брока), детето разбира говорещия, но има трудности в речевото изказване и сензорна (импресивна), нарушенията са в слухово-речевия анализатор (зона на Вернике), тоест тук страда разбирането на речта, детето може да продуцира реч макар и силно ограничена и неправилна, но не разбира какво го питат; има и комбинирано нарушение на моторния и сензорния център, когато са увредени и двата страда както спонтанната речева продукция на детето, така и говорната перцепция – сензорно – моторна алалия.

Лингвистичния модел при разглеждането на това езиково нарушение поставено през 60-те години на 20 век от екип от руски специалисти, като Левина и сътрудници извеждат съответната концепция за ОНР - Общо недоразвитие на речта. „Той се свързва с обособяване на три нива на актуално речево развитие при деца над четиригодишна възраст, всяко от които повтаря определен етап от ранната езикова и речева онтогенеза: първо равнище – липса на способност за самостоятелна речева експресия при сравнително добро възприемане и ориентация в ситуативните форми на реч; второ равнище – наличие на умения за речева експресия с изразени семантични, граматични и фонологични дефицити; трето равнище – достатъчно развити умения за речева експресия с трудности от семантичнограматичен характер при усложнени условия за комуникация.“ (Яръмова Т. 2023г.(4).

Взаимствано от англоезичната логопедия, започна и в България оперирането с понятието „специфични езикови нарушения“.

Липсата на адекватна навременна работа за сформиранието и развитието на езика и речта при тези деца понякога водят до последващи нарушения на развитието на основни психични процеси като памет, мислене, внимание и техните качества. При децата с алалия в училищна възраст към езиковото нарушение се прибавят като следствие проблемите в усвояването на четенето и писането, които всъщност са една нова форма на реализиране на езиковите способности.

Не можещи да се изразят разбираемо или неразбиращи достатъчно речта, тези деца започват да чувстват фрустриране от неуспехите, наблюдава се развитие на комплекси и чувство за малоценност, постепенна загуба на мотивация и интерес свързани към училищната дейност, агресия и в някои случаи – и прояви на асоциално поведение. В най-лошия вариант, тежкото и продължително забавяне в развитието и усвояването на езика и речта, могат да доведат до изоставане и в умственото развитие.

Тоест картината на последствията от забавяне в предоставянето на развиваща и корекционна логопедична работа при тези деца само се разширява във времето, можещо да доведе до трайни негативни промени в развитието, социализацията и реализацията на индивида.

Образованието и предоставянето на подкрепа за развитие на детето са ключови за неговото развитие и преодоляването на пречките, които детето може да среща.

Закона на предучилищното и училищното образование (ЗПУО) гласи:

„Чл. 8. (1) (Изм. - ДВ, бр. 82 от 2020 г.) Предучилищното образование е задължително от учебната година, която е с начало в годината на навършване на 4-годишна възраст на детето, като родителите избират една от формите по чл. 67, а държавата и общините се задължават да осигурят условия за обхват на децата в детските градини и групите за предучилищно образование.“

„(2) Училищното образование е задължително до навършване на 16-годишна възраст и започва от учебната година, която е с начало в годината на навършване на 7-годишна възраст на детето.“

„Чл. 5.(1) Основните цели на предучилищното и училищното образование са: интелектуално, емоционално, социално, духовно-нравствено и физическо развитие и подкрепа на всяко дете и на всеки ученик в съответствие с възрастта, потребностите, способностите и интересите му.“

В допълнение на ЗПУО през 2017г. влиза в сила и Наредбата за Приобщаващо образование (НПО) където се дава дефиниция на това какво е приобщаване:

„Чл. 3. (1) Приобщаващото образование е процес на осъзнаване, приемане и подкрепа на индивидуалността на всяко дете или ученик и на разнообразието от потребности на всички деца и ученици чрез активизиране и включване на ресурси, насочени към премахване на пречките пред ученето и научаването и към създаване на възможности за развитие и участие на децата и учениците във всички аспекти на живота на общността.“

В нея се определя различните институции и техните съвместни действия, човешки, методичен и материален ресурс, които да се използват в подпомагане на оптималното развитие на всяко дете/ученик.

Посочват се видовете подкрепа, местата на който се предоставя, на кого се предоставят, какво включват видовете подкрепа и от кого се извършват.

„Чл. 4. (1) На децата и учениците в системата на предучилищното и училищното образование се предоставя **обща и допълнителна подкрепа за личностно развитие, която осигурява подходяща физическа, психологическа и социална среда за развитие на способностите и уменията им.“**

„Чл. 4. (3) Общата и допълнителната подкрепа за личностно развитие се осигуряват в детските градини, в училищата и в центровете за подкрепа за личностно развитие, а в случаите по чл. 111, ал. 1, т. 1 ЗПУО - в домашни или стационарни условия в лечебно заведение“

„Чл. 4. (4) За реализиране на общата и допълнителната подкрепа за личностно развитие в детските градини и училищата работят психолог или педагогически съветник, логопед, ресурсни учители и други специалисти според потребностите на децата и учениците.“

Общата подкрепа се осигурява на всяко дете/ученик от момента на постъпването му в детската градина или в училището, насочена към развиване на потенциала на всяко дете или ученик в образователната система. Тя включва „ всички онези допълнителни дейности, които помагат на децата и учениците да се развиват и учат – дейности за мотивация, допълнително обучение, превенция на психичното здраве, превенция на насилието и тормоза, училищна политика за позитивна дисциплина, кариерно консултиране, здравна грижа, асистирание, библиотека и др., които се изпълняват от помагачи и допълнителни специалисти в детската градина и в училището, и от неспециализираният персонал.“ (Маринова А. Кръстева Л. 2016г.(5)

Допълнителната подкрепа се предоставя след извършване на оценка на индивидуалните потребности (това е процес на събиране и анализиране на специфична информация за детето/ ученика свързани с неговото функциониране – силни страни, затруднения, потенциал за оптимално развитие, участие в образователния процес, възможности за реализация) от Екипа за подкрепа за личностно развитие и е насочена към децата в риск, със специални образователни потребности, с хронични заболявания и с изявени дарби. Тя включва работа с дете и ученик по конкретен случай, осигуряване на достъпна архитектурна, обща и специализирана подкрепяща среда, технически средства, специализирано оборудване, дидактически материали, методики и специалисти, психо-социална рехабилитация, рехабилитация на слуха и говора, зрителна рехабилитация, рехабилитация на комуникативните нарушения и при физически увреждания, ресурсно подпомагане (това е целия процес обхващащ както общата така и допълнителната подкрепа за личностно развитие, а не е само дейността на ресурсния учител.), включва разработването на План за подкрепа за конкретно дете, а при необходимост и Индивидуален учебен план и Индивидуална учебна програма.

Една от най-важните точки в ЗПО, пряко свързано с ранната детекция на алаиата и вземането на адекватни навременни мерки за преодоляване, е въведената като част от дейностите по Обща подкрепа на ранното оценяване на потребностите от подкрепа за личностно развитие на децата.

„Чл. 9. (1) Ранното оценяване по чл. 8, ал. 3, т. 1 се извършва на децата от 3 години до 3 години и 6 месеца при постъпване за първи път на детето в детската градина.“

„(2) Оценяването по ал. 1 се извършва чрез скрининг за определяне на риск от възникване на обучителни затруднения.“

Целта на скрининга е оценка на развитието и детекция на риска от обучителни затруднения, нуждата от допълнителни модули по Български език, ако него владеят, както и извършване на оценка на индивидуалните потребности от Екипа за подкрепа за личностно развитие (ЕПЛР) при индикации за затруднения в физическото, когнитивното, езиковото, социалното и емоционалното развитие, наличие на хронични заболявания, рискови фактори в средата на детето или наличието на изяви дарби и таланти.

Ако ранното оценяване не бъде извършено при постъпване на детето в детската градина, то тогава на децата на 5 и 6 години в подготвителните групи в детските градини или в училищата се извършва оценка на риска от обучителни затруднения.

Оценяването се извършва чрез скрининг, задължително индивидуално за всяко дете от педагогическите специалисти в детската градина, след писменото съгласие на родителя / настойника“невъзможността за установяването на такива заради отказа на родителите блокира категорично, възможния последващ процес на оценка на индивидуалните потребности на детето от страна на екип за подкрепа за личностно развитие. Това блокира и възможността да бъде оказвана допълнителна подкрепа на дете с обучителни затруднения.“ (Пандин С. Вълчев Г. 2022г.(6)

Дори и в случаите когато родителя / настойника даде своето писмено съгласие за извършване на скрининга, при детекция на обучително затруднение част от родителите може да откажат извършването от ЕПЛР на оценка на индивидуалните потребности. При съгласие за извършване на оценката от ЕПЛР, родителят има право на несъгласие с констатацията от оценката ...“ като впоследствие могат да бъдат ангажирани и други институции, в лицето на Регионалния център за подкрепа на процеса на приобщаващото образование (РЦПППО) и местната дирекция „Социално подпомагане“ към Агенцията за социално подпомагане.“

(Пандин С. Вълчев Г. 2022г.(6)

Заключение:

Отказването от извършването на скрининга, оценката от ЕПЛР или от предоставянето на Допълнителна подкрепа когато е необходима, ограничава възможностите на педагозите и педагогическите специалисти в работата им с детето/ученика. Отказа може да се зачете като negliжираност от страна на семейството към пълноценното развитие и социализация на тяхното дете, но важното в такъв момент е специалистите за подхождат с разбиране към трудностите, които преживяват родителите докато осъзнаят и приемат затрудненията на своето дете. Целта е да не се загуби комуникацията с родителите, защото това не е от полза за детето. Информираността на родителите за това какво е приобщаващо образование и ползите от него, въвличането като активен участник на родителите в него и изграждането на доверие и сътрудничество с тях са основа за постигането на общата ни цел, а именно развитие на оптималните възможности на тяхното дете, неговата социализация и самостоятелност.

Бележки:

1. **Закон за предучилищното и училищното образование.** В сила от 01.08.2016 г. Обн. ДВ. бр.79 от 13 октомври 2015 г.

2. **Наредба за приобщаващото образование.** Приета с ПМС № 232 от 20.10.2017 г. В сила от 27.10.2017 г. Обн. ДВ. бр.86 от 27 октомври 2017г.

Список использованной литературы:

1. **Георгиева В.** 2016г. Социализация- едно текущо разбирање. Годишник Педагогически факултет. Тракийски университет. Том 13 Стара Загора
ISSN 1312-286X
2. **Стойкова Ж.** 2011г. Недоносеното дете. Тракийски университет
ISBN 978-954-314-062-6, Стара Загора
3. **Ценова Ц.** 2019. Логопедия. Описание, диагностика и терапия на комуникативните нарушения. УИ “Св. Климент Охридски”
ISBN : 9789540747392
4. **Ярмова Т.** 2023г. Нарушенията на устния език като основен предиктор за поява на дислексия на развитието. Автореферат на дисертационен труд
5. **Маринова А., Кръстева Л.** 2016г. Подкрепата за личностно развитие в новите образователни политики за приобщаващо образование – философия и практика на подкрепата. Център за приобщаващо образование /ЦПО/ София
6. **Пандин С., Вълчев Г.** 2022г. Философия на приобщаващото образование и актуални проблеми при реализирането на дейностите по обща и допълнителна подкрепа за личностно развитие на деца и ученици. Сп. „Философия“ беој 13
7. **П. Лазатова.** 2022г. Психологија на развитието (Възрастова психологија) Шумен. ISBN 978-619-201-550-3
8. **Bâlc S.** The Role of Culture and Communication in the Socialization Process. RAIS Conference Proceedings, November 19-20, 2018

Бекмурзина А.К., студентка групи ПиМО-23-2

Научный руководитель – к.п.н., доцент Кенжебаева С.К.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

САМООЦЕНКА СТУДЕНТОВ ВУЗА: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Самооценка и уровень притязаний являются предметом исследования в психологии на протяжении многих десятилетий. Р. Бернс рассматривает самооценку в структуре «Я-концепции». По его мнению, «Я-концепция» связана с самооценкой как совокупностью установок «на себя», являющейся суммой всех представлений индивида о самом себе, определяющейся как совокупность всех представлений индивида о себе, сопряженных с их оценкой. [1]

В работах Б.Г. Ананьева самооценка рассматривается как важнейшее личностное образование, принимающее непосредственное участие в регуляции человеком своего поведения и деятельности, как автономная характеристика личности, ее центральный компонент, формирующийся при активном участии самой личности и отражающий качественное своеобразие ее внутреннего мира. [2]

Казимова Л.Т., осуществляя теоретический анализ проблемы самооценки, отмечает, что большое значение для решения проблемы самооценки имеют работы К. Левина и его учеников, которые занимались специальным изучением мотивов, потребностей, уровня притязаний и их соотношения. А также подчеркивает роль К. Роджерса, утверждавшего, что самооценка возникает в процессе взаимодействия человека с окружающей средой, то есть оценочного взаимодействия с другими людьми. [3]

Также отметим, что из истории психологии мы знаем, что К.Роджерс утверждал, что в индивидуальном развитии между представлениями человека о самом себе и реальным опытом, включающим в себя моральные ценности и оценки окружающих, может возникнуть конфликт. А также З. Фрейда и его последователи считали, что самооценка -

это механизм, обеспечивающий согласованность требований индивида к себе с внешними условиями, при этом условия рассматривались как враждебное для человека. [4]

Самооценка - это наше представление о себе, мнение, которое мы составляем о собственных ценностях, достоинствах и недостатках. Она представляет собой внутреннюю оценку себя, уверенность в своих способностях и ценность как личности.

Как правило, самооценка формируется именно в период взросления. На самооценку влияет большое количество факторов, зачастую она формируется еще в детстве. Учителя, друзья, братья и сестры, родители и даже средства массовой информации посылают нам положительные и отрицательные сообщения о нас самих и нашем поведении. С точки зрения психологии, самооценка рассматривается как продукт разнообразных факторов:

- Ранний опыт - опыт детства, тесно связан с родительским воспитанием, поддержкой и одобрением, значительно воздействует на развитие самооценки.
- Социальное сравнение - люди зачастую оценивают свою самооценку, сравнивая себя с другими. Теория социального сравнения предполагает, что люди оценивают себя, исходя из того, как, по их мнению, они расценивают других в различных областях: внешность, интеллект, успехи и т. Положительные сравнения повышают самооценку, а отрицательные - подрывают ее.
- Социокультурное окружение: культурные стереотипы, ожидания окружающих, поддержка со стороны семьи, друзей или учителей.
- Мастерство и достижения - чувство компетентности и достижения в различных сферах жизни, таких как учеба, работа, хобби или личные цели, повышают самооценку, так как дают уверенность в собственной значимости и пользе.
- Обратная связь - получение положительной обратной связи, подтверждение и одобрение от других людей также положительно влияет на самооценку. Это работает и наоборот: постоянные недовольства или недоверие могут значительно снизить позитивное самоощущение. [5,6]

Согласно исследованиям психологов, самооценка содержит в своей структуре два компонента: когнитивный и эмоциональный. [6,7]

Когнитивный компонент - представление человека о самом себе, включающее его знания, убеждения, мнения, качества и возможности, происходящее через самоанализ, самонаблюдение, самоотчёт, а также сравнение себя своих качеств и достижений - с другими людьми.

Эмоциональный компонент - аспект выражает собственное отношение к разным сторонам личности - поведению, привычкам, свойствам характера и т. д. Важная составляющая эмоционального аспекта - самоуважение. Высокое самоуважение определяет продуктивность деятельности, реализацию творческого потенциала, в значительной степени - социальную активность и даже самочувствие. На самоуважение влияют достижения в различных видах деятельности или восприятие своих достижений как успешных или неуспешных, а также отношение других людей. Причём оба этих фактора «работают» совместно.

Однако изучение самооценки в контексте профессиональной подготовки недостаточно изучено, либо информация противоречива.

По мнению психологов, учитывая взаимосвязь обучения и развития, уровень развития самооценки студентов вуза оказывает влияние на их профессиональное становление. [8,9,10]

Уровень самооценки может быть различным у разных людей и может варьироваться в зависимости от жизненного опыта, социальной среды и других факторов. Высокая самооценка характеризуется уверенностью в себе, положительным отношением к себе и своей ценности. Низкая самооценка, наоборот, связана с неуверенностью, самокритикой и ощущением неполноценности. Самооценка играет важную роль в учебной деятельности студентов. Высокая самооценка связана с лучшей успеваемостью, более высоким уровнем мотивации и стремлением к достижениям. Студенты с низкой самооценкой, наоборот,

могут испытывать трудности в учебе, избегать сложных задач и сомневаться в своих способностях. Кроме того, самооценка влияет на развитие профессиональных качеств студентов. Студенты с высокой самооценкой более уверены в своих возможностях, обладают большей инициативой и способностью решать проблемы. Они готовы брать на себя ответственность и стремиться к профессиональному росту. Студенты с низкой самооценкой, напротив, могут испытывать трудности в построении карьеры, избегать ответственности и сомневаться в своих профессиональных способностях.

Однако излишне завышенная самооценка может привести к недооценке сложности задач, нереалистичным ожиданиям и неспособности адекватно оценить свои действия и результаты. С другой стороны, отрицательная самооценка может приводить к чрезмерной самокритике, страху провала, недоверию к собственным способностям, что в итоге может препятствовать личностному развитию и достижению успеха. Поэтому важно, чтобы студенты осознавали значение адекватной самооценки, которая не только учитывает их достижения, но и способности открыто оценивать свои слабости и работать над ними. Объективная самооценка позволяет лучше понимать свои возможности и ограничения, что помогает развиваться и достигать поставленных целей более эффективно. Правильно построенный процесс самооценки помогает им эффективнее учиться, достигать поставленных целей, развивать личностные качества и быть более успешными в учебе и жизни в целом.

Для формирования адекватной самооценки у студентов важно создать благоприятные условия в процессе обучения и воспитания. Это включает в себя:

- Обеспечение поддержки и поощрение студентов, независимо от их успеваемости: Хорошие отношения с преподавателями, доверие к окружающим и поддержка в трудных ситуациях способствуют укреплению самооценки.
- Создание возможностей для получения обратной связи и конструктивной критики: Положительная обратная связь укрепляет уверенность в себе и мотивирует к дальнейшим успехам.
- Помощь студентам в развитии их навыков и способностей.
- Создание позитивной и уважительной атмосферы в учебном заведении.

Для эффективного развития студентов важно создавать поддерживающие условия, которые будут способствовать конструктивной самооценке, помогать студентам обучаться на своих ошибках, развивать самопонимание и уверенность в своих силах. Поддержка и стимулирование студентов в процессе самооценки помогает им стать более ответственными, целеустремленными и успешными не только в учебе, но и в будущей профессиональной деятельности.

Как известно, для студента учебно-познавательная деятельность является ведущей деятельностью. И необходимо учитывать то, что на успешность в процессе усвоения учебного материала часто влияют именно личностные особенности каждого студента. Одной из таких характеристик личности, которая неразрывно связана с целеполаганием в деятельности и уровнем адаптации к ней является самооценка.

Таким образом, самооценка меняется под воздействием разнообразных факторов, окружающих условий и меняющихся жизненных обстоятельств. Самооценка, как важный компонент профессионального самосознания личности, выступает необходимым условием бытия гармоничного человека, живущего в согласии как с самим собой, так и с другими людьми, с которыми он общается и вступает во взаимодействие, несомненным условием профессионального становления и развития будущего специалиста.

Список использованной литературы:

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. – М.: Прогресс, 2016. – С. 30.
2. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. – СПб.: Питер-Трейд, 2016 – С. 62.

3. Казимова Л.Т. Теоретические аспекты проблемы самооценки в современной психологии // «JOURNAL OF SCIENCE-INNOVATIVE RESEARCH IN UZBEKISTAN». -2023. - №1. - С.116-122.
4. Морозов С. М. История психологии: учебник. - М.: Издательство Московского психолого-социального университета, 2019. - 376 с.
5. Самооценка – что это такое: понятие, структура, виды и уровни. Коррекция самооценки [Электронный ресурс] // Cyberleninka.ru: офиц. сайт. – 2019. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/samootsenkachto-eto-takoe-ponyatie-struktura-vidy-i-urovni-korreksiya-samootsenki>. – (дата обращения: 27.03.2024.)
6. Особенности развития самооценки личности [Электронный ресурс] // Cyberleninka.ru: офиц. сайт. – 2016. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-razvitiya-samootsenki-lichnosti>. – (дата обращения: 02.04.2024.)
7. Чеснокова И.И. Проблемы самосознания в психологии – М.: Наука, 2017. – С. 244.
8. Мазилев В.А., Слепко Ю.Н. Самооценка педагогических способностей в профессиональной подготовке учителя начальной школы // Интеграция образования. - 2022. -Т.22. - № 3. - С.466-482.
9. Великова С.А. Самооценка студентов гуманитарного института как регулятор их успеваемости //Научно-педагогическое обозрение (Pedagogical Review). - 2022. - Вып. 2 (62). - С. 136-145.
10. Когут К.Я. Влияние уровня притязаний студентов на успешность овладения теоретическими знаниями // Современная педагогика. - 2015. - № 7 [Электронный ресурс]. URL: <https://pedagogika.snauka.ru/2015/07/4691> (дата обращения: 12.04.2024).

Абдина Ж.А., студентка группы ПиМО-21-1с

Научный руководитель – к.п.н., доцент Кенжебаева С.К.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОБЛЕМЫ ПРОКРАСТИНАЦИИ В ПСИХОЛОГИИ

В наше время в связи с динамичным усовершенствованием процессов, касающихся всех сфер жизни индивидуума, можно отметить противоречивую взаимосвязь: запрос общества к актуальному планированию и исполнению важных целей стал сильнее, но, вместе с тем, также очень часто стал встречаться феномен откладывания дел на потом, который получил название прокрастинация.

Современные исследования прокрастинации достаточно активны и обширны. На основании изучения работ современных исследователей нами разработана поэтапная последовательность возникновения и дальнейшего изучения данного феномена. Генезис исследований феномена «прокрастинация» представлен в Таблице 1.

Таблица 1 Генезис исследований феномена «прокрастинация»

Период	Значение	Наименование работы	Автор (ы)
1548 г.	определение термина «прокрастинация»	Оксфордский словарь	
1977 г.	возникновение научного интереса и исследовательской деятельности по данной проблеме	«Прокрастинация в жизни человека»	П. Рингенбах
1977	клинические наблюдения	«Преодоление прокрастинации»	В. Кнауца и А. Эллис

	обобщен опыт проведения практических семинаров и консультирования	«Прокрастинация что это такое и как с ней бороться»	Дж. Бурка и Л. Юэнь
	предложена классификация прокрастинаторов	Переосмысление прокрастинации	Анжела Хсин Чун Чу и Джин Нам Чой
1992	Исторический анализ и классификация прокрастинации	«Прокрастинация: болезнь современности»	Ноа Милгрэм
1982 1986 1987 1991	Разработка и внедрение психодиагностических методик	Исследования в лабораторных условиях	М. Айткен К. Лей М.Макклон Б. Тукмен
2020-23	Исследование прокрастинации в контексте профессиональной деятельности в Казахстане	Некоторые особенности взаимосвязи феномена прокрастинации и развития эмоционального интеллекта социальных педагогов. Современные подходы работы студентов с прокрастинацией	Абибуллаева А.Б., Наби Г.А. Борисова А.А., Садвакасова З.М., Казиханов Б.М.
В настоящее время	широко освещает научные публикации и практический опыт в решении проблем прокрастинации	Научный журнал «Procrastination And Task Avoiding»	

Пополнение знаний о прокрастинации происходит «вширь», т.е. добавляются новые трактовки, которые сопровождают существующие, но не противоречат им.

На данный момент в психологической науке статус термина «прокрастинация» определяется не однозначно. В современной психологической науке существует несколько основных направлений исследования прокрастинации.

1. Анализ влияния индивидуальных факторов на степень выраженности прокрастинации (пол, возраст, кросскультурные особенности).

2. Изучение роли индивидуальных различий в возникновении прокрастинации. Здесь изучается корреляция между уровнем прокрастинации и другой личностной особенностью (тревожность, ценности, установки, мотивация и др.) индивида.

3. Выявление роли ситуативных факторов прокрастинации. Большинство прокрастинаторов объясняют свое поведение спецификой, стоящей перед ними задачей.

Изучение работ ученых, занимавшихся вопросами прокрастинации позволяет заключить, что прокрастинция в настоящее время представляет собой:

психологический феномен;

когнитивный феномен;

поведенческую патологию;

феномен, взаимосвязанный с различными чертами личности;

феномен, имеющий различные типы и разновидности. [1,2,3,4,5]

Прокрастинация - это осознанное систематическое откладывание субъектом выполнения намеченных дел. Исходя из анализа теории по этому вопросу, можно назвать следующие особенности этого явления:

Осознанность, т.е. человек осознавая все последствия откладывает выполнение запланированных действий на более поздний срок.

Иррациональность, перенос запланированных дел имеет отрицательные последствия и человек заранее это предполагает.

Негативные эмоциональные переживания и субъективные ощущения внутреннего дискомфорта (данное обстоятельство является основным критерием различия между прокрастинацией и ленью).

Обстоятельствами, провоцирующими возникновения прокрастинации, ученые называют: отторжение задачи, определение приоритетом текущее состояние, боязнь и беспокойство, чувство уныния, перфекционизм, пониженный мотив, предполагаемое напряжение сил, пассивность (инерция), ментальная предвзятость, неконкретные, размытые, отвлеченные цели, затруднения с распределением времени, индивидуальные психологические характеристики, сопровождающие болезни, энергетический спад сил в организме (например, из-за недоедания), неблагоприятное окружение (много рассеивающих концентрацию внимания обстоятельств). [2,3,4]

Между перечисленными выше причинами и прокрастинацией взаимодействие довольно непростое. В частности, некоторые виды перфекционизма и беспокойства делают проявление прокрастинации более выраженным, а некоторые, как правило, снижают ее проявление (за счет увеличения мотивированности человека к деятельности). К тому же, большинство из этих пунктов связаны друг с другом: так депрессия может повлечь за собой энергетический спад организма, что может усилить беспокойство, которое повлечет за собой отторжение выполнения задач. Так же воздействие перфекционизма и беспокойства на прокрастинацию может снизить внимательность и самоэффективность.

Причины, по которым человек может затягивать с выполнением задач, могут быть абсолютно разными. К примеру, один откладывает из-за беспокойства и тревоги, а другой из-за того, что цели у него размыты и неконкретны. Причем, один и тот же человек-прокрастинатор, в разных ситуациях и в разное время прокрастинирует по разным причинам, что влечет за собой разницу в том, как человек прокрастинирует. Прокрастинаторы по стратегии поведения в ситуации откладывания подразделяются на «активных» и «пассивных» прокрастинаторов.

Активная прокрастинация - это адаптивная стратегия, которую используют люди, чтобы достичь желаемых результатов. Вместо того, чтобы бесконтрольно откладывать дела, активные прокрастинаторы сознательно переносят выполнение заданий на более подходящее время, когда они чувствуют себя наиболее продуктивными и эффективными.

Темирканова К.И., Рогач О.В. отмечают, что активные прокрастинаторы обладают такими же успехами, как и не-прокрастинаторы. Они способны эффективно управлять своим временем, устанавливать приоритеты и достигать своих целей, даже если их подход к выполнению задач может отличаться от традиционного. [6]

В отличие от активной прокрастинации, пассивная прокрастинация является контрпродуктивной и приводит к отрицательным результатам. Пассивные прокрастинаторы характеризуются избеганием, уклонением от выполнения задач и постоянным откладыванием на потом.

Если говорить о психологических признаках таких явлений, как «прокрастинация» и «лень», то стоит обратиться к исследованию Я.И.Варваричева. В своей работе он отмечает, что психологические механизмы, стоящие за ленью и прокрастинацией, во многом схожи - в обоих случаях искаженные мотивы и нарушения в ниже приведенной деятельности так же можно выделить как общие в содержании рассматриваемого явления:

1. Прокрастинация, как и лень, является защитным механизмом психики. Они могут, например, ждать будущего конфликта (откладывать неприятный разговор, потому что не хотят испытывать негативные эмоции) или заниматься бесполезной деятельностью (затраты превышают прибыль).

2. Эти явления могут быть вызваны переживанием состояния эмоционального выгорания или ситуацией недостатка отдыха или эмоциональных впечатлений, заставляющими человека уходить от реальности и переключаться с реальных проблем на радость и отвлекающие занятия.

3. Лень, как и прокрастинация, означает игнорирование чего-то важного, но субъективно неприятного, что в конечном итоге снижает эффективность человека и, в большинстве случаев, замедляет саморазвитие. [7]

Тем не менее, большинство исследователей приходят к выводу, что понятия «прокрастинация» и «лень» следует различать, несмотря на наличие широкого списка сходств. Автор временной мотивации П.Стил выделяет два ключевых факторов прокрастинации:

1-Поведенческий акт переноса работы на более поздний срок.

2-Наличие структуры временных рядов, в рамках которой должна выполняться работа. [8]

Также подавляющее большинство исследователей этого психологического феномена отмечают, что прокрастинация сопровождается негативным эмоциональным состоянием (тревога, чувство вины, страх и раздражение), а также носит иррациональный характер – человек не корректирует свой план действий, а просто заменяет реальную работу другими видами деятельности.

Прокрастинируя, индивид отдает себе отчет в том, насколько важно выполнить стоящую перед ним задачу. Но тем не менее, занимается несущественной и незначительной деятельностью. Одной из главных причин прокрастинации выступает внутренний конфликт человека. Субъект, без выраженного внутриличностного конфликта имеет большую степень самоконтроля, объективную самооценку и сформированную систему ценностных ориентаций, а значит, редко прокрастинирует. Вообще, до определенной степени эпизодические случаи проявления прокрастинации не вызывают опасений, поскольку нормальны для человека.

Итак, прокрастинация - это сложный и многогранный конструкт, широко распространенный в социуме и влечет удручающие результаты. Однако рассматриваемый феномен еще не в полной мере изучен, но тем не менее актуален для дальнейшего изучения современной психологией.

Список использованной литературы:

1. Калинина Т.В., Кудачкин Д.А. Феномен прокрастинации: современные исследования //Приволжский научный вестник. – 2016. - № 11 (63). – С.58-61.
2. Тарасов А.М., Ипатов Е.В. Прокрастинация - болезнь современности // Юный ученый. - 2023. - № 3 (66). - С. 319-321.
3. Крикун. Е.Д., Гутова Т.С. Исследование феномена прокрастинации в психологии // Научный аспект. -2023. – Т.2. - №9. – С.188-192.
4. Абибуллаева А.Б., Наби Г.А. Некоторые особенности взаимосвязи феномена прокрастинации и развития эмоционального интеллекта социальных педагогов. //Материалы межд.-науч.практ. конф. «Фундаментальная и прикладная наука: состояние и тенденции развития». - Петрозаводск» 5 апреля 2020 года. – С.14-19.
5. Борисова А.А., Садвакасова З.М., Казиханов Б.М. Современные подходы работы студентов с прокрастинацией // Вестник КазНПУ им.Абая, серия «Психология», 2023. - №4(77). –С.233-241.
6. Темирканова К.И., Рогач О.В. Детерминанты феномена прокрастинации и их влияние на современную практику управления // Новое поколение, 2018. - №15. – С.158-165
7. Варваричева Я.И. Феномен прокрастинации: проблемы и перспективы исследования //Вопросы психологии. - 2010. - №3. – С.121-130.

8. Steel P. The Nature of Procrastination: A Meta-Analytic and Theoretical Review of Quintessential Self-Regulatory Failure // Psychological Bulletin. - 2007. -№ 133(1). - P. 65-94

Айдаралиева А.Н., Сулейменова Д.Д. ПиМО-23-1к тобы студенттері
Ғылыми жетекші – п.ғ.м., оқытушы Исаев А.А.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университетінің
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы
**ЖАСӨСПІМДЕР ЖҮРІС-ТҰРЫСЫНДАҒЫ МІНЕЗ АҚЦЕНТУАЦИЯСЫНЫҢ
КӨРІНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Адамды бір-бірлерінен тек туа пайда болған индивидуалдық мінез ерекшеліктері ғана емес, сонымен қатар өмір ағымындағы адам дамуының ерекшеліктері ажыратады. Адамның жүріс-тұрысы оның қандай жанұяда тәрбиеленгендігі, қай мектепте оқығаны, қандай мамандық иесі екендігіне және оның қарым-қатынас жасайтын ортасына байланысты.

Түп-тамырынан бірдей екі адамды, әрі қарайғы өміріде еш бір ортақ ерекшеліктер байланыстырмауы мүмкін, бірақ, басқа жағынан ұқсас өмірлік жағдайлар мүлдем әртүрлі адамдарда, бірдей ерекшеліктер мен реакциялар тудыруы мүмкін.

Өмірлік типтер, мысалы офицер, қызметкер, ұстаз, сатушы, официант типтері белгілі бір қызмет немесе жағдайдың өмір қалпына әсер етуінен қалыптасады. Адам өз мамандығын өзінің индивидуалдық қабілеттеріне байланысты таңдайды. Бұл, ересек адамның тұлғалық диагностикасына қатты әсер ете алмайды, өйткені сыртқы жүріс-тұрыс формалары, ішкі бағыттылықтың көрінуіне қарағанда, жүре пайда болатын дағдыларға көбірек байланысты болады. Мысалы, ұстаз өзіне сенімді болады, себебі балалар ұжымында ол басты рөлге ие. Ұстазда өзіне сенімділікпен қатар, сыпайылық та көрінуі мүмкін. Өз-өзіне сенімділігі өзінің мамандығына байланысты болмаған жағдайда адам басқа адамдарға мүлдем басқаша әсер етеді.

Енді офицер тұлғасын қарастырайық. Көбіне офицерлер жоғары тәртіптілік пен ұқыптылыққа ие. Әскери адамда мұндай мінез ерекшелігі шектен тыс шыққан педантизмге қарағанда, көбірек ақталған.

Кәсіби дағдымен байланысты жүріс-тұрысты, адамның ішкі өзгешелігін көрсететін жүріс-тұрыспен байланыстырмайды. Бірақ, егер өзгешелік ерекшеліктер ерте балалық шақта пайда болған жағдайда, ересек тұлға құрылымында оның қаншалықты терең із қалдырғанын анықтау қиынға соғады. Мысалы, әрбір адамның туа пайда болған қасиеті-мадақтау, жақсы атаққа ие болу құмарлығы және аяушылық сезімі барлық адамдарға тән. Ересек адамда бұл қасиеттердің көрінуі ерекшеліктеріне балалық шақтағы әсерлер өз ықпалын тигізуі мүмкін. Адамның барлық бағыттылықтары және қызығушылықтары сырттан келеді. Адамның көзқарастарының бағыттылығы тек қана сыртқы стимулдарға байланысты. Мысалы, жауапкершілік және борыш сезімдері де әр түрлі бағытталуы мүмкін. Адамның қай жолды таңдауы, ол өмір сүретін қоғамға байланысты. Сонымен қатар, қызығушылық бағдарлар тәрбиелік ықпалдың іске асырылуына ешбір кедергі жасамайды. Яғни, туа пайда болған бағдар осы тәрбиенің негізі болып табылады, ал онсыз тәрбие мүлдем іске аспайды [1].

Барлық адамдар бір-біріне ұқсайды деп айту өте қиын. Мысалы, сыртқы келбетінен барлық адамдар әр түрлі, сол сияқты әр адамның психикасы да, басқа адамның психикасынан ерекшеленеді.

Осыған орай, келесі тезисті шығаруға болады:

1. Қызығушылықтар бағдарлары аймағы. Кейбір қызығушылықтар эгоисттік, ал кейбіреулері альтруисттік сипатқа ие болады. Осылайша, әділдік, қорқақтық немесе адамды жақтырмау сезімдері де осы аймақтарға жатады. Психика қалыптасуының осы түрлерінің бірі айқын көрінсе, немесе нормадан төмен болса, ол адамның қайталанбастық

ерекшеліктеріне жатады. Яғни, қайталанбайтын айқын ерекшелікті тұлға акцентуациясының себебі ретінде санау дұрыс емес [2].

Нормадан ауытқушылық акцентуацияланбаған тұлғаларда жалпыадамдық қабылдайтын норма шегінде болатынын анықтау қиынға соқпайды. Бұл ерекшеліктер адамда туа пайда болғанда да, жалпы мінез-құлық көрінісін сипаттайды және индивидуалдық айқын көріністер ретінде бақыланбайды. Бірақ кейде, адамдық шағылысу вариациялары да көрініс табады: кейбір адамдар біршама эгоист немесе альтруист, кейбіреулері біршама атаққұмар, ендігі кейбіреулері өз борышына біршама саналы көңіл бөлетіндер болады. Осылайша, әртүрлі вариациялар негізінде қызығушылықтар мен бейімділік бағыттылық аумағында әртүрлі индивидуалдық типтер пайда болады, бірақ, оларды акцентуацияланған тұлғаларға жатқызуға болмайды.

2. Екінші аумақты ерік пен сезімдер аумағы деп белгілеуге болады. Құбылыстардың ішкі өңдеу мінез-құлық маңызды дара ерекшеліктерді де анықтайды. Соның негізінде мінез-құлық пен индивидуалдылықтың модификациясы пайда болады. Яғни мұнда эмоциялардың көріну процесі, сезімдер тереңдігі мен олардың адамды баурап алу жылдамдығы жайлы сөз қозғалуда. Еріктік реакциялар түрлерін де осында жатқызуға болады. Оған холерикалық, флегматикалық темпераменттеріне қатысты ішкі еріктік қозушылықты жатқызуға болады. Бұл эмоционалды еріктік аумақ жүріс-тұрыс вариацияларының әртүрлілігін сипаттау арқылы адамды ерекше индивидуалдық белгілерімен көрсетеді. Бірақ бұл белгілер де тұлғаны көпшілік қоғам ішінде ерекшелемейді.

3. Бұл аумақ тұлға түсінігіне енбейтін интеллектпен байланысты. Мұнда асоциативті сезімдер аумағы айқын көрініс табады, яғни оған қызығушылық, тәртіпке ұмтылу сияқты адам тұлғасының қасиеттері жатады. Бұл аумақты басқаша асоциативті-интеллектуалды деп те атауға болады. Мысалы, адамның тәртіпке ерекше көңіл бөлуді, бірден педантизм деп санауға болмайды, бұл белгі тек ассоциативті-интеллектуалдық аумақтық индивидуалдылық көрінісі. Сондықтан да оны мінез акцентуациясы деп белгілеу дұрыс емес [3].

Адамды толықтай түсіну үшін оны аталған психикалық аумақтар бойынша қарастыру қажет.

Акцентуацияланған тұлғаны қалыптастырушы ерекшеліктер мен адам жекешелігінің вариацияларын анықтайтын ерекшеліктерді бір-бірінен айыру әрдайым оңайға түсе бермейді. Мұндай қиыншылық екі бағытта көрінеді. Кейбір кезде, тұлғаның педантизм, гипоманиакалды, тұрып қалушы емес, тек «трафареттік» үлгіден ауытқу жайлы ғана айтуға болады. Әсіресе, бұл жағдай темперамент түрі мен оның айқын белгілеріне баланысты болады.

Акцентуация- бұл белгілі бір мінез қасиеті деңгейінің күшеюі. Көптеген қасиеттерді дифференциациялау, яғни оның акцентуация немесе тұлғаның индивидуалдық вариацияларға жататынын анықтау мүмкін емес. Мысалы, борыш сезімі. Оны қызығушылықтар мен бейімділік бағдарларға да, акцентуацияланған тұлға типіне де жатқызуға болады. Ендеше, дифференциация келесі жағдайда көріну мүмкін: борыш сезімі мінез ерекшелігі болған жағдайда- адамның жүріс-тұрысы тынық, тегіс болады да, оған берілу сезімі шектен тыс шықпайды, ал акцентуацияланған тұлғада борыш сезімі уайымдаумен қатарласып, оның қаншалықты дұрыс іс-әрекет жасағаны жайындағы сұрақтар туады [4].

Қызығы, психологиялық тұрғыдан тұрып қалушы тұлғалар эгоисттік, ал педантизм-альтруисттік сезім көріністеріне көп көңіл бөледі. Ананкаст пен тұрып қалушы емес, истерикалық тұлғалар мен салыстыру барысында контраст өте айқын көрінеді, оның себебі истериктардың эгоизмға өте қатты бейім болуында. Олар жиі ойланбастан шешімдер қабылдап, өз іс-әрекетін толықтай саналы түрде бағалай алмайды да, өздеріне жақын қызығушылық бағыттылықтың эгоисттік шеңберінде қалады.

Адамдағы қатты дамыған эмоциялар аумағы альтруисттік сезімнің дамуын

белсендетеді-эмпатия, біреудің қайғысына немесе қуанышына ортақтасу, борыш сезімі. Ал басқаруға ұмтылу, қарсыласу сияқты сезімдер мұндай жағдайда төмен дамыған болады. Тұлғаның қобалжу қасиеті де, ешбір біртұтас генетикалық негізге байланысты емес. Нормада қобалжу немесе қорқақтау барлық адамдарға тән қасиет, бірақ егер ол айқын көрінсе, әрине ол адамның жүріс-тұрысына өз көрінісін тигізбей қоймайды. Осындай жағдайда бұл қалыптың вегетативті жүйке жүйесінің бұлшықет жүйесіне және физикалық қысым, қорқу, қайғыру сияқты сезімдерге әсер ететін физикалық негізінің жоғары қозғыштығы да орын алады. Сондықтан тек соңғы көрсетілген күрделі жағдайда орта шектен шығып, тұлға акцентуациясына ұшырауға болады.

Көптеген қарама - қайшылықтардың негізінде кейбір мамандар, адамның индивидуалды қасиеттерін қарастыру барысында, әртүрлі класификациялардан бас тарту керек дейді. Бірақ, К. Леонгард, адам бойында тек акцентуация ғана емес, адам индивидуалдылығының негізгі ерекшеліктерінің бар екендігіне де баса назар аударады. Акцентуацияланған мінез қасиеттері, индивидуалдылыққа қарағанда көп емес.

Акцентуация- бұл патологиялық жағдайға көшуге бейім индивидуалдық ерекшеліктер. Ананкастикалық, паранойялды және истерикалық ерекшеліктер барлық адамдарға тән, бірақ акцентуацияланбаған жағдайларда бұл қасиеттер тіпті байқалмауы да мүмкін. Ал бұл ерекшеліктер айқын көрініс тапқан кезде тұлға бойында өз ізін қалдырып, тұлға құрылымын бұзатын патологиялық мінезге әкеліп соқтыруы мүмкін [5].

Соған қарамастан, акцентуацияланбаған тұлғаларды патологиялық деп атауға болмайды. Өйткені бұлай болмаған жағдайда, нормадағы адам деп- орта шектегі адамды ғана айта аламыз да, кез келген орта шектен ауытқушылық- патология болып саналады. Егер паранойялды, анакастикалық, истерикалық, гипоманикалды және субдепрессивті ерекшеліктер адам бойында «үлкен көлеммен» көрінбесе, ол адамды нормадағы тұлға деуге болады. Бұл адамды болашақта бақытсыз, өз өмір жолын дұрыс таңдай алмаған жол күтпейді; бірақ оның жағымды жағдайда көрінуі де екі талай. Ал акцентуацияланған тұлғаларда потенциалды түрде жағымды жетістіктер де, әлеуметтік жағымсыз қылықтар жасауға да мүмкіндіктер бар. Кейбір акцентуацияланған тұлғаларды біз жағымсыз жақтарынан танимыз, ал бұның барлығы да өмір жағдайына байланысты, сонымен қатар басқа өмірлік жағдайларда оларды жағымды қоғам азаматтары болуға мүмкіндіктері жетерлік. Мысалы, тұрып қалушы тұлға жағымсыз өмір жағдайларында, адамдармен қатынас жасай алмайды, өз дегенінде тұратын жағымсыз адам болуы мүмкін, бірақ өмір жағдайлары жағымды болған жағдайда мұндай адамның мақсаты бар еңбекші адам болуы мүмкін.

Жасөспірімдік шақта циклотимді акцентуацияның екі типін бақылауға болады: қарапайым және лабильді циклоидтар. Қарапайым циклоидтар балалық шақта өздерінің гипертимділігімен көзге түседі, ал өсе келе, бұрын оңайлықпен орындалған тапсырмаларды жасау олар үшін күрделі де қиын жұмысқа ауысады. Бұрын көңілді және шулы болған балаларда тәбеттің нашарлауы, ұйқы бұзылысы және көңіл-күй төмендігі байқалады. Оларға айтылған ескертулерге агрессиямен жауап қайтарады және суицидалды әрекеттерге бейім болады. Оқу үлгерімдері төмен болады. Ал лабильді циклоидтарда көңіл-күйдің өзгермелілігі фазасы қарапайым циклоидтарға қарағанда қысқа болады. Жағымсыз күндер босандық емес, жаман көңіл-күйде өтеді. Көңіл-күйінің жоғарылығында, достарымен қарым-қатынас жасау тілегі өте айқын болады. Циклоидтардың көңіл-күйі өзін-өзі бағалауға өте қатты әсер етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бродская С. Возрастная психология в вопросах и ответах.- М.: Кнорус, 2006.- 145б.
2. Волков Б. Психология подростка: учебное пособие.- М.: Просвещение, 2002.- 160б.
3. Бендас Т.В. Гендерная психология.- СПб.: ПИТЕР, 2006.- 86-92с.
4. Райгородский Д.Я. Психология и психоанализ характера.- Самара.: Бахрах, 1998.- 330-420б.

Алпысбай А.Қ СР-22-1К тобының студенті
Ғылыми жетекшісі – магистр оқытушы Рахымова И.Қ
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ҚАРТТАРМЕН ЖӘНЕ ЕРЕКШЕ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР АДАМДАРМЕН ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС

Соңғы онжылдықтарда әлемнің дамыған елдерінде байқалған тенденциялардың бірі - егде жастағы адамдардың абсолюттік санының және салыстырмалы үлесінің өсуі. Халықтың жалпы санындағы балалар мен жастардың үлесін азайтудың және қарттардың үлесін арттырудың тұрақты, айтарлықтай жылдам процесі жүріп жатыр. Халықтың қартаюының негізгі себептері – бала туу деңгейінің төмендеуі, медицинаның дамуына, халықтың өмір сүру деңгейінің жақсаруына байланысты егде жастағы адамдардың өмір сүру ұзақтығының артуы.

Егде жастағы адамның өмірін қалай лайықты, белсенділікке және қуанышқа толы етуге болады, оны жалғыздық, иеліктен айырылу сезімдерінен қалай арылтуға болады, қарым— қатынас тапшылығын қалай толтыруға болады, оның қажеттіліктері мен мүдделерін қалай қанағаттандыруға болады - осы және басқа да мәселелер қазіргі уақытта бүкіл әлем жұртшылығын толғандырады. . Адамзат қартаюда және бұл жаһандық деңгейде шешімін табуы тиіс күрделі мәселеге айналуға. Әлеуметтік қызметкерлер мен геронтология саласындағы мамандар институты құрылған сайын еңбекке жарамсыз азаматтар анағұрлым білікті және жан- жақты әлеуметтік көмек пен қолдау ала алады.

Өзектілігі - қазіргі әлеуметтік-экономикалық, моральдық-психологиялық және рухани ахуал өте қарама-қайшы және көп қырлы. Экономикада тұрақсыздық орын алуда, табысы ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен адамдар саны іс жүзінде азаймай отыр, халықтың табысы бойынша саралануы күшейіп келеді, еңбек нарығындағы шиеленіс, жалақы, зейнетақы және әлеуметтік төлемдер бойынша берешек артып келеді, қолайсыздық тенденциялары күрт байқалады. . Қалыптасқан жағдай мемлекеттен және үкіметтік емес ұйымдардан, қоғамдық бірлестіктерден, ең алдымен, халықты әлеуметтік қорғау жүйесін, әсіресе егде жастағы және егде жастағы азаматтарды дамыту саласында тиісті шаралар қабылдауды талап етеді.

Мәселенің даму дәрежесі, зерттеу тақырыбы бойынша әдебиеттерді талдау егде жастағы адамдармен әлеуметтік жұмыс заң шығарушылардың да, әлеуметтік қызметтердің де назарында екенін көрсетеді. Еңбектерінде Е.И. Бойдова "Әлеуметтік жұмыс технологиясы", Н.Ф. Дементьева, Е.В. Устинова "Еңбекке жарамсыз азаматтарды медициналық-әлеуметтік оңалтудың нысандары мен әдістері", тақырыптар жақсы ашылған, мысалы: қарттардың мәселелері; әлеуметтік қызмет көрсету мекемелерінің жүйесі. Бұл жұмысты зерттеудің әдістемелік негізін Беленка И.Г., Краснова О.В., Бакалавова Е.И., Сорвина А.С., Курбатова В.И., Альперович В.Д. еңбектері құрады.

Ғылыми жаңалық – егде жастағы және егде жастағы азаматтардың әлеуметтік мәселелерін шешудің тиімді технологиялары мен құралдары. Курстық жұмыстың теориялық маңыздылығы егде жастағы адамдармен әлеуметтік жұмыс технологияларын талдаудан тұрады. [1-3]

Адамзат қартаюда және бұл жаһандық деңгейде шешімін табуы тиіс күрделі мәселеге айналуға.

Кәрілік жеке тұлғаның дамуындағы ұзақ және маңызды кезеңге, макроқұрылымдық деңгейдегі әлеуметтік процестердің өзгеру бағыттарының индикаторына айналады, ғасырлар тоғысындағы әлеуметтік саясаттың негіздерін тұжырымдайды. Егер 1990 ж. Батыс елдерінде зейнеткерлік жастағы адамдардың 18% -ы болса, 2030 жылға қарай бұл көрсеткіш 30% -ға дейін өседі деп болжанады.

Егде жастағы адамның әлеуметтік мәртебесінің өзгеруі, ең алдымен, еңбек қызметін тоқтату немесе шектеу, құндылық бағдарларының өзгеруі, өмір салты мен қарым-қатынас, сондай-ақ әлеуметтік-тұрмыстық және психологиялық тұрғыдан әртүрлі қиындықтардың

туындауынан туындайды. жаңа жағдайларға бейімделу, егде жастағы адамдармен әлеуметтік жұмыстың нақты тәсілдерін, нысандары мен әдістерін әзірлеу және енгізу қажеттілігін талап етеді.

Сонымен, БҰҰ мәліметтері бойынша 1950 жылы әлемде 60 және одан жоғары жастағы 200 миллионға жуық адам өмір сүрсе, 1975 жылға қарай олардың саны 550 миллионға дейін өсті. 2025 жылға қарай 60 жастан асқан адамдардың саны 1 миллиард 100 миллион адамға жетеді деп болжануда. 1950 жылмен салыстырғанда олардың саны 5 еседен астамға артады, ал әлем халқының саны небәрі 3 есе артады.

Қоғам дамуының қазіргі кезеңінде халықтың өмір сүру ұзақтығының ұзаруына байланысты жас және әлеуметтік кезеңдердің әлеуметтік-мәдени үлгісі қайта қаралуда. Прогрессивті өзгерістер динамикасындағы әртүрлі ұрпақтардың рөлін, олардың әлеуметтік өнімді өндірудегі орнын, әртүрлі ұрпақтағы адамдарды біріктіре алатын қарым-қатынас формаларын дамытуды зерттеу ерекше қызығушылық тудырады.

Жақында егде жастағы адамдардың өмірінің әртүрлі аспектілерін зерттеуге арналған көптеген еңбектер пайда болды (Т.Козлова, О.Краснова, Г.Парахонская, З.Саралиева, Т.Смирнова, А.Смолкин, Т.Темаев). Алайда, әлеуметтік-геронтологиялық мәселелер ғылыми ізденістің шетінде қалады, ал егде жастағы адамдардың қажеттіліктері мен үміттерін ескермеу туралы "келісім аймағы" күнделікті өмірде тамыр жайады; олар "неғұрлым өзекті және маңызды" мәселелер үшін құрбан болады. Әлеуметтік-геронтологиялық мәселелерге баса назар аудару онтологиялық қысымға байланысты маңызды "кәрілік" адамның жеке тарихында ол қоғамның өзгермелі контекстінде өзінің түсінігін қалыптастырады және талап етеді. Қазіргі әлемде кәрілік адамды әлеуметтік өмірдің шетіне қайтымсыз ығыстыру және біртіндеп пайдаланудан шығару ретінде қабылданбайды. Керісінше, оның маңыздылығын әлеуметтік функциялар тұрғысынан да, шекті мағыналар кеңістігінде болу тұрғысынан да күшейтуге болады. Сонымен бірге, қарттықтың өзін-өзі қамтамасыз етуі туралы идеялар негізінен қоғамдық санаға іс жүзінде интеграцияланбай, академиялық ортада таралады.

Егде жастағы адамның немесе мүгедектің арнайы қызметтерді немесе олардың қаржылық баламасын алу құқығына келетін болсақ, басты мәселе бейресми қамқоршылар қолдау көрсететін жағдайларда құқықтардың көлемі азая ма (Англиядағыдай) немесе олардың қызметі еленбейді (Жапонияда әдеттегідей). Егер бейресми көмек ескерілмесе, бұл қолдауға қатысты теңсіздікке әкеледі. Сонымен қатар, бейресми қамқоршыларға олардың көмек көрсету жұмыстарына қолдау көрсету мемлекеттік сектордың толық уақытты араласу қажеттілігін азайтуға көмектесуі мүмкін.

Әлемдік оң тәжірибе келесі шаралардан тұрады:

күтім көрсетуші тұлғаларға уақытша көмек және басқа да қолдау түрлерін көрсету;

әртүрлі нысандардағы жеңілдіктер;

еңбек заңнамасы;

қолма-қол ақшамен немесе тікелей төлемдермен төлеу.

Бірінші бағыт бойынша үйде көмек көрсету үшін ақпараттық-кеңестік қолдау көрсетіледі. Нидерландыда жалақысы сақталмайтын қамқоршыларға үйде консультациялық және уақытша көмек көрсетіледі. Австралияда Keirlink мемлекеттік қызмет көрсету орталықтарының желісі, Ұлыбританияда "Caring about Carers" желісі ("Басқаларға қамқорлық жасайтындарға қамқорлық") және т.б.

Қазақстандық үйде әлеуметтік қызмет көрсету жүйесі бейресми қамқоршының болуын есепке алмайды, бірақ ұзақ мерзімді күтімді қажет ететін адамдардың әлеуметтік тобын зерттеу мұндай қорғаншы-қамқоршылардың рөлі маңызды екенін көрсетеді. Әсіресе, аптасына 13,3 сағат немесе одан да көп (тәулігіне 2,6 сағат немесе одан да көп) қызметтерді қажет ететін клиенттерге қатысты. Қамқоршы-қамқоршылардың рөлі күніне 8 сағат немесе одан да көп күтімді қажет ететін клиенттер үшін ерекше маңызды.

Қарағанды облысының Саран қаласы мен Бұқар Жырау ауданындағы нақты және әлеуметтік тұтынушыларды зерттеу, сондай-ақ Астана, Қарағанды қалаларының басшылары мен әлеуметтік қызметкерлерін қоса алғанда, 78 респонденттің сараптамалық сауалнамасы. Астана, Қарағанды

қалалары, Ақмола, Шығыс Қазақстан, Солтүстік Қазақстан, Павлодар, Қостанай облыстары тәжірибеде күтімнің келесі үлгілері бар екенін көрсетті:

Жалғызбасты немесе жалғыз тұратын қарт адамға немесе арнайы күтімді қажет ететін орташа және ең жоғары қажеттіліктері бар мүгедекке әлеуметтік көмекті мемлекеттік меншіктегі үйде қызмет көрсету ұйымының әлеуметтік қызметкері көрсетеді.

Қарт адамға патронаттық күтімді (күніне 8 сағат немесе одан да көп) қызы, ұлы немесе басқа жақын туысы толық көлемде көрсетеді. Сонымен қатар, экономикалық белсенді азамат, егер отбасының қарт мүшесі ең жоғары қажеттілік деңгейінде күніне кемінде 8 сағат тұрақты күтімді қажет етсе, жұмысқа орналаса алмайды.

1. Қарттық құбылысын анықтауда мыналарды байқауға болады келесі теориялар: ажырату теориясы; белсенділік теориясы; жасқа байланысты теория стратификациялар; атау теориясы; әлеуметтік ауытқу теориясы; қарттықтың уақытша теориясы; кәрілік мәдениетті беру механизмі ретінде; субмәдениет теориясы; геронтологиялық трансценденттілік теориясы.

2. Егде жастағы азаматтарға қатысты әлеуметтік жұмыс принциптері келесідей: тәуелсіздік принципі; қатысу принципі; қамқорлық принципі; ішкі әлеуметті жүзеге асыру принципі; қадір-қасиет принципі.

3. Егде жастағы азаматтармен әлеуметтік жұмыста келесі технологиялық міндеттерді бөліп көрсетуге болады:

- егде жастағы азаматтар арасында әлеуметтік көмекке мұқтаж адамдарды анықтау қолдау (технология қолданылады әлеуметтік диагностика);

- әлеуметтік көмекке мұқтаж адамдарға көрсетілетін көмектің нақты түрлері мен нысандарын анықтау қолдау (әлеуметтік кеңес беру);

- мемлекеттік және қоғамдық ұйымдарды тарту бірлескен іс-шаралар үшін егде жастағы азаматтардың қарым-қатынасы (әлеуметтік медиация және әлеуметтік серіктестік);

- бір реттік немесе әр түрлі қызмет түрлерін ұсыну мұны қажет ететін қарт азаматтарға тұрақты сипаттағы (әлеуметтік қызметтер);

- тұрақты және жан-жақты әлеуметтік қамтамасыз ету-еңбекке жарамсыз қарт азаматтарға тұрмыстық қызмет көрсету (әлеуметтік патронат);

- тегін мәдени-тұрмыстық қамтамасыз ету, құқықтық, медициналық және т.б. ақпарат (әлеуметтік ақпараттандыру);

- үйде тегін көмек көрсету еңбекке жарамсыз зейнеткерлерге және оның ішінде мүгедектерге (әлеуметтік үйде қызмет көрсету);

- заттай гуманитарлық шұғыл және ұйымдастыру әлеуметтік сипаттағы атаулы көмек (әлеуметтік көмек).

4. Егде жастағы азаматтарға қатысты жүзеге асырылуда дәстүрлі және инновациялық әлеуметтік жұмыс технологиялары. Дәстүрлілердің ішінен мыналарды бөліп көрсетуге болады: әлеуметтік қызметтер (бес нысанда), әлеуметтік қамсыздандыру (зейнетақылар мен жәрдемақылар түрінде), әлеуметтік көмек (атаулы және шұғыл). Инновациялық технологияларға мыналар жатады: күтім жасау технологиясы, мейірімділік пойыздары, ардагерлер үйлері. [1]

Қорытындылай келе, әлеуметтік жұмыс тәжірибесінің негізгі ережесі онда қолданылатын технологиялардың инновациялық категориядан дәстүрлі категорияға бірнеше рет сынақтан өткеннен кейін өтуінен тұратындығын атап өтеміз. Дегенмен, инновациялық технологиялардың тізімі үнемі кеңейіп отырады.

Егде жастағы азаматтарға қатысты әлеуметтік жұмыс принциптері келесідей:

- тәуелсіздік қағидаты егде жастағы адамдарда мыналар болуы керек дегенді білдіреді: негізгі тауарлар мен қызметтерге қол жетімділік; табыс әкелетін қызметтің қандай-да бір түрімен жұмыс істеу немесе айналысу мүмкіндігі; еңбек қызметін тоқтату мерзімдерін анықтауға қатысу; білім беру және кәсіптік оқыту бағдарламаларына қатысу мүмкіндігін сақтау; жеке бейімділігі мен өзгертін жағдайын ескере отырып, қауіпсіз жағдайда өмір сүру; мүмкіндігінше үйде тұруға көмек алу;

- қатысу принципі – егде жастағы адамдардың қоғам өміріне араласуы және олардың әлауқатына әсер ететін әлеуметтік саясатты әзірлеуге және жүзеге асыруға белсенді қатысу

мәселелерін, сондай-ақ егде жастағы адамдардың қозғалыстарын, кәсіподақтарын немесе бірлестіктерін құру мүмкіндігін көрсетеді;

-күтім принципі – отбасы мен қоғам мүшелерін қорғауды қамтамасыз ету мәселелерін қозғайды, яғни. медициналық көмекке, әлеуметтік-құқықтық қызметтерге қол жетімділік, сондай-ақ күтім мен өмір сапасына қатысты шешімдер қабылдау;

-ішкі әлеуетті іске асыру принципі – егде жастағы азаматтардың білім беру, мәдениет, рухани өмір және демалыс саласындағы құндылықтарға қол жеткізуге қатысты әлеуетін жан-жақты жүзеге асыру мүмкіндігін болжайды;

-қадір-қасиет қағидасы - егде жастағы адамдарға қатысты қанауға, физикалық немесе психикалық зорлық-зомбылыққа жол бермеу, сондай-ақ олардың жасына, жынысына, нәсіліне және ұлтына, мүгедектігіне немесе бұрынғы экономикалық салымына қарамастан әділетті қарым-қатынас жасау құқығын қамтамасыз ету мәселелерін қозғайды.

Сонымен, клиенттер әлеуметтік қызметкерлерді жомарт, түсіністікпен, жанашырлықпен қарайтын адамдар ретінде көргісі келеді. Бұл тілектер егде жастағы адамдардың өздеріне көбірек көңіл бөлуге, мейірімді, бәрін түсінетін көзқарасқа, қамқор, шебер қолға деген жасырын қажеттілігін көрсетеді. Әлеуметтік жұмыс - бұл ақыл-ой күшін, дүниелік тәжірибені, сонымен бірге түсінуді қажет ететін қиын жұмыс егде жастағы адамдарда туындайтын психологиялық, этикалық мәселелер, әлеуметтік жұмыстың теориясы мен әдістемесін меңгеру. [6]

Осылайша, қарттарға әлеуметтік көмек көрсету және қолдау көрсету мемлекеттің әлеуметтік саясатының маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Бірақ көп жағдайда осы жас тобы өкілдерінің эмоционалдық жағдайы айналасындағылардың, жақындарының және бейтаныс адамдардың оларға деген қарым-қатынасына да байланысты. Қарттықты, қарттардың сіңірген еңбегі мен жасын құрметтеу – қоғам мәдениетінің көрсеткіші.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының 2023 жылғы 20 сәуірдегі № 224-VII «Қазақстан Республикасының Әлеуметтік кодексі». <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2300000224>
2. Альперович в. Әлеуметтік геронтология. Аудан-Д., 2020. - 576 б.
3. Григорьева И. А., Келасьев в. н. әлеуметтік жұмыс теориясы мен практикасы. Оқу құралы. Санкт-Петербург., 2020. – 356 б.
4. Кувшинова О. А. зейнеткерлік жастағы адамдарды әлеуметтік оңалту: мәселелері мен болашағы. М. 2021.
5. Пейн М. Әлеуметтік жұмыс: қазіргі теория. Оқу. Оқу құралы ред.Дж. Камплинг. М.: Академия, 2022. – 390 Б.
6. Абдикерова Г. О. Денсаулық сақтау саласындағы әлеуметтік жұмыс " Қазақ университеті " 2019 - г. 63 - стр. КАЗАХСТАН

Асанова М.Н., студентка группы ПиМО-23-2

Научный руководитель – к.п.н., доцент Кенжебаева С.К.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

ГЕНЕЗИС ФЕНОМЕНА «ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ БЛАГОПОЛУЧИЕ»

Сегодня проблема психологического благополучия все чаще становится предметом исследования психологов. Это связано с острой необходимостью для психологической науки и практики в определении того, что же служит основанием для внутреннего равновесия личности, ее психологического здоровья, его составляющих. Значимыми являются исследования, рассматривающие вопросы помощи личности в решении проблем психологического благополучия.

Актуальность изучения данной проблемы связана с тем, что психологическое благополучие является тем психологическим феноменом, который олицетворяет естественное стремление человека к внутреннему равновесию, комфорту, ощущению счастья.

В истории психологии сложились два основных подхода в рассмотрении психологического благополучия человека: гедонистический и эвдемонический. [1]

К гедонистическому подходу относятся теории, в которых психологическое благополучие характеризуется аффективным переживанием, отражающим состояние «удовлетворенности-неудовлетворенности», «удовольствия-неудовольствия», и основывается на балансе позитивного и негативного эффекта, соотношении положительных и отрицательных эмоций. Ключевым понятием для данного подхода является «субъективное благополучие», которое включает эмоциональный и когнитивный аспекты.

Эвдемонический подход рассматривает психологическое благополучие как личностный рост, развитие собственной индивидуальности. В данном подходе делается акцент на том, что события, не обеспечивающие удовольствие, способствуют достижению психологического благополучия. Это связано с пониманием человеком своих жизненных целей, увеличением осмысленности жизни, способности к сопереживанию. В рамках эвдемонического подхода одним из основных факторов психологического благополучия является смысл жизни. Его отсутствие (с учетом социально-демографических факторов, стилей жизни, симптомов и способов контроля здоровья и удовлетворенности жизнью) положительно коррелирует со смертностью.

В зарубежной психологии качество жизни рассматривается как благополучие личности, которое в отличие от уровня жизни не измеряется, поэтому некоторые исследователи описывают понятие психологического благополучия, в контексте проблемы качества жизни. В его структуру входит всего два компонента: физический и психологический. Физический включает здоровый образ жизни, диету, безопасность, защиту от болезней, свободу. В психологический входят положительные и отрицательные эмоциональные состояния, которые имеют субъективную природу. Они считают, чем выше физический аспект, тем выше уровень качества жизни.

Начало упоминания понятия психологического благополучия встречается в зарубежных исследованиях. Э.Динер ввел понятие «субъективного благополучия», в дальнейшем выделил феномен, в своих работах, психологического благополучия. [2] Данные понятия он считал аналогичными и что субъективное благополучие - лишь компонент психологического благополучия, включающий следующие компоненты: удовлетворение, комплекс приятных эмоций и комплекс неприятных эмоций.

В 1958 году британским социальным психологом М. Яхода был предложен список характеристик, определяющий «идеальное психологическое здоровье» среди прочих в него входили следующие пункты: эффективное самовосприятие; добровольный контроль поведения; умение поддерживать отношения и дарить привязанность. В дальнейшем это привело к появлению целого ряда исследований различных аспектов данного вида здоровья, и в частности, психологического благополучия. [3]

Достаточно обширно исследована проблема психологического благополучия. российскими психологами. [4,5,6,7]

А.А.Шадрин под психологическим благополучием личности понимает результат переживания ею своих успехов или достижений профессиональной деятельности и в личной жизни. Данная оценка воплощается в когнитивных (удовлетворенность жизнью, семейное благополучие) и в эмоциональных измерениях. Последние проявляются как положительные и отрицательные эмоции и чувства (счастье, радость или депрессия, отчаяние, печаль). [8]

В определении психологического благополучия заостряет внимание Н.М. Голубева, считая его целостным переживанием, выраженным в субъективном ощущении счастья, удовлетворенности собой и своей жизнью. Оно связано с базовыми человеческими ценностями и потребностями, оценка воплощения которых проверяется социумом. [9]

Г.И.Борисов отмечает, что психологическое благополучие заключается в состоянии внутреннего равновесия и целостности, в слаженности психических процессов и функций.

[10] Он рассматривает демаркацию основных понятий и компонентов концепта благополучия, предлагая разделять понятия счастья, удовлетворенности, эмоционального комфорта и собственно благополучия, и отдает предпочтение благополучию как наиболее ясно определенному и имеющему объективные показатели.

Таким образом, мы можем говорить о понимании благополучия в гедонистическом ключе, что подтверждает опору на два компонента благополучия: когнитивный и эмоциональный, повторяющих выделенные западными исследователями составляющие субъективного благополучия личности. В центре внимания оказывается доминирующее и актуальное настроение и субъективное благополучие как «важная его детерминанта», чем и определяется эмпирический интерес автора исследование источников эмоционального дискомфорта.

В своем исследовании О.А. Идобаева предлагает модель психологического благополучия, включающую ряд составляющих. Во-первых, уровни психического здоровья личности: личностно смысловой, индивидуально-психологический, психофизиологический. Личность в данном случае рассматривается в своем развитии на каждом из уровней. Во-вторых, общие характеристики социальной ситуации развития: новообразования, ведущая деятельность, индивидуально типологические особенности, эмоциональное состояние, механизмы защит. [11]

О.А. Идобаева предлагает рассматривать благоприятную социальную ситуацию развития, которая подразумевает приобретение новообразований и освоение ведущей деятельности, что в свою очередь обуславливает эмоциональное благополучие, либо неблагоприятную ситуацию развития, что ведет к эмоциональному дисбалансу. Эмоциональное благополучие является ключевым фактором в позитивном направлении развития личности, проявляющееся в частности в оптимальной интенсивности психологических защит, низком уровне тревожности и достаточном адаптационном потенциале личности.

Таким образом, рассматривая личность в «направлении развития» и учитывая каждый из уровней здоровья личности, автор предлагает рассматривать при определенных условиях каждый из компонентов развития как возможный стимул или, напротив, барьер в развитии. В случае позитивного развития мы сталкиваемся с благополучной (самоактуализирующейся) личностью. В случае барьеров развития мы сталкиваемся с личностью неблагополучной (невротической, дезадаптивной и т.д.).

Таким образом, психологическое благополучие является одним из показателей качества жизни человека и представляет собой состояние и процесс удовлетворенности своей жизнью, осознанности реализации своих возможностей. Несмотря на изученность понятий психологического благополучия, сложно определить единое определение его. Подходы каждый по-своему верны, но один другого дополняет описанию психологического благополучия. В литературных источниках не описана связь и доказательно не подтверждена о связи психологического благополучия и саморазвития личности. Изучение проблемы психологического благополучия, несомненно, является актуальным и перспективным.

Список использованной литературы:

1. Deci E.L., Ryan R.M. Hedonia, eudaimonia, and well-being: An introduction // *Journal of happiness studies*. 2008. Vol. 9, iss. 1. P. 1–11.
2. Diener Ed (2000). Subjective well-being: The Science of Happiness and a Proposal for a National Index. *American Psychologist*. 55 (1): 34–43.
3. Jahoda M. Economic recession and mental health: some conceptual issues // *Journal of Social Issues*. 1988. Vol. 44. № 4. P. 13–23.
4. Манукян В.Р., Трошихина Е.Г. Современные психологические концепции благополучия и зрелости личности: области сходства и различий // *Вестник Пермского университета. Философия. Психология. Социология*. - 2016. - Вып. 2(26). С. 77–85.

5. Данилова М.А., Тарасенко Е.А. Психологическое благополучие личности: понятие и основные уровни // Форум молодых ученых №4(32)2019 С.285-289
6. Ларицкая И.Е. Психологическое благополучие личности// Молодой ученый. -2022. - № 49 (444). - С. 273-276.
7. Берзин Б.Ю. Психологическое благополучие личности: к вопросу о понятиях // Известия Уральского федерального университета. Серия 1: Проблемы образования, науки и культуры. - 2018. - № 4(180). - С.74–81.
8. Шадрин А.А. Социально-психологические факторы субъективного благополучия курсантов. - Саратов: Саратовский военный институт внутренних войск МВД России, 2015. - 219 с.)
9. Голубева Н.М. К проблеме дифференциации понятий психологического и субъективного благополучия личности //Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия Акмеология образования. Психология развития, 2010.- Т.3. - №3. - С.26-30.
10. Борисов Г.И. Подходы к изучению психологического благополучия // Психология образования: современный вектор развития: монография. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2020. С. 157–174.
11. Идобаева О.А. К построению модели исследования психологического благополучия личности: психолого-развитийный и психолого-педагогический аспекты / О.А Идобаева [электронный ресурс]. – режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-postroeniyyu-modeliissledovaniya-psihologicheskogo-blagopoluchiya-lichnosti-psihologo-razvitiynyyi-psihologo-pedagogicheskiy>

Борисенко У.А., студентка группы ПиМО-23-2
Научный руководитель – к.п.н., доцент Кенжебаева С.К.
Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

ГЕНДЕРНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ ЛИЧНОСТИ

Гендерная идентичность стала очень актуальной темой для обсуждения и в Казахстане, и во всем мире. Гендер стал объектом изучения в социологии, философии, политологии, психологии, педагогике и других науках.

Казахстан рассматривает гендерные вопросы в качестве важнейшей составляющей государственной социальной политики. Так во многих вузах республики были введены курсы по гендеру, проводится достаточно много обсуждений в средствах массовой коммуникации по вопросам гендерной образовательной политики. Однако, в работах казахстанских ученых по социально-гуманитарным наукам основной акцент сделан на социально-демографические аспекты проблемы гендера, гендерного неравенства, а не психологии гендера. Обзор научных статей в казахстанских психологических журналах также подтверждает низкую активность исследований психологии гендера и гендерной идентичности. [1] Это подчеркивают и казахстанские ученые Нагымжанова К.М., Нурадинов А.С., Тусупбекова Б.С. Они провели пилотное исследование гендерной идентичности как когнитивного компонента гендерного сознания казахстанской молодежи. [2]

Данное обстоятельство актуализирует необходимость изучать проблему психологической сущности гендерной идентичности с учетом условий развития личности и ее жизнедеятельности. В этой связи рассмотрим ключевые понятия данной проблемы.

У. Джеймс, впервые использовавший в психологии термин «идентичность», подчеркивал такие свойства идентичности, как борьба своего и чужого, тождественность и соответствие себе и обществу. [3]

Э.Эриксон определяет идентичность как «процесс одновременного отражения и наблюдения, процесс, протекающий на всех уровнях психической деятельности, посредством которого индивид оценивает себя с точки зрения того, как другие, по его

мнению, оценивают его в сравнении с собой и в рамках значимой для них типологии; в то же время он оценивает их суждения о нем с точки зрения того, как он воспринимает себя в сравнении с типами, значимыми для него». [4, с. 32]

Гальчук Д.С., анализируя понятие «идентичность личности» ссылается на труды зарубежных психологов, занимавшихся исследованием идентичности: У. Джеймса, Э. Эриксона, К.Г. Юнга и других. Автор подчеркивает многофакторность и сложность данного понятия и дает следующее определение: «Идентичность - это результат идентификационных процессов личности, реализующихся в ходе ее субъективной жизнедеятельности в тесной связи с ее индивидуальным психофизиологическим потенциалом и социальным контекстом ее существования». [5, С.46]

Понимание идентичности личности как непрерывного процесса самоотождествления и формирования образа Я, на наш взгляд, подчеркивает влияние идентичности на становление личности, ее развитие и формирование социальных качеств. Поскольку идентичность употребляется как познание чего-либо, кого-либо или как отождествление с кем-либо, чем-либо, то выступает как сложный интегративный феномен. Значит представляет собой не только как процесс сравнения себя с другими на основе какого-либо признака, но и как эмоционально-когнитивный процесс отождествления себя с другим субъектом, группой или образцом.

С развитием гендерной психологии - молодой отрасли психологии, центральным становится вопрос гендерной идентичности, одного из видов идентичности. Этот термин был введен Дж. Мани. По его мнению, гендерная идентичность характеризует внутреннее состояние человека с позиции ощущения себя представителем определенного пола, и, кроме того, для подтверждения значения социально-культурных факторов в формировании психологического пола. [6]

Байгускарова Д.М. предлагает следующее определение гендерной идентичности «аспект самосознания личности, который описывает принятие ею себя как представителя конкретного пола... Гендерная идентичность является фундаментальной составляющей социальной идентичности, характеризующей личность с позиции ее принадлежности к мужской или женской группе». [7, с.330] А также выделяет ее уровни:

- 1) базовая идентичность - соотнесение личности с альтернативными представлениями о маскулинности / фемининности;
- 2) ролевая идентичность - соотнесение поведения и переживаний личности с существующими в данной культуре полоролевыми стереотипами;
- 3) персональная идентичность, интегрирующая описанные уровни и характеризующая соотнесение личности с маскулинностью и фемининностью в контексте индивидуального опыта межличностного общения. [7, с.331]

В ряде исследований одним из важных факторов, влияющих на гендерную идентичность, являются гендерные стереотипы. Гендерные стереотипы, по мнению исследователей, – это поведение и черты характера, соответствующие понятиям «мужское» и «женское» и выделяют три группы гендерных стереотипов:

1) Первая группа – это стереотипы маскулинности-фемининности. Считается, что мужчины компетентны, доминантны, независимы, агрессивны, самоуверенны, склонны рассуждать логически и способны управлять своими чувствами. А женщины являются более пассивными, зависимыми, эмоциональными, заботливыми и нежными.

2) Вторая группа стереотипов касается содержания труда мужчин и женщин: традиционной для женщин считается деятельность обслуживающая(исполняющая); для мужчин же характерна деятельность инструментальная, им «по плечу» организовывать и руководить.

3) Третья группа стереотипов связана с семейными и профессиональными ролями в соответствии с полом. Для мужчин главные роли пола. – профессиональные, для женщин – семейные. «Нормальный» мужчина стремится к построению карьеры, профессиональному

успеху; «нормальная женщина» хочет выйти замуж и иметь детей, вести домашнее хозяйство. [8, 9,10]

В настоящее время единого определения гендерной идентичности не существует. Но на основании анализа научных источников можно назвать основные параметры гендерной идентичности:

внутренняя структура, создаваемая в процессе развития;
степень, в которой каждый индивид идентифицирует себя в качестве мужчины, женщины или некоего сочетания того и другого;
продукт социального конструирования

Гендерная идентичность не дается индивиду автоматически, при рождении, а вырабатывается в результате сложного взаимодействия его природных задатков и соответствующей социализации.

Инструментарий психодиагностики гендерной идентичности достаточно обширный и строится на методиках исследования гендерных характеристик в структуре Я-концепции личности, степени выраженности маскулинных и феминных характеристик в структуре личности, гендерных установок, на методиках изучения механизмов гендерной социализации, гендерных стереотипов и гендерных отношений.

В нашей работе мы применили опросник гендерной идентичности (анкета половых ролей BSRI) Сандры Бэм (модификация И.С. Клециной). Он используется для определения психологического пола и выявления степени выраженности маскулинных и феминных характеристик, а также позволяет определить тип личности: маскулинный, феминный, андрогинный. При этом маскулинность – преобладание традиционно мужских черт, феминность – преобладание традиционно женских черт, андрогиния — сочетание традиционно женских и мужских черт.

Опросник содержит 60 утверждений. Методика включает в себя инструкцию, бланк для ответов, рекомендации по обработке и интерпретации результатов. В опросе приняли участие 16 студентов. Все женского пола. По инструкции студенткам было предложено ответить «да», если данное утверждение относится к ним. В данной статье нами представляются групповые результаты психодиагностики на основании двух вариантов.

1) На основе первичных значений показателей F (феминность) и M (маскулинность) было получено сочетание низкой маскулинности и высокой феминности, что характерно для феминного типа личности.

2) Определение типа личности основано на подсчете индекса маскулинности-феминности (IS). Полученный индекс +2,325 говорят о ярко выраженной феминности.

Таким образом, психодиагностика гендерной идентичности по типу личности требует дальнейшего исследования. Однако уже сейчас каждый респондент может получить индивидуальный анализ и интерпретацию по результатам опроса.

В эпоху глобализации, пересмотра традиционных ценностей существенно меняются и взгляды на понимание гендера, пола, гендерной идентичности, воспитания мальчиков и девочек, их самоидентификации и прав. Растет и популяризируется небинарная гендерная идентичность. Поэтому для сохранения уникальных моральных ценностей, менталитета, культуры и религии в казахстанском обществе остается важным исследование психологической сущности гендерной идентичности личности.

Список использованной литературы:

1. Шакирова С.М. Женская и гендерная проблематика в научной периодике Казахстана. Количественный анализ // Вестник Казахского национального женского педагогического университета. – 2022. - (3). – С.17-34
2. Нагымжанова К.М., Нурадинов А.С., Тусупбекова Б.С. Психосемантика гендерного сознания молодежи Казахстана // Вестник КазНПУ им. Абая. Серия Психология. – Т. 75. - № 2 (2023). <https://bulletin-psychology.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/1231>

3. Джеймс У. Личность // Психология личности: тексты / под ред. Ю. Б. Гиппенрейтера, А. А. Пузырея. - М.: Изд-во МГУ, 1982. - 288 с.
4. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. -М.: Прогресс, 1996. - 344 с.
5. Гальчук Д.С. Понятие «идентичность личности» //Вестник бурятского государственного университета. Философия. – 2017. - Вып. 5 - С.44-50.
6. Костикова И. В. Введение в гендерные исследования: учеб. пособие для студентов вузов. - М.: Аспект Пресс, 2005. - 255 с.
7. Байгускарова Д.М. Понятие гендерной идентичности как психологического феномена // Молодой ученый. - 2019. - № 3 (241). - С. 330-331.
8. Реброва Н.П. Гендерные стереотипы: социокультурная или биологическая обусловленность? //Психология человека в образовании. – 2021. - Т.3. -№3. – С.304-312.
9. Бендас Т.В. Гендерная психология. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений, обучающихся по направлению и специальностям психологии. – Оренбург: ОГУ, 2017. - 431с.
10. Козлов В.В., Шухова Н.А. Гендерная психология. ИП Петросян, 2022. - 296 с.

Горбунова А.В. студентка группы СР-21-2

Научный руководитель – к.п.н, доцент Абдакимова М.К.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

ЯЗЫК ВРАЖДЫ

Аннотация. В данной статье рассматриваются разнообразные проявления языка вражды. Проведен анализ этических аспектов использования различных форм «языка вражды» среди населения Казахстана. Выявлена необходимость всестороннего междисциплинарного подхода к изучению данного явления, как «язык вражды». Описаны основные направления исследования в данной области: причины и последствия использования «языка вражды» как социального явления, а также правовой статус «языка вражды» в законодательстве Республики Казахстан.

Ключевые слова: «язык вражды», законодательство, социальное явление, население, враждебность.

В настоящее время «язык вражды», язык ненависти и нетерпимости является одним из самых опасных инструментов в нашем обществе. Его воздействие на людей нашей страны, а также людей всего мира может быть разрушительным, вызывая разногласия, конфликты и даже насилие. С развитием новых информационных технологий этот язык стал еще более опасным, так как его распространение через социальные сети и мессенджеры происходит моментального и достигает огромной аудитории.

Риторика враждебности и ненависти создает атмосферу недоверия и нетерпимости, разделяя, дискредитируя человека, как личность и вызывает страх. «Язык вражды» мотивирует людей на совершение противоправных действий, что в свою очередь создает благоприятную почву для усиления конфликтов и напряженности в обществе среди граждан Республики Казахстан.

Язык вражды - это дискриминационная коммуникация в любом формате, направленная на унижение, оскорбление, агрессию по этническому, религиозному, гендерному, половому, расовому, социальному признакам. [1]

Стоит помнить, что любое проявление «языка вражды» несет осознанное, а может и не осознанное нанесение вреда личности человека.

В законодательстве Республики Казахстан нет четкого юридического определения «языка вражды», но в Казахстане их связывает соответствующая статья Уголовного кодекса. В статье 174 Уголовного кодекса Республики Казахстан сделан акцент на «умышленных действиях, направленных на разжигание социальной, национальной,

родовой, расовой, сословной или религиозной розни», а также на «пропаганде исключительности, превосходства либо неполноценности граждан». [2]

Классификацию «языка вражды» можно разделить на две основные группы.

Первая – это «язык вражды», который должен быть запрещен. К ним относятся те, которые прямо или косвенно подстрекают к геноциду, пропагандируют дискриминационную ненависть, подстрекают к дискриминации, враждебности или насилию; пропагандируют превосходство группы людей определенной расы или определенного цвета кожи или этнического происхождения, оправдывают или поощряют ненависть, или дискриминацию.

Вторая группа – это «законные высказывания языка вражды». Эта группа высказываний может быть провокационной и оскорбительной, но не подходит ни под один из вышеперечисленных критериев. Они характеризуются предрассудками и не могут служить основанием для ограничения выражения мнений.

Для более подробной информации объяснения причин и контекста «языка вражды», важно рассмотреть три уровня «языка вражды».

Мягкий «язык вражды».

1. Формирование отрицательного имиджа определенной этнической или иной группы.

2. Использование названия уязвимой группы в пренебрежительном контексте.

3. Утверждения о неполноценности определенной группы, упоминание в унижительном контексте.

Средний «язык вражды»

1. Оправдывать исторические случаи дискриминации и насилия.

2. Публикации или заявления, ставящие под сомнение общепризнанные исторические факты насилия и дискриминации.

3. Обвинения в преступлениях определенной этнической или иной группы в историческом контексте.

4. Любые предположения о связях между определенной группой и иностранными политическими или государственными структурами с целью дискредитации этой группы.

5. Утверждения о преступности определенной группы.

6. Утверждения о неравенстве определенной группы с точки зрения материального благосостояния, представленности во властных структурах и т.д.

Жесткий «язык вражды».

1. Прямые и непосредственные призывы к насилию или призывы к насилию с использованием общих лозунгов.

2. Прямые и непосредственные призывы к дискриминации или призывы к дискриминации с использованием общих лозунгов.

3. Завуалированные призывы к насилию или дискриминации (например, пропаганда современного или исторического опыта насилия или дискриминации). [3]

Любая публикация или заявление, где четко стоит разница между «нами» и «ними», часто несет «язык вражды». Это создает и провоцирует стереотипное мышление, ненависть и дискриминацию в отношении отдельных лиц или групп людей по разнообразным признакам.

Стереотипное мышление как среда формирования «языка вражды».

В повседневной жизни, на публичных выступлениях, а также в своих комментариях и постах в социальных сетях, мы иногда обращаемся к стереотипам, не всегда осознавая это. Выражения, как «жители этого региона такие, а эти жители не такие», или утверждения о том, что «женщинам в политике делать нечего», могут отражать устаревшие представления, которые укоренились в обществе.

Особенно важно помнить о тех случаях, когда мы используем язык вражды неосознанно, без злых намерений, просто поддерживая существующие стереотипы.

Используя «язык вражды», мы можем даже непреднамеренно задеть чувства других людей, даже не задумываясь об этом, стараясь, возможно, развлечь или поднять настроение.

Язык вражды часто исходит из стереотипов. Стереотипы являются устойчивыми представлениями, которые не возникают у людей в один момент – они формируются эволюционным образом.

Агрессия, помыкание, оскорбления.

Путем применения «языка вражды», человек унижает, ругает и кричит на своего собеседника, демонстрируя свое превосходство. Резкие высказывания, которые унижают человеческое достоинство, могут оказать серьезное воздействие на его эмоциональное состояние и принести страдания. В повседневной жизни это чаще всего происходит, когда кто-то подвергается оскорблениям. К типичным примерам такого проявления вражды можно отнести разговоры о гендерной идентичности, социальном положении и использование унижительных выражений по этим признакам.

Мини исследование.

Для проведения мини-исследования на основе вопросов о языке вражды были подготовлены вопросы и заданы студентам университета, ответы которых помогут проанализировать тему более глубоко.

Опрос состоял из трех вопросов:

1. Что вы знаете о «языке вражды»?
2. Приходилось ли вам сталкиваться с «языком вражды»?
3. Необходимо ли противодействовать «языку вражды»?

В опросе участвовало 35 человек. На первый вопрос из 35 респондентов 27 ответили, что владеют информацией о «языке вражды», а остальные респонденты объяснили, что примерно понимают, что речь идет о буллинге.

На второй вопрос 32 человека ответили, что сталкивались и постоянно наблюдают на просторах интернета в комментариях, высказываниях и публикациях «язык вражды» в разной его интерпретации. На последний вопрос 33 респондента из 35 положительно отреагировали на то, что противодействовать «языку вражды» нужно, лишь 2 человека сказали, что просто нужно игнорировать любой буллинг.

Противодействие «языку вражды» является важным приоритетом для социального работника.

Резюмируя вышеизложенное, можно сделать вывод, что, с развитием инетрнет-технологий форм и видов насилия над человеком становится с каждым разом больше и изощреннее, а значит встала острая необходимость:

- формировать универсальные профессиональные компетенции у социальных работников для эффективной работы с фактами «языка вражды», буллинга, моббинга, кибербуллинга и других форм насилия над человеком;

- создавать открытые обучающие программы для педагогов, социальных работников, сотрудников правоохранительных органов, родителей и молодежи с целью формирования умений и навыков противодействия агрессору и абсолютного неприятия насилия в любых проявлениях;

- проводить профилактику «языка вражды» среди молодежи посредством организации тренингов по обучающих семинаров;

- внедрения системы быстрого реагирования для контент-провайдеров, операторов связи, правоохранительные органов, против незаконной деятельности в сети «Интернет».

Мы не должны позволять языку вражды, ненависти и нетерпимости управлять нашими мыслями и действиями. Нам необходимо быть бдительными и ответственными за свои слова и поступки, чтобы создавать атмосферу взаимопонимания, уважения и толерантности. Только так мы сможем противостоять разрушительному воздействию «языка вражды» и создать мирное гармоничное общество.

Список использованной литературы:

- 1 «Язык вражды» в современном медиа и коммуникационном пространстве. / Воронина Е.А., Токтогулова Э., Эржан Кайыпов.- Бишкек, 2021 -37 с.
- 2 / [Электронный ресурс]– Режим доступа// <https://www.gov.kz/memleket/entities/>
- 3 «Язык вражды» в современном медиа и коммуникационном пространстве. / Воронина Е.А., Токтогулова Э., Эржан Кайыпов.- Бишкек, 2021 - 73-74 с.
- 4 Психология общения и межличностных отношений. /Ильин Е. П. - Питер, 2009- 52-54с.

Жанабай Б.С., ПиМО-22-1к тобының студенті

Ғылыми жетекші – әлеуметтік ғылымдардың магистрі Алкенова Ж.Ғ.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КЕҢЕС БЕРУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Психологиялық кеңес беру – адамдарға консультациялар мен кеңестер түрінде психологиялық көмек көрсетумен байланысты психолог қызметінің саласы.

Кеңес берудің психологиялық мәні - адамға мәселені өзі шешуге көмектесу, тек осылай ғана кеңес алатын адам болашақта ұқсас мәселелерді шешуде тәжірибе жинақтай алады. Бұл кеңес берушінің кеңес беру процесіне қатысуы кеңес берудің сәтті болуының шешуші сәті болып табылады. Консультацияның орталық нүктесі – психолог пен кеңес алушының өзара әрекеттесу процесі, олардың арасында сенімді қарым-қатынас орнату. Кеңес беруші бағынушы емес, тең тұлға ретінде қарастырылады, сондықтан шешім қабылдау процесінде психологпен тең құқықтарға ие. Сондықтан да кеңес берудің ерікті негізде жүргізілуіне баса назар аударған жөн. Бастама кеңес алған адамнан шыққан кезде ғана ол мәселенің бар екенін түсінеді және оны шешуге ынталанады.

Білім беру мекемесінде консультативтік жұмысты жүргізе отырып, психолог келесі нақты міндеттерді шешеді:

1. Балаларды оқыту мен тәрбиелеудегі мәселелер бойынша мектеп әкімшілігіне, мұғалімдерге, тәрбиешілерге, ата-аналарға кеңес береді.
2. Оқушыларға оқу, даму, өмірлік өзін-өзі анықтау мәселелері, үлкендермен және құрдастарымен қарым-қатынас, өзін-өзі тәрбиелеу мәселелері бойынша жеке кеңес береді.
3. Жеке және топтық консультациялар, педагогикалық кеңестер мен әдістемелік бірлестіктерге, ата-аналар жиналыстарына қатысу арқылы мұғалімдер мен ата-аналардың психологиялық мәдениетін көтеруге көмектеседі.
4. Соттардың, қорғаншылық және қорғаншылық органдарының, кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі комиссиялар мен инспекциялардың талап етуі бойынша тиісті органдардың өтініші бойынша білім алушылардың психикалық жай-күйіне, отбасындағы тәрбие жағдайларына психологиялық сараптама жүргізеді, бұл ретте тиісті органдардың соттардың, қорғаншылық және қорғаншылық органдарының, кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі уәкілетті органның талаптарын анықтауға байланысты неғұрлым дәлелді шешімдер қабылдауы үшін жүргізеді. баланың болашақ тағдыры.

Білім беру мекемесіндегі психологиялық кеңес берудің ерекшелігі оның кәсіби мәселелерді шешуге бағытталғандығында. Кеңес беру процесінде біз негізінен психологтың кәсіби қызметінің негізгі міндетін шешуге не сәйкес келетінін қарастырамыз - әрбір мектеп оқушысының психикалық және психологиялық денсаулығына барынша ықпал ету.

Қазіргі уақытта мемлекеттік мекемелерде, қоғамдық және коммерциялық ұйымдарда, жеке психологиялық тәжірибелерде психологтың кеңес беру қызметі сұранысқа ие болды және қарқынды дами бастады. Білім, медицина, бизнес, әлеуметтік сала, экономика, ақпараттық технологиялар Адам мәселесімен, оның әлемді: сыртқы және ішкі әлемді түсіну, тану және өзгерту қабілетімен бұрын-соңды кездеспейді. Сонымен бірге

психологиялық кеңес берудің ғылыми негіздері жеткіліксіз дамыған күйінде қалып отыр. Психологтың кәсіби қызметінің саласына байланысты әртүрлі салаларда және әртүрлі мәселелер бойынша кеңес беру көп мәнді болып қала береді. Психологиялық кеңес берудің пәнін, объектісін, мазмұнын, түпкілікті және аралық мақсаттарын, сондай-ақ әдістері мен әдістерін түсінуде нақты теориялық нұсқаулардың жетіспеушілігі, сәйкессіздік және кәсіби психологиялық қауымдастықта кейбір құпиялар байқалады. Кәсіби психологиялық ортада психологтардың өздері психологиялық кеңес беру субъектілерінің өзара әрекеттесуінде де, психологтың басқа топ өкілдерімен өзара әрекеттесуінде де екіұштылық пен белгісіздік аймақтарын тудыратын консультативтік қызметтің психологиялық мәні мен механизмдері туралы біртұтас түсінігі жоқ. консультативтік-кеңес беру процесіне олардың қызметінің сипаты бойынша кіретін кәсіби топтар (мұғалімдер, дәрігерлер, социологтар, менеджерлер, менеджерлер, әлеуметтік қызметкерлер және т.б.). Кеңес беру және психологиялық процестің мәнін түсіндіруде алуан түрлі теориялық көзқарастар, ұстанымдар, тәсілдер бар. Психологқа жиі жүгінетін мәселелерді шешудегі психологиялық «компонент» (жұмыс іздеу, жеке және кәсіби өзін-өзі анықтаудағы қиындықтар, кәсіби қызметтегі қиындықтар, даму проблемалары, психикалық денсаулық пен тұлғаны тәрбиелеу, білім берудегі проблемалар). балалардың және олардың қабілеттерінің дамуын, отбасы мен бала-ата-ана проблемаларын, қарым-қатынас және тұлғааралық өзара әрекеттесу мәселелерін және т.б.) әртүрлі психологтар әртүрлі түсінеді [1].

Психологиялық кеңес берудің теориясы мен тәжірибесінде қолданылатын негізгі ұғымдар кәсіби психологиялық ортада да, «психологиялық ақпаратты тұтынушылар» арасында да бірнеше рет түсіндіруге мүмкіндік береді (Е.А. Климов термині). Жалпы позиция бір ғана нәрседе бар - «консультация» терминінің латын тілінен тікелей аудармасы «мамандар берген кеңес» болса, оның бір мағынасына дау айту қиын. Психика (ғылыми психология) туралы идеалды білім психологиялық кеңес беруге әртүрлі ұғымдар жүйесі арқылы енгізіледі. Сонымен бірге психологиялық кеңес беруде қолданылатын көптеген ұғымдардың әдістемелік статусы анықталмаған. Терминологиялық алшақтық және концептуалды аппараттың жүйеленуінің болмауы кеңес берудің әртүрлі және ұқсас түрлерін және психологиялық мәселелер мен тапсырмаларды шешудің стратегиялары мен әдістерін әзірлеуде психологтардың өздерінің арасындағы өнімді диалогтың мүмкіндіктерін жақындатады.

Е.А.Климов психолог мамандығын ретроспективті талдаудың маңыздылығын атап өтіп, психолог мамандығының пайда болуы мен дамуы туралы «метелок» гипотезаны тұжырымдайды. Оның бұл тұрғыдағы зерттеулері психологиялық кеңес беруді қарастыруды жалпы психология ғылымының және оның ішінде психолог мамандығының тарихынан, қазіргі жағдайы мен даму тенденцияларынан бөліп қарауға болмайтынын көрсетеді.

Психологиялық кеңес берудің теориясы мен тәжірибесі отандық психология ғылымының қарама-қайшылықты жағдайын көрсетеді, ол Б.Ф.Ломовтың әділ пікірі бойынша бір психикалық құбылыстарды әртүрлі тәсілдермен сипаттауды, зерттеуді және түсіндіруді ұсынады. Психология пәні мен әдістері туралы қайталанатын ғылыми пікірталастар психологиялық мәселелерді шешудегі кеңес беру тәсілдерінің сәйкессіздігін одан әрі күшейтеді. Психологиялық кеңес берудегі нақты әдістемелік бағдарлар мен позицияларды анықтау және психологиялық кеңес берудің пәні болып табылатын бір объектіге әртүрлі теориялық көзқарастарды салыстыру қажеттілігі - өзінің дамуының әртүрлі кезеңдерінде тұрған және сондықтан әртүрлі әлеуметтік ортаға енгізілген адам, қызметі мен қарым-қатынасы барған сайын айқын бола түсуде. Нақты теориялық және әдістемелік бағыттың маңыздылығы әсіресе кеңесші психологтардың кәсіби даярлығын ұйымдастыру және білім берудегі кеңес беру психологиялық қызметін дамыту үшін маңызды.

Психологияның қазіргі даму кезеңінде білім берудегі психологиялық кеңес беру бір мезгілде үш бағытта дамып келеді:

1) адамның мәні мен мақсаты, ерекшеліктері туралы психологиялық білімдер жүйесіне (жалпы психологиялық және қолданбалы) негізделген ғылыми бағыт ретінде. оның психикасын, мінез-құлқын, іс-әрекетін және қабілеттерін және оларды зерттеу әдістерін және психологиялық кеңес беру теориясының тұжырымдамаларының, процедураларының, тұжырымдамалық ережелерінің жүйесін анықтауды білдіреді;

2) психология ғылымын педагогикалық тәжірибеге енгізу тәсілі ретінде – ғылыми білімді кеңес беру және психологиялық тәжірибеге енгізудің ұйымдастыру үлгілері әзірленуде;

3) білім берудегі психологтың практикалық қызметінің саласы ретінде – практикалық психолог практикалық мәселелерді шешудің ғылыми негізделген әдістері мен технологияларын тікелей пайдаланады және адам туралы психологиялық білімнің әртүрлі түрлерін өмірге енгізеді [2].

Ұзақ уақыт бойы дамып келе жатқан баланың психикалық дамуын жүйелі түрде және мүмкіндігінше ертерек бақылау қажеттілігіне назар аударып отырып, білім берудегі басым бағыт болып табылады. Жас ерекшеліктеріне байланысты психологиялық кеңес беру үлгісінде жүзеге асырылатын консультативтік-психологиялық функция жас ерекшеліктеріне байланысты психологиялық талдау процедураларына негізделген. Консультативтік психологиялық мәселелерді шешудегі бұл тәсілдің орталық нүктесі жас ұғымы болып табылады, оның ерекшеліктері жетекші қызмет призмасы арқылы зерттеліп, талданады. Психологиялық кеңес беруде оның дамуының әртүрлі кезеңдеріндегі тұлғаның жетекші іс-әрекетінің ерекшеліктерін ескеру қажеттілігі фактісі туралы мәлімдеме «жас» пен «белсенділікті» біртұтас кеңес беру процесінде ажырамас байланыстырады және табиғи түрде кеңес берудің қажеттілігі туралы мәселені тудырады. кеңес беру мәселелерінің жас-психологиялық талдауын белсенділік-психологиялық мәселелермен толықтыру.

Білім берудегі консультативтік процестерді белсенділік аспектісінде талдау жеке психологиялық заңдылықтарға сәйкес дамытын, біртұтас кеңес беру процесінде қиылысатын және бірлескен қызмет жағдайында жүзеге асырылатын үш тәуелсіз қызмет түрін анықтауға мүмкіндік береді: психолог қызметі, мұғалімнің қызметі (педагогикалық іс-әрекет) және оқушының қызметі (оқу әрекеті). Дегенмен, жалпы психологиядағы және оның қолданбалы салаларындағы белсенділік мәселесі бойынша көптеген зерттеулерге қарамастан, мұғалімнің педагогикалық іс-әрекеті мен студенттің оқу әрекетін қалыптастыру мәселелері бойынша психологиялық кеңес берудің көптеген маңызды мәселелері тиісті түрде шешілмейді. Бұл ретте психологияның қазіргі даму кезеңіндегі іс-әрекет мәселесінің теориялық даму деңгейі – пәнге тоқталып, ғылыми міндеттер, негізгі ұғымдар, белсенділікті психологиялық зерттеудің принциптері мен процедуралары тұжырымдалады, іс-әрекеттің психологиялық құрылымы мен оның қалыптасу механизмдері ашылды - әртүрлі мәселелер бойынша психологиялық кеңес берудің теориясы мен практикасына әрекет әдістемесін енгізуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Шадриков В.Д. Ішкі өмір әлемі адам. – М., 2005 ж.
2. Климов Е.А. Маманның психологиясы. Отанның психологтары. – М.; Воронеж, 1996

Мажит М.Б. Мұхамбетжан А. ПиМО-23-1к тобы студенттері
Ғылыми жетекші – п.ғ.м. Исаев А.А.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ТҰЛҒАНЫҢ ҚҰНДЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ МОТИВАЦИЯЛЫҚ БАҒЫТТЫЛЫҒЫ

Тұлғаның беталысы – тұлғаның құндылық бағыттылық жүйесі оның негізгі қажеттілік иерархиясы, жүріс-тұрыс табандылық пен мотив құндылықтарының жүріс-тұрысы, тұлға қасиетін қалыптастыратын негізгі жүйе [1].

Тұлға бағыттылығының келесі ерекшеліктері танылады:

1. Тұлғаның әлеуметтік маңызды қатынасы, олардың қоғамдық құндылық деңгейі, күнделікті жүріс-тұрыстарының құлықтары, құлықтарына сәйкес тұлғаның прогрессивті қоғамдық идеялары, тұлғаның ойлылығы.

2. Тұлғаның әр түрлі қажеттіліктері, қызығушылығының кеңдігі, тұлғаның мақсаттылығы.

3. Тұрақтылық қатынасының дәрежесі, тұлғаның ізбасарлылығы және ұстамдылығы немесе бүтінділігі.

Құндылық бағыттар тұлғаның бүкіл өмірлік іс-әрекетін анықтайды. Құндылық–адам үшін маңызды құбылыстардың бірі. Құндылық өмірдің басты мақсаты, сондай-ақ оларды ұйымдастыру принципі болуы мүмкін (шындық, ар-намыс). Құндылықтар өмірлік мәселелерді мүмкін нұсқалармен шешеді [2].

Осымен, тұлғаның жүріс–тұрысы оның беталысымен анықталады. Тұлғаның беталысы – бұл құндылық бағыттылық оның санасының дәрежесі. Тұлғаның беталысы оны қоздыратын бүкіл жүйесін және стратегиялық, тактикалық мақсаттарын анықтайды. Тұлғаның іс-әрекеті осы мақсаттармен бағытталады.

Егер мақсат іс - әрекеттің негізі болса, онда мақсаттын өзіндік негізі іс - әрекеттің емес, ал адамның қажеттілік жүйесінде болады.

Сонымен, қоздырғыш және мақсаттаушы адамның жүріс – тұрыс механизмі күрделі комплекстік, бір–бірімен байланысты тұлғалық факторлардан құралады. Тұлғаның бағыттылығы, оның қажеттіліктері қызығушылықтар болатын модификация және тілек, ұмтылыс, құштарлық құмарлық, бейсаналық бағдар.

Тұлғаның бағыттылығы маңызды түрде оның қабілеті мен мінезін анықтайды.

XX ғасырдың соңында ғылыми танымның алдыңғы қатарына адамдық болмыстың құндылықтарының мәнін түсіну мәселесі туындады, сол себептен ғылымды осы заманғы, аксиологиялық даму кезеңін белгіледі. Адамның құндылық бағдарлары философия, әдеп, әлеуметтану жеке саласы ретінде дамуында әрдайым зерттеу объектілерінің ең маңыздысы болып табылады.

Жасөспірім тұлғасының құндылықты бағдарлары көп мәнді пәнаралық ғылыми ұғым, ол әр түрлі талқыланады. Адамның өмірлік мақсаттарын анықтайтын құндылықты бағдарлар өзіне өте маңызды жеке тұлғалық мағынасына ие болуы қажет. Тұлға құндылықтарының жүйесі туралы көзқарас иерархия ретінде, өз жалғасын американдық әлеуметтік психологиясында орын алады. М. Рокич құндылықтарды “тұрақты пікір”, белгілі бір мінез-құлық әдісі ретінде немесе тіршілік етудің соңғы мақсаты жеке және әлеуметтік көзқарастары қарама-қарсы немесе мінез-құлықтың кері әсері, не болмаса тіршілік етудің соңғы мақсатын анықтайды. Оның ойынша, тұлғаның құндылықтарын келесі белгілер бойынша сипаттауға болады [3].

- құндылықтардың қайнар көзі мәдениетте, қоғамда және тұлғада байқалады;

- құндылықтардың әсері барлық зерттеуді талап ететін әлеуметтік феномендерінде байқалады;

- адамның игілігі болып табылатын құндылықтардың жалпы саны салыстырмалы түрде үлкен емес;

- барлық адамдар бірдей құндылықтарға ие, бірақ олар әр түрлі дәрежеде болады;

- құндылықтар жүйелі ұйымдастырылған болады.

Г. Шварц пен У. Билски құндылықтарға ұқсастық, концептуалды анықтама береді, олар келесі формальді белгілерден тұрады.

- құндылықтар – бұл ұғым немесе сендіру;

- құндылықтар тілекке сәйкес соңғы күйлерге немесе мінез-құлыққа қатынасы бар;

- құндылықтар жағдайлық сипатқа ие;
- құндылықтар мінез-құлықтың және жағдайлардың талдауын және бағалауын басқарады;

- құндылықтар қатыстық маңыздылығы бойынша тәртіпке келтірілген.

Осылайша құндылықты бағдарлар әрқашанда иерархиялық жүйені құрайды. Тұлғаның бағдарын қандай да бір құндылыққа қарағанда субъективті маңыздылығын, яғни жүйеге қосылмауын көз алдына елестету мүмкін емес.

Жеке тұлғаның құндылықты бағдарлар жүйесін үлкен жүйенің бір бөлімшесі ретінде қарастыруға болады, ол әр түрлі авторлармен “адамның өмірлік әлемі”, “әлемнің бейнесі” және суреттеліп, өз кезегінде күрделі және көп деңгейлі сипатқа ие. Тұлғаның құндылықты бағдарлар жүйесі элеуметтік ортаның ішкі нұсқаулары нормалары арасында, мотивациялық-қажеттілік өрісі мен жеке тұлғалық мәндер жүйесі арасындағы аралық қалыпты ала отырып, сол бөлшектердің “адам” жалпы жүйесімен өзара іс-әрекетті қамтамасыз етеді.

Құндылықты бағдарлар жүйесі адам белсенділігінің негізгі реттеушісі болып табылады, өйткені ол жеке қажеттіліктер мен мотивтерді тұлғаның ұсынған және қабылданған социумның құндылықтарымен, нормаларымен сәйкестендіруге көмектеседі. В.Г. Алексееваның көзқарасы бойынша, құндылықты бағдарлар-қоғамдық құндылықтарының жекеленген еркін таңдау формасы тұлғаның іс-әрекет және мінез-құлық механизмдерін қосу болып табылады. Оның ойынша, құндылықты бағдарлар жүйесі-бұл қоғамның рухани мәдениетін меңгерудің негізгі каналы, мәдени құндылықтардың адамның тәжірибелік мінез-құлық мотивтері мен стимулдарына ауысуы [3].

В.Ф. Сержановтың, В.Д. Шадриковтың, Е.А. Климовтың және т.б. еңбектерінде құндылықты бағдарлар іс-әрекетті реттеудің негізгі механизмі ретінде шығады. Е.А. Климовтың көзқарасы бойынша, әрбір белгілі бір кәсіби топ үшін өзінің іс-әрекет мағыналары мен өзіндік құндылықтар жүйесі тән. О.М. Краснорядцеваның айтуынша, құндылықты бағдарлардың мұндай контекстегі рөлі “кәсіби мінез-құлықтағы іс-әрекетті бағыттау және мазмұнды қамтамасыз ету мен кәсіби әрекеттерге мағына беру арқылы анықтауға болады” - деді [3].

Кәсіби ортада тұлғаның құндылықты бағдарлар жүйесінің өзгеруін, сонымен бірге өндірістік бейімделу мәселелерін атап көрсеткен ғалымдар Е.А. Климовтың, И. Данчтың, И.А. Ханинаның, Э.Ф. Зеер, И.В. Иванованың, О.М. Краснорядцеваның, Б.Г. Кривопапованың және тағы басқалар болды. Зерттеушілер көбінесе “адам-адам” типінің мамандықтар топтарына назар аударады. А.В. Юпитовтың пікірінше, жеке тұлғалық дамуға кәсіби іс-әрекеттің әсер ету сипаттамасы “қызметтік-мағыналы бірліктің” бар болуымен немесе болмауымен анықталады, ол кәсіби құндылықтардың қалыптасуы, жеке тұлғалық құндылықтар тәрізді нақтылы элеуметтік – тарихи жағдайлар мен жалпы экономикалық және мәдени деңгейлерге байланысты.

Тұлғаның құндылықты бағдарлары жоғарғы реттеуші құрылу ретінде адамның ниеттерін жүзеге асырудың шарттарын анықтап қана қоймай, сонымен бірге өздері де оның мақсаттарының қайнар көзі болып табылады, осы арқылы жүйенің екі жақтылығы анықталады. А.И. Донцов құндылықты бағдарлар адамның мақсат қоюшылық механизмдерінің бірі ретінде болып көрсетеді, өйткені олар адамды табиғи және элеуметтік дүние объектілері арасында бағыт беріп, сол арқылы реттелінген және ұғынылған, адамға маңызы бар әлем суретін құрайды.

Тұлғаның құндылықты бағдарларының күрделі және біртекті емес құрылым, олардың дамуының екі жақтылығының қайнар көзі, олармен орындалатын әр түрлі жоспар функцияларын анықтайды және құндылық құруларының көптеген жіктеу модельдері, өлшемдерімен ерекшеленіп негізіне салынған. Осылайша әр түрлі философиялық концепцияларында абсолютты және қатысты, объективті және субъективті, идеалды және нақтылы, ішкі және сыртқы құндылықтарға бөледі.

Әлбетте, адамның бағыттылық объектісі болып әр түрлі құндылықтар шыға алады. Н.А. Бердяев құндылықты бағдарларының иерархиялық нұсқаулары адам санасының трансцендентты функциясы болып рухани, әлеуметтік және материалдық құндылықтарға бөлінеді деді. Осы сияқты құндылықтардың категорияларды жіктеуі В.П. Тугаринов және Д.А. Леонтьевпен ұсынылады. В.Г. Алексеева құндылықты бағдарларын тұлға типологиясын құрудың негізгі белгісі ретінде пайдалануды ұсынды. Тұлғаның алғашқы типологиясы оның құндылықты бағдарлар ерекшеліктерінің негізінде құрылған Э. Шпрангердің жіктеу моделі болып табылады. Ол тұлғаның алты идеалды типін бөліп көрсетеді: теориялық адам, экономикалық адам, әдепті адам, әлеуметтік адам, саясаттық адам, діни адам.

М. Рокиттің концепциясының негізінде ол құндылықты бағдарлар жүйесінің үш деңгейлі иерархиялық моделін ұсынады:

-айырықша жалпыланған, абстрактілі идеалды құндылықтар (рухани танымдық, эстетикалық, гуманистік және әлеуметтік сыйластық, табыс, әлеуметтік белсенділік);

-тұлғаның күйі ретінде өмірлік іс-әректінде бекітіліп, көрсетілген күйлік құндылықтар (қарым-қатынас, білімпаздық, белсенділік, басқарушылық және т.б.);

-күйлер құндылықтарын бекітуге және асыруға байланысты құралдық сипаттамалар мінез-құлқының әдіс-тәсілдер құндылығы.

Қазіргі таңда психологияда тұлғаның қандай бір құндылыққа бағытталуы бір мезгілде жеке әлеуметтік тәжірибеге негізделіп, екі жақты болып қарастырылады. Құндылық бағдарлар жүйесінің дамуы бірқатар циклдік процестердің паралельді өтуі ретінде ұсынылған. Яғни, құндылықты бағдарлар жүйесінің тұрақсыз дамуы бірқатар жеке тұлғалық процестердің қозғалысымен анықталады, ол өзінше спираль тәрізді дамиды, ал нақтылық бір адамның зерттеліп отырған процестердің циклдік фазалары “резонансқа” байланысты [3].

Сонымен жеке тұлғаның құндылық-мотивациялық бағыттылығы өмір бойы біртіндеп дамып қалыптасатын құбылыс. Жасөспірімдік шақ адам өмірінде ерекше орын алады. Өйткені осы жас кезеңінде олардың өзіндік санасы, құндылық бағдары белсенді дамиды.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Маслоу А. Мотивация и личность перевод А.М. Татлыбаевой 2010;- СПб.: Евразия, Терминологическая справка В. Данченко К.: PSYLIB, 2012.- 456б.

2. Алексеева В.Г. Ценностная ориентация личности проблема их формирования.- М.: Знания, 2005.-527б.

3. Калмыкова Е.С. Исследование мотивационной сферы личности // Вопросы психологии. 2012.-Б.53-55

Малакеевич К.В студентка группы СР-22-2

Научный руководитель – к.п.н., доцент Абдакимова М.К

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

РОЛЬ И МЕСТО ИГРОВОЙ ТЕРАПИИ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СПЕЦИАЛЬНО РАБОТНИК

Аннотация. В данной статье рассмотрена роль и значение игровой терапии в социальной работе. Место терапии в работе социальных работников.

Ключевые слова: игра, игровая терапия, диагностика, наблюдение, игровые группы.

В современное время проблемы социального плана являются разрушителями всего общества в целом, что негативно сказывается на детях, а именно на детях дошкольного

возраста. Особенно в дошкольном возрасте они очень уязвимы и подражают поведению своих родных и близких.

Еще с двадцатых годов прошлого века игровая деятельность признан ведущей, а ученые доказали, что с помощью игр можно не только развивать интеллектуальные способности ребенка и развивать его, но и решать разного рода психологические проблемы и справляться с ограничением физических возможностей.

Игровая терапия-это метод решения проблем с помощью игр. Целью использования данной терапии является не полная смена характера или поведения ребенка, не внушения ему каких-либо новых поведенческих навыков, а возможность дать ребенку «прожить» в игре те моменты, которые его могут тревожить и дать ему быть в этот момент самим собой. Данный метод терапии является самым безопасным для ребенка, потому что игры- это неотъемлемая часть развития детей и естественная потребность, именно на этих данных была основана игровая терапия.

Игровая терапия, будучи специфическим способом работы с детьми, требует определенных навыков и предварительного обучения. Она менее подвержена ограничивающим влияниям культурных различий. Эту непростую работу с детьми дошкольного возраста выполняют не только психологи и педагоги, но и социальные работники, которые активно участвуют в жизни людей и помогают им справиться с различными проблемами. Социальный работник в игротерапии выполняет роль не только организатора, а еще и участника и наблюдает за всей игрой. Игровая терапия – это полное погружение ребенка и социального работника в игровое пространство, с помощью которого последний может выявить потенциальные проблемы, угрожающие жизни и здоровью ребенка. [1] Профессионально проведенный сеанс игровой терапии позволяет разгадать внутренний мир ребенка и помочь ему научиться эффективно справляться с собственными эмоциями. Главной целью игровой терапии является повышение самоуважения, снижение уровня тревожности и агрессии, а также развитие коммуникативных навыков у ребенка. Это уникальный метод выявления проблем даже у самых маленьких детей, поскольку он позволяет им выразить свои эмоции и переживания, о которых они не могут рассказать или объяснить словами. [2] Нерешенные проблемы детей могут сильно навредить ему в будущем, что принесет конфликты в школах, буллинг или детскую девиацию. Таким образом, в ситуации современного кризиса потенциальная значимость социального работника в нашей стране резко увеличивается.

Игровая терапия в комплексе с методами и технологиями социальной работы помогает специалисту определить потребности ребенка, например, через треугольник потребностей. А треугольник потребностей в свою очередь рассматривает потребности ребенка с трех сторон: развитие (здоровье, образование, идентичность и т.д); потенциал родителей (базовый уход, обеспечение безопасности, эмоциональное тепло); семейные факторы и окружение (жилье, работы, доход родителей). [3] При выявлении проблемы социальный работник начинает проводить свою работу. Игровая терапия может проводиться как индивидуально, так и в групповом формате.

Игровые группы- это группы, которые ведут деятельность ребенка дошкольного возраста, при которой происходят главные изменения в психике ребенка, подготавливающие переход ребенка к новой ступени его развития с помощью игр. Целью игровых групп является: «социализация» семьи и детей, выход за пределы дома; развитие навыков и способностей детей и т.д. Дети которые обязательно нуждаются в игровой группе- это дети с разными видами инвалидности; дети с особенностями развития; дети из группы биологического риска (с недостаточным весом или хроническими заболеваниями); дети из группы социального риска (из малообеспеченной семьи, многодетной или дети сироты, из семьи которая находится в трудной жизненной ситуации); дети с нормой в развитии, не имеющие доступа в детский сад, школу, не зависимо от национальности, языка и места проживания. [4]

Социальный работник считается ведущим в данной терапии, по закону он имеет полное право направить ребенка и его семью в такую группу, может стать организатором игровой

группы и самим участником. В момент проведения работы, специалист социальной сферы проводит оценку, которая делится в три этапа:

1. Скрининг развития. Выявление детей из группы риска, нуждающихся в дальнейшей оценке.
2. Углубленная оценка. Определение прав на раннее вмешательство.
3. Комплексная оценка. Определение, как лучше всего удовлетворить потребности ребенка.

Среди ключевых аспектов деятельности социального работника наиболее важными являются: диагностический, направленный на выявление особенностей детей и подростков; аналитический, который позволяет определить взаимосвязь между проблемами личностного развития и социальными факторами; профилактический, связанный с предотвращением асоциального поведения; коррекционный, способствующий адаптации и развитию детей. Сущность деятельности социального работника заключается в создании условий для относительно целенаправленной социализации личности вопреки хаотичности и дезорганизованности этого процесса.

Игровая деятельность выполняет три важные функции для успешной работы специалиста с ребенком.

1. Диагностика: Игровая терапия помогает уточнить особенности личности ребенка и его взаимоотношения с окружающим миром и другими людьми. Иногда сложно понять ребенка, который замыкается по разным причинам, просто разговаривая с ним. В неформальной обстановке ребенок на сенсомоторном уровне выражает то, что он испытал ранее. Спонтанное проявление позволяет дошкольнику полнее и более искренне выразить себя.

2. Обучение: Игровая терапия позволяет ребенку за одно или несколько занятий научиться перестраивать свои взаимоотношения и расширить свой кругозор. Благодаря игровой терапии процесс реадaptации и социализации происходит безболезненно. Ребенок узнает о том, как устроен мир вокруг него.

3. Терапевтическая функция: Для дошкольника сам процесс игры гораздо важнее, чем ее результат. Во время игры ребенок переживает свои эмоции, страхи и преодолевает неловкость в общении с другими. Игра помогает ему находить решения для своих конфликтов и проблем. Результатом является не только развитие ребенка, но и укрепление необходимых психических процессов. Постепенно формируется толерантность и адекватная реакция на происходящее вокруг. [5]

В зарубежных странах игровая терапия уже работает полным ходом, в Казахстане данная методика только набирает обороты. Каждый профессионал и специалист социальной сферы в работе с несовершеннолетними должен иметь необходимые навыки и качества, ведь работа с детьми очень трудна и несет большую ответственность, как для работников, так и для его семьи.

Так же игровая терапия выделяет основные виды:

1. Игротерапия в психоанализе.

Сложность использования аналитических методов в работе с ребенком заключалась в невозможности проведения метода свободных ассоциаций, позволяющего понять бессознательные влечения и проанализировать их. Для решения этой проблемы было предложено использовать игры ребенка в качестве замены этому методу.

2. Игротерапия, ориентированная на клиента.

Цель такой терапии не заключается в изменении или переформатировании ребенка, а в том, чтобы предоставить ему возможность быть самим собой. Специалист не вмешивается в спонтанную игру ребенка, не интерпретирует ее, а создает атмосферу тепла, безопасности, безусловного принятия мыслей и чувств клиента через процесс игры. Он слушает, чувствует и понимает все его эмоциональные состояния и отражает их, то есть трактует эти эмоции ребенку понятным и лаконичным образом. Основная задача: создание или восстановление отношений между ребенком и взрослым с целью гармонизации личностного роста и развития.

3. Игротерапия реакции.

В рамках этого подхода социальный работник создает такую обстановку, чтобы специально подобранные игрушки помогли ребенку восстановить опыт, вызвавший у него тревогу.

Используя специальные игровые материалы, терапевт создает стрессовую ситуацию в игре ребенка в нужный момент. Воссоздание травмирующего события помогает ребенку избавиться от тревоги и страхов.

4. Игротерапия построения отношений.

В ходе коррекционных мероприятий специалист устанавливает такие отношения с клиентом, которые показывают полное принятие ребенка, его убеждений и ценностей. Он выражает искреннюю уверенность в ребенке и его способностях. Цель терапевтического воздействия заключается не в изменении ребенка, а в помощи укрепить его чувство собственной ценности. [6]

Таким образом, игровая терапия является ведущей в работе с детьми дошкольного возраста и нужно понимать, что развитие данного метода позволит выявить и решить многие проблемы детей и их семей. Для этого необходимо повышать профессиональную компетентность социальных работников, совершенствовать их подготовку через реализацию практико-ориентированных программ и курсов повышения квалификации.

Список использованной литература

1. Лэндрет Г.Л. Игровая терапия: искусство отношений. М., 1994. 365с.
2. Попова А. Д. Социализация детей старшего дошкольного возраста в игровой деятельности / А. Д. Попова // Молодой ученый. - 2015. - №1. - С. 477-479.
3. Основы социальной работы» (2007), Басов Н.Ф. (ред.).
4. Фопель К. Групповая сплоченность. М.: Генезис, 2010.
5. Экслейн В. Игровая терапия. М. : Эксмо-Пресс, 2000
6. Хиншелвуд Р. Психотерапия: игра, детство, семья. М.: Эксмо-Пресс, 2002.

Нұрлан А.Н., ПиМО-22-1к тобының студенті

Ғылыми жетекші – әлеуметтік ғылымдардың магистрі Алкенова Ж.Ғ.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ, Қазақстан Республикасы

ПСИХОЛОГИЯ СТУДЕНТТЕРІНІҢ КӘСІБИ ҚАЛЫПТАСУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Психология студенттерінің кәсіби қалыптасу ерекшеліктері кәсіби психологиялық дайындықтың ерекшелігімен анықталады. Болашақ психологтың жұмысы адам туралы көптеген және көпжақты білімді қажет етеді. Сол психологиялық құбылыстардың әртүрлі ғылыми түсіндірмелерін ұсынады, жалпы ғылыми логикадан тыс. Бұл ретте алынған білімнің субъектілік қатыстылығы өте жоғары, өйткені психолог студент оларды басқа адамға да, өзінің жеке басына да жатқыза алады. Психолог оқу кезеңінде университет басқалармен өзара әрекеттесуге бағытталған [сол жерде], оны жүзеге асырудың психологияда әзірленген технологияларын сынап көреді. Алайда, дайындықтың теориялық компонентінің ерекшеліктеріне, динамизмге және вариацияға байланысты клиентпен қарым-қатынас пен өзара әрекеттесу орын алатын әлеуметтік контексттің негізділігі, психолог студент мыналарға тап болады: 1) стандартты, "дайын" өзара әрекеттесу технологиясы жоқ, бірақ ол болуы керек теориялық әзірлемелер мен өз түйсігі негізінде тәжірибе жинақтау шамасына қарай құрылуы тиіс; 2) үлкенін тікелей қолдану алынған білімнің, дағдылардың және дағдылардың бөліктері тек жағдайда ғана мүмкін болады кәсіби қарым-қатынас және кәсіби саладан тыс шектеулі тіршілік әрекеті [1].

Студенттерді даярлаудың ерекше ерекшелігі-бұл жеке тұлға психологқа "психолог клиент" жағдайындағы қарым-қатынас үлкен әсер етеді, бұл нақты жағдайға қарамастан немесе практикалық сабақ. Мұндай әсер өзін-өзі көрсету процесіне байланысты досым, өзін басқа адамның көзімен көру мүмкіндігі, адамның әлеуметтік сапа ретінде біртіндеп жиынтық білімі бар алынған ақпараттың негізінде. ЖОО-да оқу кезеңінде психологтардың қарым-қатынас, экспрессивтілік және басқа да көрсеткіштері артады, студенттер қарым-

қатынаста тәжірибе жинақтайды, бұл жасырындықты өтейді және сыртқы көріністердегі оқшаулау.

Көптеген зерттеушілер күрделі, қарама-қайшы сипатты атап өтеді ЖОО-да оқу кезеңінде психологтардың кәсіби қалыптасуы. Үшін студенттердің кәсіби қалыптасуындағы қиындықтарды жүйелеу психологтар олардың кәсібилігінің құрылымына сүйенуге болады когнитивті, өзін-өзі бағалау, күнделікті компоненттер және кәсіби тәжірибенің құрамдас бөлігі. Когнитивті компоненттің мазмұнында мұндай қиындықтарға мыналар жатады: 1) теориялар мен шатасулар туралы идеялардағы үзілістер әр түрлі психологиялық тәсілдердің теориялық тұжырымдамалары арнайы ғылыми терминологияның біртұтас жүйесінің болмауы. 2) кәсіби ойлаудың дамымауы. 3) психологтың миссиясын түсіну кәсіптің мағынасына сәйкес келмеуі. 4) клиенттің бейнесі немесе кәсіптің мағынасына сәйкес келмейді. Өзін-өзі бағалау компонентінің ішінде: 1) өзіне қанағаттанбау сезімі, өзінің "Мен" мамандығына сәйкес келмеуі. 2) тәуелділік оқытушының пікірі. Күнделікті компоненттің мазмұнында: эмоционалды-жеке өзара әрекеттесуге көп көңіл бөлу, болашақ мамандық кеңістігінде байланыс үшін емес немесе оның барлығымен қиындықтар мен егжей-тегжейлер күнделікті бақылаулардың айтарлықтай үйлесімін қамтиды. Компоненттің ішінде "практикалық тәжірибе":

1) өзінің кәсіби тәжірибесін таңдаудағы қиындықтар сызықтар, психологиялық парадигма, өзіндік жұмыс стилі.

2) практикалық психологиялық дағдылар мен дағдылардың тарлығы.

Бұл қиындықтар кәсіби қайшылықтарды анықтайды студенттік психологтардың қалыптасуы:

1) когнитивті және өзін-өзі бағалау компоненттерінің мазмұнымен байланысты-болашақ кәсіби қызмет туралы шындыққа жанаспайтын идеялар мен сабаққа деген қызығушылық арасында психология студенттердің құзыреттілігі мен оларды мойындамауы арасында кәсіби мамандармен.

2) когнитивтік және күнделікті компоненттер – психолог мамандығы мүмкіндікті тартады өз проблемаларын шешу, ал жоғары психологиялық білім жоқ психотерапиялық функцияны орындайды [2].

3) танымдық компонент пен практикалық тәжірибе компоненті арасында пайда болатын: студенттер психологияны іргелі ғылым ретінде анықтайды, бірақ практикалық психологиялық қызмет саласына назар аударады айналысуға тырысады психология, бірақ психологиялық қызметтерге сұранысты білмейді мамандығы бойынша жұмыс іздеу барысындағы қиындықтар.

4) өзін-өзі бағалау компоненті мен "практикалық тәжірибе" компонентінің мазмұны арасында-студенттердің психологиялық қызметпен айналысуға ынтасы бар, бірақ сонымен бірге өз кәсібилігіне қол жеткізу өте маңызды болып саналады алыстағы перспективада.

5) Өзін – өзі бағалайтын, күнделікті компоненттер мен "практикалық тәжірибе" компонентінің мазмұнында-психолог мамандығын таңдауды психологиялық проблемалары бар адамдар жүзеге асырады, ал соңында ЖОО-да психологиялық, субъективті емес маман құрылуы керек қиындықтар.

Кәсіби сипаттағы күрделі, даулы сипаттың себептері психология студенттерінің қалыптасуы сыртқы ортада да, қоршаған ортада да жеке тұлғаның кәсіби қалыптасу субъектісі ретіндегі ішкі жоспары. Ішкі айнымалыларға әсер ететін зерттеулерді талдау бұл студенттердің дисгармонияның қайшылықтың психологтарының тәжірибесін, қарым-қатынастағы қиындықтарды анықтайтын соңғы адамдар екенін көрсетеді айналасындағылар, оның ішінде жақын адамдар. ЖОО-да оқу кезеңінде кәсіби қалыптасу процесіне әсер етпейді [3].

Бірінші курстарда оқу мен мамандық туралы идеялар бір-бірімен байланысты емес. Кәсіби маманның бейнесі бұлыңғыр, сыртқы емес балалықты бағалау, білім алу процесін қамтамасыз ететін қасиеттермен білімнің үйлесімімен толтырылған. Студенттер қолда барға сәйкес біз өз зерттеулеріміздің деректері бойынша кәсіби психологтың өзін-өзі жүзеге

асыруы өзін және басқаларды өзгерту, жетілдіру ретінде психологиялық әсер ету процесінде адамдар. Бұл мыналарға байланысты олар негізінен психология мен психологтар туралы мифологиялық идеяларға, белсенді "психологияны өмірге енгізуге" бағытталған. Бұл тәсіл жалпы өзін-өзі бағалаудың жоғарылауымен бірге жүреді кәсіби дағдылар дегенмен, "мен" бейнесі кәсіби маманнан алыс және кәсіби өзін-өзі тану құрылымына кірмейді.

Екінші курс студенттері өздерінің кәсіби ниеттерін қайта қарастырады, бұл өзіне және мамандыққа деген үміттердің жойылу жағдайын көрсетеді. Біздің мәліметтеріміз бойынша, психологтың кәсіби өзін-өзі жүзеге асыруы 2-3 курс студенттеріне әсер ретінде емес, керісінше көрінеді белгілі бір психологиялық білім, дағдылар мен дағдылар арқылы басқа адамдармен өзара әрекеттесу ретінде. Олар тек жағдайда ғана мәлімдейді, егер психолог өзін қабылдаса, онда оларға психологиялық көмек көрсетілуі мүмкін клиентке көмек. Алайда психологтың идеалы әлі де "өзін-өзі басқару" болып табылады. Клиентке қатысты манипулятивті, "әсер ететін" тәсілден бас тарту, шамасы, қатысты емес, ертерек орын алады біз өзімізге мынаны түсіндіре аламыз:

1) алдымен басқалар туралы, содан кейін өзіміз туралы идеялардың қалыптасуының жалпы заңдылығын нақтылау;

2) психолог мамандығын таңдау мен бекітудің негізі ретінде өзіне-өзі көмектесу мотивінің маңыздылығы, ол толық қанағаттанбайды, вытыстырылған, саналы болуды тоқтатады.

Жоғары курстарға ауысу үшін оқу және кәсіп туралы идеялар келісіледі, сатып алудағы өзіндік рөлі туралы хабардар болады кәсіби дағдылар мен болашақты құру. Неғұрлым маңызды қызметтің практикалық аспектісін сипаттайтын қасиеттер пайда болады, клиентпен өзара әрекеттесу. Біздің мәліметтеріміз бойынша, кәсіби өзін-өзі жүзеге асыру 4-5 курс студенттеріне өзін мамандыққа айналдыру ретінде көрінеді, жеке мүдделерге де, кәсіптің әлеуметтік функциясына да жауап беретін мақсаттар мен міндеттерді шешу процесінде жеке және кәсіби өсу. Кәсіби маманның бейнесі нақты және қол жетімді болады психологтың жеке басына бағытталған. Алайда 5-ші студенттер курстар оқуды өз-өзіне қанағаттанбау сезімімен аяқтайды және кәсіби-табысты психологтардан мотивациялық, интеллектуалдық және тұлғалық сипаттамалары бойынша айтарлықтай ерекшеленеді [4].

Кәсіби қалыптасудың күрделі, даулы сипаты психология студенттері кәсіби дамудың негізі болып табылады, сонымен, кәсіби қалыптасу жүйесінің тұрақтылығына қауіп төндіреді ЖОО-да және одан кейінгі оқу барысы (кәсіптік нысанда және т. б.). Бұл жағдайда белгіленген қарама-қайшылықтардың тұрақсыздандырушы рөлі оларды жеңу үшін түсінуді де, практикалық әрекеттерді де, сауатты психологиялық-педагогикалық іске асырудың жолдарын бөлуді талап етеді бұл әрекеттер.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Белобрыкина О.А. психологиялық бейіндегі мамандардың кәсіби дайындығы мәселесі 2003 жылғы 25-28 маусым. 8 Т. – Т. 1. – 395-399 б.

2. Белова Д.Е. психология студенттерінің кәсіби өзін-өзі анықтау контекстіндегі семантикалық болашақ. 19.00.01. – Екатеринбург, 2004 – 26 б.

3. Белокрылова Г. М. психология студенттерінің кәсіби қалыптасуы 1997. – 189 б.

4. Букина А.А. психология студенттерінің тұлғаишілік қақтығыстарының динамикасы ЖОО-да оқу процесінде. 2005. – 175 б.

Сұлтан Д.Н. СР-22-1К тобының студенті

Ғылыми жетекшісі – магистр, оқытушы Рахымова И.Қ.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы
ОТБАСЫДАҒЫ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚ МӘСЕЛЕСІ

Тұрмыстық зорлық-зомбылық, сондай-ақ тұрмыстық зорлық-зомбылық – бір адамның екінші адамға үй жағдайында, мысалы, некеде немесе бірге тұру кезінде жасалған зорлық-зомбылық немесе қатыгездік. Сондай-ақ балаларға, ата-аналарға немесе қарттарға қатысты зорлық-зомбылық болуы мүмкін. Тұрмыстық зорлық-зомбылық, егер оны жұбайы немесе жұбайы басқа жұбайына немесе серіктесіне қарсы жасаса, жақын серіктестік зорлық-зомбылық деп атауға болады. Тұрмыстық зорлық-зомбылық гетеросексуалдық және гомосексуалдық қатынастарда, сондай-ақ бұрынғы жұбайларға немесе серіктестерге қатысты болуы мүмкін. Тұрмыстық зорлық-зомбылық жәбірленушіге билік пен бақылауды алуға бағытталғаны жиі айтылады.

2021 жылы Қазақстанда 102 пультіне тұрмыстағы зорлық-зомбылық фактісі бойынша 114 мың қоңырау түскен. Полиция әйелдерді зорлық-зомбылықтан қорғау жөнінде 81 мың қорғау нұсқамасын шығарған.



1-кесте Отбасылық-тұрмыстық қарым-қатынастар саласында жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтар саны (Қазақстан Республикасы бойынша мәлімет), 100 мың адамға шаққанда, 2017–2021 жылдар аралығы

Зорлықтың түрлері

Физикалық

- отбасы мүшелерін мас күйінде немесе сау күйінде ұруды қолданатын эмоциялық зорлық

Эмоциялық

- балағаттау, қорлау, сөгу, балалардың жеке өміріне қол сұғу

Қауіп-қатер – отбасын тастап кетемін деп қорқыту, әйелін немесе балаларын ұру, өз-өзіне қол жұмсауға итермелеу;

- Балаларды анасына қарсы қолдану - әйелін өз балаларын ешқашан көрсетпейтіндігімен қорқыту, қорқытатын жолдауларды беру үшін балаларды қолдану.

Қазақстандағы тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы заңды қабылдау қажеттігі туды. Зорлық зомбылық дағдарыстан шығу және даму кезіндегі еліміздегі адамзат әлеуетіне қажеттігі де туындап отырғандығын ескертеді. Қазақ халқының дана сөзі бар: «Әйел адамға рухы әлсіз ер адам ғана қол көтереді».

Тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы заң жобасы

Бұл заң жобасы тұрмыстық зорлық-зомбылықпен күресуге, адам құқықтары жеке қауіпсіздік кепілдіктерін, физикалық және психологиялық зорлық-зомбылықтан қорғауға және әділ сот талқылауына қол жеткізу мақсатында әзірленген. Депутат заң жобасы арқылы зорлық-зомбылықтың алдын алуға және жолын кесуге болады деп санайды.

«2023 жылы тұрмыстық зорлық-зомбылық салдарынан 69 әйел мен 7 бала қайтыс болды. Тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қатысты 99 мыңнан астам арыз түсіп, балаларға қатысты 2452 қылмыс жасалған. Ешкімді бей-жай қалдырмаған бірнеше атышулы істер

болды. Біз, Сенат депутаттары, Үкіметке сауал жолдаған болатынбыз, естеріңізде болса, жауап тез келді», – деп жазды депутат өзінің әлеуметтік парақшасында.

Заң жобасына мыналар кіреді:

- зорлық-зомбылықты қылмыстық жауапкершілікке тарту, яғни ұрып-соғу және денсаулыққа жеңіл зиян келтіру үшін қылмыстық жауапкершілік;

Президент тапсырмасы

Жалпы елімізде тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қатысты арнаулы заң жоқ. Осыған орай, Қасым-Жомарт Тоқаев Республикалық педагогтер съезінде кәмелетке толмағандарға зорлық-зомбылық жасаған адамдардың жазасын қатаңдатуды тапсырған болатын.

Сонымен бірге қазақстандықтар президент Қасым-Жомарт Тоқаевқа ашық хат жазып, петиция жариялады. Онда әйелдер мен балаларға қатысты тұрмыстық зорлық-зомбылық үшін жазаны қатайтуды сұраған болатын. Көпшілік Қылмыстық кодекстегі «Ұрып-соғу» және «Денсаулыққа қасақана жеңіл зиян келтіру» баптарына өзгеріс енгізуді талап еткен. Сондай-ақ азаматтар отбасылық-тұрмыстық салада басқа да құқық бұзушылықтар үшін әкімшілік жауапкершілікті күшейтуді сұрады. Бұл петиция 150 мыңнан астам қол жинаған. Бірақ Әділет министрлігінің хабарлауынша ресми сайтта жарияланбағандықтан, бұл петицияны жарамсыз деп таныған.

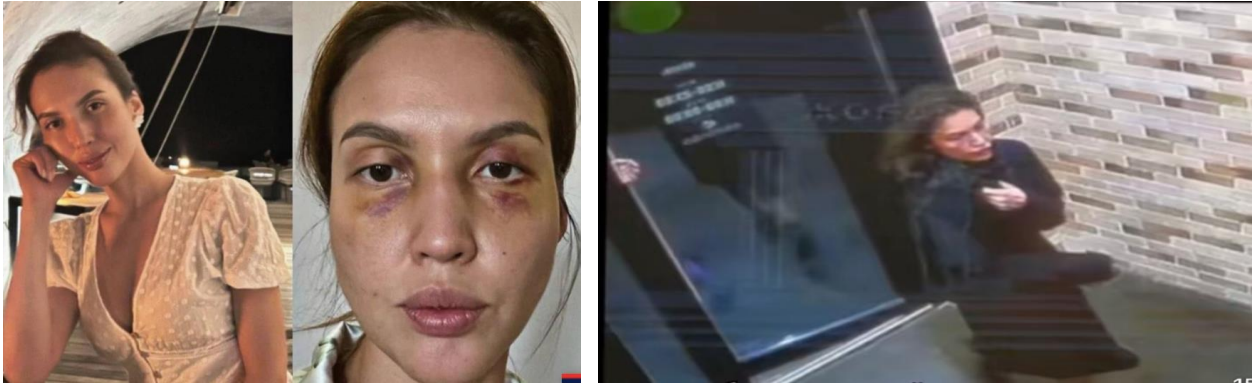
Тұрмыстық зорлық-зомбылық жасағандар қалай жазаланады?

Ал 19 мамырдан бастап Қылмыстық кодекске өзгерістер еніп, тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қатысты заң [қатая түскен](#). Оған сәйкес, отбасылық жанжал үшін агрессорға ескерту жасалады немесе 5 тәулікке қамауға алынады. Қайта қайталанған жағдайда 10 тәулікке қамауға алынады. Ұрып-соғу үшін – 10 тәулікке, қайталанса – 20 тәулікке қамауға алу қарастырылған. Қорғаныс нұсқамасын бұзғаны үшін ескерту енді жасалмайды, орнына 10 тәулікке қамауға алынады. Сот белгілеген ерекше мінез-құлық талаптарын бұзғаны үшін айыппұл салынбайды, оның орнына қамауға алу мерзімі 10 тәулікке ұзартылған

Ал 2023 жылдың алты айында полицейлер тұрмыстық зорлық-зомбылық фактілері бойынша 50 мың арыз қарап, оның 64%-ы бойынша әкімшілік [іс қозғаған](#). Жаңа заңнама аясында 2023 жылдың екінші жартыжылдығында әкімшілік қамауға алынғандар саны екі есе артқан. Арызданушылардың 27 мыңнан астамы қайта татуласқан. Зардап шеккендердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында 2023 жылы 87 мың қорғау нұсқамасы шығарылып, құқық бұзушының тәртібіне қатысты 15 мың арнайы талап қойылған.

Осы қатаң заң талаптарына сай әнші Рахат Тұрлыханов жазаланды. Ол әйелін соққыға жыққаны үшін сот шешімімен [10 тәулікке сотталды](#). Алматы қалалық соты **Рахат Тұрлыхановқа** қатысты ұрып-соғу дерегі бойынша әкімшілік құқық бұзушылық бойынша істі қарап, бірінші сатылы сот шешімін жарамсыз деп таныды. Бірінші сатылы сот **Тұрлыхановқа** қатысты [әкімшілік ескерту туралы қаулы](#) шығарған. Ал заңға сай қамауға алынуы тиіс болған. Аталған материалды қарау барысында, сот алқасы бұрын жұбайын бірнеше рет ұрып-соғу фактілерін ескеріп, бірінші сатылы соттың тағайындаған жазасымен келіспеген.

Қазіргі отбасылық зорлық-зомбылыққа мысал ретінде Бишимбаевтың сотын алсақ болады. Қазақстанда соңғы жылдардағы ең резонансты үдерістердің бірі болып жатыр. Айыптаулар сотында бұрынғы Ұлттық экономика министрі Қуандық Бишімбаев отыр. Бұған дейін сыбайлас жемқорлық қылмыстары үшін сотталған болса, енді ол кісі өлтірді деп айыпталып отыр. Негізгі нұсқа бойынша, ол 2023 жылдың қарашасында әйелі Салтанат Нүкенованы аяусыз соққыға жыққан, соның салдарынан қайтыс болған. Бишімбаев жедел жәрдем шақырудың орнына қылмыстың ізін өшіріп, рәсім аяқталған соң өз кінәсін мойындаудан бас тартты. Енді оған бүкіл әлем қатал болмаса, тым болмаса әділ жаза беруді талап етеді.



Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V
2. <https://74.ru/text/criminal/2024/04/20/73486688/>
3. <https://ppt-online.org/81545>
4. <https://kz.kursiv.media/kk/authors/sabina-zaekirzhanqyzy/> 2024ж 22қаңтар

Ельшибаева, К. Г. Салауатты отбасының психологиялық климаты : оқу-әдістемелік құралы / К. Г. Ельшибаева - Алматы : Альманахъ, 2022. - 134 с.

Канафина А.Е. студентка группы СР-21-2

Научный руководитель – к.п.н., доцент Абдақимова М.К.

Карагандинский университет Казпотребсоюза., г. Караганда, Республика Казахстан

БЕЗ БАРЬЕРНАЯ СРЕДА ДЛЯ ЛИЦ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ (НА ПРИМЕРЕ ОСАКАРОВСКОГО РАЙОНА)

Аннотация: В данной статье рассматривается влияние инвалидности на жизнь человека и его окружение, а также факторы, усугубляющие данное положение. Подчеркивается необходимость создания безбарьерной среды для обеспечения равных возможностей и полноценной жизни для людей с ограниченными возможностями. Работа выделяет важность комплексного подхода и сотрудничества всех участников общества для достижения цели инклюзивности и социальной справедливости."

Ключевые слова: инвалидность, без барьерная среда, равные возможности, социальная инклюзия, доступность, социальная справедливость

На сегодняшний день используют различные понятия, характеризующие комфортную среду обитания для инвалидов доступная среда, безбарьерная среда, универсальный дизайн, инклюзивная среда и др. Попытаемся рассмотреть каждый из них.

Доступная среда – это такая организация окружающего пространства, при которой любой человек, независимо от своего состояния, физических возможностей и других ограничений, имеет возможность беспрепятственного доступа к любым объектам социальной, общественной, транспортной и иной инфраструктуры, а также может свободно передвигаться по любому выбранному маршруту. Для многих людей с особенностями организма без барьерная среда – это возможность вести независимый и полноценный образ жизни. Создание доступной среды, особенно в общественных местах, является ключевым условием обеспечения равных возможностей для всех граждан, включая людей с физическими ограничениями. Многие объекты, которыми пользуются здоровые люди, могут стать непреодолимыми преградами для лиц с инвалидностью. Несмотря на это, многие из них хотят активно жить: учиться, работать, путешествовать. Поэтому важно обеспечить без барьерный доступ ко всем видам транспорта, зданиям, услугам и информационным ресурсам.

Всемирная организация здравоохранения (ВОЗ) дает следующее определение барьеров:

это факторы в среде человека, которые из-за их отсутствия или присутствия ограничивают функционирование и создают инвалидность. К ним относятся такие аспекты, как: физическая среда, которая не доступна, отсутствие соответствующих вспомогательных технологий (вспомогательных, адаптивных и реабилитационных устройств), негативное отношение людей к инвалидности, услуги, системы и политики, которые либо отсутствуют, либо препятствуют вовлечению всех людей с состоянием здоровья во все сферы жизни.

Можно выделить несколько наиболее распространенных категорий барьеров, которые затрудняют и/или делают невозможной работу и доступ к услугам людей, имеющих инвалидность. Это мировоззренческие (поведенческие), информационные, физические, организационные, транспортные, социальные и политические барьеры.

1. Информационные барьеры: Эти барьеры возникают из-за недостаточной доступности или адаптации информации для различных видов инвалидности. Например, для людей с нарушениями зрения отсутствие дублирующей тактильной или звуковой информации может быть серьезным препятствием. Также мелкий шрифт или отсутствие версии шрифтом Брайля на указателях в местах общественного пользования создают трудности для доступа. Для людей с нарушениями слуха отсутствие сурдо- и тифлосурдоперевода, а также отсутствие звукоусиливающих средств в местах получения услуг и информации, могут привести к изоляции и исключению.

2. Физические барьеры: Эти барьеры представляют собой структурные препятствия в окружающей среде, которые затрудняют или блокируют мобильность или доступ. Например, высокие пороги, ступени, неровное покрытие и отсутствие поручней могут создавать трудности для людей с ограниченной подвижностью. Для людей с нарушениями зрения преграды на пути движения без предупредительной информации или недостаточная освещенность также могут быть серьезными препятствиями.

3. Организационные барьеры: Эти барьеры возникают из-за недостаточной компетентности персонала или недоступности оборудования для реализации социальных программ и услуг. Например, отсутствие доступного оборудования в медицинских учреждениях для людей с ограниченной подвижностью или некомпетентность персонала в общении с людьми с инвалидностью могут препятствовать получению ими необходимой помощи и услуг.

4. Транспортные барьеры: Эти барьеры связаны с отсутствием или недостаточным развитием транспортной инфраструктуры, адаптированной для потребностей людей с ограниченными возможностями. Например, отсутствие лифтов или пандусов на станциях общественного транспорта для людей с ограниченной подвижностью может серьезно ограничить их доступность к общественному транспорту и социальным возможностям.

Реализация комплексного подхода по созданию без барьерной среды включает в себя не только обеспечение доступности объектов инфраструктуры, но и оснащение их специализированными средствами, соответствующими потребностям различных категорий граждан.

Более подробно рассмотрено на примере Осакаровского района поселка Осакаровка происходит значительное развитие инфраструктуры для обеспечения доступности и улучшения качества жизни людей с ограниченными возможностями. Благодаря совместным усилиям местных властей, общественных организаций и активистов по защите прав лиц с инвалидностью, в поселке были реализованы различные проекты по созданию без барьерной среды. Примеры таких проектов включают в себя строительство пандусов у государственных учреждений, магазинов и общественных мест, установку специализированных лифтов и подъемников на платформах общественного транспорта (инвотакси), а также оснащение информационных терминалов и знаков мнемосхемами для людей с ограниченными возможностями. Кроме того, в Осакаровке проводятся образовательные мероприятия и тренинги для повышения осведомленности общества о

проблемах инвалидности и формирования позитивного отношения к людям с ограниченными возможностями. Эти инициативы помогают изменить отношение общества к инвалидности и способствуют созданию более инклюзивной среды.



Рисунок 1,2



Рисунок 3,4



Рисунок 5,6

И в заключение хотелось бы сказать что важность создания безбарьерной среды для лиц с инвалидностью не может быть недооценена. Осакаровский район принимает на себя активную роль в этом процессе, демонстрируя свою готовность к преодолению различных видов барьеров, чтобы обеспечить равные возможности для всех своих посетителей. Через инвестиции в развитие инфраструктуры, использование передовых технологий, обучение персонала и проведение общественных кампаний, Осакаровский район стремится не только обеспечить доступность своих объектов, но и изменить общественное сознание, создавая культуру включения и уважения к различиям. Безбарьерная среда не только облегчает повседневную жизнь людей с инвалидностью, но и способствует развитию более

толерантного и инклюзивного общества в целом. Осакаровский район продолжит свою миссию по созданию такой среды, вдохновляя другие организации следовать его примеру и делая мир более дружелюбным и доступным для всех.

Список использованной литературы:

1. Проблемы доступной среды Молодой ученый. — 2022. — № 23 (418). — С. 130-132. — <https://moluch.ru/archive/418/92863/>
2. (Без-)барьерная жизнь людей с ограниченными возможностями <http://socsreda.ru/st1/Пособие-А5.pdf> Безбарьерная среда жизнедеятельности физически ослабленных лиц «Универсальный дизайн в области создания безбарьерной среды» <http://invagomel.by/wp-content/uploads/2020/02/Пособие-А5.pdf>

Сұлтанқұл А.А СР-22-1к тобының студенті
Ғылыми жетекшісі – магистр оқытушы Рахимова И.Қ
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ НАШАҚОРЛЫҚ МӘСЕЛЕСІ

Қазіргі шындықта жұртшылық та, мемлекет те көбірек өткір әлеуметтік мәселелерді шешуге назар аударылады, олардың арасында ерекше орын бар нашақорлық. Нашақорлық тек әлеуметтік ғана емес, сонымен қатар қазіргі заманғы медициналық проблема болып табылады. Көптеген зерттеушілердің пікірінше, нашақорлық - бұл ауру бұл есірткіге физикалық немесе психологиялық тәуелділікте көрінеді. Бірте-бірте денені физикалық және ақыл-ойға жетелейтін оларға тарту. Нашақорлық девиантты мінез-құлықтың негізгі түрлері. Психикалық тәуелділік есірткі қабылдаудың обсессивті күйімен сипатталады заңнан, адамгершіліктен, отбасы мен ұжымның мүдделерінен өтіп, кез-келген жағдайда заттар. Кез-келген адам есірткіге бірінші дозадан үйреніп кетуі мүмкін. Физикалық тәуелділік-физиологияның бұзылуында көрінетін дененің жағдайы есірткі заттарын қолдануды тоқтатқан жағдайда (ауыр заттар пайда болады сезім). Әр түрлі жүйелердің бұзылуы бар: уытты бауырдың, жүректің зақымдануы, бұлшықет әлсіздігі. Нашақорлық – бұл жалпы (яғни, ішкі әлемнің барлық аспектілеріне, басқа адамдармен қарым-қатынасқа және өмір сүру тәсілдеріне әсер етеді) жеке тұлғаның зақымдануы, сонымен қатар көп жағдайда физикалық денсаулықтың асқынуларымен бірге жүреді. Бұл дегеніміз, нашақордың жолымен жүрген адам өзінің ең жақсы адамгершілік қасиеттерін біртіндеп жояды, психикалық тұрғыдан қалыпты болмайды, достарынан, содан кейін отбасынан айырылады, мамандық ала алмайды немесе бұрын иеленгенін ұмытады, жұмыссыз қалады, қылмыстық ортаға қатысады, өзіне және айналасындағыларға бақытсыздықтың тұңғиығын әкеледі және ақырында баяу және сенімді түрде өзінің жеке денесін бұзады. Нашақорлықтың тағы бір ерекшелігі-бұл патологиялық жағдай ретінде негізінен қайтымсыз және есірткіні теріс пайдалану нәтижесінде адамның жан дүниесінде болған жағымсыз өзгерістер онымен мәңгі қалады. Бұл жағдайда нашақорлық жарақатқа ұқсайды, егер аяғы ампутацияланған болса, ол қайтадан өспейді, егер нашақорлықтың салдарынан жан мен отбасылық қатынастардың тазалығы жоғалса, олар қалпына келмейді [1]. Сонымен қатар, нашақорлар үшін үлкен бақытсыздық, есірткінің әсері жадта ғана емес, денеде де мәңгілікке "басылады". Егер олардан ұзақ уақыт бас тартқан адам қайтадан "бір рет шайнауға" шешім қабылдаса, онда ол міндетті түрде нашақорлық тозақтың барлық шеңберлерінен өтуі керек. Сондықтан наркологтар "қалпына келтірілген нашақорлар" туралы айтпауға тырысады, бірақ "белсенді емес нашақорлар" терминін артық көреді. Нашақорлықтың ең жаман жері не екенін білесіз бе? Нашақорлар (көбінесе олардың туыстары) өздерінің жай ғана "есірткіге құмар" емес, оларға тәуелді екенін кеш түсінеді.

Есірткі тұтынушылардың статистикасы. 20 ғасырдың басына дейін есірткі өндіруге және тұтынуға ешқандай шектеулер болған жоқ. Кейде белгілі бір заттарды пайдалануды азайтуға немесе мүлдем тыйым салуға тырысулар жасалды, бірақ олар қысқа болды және әдетте сәтсіз болды. Мемлекет есірткіге тыйым салмаған, керісінше олармен сауданың өркендеуіне ықпал еткен жағдайлар да бар. Ең жақсы мысал-19 ғасырдың ортасында Ұлыбритания мен Қытай арасындағы қарулы қақтығыстар. Олар апиын соғысы деп аталады, өйткені ағылшын саудагерлері Қытайға апиын әкелді. 19 ғасырдың ортасына қарай бірнеше миллион қытайлықтар апиынға тәуелді болды. Осы уақыт ішінде Қытай апиын тұтыну бойынша әлемде бірінші орынға шықты, оның көп бөлігі Үндістанда өсіріліп, ағылшындар елге жеткізді. Қытай үкіметі апиын импортын бақылау туралы көптеген заңдар қабылдады, бірақ олардың ешқайсысы (соның ішінде толық тыйым салу) қалаған әрекетін орындамады. Жалпы, белгілі бір дәрежеде нашақорлық проблемасы шамамен 30 миллион адамға, яғни елдің әрбір бесінші тұрғынына әсер етеді. 20 ғасырда есірткіні қолдану немесе олардың таралуы тіркелмеген бірде-бір аймақ қалмады. Нашақорлық ақыры мемлекетке тікелей қауіп төндіретін жалпыұлттық проблемаға айналды. Шынында да, соңғы сараптамалық бағалаулар бойынша, әрбір нашақор есірткіні қолдануға 13-15 адамды тартады, осылайша нашақорлықтың "қарлы кесегін" жасайды. Соңғы екі жылда нашақорлықтан болған шығындар бірнеше миллиардтан асады. Қазақстанда нашақорлық жасаруды жалғастыруда. Соңғы мәліметтер бойынша, нашақорлардың 60% – дан астамы 18-30 жас аралығындағы адамдар, ал 20% – ға жуығы мектеп оқушылары. Қазақстан Республикасының Денсаулық сақтау министрлігінің ақпараты Қазақстанда есірткіге қосылудың орташа жасы 15-17 жас екенін көрсетеді, бірақ есірткіні алғашқы қолдану жағдайлары жиілеп кетті 11-13 жастағы балалар есірткі қолданады. Есірткіні, атап айтқанда, Қазақстанда 6-7 жастағы балалардың қолдану жағдайлары да атап өтілді. Нашақорлық елдегі қылмыстық жағдайдың дамуына әлі де теріс әсер етеді. Есірткі және уытты мас күйінде жасалған қылмыстар саны 1999 жылдың бірінші жартыжылдығында 13,3% - ға ұлғайып, 9,6 мыңды құрады. бұдан басқа, есірткі сатып алу үшін қаражат алу мақсатында азаматтар мен ұйымдардың мүлкін ұрлау және басқа да ұрлау әрекеттерінің өсу үрдісі (шамамен 3% - ға) байқалады. Есірткінің заңсыз айналымына байланысты тіркелген қылмыстардың динамикасы. Есірткінің заңсыз айналымымен байланысты қылмыстардың ішінде өткізу мақсатында есірткі құралдары мен психотроптық заттарды заңсыз өндірумен, сатып алумен немесе сақтаумен немесе оларды өткізумен байланысты тіркелген қылмыстар саны едәуір өсті (2020 жылғы I жартыжылдықпен салыстырғанда 43,1% - ға өсті). Мұндай қылмыстардың үлес салмағы 15,5% - дан 20,4% - ға дейін өсті [2].

Нашақорлықтың зияны мен шешу жолы. 1986 жылдан бастап 26 маусым Халықаралық нашақорлыққа қарсы күрес күні болып саналады. Осы күнге дейін әртүрлі елдердегі мемлекет қайраткерлері есірткіден бас тартуға шақыратын арнайы бағдарламалар дайындауда. Өкінішке орай, осы уақытқа дейін бұл іс-шаралар сәттілікке ие болған жоқ, өйткені мәселе күшейіп, бүкіл әлемнің көптеген адамдарына көбірек таралуда. Нашақорлыққа қарсы күн - бұл мәселені шешудің бірден-бір жолы. Шын мәнінде, тәуелділікпен күресу бағдарламалары көптеген жылдар бойы күнделікті жасалып келген, бірақ әзірге олардың ешқайсысы оң нәтиже берген жоқ [3,4].

НАШАҚОРЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ:

Есірткіге тәуелділіктің алдын алу негізінен мектеп оқушылары арасында жүзеге асырылатын маңызды бағдарлама болып табылады, өйткені дәл осы халықтың санаты ең осал топ болып табылады. Алдын алу шараларына ата-аналармен, мұғалімдермен, психологтармен әңгімелер, дәрістерге қатысу, түрлі қызығушылық клубтарын құру, мотивациялық фильмдер қарау кіреді. Мектеп оқушыларына айтылатын ақпарат олардың бойына салауатты өмір салтының құндылықтарын сіңіруі керек.

АЛДЫН АЛУ ЕРЕЖЕЛЕРІ:

Алдын алу адамдармен тек ресми қарым-қатынастан ғана аспайды. Оларға жеткізілетін ақпарат тиісті талаптарға сәйкес келуі керек:

- Бұл позитивті, шабыттандырушы және ынталандырушы болуы керек.
- Егер ақпарат теріс болса, онда ол есірткіні түрлі-түсті қолданудың салдарын көрсетуі керек.
- Бұқаралық ақпарат құралдары есірткіні пайдалануды насихаттамауы керек.
- Халыққа жеткізілетін барлық ақпаратты тек кәсіби дәрігерлер қалыптастыруы керек.
- Барлық ақпарат тиісті кеңесте мақұлдануы керек, оның құрамына наркотроптар, психологтар, терапевтер және психотерапевтер кіруі керек.

Өкінішке орай, нашақорлықты осылай алдын алмасақ, шешімі әзірге табылған жоқ.

Қорытынды. Яғни қорыта айтқанда, Қазіргі қоғамда нашақорлықтың таралуы ең маңызды әлеуметтік мәселе болып табылады. Көптеген сарапшылардың пікірінше, нашақорлық әлеуметтік-экономикалық елдің дамуы экономиканың өсуі, ғылыми прогресті, адам деңгейін төмендетеді халықтың әлеуеті мен өмір сүру сапасын азайтады. Бұл құбылысқа тән осындай сипаттамалар туралы айтуға болады, мысалы халық үшін есірткі заттарының қол жетімділігі, мемлекетте үлкен қиындықтаросы процестерді бақылау және статистикалық есепке алу, сондай-ақ салдардың күштілігі халық үшін тұтынуы. Осы себептерге байланысты, оң статистикаға қарамастан Қазақстанда нашақорлықтың таралуы жоғарылап бара жатқан динамика, бұл бағыттағы кейбір маңызды жетістіктер туралы айту қиын. Мәселенің ауқымы ол әлі де өте кең болып қала береді және оның салдары одан да көп болып көрінеді халықтың өмірінің көптеген аспектілері үшін жағымсыз. Нашақорлық қылмыстың және басқалардың көбеюінің себептерінің бірі болды өскелең ұрпақтың денсаулығына орасан зор зиян келтіретін жағымсыз құбылыстар туғызады күрделі әлеуметтік проблемалардың тұтас кешені, осыған байланысты ол жиі талқыланатын адамзаттың жаһандық мәселелері.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. М 38 Мейірбеков Ә.Т., Раимбердиев Т.П., Башбенова Г.Ю. Тіршілік қауіпсіздік негіздері. Оқулық. Түркістан, 2020. 119 бет.
2. Республикасы үкіметінің 2022 жылғы 12 сәуірдегі №451 «Қазақстан Республикасында нашақорлыққа және есірткі бизнесіне қарсы күрестің 2020-2023 жылдарға арналған салалық бағдарламасы туралы» Қаулысы: <http://adilet.minjust.kz>
3. Тұрғынбаев Ә.Х. Әлеуметтік жұмыс. Алматы, 2021
4. Р. Қоянбаев. Әлеуметтік тәрбие теориясы. - Алматы, 2022

Nevena Tsaneva Zhelyazkova, PhD student,
Trakia University, Stara Zagora, Bulgaria, Faculty of Education
ABDAKIMOVA M.K.

Scientific supervisor, PhD, Associate Professor
Karaganda University of Kazpotrebsoyuz,
Karaganda, Republic of Kazakhstan

BIBLIOTHERAPY IN SOCIAL WORK

Annotation. This article examines the role and importance of bibliotherapy in social work. The effectiveness and importance of bibliotherapy in working with the family of guardians.

Keywords: bibliotherapy, book therapy

At the present stage of the implementation of an inclusive policy on the formation of an inclusive society, the importance and role of social work as a profession has grown. Modern social work has a solid baggage of innovative methods and technologies to help people in difficult life situations. One of the most popular and effective methods is bibliotherapy.

Bibliotherapy is an opportunity to influence the world around someone with the help of a book. A social worker and a psychologist will help influence the client's world. An integrated approach in bibliotherapy will help social workers live, understand and solve the client's problems [1].

Bibliotherapy (book therapy) is a socio-cultural rehabilitation technology, which is based on various types of activities with book and printed material. Bibliotherapy means the deliberate use of literary works to understand or solve actual therapeutic problems of a person. The term bibliotherapy consists of two components: "biblio"- book, "therapy" - treatment, which literally means "book treatment" or "book therapy" in psychology, fairytale therapy is one of the youngest directions, based on one of the most ancient ways to support a person with the help of words. Treatment with books can help anyone, be it an elderly person or a child. In particular, bibliotherapy is practiced with children in order to identify needs and solve the issue [2].

Through the discussion of the book, the child opens up and does not hesitate to make contact. Bibliotherapy with young children has its own differences and difficulties: a small vocabulary of children, problems of oral expression, limited experience and short-term attention. When working with young children, you need to use short stories, audio and video materials.

Illustrated books give the child the opportunity to understand that his desires, feelings, actions are part of the process of his growth. Illustrations can cause both negative and positive reactions. The more illustrations there are, the more interest there is in the book. The larger the illustrations, the more active the interest. An illustration with a central object that "attracts the eye" is more attractive than without one and with a lot of details. The meaning of the illustration is that it "interests" [3].

Bibliotherapy in social work with the family of guardians. Bibliotherapy is a method in social work that uses reading and discussing books to help and support people in solving their problems. In the context of family work with caregivers, book therapy can be a useful tool to help families resolve conflicts, improve communication, develop leadership skills and enhance self-awareness. At the very beginning, carers face emotional and psychological difficulties, this is due to taking care of children and family problems. The role of bibliotherapy is to help the child's parents master various skills that will help them cope with difficulties and strengthen their mental state [4].

Bibliotherapy can be conducted in the form of individual sessions with caregivers, family counseling, and group sessions. During these sessions, caregivers can read books that help them understand and become aware of their own problems, and discuss them with a social worker and other program participants. Bibliotherapy can help caregivers better understand themselves and their relationships with children, develop empathy and understanding skills, and find new ways to solve problems. It can also help to improve the psychological well-being of caregivers and strengthen their bond with the child [5].

Aspects in which bibliotherapy will be an effective and useful method of working with family guardians and with a child:

1. Help in understanding and overcoming emotional reactions: Guilt, anxiety, stress and depression are emotional reactions that family caregivers often encounter. Books can help you understand and make sense of these emotions. Also, treatment with books can help you find a solution to overcome them and find a plan of strategies.

2. New perspectives and solutions: Short stories or stories that are read with clients help to look at problems from the outside and find new ways to solve them. The book can also offer guardians new perspectives and a plan of action to resolve the issue.

3. Increasing self-esteem and confidence: supporting self-worth, learning through stories to love yourself and try to understand, this gives carers confidence in the future, and the child a healthy self-esteem.

4. For carers to improve their interaction skills with children: reading books with children develops close and healthy relationships, as the child interacts with his parents, learning deeper than a person. It also develops the skills of understanding and empathy, interaction with the child on an emotional level.

These aspects indicate the importance of working with the child and guardians to better understand each other and develop empathy [6].

Bibliotherapy for caregivers can be a support. Where there is an opportunity to improve their parenting skills, to understand the child's needs on an emotional level. A book on parenting can inspire, be a source of advice. To do this, you just need to accurately understand the client's problem in order to choose the right story. The book is also a tool for children to better understand their emotions and feelings and experiences. Certain stories can bring positive emotions. Through the book, the child can speak. It can also be noted that the book can serve as a way to start a conversation about difficult topics for both carers and children. To omit and work out the problematic topics of the child and reveal it, to build a trusting relationship between parents and the child. Heart-to-heart conversations with the help of reading a suitable book can unravel part of the web of problems. It is not a little important that the book develops understanding of each other, the ability to listen is developed, respect and empathy. Discussing the characters leads to intimacy and trust in the family. A child in a new family needs to feel not superfluous, for this discussion of a story, it can push the child to contact. For a social worker, the main thing is to take into account the individual needs of each family. When choosing a book, you need to take into account many aspects, such as age, level of development, interests and needs. This is necessary for the effective operation of this method. Bibliotherapy is the most suitable method for creating a healthy and understanding family environment.

The use of bibliotherapy in practice. First, you need to make a work plan that takes into account the characteristics of the client, such as age and needs. Then a selection of the necessary literature. These can be short stories, both fiction and mini books with illustrations. Illustrations help to attract the attention and unlock the imagination of the child (or parents). A list of questions for the story is compiled to study the client, help and support. Using the example of working with child X, David Small's book "Imogen's Antlers" was read, a number of questions were asked, such as "did you feel different from everyone else?", to which the child replied that he had recently had such a feeling. That says a lot. The following questions and discussions of the book led to the conclusion that the child is afraid to be himself, due to the fact that he was not accepted once by his birth parents, and in a new family he shows himself from a not very good side. Imogen impressed the child, he also wanted to respond to criticism of "his shortcomings." Where the idea was suggested that these "disadvantages" may also be advantages. The child became animated and less shy.

Also, during the work, Peter Reynolds' book "Dot" with parents and with a child was read. The discussion of the book showed that the parents were thinking about the story. It was noted that the child's mother has an outdated parenting position. Also, over time, a lack of parental attention for children was revealed, where discussions, stories showed that the child needed more vivid support from the mother. The child also has an example to follow, this is the family's own child, the middle son. As it turned out, their relationship is a little strained, due to the behavior of child X. But the child has positive emotions about his new brothers.

Thanks to bibliotherapy, the needs of the child and the problems of the parent's relationship were found in this family, which are being worked on. The relevance of book therapy in social work shows great success and work efficiency. The opportunity to influence your world with the help of a book is not a myth, but the truth.

Thus, bibliotherapy in social work is an effective and affordable tool that can be used to support clients in solving psychological problems, developing their self-awareness, as well as enriching their life experience.

Literature:

1. "What is book therapy?" What is book therapy? — J!EPIAG Psychology (jepiag.com)
2. "BIBLIOTHERAPY - SOCIO-CULTURAL REHABILITATION TECHNOLOGY " bibliotherapy - socio -cultural rehabilitation technology. | Consultation on the topic: | Educational social network (nsportal.ru)

3. "Bibliotherapy" Bibliotherapy: (azovlib.ru)
4. Craig G. "Bibliotherapy: theory and applications" <https://psy.su/feed/11195/?ysclid=lpкууу1j8y393259611>
5. Popova M. A. Book therapy and bibliotherapy as a method of working with children and adolescents. <https://xn--2-9sb0d.xn--p1ai/knigoterapiya-i-biblioterapiya-kak-metody-raboty-s-detyami-i-podrostkami-67906034/read/part-2?ysclid=lpcv1m4h39374403408>
6. Catherine K. "Book therapy: a practical guide for psychologists and psychotherapists" <https://jepiag.com/blog/books/что-такое-книготерапия/>

Слям А., Мн-11к студенті,
 Ғылыми жетекшісі- оқытушы Тусупова Н.Б.
 Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Экономика бизнес және құқық колледжі
 Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ЖҰМЫС УАҚЫТЫҢ ҚЫСҚАРТУДЫҢ: ОҢ ЖӘНЕ ТЕРІС ӘСЕРЛЕРІ

Ата заңымыз Конституциясының 24-бабына сәйкес «Әркімнің еңбек ету бостандығына, қызмет пен кәсіп түрін еркін таңдауына құқығы бар» -, делінген [1].

Бұл дегеніміз әрбір азаматтың, адам баласының еңбек етудегі әрекеттері заңдармен толығымен қорғалады дегенді білдіреді.

Әлем елдері бүгінгі жаһандануда экономикалық өрлеуге бет алып ұлттық келбетін сақтап қалуы қажет. Бұл заңдылықсыз әлсіз мемлекеттер тарих беттерінен өшу қауіпіне ие [2, 53б.]. Алайда, алдағы болашақта адамзат керемет жетістіктерге куәгер болады деп болжаймыз. Ал оның бастауы «қайырымды мемлекет» саясаты, қатал саяси ұстанымнан бас тартпасақ онда ішкі үйлесімділік заңдылығының күйреуі сол ұлттың тамырына балта шаппақ. Осы тұста тағы ескеретін мәселе әлемдік өзгерістер, жетістіктер қас-қағым сәттің аралығында жүзеге асып жатыр. Бұл заңдылыққа бағынбауға барша әлем қауқарсыз. Онда жаһанданудың қауіпіне тап болуы ақиқат. БҰҰ осы бағытта әлем халықтарына жол көрсетіп бағыт беруде. Осы жолдардың бір үлгісінің сіздерге ұсынбақпыз.

Біріккен ұлттар ұйымының арнайы агенттігі болып табылатын Халықаралық еңбек ұйымы 4 апталық жұмыс күніне көшуді ұсынғаннан кейін, ұйымға мүше мемлекеттер өз ішінде осы тақырыпты қызу талқыға салды. Көршілес Ресейде Мемлекеттік Думаның Еңбек жөніндегі комитеті жұмысшылардың 4 апталық жұмыс күніне көшу мүмкіндігін қарастырмақ. Идея авторларының айтуынша, бұл біріншіден қызметкердің денсаулығына пайдалы, екіншіден жұмыс орындарының көбеюіне септігін тигізеді, ал үшіншіден қоршаған ортаға оң әсер етеді екен.

Бүгінде әлемдегі негізгі жетекші халықаралық БҰҰ мен дамыған әлем елдері бірілеріміздің танымымызға, түйсігімізге мүлде қайшы келетін революциялық ұсыныстар тастап 4 сағаттық аптасына 21 сағаттық жұмыс күнің ұсынып отыр. Егерде осы ұсыныстарға ғылыми тұрғыдан қарап зейін қойсақ онда біздер бұл ұсыныстардың аса маңыздылығына көз жеткізер едік. Бір көрген дүниемізді ақиқат деп баға беру әр кез қате шешімдерге әкелері хақ.

4 сағаттық аптасына 21 сағаттық жұмыс күнің енгізудегі мақсат - ел экономикасын гүлденуі, саяси тұрақтылық пен халықтың әлеуетінің артуына негіз болады. Халық тұрмысын жақсарту. Міндетіміз-оң және теріс тұстарын талқылау. Осы шешімнің тиімділігін көрсету, дәлелдеу

Осы аталмыш шағын зерттеуімізді индукциялық, дедукциялық, эмперикалық, әлеуметтік, тарихи әдістерді қолдана отырып жүргіздік. Осы тұста тағы бір ескеретін дүние зерттеу барысында біздер индукциялық әдісті қолданып онда сараптамаға қатысқан тұлғалардың өзгеге емес өзіне баға беруін өтіндік. Сырт көз сыншы демекші. Осы өзгеге баға беру қаталдықпен ерекшеленгендігін атап өткен жөн. Сараптама барысында 4 апталық жұмыс аталмыш өзіне тиімді, тіптен өте қолайлы. Алада өзгелерге баға бергенде халыққа

бұлай жұмсақ қарауға болмайды деп шешеді. Нәтижесі саяси- экономикалық, әлеуметтік дағдарыстарға әкеледі деп шолады.

Қорытындылай келе 4 апталық аптасына 21 сағаттық жұмыс күнің теріс факторлары еш көрініс таппайды.

Саяси биліктің ел алдындағы негізгі міндеттерінің бір халықты жұмыспен қамту екендігі белгілі. Бүгінгі күні жұмыстың негізгі түрі ой еңбегі мен қызмет көрсету саласы екендігін ескерсек, бұл техниканың дамуының нәтижесінде қол жеткізген жетістік, яғни ендігі таңда ауыр жұмысты техниканың күшімен орындауға мүмкіндік бар. Нәтижесінде техниканы пайдалану салдарынан адамның қол еңбегіне деген сұраныс азайды, тіптен артық өнім пайда болып, нәтижесінде өндірісте адам еңбегі аса қажеттілікке ие болмай отыр. Осы тұста біздің ескеретін мәселе дүниежүзілік дағдарыс адамдардың аз жұмыс жасауынан туындап отырған құбылыс емес. Сонда, бүгінгі БҰҰ –ның жұмыс уақытың азайту туралы ұсынысы өте орынды.

Жұмыс мерзімі, уақыты мен түріне қатысты мәселе әлемдік деңгейде маңызды мәселе болып отыр. Осы проблеманың шешімі адамның неғұрлым ұзақ мерзім жұмыс жасауынан емес, керісінше тіптен дамыған Батыс елдерінде тәрізді 30 жас аралығына дейін оқуды міндеттеу арқылы шешу ақиқатқа жақын болып отыр. Өзіңіз білетіндей әлемдік экономикалық дағдарыстар артық өнімнен туындаған болатын. АҚШ елі Ұлы дүрбелен жылдары халықты жұмыссыздықтан құтқару үшін жоғары оқу орындарын тәмамдаған студенттерді міндетті үш жылдық әскери борышты өтеуге жіберген, бұл әрине қыздарға да міндеттелді. [3, 22б.]. Нәтижесінде жұмыссыздықтың өсу қауіпі тоқтады. Біздер өмір сүрген ХХ-ХХІ ғасырлар орта ғасырлық кезеңдерден ерекшеленеді, себебі бұрындары қара жұмысты адам күшін пайдалану арқылы атқарса ендігі таңда зауыт – фабрикаларда автоматтану орын алып біздер үшін көп жағдайда ауыр жұмысты машина, техника атқарады. Содан да болар халықты жұмыспен қамту бүгінде қиыншылық тудыруда. Кезінде коммунизм теориясында айтылған, болмаса постиндустриалдық қоғам сипаты бойынша өмір кешуіміз қажет. Ол бағыттан бастартсақ онда дағдарыс, яғни жұмыссыздықтың белең алу қауіпінен құтылу мүмкін емес. Халықты бір тәртіпте ұстау қажет, яғни жақсы, бақытты өмірге ұмтылыс ол еңбек, яғни оның ең тиімді түрі оқу екені баршаға аян, сонда халықты жоғарғы күндізгі бөлімде білім алуды міндеттеу және білім алу тегін болғаны абзал.

Енді біздер жоғарыда көтерген дүниемізге келсек, яғни қара жұмысты атқаратын шақтан бүгінгі әлем біршама алшақтады. Неғұрылы адам қара жұмысты көп атқарса, солғұрылым арзан қол жұмыс көбейіп, артық өнім өндіріліп, тауар өзінің өндеуге кеткен шығының ақтамайды. Кезінде АҚШ-тағы ұлы дүрбеленде ауыл шаруашылық өнімдері ұлғайып баға 2-3 есеге кеміп кетті. Сонда бүгінде елімізде мысалғы ет өнімдері кг-на 300 теңге болса, сонда бұл шаруашылықпен кімдер айналыспақ? Міне осы іспеттес. Ал дағдарыстан АҚШ төмендегідей жолмен шықты; онда фермердің тіптен 60-80% жер иелігін мемлекет арендаға алып, арендалық ақысын төледі, ал фермерге бұл жерлерді пайдалануға тыйым салды. Нәтижесінде өнім азайып, фермердің күнелту қауіпінен айырылу үрейі тарқады, себебі ол аренда төлемімен табыс көзіне ие болды, әрі өнімнің азаюына орай баға көтерілді, осылайша фермердің еңбегі ақталды. Бүгінде ЕО елдерінде артық өнім өндіруге тыйым салынған, яғни өнім құның құлдыратпау мақсатында. Жергілікті тұрғындарды мемлекет жұмыспен қамтуға құштарлы да емес. Тұрғындарға мемлекет тарапынан күнелту жәрдемақысы бөлінген. Қайта өнімнің көптеп өндірілуі дағдарысқа әкелетіндігін Еуропалық саясаткерлер әлдеқайда бұрынырақ түсінген. Олардың тұжырымы бойынша халықтың өмір тіршілігінің нашарлығы, яғни төлемақысының аздығы ақша айналымы, тауар айналымын тежеп дағдарысқа бастайтын басты жол деп біледі.

Енді елімізге оралайық. ҚР Еңбек кодексінің 77 бабына сәйкес, жұмыс уақытының қалыпты ұзақтығы аптасына 40 сағаттан аспауға тиіс. [4, 53б.]. Бұл ретте бірнеше қазақстандық коммерциялық ұйымдар 4 сағаттық жұмыс күніне көшті. Жаңа демалыс күнін мәдениетке, рухани кемелденуге сарп етер болсақ, қоғам үшін, әсіресе ұлт болашағы

үшін аса қажет нәрсе. Олай болса, жаңа ұсыныстың шынымен қоғамға пайда әкелуі бос уақытты пайдалы өткізудің келесі тәсілдері бар:

- Бала-шағаңызға көбірек уақыт бөлу. Бала тәрбиесінде ата-ананың рөлі зор екені белгілі.

- Денсаулығыңызға көңіл бөлу. Демалыссыз жұмыс істей бергеннен, адамның жұмыс істеуге деген құлшынысы төмендейді. Сондықтан, бір мезгіл отбасыңызбен не достарыңызбен табиғатқа шығудың денсаулығыңызға да көңіл-күйіңізге де пайдасы зор.

- Біліміңізді жан-жақты кемелдендіру. Адам өмір бойы оқуға, жаңа нәрсені үйренуге үйір болуы керек. Ол тұлға ретінде қалыптасудың бірден-бір шарты. Сол себепті, бос уақытыңызды пайдалы өткізудің бір жолы кітап оқу, шет тілдерін үйрену, жаңа технологияларды зерттеу, өзге елдердің мәдениетімен танысу және т.б.

- Ата-анаңызға және жақындарыңызбен жиі хабарласып, барып тұру. Егер сіздің ата-анаңыз басқа қалада не ауылда тұратын болса, жаңа демалыс күнін пайдаланып, әкешешеніңізді жиі көруге мүмкіндік туады. Ішкі туризм дамиды.

- Қайырымдылықпен айналысу.

- Театр, концерт сынды мәдениет ошақтарына барып тұру және т.б.

Теріс тұстары:

- Өзге елмен салыстырғанда бізде халық саны әлдеқайда төмен. Сондықтан, «жұмыс орындарының көбеюіне себеп болады және қоршаған ортаға септігін тигізеді» деген идея авторларының пікірі бізге келмейді. Бұдан шығатын қорытынды еліміздегі жұмыс уақытының қысқаруы еңбек өнімділігінің төмендеуіне әкеліп соқтырады. Дегенмен кәсіпкерге мемлекет тарапынан бұл тұста қолдау болуы керек.

- Қол қусырып жатпайын деп, қалған бос уақытында адам екінші жұмысқа тұрады делік. Сонда, мүлдем демалыссыз жұмыс істеймін деп, денсаулығын да нашарлатады, жұмысының сапасы да төмендейді;

Осы 4 сағаттық жұмыс күніне көшу туралы ұсынысты халық арасында сараптама жүргіздік. Нәтижесі:

4 сағаттық жұмыс туралы тақырыпты қозғау әлі ерте десек. Онда біздің жаһандық көштен тағы көш ілгері қалатын қауіпіміз бар.

Британдық экономистер дағдарыстан құтқару үшін рецептін ұсыныс жасады. Адамзаттың көптеген әлеуметтік-экономикалық мәселелерді шешу үшін, атап айтқанда, олар қазір істеу кем жұмыс істеуі тиіс - аптасына 21 сағат.

Жаңа экономикалық Foundation зерттеу орталығы Сарапшылар есептейді: мемлекеттік деңгейде, жұмыс аптасының азайту Жұмыссыздықты азайтады, сондай-ақ жеке басты - адам бақыттың жасауға. Олар оның отбасы мен балаларына көп уақыт жұмсауға болады, және жақсы және одан жемісті жұмысы болуы мүмкін, және өнімдер мен электр және басқа да отын -. Кем жұмыс істейтін адам, кем тұтынады деп британдық шағымдар. Осылайша, 21 сағатқа дейін жұмыс аптасының қысқарту және әлемдегі экономикалық жағдай туралы, сондай-ақ қоршаған ортаға оң әсерін тигізеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. 1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды (01.01.2023 жылғы жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен). <http://www.adilet.zan.kz>.
2. Ченяева Д.В. Международные стандарты труда, 2013
3. Хауия С. ҚР Еңбек құқығы пәні бойынша практикум ҚЭУҚ, 2017
4. Қазақстан Республикасының Еңбек Кодексі 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V ҚРЗ (соңғы өзгерістер ҚР 06.04.2024 № 386-VI). // <http://adilet.Zan.kz>

СЕКЦИЯ 5. РАЗВИТИЕ ПРОИЗВОДСТВА И ТЕХНОЛОГИИ СОЗДАНИЯ К ВНЕДРЕНИЮ

Айбекова А.А. - ТПП-21-1к тобының студенті
Ғылыми жетекшісі – аға оқытушы, магистр Жар Ж.Ж.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ТАМАҚ ӨНДІРІСІНДЕ НАНОТЕХНОЛОГИЯНЫ ҚОЛДАНУ ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Нанотехнология - бұл нанометрлік (наноөлшемді) деңгейде материалдар мен құрылғыларды манипуляциялауға байланысты ғылыми-техникалық зерттеулер мен әзірлемелер саласы. Наноөлшемді деңгей атомдар мен молекулалардың өлшемдеріне сәйкес келетін бір-бірнеше жүз нанометр диапазонындағы өлшемдермен анықталады. Нанотехнология саласында наноөлшемді өлшемдері бар материалдар, құрылымдар мен құрылғылар зерттеледі және жасалады, олар үлкен масштабта көрінетіндерден өзгеше ерекше қасиеттері мен функционалдығына ие. Мысалы, наноматериалдар жақсартылған механикалық, электрлік, оптикалық немесе химиялық қасиеттерге ие болуы мүмкін, бұл оларды электроника, медицина, энергетика, тамақ өнеркәсібі және т.б. сияқты әртүрлі салаларда әртүрлі қолданбалар үшін құнды етеді.

Наноматериалдар бүгінде тамақ өнеркәсібінде белсенді қолданылуда (ауыз суды тазарту, сұйық өнімдерді сүзу, орау материалдары, өнімдерді микроэлементтермен байыту, нанобиосенсорларды құру және т.б.) және азық-түлік пен орау материалдарының қауіпсіздігін қамтамасыз ету міндеті өзекті бола түсуде. Тамақ өнеркәсібінде нанотехнологияны қолданудың үш негізгі бағытын ажыратуға болады:

1. Ауылшаруашылық өндірісі (агрохимикаттар және мал азығы),
2. Тамақ өнеркәсібі (наноөлшемді ингредиенттер, қоспалар, тағамдық қоспалар және функционалды тамақ өнімдері),
3. Тағаммен жанасатын материалдар.

Қауіпті факторларды анықтау үшін наноматериалдардың мөлшері мен басқа да физика-химиялық сипаттамалары сияқты әртүрлі параметрлерді зерттеу қажет. Азық түлік өндірісіндегі нанотехнологияны дамыту келесі белгілі ережелерге негізделуі керек:

- тамақтанудың әлеуметтік-экономикалық аспектілері;
- тамақ өндірісінің технологиясы мен биотехнологиясының іргелі және қолданбалы постулаттары;
- тамақтанудың тағамдық аспектілері;

Нанотехнологияға негізделген тағамдық қоспалар, хош иісті ингредиенттер бір өнімге әртүрлі органолептикалық қасиеттер (түс, хош иіс, құрылым) бере алады. Нанобөлшектер түрінде кейбір қоректік заттарды (минералдар, дәрумендер мен антиоксиданттар) қолдану немесе оларды инкапсуляциялау байытылған тағамдардың құрамындағы қоректік заттардың сіңімділігін жақсартып қана қоймай, сонымен қатар көптеген жағдайларда қоректік заттардың химиялық немесе биологиялық үйлесімсіздігінің әсерін болдырмауға мүмкіндік береді. Нанотехнологияның ең маңызды артықшылығы - адам денсаулығын жақсарту мүмкіндігі. Функционалды ингредиенттерді өндіруде нанотехнологияны қолдану да қызығушылық тудырады.

Нанобөлшектерді тамақ өнімдерінде де, қаптамада да қолдануға болады. Азық-түлік қаптамасын жасаудағы нанотехнологияларды, мысалы, ультракүлгін сәулелік әсерін азайту немесе микроорганизмдердің өсуін азайту үшін пайдалануға болады. Нанотехнологиялар сақтау мерзімін едәуір ұзартуға қабілетті тиімді орау материалдарын алуға мүмкіндік береді, олар: тамақ өнімдерін тотығудан (тосқауыл материалдарынан) қорғауды, микробиологиялық зақымданудан қорғауды, өнімнің жай күйі туралы хабардар етуді, тамақ

өнімдерінің сақтау шарттары мен мерзімдерін анықтау, патогенді микроорганизмдерді анықтау үшін наночиптерді қолдануды қамтамасыз етеді. Наночиптер - бұл миниатюралық электронды құрылғылар, олардың өлшемдері соншалықты кішкентай болуы мүмкін, оларды жай көзбен көру мүмкін емес. Олар әдетте нанометрден бірнеше микрометрге дейін өлшенеді. Наночиптің физикалық көрінісі оның дизайны мен мақсатына байланысты айтарлықтай өзгеруі мүмкін. Алайда, жалпы жағдайда, наночиптер әдетте электронды компоненттер орналасқан миниатюралық кристалды немесе жартылай өткізгіш құрылымдар болып табылады.

Наночиптерді орау материалдарында әртүрлі мақсаттарда қолдануға болады. Олар:

Өнімді бақылау: наночиптерді өндірушіден тұтынушыға дейін өнімді бақылау үшін орау материалдарына салуға болады. Бұл өнімнің бүкіл өндірістік және тарату циклі бойынша қозғалысын бақылауға мүмкіндік береді, сәйкестендіруді жеңілдетеді және жалғандықтың алдын алады.

Сақтау шарттарын бақылау: наночиптерді температура, ылғалдылық және жарық әсері сияқты өнімді сақтау жағдайларын бақылау үшін орау материалдарына біріктіруге болады. Бұл қолайсыз сақтау жағдайларына байланысты өнімнің бұзылуын болдырмауға көмектеседі.

Өнім сапасының көрсеткіші: кейбір ораушы материалдарда өнімнің күйіндегі белгілі бір өзгерістерге жауап беретін наночиптер болуы мүмкін, мысалы, өнімнің бұзылуын көрсететін бактериялар немесе газдар. Бұл тұтынушылар мен өндірушілерге өнімнің сапасы мен қауіпсіздігін анықтауға көмектеседі.

Контрафактілерден (подделка) қорғау: наночиптерді орау материалдарына көшіру немесе жалған жасау қиын арнайы белгілерді немесе кодтарды енгізу арқылы контрафактілерден қорғау үшін пайдалануға болады. Бұл контрафактілік өнімдермен күресуге көмектеседі және тұтынушыларға өнімнің түпнұсқалығына сенімділік береді.

Тұтынушылармен өзара әрекеттесу: кейбір ораушы материалдарда тұтынушылардың мобильді құрылғыларымен өзара әрекеттесетін наночиптер болуы мүмкін, мысалы, өнімдер, рецепттер немесе арнайы ұсыныстар туралы ақпарат беру.

Наночиптерді орау материалдарында пайдалану өнімнің қауіпсіздігін, сапасы мен ыңғайлылығын арттыруға көмектеседі және өндіріс процестерін бақылауды жеңілдетеді.

Сонымен қатар орау материалынан бөлек тамақ өнеркәсібінде наночиптерді өндіріс процестерін бақылау және басқару, өнім сапасын бақылау, қауіпсіздікті қамтамасыз ету сияқты әртүрлі мақсаттарда пайдалануға болады. Наночиптерді жабдыққа енгізуге және температураны, ылғалдылықты, рН және басқа параметрлерді үздіксіз бақылау үшін өндіріс процесінің әртүрлі нүктелеріне орнатуға болады. Бұл өндіріс процестерін оңтайландыруға және өнім сапасының жоғалуын болдырмауға көмектеседі. Наночиптерді тасымалдау және сақтау кезінде оның сапасын бақылау үшін өнімнің қаптамасына немесе тіпті тікелей өнімге енгізуге болады. Олар температура режимінің бұзылуы немесе өнім сапасына әсер ететін басқа факторлар туралы ескертуі мүмкін. Наночиптерді өнімдердегі бактериялар немесе токсиндер сияқты ластаушы заттарды анықтау үшін пайдалануға болады. Олар кәсіпорындағы өнімді сканерлеу жүйелеріне біріктірілуі мүмкін немесе бүкіл өндірістік цикл бойынша өнімдерді анықтау және бақылау үшін белгілер ретінде пайдаланылуы мүмкін. Наночиптер өнімнің шығу тегі мен түпнұсқалығы туралы ақпаратты қамтитын сандық белгілер ретінде қызмет ете алады. Бұл контрафактілермен күресуге және тұтынушыларға өнімнің шығу тегі туралы ақпарат беруге көмектеседі.

Тамақ өнеркәсібінде наночиптерді пайдалану өндіріс тиімділігін арттыруға, өнімнің қауіпсіздігі мен сапасын қамтамасыз етуге, сондай-ақ тауарлы-материалдық құндылықтарды басқару мен бақылауды жақсартуға мүмкіндік береді.

Зерттеулер көрсеткендей, тұтынушылар наноматериалдардың азық-түлікке қарағанда қаптамада болуымен келісуге дайын. Айта кету керек, тамақ өнімдеріндегі нанотехнологияға деген көзқарас әр елде әр түрлі. Сонымен, неміс тұтынушылары нанотехнологияны тағамға қабылдағысы келмесе де, олар байытылған диетаға оң

көзқараспен қарайды. Француздар нано-қаптамадан сақ болады. Тұтынушылар денсаулыққа пайдалы өнімдерге қызығушылық танытса да, өнімдердің физиологиялық қасиеттері олар нанотехнологиядан емес, табиғи ингредиенттерден алғысы келеді. Алайда, елдердің ешқайсысында әлі күнге дейін барлық мемлекеттік және коммерциялық ұйымдар мен кәсіпорындардың пайдалануы үшін міндетті нанотехнологиялар қауіпсіздігі саласында бірыңғай заңнамалық және нормативтік-әдістемелік база әзірленбеген, шет елдердің ешқайсысында осы уақытқа дейін наноқауіпсіздікті қамтамасыз етудің бірыңғай жүйесі құрылмаған.

Наноматериалдардың пайдасына бөлек зияны да бар. Наноматериалдарды белсенді енгізу осы материалдарды пайдаланумен байланысты ықтимал қауіптер мен жанама әсерлер туралы терең білімді қажет етеді. Нанотехнологияны қолдану адам денсаулығына ықтимал қауіп төндіруі мүмкін. Нанобөлшектер теріге, ингаляцияға немесе ауызша енген кезде денеге енуі мүмкін. Наноматериалдардың адам ағзасына әсер ету әсері оларды енгізу әдісіне ғана емес, сонымен қатар олардың қасиеттеріне де байланысты. Металдар немесе металл оксидтері сияқты ерімейтін және ықтимал биологиялық төзімді нано қоспалары бар тағамдар, негізінен нанобөлшектердің химиялық құрамы мен диаметріне тәуелді токсикологиялық әсерлер үлкен алаңдаушылық тудырады. Нанобөлшектер өте кішкентай болғандықтан, үлкен бөлшектерге қарағанда жасушаларға, тіндерге, мүшелерге оңай ене алады. Сондай-ақ, олар өкпеден қан айналымы жүйесіне еніп, бүкіл денеде жүре алады.

Қазіргі уақытта наноматериалдарды әзірлеумен айналысатын барлық елдерде нанобөлшектер мен наноматериалдардың азық-түлік қаптамасындағы және тамақпен жанасатын материалдардағы құрамын реттеуге және бақылауға бағытталған белсенді жұмыстар жүргізілуде. Нанотехнология саласындағы қауіпсіздікті қамтамасыз ету рәсімі қымбат. Сондықтан бұл мәселеге шетелде көп көңіл бөлінеді. Бұл бағытта АҚШ-та, Еуропалық Одақта, сондай-ақ бірқатар халықаралық ұйымдарда (ДДҰ, ФАО, ILSI) зерттеулер жүргізілуде. 2005 жылы бұл зерттеулерді федералды қаржыландыру 34,8 миллион долларды құрады. 2012 жылы қаржыландыру 123,5 млн. Нанотехнологияны тамақ өнеркәсібінде қолдану туралы қоғамдық қабылдау осы зерттеу саласының коммерциялық жетістігін анықтайтын негізгі фактор болып табылады. Нанотехнологияны тамақ өнеркәсібінде қолдану қауіпсіздігі оларды қолданумен байланысты ықтимал қауіптер мен жанама әсерлерді терең зерттеуді қажет етеді. Нанотехнологиялар ұсынатын немесе олар тудыруы мүмкін қауіптерден асып түсетін пайда бола ма? Бұл тұтынушылардың пікірін және нано-тамақ сатып алуға дайындығын қалыптастырады.

Нәтижесінде наночиптер әртүрлі салаларда, соның ішінде тамақ өнеркәсібінде маңызды құрал болып табылады. Бұл салада олар өнім сапасын бақылау, түгендеуді басқару, қауіпсіздікті қамтамасыз ету және Өнімді бақылау үшін қолданыла алады. Наночиптерді пайдалану өндіріс тиімділігін арттыруға, өнімнің қауіпсіздігі мен сапасын қамтамасыз етуге және тұтынушылардың өнімге деген сенімін арттыруға көмектеседі. Дегенмен, қауіпсіздік, реттеу және этикалық аспектілерді ескеру және тамақ өнеркәсібінде нанотехнологияны оңтайлы пайдалану үшін осы саладағы зерттеулерді жалғастыру маңызды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Бизюкова В. Инновации в пищевой промышленности: основные практики внедрения и влияние среды // Russian Research Programme. – 1999.
2. Стратегии индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2003-2015 гг.
3. Орлюк Т. Мировой опыт обогащения продуктов питания // Пищевая и перерабатывающая промышленность Казахстана. – 2011. – № 3.

Аманәлі Г. - ТПП 21-1к тобының студенті
Ғылыми жетекшісі – аға оқытушы, магистр Жар Ж.Ж.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,
Қарағанды қ., Қазақстан республикасы

КАРТОП КРАХМАЛЫ: ӨНЕРКӘСІП ҮШІН ЖАҢА ИНГРЕДИЕНТ

Осыдан 10 жыл бұрын Қазақстан импортқа тәуелді ел болса, бүгінде экспорттаушы мемлекетке айналған. Жыл сайын, орташа есеппен, 200 мың тонна қазақстандық картоп өзге елдердің тұтынушыларына жол тартады. Елімізде крахмал нарығының құрылымына талдау берілген. Картоптан крахмал өндірудің үлкен кемшілігі-крахмал цехтарының маусымдық жұмысы. Себебі, крахмал цехы (тек картопты өңдейтін) , жылына 80-90 жұмыс күнінен аспайды.

Картопты крахмалға өңдеу үшін осы мақсаттарда қолданылатын әртүрлі жабдықтармен жабдықталған әртүрлі технологиялық схемалар қолданылады. Дегенмен, аппараттық конструкцияға қарамастан, бұл әдістердің әрқайсысы барлық заманауи картоп крахмалы технологияларына тән өндіріс кезеңдерін қамтиды: шикізатты сақтау, өңдеуге дайындау, шикізатты өңдеу, крахмалды тазарту[1].

Картопты крахмалға айналдырудың ең тиімді технологиясы майда ұнтақталған картопты крахмалға және целлюлоза мен картоп шырыны қоспасына бөлу операцияларын жүзеге асыратын гидроциклон қондырғысын пайдалану болып табылады. Техникалық сипаттамалары мен техникалық-экономикалық көрсеткіштері бойынша гидроциклон қондырғысы картоп ботқасын бөлудің басынан бастап тазартылған крахмал суспензиясын және түріндегі жанама өнімдерді өндіруге дейінгі операцияларда қолданылатын жабдықтың барлық түрінен бірнеше есе жоғары.

Жаңа схеманы пайдалану, бөлу және жуу операцияларын бір қондырғыда біріктіру эквивалентті қуаттағы жабдықты орналастыру үшін өндіріс алаңын 4-5 есеге қысқартуға, сондай-ақ төгінділер санын және тұщы суды тұтынуды азайтуға мүмкіндік береді.

Технологиялық операцияларды біріктіру жабдықты жобалауды қиындатады, бірақ оның ассортиментін 2 есе қысқартады, бұл энергия шығындарын және оларды орналастыру және пайдалану үшін өндірістік кеңістікті азайтады. Мұндай өнімділігі төмен желідегі жабдықтар кешенін шикізаттың төмен құнымен сапасыз картопты өңдеу үшін де тиімді пайдалануға болады[2].

Елімізде құрамында крахмал бар әртүрлі шикізаттың болуы: бидай, жүгері, арпа, құмай, қара бидай және т.б. қант өнімдерін өндіру көлемін айтарлықтай арттыруға мүмкіндік береді. Отандық және шетелдік ғалымдардың зерттеулері көмірсулар құрамы берілген жоғары сапалы қантты өнімдерді алу үшін крахмал биоконверсиясын қолданудың тиімділігін көрсетеді. Мұндай өнімдерді дамыту азық-түлік өнімдерінің жаңа түрлерін, соның ішінде диеталық және диабеттік мақсаттарға арналған түрлерін жасауға айтарлықтай мүмкіндіктер береді.

Крахмал өнеркәсібін 2030 жылға дейінгі кезеңге дамыту басымдылық ретінде қамтиды және бағыттары ретінде:

- көлемдердің тұрақты өсуі;
- өндіріс тиімділігі және осы нарық секторында азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуге ұмтылу;
- нарықты табиғи және модификацияланған крахмалдардың әртүрлі түрлерімен, қантты крахмал өнімдерімен қанықтыру және крахмал өнімдерін тұтыну аясы мен көлемін кеңейту [3].

Қорытындылай келе, картоп крахмалын өндіру саласын дамытудағы ең маңызды бағыттар импортты алмастыру және крахмал мен оның негізіндегі өнімдер экспортын кеңейту болып табылады. Ол үшін қосымша инвестициялар тарту, өндірісті мемлекеттік қолдау және жаңғырту қажет. Модификацияланған крахмалдар табиғи крахмалдардан

физикалық, ферментативті немесе химиялық өңдеу әдістерінің нәтижесінде алынады. Ылғалды және құрғақ химиялық процестер, барабанды кептіру және экструзия әдістері қолданылады. Бұл процестер арқылы табиғи крахмалдың мұздатуға және ерітуге төзімділігі, қышқылға немесе сілтіге төзімділігі немесе тіпті ығысуға төзімділігі сияқты қасиеттерін өзгертуге болады. Модификацияланған крахмал өндірісі біздің еліміздегі перспективалы және әлі дамымаған салалардың бірі болып табылады. Бұл өнімдер көптеген өнеркәсіп салаларында қолданылады және жақсы экономикалық нәтиже беріп қана қоймайды, сонымен қатар қосылған құны жоғары принципті жаңа өнімдерді алуға мүмкіндік береді. Қолданыстағы крахмал өндіру желілеріне энергияны үнемдейтін жаңа ультрадыбыстық технологияларды енгізу әдісі әзірленуде. Картоп крахмал өндірісін дамытуда мемлекеттің қолдауы өте маңызды: саладағы кәсіпорындар үшін инвестициялар және басқа да жеңілдіктер жасау және өндіріс технологиясын жетілдіру [4].

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Волкинд И. Л. Промышленная технология хранения картофеля, овощей и плодов. — М.: Агропромиздат, 1989.
2. Бутковский В. А., Нерко А. И., Мельников Е. М. Технология перерабатывающих производств. — М.: Интеграф сервис, 1999. — 472 с.
3. Кузнецова Н. А. Переработка плодов, овощей и картофеля/ Справочное пособие. — Минск: Уражай, 1993. — 344 с.
4. Марх А. Г., Зыкина Т. Ф., Голубев В. В. Технохимический контроль консервного производства. — М.: Агропромиздат, 1989. — 304 с.

Амангелді Айғаным - ТПП-21-1к тобының студенті
Ғылыми жетекші – аға оқытушы, магистр – Жар.Ж.Ж.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

СҮТ ПАСТЕРЛЕУ ПРОЦЕСІНІҢ ӨЗЕКТІЛІГІ ЖӘНЕ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Сүтті өнеркәсіптік өңдеу-бұл әлеуметтік-технологиялық тұрғыдан тұтынушылардың сұраныстарын қанағаттандыруға және экологиялық таза,, физика-химиялық, микробиологиялық, биотехнологиялық және басқа да нақты процестердің күрделі кешені. Пастерленген сүттің заманауи технологиялары отандық, шетелдік ғалымдардың көп жылдық зерттеулеріне, сондай-ақ елдің сүт саласын қайта өңдеу кәсіпорындары мамандарының тәжірибесіне негізделген.

Алайда, бүгінгі таңда пастерленген сүтті ішудің қолданыстағы технологиялары мінсіз емес. Мұның негізгі себептері: елдің барлық тамақ өнеркәсібінің жалпы қаржы-экономикалық дағдарысы салдарынан шикізат базасының қанағаттанарлықсыз жай-күйі; өңдеуші кәсіпорындарға түсетін сүттің сапалық көрсеткіштерінің нашарлауы (тазалық дәрежесі, бактериялық ұрықтану, қышқылдық); өңдеу процесінде сүттің бірегей биологиялық сұйықтық ретіндегі функционалдық қасиеттерінің жоғалуы; сүтті сақтаудың қысқа мерзімдері (10 тәулікке дейін) ; жетілдірілген жоғары өнімді жабдықтар мен биологиялық белсенді заттарды тарта отырып, шикізатты кешенді өңдеу бойынша ғылыми негізделген ұсынымдардың шектелуі..

Сүт - ағзаға 95-98% сіңетін, 87% судан тұратын күрделі композиция, ақ түсті дене сұйықтығы және өзіне тән тәтті жағымды дәмі болады.

Сүт - бұл адам туылғаннан кейін адамға кездесетін алғашқы тағам болып саналады. Бұл ең толық тамақ өнімі, онда барлық қажетті қоректік заттар оңай сіңімді және теңдестірілген түрде болады. Сүт нан өнімімен қатар жүретін маңызды тағам. Әлемнің көптеген елдерінде сүтті мал шаруашылығы жетекші сала болып табылатыны кездейсоқ

емес, сүт және сүт өнімдерін тұтыну жыл сайын өсіп, сүт өнімдерінің ассортименті кеңейіп келеді. Қазіргі уақытта өңдеу зауыттары сүт сапасына жоғары талаптар қояды. Сүт өнімдерінің барлық алуан түрін өндіру үшін жоғары технологиялық көрсеткіштері бар сүт қажет.

Пастерлеу деп -бұл зиянды бактериялардан алынған сүтті қыздыру арқылы өңдеу процесі. Пастерлеудің ашылуы француз микробиологы Луи Пастерге атымен байланысты. 19 ғасырдың 80-ші жылдарында оған шарап зауыттарынан өтініш түскен болатын, яғни, шарапты зиянды ферменттерден тазартудың жолын табу қажет болды. Пастердің зерттеуінің нәтижесінде микроорганизмдер 55-60°C температураға төтеп бере алмайтындығын көрсетті, сол сияқты ол туберкулезді тудыратын таяқшадан құтылу үшін сүтті де қыздырған болатын. Осылай пастерлеу процесі бүкіл әлемге таралған болатын. Өңдеудің бұл түрі біртіндеп бактерияларды жою және өнімдерді ұзақ уақыт сақтау үшін қолданыла бастады.

Сүтті пастерлеу-бұл өнімді сапалы күйде ұстаудың және оны тұтынушыға қауіпсіз етудің дәлелденген әдісі. Пастерлеу әдісі 150 жылға жуық уақыт ішінде ірі өндірістерде және шағын кәсіпорындарда көптеп қолданылып келеді. Сүтті өңдеу уақыты, температура режимі, сүтті орау және сақтау шарттары – бұл соңғы өнімнің сапасына әсер ететін маңызды факторлар.

Сүтті пастерлеу -сусынның пайдалы қасиеттерін жоғалтпай патогендік бактериялардан арылу мақсатында жүзеге асырылады. Сүтті пастерлеудің мақсаты-бір рет қыздыру арқылы қауіпті микробтарды жою. Бұл жағдайда белгілі бір температуралық режим және экспозиция ұзақтығы сақталады. Мезофильді бактериялар ең тез өледі, ал микробтардың қалған түрлері белсенді болып қалуы мүмкін. Егер өңделген сүт +8 °C-тан төмен болса, ол пайдалы қасиеттерін сақтайды және қауіпсіз болып қалады. Жалпы, дұрыс сақтау өнімде қалған бациллалардың дамуына жол бермейді.

Сүт өндірісінде өңдеу температурасына және ұзақтығына қарай пастерлеудің бірнеше түрлері бар:

Процесс атауы	температурасы	ұзақтығы
Термизация	63-65 °C	15 сек
Төмен температурада ұзақ мерзім пастерлеу	63 °C	30 мин
Жоғары температурада қысқа мерзім пастерлеу	72-75 °C	15-30 сек
Клегейді жоғары температурада қысқа мерзім пастерлеу	80 °C	1-5 сек
Ультрапастеризация	125-138 °C	2-4 ску
Жоғары температурада өңдеу (ағымда стирлеу)	135-140 °C	Бірнеше секунд
Ыдыста стерилеу	115-120 °C	20-23 мин

Көптеген адамдар пастерлеу - бұл зарарсыздандыру (стерилизация) деп қателеседі. Зарарсыздандыру кезінде өнім 30 минут ішінде 150°C дейін қызады. Бұл әдіс түрі барлық микроорганизмдерді жоюға көмектеседі, сондықтан сүтті 1 жылға дейін сақтауға болады. Бірақ, сүт өзіне тән дәмін, дәрумендер мен минералдарын жоғалтып алады.

Қазіргі Қазақстандағы жағдайы 2023 жылдың Қаңтар айының қорытындысы бойынша ҚР бойынша ауыз сүт бір айда орташа есеппен 1,4% - ға қымбаттады. 2022 жылдың қаңтарымен салыстырғанда бағаның айлық өсу қарқыны екі есе өсті (0,7% болды). Бұл 2022 жылдың наурыз айынан бастап сектордағы ең аз айлық өсім.

Жылдық динамикада, яғни 2022 жылдың қаңтарына қарай ауыз сүттің құны 32,9% - ға өсті, бұл ұлттық статистика бюросының деректері 2011 жылы жарияланғаннан бергі рекордтық жылдық өсім болып саналады. Салыстыру үшін: өткен жылдың ұқсас кезеңінде бағаның жылдық өсуі байқалса да, қазіргі бағадан әлдеқайда аз болды: 2021 жылдың

қаңтарына қарай 8,4%-ға. Ең бастысы, бір жыл ішінде пастерленген сүттің бағасы 3,2% - дан 4% - ға дейін өсті: 31,2%. Кілегей 30% - ға қымбаттады, ал пастерленген сүттің 2,5% майы бір жылда 28,8% - ға өсті.

Өңірлер бөлінісі ішінде 2023 жылдың қаңтар айының қорытындысы бойынша пастерленген сүтті бағасының жылдық өсімі 2,5% майылығы Ақтөбе облысында 14,1% - дан Ұлытау облысында 42,1% - ға дейін өзгерді. Бағаның айтарлықтай өсуі Қостанай (38,2% - ға) және Алматы (36,2% - ға) облыстарында да байқалды. Пастерленген сүттің майылығы 3,2%-дан 4% - ға дейін ең ауыр қымбаттауы Алматыда (жылына 43,5% - ға), Солтүстік Қазақстан (43,3% - ға) және Жетісу (36,2% - ға) облыстарында байқалды. Бағаның ең аз өсуі Ақтөбе облысында тіркелді: жылына 5,9% - ға.

Жалпы қортындылай келе, пастерлеуден алынған сүтті одан әрі тұтыну немесе оның негізінде әртүрлі сүт өнімдерін өндіру үшін зарарсыздандырудың ең арзан және қол жетімді әдісі ретінде жіктеледі деген қорытынды жасауға болады. Пастерленген сүтті қолдану май қышқылды бактериялардан туындаған қышқылдану арқылы дайын өнімдердің жоғары сапасына кепілдік береді және *E. coli* немесе басқа микроорганизмдердің белсенді көбеюіне байланысты қажетсіз процестердің пайда болуына жол бермейді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Коул Уилл «Еда вместо болезней. Революционная система здоровья, основанная на питании», 2020 г.
2. Ольга Сычева «Молоко. Качество, состав, свойства. Проблемы и решения», 2021 г- 21 с
3. Ирина Гаврюшина, Давид Погосян «Переработка молока на мини-заводах», 2017 г

Ақылбек С.А. - ТПП-21-1к тобының студенті
Ғылыми жетекші – "Garant Horeca" ЖШС Тауарлар сапасы жөніндегі аймақтық менеджер
Ахметова А.Б.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ТОМАТ ШЫРЫНЫ:ӘЛЕМДІК ШЫРЫН ШИПАСЫ

Қызанақ шырыны-құрамында көптеген дәрумендер бар нығайтатын және сергітетін сусын, өте құнды қоректік өнім, әсіресе балаларға арналған. Ол метаболизм процесін реттейді, белсенділікті жақсартады жүйке және жүрек-тамыр жүйесі, сондай-ақ онкологиялық аурулардың дамуына жол бермейді.

Бұл шырынды тұтыну адам ағзасында серотонин-зат өндіруге де ықпал етеді,бұл көңіл-күйді жақсартуға, психоэмоционалды стресстің теріс әсерін азайтып және жүйке кернеуін босатады. Қызанақ шырынының басқа да пайдалы қасиеттері: қабынуға қарсы, микробқа қарсы, холеретикалық, диуретикалық, склеротикалық және капиллярларды нығайтуға негіз болып табылады.

Томат шырыны-пайдалы сусындардың құрамындағы ең бай элементтердің бірі. Ресей шырын өндірушілер одағының мәліметтері бойынша, 100 г оралған қызанақ шырынында орташа есеппен: 220 мг калий, 11 мг магний, 20 мг фосфор бар. Бір стакан қызанақ шырыны адамның күнделікті мыс қажеттілігін 15%-ға, в-каротинге 20% - ға қанағаттандыра алады.

Шырын өнімдерінің сапасын мониторинггеу жоба жетекшісі Людмила Хомич: қызанақ шырыны қандағы холестеринді төмендетуге көмектесетін және қан тамырларының жалпы жағдайын жақсартатын, атеросклероздың даму қаупін төмендететін күшті антиоксидант – ликопеннің көшбасшысы болып табылады. "Қызанақ шырынындағы

ликопен қызанаққа қарағанда бірнеше есе көп, өйткені термиялық өңдеу кезінде қызанақ шырынын жасау процесінде ликопен мөлшері артады. Ликопеннің құрамы бойынша қызанақ шырыны-танымал рекордшы, бір порцияда осы затқа күнделікті қажеттіліктің 100% - дан астамы бар", - деп атап өткен.

Сондай-ақ, қызанақ бірегей антиоксидант ликопеннің көзі болып табылады-100 грамм табиғи 100% қызанақ шырыны құрамында 9050 мкг сарғыш-қызыл пигмент бар. Көкөністер мен жемістерді қызыл түске бояйтын Каротиноид тотығуды тежейді жасуша процестері-дененің ерте қартаюына жол бермейді, оң көздің денсаулығына әсер етеді (линзаның бұлыңғырлануын және катарактаның дамуын болдырмауға көмектеседі) және жүрек — тамыр жүйесі-атеросклероздан қорғайды.

Жапон мамандардың айтуынша, тұзды емес қызанақ шырыны қан қысымын төмендетіп, қан құрамындағы тығыздығы төмен липопротеинді азайтады. Зерттеуге орта есеппен 58 жастағы 184 ер адам мен 297 әйел қатысты. Олар бір жыл ішінде өздері қалағанша қызанақ шырынын ішті. Шырынды ішкендер ішінде приапертониямен және гипертониямен ауыратын 94 адамның қан қысымы төмендеді. Систолалық қысым 141-ден 137 миллиметрге дейін төмендеді, диастоликалық қысым 83-тен 80 мм-ге дейін азайды. 125 қатысушының холестерин деңгейі орта есеппен бір децилитерге 155-ден 149,9 миллиграмға дейін төмендеді. Томат шырынының жағымды әсерлері адамның жынысы мен жасына байланысты емес.

Томат шырыны келесі атауларда шығарылады: табиғи қызанақ шырыны, тұз қосылған қызанақ шырыны, С витамині бар қызанақ шырыны. Сапасына қарай қызанақ шырыны қосымша, жоғары және бірінші сорттарға бөлінеді. Тұз қосылған қызанақ шырыны бірінші сортпен шығарылады. Оны өндіру үшін тағамдық буланған, ең аз дегенде ең жоғары сортты оралған тұз пайдаланылады.

Жеміс-жидек сусындарына мыналар жатады:

- қоспасыз шырын
- қант қосылған шырын
- тазартылмаған шырын
- целлюлозасы бар шырын
- жеміс шырыны
- көкөніс шырыны
- аралас шырын
- қалпына келтірілген шырын
- концентрленген шырын

Томат шырынын барлығына дерлік ішуге болады. Бұл тек жеке төзімсіздікпен, асқазан сөлінің қышқылдығының жоғарылауымен, асқазан жарасының, холецистит пен панкреатиттің өршуімен қарсы. Бала емізетін ана, егер оның баласы диареямен ауырса, сусын ішпеуі керек. Қызанақ шырыны максималды пайда әкелуі үшін оны тамақтан бөлек ішу керек (негізгі тамақтанудан 30 минут бұрын жақсы). Сусынның зәйтүн, ірімшік, шөптер, сарымсақ, жаңғақтармен, сондай-ақ шалғам, баклажан, цуккини немесе тәтті бұрыш тағамдарымен үйлесуі ағза үшін оңтайлы болып саналады.

Адамды микроэлементтермен және биологиялық тұрғыдан минормен қамтамасыз ету тұрғысынан ең маңызды өнеркәсіптік өндірістегі қызанақ шырыны үшін белсенді заттар-калий, магний, фосфор, темір, мыс, марганец, сонымен қатар антиоксиданттар –ликопен, β-каротин, Е дәрумені. сонымен қатар, қызанақ шырынын калория мөлшері төмен және шамамен 19 ккал / 100 мл.

Томат шырыны антиоксиданттардың көзі болып табылады: каротиноидтар мен токоферолдар. Ликопен мөлшері, бір стақан шырынның құрамында ұсынылған тәуліктік тұтыну деңгейіне сәйкес келеді немесе одан асып түседі. Томат шырынын бір порциясы (200-250 мл) күнделікті қажеттіліктің шамамен 20% қамтамасыз етеді А дәруменінде (β-каротин есебінен) және 18% – Е дәруменіндер бар. Бір стақан қызанақ шырынында (200-250 мл) мыналар бар орташа алғанда, күнделікті калий қажеттілігінің шамамен 15% ,12% -

мыс, 5% - фосфор, магний, темір және марганецте. Сондай – ақ, қызанақ шырыны диеталық талшықтың көзі болып табылады-еритін (пектиндер) және ерімейтін. Бір стақан қызанақ шырынында шамамен 12 болады% адамның күнделікті қажеттілігінен пектиндерге және шамамен 8% – диеталық талшыққа күнделікті қажетті.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Тауар сарапшыларының веб-сайты [Электрондық ресурс]. / Тауар сарапшыларының үлкен форумы. Simple Machines LLC - М., 2006-2011 ж. Қол жеткізу режимі: <http://www.znaytvar.ru>. Қол жеткізу күні: 11.02.2010. Елхина, В. Д. Механическое оборудование предприятий общественного питания / В.Д. Елхина. - М.: Академия, 2016. - 336 с.
2. Золин В.П. Технологическое оборудование предприятий общественного питания.– М.: «Академия», 2013.-248 с.
3. Сопачева, Т. А. Оборудование предприятий общественного питания. Рабочая тетрадь / Т.А. Сопачева, М.В. Володина. - М.: Академия, 2018. - 112
4. Кащенко, В. Ф. Оборудование предприятий общественного питания / В.Ф. Кащенко, Р.В. Кащенко. - М.: Альфа-М, Инфра-М, 2018. - 416 с.
5. Корнюшко, Л. М. Механическое оборудование предприятий общественного питания / Л.М. Корнюшко. - М.: Гиорд, 2018. - 288 с.
6. Елхина, В. Д. Механическое оборудование предприятий общественного питания / В.Д. Елхина. - М.: Академия, 2018. - 336 с.
7. Шуляков, Л.В. Оборудование предприятий торговли и общественного питания. - Рн/Д: Феникс, 2018. - 252 с.

Асқатқызы А. - ТПП 21-1к тобының студенті
Ғылыми жетекші – п.ғ.д., профессор Есенбаева Г.А.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

БАЛМҰЗДАҚ: БАЛМҰЗДАҚ ӘЛЕМІНДЕГІ ЖАҢАЛЫҚТАР

Инновациялар және жаңа өнімдерді әзірлеу: Балмұздақ компаниялары тұтынушыларды қызықтыру үшін үнемі жаңа дәмдерді, ингредиенттерді және форматтарды жаңартып отырады. Бұл инновация шығармашылық маркетингтік стратегиялармен үйлеседі, жаңа тұтынушыларды тартуға және бұрыннан барларын сақтауға көмектеседі. 2000 жылдан астам эволюция барысында заманауи балмұздақ көп өзгерді. Технология мен біздің қиялымыз дамыған сайын балмұздақтың болашағы қандай болуы мүмкін?

Ежелгі Қытайдың мұздатылған «сүт мұзынан» Бен мен Джерри ваннасының таза ләззатына дейін балмұздақ өзінің қарапайым бастауынан ұзақ жолды өтті. Бұл тәтті тағам әлі күнге дейін бүкіл әлемдегі адамдардың қиялын жаулап алады және балмұздақтың келесі инновациясын әзірлеу кезінде бұл қиялдардың кейбірі шектен шығады.

1. Сүтсіз/Төмен калория

Дәстүрлі балмұздақтың екі негізгі ингредиенті кілегей мен қант болып табылады, бұл оны өте жоғары калориялы өнімге айналдырады. Бірақ денсаулықты ойлайтын әлемде біз «аз калориялы» балмұздақ (құрамында қант аз және кілегей мен толық майлы сүтті майы аз майсыз сүтпен алмастырады) және тіпті сүт өнімдерін сататын вегетариандық балмұздақ жасай бастадық. соя немесе кокос жаңғағы сияқты өсімдік негізіндегі сүтке арналған өнімдер. Теориялық тұрғыдан, бұл балама рецепттер балмұздақты пайдалы ету керек; бірақ май бізді толдыратындықтан, төмен калориялы балмұздақ дәстүрлі толық майлы

нұсқаларға қарағанда аз толдырады, сондықтан адамдар оны бір отырыста көбірек жеуге бейім.

2. Жаңа дәмдер

Екінші жағынан, біз жаңа және өнертапқыш хош иісі бар бұдан да сәнді балмұздақтарды жасау үстіндеміз. Балмұздақ қызылша, насыбайгүл және зәйтүн майы сияқты дәмді хош иістерді енгізудің немесе тіпті барда коктейльді ауыстырудың арқасында пудинг емес, сіздің жеңіл тағамыңыз болуы мүмкін: Британдық балмұздақ Cheers Ice Cream компаниясында мохито хош иістендірілген нөмір бар. Бұл, құрамында 8,4% алкоголь бар, тіпті сізді мас күйінде қалдыруы мүмкін. Қолданылған күні 17.07.2020. Алкогольді қосу балмұздақтың қату температурасын төмендетеді: тым көп болса, қоспасы мүлде қатып қалмауы мүмкін, бірақ дұрыс мөлшерді қосу балмұздақтың баяу қатып қалуына көмектеседі және оған кремді құрылым береді.

3. Бір бағаға екі дәм

Сіз екі балмұздақ дәмін таңдап, содан кейін әрқайсысынан бір қасықтан жеуге мәжбүр болдыңыз ба? Азық-түлік ғалымы Элизабет Феннер мен оның жаңа «дәмді шығаратын» балмұздақтың өз жолы бар-жоғын таңдаудың қажеті болмай қалуы мүмкін.

Шие дәмін желатиннің кішкене түйіршіктеріне орап, оны ванильді балмұздақпен араластыру арқылы (процесс микрокапсуляция деп аталады), Феннер бір қарағанда қарапайым ваниль сияқты көрінетін мұздатылған тағамды жасады. Бірақ аузыңыздан шыққан жылу капсулаларды бұзып, ішіндегі дәмді босатқанда, сол балмұздақтың орнына шие сияқты дәм болады. Өртүрлі дәмі бар балмұздақ әлдеқайда қызықты.

4. Ерімейтін балмұздақ

Баланың кәмпитті ерітіп жылауынан артық жүректі ауыртатын ештеңе жоқ. Бірақ балмұздақ жаңашылдары Бомпас пен Парр ерімейтін балмұздақ таяқшасын жасап, мұндай қорқынышты армандарды өткенге айналдыруды жоспарлап отыр! Олардың құпиясы қоспаға мұздатудан бұрын жеміс талшықтарын қосу болып табылады, бұл кәмпиттің ішінен оқшаулануға көмектеседі және ерігенге дейін мұздатқыштың сыртында әсерлі 24 сағат бойы өмір сүруге мүмкіндік береді. Екінші дүниежүзілік соғыс кезіндегі бетон: Мұздың ішінде қатып қалған қатты бөліктер оның жылуды өткізу және сіңіру қабілетін төмендетеді, бұл оның қатып қалуына ұзақ уақыт көмектеседі.

5. Түсін өзгертетін балмұздақ

Салауаттырақ, дәмдірек және практикалық балмұздақ жасаудың ақылға қонымды мақсаттарынан басқа, ешкім көрмейтін балмұздақтың шынымен де таңқаларлық жаңа түрлері бар. Xameleon, жеген кезде түсін көктен қызғылтқа, күлгінге өзгертетін бірегей балмұздақты алыңыз! Xameleon құрамында ауыздың қышқылдығы мен жылуына жауап беретін мұқият таңдалған табиғи түстер (мысалы, каротин немесе антоцианиндер) бар: балмұздақты жалау осы ингредиенттердің химиялық құрамын өзгертеді, нәтижесінде түс өзгереді.

6. Қараңғыда жарқырайтын балмұздақ

Бомпас пен Парр бұдан да шектен шыққан идеяны ойлап тапты - қараңғыда жарқыраған балмұздақ. Флуоресцентті ақуызды қосу

Бұл үлкен молекулалар біздің гендер кодтайды. Бұл молекулалар өмірдің құрылыс материалы және оларды жасау үшін қолданылатын құралдар болып табылады.

Медузада табылған (ультракүлгін сәулелер астында жасыл жарқырауды шығаратын), олар қараңғы бөлмеде жарықтандыратын Хэллоуин тақырыбына арналған тағам жасай алды. Одан да таң қалдыратыны, ақуыз жарқырай бастағанға дейін жылу мен физикалық қозғалыс арқылы «белсенділенуі» керек, яғни бұл балмұздақ сіз оны жалаған кезде ғана жанады! Шынында да болашақтың балмұздағы, бірақ өкінішке орай, оның құны да сәйкесінше қымбат болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Обзор рынка мороженого в Казахстане. Электронный ресурс. URL: <https://www.sostav.ru/news/2009/06/08/16/>
2. Требования к качеству мороженого. Электронный ресурс. URL: https://studref.com/447965/tovarovedenie/trebovaniya_kachestvu_morozhenogo
3. Производство мороженого. Электронный ресурс. URL: <https://milklife.by/proizvodstvo-morozhenogo/>
4. Творогова А. А., Ситникова П. Б., Коновалова Т. В. Новые возможности в стабилизации структуры мороженого // Пищевые ингредиенты: сырье и добавки. - 2014. - № 2. - С. 25-28.

Әбілмаш А.С. - ТПП-21-1к тобының студенті
Ғылыми жетекшісі - аға оқытушы, магистр Жар Ж.Ж.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ СЫР НАРЫҒЫН ТАЛДАУ ЖӘНЕ САТУ КӨЛЕМІН БОЛЖАУ

Қазақстандағы ірімшік нарығындағы үрдістер бұл өнімді өндірудің жоғарғы әлеуетін көрсетеді. Біріншіден, 2016 жылы ірімшік өндірісінің өткен жылмен салыстырғанда 7,4 пайызға артып, 18,2 мың тоннаға жеткенін атап өткен жөн. Соңғы үш жылда ірімшік өндірісі орта есеппен 10 пайызға өсті. Сұранысқа келетін болсақ сол жылы оның көлемі 1,8% -ға артып, 32,8 мыңтоннаны құрады. Осылайша отандық өнім сұраныстың 55,4 пайызын ғана қамтып отыр.

Екіншіден, бүгінгі таңда осы саладағы күрделі мәселелердің бірі өнім сапасы, атап айтқанда пальма майы өніміндегі консерванттардың жоғары үлесі. Бұл импорттық жеткізушілерге де қатысты мысал ретінде 2014 жылдың сәуірінде бес украиналық өндірушілерден ірімшік әкелуге және сатуға тиым салынған жағдайды келтіруге болады: «Рос» жеке кәсіпорны, «Пирятинский ірімшік зауыты» АҚ, Гадясыр, Золотош май зауыты және «Техмолпром» себебі өнімнің отандық сапа стандарттарына сәкес келмеуі.

Үшіншіден, қарамастан ұсынылған дүкендерде нарықта маңызды және қатты ірімшік сорттарымен шектеледі ірімшігі голланд және т.б. Жұмсақ сорттарға келетін болсақ, олар негізінен шетелдік өндірушілермен ұсынылған. Моцарелла, буратта және рикотта сорттарының импорттық ірімшіктерінің бір күннен он күнге дейінгі жарамдылық мерзімін ескере отырып, сату үшін болуы олардың құрамында консерваттардың бар екенін көрсетеді. Бұл өнім түрлерінің ішкі нарығын тек екі компания ұынады: SabaFood және Latte, олардың негізгі нарықтары Алматы және Алматы аймағы болып табылады. Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, ішкі нарық бұл өніммен қанықпаған деген қорытынды жасауға болады.

Осылайша, ірімшіктің осы түрлерін өндіруді ұйымдастыру инвестициясы үшін тиімді жоба болуы мүмкін. Болашақ компанияның артықшылығы- өндірісте пайдалану тек қайнатылған сүт пен табиғи шикізат, жартылай фабрикаттар мен басқа да қоспалардың болмауы, бұл өнімнің дәміне оң әсер етеді. DAMU Кәсіпкерлікті дамыту қорының ірімшік өндірісіне жүргізген маркетингтік зерттеулерінің нәтижелері көрсеткендей, респонденттерге ірімшік таңдауда анықтаушы факторлар ірімшік дәмі, ірімшік түрі және оның құны болып табылады, ал бренд тек үштен бірінде ғана осындай.

Респонденттер - бұл ірімшік түрлерін өндіруді ашудың орындылығы келесі факторлармен түсіндіріледі: салыстырмалы қарапайым өндіріс технологиясы. Ресейлік компанияларды мысалға ала отырып, ірімшік зауытын ашу үшін құрал-жабдықтарды сатып алуға қажетті және үлкен еңбек шығындарын қажет етпейтін шағын бастапқы капитал қажет екенін көруге болады.

Сондай-ақ, рикотта ірімшігі моцарелла жасау үшін сүт өңделгеннен кейін қалған сарысудан жасалады, бұл рикоттаның аз болуына мүмкіндік береді пісіру шығындары нарықтың қанықпауы. Табыс деңгейінің жоғары болуына байланысты. Жан басына шаққандағы ірімшіктің ең жоғары жылдық тұтынуы Алматы, Алматы облысы және Астана қалаларында байқалады: егер Қазақстан бойынша бұл көрсеткіш орташа 2,5 кг болса, Астанада 3,8 кг; Қол жетімділік шикізаттың жеткілікті мөлшері. Ақмола облысы сүт өндіру бойынша Қазақстанда 4 орында (16%) 5 жеңілдікті несиелеу мүмкіндіктері. Қазақстандағы ірімшік өндірісі еліміздің индустриялық-инновациялық даму бағдарламасы аясында мемлекеттің өңдеуші өнеркәсібінің басым секторларының тізіміне енгізілген. Бұл бизнесті несиелендірудің қолайлы шарттарына, атап айтқанда жылдық 8,5%-ға дейінгі несие сыйақы мөлшерлемесіне, сондай-ақ «ДАМУ» кәсіпкерлікті дамыту қорының жас кәсіпкерлерге несие сомасының 85%-ға дейін кепілдігін ұсынуға мүмкіндіктер ашады бастаушы мүмкіндіктер ашады.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде ірімшік сорттары бойынша кәсіпорынның аумағын құруды қарастыру ұсынылады. Жұмсақ ірімшікті өндіру бойынша Ақмола облысында.

Сату болжамы. Жоспарланған өндірістік қуатты біз жұмыс істеп тұрған анықтау үшін SabaFood компаниясының өндіріс көлемін талдаймыз. Бүгінгі таңда SabaFood өнімдерінің негізгі нарығы болып табылатын Алматыда ірімшікті жан басына шаққандағы жылдық тұтыну 4,5 ег құрайды, бұл қала тұрғындарымен есептегенде жылына 6750000 кг құрайды. Жылдық SabaFood компаниясының өндіріс көлемі жылына шамамен 182500 кг ірімшік құрайды, бұл нарықтағы 2,7 пайыз үлесті құрайды. Кәсіпорынның ірімшіктің бірдей түрлерін өндіретінін ескере отырып, бұл көрсеткіш жылына 120000 кг болатын жоспарланған кәсіпорынның өнім көлемін анықтауға болады. Өндіріс құны төмендегілерден қалыптасады құрамдас бөліктер.

1-кесте

Сырдың өндіріс құны

Аты	Құны, теңге/кг
Моцарелла	
Тікелей материалдық шығындар	2103
Тікелей еңбек шығындары	55
Жалпы өндірістік шығындар	26
Жалпы баға	2183
Рикотта	
Тікелей материалдық шығындар	100
Тікелей еңбек шығындары	550
Жалпы өндірістік шығындар	26
Жалпы баға	676

Дәстүрлі түрде ірімшік өндірісінде өзіндік құнның кірістегі үлесі 80%-дан 90%-ға дейін ауытқиды. Мысалы, «ЧизАрт» және «Маслосырбаза Энгельская» компаниялары үшін бұл көрсеткіштің соңғы 5 жылдағы орташа мәні сәйкесінше 85 және 83% құрайды. Өндіріс шығындарының мұндай жоғары үлесі негізгі шикізат сүттің жоғары шығындарымен түсіндіріледі. Үшін жоғарыда аталғандарды ескере отырып, қарастырылып отырған өндірістің бағасы (ҚҚС-ты ескере отырып):

* Моцарелла - 2500 теңге/кг

* Рикотта 1200 теңге/кг

* Буррата - 3600 теңге/кг

Жоспарланған көлемдер бойынша сату және баға, кіріс және жалпы болжамды кезеңдегі пайда болады.

2-кесте

Сырдан түсетін пайда көлемі

	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Түсім	461014	496321	593414	719455	777012	839173	906307
Құны	398642	428805	501181	589853	625009	662273	701771
Жалпы пайда	62372	67516	92233	129602	152003	176900	204536

Қорытындылай келе, мақалада Қазақстанда ірімшік нарығын қарастырдық. Болашақ компанияның артықшылығы мен кемшілігін осылайша ірімшіктің түрлерін ұйымдастыру инвестиция үшін тиімді жоба болуы қарастырылды.

Қазақстандағы сыр нарығын талдау үшін бірнеше негізгі факторларды ескеру қажет. Бұл факторлар өндіріс көлемі, тұтынушылардың талғамы, импорт және экспорт деңгейі, бағалар динамикасы және нарықтағы бәсекелестік жатады. Сату көлемін болжау үшін, осы факторлардың барлығын ескере отырып, тиісті деректерді жинақтау және талдау қажет.

Негізгі факторлар: өндіріс көлемі Қазақстанда сыр өндірісінің қаншалықты ұлғайып келе жатқанын және оның сапасын бағалау маңызды. Ұлттық статистика агенттіктерінің мәліметтерін пайдалануға болады. Тұтынушылардың Талғамы: Тұтынушылардың әртүрлі сыр түрлеріне деген сұранысын және қалай өзгеріп жатқанын түсіну маңызды. Мысалы, органикалық немесе веган сырларға деген сұраныс артқан ба? Импорт және

Бағалар Динамикасы: Сыр бағаларының қалай өзгеріп жатқанын білу маңызды. Инфляция, шикізат бағаларының өзгеруі және тасымалдау шығындары сияқты экономикалық факторлар сыр бағасына әсер етуі мүмкін. Бәсекелестік: Нарықтағы басым брендтер мен шағын өндірушілер арасындағы бәсекелестікті талдау. Бұл тұтынушылардың қандай өнімді таңдауына әсер етеді.

Сату Көлемін Болжау: Сату көлемін болжау үшін, жоғарыда аталған факторларды талдау. Бұдан басқа, тарихи сату деректері, қазіргі экономикалық жағдайлар және потенциалды нарықтық өзгерістерді есепке алу қажет. Болжау модельдерін, мысалы, уақыт серияларын талдау немесе регрессиялық талдауды қолдануға болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. «Казахстанская правда» ақпараттық порталы. Қол жеткізу режимі, URL: <http://www.kazpravda.kz/news/ekonomika/kazahstanskie-kompanii-uvelichili-obemi-proizvodstva-sira-i-tvoroga/>

2. Tengri News ақпараттық порталы Қол жеткізу режимі, URL мекенжайы: <https://tengrinews.kz/markets/ukrainskie-syiryi-zapretili-v-kazahstane-253415/>

3. Эксперт Қазақстан ақпараттық порталы... Қол жеткізу режимі, URL <http://expertonline.kz/a12719/>

4. KAZDATA ақпараттық порталы. Қол жеткізу режимі, URL: <https://kazdata.kz/04/2014-12-kazakhstan-production-molochnaya-promyschlennost.html>

5. DAMU ақпараттық порталы Access режимі, URL <https://www.damu.kz/2631>

6. «Сүт өңдеу және ірімшік өндіру» маркетингтік зерттеулері бойынша есеп. Интернет-ресурс. Қол жеткізу режимі. URL: https://www.damu.kz/content/otchet/OtchetMarketingovykhIssledovaniy_PererabotkaMolokalProizvodstvoSyra.pdf

Баймухаметова А.К. – ТПП-23-2к (НП) тобының магистранты
Ғылыми жетекші – т.ғ.к., доцент Омаралиева А.М.

ҚАНТАЛМАСТЫРҒЫШТАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҰН-КОНДИТЕРЛІК ӨНІМДЕР ӨНДІРІСІНДЕ ҚОЛДАНЫЛУЫ

Қант - кондитер өндірісіндегі негізгі шикізат болып табылады. Ол кондитерлік өнімдердің барлық түрлерін өндіруде қолданылады.

Ол өнімнің құрылымын өзгертеді, калориясын арттырады және дәмді қосады. Суды сіңіру қабілетін төмендетеді. Қант карамель, шоколад, мармелад, печенье, торттар, пирогтар және кондитерлік өнімдердің басқа түрлерін өндіруде қолданылады.

Қалыпты климаты бар елдерде қант қант қызылшасынан, тропиктік климаты бар елдерде қант қамысынан өндіріледі.

Кондитер өнеркәсібінде қант ұнтағы, глюкоза, инвертті сироп, лактоза, меласса, бал, қант алмастырғыштары қолданылады.

Қантты кондитерлік өнімдерді өндірудің негізгі шикізаты қант болып табылады. Қант өнімдердің дәмі мен хош иісін қалыптастыруға ғана емес, сонымен қатар функционалдық және технологиялық маңызға ие. Ұннан жасалған кондитерлік өнімдер рецептінде қант қосымша шикізат ретінде пайдаланылады, бірақ оның технологиялық мәні де бар. Мысалы, ұннан жасалған кондитерлік өнімдер технологиясында қант қамырдың көбікті құрылымын тұрақтандырғыш қызметін атқарады, крахмалдың желатиндеу температурасын жоғарылатады және ұн белоктарының ісіну дәрежесін төмендетеді [1]. Отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектерінде қанттың тәтті дәм берумен қатар суды байланыстыратыны, сулы ерітінділердің қайнау және төмен қату температурасын жоғарылататыны, тұтқырлығын жоғарылататыны және тағамдық өнімдердің құрылымын өзгертетіні, көлем беретіні, ашытуға қызмет ететіні атап өтілген. , глазурь мен жылтырдың қалыптасуын қамтамасыз етеді, дәм мен түстің дамуының алғышарттары ретінде қызмет етеді [2].

Дәстүрлі кондитерлік рецепттердегі қантты тәттілендіргіш алмастырғыштармен алмастыру тәттілендіргіштің белгілі бір түрін таңдауды, оның мөлшерін анықтауды, рецептураны өзгертуді, технологиялық режимдер мен параметрлерді орнатуды талап етеді. Тағамдық технологиядағы қанттың көптеген функционалдық мүмкіндіктерін ескере отырып, кейбір тағамдардың сапасы мен тұрақтылығына әсер етпей, қантты жою немесе ауыстыру әрқашан мүмкін емес.

Ұн мен қантты кондитерлік өнімдердің рецептерінен қантты жою технологиялық тұрғыдан күрделі мәселе болып табылады. Қант өнімнің құрылымдық-механикалық қасиеттерінің қалыптасуына және қамырдың құрылымдық қалыптасуына әсер етеді. Қамырдың сұйық фазасында гидратация қабықшаларымен жабылған қанттардың болуы бос ылғалдың массалық үлесінің төмендеуіне және сұйық фазадағы осмостық қысымның жоғарылауына байланысты ұн белоктарының ісіну дәрежесінің төмендеуіне әкеледі. қамыр. Қант сонымен қатар эмульгация процесін бәсеңдетуге көмектеседі.

Тәттілендіргіштер десертке немесе кондитерлік өнімге жаңа және қызықты дәм береді. Бұл тәттілендіргіштің химиялық табиғатына байланысты тәттілікті сәл ертерек немесе сәл кейінірек бере алатындығына байланысты, тәттілік реңктері ұзағырақ сақталуы немесе бірден жоғалып кетуі мүмкін, ал оның кейбір сорттары ащы болуы мүмкін, тұзды және басқа да дәмдер. Көбінесе кондитерлік өнімдерге бірден тәттілендіргіштердің бірнеше түрі қосылады - бұл жақсы таңдалған комбинация арқылы тәттіліктің жоғарылауына қол жеткізуге мүмкіндік береді, бұл өндіріс процесінде ингредиенттерді үнемдеуге көмектеседі.

Бүгінгі күні адамдар кондитерлік өнімдерді өндіру үшін табиғи тәттілендіргіштерді көбірек пайдалануды қалайды. Олар келесі белсенді компоненттерге негізделген: лактоза;

- глюкоза;
- фруктоза және басқалары.

Бірінші жағдайда біз балалар тағамында қолданылатын тәттілендіргіштер туралы айтып отырмыз. Екінші және үшінші - кондитерлік өнімдер өндірісінде кең қолданыс тапқан топтар. Олар жасау үшін қолданылады:

- диеталық өнімдер;
- нан;
- диеталық торттар мен кондитерлік өнімдер;
- піспелер.

Кондитерлік өндірісте қолданылатын барлық табиғи тәттілендіргіштер толығымен қауіпсіз және зиянсыз болып саналады және адам ағзасына ешқандай теріс әсер етпейді. Жасанды тәттілендіргіштер де жоғары сапалы және дәлелденген ингредиенттерден жасалған және денсаулыққа ешқандай қауіп төндірмейді.

Қазіргі уақытта белгілі қант алмастырғыштар мен тәттілендіргіштердің әрқайсысының өзіндік артықшылықтары мен кемшіліктері бар. Сондықтан олардың спецификалық ерекшеліктері мен қауіпсіздігін талдау қажет. Төмен калориялы тәттілендіргіштер (LCS) бар, олар калориялы тәттілендіргіштермен салыстырғанда калориялары аз немесе мүлдем жоқ және бір грамм тәттіліктің жоғары қарқындылығымен сипатталады. LCS-тің басқа атаулары - қоректік емес тәттілендіргіштер, жасанды тәттілендіргіштер, қант алмастырғыштар және жоғары қарқынды тәттілендіргіштер [11]. Төмен калориялы тәттілендіргіштерді пайдалана алу үшін олар Codex Alimentarius (Азық-түлік кодексі), FDA және EFSA сияқты халықаралық агенттіктермен, сондай-ақ ұлттық ережелермен мақұлдануы керек [12-14]. LCS қауіпсіздігінің қатаң ережелеріне қарамастан, азық-түлік өндірісінде (әсіресе балаларға арналған) LCS пайдалану туралы жоғары деңгейдегі қарама-қайшылықтар әлі де бар. Бұл құрамында LCS бар өнімдерді тұтынумен байланысты ықтимал денсаулық проблемаларын анықтау үшін тәуекелді бағалауды қажет етеді.

Кондитер өнеркәсібіндегі танымал тәттілендіргіштер:

Инвертті сироп

Кондитер өндірісінде меласса алмастырғыш ретінде пайдаланылады, ол глюкоза мен фруктозаның тең мөлшердегі сулы ерітіндісі болып табылады. Инвертті сироптың маңызды қасиеті ауадан ылғалды сіңіру болып табылады. Сондықтан ол карамель, халва, мармелад, пастила т.б өнімдерді өндіруге жарамайды.

Лактоза.

Лактоза сүтті қант деп аталады және сарысудан алынады. Кондитер өнеркәсібінде кондитерлік өнімдердің тағамдық құндылығын арттыру үшін қолданылады.

Сироп

Кондитер өнеркәсібіндегі шикізаттың негізгі түрі. Карамель, кәмпиттер, халва, драже, зефир, мармелад және т.б. өндірісте қолданылады. Меласса жүгері немесе картоп крахмалын толық емес гидролиздеу арқылы алынады. Меласса енгізу тұтқырлықты арттырады және кристалдану жылдамдығын төмендетеді.

Эритрит

Немесе «қауын қанты» табиғи көздерден алынған қант алмастырғыш болып табылады. Сыртқы жағынан кристалды қантқа өте ұқсас. Эритритолдың тәттілік деңгейі кәдімгі қанттың шамамен 70% құрайды. Сонымен қатар, калория мөлшері қантқа қарағанда 95% төмен. Бүгінде ол қант алмастырғыштар мен тәттілендіргіштердің «алтын стандарты» болып саналады. Ол тамақ өнеркәсібінде кондитерлік өнімдер, сусындар, кәдімгі қант алмастырғыш ретінде, сондай-ақ косметикалық және фармацевтика өнеркәсібінде қолданылады.

Стевия

Ол табиғи көзден – Оңтүстік Америка мен Азияда өсетін «стевия» шөптесін өсімдіктің жапырақтарынан алынады. Қанттан 200 есе тәтті, калориясы нөл. Оның айқын ерекше дәмі бар. Кондитер өнеркәсібінде күшті тәттілігіне байланысты аз мөлшерде қолданылады. Зефирге, джемге, тәттілерге, сусындарға және т.б.

Сорбит

Ол алғаш рет шетен жемістерінен бөлініп алынды, ол өз атауын алды. Қазіргі уақытта жүгері крахмалынан өндіріледі. Ол ағзаға жақсы сіңеді және төмен калориялы. Ылғалды сіңіру қасиетіне байланысты тамақ өнеркәсібінен фармацевтика өнеркәсібіне дейін кеңінен қолданылады. Кондитерлік өнімдерде ол зефирде, зефирде, кэмпиттерде, джемдерде және т.б.

Ксилит

Жүгері мен мақта тұқымын өңдеу қалдықтарынан алынады. Құрамында қантпен салыстырғанда жарты калория бар. Тамақ өнеркәсібінде кондитерлік өнімдер, газдалған сусындар, балмұздақ, джем өндіру үшін кеңінен қолданылады. Оның қызықты ерекшелігі бар - ол қыздырылған кезде тәттілігін жоғалтпайды.

Сукралоза

Сахароза туындысы, жасанды тәттілендіргіш. Ол қанттан 500 есе тәтті, бірақ денені бір калориямен қамтамасыз етпейді. Ол суда жақсы ериді және жоғары температураға төзімді. Кондитер өнеркәсібінде және дәрілік заттарда кеңінен қолданылады.

Аспартам

Алғашқы синтетикалық тәттілендіргіштердің бірі. Төмен калория. Термиялық тұрақсыз, пісіруге және пісіруге, ұзақ сақтауға жарамсыз. Оның қасиеттеріне байланысты ол тамақ және фармацевтика өнеркәсібінің көптеген салаларында қолданылады. Кондитер өнеркәсібінде оны сусындарға, тағамдық барларға, кэмпиттерге, шоколадқа, желеге және т.б.

Изомальт

Төмен калориялы қант алмастырғыш. Құрамында қантқа қарағанда 2 есе аз калория бар. қасиеттеріне байланысты кондитерлік өнеркәсіпте кеңінен қолданылады. Ол иіссіз, бояуға оңай, температураның өзгеруіне төтеп береді, жарылып кетпейді және жабыспайды. Бұл кондитерлер үшін таптырмас ингредиент, өйткені оны әртүрлі түстермен қарапайым және өте күрделі декорациялар жасауға болады.

Декстроза

Басқаша айтқанда, глюкоза, жеміс қант, жемістердің көпшілігінде кездеседі. Крахмалдан алынатын табиғи моносахарид. Иіссіз, дәмі тәтті, түсі ақ. Декстроза тамақ өнеркәсібінде спорттық, диеталық және медициналық тамақтану үшін қолданылады. Сүт өнімдеріне (йогурт) қосылатын кэмпиттер, нан өнімдері өндірісі үшін. **Мальтит или**

Мальтитол

Крахмалдан алынған көп атомды спирт, тәттілендіргіш және тәттілендіргіш ретінде қолданылады. Кэмпиттік карамель, шоколад, сағыз және диабеттік өнімдерді өндіру үшін кеңінен қолданылады.

Кондитерлік технологияда қолданылатын тәттілендіргіштер мен тәттілендіргіштердің ассортиментін шектеулі деп сипаттауға болады. Кондитерлік өнімдер барлық жас санаттары тұтынатын өнімдер тобына жатады. Осыған байланысты кондитерлік өнімдерді өндіруде қант алмастырғыштар мен тәттілендіргіштердің барлығын қолдануға болмайды.

Біздің елімізде және шетелде тәттілендіргіштерді қолдану тәжірибесі көрсеткендей, стевиозид пен сорбит қантты және ұннан жасалған кондитерлік өнімдердің технологиясында да қолданылады және олар кең практикалық қолдануды тапты. Стевиозидтің танымалдылығы бұл тәттілендіргіштің кемшіліктерінің жоқтығымен және оның қол жетімді бағасымен байланысты. Оңтайлы технологиялық шарттарды таңдау кезінде шоколад және шоколад кэмпиттерінің технологиясында изомальт пен лактитолды қолдану өзін дәлелдеді. Көмірсулар алмасуы бұзылған адамдарға арналған мамандандырылған кондитерлік өнімдердің ғылыми негізделген рецептері мен технологияларын әзірлеу, қант алмастырғыштар мен тәттілендіргіштерді қолдану және олардың адам денсаулығына әсері бойынша одан әрі зерттеулер осы өнімдерге өсіп келе жатқан сұранысты қанағаттандыруға және өндіріс көлемін кеңейтуге мүмкіндік береді. пайдалы тағам өнімдерінің ассортименті.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Роль пищевой промышленности в диетической терапии населения. Специализированные кондитерские изделия диабетического питания / Т. В. Савенкова, Е. А. Солдатова, Т. Л. Киселева [и др.] // Вопросы питания. - 2015. - Т. 84, № 6. - С. 107-115.
2. Специализированные пищевые продукты с модифицированным углеводным профилем для диетической коррекции рациона больных сахарным диабетом 2 типа / А. А. Кочеткова, И. С. Воробьева, В. М. Воробьева [и др.] // Вопросы питания. - 2018. - Т. 87, № 6. - С. 76-88. <https://doi.org/10.24411/0042-8833-2018-10069>.
3. Модификация углеводного состава кондитерских изделий для больных сахарным диабетом 2 типа / В. М. Воробьева, И. С. Воробьева, А. А. Кочеткова [и др.] // Вопросы питания. - 2014. - Т. 83, № 6. - С. 66-73.
4. Palzer, S. Technological solutions for reducing impact and content of health sensitive nutrients in food / S. Palzer // Trends in Food Science and Technology. - 2017. - Vol. 62. - P. 170-176. <https://doi.org/10.1016/j.tifs.2016.11.022>

Васковская К.В, магистрант группы ТПП-23-2 (НП)

Научный руководитель – к.т.н., доцент Омаралиева А.М.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

ФОРМИРОВАНИЕ АССОРТИМЕНТА МУЧНЫХ КОНДИТЕРСКИХ ИЗДЕЛИЙ С ФУНКЦИОНАЛЬНЫМИ СВОЙСТВАМИ

Рынок пищевой индустрии представляет собой одну из важнейших частей современной экономики Республики Казахстан, которая в свою очередь требует системного и комплексного подхода. Пищевая промышленность играет важную роль в обеспечении продовольственной безопасности и удовлетворении потребностей населения в пищевых продуктах. С учетом повышенного внимания к здоровому образу жизни и качественным продуктам питания, сектор пищевой промышленности Республики Казахстан сталкивается с рядом вызовов и возможностей. В 2022 году было принято Постановление Правительства Республики Казахстан № 945 «Об утверждении Концепции развития здравоохранения Республики Казахстан до 2026 года», ориентированное на укрепления здоровья населения посредством различных мероприятий и средств [1]. К таким мероприятиям относятся запланированная разработка национального профиля питательных веществ для ранжирования продуктов питания в соответствии с их составом и развитие сети предприятий по здоровому питанию.

Рассматривая пищевую индустрию здорового питания, остро встает вопрос мучных изделий в силу своего состава и калорийности. Однако рынок мучных кондитерских изделий представляет собой сложный сегмент товаров с высокой конкуренцией, где ключевую роль играет соотношение цены и качества. Они пользуются регулярным и устойчивым спросом благодаря своим высоким вкусовым свойствам, ценовой доступности и удобству потребления. При этом вопрос о полезности мучных кондитерских изделий для организма остается неоднозначным. С одной стороны, они могут содержать в себе вредные компоненты, такие как насыщенные жиры, транс-жиры и избыточное количество сахара, что может негативно сказываться на здоровье при частом употреблении. С другой стороны, существуют технологии производства, которые позволяют создавать более здоровые варианты мучных кондитерских изделий, например, с использованием натуральных ингредиентов, заменителей сахара или добавлением функциональных компонентов.

Инновации на рынке продуктов питания ориентированы на определенную аудиторию. Учитывая вышесказанные отличительные черты мучных кондитерских изделий, формирование их ассортимента с учетом функциональной направленности является

актуальным направлением. Если говорить о специфике функциональной направленности изделий, то стоит обратить внимание на безглютеновые мучные кондитерские изделия.

На данный момент целиакия является болезнью, развивающаяся с высокой скоростью. Прошрое поколение сталкивалось с таким заболеванием крайне редко, так как на сегодняшний день в современной селекционированной пшенице содержание глютена увеличилось до 80%, что обуславливает процент возрастания алиментарно-зависимых заболеваний (в таких злаках как рожь — 15,7%, ячмень — 22,5% и овес — 21% глютена) [2]. Таким образом, процент больных целиакией с каждым годом увеличивается, что в свою очередь повышает спрос на безглютеновые изделия и требует развития ассортимента продуктов питания в пользу данного сегмента рынка. Для этого необходимо наладить производство качественных отечественных безглютеновых изделий за счет использования современных сырьевых ингредиентов и новых подходов в технологии их производства, что приведет, с одной стороны, к повышению качества и конкурентоспособности, а с другой, удовлетворит потребительский спрос в Казахстане.

При этом стоит также отметить тот факт, что тренд на здоровое питание популяризирует безглютеновые продукты не только среди покупателей с непереносимостью глютена, но и среди обычных потребителей, которые следят за своим питанием и здоровьем. Спрос на безглютеновую продукцию становится частью общего движения к здоровому образу жизни и разнообразию в питании, что открывает новые перспективы для производителей и покупателей.

В Астанинском филиале ТОО «КазНИИППП» было проведено исследование по выявлению потребности в безглютеновой продукции. Методом исследования стало анкетирование населения, в котором были поставлены вопросы трудности при приготовлении и поиске безглютеновой продукции, критерии при покупке, частоту употребляемости безглютеновой продукции, какой сегмент хотели бы увидеть на полках магазинов и др. Хотелось бы отметить, что данное исследование проводилось по всему Казахстану, в семьях, где есть больные целиакией. Исследование показало, что из 107 опрошенных жителей предпочитают видеть в продаже 9% – кондитерские смеси для выпечки, 25,1% – макаронные изделия, 13,8% – хлебобулочные изделия и 13,3% – муки. В то же время, килограмм безглютеновой муки стоит порядка 4 тысяч тенге, а 200 грамм печенья – 2,5 тысячи. В своих пожеланиях люди отмечают, что хотели бы видеть в продаже отечественную безглютеновую продукцию, не уступающую по качеству зарубежной продукции, но более низкую по цене [3].

Данное исследование ярко отражает нынешнюю ситуацию на рынке безглютеновой продукции. На Казахстанском рынке безглютеновая мучная продукция представлена зарубежными компаниями. Такими компаниями являются «Schär», «Granoga» (Италия), «Гарнец», «Мак Мастер» (Российская Федерация), «Provena» (Финляндия), «Balviten» (Польша) и др. Казахстанский рынок переполнен зарубежными компаниями безглютеновой продукции, продукция которых превышает по стоимости в несколько раз обычную продукцию.

Несмотря на недостаточное количество производителей, в Казахстане все же существует несколько компаний, специализирующихся и расширяющих свой ассортимент продукции безглютеновыми кондитерскими изделиями. Но стоит отметить, что это производство не имеет массовый характер, компании представлены, в основном, малыми предприятиями. В числе таких компаний можно выделить «Duman» (г.Алматы), «Gluten Free Kitchen» (г.Алматы), «Hani bakery» (г.Караганда) и др. Однако продукция представлена в ограниченном количестве и имеет лишь несколько точек сбыта, не расширяя ассортимент и географию предложения.

Если говорить о крупных региональных производителях мучных изделий, таким является ТОО «Сарыарқа Нан Қарағанды». Именно данный завод является на сегодняшний день самым современным хлебзаводом в СНГ и одним из самых лучших в Европе и Азии. Общий ассортимент производимой продукции хлебзавода насчитывает 120 наименований

хлебобулочной продукции и 75 мучных кондитерских изделий. Однако, безглютеновой продукции в ассортименте завода не имеется. ТОО «Сарыарқа Нан Қарағанды» в силу своего имиджа и лидирующей позиции на рынке мучных изделий Карагандинской области, следит за инновациями и актуальными вопросами пищевой индустрии. На данный момент одним из приоритетных направлений расширения ассортимента продукции являются безглютеновые изделия.

Исходя из всего вышеперечисленного, можно сделать вывод, что формирование ассортимента мучных кондитерских изделий с функциональными свойствами представляет собой актуальную задачу для продовольственного рынка Республики Казахстан. Разработка безглютеновых мучных кондитерских изделий являются необходимостью в современном мире. Отечественные производители стремятся развивать данное направления, анализируя потребности населения и рынок продукции. Для эффективной реализации работы по формированию ассортимента безглютеновых мучных кондитерских изделий производителям стоит заострить внимание на осваивании новых направлений, технологий и рецептур. Исследуемое направление производства имеет большие возможности и перспективы развития.

Список использованной литературы:

1. Постановление Правительства Республики Казахстан от 24 ноября 2022 года № 945 «Об утверждении Концепции развития здравоохранения Республики Казахстан до 2026 года». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2200000945>
2. Статья агентства «КазакЗерно.kz»: «В Казахстане растет спрос на продукты питания, не содержащие глютен – ученые». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL <https://kazakh-zerno.net/>
3. Ким Ю.В., Туякова А.Р., Есимова Ж.А., Жанайдарова А.Е., Астанинский филиал ТОО «Казахский научный институт перерабатывающей и пищевой промышленности». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL <https://news.myseldon.com/ru/news/index>

Зипатолла Ж.А. ТПП-23-2к (НП) тобының магистранты
Ғылыми жетекші – т.ғ.к., доцент Омаралиева А.М.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ФУНКЦИОНАЛДЫҚ ТАМАҚТАНУ НАРЫҒЫН ТАЛДАУ

Заманауи терминологиядағы салауатты тамақтану саласындағы дербес ғылыми және қолданбалы бағыт ретінде «Функционалды тамақтану» тұжырымдамасы 90-жылдардың басында қалыптасты. Заманауи тұрғыдан алғанда, «функционалды тамақ өнімдері» термині диетаға байланысты аурулардың даму қаупін азайту, денсаулықты сақтау, дені сау халықтың барлық жас топтары үшін тағамдық препараттардың бөлігі ретінде жүйелі түрде пайдалануға арналған және физиологиялық функционалды тамақ ингредиенттерінің болуына байланысты денсаулықты жақсартатын тамақ өнімдерін білдіреді.

Халықаралық жүйелеуге сәйкес функционалды тамақ өнімдері (ФТӨ) жаңа азық-түлік өнімдерінің тізбесіне енгізілген, ал ФТӨ қауіпсіздігі тұтынушылардың денсаулығы тұрғысынан ерекше назарда [1].

Әдетте ФТӨ-нің 4 тобы бар:

- 1) Табиғи ТӨ;
- 2) Компонент қосылған ТӨ;

3) Құрамдас бөлігі жойылған ТӨ;

4) Компоненттің биожетімділігі жоғарылатылған ТӨ.

Экологические проблемы 21 века и изменение образа жизни большинства населения изменили свойства питания. У современных людей часто встречаются такие заболевания как: аллергические болезни, проблемы желудочно-кишечного тракта, обменные нарушения (сахарный диабет, ожирение), проблемы с иммунной системой, возросло количество сердечно-сосудистых и онкологических болезней.

Қазіргі кездегі басты міндет – азық-түлік сапасын арттыру мәселесі. 20 ғасырдың аяғынан бастап функционалды тамақтану бағыты дами бастады. Функционалды тамақтану адамның белгілі бір жүйелері мен мүшелеріне немесе олардың функцияларына реттегіш әсер ететін, физикалық денсаулық пен өмір сапасын жақсартатын, жүйелі түрде пайдаланылған табиғи өнімдерді пайдалануды қамтиды.

Функционалды өнім – жағымды дәмі, айқын сауықтыру әсері бар, қолдануға ыңғайлы, күнделікті тұрақты пайдалануға арналған, клиникалық сынақтардан өткен, саладағы орталық атқарушы органның қорытындысы бар табиғи немесе жасанды өнімдер. денсаулықты қорғау.

Функционалды өнімдер диетадан ақуызды және кейбір маңызды заттарды жеткіліксіз қабылдауды толтыру үшін қолданылады; организмнің бейспецификалық төзімділігін арттыру, аурулар мен метаболикалық бұзылулардың даму қаупін азайту; асқазан-ішек жолында инактивация және ксенобиотиктерді жою үшін; ішек микрофлорасының қалыпты құрамы мен функционалды белсенділігін сақтау. Олардың шығарылу формасы жиі қолданылатын тамақ өнімдерін немесе дайын тағамдарды ауыстыруға немесе толықтыруға бағытталған. Функционалды өнімдерді өндіруде консерванттар, тәттілендіргіштер, бояғыштар, дәм мен хош иісті күшейткіштер пайдаланылмайды. Көбінесе мұндай өнімдер күшейтілген деп аталады.

Бекітілген өнімдер шығару формалары мен технологиялық ерекшеліктерімен ерекшеленеді. Бұл өнімдер санаттары бойынша да ерекшеленеді: проблемалары бар балаларға, жалпы денсаулыққа, алдын алуға, жүкті және бала емізетін әйелдерге, спортпен айналысатындарға. Уақытша пайдалануға ұсынылатын функционалды азық-түлік өнімдері бар, олар ұзақ уақыт бойы қолданылады, олар бүкіл диетаны ауыстырады.

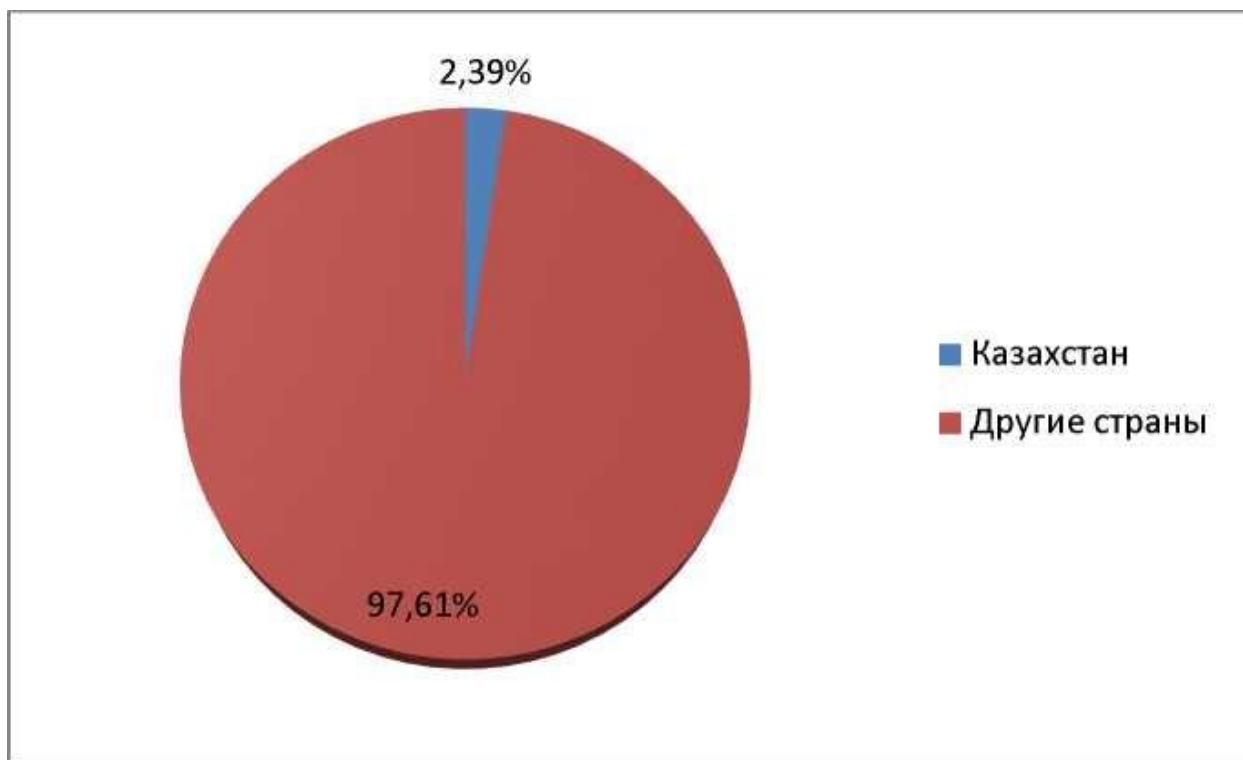
Бекітілген өнімдер шығару формалары мен технологиялық ерекшеліктерімен ерекшеленеді. Бұл өнімдер санаттары бойынша да ерекшеленеді: проблемалары бар балаларға, жалпы денсаулыққа, алдын алуға, жүкті және бала емізетін әйелдерге, спортпен айналысатындарға. Уақытша пайдалануға ұсынылатын функционалды азық-түлік өнімдері бар, олар ұзақ уақыт бойы қолданылады, олар бүкіл диетаны ауыстырады.

Мамандандырылған функционалды формаларды сегменттеу.

Қазақстан Республикасындағы өнімдер:

- Сүт өнімі
- Кисель
- Батондар
- Құрғақ қоспа
- Бальзам
- Өсімдік майы
- Коктейльдер жасауға арналған ұнтақтар

Шығарылған елдер бойынша тіркелген мамандандырылған тамақ өнімдеріне талдау жүргізілді, ол 1-суретте көрсетілген. 2-суреттен көрініп тұрғандай, ол небәрі 2,39% құрайды. Жеткізу көлемі бойынша АҚШ, Ресей және Германия жетекші елдер болып табылады.



Сурет 1. Шығарылған ел бойынша мамандандырылған функционалдык өнімдерді сегменттеу

Тамақтану мен денсаулықтың, соның ішінде созылмалы инфекциялық емес аурулардың дамуының байланысы бүкіл әлемде мойындалған. Қауіпсіздік пен денсаулыққа пайдасы азық-түлік өнімдерінің тұтынушылық қасиеттерін анықтайтын негізгі параметрлер болып табылады. Бүгінгі таңда дәстүрлі тағам өнімдері физикалық және эмоционалдык стресті, стрестік жағдайларды, уақытты жеделдету сезімін және оған тән аландаушылықты ескере отырып, қазіргі заманғы техногендік қоғамда адамның дәрумендерге, микроэлементтерге және басқа да тағамдық компоненттерге қажеттілігін өтей алмайтыны белгілі болды.

Сонымен қатар, азық-түлік өнімдерін өндіру үшін пайдаланылатын ауыл шаруашылығы шикізаты (астық, көкөніс, жеміс-жидек, ет және т.б.) да өзінің тағамдық құндылығын жоғалтуда. Дамыған елдердің көпшілігінде халықтың қартаюы және соның салдарынан дәстүрлі азық-түлік өнімдерін өзгерту қажеттілігі бар. Аурудың алдын алу және белсенді өмір салтын сақтау қажеттілігін түсініп, мойындай бастаған халық сұранысының артуымен ФТӨ қолдану тұрақты түрде артады. Әртүрлі елдердің көптеген тұрғындары үшін ФТӨ тұтыну арқылы емдеу емес, түрлі аурулардың (буын аурулары, жүрек-тамыр жүйесі, ас қорыту жолдары және басқа да тамақтануға байланысты аурулар) алдын алу тек денсаулықты жақсартуға ғана емес, сонымен қатар денсаулықты сақтауға кепілдік беретіні белгілі болды. Сонымен қатар, қоршаған әлемді қабылдаудың жігері мен қуанышы тағы бар. Бұл өз кезегінде фармацевтикалық өнімдерге тұтынушылық сұраныстың тұрақты өсуін қамтамасыз етеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Прудников, В.М. Гигиенические требования безопасности и пищевой ценности пищевых продуктов. – М.: ИНФРА-М, 2012. – 207 с.
2. Селиванская И.А. Функциональные продукты (между едой и лекарством) // Зернові продукти і комбікорми. - 2010. - №3. - С. 12-14.

3. Веретнова О.Ю. Возможности использования нетрадиционного растительного сырья в производстве пищевых продуктов функционального назначения // Вестник КрасГАУ. - 2015. - №6. - С. 154-158.

Канашева А. - ТПП-21-1к тобының студенті
Ғылыми жетекші – аға оқытушы, магистр Абзалбек М.С.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

9 ГЛЮТЕНСІЗ ЖАРМА

Соңғы уақытта біз "глютенсіз" сөзін пайдалы және қауіпсіз нәрсенің синонимі ретінде үнемі естиміз. Глютен тамақ пен косметика өндірушілері оны қалай бүлдіреді және бұл ақуызды тұтырудан кім бас тартуы керек?

Глютен (немесе желімтек) — бидай, қара бидай, арпада кездесетін өсімдік ақуыздарының тобының атауы. Атаудың өзі ("глютен" ағылшын тілінен шыққан желім) қасиеттерін біржақты көрсетеді — "желімдеу", тұтқырлық беру, қоюлау). Дәл осы глютеннің қасиеті қамырдың серпімділігін және одан алынған пісрудің сәнділігін қамтамасыз етеді, сонымен қатар оны әртүрлі өнімдерге — джемдерге, йогурттарға, тұздықтарға, көкөністер мен балық консервілеріне қосқанда қоюландырғыш және консистенцияны жақсартқыш ретінде пайдалануға мүмкіндік береді, сонымен қатар сақтау мерзімін ұзартады. Глютен құрамында маңызды аминқышқылдары бар, ал құрамында дәрумендер мен талшықтарға бай және пайдалы және әр түрлі диетаның негізін құра алады... онда әлемді шарпыған "глютенсіз истерияның" себебі неде?

СӨС сәні сатып алушылардың органикалық, табиғи және тіпті глютенсіз барлық нәрселер үшін көбірек төлеуге дайын екендігіне әкеледі, әсіресе олардың құрамы мен нақты қажеттіліктерін түсінбейді. Өндіруші қаптамаға gluten-free белгішесін қояды, ал дүкен сатушысы глютенсіз өнімдерге арналған бүкіл стендті бөледі, енді біз бұл өнімдер әдеттегіден гөрі пайдалы және қауіпсіз деп ойлаймыз.

Глютен шынымен кімге зиянды

Үш диагноз бар, олар анықталған кезде адамдар диетадан глютені бар тағамдарды толығымен алып тастауы керек:

Целиак ауруы (Жер халқының шамамен 1%);

Целиак емес глютен аллергиясы;

Бидайға аллергиясы.

Көбінесе адамдар өздеріне диагноз қояды және шатасулар болуы мүмкін. Диагнозды тек дәрігер қоюы керек!

Целиак ауруы бар адамдар диетадан глютенді толығымен алып тастауы керек, өйткені олардың жағдайында бұл ақуыз аш ішекте иммундық реакцияны тудырады, қоректік заттардың сіңу процесін бұзады. Бірақ сізде целиак ауруы болмаса да, келесі мәселелер туындаса да, глютенсіз диета оларды жоюы мүмкін:

бас ауруы,

іштің (ішектің) ауыруы,

созылмалы шаршау,

депрессия,

экзема.

Құрамында глютені бар тағамдарды біраз уақытқа (мысалы, бір айға) алып тастап, не болатынын көріңіз.

Глютен бар:

- Жармада (төменде талқыландығандарды қоспағанда);
- Жылдам Таңғы ас, жарма және гранола;

- Кебек;
- Макарон;
- Құрамында жарма бар жартылай фабрикаттар (шұжық өнімдері, тұшпара, тұшпара және т. б.);
- Тұздықтар;
- Кэмпиттер (зефир, пастила, вафли, кэмпиттер, печенье, халва, джем, мармелад);
- Фаст-фуд (чипсы, крекер, бургер және т. б.);
- Сусындар (оның ішінде дәнді дақылдар негізінде дайындалған алкоголь);
- Құрамында бидай қосылған крахмал бар көкөніс және жеміс консервілері;
- Сүт өнімдері (балмұздақ, йогурт және қоспалары бар сүзбе);
- Хош иісті кофе мен шай.

Бұл глютен болуы мүмкін тағамдардың толық тізімі емес (қаптаманы мұқият қарап шығыңыз!).

Егер сіз қандай да бір себептермен диетадан глютенді алып тастауды шешсеңіз, глютенсіз дәнді дақылдардың тандауын алыңыз!

Глютенсіз жармалар:

1. Қарақұмық
2. Тары
3. Жүгер
4. Амарант
5. Қарасора
6. Квиноа
7. Зығыр
8. Күріш
9. Gluten free сұлы жармасы

Қарақұмық-ақуыз (20% дейін), сонымен қатар темір, мырыш, калий, магний, фосфор, кальций, В дәрумендерінің чемпионы.

Бұл балалар тағамында таптырмас өнім, және қарақұмық ботқасынан бастап педиатрлар қосымша тағамдарды бастауға кеңес береді, өйткені қарақұмық гипоаллергенді. Бізге таныс қоңыр қарақұмық-қуырылған жарма. Егер сіз тағамдардан барынша пайда алғыңыз келсе, пісіру үшін жасыл қарақұмықты қолданыңыз: оның дәмі қоңырдан әрең ерекшеленеді, бірақ жасыл жармадағы антиоксиданттар мен дәрумендердің мөлшері бірнеше есе көп! Сондай-ақ, сіз жасыл қарақұмық өсіріп, диетаны омега-3, ферменттер, фосфолипидтер және ең құнды минералдармен байыта аласыз.

Қарақұмықты жеудің ең айқын тәсілі — гарнир ретінде, бірақ көкөністермен, саңырауқұлақтармен және дәмдеуіштермен толықтырылған, ірімшікке себілген қарақұмық негізгі тағамға сәйкес келуі мүмкін. Сондай-ақ, қарақұмықтан тоқаштар, кәстрөлде тауық етімен немесе етпен бұқтыруға, құймақ жасауға болады, немесе сіз попкорнның орнына өскен құрғақ қарақұмықты қытырлақ жасай аласыз.

Тары-бұл тары тұқымынан алынған жарма. Ұқсас атауларға қарамастан, тары мен бидай бірдей емес. Тары талшыққа, магнийге, темірге, мысқа және фосфорға бай, құрамында көптеген дәрумендер, микроэлементтер, минералдар мен антиоксиданттар бар. Оның құрамына байланысты тары пайдалы:

- жүрек-тамыр және жүйке жүйесінің денсаулығы;
- қандағы қант деңгейін реттеу;
- холестеринді реттеу;
- токсиндерді жою;
- ыңғайлы ас қорыту (пребиотиктер, пайдалы микрофлораны тамақтандырады);
- сау сүйектер мен тістерді сақтау.

Диетологтар жүкті және бала емізетін әйелдерге, мектеп оқушылары мен спортшыларға тары диетасына үнемі енгізуге кеңес береді. Тары ең дәмді ботқа, сонымен

қатар вегетариандық қырыққабат орамдарына арналған қоспалар жасайды. Тары пісірілген тағамдар мен нанға және әрине гарнир ретінде қызмет етеді.

Жүгері Жүгері жармасы қабық пен эмбрионның бөлшектері бар ұнтақталған дәндерден тұрады. Жүгері наны, макарон және ұн бидай өнімдеріне таныс балама болды. Кейде жүгеріні жармамен салыстырады-ол басқа дәнді дақылдарға қоректік заттардан айырылады, алайда оның артықшылықтары бар:

- В тобындағы дәрумендердің, Е дәрумені, мыс, селен, темір, антиоксиданттардың көзі;
- төмен калория (100 г жүгері ботқасына шамамен 100 ккал);
- жеңіл сіңімділік.
- Жүгері ботқасы алғашқы қосымша тағамға да жарайды.

Тағам идеялары: таңертең жеміс қосылған жүгері жармасы ботқасы немесе сүт қосылған жүгері үлпектері, күндіз мексикалық сорпа мен тортилья, вегетариандық макарон немесе кешке көкөністермен жүгері ұнынан жасалған құймақ. Жүгері ұны бидай ұнын немесе крекерді котлеттерге, жармаларға немесе кесектерге арналған үгінді ретінде оңай ауыстыруға болады.

Амарант. Шпинат пен киноаның туысы щирицаның жалған дәнді дақылдарынан алынған Жарма. Құрамында глютені бар круптардың азырақ айқын алмастырушысы, дегенмен олардың кез келгені ақуыз және маңызды аминқышқылдары үшін бастама береді! Амарант скваленге, дәрумендерге, пектингге бай.

Амарантты қолдану:

- диетаны оңай сіңетін өсімдік ақуызымен байытады;
- қабынуды азайтады;
- төмен калориялы болғандықтан салмақты бақылауға көмектеседі;
- Д витаминінің қосымша көзі ретінде қызмет етеді;
- онкопротекторлық әсері бар.

Амарант иістер мен дәмдерді сіңіруге бейім, сондықтан бұл жарма тек суда немесе сүтте ғана емес, сонымен қатар көкөністерде, ет немесе балық сорпаларында да әр түрлі қолдана алады; сондай-ақ, пісірілген жарманы салаттарға, смузилерге қосуға немесе гарнир ретінде тұтынуға болады; ұннан құймақ, печенье, кекстер, пирогтар пісіруге болады, салаттар мен гарнирлерді істеуге болады.

Күріш. Көптеген азиялық өркениеттер күріште өсті, ал жапон тілінде "күріш" сөзі "тамақ" сөзімен синоним болып табылады (орыс тіліндегідей — "нан").

Күріш ботқасы, шелпек, кеспе дұрыс тамақтанудың негізі бола алады.

Күріш витаминдерге (В, Н, РР топтары), аминқышқылдарына, талшықтарға және минералдарға (калий, фосфор, темір, мырыш, магний және т.б.) бай.

Күріштің көптеген сорттары бар, олардың әрқайсысы өзінше пайдалы:

1. ақ, ұнтақталған күріш улану мен интоксикацияға көмектеседі, диареяны тоқтатады;
2. бұға пісірілген күріш пайдалы, өйткені бұл технология заттардың қабықтан дәндерге енуіне ықпал етеді;
3. қара күріш-талшық бойынша чемпион;
4. қоңыр және қызыл күріште ең көп қоректік заттар бар (өйткені оны өндіру кезінде дәннің ең өрескел қабығы ғана жойылады).

Күріштен дайындалатын тағамдардың барлық түрлерін тізімдеу үшін сізге бөлек мақала қажет, біз өзімізді негізгі мақалалармен шектейміз: Жарма, палау, ризотто, паелла, қырыққабат орамдары, суши, десерттер (пудингтер, тәтті кәстрөлдер, пісірілген күріш).

Күріш ұны негізінде кеспе, ірімшік, шелпек, пирожныйлар алынады.

Киноа. Киноаның басты артықшылығы-аминқышқылдарының теңдестірілген жиынтығымен өсімдік ақуызымен байыту (мұнда қарақұмыққа қарағанда көп).

Киноаны қолдану:

- сүйектерді нығайтады және зақымдалған тіндердің тез жазылуына ықпал етеді (лизин құрамына байланысты);

- магниймен байыту арқылы жүйке жүйесінің жұмысын қолдайды;

- минералдар кешенінің (фосфор, мырыш, темір, калий, кальций) арқасында мидың жұмысына пайдалы әсер етеді, көруді жақсартады, теріні, шашты және тырнақты нығайтады;

- С витаминінің жоғарылауына байланысты иммунитетті күшейтеді.

Киноа гарнир ретінде де жақсы, көкөністермен, саңырауқұлақтармен немесе теңіз өнімдерімен бірге жылы салаттарды керемет толықтырады, оны көбірек қоректік және пайдалы болу үшін смузиде қосымша ретінде пайдалануға болады, сорпалар мен гамбургерлерге қосылады. Киноа негізінде дәмді ПП десерттері - пудингтер, құймақ, кекстер, печенье жасалады.

Зығыр Зығыр вегетариандық және балалар тағамында болуы керек, өйткені оны қолдану дененің негізгі қоректік қажеттіліктерін жабады; зығыр дәрумендерге, минералдарға, Омега-3 пен талшықтарға бай.

- Зығыр жеу пайдалы болады:

- әйелдер жатырдың, сүт безінің, аналық бездің қатерлі ісігінің алдын алу, циклды қалыпқа келтіру және ПМС белгілерін жеңілдету үшін;

- жүкті әйелдер терінің серпімділігін арттыру және созылу белгілерінің алдын алу үшін;

- еркектерге простата обырының даму қаупін азайту;

- иммунитетті нығайту және вирустық және суық тиюдің алдын алу үшін тұтынушылардың барлық санаттары.

Тез дайындалатын зығыр ботқалары зығырдың барлық пайдалы қасиеттерін сақтайтын арнайы технологиямен жасалады, сондықтан жемістермен, балмен немесе урбечпен толықтырылған зығыр ботқасы — қоректік жедел таңғы астың тамаша нұсқасы. Зығыр ұны дәмді печенье, кекстер, құймақ жасайды, ал ұнтақталған немесе тұтас тұқымды желе, смузи, ашытылған сүт сусындарына қосып, салаттар мен сорпаларға себуге болады.

Қарасора. Біздің ата-бабаларымызда диетаның негізі болған бірегей өсімдік, 50 жыл бойы non grata мәртебесінде болғаннан кейін, әлемнің барлық суретшілерінің үстелдерінде жиі қонаққа айналады. Қарасора майы, қарасора тұқымынан жасалған урбеч, қарасора ұны, қарасора ботқасы денсаулықты сақтау үшін ең құнды қасиеттерге ие.

Міне, олардың кейбірінің тізімі:

- қарасора құрамында сирек кездесетін инозитол (В8 дәрумені) бар, ол жүйке жасушаларының дұрыс жұмыс істеуі, өнімділікті арттыру, мидың тамақтануы үшін өте маңызды;

- қарасора майы — құрамында фитостеролдар мен хлорофиллдің көп болуына, сондай-ақ Омега-3 пен Омега-6-ның тамаша тепе-теңдігіне байланысты тері ауруларын (дерматит, псориаз, қызару, экзема) емдеуге арналған тамаша құрал;

- қарасора-дәрумендердің (А, В, С, Е топтары) және микроэлементтердің (кальций, магний, селен, марганец, фосфор, күкірт және т.б.) қоймасы.

Қарасорадан дәмді таңғы ас дайындауға болады — қарасора ботқасы немесе қарасора ұнына құймақ; қарасора тұқымы сэндвичтерді, салаттар мен смузилерді себуге, оларды сорпаға қосуға пайдалы. Сіз сондай-ақ қарасора сүтін дайындауға болады: қарасора тұқымы мен суды блендерде шамамен 1: 3 қатынасында шайқаңыз, ағызыңыз, Тәттілендіргіш қосыңыз-және өсімдік сусыны дайын!

Глютенсіз сұлы. Сұлы глютенсіз дақыл болып саналады (соңғы уақытқа дейін сұлы құрамындағы авенин протеині целиак ауруы мен глютенге аллергиясы бар адамдарға қарсы ақуыздар тізіміне кірмеген), бірақ егу, тасымалдау, жинау және сақтау кезінде ол құрамында глютені бар өнімдермен араласуы мүмкін. Глютен сіздің сұлы пакетіңізге енгенін қалай білуге болады?

Кейбір өндірушілер қаптамада: "өнімде бидай мен басқа дәнді дақылдардың іздері болуы мүмкін" деп жазады. Сонымен, глютенсіз диетаны таңдайтын адамдар сұлының осы түрін сатып алудан бас тартуы керек. Әсіресе олар үшін глютен-фри деп белгіленген сұлы жасалады. Айта кету керек, соңғы зерттеулер целиак ауруы бар науқастардың авенинге сирек жауап беру жағдайларын анықтады, сондықтан әр жағдайда пайда мен тәуекелді салыстыру қажет!

Сұлы жармасы дәмді ботқа, печенье, желе, козинаки, кэмпит, нан, құймақ және панкейк жасайды; сұлы майын құс етіне немесе балық пирогтарына қосуға болады. Геркулес (сұлы) емес, тұтас сұлы жармасын қолданған дұрыс, өйткені Жарма дайындау процесі сұлыны кедейлендіреді.

Қазіргі әлемде глютенсіз диета целиак ауруы, глютенге төзбеушілік және оған сезімталдық сияқты әртүрлі жағдайлар мен аурулармен күресу тәсілі ретінде танымал бола бастады. Ғалымдардың зерттеулері мұндай жағдайлар денсаулықтың ауыр проблемаларын тудыруы және әртүрлі асқынулардың даму қаупін арттыруы мүмкін екенін растайды, сондықтан жалпы денсаулық пен әл-ауқатты сақтау үшін глютенсіз диетаны ұстану маңызды.

Жүгері, күріш, тары, қарақұмық және квиноа сияқты глютенсіз Жарма глютенсіз диетаны ұстанатындар үшін маңызды қоректік көз болып табылады. Зерттеулер сонымен қатар мұндай дәнді дақылдардың құрамында дәрумендер, минералдар мен талшықтар көп екенін көрсетеді, бұл оларды әртүрлі тағамдар мен рецепттер үшін тамаша таңдау жасайды. Целиак ауруы немесе глютенге сезімталдығы бар адамдар үшін глютенсіз диета қажет болуы мүмкін болса да, бұл тітіркенген ішек синдромы немесе аутоиммунды аурулар сияқты басқа жағдайлары бар кейбір адамдарға пайдалы болуы мүмкін. Соңғы зерттеулер сонымен қатар глютенсіз диета мен ағзадағы қабынудың төмендеуі арасындағы ықтимал байланысты көрсетеді, бұл әртүрлі аурулардың алдын алу үшін пайдалы болуы мүмкін. Дегенмен, диетаны өзгертпес бұрын, сіздің денеңіздің қажеттіліктерін бағалау және соңғы ғылыми дәлелдер мен зерттеулерге негізделген ең қолайлы тамақтану жоспарын жасау үшін дәрігермен немесе диетологпен кеңесу маңызды.

Ғалымдардың зерттеулері глютенсіз диетаны қолдану әртүрлі жағдайлар мен ауруларға пайдалы болуы мүмкін екенін көрсетеді:

Целиак ауруы: глютенсіз диета-целиак ауруын емдеудің жалғыз әдісі. Бұл симптомдарды бақылауға және ішектің зақымдануын болдырмауға мүмкіндік береді. Глютенсіз диетаға ауысқаннан кейін жағдайын айтарлықтай жақсартқан целиак ауруы бар науқастардың пайызы шамамен 95% құрайды.

Глютенге сезімталдық: зерттеулер көрсеткендей, халықтың 6% - дейін целиак ауруы жоқ глютенге сезімталдық болуы мүмкін.. Бұл адамдарда симптомдар жоғалады және глютеннен бас тартқан кезде жалпы әл-ауқат жақсарады.

Тітіркенген ішек синдромы : кейбір зерттеулер IBS пациенттерінің 20-45% - ы глютенсіз диетаны ұстанған кезде жағдайдың жақсарғанын көрсетеді.

Аутоиммунды аурулар: глютенсіз диета ревматоидты артрит немесе Хашимото ауруы сияқты аутоиммунды аурулары бар адамдар үшін пайдалы болуы мүмкін. Дегенмен, жақсартудың пайызы белгілі бір ауруға және әр науқастың жеке ерекшеліктеріне байланысты. Жалпы алғанда, жақсартудың пайызы белгілі бір жағдайға және жеке ерекшеліктерге байланысты өзгеруі мүмкін болса да, көптеген зерттеулер тиісті аурулары бар адамдардың денсаулығын жақсарту үшін глютенсіз диетаның тиімділігін растайды.

Бүгінгі күнге дейін глютенсіз диета тақырыбы бірнеше себептерге байланысты өзекті болып қала береді:

1. Целиак ауруы және глютенге сезімталдығы бар адамдар санының артуы*: жыл сайын целиак ауруы немесе глютенге сезімталдығы бар адамдар саны артып келеді. Бұл глютенсіз диетаға деген қызығушылықты және глютенсіз тағамдарға сұранысты арттырады.

2.Салауатты өмір салты: көптеген адамдар диагноз қойылған медициналық жағдайлары болмаса да, салауатты өмір салтының бір бөлігі ретінде глютенсіз диетаны ұстанады. Олар глютенді алып тастау оларды жақсы сезінуге және жалпы денсаулық деңгейін жақсартуға көмектеседі деп санайды.

3. Тамақтану тренді: глютенсіз диета тамақтанудың ең танымал трендтерінің біріне айналды. Бұл тұтынушылардың да, өндірушілердің де назарын аударады және глютенсіз жаңа өнімдер мен балама рецепттердің дамуын ынталандырады.

4. Ғылыми зерттеулер: үздіксіз ғылыми зерттеулер глютенсіз диетаның адам денсаулығына әсерін зерттеуді жалғастыруда. Бұл тақырыптың өзектілігін сақтайтын жаңа деректер мен ұсыныстардың пайда болуына ықпал етеді.

Осылайша, бүгінгі күнге дейін глютенсіз диета тақырыбы өзекті болып қала береді және халықтың, қоректік өнеркәсіптің және ғылыми қоғамдастықтың қызығушылығын тудырады

Глютенсіз диета қазіргі қоғамда барған сайын өзекті болып келеді, бұл салауатты өмір салты мен жеке тамақтану қажеттіліктеріне деген қызығушылықтың артуын көрсетеді. Зерттеулер целиак ауруы, глютенге сезімталдық және басқа жағдайлары бар адамдардың денсаулығын жақсарту үшін глютенсіз диетаның тиімділігін растауды жалғастыруда. Сонымен қатар, көптеген адамдар салауатты өмір салтының бір бөлігі ретінде глютенсіз диетаны қолданады, жалпы әл-ауқатты жақсартуға және аурудың алдын алуға тырысады. Дегенмен, диетаны өзгертпес бұрын, мамандардың жеке қажеттіліктері мен ұсыныстарына негізделген ең қолайлы тамақтану жоспарын жасау үшін дәрігермен немесе диетологпен кеңесу маңызды. Сайып келгенде, глютенсіз диетаны қолдануды таңдау ғылыми дәлелдерге, жеке қажеттіліктерге және әр адамның қалауына негізделуі керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ливзан М.А., Осипенко М.Ф., Заякина Н.В., Кролевец Т.С. ПРИНЦИПЫ ДИАГНОСТИКИ ГЛЮТЕН – АССОЦИИРОВАННЫХ ЗАБОЛЕВАНИЙ. Экспериментальная и клиническая гастроэнтерология. 2016.-№9.- С. 4-7.

2. Volta U., Caio G., Tovoli F. et al. Non-celiac gluten sensitivity: questions still to be answered despite increasing awareness. Cell. Mol. Immunol. 2013; 10: 383-392.

3. Ludvigsson JF, et al. Transition from childhood to adulthood in coeliac disease: the Prague consensus report Gut 2016; 65: 1242-1251.

Қанапия Н. ТПП-21-1к тобының студенті
Ғылыми жетекшісі – «Сарыарқа – Нан Қарағанды» ЖШС
бас технологы Далибаева Л.Ж.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

АЛКОГОЛЬДІ ЖӘНЕ АЛКОГОЛЬДІ ЕМЕС ӨНІМДЕРДІҢ МАҢЫЗЫ

Алкогольді және алкогольсіз сусындар жеке денсаулық нәтижелерін және кеңірек әлеуметтік динамикасын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Алкогольді тұтынудың физиологиялық әсерінен сусын таңдауының мәдени және экономикалық әсеріне дейін бұл өнімдердің әсерін түсіну қоғамдық денсаулық пен әл-ауқатты жақсарту үшін өте маңызды.

Алкогольді сусындар екі түрге бөлінеді: байытылған және байытылмаған. Шарап, сыра, сидр және перри сияқты байытылмаған сусындар қанттың микробтық ашытуы арқылы өндіріледі, бұл оларға аймақтық сипаттамалар мен сыра қайнату әдістерін

көрсететін әртүрлі дәм профилін береді. Керісінше, ром, коньяк және виски сияқты байытылған сусындар дистилляция процесінен өтеді, ол этанолдың құрамын шоғырландырады және олардың психоактивті қасиеттерін атап көрсететін дәмді жақсартады.

Алкогольді ішімдіктердегі негізгі психоактивті қосылыс этанол ішке қабылдағанда күрделі физиологиялық реакцияларды тудырады. Оның депрессиялық қасиеттері нейротрансмиттерлердің белсенділігін модуляциялайды, седативті әсерлер мен когнитивті өзгерістерді тудырады. Алкогольдің денсаулыққа әсері жеке әл-ауқаттан бастап кеңірек әлеуметтік қиындықтарға дейін көптеген алаңдаушылықтарды қамтиды.

Бауырдың зақымдануы алкогольді асыра пайдаланудың ең белгілі салдарының бірі болып табылады. Созылмалы алкогольді тұтыну бауырдың қабынуына, бауырдың майлы ауруына және ақырында, бауыр тінінің тыртықтарымен сипатталатын ауыр және қайтымсыз жағдай циррозына әкелуі мүмкін. Цирроз бауыр функциясын нашарлатып қана қоймайды, сонымен қатар алкогольді тұтынумен байланысты денсаулыққа қауіп төндіретін бауыр ісігінің қаупін арттырады.

Жүрек-қан тамырлары ауруы алкогольді тұтынумен байланысты денсаулыққа қатысты тағы бір маңызды мәселе болып табылады. Алкогольді қалыпты мөлшерде тұтыну жүрек-қан тамырларының әлеуетті пайдасымен байланысты болғанымен, шамадан тыс ішу гипертонияға, кардиомиопатияға және инсульт қаупінің жоғарылауына әкелуі мүмкін. Сонымен қатар, алкогольді асыра пайдалану аритмия мен жүрек жеткіліксіздігінің дамуына ықпал етеді, алкогольді тұтыну мен жүрек денсаулығының арасындағы күрделі байланысты көрсетеді.

Неврологиялық бұзылу когнитивті функцияға, есте сақтау және моторикаға әсер ететін алкогольді теріс пайдаланудың маңызды салдары болып табылады. Созылмалы алкогольді тұтыну жүйке зақымдануымен сипатталатын алкогольдік нейропатия сияқты жағдайларға әкелуі мүмкін, ол аяқ-қолдардағы шаншу, ұйқышылдық және әлсіздік ретінде көрінеді.

Алкогольді тұтыну мен кейбір қатерлі ісік аурулары арасындағы байланыс жақсы анықталған, көп ішу әртүрлі қатерлі ісіктердің қаупін арттырады. Алкоголь бауырдың, өңештің, тамақтың және сүт безінің ісіктерінің дамуына ықпал ететін канцероген ретінде жіктеледі. Алкогольге байланысты канцерогенездің негізінде жатқан механизмдер этанолдың ДНҚ-ны зақымдайтын және ісік өсуіне ықпал ететін улы жанама өнімдерге метаболизмін қамтиды.

Жеке денсаулық нәтижелерінен басқа, алкогольге байланысты зиян кеңірек әлеуметтік ауыртпалықтарды қамтиды. Алкогольді шамадан тыс пайдалану елеулі экономикалық шығындарды, соның ішінде алкогольмен байланысты жағдайларды емдеуге арналған денсаулық сақтау шығындарын және алкогольге байланысты жұмысқа келмеу мен мүгедектік салдарынан өнімділікті жоғалтуды тудырады. Сонымен қатар, құқық қорғау және жедел медициналық көмек сияқты мемлекеттік қызметтердегі шиеленіс алкогольді ішімдіктердің қоғамға әсерін көрсетеді. Алкогольмен байланысты жазатайым оқиғалар, зорлық-зомбылық және қылмыс осы қиындықтарды одан әрі күшейте отырып, жеке және қоғам деңгейінде алкогольмен байланысты зиянды жоюдың кешенді стратегияларының қажеттілігін көрсетеді.

Керісінше, алкогольсіз сусындар қоректік және сергітетін балама болып табылады, құрамында этанол жоқ және мас ету әсерін тудырмай, ылғалдандыру мен ләззат алу қажеттілігін қанағаттандыруға арналған. Сусынның бұл түрі дәстүрлі эликсирлерден бастап мәдени әртүрлілік пен аспаздық шеберлікті бейнелейтін заманауи қоспаларға дейінгі алуан түрлі рецептердің кең ауқымын қамтиды.

Алкогольсіз сусындар мектейльдер, газдалған сусындар және шөп тұнбалары сияқты көптеген санаттарды қамтитын функционалды икемділікті білдіреді. Композицияда алкогольдің болмауымен сипатталатын мектейльдер дәмнің күрделілігін атап өту үшін ингредиенттердің шығармашылық комбинацияларын пайдалана отырып, коктейльдердің

дәмдік сипаттамаларына еліктейді. Сол сияқты, газдалған сусындар мен шөп тұнбалары әртүрлі диеталық артықшылықтар мен дәмдерге бейімделген газдалған сусындардан хош иістендірілген шайға дейін қуаттандыратын баламаларды ұсынады.

Салауатты өмір сүру туралы хабардар болу дәуірінде алкогольсіз сусындар ылғалдандыру және біртұтас тамақтану құралы ретінде басты маңызға ие болуда. Олар табиғи ингредиенттерді пайдаланады және ылғалдандыру, қосымша тамақтану және дәмді қанағаттандыру сияқты көптеген артықшылықтарды қамтамасыз ету үшін қоректік заттармен нығайтылған. Олар физикалық денсаулық пен психологиялық әл-ауқатқа ықпал ететін қосымша емдік агент ретінде қызмет етеді.

Қорытындылай келе, алкогольді және алкогольсіз сусындарды зерттеу олардың мәдени маңызын, денсаулыққа пайдасын және әлеуметтік маңыздылығын көрсетеді. Алкогольді сусындар, бір жағынан, бай мәдени мұрасы бар өнімдер болып табылады, сонымен қатар денсаулық пен әлеуметтік қауіп төндіреді, әсіресе артық тұтынылған жағдайда. Екінші жағынан, алкогольсіз сусындар, әсіресе салауатты өмір салтына деген қызығушылықтың артуымен ылғалдандыруға, әл-ауқатқа ықпал ететін балама ретінде қызмет етеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. *Non-alcoholic, alcohol-free, low alcohol. What's the difference?* (2022, April 13). Booze Free. <https://boozefree.co.uk/blogs/alcohol-free-news-views-facts/non-alcoholic-alcohol-free-low-alcohol-what-s-the-difference>
2. Types of Alcoholic and Non-Alcoholic Drinks & Beverages. (n.d.). Organic Facts. <https://www.organicfacts.net/health-benefits/beverage>
3. ГОСТ 28188-89 «Напитки безалкогольные. Общие технические условия»
4. Коробкина З.В. "Товароведение вкусовых товаров" 1981 г. - 192с.
5. Anderson, Peter. (2021). The Impact of Alcoholic Beverages on Human Health. *Nutrients*. 13. 4417. 10.3390/nu13124417.
6. Hill, A. (n.d.). Non-alcoholic drinks: how healthy are they? *The Conversation*. <https://theconversation.com/non-alcoholic-drinks-how-healthy-are-they-127943>

Майканова А.Н. - студентка группы ТПП-21-2
Научный руководитель - преподаватель, магистр Әуез Ж.К
Карагандинский университет Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан

БЕЗГЛЮТЕНЕНОВОЕ ПИТАНИЕ

Сегодня все больше людей обращают внимание на свое здоровье и питание, включая осознанное отношение к выбору продуктов. Одним из направлений, привлекающих все больше внимания, является безглютеновое питание. Это режим питания, основанный на полном или частичном исключении глютена — белка, содержащегося в пшенице, ячмене, ржи и их производных. Отказ от глютена обусловлен медицинскими причинами, такими как целиакия, либо может быть выбором для поддержания здоровья и благополучия. Однако, помимо безглютенового питания, существуют и другие диетические подходы, которые также могут быть привлекательными для людей, стремящихся к здоровому образу жизни.

Сегодня большое внимание уделяется продуктам питания, пище, которую потребляет человек. Как доказано многими учеными, от качества поступающих в организм продуктов питания зависит его функционирование, жизнеспособность, сопротивляемость к

неблагоприятным внешним факторам. Но не все продукты питания подходят человеку, в той или иной степени.

С развитием науки, передовых технологий в медицине, ученые пришли к выводу, что исключение или замена одного продукта на другой, может благоприятно повлиять на функционирование системы обмена веществ. Существуют опасности для организма, связанные с отсутствием или переизбытком питательных веществ. В эту группу риска обычно попадают люди с нарушением функции обмена веществ (дети, люди пенсионного возраста), но в последнее время эта тенденция начала проявлять себя у людей средних лет.

Глютен – это белковая часть зерна, которая не растворяется в физиологическом растворе. Он состоит из проламинов (глиадины в пшенице, гордеин в ржи и секалин в ячмене) и глютелинов (глютенины в пшенице). Этот белковый комплекс составляет 75–85% от общего белка в хлебной пшенице. Он обнаружен в пшенице и в ее видах (полба, хорасан, эммер, эйнкорн, тритикале), ячмене, ржи, овсе и солоде.

Глютен, является натуральным белком, который придает выпечке характерную пышность и аромат. За неимением его, в сдобу часто добавляют синтетические красители и консерванты, чтобы улучшить ее вкусовые свойства. Соответственно, чем меньше глютена содержится в продуктах, тем хуже у них качество и намного меньшее содержание полезных веществ. В пользу него можно сказать о том, что раньше этот белок был практически незаметен. Никто не обращал на него внимания, помимо тех двух процентов людей, которые страдали целиакией. Для оставшихся 98% он был совершенно безвреден и не нес никакой опасности. Однако сейчас все больше людей отказываются от него, так как это считается модной тенденцией и способствует здоровому образу жизни, который тоже сейчас в тренде.

Кому показана безглютеновая диета.

В первую очередь безглютеновая диета необходима людям, страдающим таким заболеванием пищеварительного тракта, как целиакия. Также существует аллергия на глютен, или глютеновая непереносимость. При таком состоянии, люди испытывают частые мигрени, нарушения работы кишечника, метеоризм, спазмы и вздутие живота. Введение в свой образ жизни и ежедневное меню продуктов без глютена заметно улучшит состояние и снимет неблагоприятные симптомы. Употребление же их без медицинских показаний, в целях похудения, не принесет организму ощутимой пользы, к тому же, это может ощутимо ударить по карману, так как по статистике, такие продукты стоят в 2 раза дороже, чем содержащие этот белок.

Людям, которым противопоказан глютен, необходимо обратить внимание, что он может содержаться в готовых супах, бульонах, мясных нарезках, картофеле фри (этот продукт часто посыпают мукой перед заморозкой), масс-маркетовом сыре, майонезе, кетчупе, соевом соусе, консервированных бобах, шоколадном молоке, молочном шоколаде, пудингах, йогуртах, жевательных резинках, колбасах, сосисках, мороженом, растворимых напитках, мясных полуфабрикатах, пиве, квасе, специях, косметике и медицинских препаратах.

Отсутствие глютена в натуральных и обработанных продуктах питания является ключевым аспектом безопасности продуктов безглютеновой диеты. Следует подчеркнуть, что загрязнения от глютена в обработанных продуктах нельзя полностью избежать. Термин «без глютена» на этикетках используется только для пищевых продуктов, которые содержат 20мг/кг или менее глютена.

Также для обозначения продуктов без глютена чаще всего используется знак перечеркнутый колос, реже – надпись «Gluten free» («без глютена»). Продукты с маркировкой «очень низкий уровень глютена» могут содержать до 100 частей на миллион глютена. Продукты с этим ярлыком относительно редки, но могут составлять часть безглютеновой диеты.

Выбор следовать безглютеновой диете часто делают люди без медицинской помощи, полагая, что они придерживаются более здоровой диеты. К сожалению, выбор

безглютеновой диеты, независимо от того, показан ли он по медицинским показаниям или нет, обычно влечет за собой увеличение стоимости продуктов питания, уменьшение потребления клетчатки, потенциальное снижение потребления минералов и витаминов, включая кальций, магний, цинк, витамин В12, фолат и витамин D, и потенциально повышенное воздействие диетических гидрогенизированных и насыщенных жирных кислот и мышьяка. Очевидно, что принятие такой диеты не обходится без риска.

Таким образом, только люди с медицинскими показаниями должны следовать безглютеновой диете, и они должны делать это под наблюдением врача. Для них безглютеновая диета является единственным лечением. Употребление глютена у этих генетически предрасположенных людей приводит к иммунной реакции, опосредованной Т-клетками, что приводит к атрофии ворсинок и клиническим симптомам. Избегание глютена предотвращает этот ответ, и поэтому безглютеновая диета имеет решающее значение для их благополучия. Для людей, которые настаивают на данной диете в отсутствие диагноза, которые предполагают, что его преимущества перевешивают риски, рекомендуется консультирование по вопросам питания, чтобы гарантировать минимизирование рисков для себя выбирая диету.

Плюсы диеты без глютена:

1. Диета необходима для лечения глютеновой чувствительности либо аллергии к глютену (если они подтверждены врачом). Выбор может быть сосредоточен на цельных, здоровых, качественных продуктах.
2. Ей относительно безопасно следовать при правильном планировании питания.
3. Диету можно изменить в соответствии с другими потребностями, например, без молочных продуктов или сахара.
4. Она может улучшить общее состояние при непереносимости лактозы (сахара из цельного молока) у отдельных людей.
5. Диета лечит целиакию и чувствительность к глютену.
6. Безопасность диеты.

Симптомы целиакии могут быть со стороны пищеварения (диарея, запор, боль и / или вздутие живота) или гормональные расстройства (низкая активность щитовидной железы и бесплодие) и системные (усталость и плохая концентрация). После перехода на безглютеновую диету эти симптомы, как правило, проходят. Распространенность заболевания еще выше среди родственников первой степени пациентов с целиакией (8–15%). Общие симптомы у детей включают рвоту, запор, боль в животе, проблемы с ростом, анемия, артрит, неврологические симптомы или отсутствие симптомов. У взрослых симптомы при проявлении широко варьируются и могут включать дефицит железа, дефицит витамина В12, дефицит витамина D, остеопороз, вздутие живота, изжога, хроническая усталость, поражения кожи, различные неврологические и скелетно-мышечные проявления, а в некоторых случаях повышенные ферменты печени и бесплодие;

Чувствительность к глютену – после употребления продуктов содержащих глютен человек может испытывать боль в животе, вздутие живота, диарею, запор, головные боли и усталость, Чувствительность к глютену является наименее четко определенной из связанных с глютенем расстройств, поскольку она стала широко известной только в последние годы. Когда реакция на глютен не опосредована аллергическим или аутоиммунным ответом, рассматриваться чувствительность к глютену, наблюдается у 6–10% населения;

Аллергические реакции. Люди с аллергией на пшеницу обычно описывают кожные, респираторные или желудочно-кишечные симптомы, которые возникают в течение нескольких минут или часов после приема. Симптомы разнообразны и могут включать в себя боль в животе, вздутие живота, рвоту, диарею, крапивницу, атопию дерматит, крапивница, ринит, а в тяжелых случаях анафилаксия или смерть. Если есть подозрение на аллергию, диагноз обычно ставится с помощью анализа сыворотки IgE или кожной пробы [1].

Эти расстройства лечат безглютеновой диетой.

Безглютеновая диета также используется для лечения аллергии к глютену. Это заболевание признано медициной только с 1980-х годов [3]. Люди, у которых выявлена непереносимость глютена, не страдают глютеновой болезнью (врачи исключили целиакию в рамках процесса диагностики чувствительности к глютену), но у них есть похожие симптомы, когда они едят глютеносодержащие продукты.

Следовательно, когда они сидят на безглютеновой диете, они обнаруживают, что их симптомы, которые чаще всего включают проблемы с пищеварением, головные боли и усталость, уменьшаются.

Эта диета, в целом, безопасна, если вы обращаете внимание на баланс и разнообразие еды, включая свежие фрукты и овощи и цельнозерновые. Если у вас диагностирована целиакия или непереносимость глютена, соблюдение безглютеновой диеты не только безопасно и полезно для здоровья, но и необходимо с медицинской точки зрения.

Минусы диеты без глютена

1. Такое питание может содержать очень мало клетчатки. Иногда может возникнуть дефицит отдельных питательных веществ (витамины, белок и т.д.).
2. Выбор блюд в ресторанах ограничен.
3. Многие упакованные (магазинные) продукты без глютена вредны для здоровья (в них много жира и сахара).

По мнению экспертов, можно придерживаться безглютеновой диеты, состоящей из множества свежих фруктов, овощей, цельного безглютенового зерна и нежирного мяса, птицы и рыбы. Но также можно придерживаться безглютеновой диеты, состоящей, в основном, из нездоровых закусок с высоким содержанием сахара (либо легких углеводов), вредных жиров и пищевой химии. Единственное, что объединяет эти два варианта питания, - это то, что они не содержат ингредиентов, полученных из глютеновых зерен пшеницы, ячменя и ржи. Поэтому при соблюдении безглютеновой диеты важно уделять пристальное внимание своим потребностям в питании и советоваться с диетологом.

Однако употребление в пищу безглютеновых продуктов действительно несет в себе определенные риски: у людей, соблюдающих безглютеновую диету, обнаруживается дефицит определенных питательных веществ. Исключение целой категории продуктов - в данном случае, обычного хлеба на основе пшеницы, макарон и других зерновых продуктов, если они не нужны для здоровья - не всегда является безопасной идеей. Эти риски усиливаются, если также избегать еще целой категории продуктов, например, молочных продуктов. Вот почему врачи и диетологи не рекомендуют людям придерживаться безглютеновой диеты для похудения или улучшения общего состояния здоровья.

Низкое содержание клетчатки и нутриентов

Эксперты по питанию рекомендуют женщинам получать около 25 граммов клетчатки в день, а мужчинам - около 38 граммов клетчатки каждый день. Это приличное количество клетчатки, и большинство людей не употребляют так много, независимо от того, соблюдают они безглютеновую диету или нет.

Безглютеновая диета представляет собой дополнительную проблему, поскольку многие доступные продукты с клетчаткой, такие как: цельнозерновой хлеб и ячмень, содержат глютен, который запрещен. Но существует множество естественно безглютеновых продуктов, которые также богаты клетчаткой: зерновые, орехи, семена, фрукты, овощи, бобовые и чечевица.

Помимо клетчатки, безглютеновая диета также может содержать минимум других питательных веществ. Это потому, что злаки и хлеб обогащены необходимыми витаминами и питательными веществами, в то время как безглютеновые версии часто не содержат этих компонентов.

В частности, было обнаружено, что люди, употребляющие безглютеновые продукты, имеют низкий уровень ряда витаминов группы В, включая тиамин, рибофлавин, ниацин и

фолиевую кислоту. Им также необходимо следить за потреблением витамина D, железа и кальция. Можно восполнить этот потенциальный дефицит питательных веществ, выбрав безглютеновый хлеб и хлопья, а также заменив их молочными продуктами, которые были обогащены витаминами и минералами. Также можно применять витаминные добавки, чтобы восполнить любые потенциальные пробелы в потреблении витаминов - просто необходимо убедиться, что они не содержат глютен.

Можно отметить, что безглютеновая диета стала не только способом облегчить симптомы заболеваний, но и популярным трендом в питании. Однако важно помнить, что она не всегда обоснована и может привести к недостатку определенных питательных веществ. Поэтому перед принятием решения о переходе на безглютеновое питание важно обсудить это с квалифицированным специалистом.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Закирова З.Р., Сенченко О.В. Kombucha в производстве функциональных напитков брожения. Сборник научных трудов «Качество продукции, технологий и образования». Материалы XIII Международной научно-практической конференции. 2018.
2. Сенченко О.В. Влияние фондов на качество кондитерской продукции. Сборник научных трудов «Повышение качества и безопасности пищевых продуктов». Материалы VIII Всероссийской научно-практической конференции. 2018.
3. В.В. Чикун, Н.А. Ильенкова. Целиакия: современный взгляд на проблему. Журнал «Вестник клинической больницы», №51, 2018.

Микитин В. - студент группы ТПП-20-3
Научный руководитель - магистр технических наук, старший преподаватель
Малдыбаева М.Н.
Карагандинский университет Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан

ВЛИЯНИЕ КАЧЕСТВА МОЛОКА НА ИЗГОТОВЛЕНИЕ СЫРА

В данной статье, в результате исследования, было выявлено как молоко влияет на качество сыра и какое молоко подходит для определённого вида сыра. Прежде всего, нужно объяснить каким образом начиналось изготовление сыра.

Сыр считается древнейшим продуктом. 5000 лет тому назад, когда люди только начинали приручать крупный рогатый скот. Люди стали переносить молоко в сычугах (желудках животных) и при переезде замечали, что молоко начинало скисать. Вместо молока появлялась водянистая жидкость и белый сгусток который стали употреблять в пищу. В период античности сыроделие было хорошо развито этому свидетельствуют документы государственных деятелей. Древние римляне пришли к такому факту, что чистота — это основа сыроделия. Греческие сыроделы чаще делали сыр из козьего молока, а римляне из овечьего. Пастухи в Швейцарских Альпах значительно усовершенствовали технологию производства сыра. Уходя в горы, они начали варить сыр крупного размера. На изготовление одной головы сыра уходил дневной удой от нескольких десятков коров.

Развитие технологий требовало от сыроделов увеличения срока годности продукта. Эта проблема была решена благодаря французскому химику Луи Пастер и труду Юстуса фон Лебнеху. Луи Пастер доказал, что высокие температуры подавляют развитие микроорганизмов и разработал способ пастеризации[1].

Согласно анализу рынка Казахстана, на 2021 год 65% составляют сыры импортного производства из них 40% производит Россия [4]. Лидером по производству сыра в Казахстане является Туркестанская область 3,2 тыс.т. Исходя из этого импортные сыры на

рынке превышают в 1,5 раза. Выше перечисленные факторы свидетельствуют что рынок Казахстана нуждается в сырах казахстанских производителей.

Для производства сыра необходимо современное оборудование, рабочая сила, закваски, ферменты, разнообразные дополнительные ингредиенты. Но самое главное без чего не обойтись это - молоко. Именно молоко с определёнными характеристиками - ключ к производству качественного сыра. Для каждого сыра нужно молоко с разными характеристиками. К примеру, для сыра чедер характерно коровье пастеризованное молоко кислотностью 21-22°Т, тогда как обычно используется 17-19 °Т. К основным показателям молока можно отнести процент белка он должен быть не ниже 3,1%. Содержание казеина в белке должно составлять не ниже 2,6%, а процент СОМО не должен быть ниже 8,4%. Также при этом соотношения компонентов должны быть оптимальными к примеру: между жиром и белком 1,25 - 1,1, между СОМО и белком 0,45-0,35. К еще одному показателю относится обсеменённость микроорганизмами КОЕ. Молоко второго сорта с показателем $4 \cdot 10^6$ КОЕ/см³ не используется для производства сыра, а молоко первого сорта с показателем $5 \cdot 10^5$ КОЕ/см³ проходит дополнительную тепловую обработку. Высший сорт не проходит дополнительную тепловую обработку, сразу после фильтрации идёт процесс образования сгустка[3].

Схема для производства у всех сыров разная, но есть схожие моменты у всех технологий. Основные этапы сводятся к приемке молока; подготовка молока к выработке; подготовка к свёртыванию; свёртывание молока; образование сгустка; формирование зерна; самопрессование или прессование; посолка; созревание. Технология посолки сыра может быть длиться несколько часов, а иногда дней. А время до созревания сыра доходит до 2-3 лет и от этого ценность сыра только растёт. К основному оборудованию относятся: сыродельная ванна, камеры для созревания сыра, весы, фильтры для молока или сепараторы. К второстепенному оборудованию относятся: контейнеры для перевозки молока, воронки для отделения сыворотки от зерна, формы для сыра, прессы, нож для резки сгустка, посуда для закваски и ферментов, деревянная лопаточка, тары для работы с сыром.

Кроме молока ещё понадобится фермент и закваска. Ферменты в западном мире называют энзимами. Они ускоряют свёртывание молока. Ферменты бывают разные в основном используют химозин, который получают из желудочков коров. Закваска отвечает за консистенцию, вкус и аромат сыра. В основном закваска это: микроорганизмы (*Lactococcus lactis* subsp. *cremoris*), но есть и грибковые закваски ([Penicillium camemberti](#)).

Сыр крайне полезный продукт, который содержит белки полноценные по аминокислотному составу и полезные насыщенные жиры, которые сразу используются организмом. Белок в сыре используется для восполнения биологических жидкостей (крови и лимфы). Сыр богат витаминами, но в большей степени выделяются витамины: РР, А, В₁, В₁₂ в составе сыра выделяются макроэлементы и микроэлементы: Са, F, Zn. Все эти составляющие помогают человеку поддерживать свой организм здоровым. Полифенолы - биологически активные соединения, которые могут содержаться в сыре если добавить растительные компоненты или фрукты в сыр как добавку. В ходе проделанных мной исследований полифенолы могут содержаться в молоке, а после в сыре. При употреблении травы в пищу корова полифенольные соединения переходят в молоко. Растения вырабатывают полифенольные соединения в условия повышенного ультрафиолетового излучения, пример в горах.

Диета помогает человеку выглядеть и чувствовать себя лучше. Существует много разных диет с разными особенностями и под разные заболевания. В ходе проведённого мной анализа я пришёл к выводу что сыр будет являться одним из основным компонентов этой диеты.

Кетодиета - это диета при которой человек постепенно уменьшает потребление углеводов и увеличивает потребление жира, в следствии чего, организм начинает использовать накопленные жиры в организме. Одним из основных компонентов кетодиты является сыр. В сыре высокого содержания жира и белка в продукте. Его следует

употреблять с фруктами, или просто без добавок. Если употреблять сыр с хлебом, то в этом случае организм использует как энергию углеводы, а полезный жир сохранится в организме.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Г.И. Касьянов, А.А. Запорожский, С.Б. Юдина Сыроделие: техника и технология – Санкт-Петербург - Лань, 2021. - 5-30с.
2. В. Я. Лях, И. А. Шергина, Т. Н. Садовая/ Справочник сыродела. Второе издание. - СПб - Профессия. -2021 - с.50-90.
3. Чечулин Павел Современное сыроделие для всех. - Москва -ХлебСоль, 2023, с 90-99.
4. <https://marketing.rbc.ru/research/47046/?ysclid=luplkcod2v144225279>

Мырзахмет А.Ғ. - ТПП-23-2к (НП) тобының магистранты
Ғылыми жетекші – т.ғ.к., доцент Омаралиева А.М.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ҰЛТТЫҚ ӨНІМДЕРГЕ ТҰТЫНУШЫЛАРДЫҢ СҰРАНЫСЫ МЕН ТАЛАБЫ

Қазақстанның ұлттық өнімдерін өндіру нарығы: өндіріс арқылы мәдени мұраны сақтау.

Соңғы жылдары Қазақстандағы этникалық өнімдерді өндіру нарығы айтарлықтай дамуды бастан өткерді, бұл осы елдің бай мәдени мұрасын тамақ өнеркәсібі арқылы сақтауға және танымал етуге деген ұмтылысты көрсетеді.

Бұл нарықтың басты ерекшеліктерінің бірі - өнімдердің әртүрлілігі. Қазы мен күлеш сияқты ет тағамдарынан бастап, бауырсақ пен шелпек сынды дәстүрлі нан пісірілген тағамдарға дейін Қазақстанның әр аймағы ұлттық өнімдердің ассортиментіне өзіндік үлес қосуда. Бұл ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан мәдени дәстүрлердің байлығын көрсетеді.

Ұлттық өнім нарығын дамытуда жергілікті тауар өндірушілерді мемлекеттік қолдау маңызды рөл атқарады. Субсидиялар, жеңілдікті несиелер және басқа да құралдар кәсіпорындарға өндірісті кеңейтуге, құрал-жабдықтарды жаңартуға және өнім сапасын жақсартуға көмектеседі. Бұл ұлттық тамақ өнеркәсібінің ішкі нарықта да, халықаралық нарықта да бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал етеді.

Ұлттық бұйымдарды өндіру экономиканың дамуына ықпал етіп қана қоймай, Қазақстанның дәстүрі мен мәдени мұрасын сақтауда маңызды рөл атқарады. Бұл бұйымдардың көбі қазақ халқының салт-дәстүрлерімен, мерекелерімен тығыз байланысты. Олардың өндірісі мен тұтынуы ұлттық бірегейлікті нығайтуға ықпал етеді және қазіргі ұрпақтар мен олардың тарихи тамырлары арасындағы байланысты қамтамасыз етеді.

Болашақта Қазақстанның ұлттық өнімдерін өндіру нарығы одан әрі дамуды күтуде. Өндірістегі инновациялар, жаңа технологиялар мен басқару әдістерін енгізу, сондай-ақ сыртқы нарықтарды тарту үшін экспорттық мүмкіндіктерді кеңейту маңызды рөл атқарады. Бұл ел экономикасын нығайтып қана қоймайды, сонымен қатар ұлттық мәдениетті оның бай аспаздық мұрасы арқылы сақтап, насихаттауды жалғастырады.

Қазақстандағы ұлттық өнімдерді өндіру нарығы экономика саласы ғана емес, мәдени мұраны сақтау мен насихаттаудың маңызды құралы болып табылады. Өнімдер арқылы

дәстүрлерді сақтау ұлттық бірегейлік пен өз мәдениетіне деген мақтаныш сезімін нығайтуға көмектесетін тамақ өнеркәсібін дамыту стратегиясының негізгі элементіне айналуға.

Қазақстанда дәстүрлі тағамдар мен дәмді тағамдардың кең ассортиментін ұсынатын ұлттық тағам өнімдерін өндірушілер көп. Ең танымал және танымал өндірушілердің кейбірі:

1. «Алматыконсервпром» - көкөніс, жеміс-жидек және ет консервілерін өндіруге маманданған кәсіпорын. Олар шұбат (ашытылған сүтті сусын) және алматылық күліш (нан пісірілген тағамдар) сияқты ұлттық өнімдерді ұсынады.

2. «Шымкентмясо» - қазы (сүт және ет өнімдері) қоса алғанда, ет деликатестерінің кең ассортиментін ұсынатын аймақтағы ең ірі ет өнімдерін өндіруші.

3. «Нәтиже» - сүт өнімдерін, оның ішінде ірімшіктер мен йогурттарды, сондай-ақ айран (салқын ашытылған сүт сусыны) сияқты қазақтың дәстүрлі өнімдерін өндіруге маманданған компания.

4. «Шоколадница» - кондитерлік өнімдерді өндіруге маманданған компания, оның ішінде халва және тулумба сияқты дәстүрлі тәттілердің кең ассортименті.

5. «Ұлт дәмі» – талқан, балқаймақ, жент өнімдерін өндіретін кәсіпорын.

6. «Экодом Павлодар» – әр түрлі дәмдермен түрлендірілген құрт, жент, талқан өндіруші кәсіпорын.

7 «Саумал» - бие сүтін сублимациялау арқылы алынатын порошок түріндегі өнім. Самуал және қымыз өндірісіне енгізілген жаңа инновациялық технологияны қолданып ұлттық өнім өндіруші кәсіпорын.

Қазақстандағы осы және басқа да ұлттық тағам өнімдерін өндірушілер елдің мәдени мұрасын сақтауда және тұтынушыларға қазақ асханасының дәмдері мен дәстүрлерінің байлығын тамашалау мүмкіндігін ұсынуда маңызды рөл атқарады.

Қазақстанда қазақтың ұлттық өнімдеріне сұраныс тұрақты күйінде қалып отыр, тіпті соңғы жылдары өсуде. Бұл сұраныстың артуы бірнеше факторларға байланысты болуы мүмкін:

1. Салауатты өмір салты туралы түсініктерін арттыру. Қазақстандықтар өнімнің сапасы мен пайдалылығына көбірек көңіл бөлуде. Қазақтың дәстүрлі тағамдары, мысалы, қымыз (бие сүтінен жасалған ашытылған сүт сусыны) және табиғи гастрономиялық еттер көбінесе пайдалы және табиғи тағам нұсқалары ретінде қабылданады.

2. Мемлекеттік қолдау. Қазақстан Үкіметі ұлттық тамақ өнеркәсібін, оның ішінде ұлттық өнімдерді дамытуға белсенді қолдау көрсетуде. Ұлттық өнімдерді өндіру мен жылжытуды ынталандыратын түрлі бағдарламалар мен бастамалар олардың қолжетімділігі мен танымалдылығын кеңейтуге көмектеседі.

3. Ұлттық бірегейліктің өсуі. Соңғы жылдары Қазақстанда оның мәдениеті мен дәстүріне қызығушылық артып келеді. Тұтынушылар өздерінің ұлттық болмысын қолдау және салт-дәстүрді сақтау тәсілі ретінде ұлттық бұйымдарды таңдауда.

4. Туризм индустриясы. Қазақстанда туристік белсенділік артып келеді және көптеген шетелдік қонақтар қазақтың жергілікті тағамдары мен дәмді тағамдарын жегісі келеді. Бұл да ұлттық өнімге деген сұранысты арттыруға септігін тигізеді.

Осылайша, Қазақстанда қазақтың ұлттық өнімдеріне сұраныс әртүрлі факторлардың, соның ішінде салауатты өмір салты туралы хабардарлықтың артуы, мемлекеттік қолдау, ұлттық бірегейліктің өсуі және туризмді дамыту есебінен өсуде.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Как национальный бренд переживает вызовы пищевого бума: опыт Bayan Sulu. URL: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/natsionalnyiy-brend-perejivaet-vyizovy-pischevogo-buma-520833/

2. О продукте «Saumal». URL: <https://saumal.kz/>

Нуржанова Ж.К. - ТПП 21-1к тобының студенті
Ғылыми жетекші – «Smart Cert» ЖШС директоры Аймұханова Т.А.
Қарағанды Қазтұтынуодағы университеті
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

САПАЛЫ КҮНБАҒЫС МАЙЫНЫҢ ӨНДІРІСІ ЖАЙЛЫ НЕ БІЛУ ҚАЖЕТ?

Күнбағыс майы - әртүрлі тәсілдермен тұтынылатын танымал өнім. Майдың сапасы көптеген факторларға байланысты, бірақ ең бастысы - тұқымның сапасы. Күннің көп болуы тұқымдағы өсімдік майының жоғары пайызына ықпал етеді. Күнбағыстың май шығымы қалай есептеледі? Өсімдік майының шығымдылығына сақтау жағдайлары және басқа да негізгі факторлар әсер етеді. Тұқымның негізгі сипаттамалары - майлылығы, ылғалдылығы және пісетін уақыты. Күнбағыс сорты да маңызды, сондықтан шикізатты дайындаудың барлық кезеңдері маңызды: өсіру, жинау, кептіру және сақтау.

Күнбағыс тұқымынан май алу үшін әртүрлі жабдықты қажет ететін әртүрлі өңдеу технологиялары қолданылады. Дайын майдың саны мен сапасы технологияны таңдауға байланысты. Майдың трансэтерификация линиялары өсімдік майының физика-химиялық қасиеттерін өзгертуге мүмкіндік береді. Күнбағыс майының неден жасалғанын егжей-тегжейлі қарастырайық.

1. Өсімдік майы қалай өндіріледі?

Өсімдік майын өндіру технологиясы күнбағыс тұқымын өңдеудің бірнеше кезеңдерін қамтиды. Күнбағыс майын өндіру процесі әрқашан тұқым дайындаудан басталады. Әрі қарайғы әрекеттерге қарамастан, шикізатты қабықтар мен қоқыстардан тазарту керек.

Өңдеуге жіберілетін тұқымның ылғалдылығының оңтайлы пайызы 6% құрайды. Тым дымқыл тұқымдар аз сақталады, сондықтан қажет болса, олар кептіріледі. Май өндіру процесінде шикізат ылғал-жылу өңдеуге ұшырайды, сондықтан ылғалдылықты әртүрлі кезеңде реттеуге болады. Кептіру арнайы кептіргіштерде жүргізіледі. Тұқымдарды престауға дайындау үшін бірқатар операцияларды орындау қажет. Шикізаттарды алдымен сүзгілеу (айналмалы немесе діріл елеуіштер) және қоспаларды (сабақтар, жапырақтар, тастар, металл кесектері) жою үшін магниттік бөлу арқылы тазартады. Тұқымдар престау линиясына жіберілмес бұрын роликті машиналарда ұсақталады. Тұқымдарды майға өңдеудің кейінгі процесі оны өндірудің таңдалған технологиясына байланысты ерекшеленеді. Тазартылмаған күнбағыс майы қалай жасалады, төменде оқыңыз.

2. Күнбағыс майының өндірілу технологиясы.

Күнбағыс тұқымының целлюлозасынан күнбағыс майын алудың 2 әдісі бар: престау және еріткішпен экстракциялау.

Престау мұнай өндірудің экологиялық таза әдісі болып табылады, бірақ тұқымнан алынатын өнім экстракциядағыдай жоғары болмайды. Шикізат құрамындағы мұнайдың 99% дейін алуға мүмкіндік беретін экстракция.

Күнбағыс майы қалай жасалады? Күнбағысты майға өңдеу (сығу) процесі келесі схема бойынша жүреді:

1. Целлюлоза май шығымдылығын арттыру үшін қуырғыштарда алдын ала ылғал-жылу өңдеуден өтеді. Өңдеу температурасы 100-110°C.

2. Қыздырылған целлюлоза алдын ала сығу үшін бұрандаға беріледі. Алынған майдың мөлшері көбінесе целлюлозаның температурасы мен сапасына байланысты. Целлюлозаның мөлшері мен престау уақыты да маңызды.

3. Престеуден кейін торт (қатты бөлік) қуыруға арналған табада қыздырылады және соңғы сығу үшін экспеллерге жіберіледі.

Истық сығымдалған күнбағыс майы анағұрлым қарқынды түске және қуырылған тұқымдарға тән дәмге ие. Суық сығымдалған кезде, целлюлоза қуыру табаларында қыздырылмайды, май жеңілрек болады және антиоксиданттарды, витаминдерді және лецитинді көбірек сақтайды.

Престеу арқылы алынған май тұндырылады және сүзіледі. Ол тек механикалық тазалаудан өтеді, сондықтан оны шикізат деп атайды. Осының арқасында ол үлкен тағамдық құндылыққа ие, бірақ термиялық өңдеуге немесе тамақ дайындауға қолдануға жарамсыз.

Өсімдік майын өндірудің тағы бір әдісі - экстракция. Бұл тұқымның құрамындағы майдың максималды мөлшерін алуға мүмкіндік береді. Ол үшін престеуден кейін торт экстракторларға беріледі, онда ол еріткіштермен араласады: бензин маркалары А, В, гексан немесе нефралар. Экстракторда май мен еріткіші бар торт араласады, еріткіш майды шайып, мицелла түзеді. Қатты бөлігі де қалады - тамақ. Кейіннен еріткіш дистилляция арқылы мицеллаға шығарылады.

3. Индустриялық өндіріс

Тұқымнан майды қалай сығып алуға болады? Өсімдік майын өндіретін кәсіпорындар барлық өндірістік процестерді өндірістік желілерде жүргізеді. Тазартылмаған май механикалық престеу арқылы өндіріледі, содан кейін ол тазарту желісіне жіберіледі. Ол тек механикалық қоспалардан бастапқы тазарту процесінен өтеді. Мұндай өнімнің жарамдылық мерзімі тазартылған майға қарағанда төмен.

Тазартылған май ұзаққа созылып қана қоймайды, сонымен қатар дәмсіз және иіссіз.

Иіссіз күнбағыс майын қалай жасауға болады? Тазартылған күнбағыс майын өндіру процесі тазалаудың бірнеше сатысынан тұрады:

1. Ылғалдандыру және бейтараптандыру. Бұл кезеңде ақуыз, құрамында фосфор бар заттар, гидрофильді қоспалар жойылады.

2. Ағарту немесе адсорбциялық өңдеу пероксид қосылыстарын және құрамында фосфор бар қалдықтарды жою үшін қажет. Май қажетті түске ие болады (әдетте ашық сары)

3. Қыстау немесе мұздату. Өсімдік майының құрамындағы балауыз тәрізді заттар кристалданады және кристалдар түрінде сүзіледі.

4. Дезодорация. Бұл кезеңде композициядан хош иісті заттар жойылады - дәм мен иіске жауап беретін заттар. Ол үшін май жоғары температурада буға ұшырайды.

Қуыруға тазартылған май жақсырақ. Қыздырған кезде оның құрамында канцерогендер түзілмейді, жағымсыз дәм пайда болмайды.

4. Өсімдік майының күнделікті қолданысы.

Күнбағыс майы әмбебаптығымен өте құнды. Күнбағыс майының құрамына байланысты (майлар, витаминдер, минералдар, май қышқылдары және басқа да пайдалы заттар) тамақ дайындауда, майонез, салаттар, маргарин өндірісінде қолданылады. Бірақ тек тазартылған күнбағыс майын жоғары температураға дейін қыздыру керек, өйткені барлық басқа түрлері канцерогенді заттарды құра алады

Өнеркәсіпте күнбағыс майы майлы бояуларда, сонымен қатар сабын және лак өндірісінде қолданылады. Сонымен қатар, оны тоқыма өндірісінде және былғары өңдеуде консервант ретінде пайдалануға болады. Таза күнбағыс майын да отын ретінде пайдалануға болады. Алайда жанармайдың сапасы әлі жеткілікті зерттелмеген. Тазартылған май жағармайлар мен пластификаторларда да кездеседі.

Фармацевтикалық компаниялар жұмсақ желатинді капсуладағы толтырғыш ретінде күнбағыс майын пайдаланады. Ол сондай-ақ кремдер мен майлар өндірісінде қолданылады және медициналық өнімдерде зәйтүн және жержаңғақ майын алмастыра алады.

Майдың сапасына күнбағыстың пісу, жинау дәрежесінен бастап, шикізатты өңдеу және май өндіру технологиясына дейін көптеген факторлар әсер етеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Кошевой Е. П. Технологическое оборудование пищевых производств. М.: ЮРАЙТ, 2023.- 7 с.
2. Кошевой Е. П. Технологическое оборудование пищевых производств. М.: ЮРАЙТ, 2023.- 24 с.
3. А.Д. Галкин, В.Д. Галкин Машины и оборудование послеуборочной обработки зерна и подготовки семян из влажного комбайнового вороха. Пермь Прокрость, 2020.-14с.
4. Е.Т. Риженко, Г.К. Есеева, Н.Х. Абдыкаликова учебное пособие «Элеваторное, мукомольное, крупяное и комбикормовое производство.» Нур–Султан: Некоммерческое акционерное общество «Talar», 2020.- 152с.
5. Экхард, Ф. «Структурный жир с высоким содержанием стеариновой кислоты и спред на его основе» М.: ЮРАЙТ, 2014. -18с.

Нуртайқызы Ұлдана С-23-1к тобының студенті
Ғылыми жетекшісі маг, аға оқытушы Ерубәева Д.Ш
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ГЕНДІК МОДИФИКАЦИЯЛАНҒАН АҒЗА

ГМО – гендік өзгеріске ұшыраған ағза деген сөз. Біз азық-түліктегі ГМО дегенде, бірінші кезекте гендік модификацияланған өсімдіктерді айтамыз. Өйткені жануарларға қатысты ГМО өте қымбатқа түседі. Иә, әлемде осы бағытта жұмыс істеп жатқан ғалымдар бар, бірақ азық-түлік мақсатында емес. Аргентинада ғана азық мақсатында генетикалық модификацияланған ақсерке балығы өсіріледі.

Жалпы, ГМО азық-түлік айналымына кіргеніне 40 жылдай уақыт болды. Қазір гендік өзгеріске ұшыраған картоп, бұршақ тұқымдастар, соның ішінде тас бұршақ, соя, күріш бар. АҚШ-та май алу үшін өсірілетін рапстың бәрі дерлік осындай өсімдіктер. Қысқасы, ауылшаруашылығы өсімдіктері арасында гендік өзгеріске ұшыраған түрлер көп. Бірақ осы уақытқа дейін тікелей ГМО адам денсаулығына зиян келтіргені туралы бірде-бір дерек тіркелмеді.

ГМО өндірісі іс жүзінде, бір жағынан – түрлі заңдар, ұдайы тексеруді, сынақтар өткізуді талап ететін нормативтік актілер арқылы мемлекеттердің, екінші жағынан – ГМО-сыз өнім өндіретін бәсекелестері тарапынан өте жіті қадағаланады. Сондықтан өз өнімдеріне асқан ыждағаттылықпен қарап, көп тексереді [1].

Бүгінгі таңда планетамыздағы халық саны еселеп өсіп жатыр. Бұл қарқынмен адамзатты азық-түлікпен қамтамасыз етуге Жер бетіндегі агроресурстардың шамасы жетпейді. Өңдеуге болатын жердің бәрі өңделіп жатыр. Ормандар көлемі қысқарып, олардың орнын ауылшаруашылық дақылдарының егістігі басуда. Өйткені өнімділік төмен, ал сұраныс жоғары. Жердің белгілі бір бөлігіндегі көптеген халық ашқұрсақ өмір сүруде. Су тапшылығы – тіпті үлкен мәселе. Экологияның нашарлауы, қуаңшылықтың жиілеуі де азық-түлікпен қамту өндірісіне теріс ықпалын тигізуде. Осының бәрі күндердің күнінде болатын алапат азық-түлік тапшылығына әкеле жатыр. Мұның алдын алудың бір жолы – өнімділікті, егін шығымдылығын арттыру. Үй жануарларын алып қараңыз: адамзат қолға үйреткеннен бергі мыңдаған жыл ішіндегі асылдандыру мүмкіндігі өз шегіне жеткен.

Мысалы, сиырдың биологиялық мүмкіндіктері қазіргі жеткен сүттілік деңгейінен асып кете алмайды. Желіндері жер сызып, зорға жүр. Басқа мал мен құсқа да осыны айтуға болады. Табиғат берген генетикалық мүмкіндіктер толығымен пайдаланылды, одан артық қылу мүмкін емес.

Ал өсімдіктерге келсек, бұл бағытта әлі мүмкіндіктер мол. Егер өсімдіктердің өнімділігін арттырамыз десек, онда оларды генетикалық тұрғыдан жетілдіре түсуге болады. Генетикалық инженерия арқылы селекцияның осы тұсында бұрын қолжетімсіз болған мүмкіндіктер аясы кеңейді. Мысалы, белгілі бір шарттарда С4 өсімдігі С3 өсімдігіне қарағанда мықты не әлсіз болуы мүмкін. Біз кімге не керектігіне қарай осы жүйелерді алмастыра аламыз. Оппоненттер: «Құдайдың ісіне араласып жатырсындар!» деп айғайлауы мүмкін. Ал диқандар рақмет айтады: енді бұрынғыдан жақсы өседі, өнімділігі артты немесе жарықты, өзге де күтімді аз қажет ететін болды деп қуанады.

Токетерін айтсақ, гендік модификациялау егіннің (дақылдардың, жеміс-жидектің, т.т.) шығымдылығы мен өнімділігін арттырады, сыртқы қолайсыз жағдайларға төзімділігін күшейтеді немесе өсіруге кететін шығынды азайтуға мүмкіндік береді. Өсімдіктерді зиянкестерден қорғау мәселесін алайық. Бір бактериядан ген алып, оны өсімдікке енгіземіз. Сөйтіп ол жәндіктерге жақпайтын токсинді аздаған мөлшерде бөле бастайды.

Жәндіктердің бізден айырмашылығы – оларда хитин биосинтезі жүреді. Хитин – олардың қаңқасы. Біздің қаңқамыз ішімізде болса, оларда қаңқа сыртында әрі қорғаныш есебінде. Барлық бұлшық еті сыртқы қаңқаға бекиді. Осы қаңқа бізде сүйектен, ал оларда хитиннен құралады [2].

Егер өсімдікті хитин биосинтезін тоқтата алатын ақуыз өндіруге үйретсек, онда сол өсімдікті жеген жәндік өліп қалады. Осылайша, өсімдіктің жәндіктерге қарсы қорғанышы болады. Ал адам үшін оның ешқандай зиянды ықпалы болмайды, өйткені бізде хитин синтезінің ферменті жоқ. Мысалы, таза өнімдегі құлпынайды аламыз. Таза өнімдегі құлпынайға солтүстік балық генін қосамыз. Осылайша ГМА қосу арқылы құлпынайдың бұзылмай, ұзаққа дейін жақсы сақталады. Ал таза өнімдегі құлпынай 3-4 күнге дейін жарамды болады.

Жұртшылық осындай егжей-тегжейін білмейтіндіктен, жалған тұжырымдарды жалаулатқан дүрмекке ілесуге бейіл тұрады. Сенсация іздеген «сарыжағал» баспасөздегі, түрлі бағдарламалардағы еш дәлелі жоқ, «адамзатқа қарсы ымыра» туралы пікірлер мен өсек-аяңға сеніп қалады. Бұған мүдделі топтар да көп. Өнім өндірісін арзандатқысы келмейтін алпауыттардан бастап, әлеуметтік желідегі жазылушыларының қатарын миллиондап көбейткісі келетін блогерлерге дейін. Оларға ғылыми ізденістерді түсіндіріп жазғаннан гөрі, «адамзатқа қарсы ымыра» туралы жазған жеңіл [3].

«Ымыра теориясы» қалың бұқараға «майдай жағатынын» 2020-2021 жылдардағы коронавирусты пандемия да көрсетті. Айтарлықтай сауаты, білімі бар болғанына қарамастан, осындай «ымыра» бар екеніне құлай сенетіндер екпе егуге көп қарсылық танытты. Вакцина зиян екен деп, солардың кесірінен қаншама адам екпе салдырмай қайтыс болды.

Неге екенін, осындай негізсіз өтірікке сену әсіресе бұрынғы кеңестік елдер аумағында қатты байқалады. Әрине, басқа дамыған елдерде де баршылық. Тек дәйектері мен уәждері басқа демесеңіз, тура осы құбылыс ГМО-ға да қатысты. Әлгіндей топтар адамдардың білместігін пайдаланып, санасын сан саққа тартады, шатастыруға тырысады. Сондықтан биотехнология «адамзатқа қарсы ымыраның» немесе зұлым ғалымдардың болғандығы үшін емес, адамзат тарапынан азық-түлікке деген үлкен сұраныстың бар болғандығы үшін ГМО-мен айналысуға мәжбүр.

Күнделікті өмірде сүйсініп жейтін картоп өнімдерінің құрамына сарышаян гені қосылады. Осылайша ол суыққа үспейтін, төзімді азыққа айналады әрі колорад қоңызынан зардап шекпейді. Дүкен сөрелерінде бір пішінді, керемет иісті жемістерді де жиі байқайтын боларсыз. Ұзақ уақыт бұзылмайтын бұл жемістердің де сақталу құпиясы сол – ГМА.

Статистикалық мәлімет бойынша, 1929 жылы небәрі 2 миллиард адам жер бетін мекендеген. Соңғы 50 жылдың ішінде адам саны 7 миллиардқа дейін өскен. Болжамға сүйенсек, 2050 жылға дейін бұл көрсеткіш 9,5-11 миллиардқа дейін артуы мүмкін. Жердің табиғи ресурсы барша адамды аштықтан сақтауға жетпесі анық. Оның шешімі – ұзақ сақталып, тез өсетін өнімдерді дайындау.

ГМА адам ағзасына қаншалықты зиян?

«New York Times» басылымында Нью Йорк Университеттің зерттеушілер ГМА-ға қатысты «Әлемді жоюдың қайтымсыз үрдісі», – деген пікірді жариялаған болатын. ГМА – биологиялық қару. Өйткені, ағза өзге генмен қосыла отырып, мутация жүргізеді әрі нәруызға токсиндер бөлетіні белгілі болған. ГМА-ның күші белгілі бір топты, нәсілді, ұлтты жойып жіберуге жетеді. Қорқыныштысы сол – нәтижесі бірнеше жылдан соң ғана байқалады.

Әлемге тигізер әсері қандай?

Кез-келген генетикалық өзгеріс, У-жасушасын жояды да, Х-жасушаның артуына әкеледі. Яғни, ер мен әйел арасындағы теңдік жоғалады.

Гендік өзгеріске ұшыраған тағамдарды пайдалану болашақ ұрпақтың белсіз немесе бедеу болып тууына әкеліп соғады. Тәуелсіз сарапшы Игорь Папэ: «Қазақстандық әйелдердің 18%-ы құрсақ көтере алмай жүр. Мұндай мәселе әлем елдерінің көбісінің басында бар», – дейді. Демек қауіптің ұшқыны бізге де келіп жеткен.

Қорытындылай келе Қытай ғалымы Лао-Цзы: «Не жесең, соған тартасың», – дегендей. Ғалымдар да адамның болмысы жеген азығымен байланысты екенін дәлелдеген. Расында доңыздың гені қосылып, пішіні өзгерген, татымсыз қиырларды жеп жүріп, жылқы мінезімізден алыстап кетпейміз бе?

ГМА әлемді аштықтан құтақарады, бірақ өзі де – өлімге бастайтын жол. Ішер асыңызға сақ болыңыз!

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Кверчи М., Джермини М., Ван ден Эде Г. Анализ образцов пищевых продуктов, на присутствие генетически модифицированных организмов. Практическое руководство, 2016. 9-10 с.
2. Уолкер Ш. Биотехнология без тайн. М.: ЭКСМО, 2008. - 336 с.
3. Сенькин Н.И. Перспективы развития генетически модифицированных культур - 2017. - 217 с.
4. https://www.inform.kz/kz/kazakstanda-arbir-on-ekinshi-turgyn-arteriyalyk-gipertoniya-men-auyrady-professor_a3842514

Сағындық А.Б. – ТПП-21-1к тобының студенті
Ғылыми жетекші – оқытушы, магистр Әуез Ж.К.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

КАРАМЕЛЬ ӨНДІРУ ЖЕЛІСІ

Жұмыстың мақсаты: Крахмал сірне негізінде түйіршіктелген қантсыз карамель өндірісін зерттеу. Жұмыста карамель мелассасы негізінде дайындалған және қайнату процесінде жоғары қантталған карамель массасының сапалық көрсеткіштеріндегі өзгерістер зерттелген. Температураның өзгеруінің, ылғалдың массалық үлесінің қайнау ұзақтығына және құрғақ және тотықсыздандырғыш заттардың массалық үлесінің екі массаның қайнау температурасына тәуелділігі көрсетілген. қайнату ұзақтығы 25 минутқа дейін артқан сайын массалардың температурасы 155 С-қа дейін көтеріледі және олардағы

ылғалдың массалық үлесі бірте-бірте төмендейді - 2,5%-ға дейін, яғни қатты заттардың мөлшері артады және тотықсыздандырғыштардың мөлшері артады, ал бұл процестер негізінен карамель массасында қарқындырақ жүреді. жоғары қантталған сірне.

Алынған есептеулерге сүйене отырып, карамельдің жаңа түрі сапалық сипаттамалары бойынша да, экономикалық тиімділігі жағынан да бәсекеге қабілетті деген қорытынды жасауға болады. Меласса негізіндегі карамельдің әзірленген әдісі карамель мен крахмал-сірне өндірісінің тиімділігін арттыруға арналған шешімдердің бірі болып табылады, бұл тағамдық құндылығы мен функционалдық мақсаты жоғары, өзіндік құны төмен карамельдердің асортиментін кеңейтуге мүмкіндік береді., қант сыйымдылығы, халықтың әртүрлі топтары үшін калориялық құндылығы. Мелассадағы карамельдің өзіндік құны энергия шығынын азайту, технологиялық процесті жеңілдету, жабдықтың жекелеген бөліктерін, көлік шығындарын азайту және өндіріс шығындарын азайту есебінен 1,5 есеге дейін төмендейді.

1.Карамель өндірісі. Статистикасы. Статистикаға жүгінетін болсақ, 2014 жылдың қорытындысы бойынша Қазақстанда карамель өндірісінің көлемі 188 мың тоннаны құрағанын атап өтеміз.Сарапшылардың көпшілігі бір пікірде: қазақстандық карамель нарығы өндірісті жаңғыртуға, асортиментін кеңейтуге, жаңа өнім түрлерін шығаруға қатысты түбегейлі өзгерістерді талап етеді. , және оны ілгерілету бойынша белсенді жұмыс. Соңғы уақытта нарықтың дамуымен оның құрылымы өзгеруде: карамельдің дәстүрлі түрлерінің үлесі азайып келеді, сонымен бірге функционалды өнімдердің үлесі артып келеді (мысалы, дәрілік шөптердің сығындылары бар карамель, концентрацияланған шырындар, витаминді-минералды премикстер, иммуномодуляторлар және т.б.). функционалды кэмпиттер сегменті толығымен дерлік Halls (Dirol Cadbury), Vita-C (Dirol Cadbury) және Tunes (Mars) брендтерімен бақыланады.

Отандық нарықта тұтынушыларға "Бөріқарақат", "Театр", "Жалбыз", "Дюшес" және т.б. сияқты кэмпит карамельдері жиі ұсынылады, олар қанттың жоғары құрамымен, калориялылығымен, адам ағзасының жан-жақты дамуына қажетті өмірлік маңызы бар құнды заттардың төмен құрамымен сипатталады.

2.Карамельге арналған салмалардың сипаттамасы. Салмаларды дайындау. Карамельді ішіне салынатын заттарды салма деп атайды. Салмалар әр түрлі болады – жеміс-жидекті, помадалы, ликерлі, сүтті, сүт ликері, балды, шайқалып бұлғанған, марципанды, жаңғақты, шоколад жаңғақтары, май қантты. Салмалардың бәріне мынандай талаптар қойылады:

1. Сақтауға шыдамды. Ол оның құрамына байланысты, егер қанттың мөлшері 70% болса ол бүлінбейді, ал онда сірне мен инвертті қант көп болса, ол кристалданбайды. Салма карамельді ерітпейтін болуы керек. Оның құрылысы біркелкі өзі 60⁰ жабысқақ, әр түрлі қалыптарды қабылдағыш және ол берілген пішінді жақсы ұстап тұратын болуы керек.

2. Жеміс-жидекті салма. Бұл салманың қабығы аршылған жемістің езіндісіне қант, сірне қосып қайнатып дайындайды. Оған шикізат ретінде жеміс жидектердің езіндісін, сульфидтелген жеміс-жидектер пастерленген және қайнатылған жеміс езінділерін пайдалануға болады. Жеміс-жидекті салманың температурасы 80-85°C, ылғалдылығы 16-19% болуы керек.

3. Помадалы салма. Жұмсақ кристалды, қант пен сірнеден, аздап жеміс-жидек, дәмді және қош иістерден тұратын зат. Қант сірне шырынды қайнатып, суытып, шайқап бұлғапараластырып жасайды. Ол 100 бөлігі қанттан, 15-30 бөлігі сірнеден тұрады. Ылғалдылығы 10-14% болуы керек.

4. Ликер салмасы. Сұйық, оны қант пен сірнені 1:2 бөлікте қосып жасайды. Оны ауасыз кеңістікті вакуумды апаратта қайнатып суалтады, ылғалдылығы 13-15% болуы керек. Оған карамельге салудың алдында қышқыл, спирт немесе шарап қосады.

5. Сүт салмасы. Ликерлі помадалар сияқты, шырынды қайнатқанда сүт қосып суалтады. Ол үшін жаңа сауып алған, қойыртылған, кептірілген, қаймағы алынған немесе алынбаған сүт және сары май қосып жасайды. Ылғалдылығы 13-18%.

6. Бал салмасы. Ашық қазанда қант шырынды қайнатып суалтып алып бал қосады. Оның мөлшері 30%. Дайын салманың ылғалдылығы 14-18% болуы керек.

7. Марципан салмасы. Жаңғақ, жер жаңғақ, өрік дәнін араластырып езіп, оған қант ұнтағын немесе қант сірне шырынын қосып дайындайды. Онда майдың мөлшері 7% кем емес, ылғалдылығы 10-14% болуы керек.

8. Жаңғақ және жаңғақты шоколад салмасы. Қуырылған жаңғақты езіп, оған қант ұнтағын қосып жасайды, кейде оған 10% кем емес какао ұнтағын және май қосады. Дайын салманың ылғалдылығы 3-4%, майдың мөлшері 20-40% болуы керек.

9. Май қант салмасы. Қант ұнтағына какос майын, арнайы дайындалған тағамдық май қосып дайындайды. Оған аздап жалбыз майы мен жалбыз эссенциясын қосады. Олар ауызға салқындатқыш әсер етеді. Дайын салманың ылғалдылығы 0,1-0,5%, майдың мөлшері 29% кем болмауы керек.

10. Бұлғанған салма. Жұмыртқаның ағын қант сірне шырынына қосып бұлғайды. Ол үшін шырынның ылғалдылығы 7-10% болуы керек. Бұлғанған жұмыртқа ағын 80°C шырынды ақырындап қосып, қайтадан жақсылап араластырып бұлғайдыда, дәмдік, қош иістік заттар, кейде жеміс-жидекті тағамдарын қосады. Ылғалдылығы 12-15% болуы керек.

3. Карамельді қалыптау, салқындату, орау және қаптау. Карамель бұраманы кесіп пішін береді. Оны әр түрлі машиналар орындайды. Оның ішінде шынжырлы кескіші бар, қалыптап штамптайтын машиналар көп тараған. Шынжырлы машинада, калибрлеп созығыш машинадан шыққан карамель бұраманы екі қатар орнатылған қалқашаларме кеседі. Олар карамельдерді аяғына дейін кеспей, аздан бірімен-бірін ілдіріп шығарады. Бұл машиналармен қатар, карамельді әшекейлеген әр түрлі қалыптарға салып, қысып шығаратын имашиналар да бар. Осы жеке карамельдер әр түрлі сурет басылған түрде 20,30,38 мм ұзындықта шығарыла береді. Көбінесе шар, сопақ домалақ, ұзынша түрде шығарылады. Бұл машиналарға түсетін карамель созындыларының температурасы 68-72, ал салманың 60-65C болуы керек. Егер олар өте суып кетсе пішін беруге келмейді, сынады, ал өте ыстық болса пішінді ұстамайды, кейде карамельдің жігі ашық қалуы да мүмкін. Қалыпталған карамельдің температурасы 65-70C шамасында болады. Оны 40-45C ке дейін суыту керек. Ол суытатын машина тізбек түрінде болады. Карамель транспортерлерге түсіп, онда желдетіледі, салқындап, қатайып жеке карамельдерге бөлініп сынады. Ол үшін ауаның салыстырмалы ылғалдылығы 60% ал температурасы 10-12C болуы керек, қыста ауаны аздап жылытады. Салқындату мерзімі 5-6 минут. Карамельді ағымды желісінде оны тербелмелі аппараттарда салқындатады. Ол екі қабат орналасқан тербелмелі науалар. Олардың екеуі екі жаққа қарай көлбеу қойылған. Карамельдің қоқымы еленіп, астына түседі, ал қатайған карамельдер 40-45C-қа дейін суып, орайтын немесе бетін өңдейтін машинаға жіберіледі. Карамельді қағазға ораудың екі түрі бар:

- **Бөлек-бөлек орау;**
- **Бірнеше данасын ұзынынан қатар қойып орау тәсілдері.**

Бөлек-бөлек, жекелеп тек домалақ-сопақ карамельді орайды. Оның ең қабат болуы да мүмкін. Ұсақ карамельді автомат арқылы немесе қаңылтырдан істелген, картон қораптарға өлшеп қаптайды. Оның ішінде қаңылтыр қораптарға беті өңделмеген, қағазға оралмаған карамельді салады. Оларды целлофан пакеттеріне қаптауға да болады. Осы ұсақ бөлшектенген карамельді үлкен қораптарға, жәшіктерге біріктіреді. Олар таза, құрғақ болуы керек және олардың ішіне қағаз төселу керек. Карамельді орайтын бөлменің және сақтайтын қойманың температурасы 18-20C-тан аспау керек, ал салыстырмалы ылғалдылығы 75%-дан жоғары болмауы керек.

4. Карамель өндіру технологиясы.

Кондитер өнімдері – жоғары калориялы тағам. Мысалы, 100 г. печеньеде 440 ккал, халуада 570 ккал, шоколад кәмпитте 550 ккал болады. Кондитер өнімдерінің құрамында

қант көп (70%-ға дейін) болатындықтан, ол ұзақ уақыт сапасын жоғалтпайды. Қағазға оралып та, оралмай да шығарылады. Кейбіреуі пластмасса не металл қораптарға салынады. Жоғарыда атап кеткеніміздей, Қазақстанда кондитер өнімдерін шығаратын ең ірі кәсіпорындар: “Рахат” ААҚ (Алматы қ.), “Қарағанды кәмпиттері” ААҚ (Қарағанды қ.), “Баян сұлу” ААҚ (Қостанай қ.). Сондай-ақ барлық ірі елді мекендердегі кондитер цехтарында, шағын кондитер кәсіпорындарында дайындалады.

Барлық кондитер өнімдері қантты немесе ұнды болып бөлінеді.

Қантты өнімдерге — карамель, кәмпит, шоколад, мармелад, паста, зефир, алуа, ирис, драже, шығыс тәттілері;

Ұнды өнімдерге — печенье, пряник, торт, пирожный, кекс, орама, вафли жатады.

Карамель – деп қант пен сірнені қосып, ылғалдылығын 1 – 3% - ға дейін қайнатқанда пайда болатын аморфты қантты тәтті тағамды айтады.

Карамель жасауға қант, крахмал сірнесін, салманы дайындайтын әр түрлі жеміс – жидек, май, сүт, жаңғақ, бал, т.б. шикізаттарды пайдаланады. Бұлардан басқа карамельдің сапасын артыруға қышқылдар, қош иісті және тамақ бояулары қолданылады.

Қант өндіріске әкелінген соң еленіп, бөгде қоспалардан тазаланып, араластырғышқа түседі. Осы араластырғышқа қантпен қоса сірне мен су тиісті мөлшермен өлшеніп қосылады. Карамель өндіруде төмендегідей процестер жүзеге асырылады.

1. Шикізатты дайындау;
2. Карамель сиропын дайындау;
3. Карамель массасын дайындау;
4. Карамель массасын салқындату және өңдеу;
5. Карамель қоспаларын дайындау;
6. Карамельді қалыптау;
7. Карамельді салқындату;
8. Бетті орау немесе әрлеу карамельдер;
9. Орау.

Карамельдің қою шырынын дайындау. Шырын екі түрлі тәсілмен: қысымсыз қалыпты жағдайда және қысыммен дайындалады. Соңғы кезде қантты су мен сірне ерітіндісінде қысыммен еріту тәсілі кеңінен қолданылады. Мұндай қысымда қоспада жоғары температураға дейін қызып еру процесі жылдам жүреді. Мұндай тәсілдің ерекшелігі: алдын ала 65-70° С температурада қант, сірне, су қоспасынан ылғалдылығы қант массасына шаққанда 17-20% болатын қоймалжың дайындалады. Осы массаның қайнату қазанының ішіндегі орам түтіктен шыққан кездегі температурасы 125-150° С болады. Қою шырын алу процесі 5 минутта өтеді: масса 3-3,5 минут араластырғышта, 1,5-2 минут орам түтікті қайнатқышта өнделеді.

Карамель массасын дайындау. Карамельдің қою шырыны сорғы арқылы орам түтікті вакуумды қайнату қазанына түседі. Қысыммен төменнен жоғары өнім тасымалданатын орам түтіктер сыртына берілетін будың есерімен қыздырылады. Түтіктегі қайнаған өнім туынды буымен бірге вакуум камераға түседі.

Карамель массасын суыту. Карамель массасы суыту машинасының қабылдау шанағына түсіп, белгілі қалыңдықпен суыту плитасының үстімен жылжиды. Карамель массасының дәмін келтіру үшін осы массаның үстіне тамақтық қышқыл мен хош иіс беретін эссенция мөлшермен қосылады. Суытылған массаның температурасы - 88-92° С.

Негізінен карамельдің екі негізгі түрі бар:

ішкі қоспасы бар карамель;

ішкі қоспасыз мөлдір – мұздықталған карамель.

Ішкі қоспасы бар карамель әртүрлі ішкі қоспадан дайындалады: жеміс – жидекті, помадалы, ликерлі, шоколад – жаңғақты, сүтті және тағы басқа. Саудаға шығарылу түрлері де бар: даналап оралған түрде, оралмаған түрде, қорапқа не болмаса пакетке қапталған түрде шығарылады.

Қолданылатын ішкі қоспаның физико-химиялық құрамы карамельді орау тәсілі және қаптау, карамельді формалау сияқты қолданылатын тәсілдердің түрлері ағымды желілердің құрылғысына және технологиялық процестеріне белгілі бір спецификациялар енгізеді.

Кондитер өндірісінде карамельдің массалық сорттарын өндірудің механикаландырылған және автоматтандырылған ағымды желілері бар: ішкі қоспасы бар карамельді өндіруге арналған механикаландырылған желісі, беті ашық түрде жылтырлатылған (немесе қант себілген) карамельді өндірудің механикаландырылған желісі, мұздықталған карамельді өндірудің автоматтандырылған желісі.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Карамель нарығы. Ағымдағы жағдай және болжам 2016-2010 жж [Электронный ресурс]: <http://alto-group.ru/otchet/marketing/265-rynok-karameli-tekushhayasituaciya-i-prognoz-2014-2018-gg.html>.
2. Крахмал сірне нарығы. Ағымдағы жағдай және болжам 2016-2010 жж [Электронный ресурс]: <http://alto-group.ru/otchet/marketing/395-rynok-patokikрахmalnoj-tekushhaya-situaciya-i-prognoz-2014-2018-gg.html>.
3. Кондитерлік өнімдер өндірісіндегі функционалды тағамдық ингредиенттер мен қоспалар [Мәтін]: оқу құралы. оқу құралы / Г.О. Магомедов, А.Я. Олейникова, И.В. Плотникова [және т.б.]. - Санкт-Петербург.:
4. Байдичева, О.В. Цветометрия - тамақ өнімдерінің сапасын бақылаудың жаңа әдісі [Мәтін] / О.В. Байдичева, В.В. Хрипушин, Л.В. Рудакова, О.Б. Рудаков // Тамақ өнеркәсібі. - 2008. - № 5. - Б. 20-22. 5. Кондитерлік өнімдердің технологиясы. Семинар [Мәтін]: оқу құралы. оқу құралы / А.Я. Олейникова, Г.О. Магомедов, И.В. Плотникова [және т.б.]. - Санкт-Петербург.:
5. Пат. № 2434529, КК. Кэмпит карамелінің құрамы мен өндіру әдісі / Малиев А.В. "Малквик" ЖШС; Қолдану. № 2010123339 08.06.2010 ж.; жариялау. 27.11.2011, Бюл. № 33.

Серік А. - ТПП 21-1к тобының студенті
Ғылыми жетекшісі – аға оқытушы, магистр Абзалбек М.С.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

КҮНБАҒЫС МАЙЫ ӨНЕРКӘСІБІНІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУЫ

Күнбағыс май өнеркәсібінің инновациялық дамуының заманауи тенденцияларының бірі тұтынуға қауіпсіз, биологиялық құндылығы жоғары функционалдық мақсаттағы бәсекеге қабілетті тамақ өнімдерін өндіру болып табылады. Сондықтан жоғары сапалы май өнімдерін алуға мүмкіндік беретін өсімдік майын өндіру мен өңдеудің жаңа технологияларын жасау және қолданыстағы технологияларды жетілдіру ең маңызды міндет болып табылады.

Қазіргі таңдағы күнбағыс майын өндірудің жағдайына деректер бойынша тоқталайық. Қазақстанда күнбағыс майын өндіру екі еседен астамға өсті. 2023 жылғы қаңтар-желтоқсанда күнбағыс майының өндірісі 537,1 мың тоннаны құрады, бұл 2022 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 62,2%-ке көп. Мұндай айтарлықтай өсім тазартылмаған күнбағыс майының шығарылуын жылына 2,1 есе (376,7 мың тонна) шығару арқылы қамтамасыз етілді. Сонымен бірге, тазартылған күнбағыс майының өндірісі бір жылда 8,7%-ке (160,4 мың тоннаға) өсті. Айта кетейік, жыл сайын күнбағыс егістік алқаптары кеңейіп келеді. Мәселен, 2023 жылы 1,09 млн га егілді, биылғы алқап 66,7 мың гектарға

артық. Өнім көлеміде өсіп жатыр, былтырғы жылдың қорытындысы бойынша 1,3 млн тонна күнбағыс жиналды [1].

Күнбағыс майын өндіру технологиясының қазіргі жағдайына шолу жасайтын болсақ:

Майлы дақылдар шикізатынан май алу үшін әлемдік тәжірибеде өсімдік майын өндірудің екі түбегейлі әртүрлі әдісі бар:

- майды механикалық алу, престоу;

- ұшқыш органикалық еріткіштердегі ерітінді түріндегі мұнайды экстракциялау арқылы соңғысын ерітіндіден шығару.

Негізінен өңделген майлы дақылдар шикізатының сипаты мен сапасымен анықталатын кейбір жағдайларда осы әдістердің әртүрлі комбинациялары қолданылады. Өңдеудің технологиялық схемаларында дайындық, негізгі, көмекші және қосымша операциялар деп ажыратылады.

Экстракция әдісі үшін олар еріткіштің майсыздандырылған қалдықтарынан (шроттардан) бөлінуін, оның ерітіндісінен дайын өнімді (майды) алуды (миселлаларды), еріткіштің регенерациясын және қалпына келтіруді қамтиды [2].

Қосымша операцияларға майды механикалық қоспалардан бастапқы тазарту және құрамында фосфоры бар қоспаларды шығару арқылы кешенді тазарту жатады. Барлық аталған операциялардың жиынтығы екі негізгі топқа бөлінген өсімдік майын өндірудің технологиялық схемаларын құрайды.

Басумен аяқталатын схемалардың бірінші тобы:

- бұрандалы престоуде бір рет басу;

- бұрандалы престоуде алдын ала және мұнайды түпкілікті өндіру;

- мұнайды алудың екі алдын ала және бір соңғы кезеңімен үш рет престоу.

Экстракциямен аяқталатын схемалардың екінші тобы:

- майды алдын ала сығусыз тікелей алу;

- бұрандалы престоуде майды бір рет алдын ала алумен алу;

- майды екі рет алдын ала сығу арқылы экстракциялау. Бірінші топтың сұлбаларының ішінде екіншісі кеңірек қолданылады[3].

Күнбағыс майын өндірудің технологиялық негізінің қазіргі жағдайына байланысты оны жақсартудың бірнеше жолдары мен ұсыныстар:

1. Күнбағыс майын өндіруде целлюлоза алу әдісін жетілдіру, күнбағыс майын тазартудың инновациялық технологиясын жасау және оның негізінде тиімді функционалдық қоспалары бар эмульсиялық өнім алу қажеттігін арттыру;

2. Күнбағыс тұқымдарын өңдеудің экструзия әдісін қолдану арқылы күнбағыс майын өндіру сапасын жақсартуды қамтамасыз ету, жоғары физикалық-химиялық қасиеттері бар күнбағыс майының көлемін арттыруға көмектесу;

3. Әзірленген технология, яғни, күнбағыс майынан гидратацияланатын және гидратацияланбайтын фосфолипидтерді катиондық сипаттағы полимер көмегімен жою. Фосфолипидтерді кетіру тиімділігі жұмсақ температура жағдайлары мен реагенттің минималды мөлшеріне байланысты 90-95% құрайды, сонымен бірге энергия ресурстарын үнемдейді және процесс уақытын қысқартады.

4. Жаңа композициялық реактивтер және олардың күнбағыс майынан ілеспе заттарды алу дәрежесіне әсері кезінде олардың әсер ету механизмі, адсорбция және хемосорбция процестерінің тиімділігін арттырады.

5. Әзірленген композициялық реагенттерді тазарту процесінде қолдану жүйенің дисперсия дәрежесінің жоғарылауына әкелетіні, оның тұтқырлығын төмендетуге және фазаларды бөлу жағдайларын жақсартуға көмектесетіні, көлемі мен селективтілігін арттыратыны туралы ескеру және тәжірибеде қолдану;

6. Табиғи антиоксидант токоферолдың көп мөлшерін (75 мг%) сақтау және тотығу процесінің инициаторлары мен катализаторларының құрамын азайту арқылы тотығуға төзімді күнбағыс майын алуға мүмкіндік беретін тазарту технологиясын әзірлеу. Күнбағыс

майын технологиялық өндеуде әртүрлі факторлардың оның тотығу тұрақтылығына әсерін сіңірілген оттегінің мөлшері бойынша бағалауды ұсыну;

7. Байытылған май қышқылы және ақуыз құрамы бар эмульсиялық майлы төмен калориялы өнімнің ғылыми негізделген формуласын әзірлеу [4].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. <https://www.zakon.kz/obshestvo/6410091-chto-proiskhodit-s-maslozhirovoy-otraslyu-kazakhstan.html>

2. Щербаков, В.Г. Технология получения растительных масел / В.Г. Щербаков. М.: Колос, 1992. - 206 с.

3. Акаева, Т.К. Основы химии и технологии получения и переработки жиров. Ч. 1: Технология получения растительных масел учеб. пособие / Т.К. Акаева, С.Н. Петрова. Иваново: ГОУ ВПО Иван. гос. хим.-технол. ун-т, 2007. - 124 с.

4. Кошевой Е.П. Технологическое оборудование предприятий производства растительных масел: Учеб. пособие для ВУЗов по спец. «Технология жиров, эфирных масел и парф.-косм. прод.» СПб.: ГИОРД.- 2001.- 368с